

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Сања С. Станковић Дебељачки

**ИЗБОР НАДЛЕЖНОГ СУДА У
МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ниш, 2024.

University of Niš
FACULTY OF LAW

Sanja S. Stanković Debeljački

CHOICE OF COURT AGREEMENTS IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW

DOCTORAL DISSERTATION

Niš, 2024

Подаци о докторској дисертацији

Ментор:

др Сања Марјановић, ванредни професор,
Правни факултет Универзитета у Нишу

Наслов:

Избор надлежног суда у међународном приватном праву

Резиме:

Аутономија воље овлашћује субјекте одређеног прекограничног грађанског или трговинског односа на избор суда коме поверавају решавање већ насталих или будућих спорова, евентуално проистеклих из релевантног правног односа. Она може бити основ директне међународне надлежности суда и један од основа индиректне међународне надлежности у поступку признања страних судских одлука. Иако је аутономија воље глобално препозната у упоредном међународном приватном праву, ипак се могу уочити одређене разлике у погледу њене допуштености и ограничења у различитим међународним (глобалним), регионалним (европским) и националним правним прописима. С тим у вези, циљ дисертације је представљање развоја аутономије воље у хашким конвенцијама и истицање значаја Хашке конвенције о споразумима о избору суда у материји пророгације међународне надлежности, али и механизма признања и извршења одлука овако изабраних судова. Ово питање је важно и из угла поређења ефикасности државног правосуђа у односу на атрактивност арбитражног суда као недржавног. Други циљ дисертације огледа се у разматрању пророгације надлежности са европског аспекта. Уредбе Европске уније су у овом погледу посебно важне за државе које претендују на чланство у Европску унију, као што је и Република Србија. Анализа секундарног законодавства Уније је од значаја за оцену (не)усклађености националних прописа међународног приватног права ових држава са домаћајем аутономије воље у међународном приватном праву Европске уније. Од истог значаја је и питање односа релевантних уредаба Европске уније у материји међународног приватног права са релевантним хашким конвенцијама, од којих је већина постала део *acquis communautaire*. У вези са овим циљем, нераскидиво је повезана и анализа репрезентативних националних система међународног приватног и/или процесног права. Из угла међународног приватног права Републике Србије, овај упоредноправни приступ указује на превазиђен (архаичан) приступ

допуштености аутономије воље у сфери међународне надлежности нашег правосуђа. Такође, имајући у виду значај Конвенције 2005, биће представљени разлози за њеном приступању од стране Републике Србије, с обзиром да у односу на садашњи национални правни оквир предвиђа шири основ изричите пророгације, бољу заштиту дејства искључивог пророгационог споразума и релаксираније услове признања и извршења одлука изабраног суда.

Научна област:

Правне науке

Научна дисциплина:

Међународно приватно и јавно право

Кључне речи:

Искључива пророгирана надлежност, неискључива пророгирана надлежност, Хашка конвенција о споразумима о избору суда, изричита пророгација, прећутна пророгација, међународна литиспенденција, признање и извршење одлука изабраног суда, међународно приватно право Србије.

УДК:

CERIF класификација:

S 110 Право

S 150 Међународно приватно и јавно право

Тип лиценце Креативне
заједнице:

CC BY-NC-ND

Data on Doctoral Dissertation

Doctoral Supervisor:

Sanja Marjanović, LL.D, Associate Professor,
Faculty of Law, University of Niš

Title:

Choice of Court Agreements in Private International Law

Abstract:

Autonomy of will empowers the subjects of a certain cross-border civil or commercial relationship to choose the court to which they entrust the resolution of already existing or future disputes, possibly arising from the relevant legal relationship. It can be the basis of the direct international jurisdiction and one of the grounds of indirect international jurisdiction within the procedure for the recognition of foreign court decisions. Although autonomy of will is globally recognized in comparative international private law, certain differences can still be observed in terms of its admissibility and limitations in various international (global), regional (European) and national legal regulations. In this regard, the aim of the dissertation is to present the development of autonomy of will in the Hague Conventions and to emphasize the importance of the Hague Convention on Choice of Court Agreements in the matter of the prorogation of international jurisdiction, but also the mechanism of recognition and enforcement of decisions of chosen courts. This issue is also important from the perspective of comparing the efficiency of state justice in relation to the attractiveness of an arbitration court as a non-state one. The second aim of the dissertation is reflected in the consideration of the prorogation jurisdiction from a European perspective. European Union regulations are in this regard particularly important for states that aspire to membership in the European Union, such as the Republic of Serbia. The analysis of the secondary legislation of the Union is of importance for the assessment of the (non)compliance of the national regulations of private international law of these states with the scope of autonomy of will in private international law of the European Union. Of equal importance is the question of the relationship of the

relevant regulations of the European Union in the field of private international law with the relevant Hague Conventions, most of which have become part of the *acquis communautaire*. In connection with this goal, the analysis of representative national systems of private international law and/or procedural law is inextricably linked. From the perspective of private international law of the Republic of Serbia, this comparative law approach will indicate an outdated (archaic) approach to the admissibility of autonomy of will in the sphere of international jurisdiction of our judiciary. Also, given the importance of the Hague Convention on Choice of Court Agreements, the reasons for its accession by the Republic of Serbia will be presented, given that, compared to the current national legal framework, it provides a broader grounds for express prorogation, better protection of the effects of an exclusive prorogation agreement, and more relaxed conditions for the recognition and enforcement of decisions of the chosen court.

Scientific Field:

Juridical Sciences

Scientific Discipline:

International Private and Public Law

Key Words:

Exclusive prorogated jurisdiction, non-exclusive prorogated jurisdiction, Hague Convention on Choice of Court Agreements, express prorogation, tacit prorogation, recognition and enforcement of decisions of the chosen court, private international law of Serbia.

UDC:

CERIF Classification:

S 110 Law
S 150 International Private and Public Law

Creative Commons License
Type:

CC BY-NC-ND

САДРЖАЈ

УВОД	11
ПОГЛАВЉЕ I	
ПОЈАМ, ЗНАЧАЈ И ВРСТЕ МЕЂУНАРОДНЕ НАДЛЕЖНОСТИ	20
1. Појам и значај међународне надлежности	21
2. Врсте међународне надлежности	24
2.1. Директна и индиректна међународна надлежност	24
2.2. Искључива и конкурентна међународна надлежност	25
2.3. Општа, посебна и уговорна међународна надлежност	26
ПОГЛАВЉЕ II	
АУТОНОМИЈА ВОЉЕ И МЕЂУНАРОДНА СУДСКА НАДЛЕЖНОСТ	30
1. Појам и значај аутономије воље у међународном приватном праву	30
1.1. Развој аутономије воље у избору надлежног суда	34
2. Ограничења аутономије воље у погледу избора надлежног суда	38
2.1. Ограничења у погледу врсте спорова	38
2.2. Међународна литиспенденција	40
2.3. Искључива надлежност страног суда	42
2.4. Судски имунитет стране државе	43
2.5. Теорија <i>forum (non) conveniens</i>	45
3. Начини избора међународно надлежног суда	49
3.1. Изричит избор међународно надлежног суда	49
3.1.1. Формална и материјална пуноважност пророгационог споразума	50
3.1.2. Врсте пророгационих споразума	54
3.1.3. Дејство према трећим лицима	58
3.2. Прећутни избор међународно надлежног суда	58
ПОГЛАВЉЕ III	
ИЗБОР НАДЛЕЖНОГ СУДА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ	
ХАШКИХ КОНВЕНЦИЈА	60
1. Аутономија воље као тачка везивања у хашким конвенцијама	60
1.1. Развој аутономије воље у избору надлежног суда	66
2. Избор надлежног суда у модерним хашким конвенцијама	74
2.1. Материја родитељске одговорности	74
2.1.1. Избор надлежног суда и атракција међународне надлежности	75
2.2. Материја издржавања	80
2.2.1. Избор надлежног суда - директна и индиректна међународна надлежност	82
2.3. Избор надлежног суда у грађанским и трговинским односима	86
2.3.1. Опште одредбе и поље примене Конвенције 2005	88
а) Међународно обележје	90
б) Ограничење поља примене <i>ratione materiae</i>	91

в) Држава уговорница са више територијалних јединица	97
г) Тумачење одредаба Конвенције 2005	97
д) Давање резерви	98
2.3.2. Споразум о избору искључиво надлежног суда	98
2.3.3. Надлежност конкурентног суда	104
2.3.4. Признање и извршење одлуке изабраног суда	107
а) Признање и извршење одлуке искључиво изабраног суда	108
б) Услови за признање и извршење стране одлуке	109
в) Поступак и основи за одбијање признања стране одлуке	110
г) Посебна правила признања и извршења стране одлуке	114
2.3.5. Признање и извршење одлуке неискључиво изабраног суда	117
2.3.6. Однос Конвенције 2005 и Конвенције 2019	120

ПОГЛАВЉЕ IV

ИЗБОР НАДЛЕЖНОГ СУДА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

1. Аутономија воље као тачка везивања у међународном приватном праву ЕУ	128
1.1. Развој аутономија воље у погледу избора надлежног суда	130
2. Избор надлежног суда у грађанским и трговинским односима	137
2.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност	142
2.1.1. Изричит избор надлежног суда	144
2.1.2. Прећутна пророгација	157
2.1.3. Ограничење избора суда	159
2.2. Признање и извршење стране одлуке	167
2.3. Однос Уредбе Брисел I recast и Конвенције 2005	172
2.3.1. Поље примене- разлике и сличности	173
2.3.2. Споразум о избору суда и његово правно дејство - разлике и сличности	175
2.3.3. Признање и извршење страних одлука - разлике и сличности	177
2.3.4. Однос у примени између Конвенције 2005 и Уредбе Брисел I recast	179
3. Избор надлежног суда у породичним односима	181
3.1. Развод/законска растава или поништење брака и родитељска одговорност	181
3.1.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност	184
3.1.2. Однос Уредбе Брисел II ter и Конвенције 1996	187
3.2. Избор надлежног суда у материји издржавања	188
3.2.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност	189
3.2.2. Однос Уредбе о издржавању и Конвенције 2007	193
3.3. Избор надлежног суда у брачноимовинским односима	194
3.3.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност	196
3.4. Избор надлежног суда у имовинским последицама регистрованих партнерстава	200
3.4.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност	201
4. Избор надлежног суда у наследним односима	202
4.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност	203
5. Заједнички изазов-избор надлежног суда и међународна литиспенденција	206

5.1. Опште правило о међународној литиспенденцији у секундарном законодавству ЕУ	208
5.2. Опште правило о међународној литиспенденцији према трећим државама	210
5.3. Посебно правило о међународној литиспенденцији у секундарном законодавству ЕУ	212
5.4. Однос Уредаба и кореспондирајућих међународних уговора Европске уније	218

ПОГЛАВЉЕ V

НАЦИОНАЛНИ СИСТЕМИ МЕЂУНАРОДНОГ ПРИВАТНОГ И/ИЛИ ПРОЦЕСНОГ ПРАВА

1. Избор надлежног суда	220
1.1. Сједињене Америчке Државе	220
1.1.1. Избор надлежног суда	221
а) Пророгациони споразум и његово дејство	221
б) Ограничење дејства пророгационог споразума	224
в) Заштита дејства проргационог споразума	227
1.1.2. Признање и извршење страних одлука	228
1.2. Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске – Енглеска	230
1.2.1. Избор надлежног суда	231
а) Пророгациони споразум и његово дејство	231
б) Заштита дејства споразума о надлежности	235
1.2.2. Признање и извршење страних одлука	237
1.3. Република Сингапур	239
1.3.1. Избор надлежног суда	240
а) Закон о споразумима о избору суда	240
б) Међународни трговински суд	241
в) Common law	242
1.3.2. Признање и извршење стране одлуке	245
1.4. Комонвелт Аустралија	248
1.4.1. Избор надлежног суда	248
а) Пророгациони споразум	248
б) Заштита дејства пророгационог споразума	253
1.4.2. Признање и извршење страних одлука	254
1.5. Швајцарска Конфедерација	257
1.5.1. Избор надлежног суда	257
1.5.2. Признање и извршење одлуке страног суда	260
1.6. Северна Македонија	261
1.6.1. Избор надлежног суда	261
1.6.2. Признање и извршење стране одлуке	265
1.7. Црна Гора	266
1.7.1. Избор надлежног суда	267
1.7.2. Признање и извршење страних одлука	270
1.8. Турска	271
1.8.1. Избор надлежног суда	272
1.8.2. Признање и извршење стране одлуке	274
1.9. Албанија	277

1.9.1. Избор надлежног суда	277
1.9.2. Признање и извршење страних одлука	281
1.10. Народна Република Кина	283
1.10.1. Избор надлежног суда	283
1.10.2. Признање и извршење страних одлука	287
ПОГЛАВЉЕ VI	
ИЗБОР НАДЛЕЖНОГ СУДА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	289
1. Међународни уговори	289
1.1. Утицај ратификованих Хашких конвенција на избор надлежног суда	290
1.1.1. Утицај Конвенције 1996 на избор надлежног суда	290
1.1.2. Утицај Конвенције 2007 на избор надлежног суда	293
1.2. Утицај ратификованих двостраних уговора на избор надлежног суда	295
1.2.1. Признање и извршење одлука изабраних судова	295
1.2.2. Признање и извршење страних одлука о издржавању	297
1.2.3. Општи режим признање и извршење страних одлука	298
1.2.4. Однос Конвенције 1996 и двостраних уговора	300
1.2.5. Однос Конвенције 2007 и двостраних уговора	301
2. ЗРСЗ	302
2.1. Домашај аутономије воље као основа међународне надлежности	302
2.1.1. Изричита пророгација надлежности	303
2.1.2. Прећутна пророгација надлежности	308
2.1.3. Признање и извршење страних одлука	309
2.2. (Не)искључивост избора међународно надлежног суда	310
2.3. Избор међународно надлежног суда и међународна литиспенденција	311
ЗАКЉУЧАК	315
Списак коришћене литературе	330
Биографија аутора	361

УВОД

У међународном приватном праву, меродавно право или међународна надлежност одређује се посредством тачака везивања за које се законодавци слободно опредељују и уграђују у колизионе норме или норме о међународној надлежности. Из угла међународне надлежности законодавци одређују одлучујуће чињенице којима конкретизују повезаност правног односа и државе суда, а у зависности од врсте спора у питању и принципа најближе везе, као темељног начела ове гране права. Тако одабране тачке везивања, потом, уграђују у норме о међународној надлежности свог правосуђа у прекограничним грађанским и трговинским односима. При томе, законодавци имају на располагању како објективне тачке везивања, тако и аутономију воље, као једину субјективну тачку везивања. Ове прве лишавају субјекте правног односа могућности да утичу на одређивање међународно надлежног суда (али и меродавног права). То су чињенице које се везују за субјекте,¹ предмет² и догађаје и радње.³ Насупрот томе, аутономија воље овлашћује субјекте одређеног прекограничног грађанског или трговинског односа на избор суда коме поверавају решавање већ насталих или будућих спорова, евентуално проистеклих из релевантног правног односа.⁴

У домену међународне надлежности, аутономија воље има двојаку функцију. Најпре, њоме се решава проблем директне међународне надлежности суда за мериторно одлучивање у поступку судског остваривања одређеног права из грађанског или трговинског правног односа. Исто тако, избор међународно надлежног суда може бити и један од основа индиректне међународне надлежности у поступку признања страних судских одлука. Узимајући у обзир слободу уговорања међународне надлежности, аутономија воље може бити неограничена и ограничена. Према начину изражавања воље, она може бити изричита и прећутна. Уопштено говорећи, значај ове

¹ Као што су држављанство, пребивалиште, уобичајено боравиште, боравиште, место оснивања или седишта правног лица. Станивуковић, М. Живковић, М., *Међународно приватно право*, ЈП Службени гласник, Београд, 2023, стр. 28-29. Ђорђевић, С. Меškić, З., *Međunarodno privatno pravo I - opšti deo* -, Pravni fakultet, Kragujevac, 2016, стр. 17-18.

² Као што је место налажења покретних и непокретних ствари. Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 29.

³ У ове тачке везивања спадају, између осталог, место испуњења уговора, место извршење деликта или место настанка штете. Варади, Т., Кнежевић, Г., Бордаш, Б., Павић, В., *Међународно приватно право*, Правни факултет, Београд, 2023, стр. 33.

⁴ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 140-141.

тачке везивања огледа се у слободи избора суда за који субјекти релевантног правног односа сматрају да ће ефикасније решити њихов спор него што би то учинио конкурентно надлежни суд. С обзиром да изабрани суд примењује своја правила поступка и колизионе норме, странке на тај начин утичу на ток поступка, као и на његов мериторни исход.

Иако је аутономија воље глобално препозната у упоредном међународно приватном праву, ипак се могу уочити одређене разлике између националних система међународног приватног и/или процесног права у погледу њене допуштености и ограничења. У сфери међународне надлежности, ове разлике, између осталог, обухватају питања као што су врсте правних односа у којима субјекти могу слободно располагати својим правима (самим тим, и могућност пророгације), оцену формалне и материјалне пуноважности пророгационог споразума и меродавно право за његову пуноважност, као и различите врсте ограничења уговарања међународне надлежности путем одређених правних института.

Будући да је предмет ове докторске дисертације управо слобода уговарања међународно надлежног суда, као и разматрање заступљености пророгације у односима међународног приватног права у различитим међународним (глобалним), регионалним (европским) и националним правним прописима она је подељена на шест глава.

У првој глави разматра се општи појам, врсте и значај међународне надлежности уопште, што има за циљ да пружи шири увид у сферу међународне надлежности како би се указало на особености пророгиране надлежности у односу на остале врсте међународне надлежности.

Друга глава односи се на појам и значај аутономије воље у међународном приватном праву, историјски развој пророгације надлежности и ограничења у избору међународно надлежног суда. Такође, указује се и на начине пророгације надлежности, као и врсте пророгационих споразума. Циљ ове главе је да постави темеље за даљу анализу избора међународно надлежног суда из угла релевантних хашких конвенција о међународном приватном праву, међународног приватног права Европске уније и одабраних репрезентативних националних система међународног приватног и/или процесног права.

У трећој глави, на почетку се указује на продор аутономије воље у појединим конвенцијама донетих под окриљем Хашке конференције за међународно приватно

право (у даљем тексту: Хашка конференција).⁵ Затим се фокус усмерава на анализу развоја пророгације надлежности кроз призму ових конвенција. У том смислу, анализирају се оне релевантне хашке конвенције донете након ступања на снагу Статута Хашке конференције усвојеног 1951 године.⁶ Оне обухватају разнолику материју међународног приватног права, почев од међународне продаје покретних ствари,⁷ преко издржавања⁸ и родитељске одговорности.⁹ За разлику од ових конвенција које су посвећене ужој материји, јављају се и оне које су посвећене широј унификацији начелно подведеној под називом грађански и трговински односи.¹⁰ Централно место припада Конвенцији о споразумима о избору суда (у даљем тексту: Конвенција 2005) због њеног изузетног значаја. Наиме, она се искључиво односи на

⁵ Аутономија воље у погледу избора меродавног права је најпре продрла у материју међународне продаје покретних ствари, потом у материју издржавања, затим у материју брачноимовинских односа и на крају у материју наслеђивања имовине. Конвенција о праву меродавном за међународну продају покретних ствари из 1955. године, *Convention of 15 June 1955 on the law applicable to international sales of goods*. Конвенција о праву меродавном за уговоре о међународној продаји робе из 1986. године, *Convention of 22 December 1986 on the Law Applicable to Contracts for the International Sale of Goods*. Принципи о избору меродавног права за међународне трговинске уговоре из 2015 године, *Principles on Choice of Law in International Commercial Contracts*. Конвенција о праву меродавном за обавезе издржавања деце из 1956. године, *Convention of 24 October 1956 on the law applicable to maintenance obligations towards children*. Конвенција о праву меродавном за обавезе издржавања из 1973. године, *Convention of 2 October 1973 on the Law Applicable to Maintenance Obligations*. Протокол о меродавном праву за обавезе издржавања из 2007. године, *Сл. гласник РС-Међународни уговори*, бр. 1/2013. Конвенција о меродавном праву за брачноимовински режим из 1978. године, *Convention of 14 March 1978 on the Law Applicable to Matrimonial Property Regimes*. Конвенција о меродавном праву за наслеђивање имовине умрлих лица из 1989. године, *Convention of 1 August 1989 on the Law Applicable to Succession to the Estates of Deceased Persons*. Конвенције доступне на сајту Хашке конференције www.hcch.net.

⁶ Статут Хашке конференције усвојен је 31. октобра 1951. године, а ступио је на снагу 15. јула 1955. године. Овај стаут је касније мењан 2007. године. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text> (приступљено 3.12.2023.).

⁷ Конвенција о изабраном суду у међународној продаји покретних ствари из 1958. године, *Convention of 15 April 1958 on the law governing transfer of title in international sales of goods*. Доступно на сајту Хашке конференције www.hcch.net.

⁸ Конвенција о признању и извршењу одлука о обавезама издржавања деце из 1958. године, *Convention of 15 April 1958 concerning the recognition and enforcement of decisions relating to maintenance obligations towards children*. Конвенцији о признању и извршењу одлука о обавезама издржавања из 1973. године, *Convention of 2 October 1973 on the Recognition and Enforcement of Decisions Relating to Maintenance Obligations*. Конвенција о међународном остваривању издржавања деце и других чланова породице из 2007. године, *Службени гласник РС-Међународни уговори*, бр. 4/2020. Конвенције су доступне на сајту Хашке конференције www.hcch.net.

⁹ Конвенција о надлежности, меродавном праву, признању и извршењу одлука и сарадњи у материји родитељске одговорности и мера за заштиту деце из 1996. године, *Службени гласник РС-Међународни уговори*, бр. 20/2015. Доступно на сајту Хашке конференције www.hcch.net.

¹⁰ Конвенција о избору суда из 1965. године, *Convention of 25 November 1965 on the Choice of Court*. Конвенција о признању и извршењу страних судских одлука у грађанским и трговинским стварима из 1971. године, *Convention of 1 February 1971 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters*. Конвенцији о споразумима о избору суда из 2005. године, *Convention of 30 June 2005 on Choice of Court Agreements*. Конвенција о признању и извршењу страних судских одлука у грађанској или трговинској материји из 2019. године, *Convention of 2 July 2019 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters*. Конвенције су доступне на сајту Хашке конференције www.hcch.net.

пророгацију државног суда, како са аспекта поља примене, начина избора искључиво надлежног суда, преко посебног правила међународне литиспенденције, све до признања и извршења одлука пророгираних судова. Уједно, истакнут је њен специфични однос са Конвенцијом о признању и извршењу страних судских одлука у грађанској или трговинској материји (у даљем тексту: Конвенција 2019), с обзиром да се њоме аутономија воље јавља као прихватљив основ индиректне међународне надлежности. Напоследку посебно су истакнуте и друге хашке конвенције којима је, поред Конвенције 2005 и Конвенције 2019, обавезана Европска унија,¹¹ јер су све оне део правне тековине. То су Конвенција о надлежности, меродавном праву, признању и извршењу одлука и сарадњи у материји родитељске одговорности и мера за заштиту деце (у даљем тексту: Конвенција 1996) и Конвенција о међународном остваривању издржавања деце и других чланова породице (у даљем тексту: Конвенција 2007).

Четврта глава је посвећена домаћају аутономије воље у међународном приватном праву Европске уније. С тим у вези, најпре је представљен однос између релевантног секундарног законодавства Европске уније које уређује избор меродавног права¹² и пророгацију надлежности. Потом, истакнут је историјски развој пророгације надлежности у секундарном законодавству Европске уније кроз анализу норми Бриселске конвенције о надлежности и признању и извршењу страних одлука у грађанској и трговинској материји (у даљем тексту: Бриселска конвенција),¹³ Уредбе (ЕЗ) бр. 44/2001 о надлежности и признању и извршењу одлука у грађанској и

¹¹ Наиме, преласком материје међународног приватног права у надлежност Европске уније, државе чланице више нису имале надлежност да ратификују хашке конвенције. Такође, Европска унија није могла да их ратификује зато што су, у складу са Статутом Хашке конференције, то право имале државе, а не и међународне организације. С тим у вези отпочети су преговори са Хашком конференцијом о условима и начинима приступања Европске уније. Преговори су успешно окончани и ступањем на снагу измена Статута дана 01.01.2007. године, уведено је да својство члана Хашке конференције може да стекне и регионална организација за економску интеграцију. Марјановић, С., *Међународно приватно право хашких конвенција у Републици Србији*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2019, стр. 23-26.

¹² Одређене уредбе регулишу само питање меродавног права, док одређене уредбе то питање регулишу заједно са међународном надлежношћу и признањем и извршењем страних одлука. Уредба 864/2007 о меродавном праву за уговорне обавезе (у даљем тексту: Уредба Рим II), *Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations*, Official Journal of the European Union L 199/40. Уредба 593/2008 о меродавном праву за уговорне обавезе (у даљем тексту: Уредба Рим I), *Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations*, Official Journal of the European Union L 177/6. Уредба 1259/2010 о примени појачане сарадње у области меродавног права које се примењује на развод и законску раставу (у даљем тексту: Уредба Рим III), *Council Regulation (EU) No 1259/2010 of 20 December 2010 implementing enhanced cooperation in the area of the law applicable to divorce and legal separation*, Official Journal of the European Union L 343/10.

¹³ *Brussels Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Communities L 299/32.

трговинској материји (у даљем тексту: Уредба Брисел I),¹⁴ Уредбе (ЕЗ) бр. 1347/2000 о надлежности и признању и извршењу одлука у материји брака и родитељске одговорности (у даљем тексту: Уредба Брисел II)¹⁵ и Уредбе (ЕЗ) бр. 2201/2003 о надлежности и признању и извршењу одлука у материји брака и родитељске одговорности (у даљем тексту: Уредба Брисел II bis).¹⁶ Затим, фокус је на детаљној анализи норми о избору суда у прекограничним грађанским и трговинским односима, породичним односима и наследним односима, уређене секундарним законодавством Европске уније. С тим у вези, изложена су решења Уредбе (ЕУ) бр. 1215/2012 о надлежности, признању и извршењу одлука у грађанској и трговинској материји (у даљем тексту: Уредба Брисел I recast).¹⁷ У вези са породичним односима изложена су решења Уредбе (ЕУ) бр. 2019/1111 о надлежности, признању и извршењу одлука у материји брака и родитељске одговорности и о међународној отмици деце (у даљем тексту: Уредба Брисел II ter),¹⁸ Уредбе (ЕЗ) бр. 4/2009 о надлежности, меродавном праву, признању и извршењу одлука и сарадњи у материји о обавези издржавања (у даљем тексту: Уредба о издржавању),¹⁹ Уредбе (ЕУ) бр. 2016/1103 о спровођењу појачане сарадње у области надлежности, меродавног права, признања и извршења одлука у материји брачноимовинских режима (у даљем тексту: Уредба о брачноимовинским режимима)²⁰ и Уредбе (ЕУ) 2016/1104 о спровођењу појачане сарадње у области надлежности, меродавног права и признања и извршења одлука у материји имовинских последица регистрованих партнерстава (у даљем тексту: Уредба о

¹⁴ *Council Regulation (EC) No 44/2001 of the European Parliament and of the Council of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Union L 12/1.

¹⁵ *Council Regulation (EC) No 1347/2000 of the European Parliament and of the Council of 29 May 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and in matters of parental responsibility for children of both spouses*, Official Journal of the European Union L 160/19.

¹⁶ *Council Regulation (EC) No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000*, Official Journal of the European Union L 338/1.

¹⁷ *Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Union L 351/1.

¹⁸ *Regulation (EU) 2019/1111 of 25 June 2019 on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction*, Official Journal of the European Union L 178/1.

¹⁹ *Council Regulation (EC) No 4/2009 of 18 December 2008 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and cooperation in matters relating to maintenance obligations*, Official Journal of the European Union L 7/1.

²⁰ *Council Regulation (EU) 2016/1103 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of matrimonial property regimes*, Official Journal of the European Union L 183/1.

имовинским последицама регистрованих партнерстава).²¹ И на крају представљена је Уредба (ЕУ) бр. 650/2012 о надлежности, меродавном праву, признању и извршењу одлука и прихватању и извршењу јавних исправа у материји наслеђивања и успостављању Европске потврде о наслеђивању (у даљем тексту: Уредба о наслеђивању).²² С обзиром да се у Европској унији примењују релевантне хашке конвенције изложене су њихове сличности и разлике са појединим уредбама. Такође, образложена су и општа и посебна правила о међународној литиспенденцији, путем којих се (не) пружа заштита у случају повреде искључивог пророгационог споразума. С тим у вези, изложене су њихове сличности и разлике са релевантним међународним конвенцијама (Конвенцијом 1996, Конвенцијом 2005 и Конвенцијом о надлежности и признању и извршењу судских одлука у грађанским и трговачким стварима²³ (у даљем тексту: Луганска конвенција)). Значај анализираних извора међународног приватног права Европске уније огледа се у скоро незаустављивом продору аутономије воље у сферу међународне надлежности које треба да прате и државе кандидати за чланство у Европску унију.

Пета глава се односи на избор међународно надлежног суда у репрезентативним националним системима међународног приватног и/или процесног права. С тим у вези, разматрани су правни извори Сједињених Америчких Држава, Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске - Енглеске, Републике Сингапура, Комонвелта Аустралије, Швајцарске Конфедерације, Републике Северне Македоније, Црне Горе, Републике Турске, Републике Албаније и Народне Републике Кине. Релевантна решења националних система су анализирана почев од најлибералнијих до најконзервативнијих. Правни систем Кине је посебно издвојен будући да је све до прошле године (2023. године) био опасан скоро непробојним Кинеским зидом у погледу бројних питања међународног приватног права, нарочито у домену аутономије воље и признања и извршења страних судских одлука. Након прошлогодишње трансформације кинески правни систем може се сматрати једним од либералнијих система у погледу дејста и заштите пророгације надлежности. Сврха ове главе је да

²¹ *Council Regulation (EU) 2016/1104 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of the property consequences of registered partnerships*, Official Journal of the European Union L 183/30.

²² *Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession*, Official Journal of the European Union L 201/107.

²³ *Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Union L 339/3.

укаже на разлике и сличности између различитих националних система међународног приватног и/или процесног права у погледу могућности пророгирања надлежности, њеним ограничењима, као и мерама заштите у случају повреде изричите пророгације.

У шестој глави разматрају се релевантни правни извори међународног приватног права Републике Србије који уређују пророгацију. У том смислу изложена су решења Закона о решавању сукоба закона са прописима других земаља (у даљем тексту: ЗРСЗ),²⁴ као и релевантни двострани међународни уговори.²⁵ Као што ћемо видети, пророгација је релативно скромно уређена овим изворима међународног приватног права Републике Србије. Међутим, последице ратификација Конвенције 1996 и Конвенције 2007 рефлектују се на продор модерних решења, што доноси дилему и у погледу њиховог међусобног односа са ЗРСЗ-ом и двостраним уговорима.

²⁴ *Сл. лист СФРЈ*, бр. 43/82 и 72/82 - испр, *Сл. лист СРЈ*, бр. 46/96 и *Сл. гласник РС*, бр. 46/2006 - др. закон.

²⁵ Споразум о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије, *Службени лист ФНРЈ – Додатак*, бр. 5/1961. Споразум између Федеративне Народне Републике Југославије и Краљевине Грчке о узајамном признавању и извршењу судских одлука, *Службени лист ФНРЈ – додатак*, бр. 6/1960. Конвенције између Владе Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Владе Француске Републике о признању и извршењу судских одлука у грађанским и трговачким стварима, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, бр. 7/1972. Уговор о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима између СФР Југославије и ДНР Алжир, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 1/1987. Уговор о правној и судској сарадњи између СФР Југославије и Републике Ирака, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 1/1987. Уговор о узајамном правном саобраћају између СФР Југославије и НР Мађарске, *Службени лист СФРЈ – Додатак*, бр. 3/1968 и *Службени лист СФРЈ – Међународни уговор*, бр. 1/1987. Уговор о пружању правне помоћи у грађанским, породичним и кривичним стварима између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Монголске Народне Републике, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/1982. Уговор између Федеративне Народне Републике Југославије и Румунске Народне Републике о правној помоћи, *Службени лист ФНРЈ – Додатак*, бр. 8/1961. Уговор о правној помоћи у грађанским, породичним и кривичним стварима између ФНР Југославије и СССР-а, *Службени лист ФНРЈ – Додатак*, бр. 5/1963. Уговор између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Чехословачке Социјалистичке Републике о регулисању правних односа у грађанским, породичним и кривичним стварима, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 13/1964. Уговор између Републике Србије и Републике Белорусије о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима, *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, бр. 13/2013. Уговор између Србије и Црне Горе и Босне и Херцеговине о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима, *Службени лист СЦГ – Међународни уговори-додатак*, бр. 6/2005. Уговор између Федеративне Народне Републике Југославије и Народне Републике Бугарске о узајамној правној помоћи, *Службени лист ФНРЈ – Додатак*, бр. 1/1957. Уговор између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Републике Кипар о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 2/1986. Уговор између Федеративне Народне Републике Југославије и Народне Републике Пољске о правном саобраћају у грађанским и кривичним стварима, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, бр. 5/1963. Споразум између Републике Србије и Републике Турске о узајамној правној помоћи у грађанским и трговачким стварима, *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, бр. 15/2015. Уговор између Републике Србије и Црне Горе о првеној помоћи у грађанским и кривичним стварима, *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, бр. 1/2010. Споразум између Федеративне Народне Републике Југославије и Републике Аустрије о узајамном признавању и извршењу одлука о издржавању, *Службени лист ФНРЈ – Додатак*, бр. 2/1963. Конвенција између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Краљевине Белгије о признању и извршењу судских одлука о издржавању, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, бр. 45/1976. Конвенција о надлежности и закону који се примењује у области личног и породичног права између СФР Југославије и Француске Републике, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 55/72.

У закључку су представљени резултати овог научног истраживања, као и ставови о анализираним проблемима, укључујући и предлоге за превазилажење уочених недостатака. Циљ закључка је давање свог доприноса развоју правне науке у области међународног приватног права, као и унапређења домаћег система међународног приватног права. С тим у вези, указано је на одређене недостатке Конвенције 2005. У погледу секундарног законодавства Европске уније дате су одређене сугестије у случају евентуалних измена Уредаба. То се пре свега односи на питање одређивања меродавног права за материјалну пуноважност пророгационог споразума, као и потребе увођења посебног правила о међународној литиспенденцији. Даље, разматра се и могућност санкционисања непоштовања правила о посебној међународној литиспенденцији на терену признања и извршења стране одлуке. Такође, указано је на степен усклађености националних система међународног приватног и/или процесног права држава кандидата са правном тековином Европске уније. Када је реч о међународном приватном праву Републике Србије, с обзиром на мане законских решења о пророгацији међународне надлежности и потребе да се врши даље усклађивање са правном тековином Европске уније, указано је на могућа побољшања већ постојећег Нацрта Закона о међународном приватном праву (у даљем тексту: Нацрт ЗМПП),²⁶ који би исправио наведене недостатке. Такође, указано је на потребу ратификације Конвенције 2005. Ово питање важно је и из угла поређења ефикасности државног правосуђа у односу на атрактивност арбитражног суда као недржавног, поготово у трговинским односима са међународним обележјем. У том смислу, има се у виду упоређивање релевантних решења Конвенције 2005 са кореспондирајућим одредбама Закона о арбитражи²⁷ (у даљем тексту: ЗОА) и Њујоршке конвенције о признању и извршењу страних арбитражних одлука (у даљем тексту: Њујоршка конвенција).²⁸

Имајући у виду чињеницу да је тема докторске дисертације комплексна, коришћени су и комбиновани различити методи истраживања. Најпре историјски метод и то приликом анализе историјског развоја аутономије воље у избору међународно надлежног суда, у хашким конвенцијама и правној тековини Европске уније. Потом нормативни метод (правно-догматски) приликом анализе норми, које регулишу избор међународно надлежног суда и признање и извршење одлука

²⁶ <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, (приступљено 23.06.2024.).

²⁷ *Сл. гласник РС*, бр. 46/2006.

²⁸ *Сл. лист СФРЈ-Међународни уговори*, бр. 11/81.

изабраних судова, а које су садржане у различитим правним изворима. Даље, упоредно-правни (компаративни) метод у циљу представљања решења садржаних у репрезентативним националним системима међународног приватног и/или процесног права, као и представљања степена усклађености прописа држава кандидата за чланство у Европској унији са секундарним законодавством Европске уније. Затим, дијалектички метод којим се појашњавају појаве, њихова узрочност, условљеност, повезаност, као и супротстављеност. Наведени метод користио се највише приликом истицања предности решења Конвенције 2005, утврђивања међусобног односа у примени између хашких конвенција и правне тековине Европске уније, као и анализа односа аутономије воље у материји сукоба закона и међународне надлежности у оквиру хашких конвенција и секундарног законодавства Европске уније. И на крају, телеолошки метод коришћен је у мери давања предлога за осавремењивање секундарног законодавства Европске уније и међународног приватног права Републике Србије.

ПОГЛАВЉЕ I

ПОЈАМ, ЗНАЧАЈ И ВРСТЕ МЕЋУНАРОДНЕ НАДЛЕЖНОСТИ

На почетку развоја међународног приватног права, међународна надлежност се заснивала на територијалном принципу,²⁹ а касније је уведен и персонални принцип. Територијални принцип се заснива на идеји државне суверености, односно заштити примене домаћег нормативног поретка.³⁰ С тим у вези, основ заснивања надлежности било је присуство туженог или његове имовине на територији државе суда.³¹ Услед повећаног обима прекограничних послова, кретања људи, капитала, робе и услуга долази до повећања прекограничних спорова који захтевају адекватну заштиту интереса њихових учесника и ефикасан механизам њиховог решавања.³² Претходно наведено остварује се посредством међународне надлежности којом се постављају границе домаћег правосуђа, узимајући у обзир међународну сарадњу и ефикасно решавање спорова. С тим у вези, међународна надлежност утврђује се на основу објективних и субјективних тачка везивања садржаних у двостраним међународним и једностраним националним правним нормама.³³ Свака држава је слободна да одреди основе надлежности свог правосуђа и не постоје међународна правила којима би се та слобода ограничавала.³⁴ Такво становиште потврђује и одлука Међународног суда правде у предмету *France v. Turkey*³⁵ у којој је заузето становиште да државе слободно одређују надлежност својих судова и примену свог права, осим у изузетним околностима.³⁶ Треба напоменути да поједини национални системи³⁷ немају посебна правила о међународној надлежности, те примењују норме о месној надлежности.³⁸

²⁹ Крвавац, М., Пророгација међународне надлежности суда, *Право и привреда*, Вол. 52, 7–9, 2014, стр. 422.

³⁰ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 241.

³¹ *Ibid.*, стр. 491.

³² Крвавац, М., Пророгација међународне надлежности суда, стр. 421.

³³ *Ibid.*, стр. 422.

³⁴ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 190.

³⁵ PCIJ Series A No. 10, 1927. Наведено према Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 190.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Нпр. аустријски, немачки или руски. Детаљније видети Крвавац, М., Пророгација међународне надлежности суда, стр. 422-423.

³⁸ *Ibid.*, стр. 422.

Да би дошло до примене норме о међународној надлежности спор мора бити у вези са две или више држава, тј. мора постојати међународни елемент (обележје).³⁹ Када је реч о директној међународној надлежности, међународни елемент везује се за странке и предмет спора.⁴⁰ Он се јавља када је реч о физичким лицима на основу држављанства, пребивалишта, боравишта или уобичајеног боравишта, а када је реч о правним лицима на основу стране државне припадности, пословне јединице у иностранству, итд.⁴¹ Када је реч о предмету спора (објекат или права и обавезе), он се јавља када је у иностранству учињена деликтна радња, наступила штетна последица, испуњена обавеза, ствар се налази у иностранству, итд.⁴² Међународни елемент, када је реч о индиректној међународној надлежности, везује се за чињеницу да је одлуку чије се признање и извршење тражи донео страни суд.

Спорови са међународним елементом су од велике важности за странке и за суд. Наиме, њен значај се за странке огледа у одговору на питање пред чијим правосуђем треба покренути судски поступак, јер од избора може зависити исход спора. За суд, значај се огледа у томе да ли је уопште међународно надлежан да поступа у конкретној ствари, а ако јесте, о којој врсти међународне надлежности је реч.⁴³ У случају, да је посреди пророгација, за суд је врло значајно да ли је његова међународна надлежност постављена као искључива.

1. Појам и значај међународне надлежности

Међународна надлежност указује на то чије ће правосуђе⁴⁴ бити надлежно да одлучује о спору са међународним елементом, када се његови чињенични елементи везују за више држава.⁴⁵ У државама европско-континенталног правног система, међународна надлежност суда представља право и обавезу суда да одлучује о спору са међународним елементом. Насупрот томе, у државама англо-амерчког правног система, међународна надлежност овлашћује суд да поступа у одређеној ствари, а то

³⁹ Станивуковић, М., *Директна међународна надлежност судова у праву САД, Европске уније и ЕФТА*, Правни факултет, Нови Сад, 1995, стр. 4.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 28-29.

⁴² Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 33.

⁴³ Крвавац, М., Пророгација међународне надлежности суда, стр. 421.

⁴⁴ Треба напоменути да се међународна надлежност може односити и на друге органе, нпр. управне, када им је поверено решавање грађанскоправних спорова са међународним елементом. Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 179.

⁴⁵ *Ibid.*

још не значи да је успостављена и његова обавеза.⁴⁶ С обзиром да међународна надлежност не одређује који ће конкретно суд једног правосуђа бити надлежан, то се питање уређује нормама о стварној и месној надлежности државе међународно надлежног суда.⁴⁷ Изузетак од претходно наведеног постоји када се уговара надлежност тачно одређеног суда једне државе. Такође, суд на своју међународну надлежност пази *ex officio* током целог поступка.⁴⁸

Међународна надлежност може бити регулисана двостраним међународним нормама и једностраним нормама националног права. Двострана међународна норма је садржана у двостраним или вишестраним међународним уговорима, а којом се врши расподела надлежности између судова држава уговорница.⁴⁹ Њоме се постиже унификација норми међународне надлежности, тако што државе уговорнице заједно одређују тачке везивања на основу којих се заснива надлежност њихових судова. На тај начин се остварују два циља. Наиме, странке остају ускраћене за могућност манипулативне "трке пред судом", односно *forum shopping*.

Једнострана норма националног права садржана је у националним прописима, која одређује критеријуме надлежности домаћих судова.⁵⁰ То значи да уколико у конкретном случају не постоји надлежност домаћих судова, ова норма не упућује на надлежност неког другог правосуђа, нити се такав закључак може извући применом аналогije или принципа *argumentum a contrario*.⁵¹ С тим у вези, законодавци се слободно опредељују за објективне или субјективне тачке везивања које уграђују у норме о међународној надлежности свог правосуђа. Приликом одређивања граница међународне надлежности законодавац предвиђа надлежност својих судова у споровима за које је држава заинтересована, водећи рачуна о међународној сарадњи правних система и легитимним интересима страних држава.⁵² Такође, законодавац води рачуна и о другим циљевима који се желе остварити, као што су заштита домаће странке, туженог или слабије стране у поступку, паралелизам са нормама меродавног права, процесноправна ефикасност, правна заштита и правна сигурност, итд.⁵³

⁴⁶ Крвавац, М., Пророгација међународне надлежности суда, стр. 421-422.

⁴⁷ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 487.

⁴⁸ *Ibid.*, стр. 488.

⁴⁹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 179-180.

⁵⁰ *Ibid.*, стр. 179.

⁵¹ Крвавац, М., Пророгација међународне надлежности суда, стр. 423.

⁵² Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 487.

⁵³ Детаљније видети Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 8-11.

Слобода законодаваца у дефинисању границе међународне надлежности може довести до позитивног или негативног сукоба надлежности. Позитиван сукоб надлежности доводи до тога да судови различитих држава могу бити надлежни за одлучивање у истом спору са међународним елементом. Последично, то омогућава тужиоцу да бира суд пред којим ће покренути поступак (*forum shopping*).⁵⁴ Негативан сукоб надлежности постоји када суд ниједне државе није надлежан да одлучује о спору, што за последицу има ускраћивање правде. С тим у вези, законодавац треба узети у обзир и основе надлежности у другим државама и може предвидети изузетну надлежност домаћег суда, ако ниједан други суд не би био надлежан да одлучује о спору (*forum necessitatis*).⁵⁵

Значај међународне надлежности огледа се у томе што она одређује и остале елементе релевантне за решавање спора.⁵⁶ Наиме, када се суд одређене државе огласи надлежним да решава спор, он примењује своја процесна правила (достављање, извођење доказа, заступање, судске таксе и полагање предујма, односно могућност остваривања ослобођења од њиховог плаћања, привремене мере, правни лекови, итд).⁵⁷ Такође, треба узети у обзир и чињеницу да се правосуђа држава разликују и по ефикасности и политичким и моралним предубеђењима судија, а што такође може утицати на исход спора.⁵⁸ У случају да странке не уговоре меродавно право за њихов однос, међународно надлежни суд примењује своје колизионе норме како би одредио које ће право државе бити меродавно за конкретни спор. То значи да када колизиона норма упути на страно право, суд примењује релевантне институте домаћег међународног приватног права, нпр. јавни поредак, изигравање закона, норме непосредне примене и др, који могу да доведу до примене домаћег права.⁵⁹ Према томе, међународна надлежност утиче на примену процесних и колизионих норми.⁶⁰

⁵⁴ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 180. Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 487. *Forum shopping* у америчком и енглеском правном систему има негативну конотацију, а уведен је у енглеску правну терминологију у предмету *Boys v. Chaplin*, (1971) АС 356, 401. Његова појава се може делимично ограничити унификацијом колизионих норми, с обзиром да би дошло до примене истог материјалног права, без обзира на чињеницу где се покреће поступак. С обзиром да би и даље постојале разлике у процесним правилима, најефикаснији начин његовог ограничења је предвиђање ужег основа надлежности који представља стварну везу између спора и суда. Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 13-14.

⁵⁵ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 11. *Forum necessitatis* је нпр. предвиђен чланом 11 Уредбе о наслеђивању, чланом 7 Уредбе о издржавању, чланом 11 Уредбе о брачноимовинским режимима и чланом 11 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

⁵⁶ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 181.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid.*, стр 182.

2. Врсте међународне надлежности

Врсте међународне надлежности зависе од критеријума поделе. Наиме, према процесном тренутку у ком се оцењује и сврси оцене међународне надлежности, она може бити директна и индиректна.⁶¹ Потом, према могућности судова различитих држава да заснују надлежност у спору са међународним елементом, међународна надлежност се дели на искључиву и конкурентну. На крају, међународна надлежност може бити општа, посебна или уговорна у зависности од основа повезаности спора или странака са судом.

2.1. Директна и индиректна међународна надлежност

Директна међународна надлежност оцењује се у тренутку покретања поступка и има за циљ да установи да ли је суд надлежан да мериторно одлучује о случају са међународним елементом.⁶² У међународним правним изворима директна међународна надлежност је нешто ређа,⁶³ с обзиром да је потребно да се државе сагласе о тачкама везивања за одређене врсте спорова у циљу унификације унификације норми међународне надлежности. Ово питање је каткада деликатније него област меродавног права или признање и извршење страних судских одлука. У европским правним изворима (односно у секундарном законодавству ЕУ), директна међународна надлежност регулисана је уредбама са директним дејством, што значи да се непосредно примењују. У националним правним изворима она је уређена прописима у материји грађанског (судског) поступка⁶⁴ и/или прописом који регулише међународно приватно (и процесно) право.⁶⁵

С друге стране, оцена индиректне међународне надлежности врши се у тренутку признања и извршења стране судске одлуке, а има за циљ да утврди да ли је суд који је донео одлуку био (међународно) надлежан за одлучивање.⁶⁶ Норме индиректне међународне надлежности се јављају у међународним и националним изворима. Њихова карактеристика у међународним изворима се огледа у томе што државе уговорнице заједно преговарају о прихватљивим тачкама везивања, било објективним

⁶¹ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 493.

⁶² *Ibid.*, стр. 493.

⁶³ Нпр. Конвенција 2005 и Конвенција 1996.

⁶⁴ Нпр. Француска и Кина.

⁶⁵ Нпр. Србија, Турска и Црна Гора.

⁶⁶ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 493.

или субјективним, погодним за заснивање надлежности суда порекла одлуке, а у циљу признања и извршења тих одлука пред судом признања.⁶⁷

На националном нивоу, постоје два начина оцене индиректне међународне надлежности. Први предвиђа рестриктивнији критеријум оцене, по тзв. „систему огледала“.⁶⁸ Овај систем усмерен је ка контроли прекомерне међународне надлежности суда државе порекла одлуке и то у било ком спору из међународног приватног права. У смислу оцене *уговорне међународне надлежности* страног суда (суда државе порекла одлуке) „систем огледала“ може резултирати признањем и извршењем судских одлука изабраних судова у оним споровима у којима се по праву државе признања дозвољава изричита или прећутна пророгација. Други начин оцене индиректне међународне надлежности предвиђа флексибилнији критеријум, контролисањем само евентуалне повреде искључиве надлежности државе признања.⁶⁹ Из угла *уговорне међународне надлежности*, она може довести до признања и извршења судских одлука изабраних судова у споровима у којима није предвиђена искључива међународна надлежност суда државе признања одлуке.

Насупрот томе, секундарно законодавство ЕУ се овим питањем не бави с обзиром да у својим уредбама, у мери у којој је унификација спроведена, уређује основе директне међународне надлежности. Самим тим у поступку признања и извршења не испитује се надлежност суда државе чланице порекла одлуке. Изузетак су она питања међународног приватног права која нису још увек била предмет директне интервенције ЕУ, а у којима настављају да се примењују национални извори права држава Уније.⁷⁰

2.2. Искључива и конкурентна међународна надлежност

Искључива међународна надлежност постоји када је суд једне државе искључиво надлежан да одлучује о спору, чиме се онемогућава, барем номинално, надлежност судова других држава.⁷¹ Она се предвиђа изузетно, када је одређени правни однос у тесној вези са домаћим правосуђем и у већој мери изражен јавни

⁶⁷ Садржане су у Конвенцији 1996 и Конвенцији 2007.

⁶⁸ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 452.

⁶⁹ *Ibid.* стр. 453.

⁷⁰ Нпр. спорови проистекли из усвојења, матернитетски и патернитетски спорови.

⁷¹ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 493.

интерес да о правном односу расправља домаћи суд.⁷² Искључива међународна надлежност има вишеструко дејство. Најпре, она искључује надлежност судова других држава, што значи да искључује и могућност (изричитог и прећутног) избора међународно надлежног суда. Такође, она искључује могућност за *forum shopping*. Затим, искључива надлежност искључује примену правила о међународној литиспенденцији, која се јавља када постоји позитиван сукоб надлежности судова различитих држава. И на крају, искључива надлежност суда државе признања основ је за одбијање и признање стране одлуке.

Конкурентна међународна надлежност постоји када судови различитих држава имају надлежност да одлучују о спору. То значи да надлежност једног правосуђа не искључује надлежност другог правосуђа.⁷³ С тим у вези, дејство конкурентне надлежност разликује се од дејства искључиве надлежности. Наиме, она не искључује надлежност судова других држава, што значи да се може извршити избор међународно надлежног суда, како изричит, тако и прећутан. Затим, она доводи до појаве *forum shopping*-а, с обзиром да тужилац може изабрати оно правосуђе државе које му највише одговара.⁷⁴ Потом, она не искључује примену међународне литиспенденције. И на крају, одлука конкурентног суда се признаје и извршава у другој држави, ако испуњава неопходне услове у држави признања.

2.3. Општа, посебна и уговорна међународна надлежност

Општа међународна надлежност постоји када једно правосуђе може да решава сваки спор са међународним елементом.⁷⁵ Она се заснива на чврстој повезаности суда и туженог.⁷⁶ Њен циљ је заштита туженог, како би најлакше и са минимум трошкова могао да изнесе одбрану.⁷⁷ Најчешћи основи за заснивање опште надлежности су пребивалиште, боравиште или уобичајено боравиште туженог, ако је у питању физичко

⁷² *Ibid.*, стр. 494. То би били примера ради наследноправни спорови, брачни спорови, спорови о праву својине на непокретностима, спорови о пуноважности уписа у јавне регистре, спорови у вези са правом конкуренције.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ Крвавац, М., Конкурентна међународна судска надлежност и проблем литиспенденције, *Научно истраживачки пројекат „Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој“ за период 2013-2015. године*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2015, стр. 9-10.

⁷⁵ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 496.

⁷⁶ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 188.

⁷⁷ Детаљније видети Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 8-9.

лице, односно седиште туженог, ако је у питању правно лице.⁷⁸ У државама англосаксонског права она се заснива и на уручењу тужбе туженом на територији суда.⁷⁹ У америчком праву она се може засновати и када тужени има „системске и трајне“ везе са форумом, нпр. има отворену канцеларију преко које послује.⁸⁰

Посебна међународна надлежност означава надлежност суда да одлучује о посебним категоријама правних односа.⁸¹ Она представља алтернативу или допуну основне надлежности. С тим у вези, на тужиоцу је да изабере суд пред којим ће покренути поступак против туженог.⁸² Посебна надлежност може бити персонална, када се везује за странке или предметна, када се везује за спор.⁸³

Персонална посебна надлежност постоји када се тужиоцу даје могућност да покрене спор пред сопственим⁸⁴ или неким другом судом,⁸⁵ када постоје оправдане околности.⁸⁶ То су спорови у којима тужилац има својство слабије стране, нпр. спор о издржавању,⁸⁷ спор проистекао из потрошачког уговора, индивидуалног или колективног уговора о раду или уговора о осигурању.⁸⁸

Предметна посебна надлежност постоји када је спор у тесној вези са судом због предмета или чињеница из којих проистиче, нпр. спорови о вануговорној одговорности за штету према месту извршења штетне радње, спорови поводом непокретности према месту где се она налази или уговорни спорови према месту извршења уговорне обавезе.⁸⁹ Такође, она постоји када се жели остварити делотворност правне заштите, према месту извршења одлуке, нпр. у имовинскоправним споровима према месту налажења имовине туженог или предмета који се тужбом тражи.⁹⁰ Основ посебне надлежности може бити и специфична процесна ситуација, као нпр. атракција надлежности за супарничаре, главне умешаче за противтужбу.⁹¹ У Сједињеним

⁷⁸ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 496.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ *Ibid.*, стр. 497.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Петровић, М., Посебна међународна надлежност за спорове из уговорних односа према праву ЕУ и праву Републике Србије, *Анали Правног факултета у Београду*, година LXII, 1/2014, стр. 41-42.

⁸³ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 15.

⁸⁴ Према месту уобичајеног боравишта или пребивалишта повериоца издржавања, потрошача, запосленог, осиграника или власника полисе. Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 189.

⁸⁵ Према месту где запослени редовно обавља рад. *Ibid.*

⁸⁶ *Ibid.*, стр. 188.

⁸⁷ Члан 67 став 1 тачка 3 ЗРСЗ предвиђа да је домаћи суд надлежан у споровима о законском издржавању деце, када је малолетни тужилац држављанин Србије, иако тужени има пребивалиште у иностранству. Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 189.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ *Ibid.*, стр. 189-190.

⁹¹ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 16.

Америчким Државама *common law* предвиђа посебну надлежност када тужени има минималне контакте са судом, а који су у вези са спором, под условом да је тужени могао да претпостави да ће бити тужен пред тим судом и да надлежност не вређа остваривање права на правду.⁹² Такође, неке америчке државе донеле су законе којима се проширује поље могућности заснивања посебне надлежности.⁹³

Као што је наведено, национални законодавац одређује основе међународне надлежности свог правосуђа. Некада, законодавац дозвољава прекомерну међународну надлежност у циљу заштите интереса домаћег тужиоца или домаћег поретка.⁹⁴ Оне се заснивају на чињеницама које нису у довољној јакој вези између странака, спора и суда.⁹⁵ Сматра се да прекомерна надлежност постоји када се предвиђају неприхватљиви основи опште надлежности, као нпр. држављанство, уобичајено боравиште или пребивалиште тужиоца, достављање тужбе туженом на територији суда, итд.⁹⁶ и несразмерни основи посебне надлежности.⁹⁷ С тим у вези, прекомерна надлежност не постоји када се ради о уговорној надлежности. Санкција прекомерне надлежности је одбијање признања и извршења одлуке засноване на таквој надлежности. Том приликом, треба узети у обзир чињеницу да се одлука може извршити на територији државе порекла или се признати и извршити на територији треће државе, која такву надлежност не оспорава.⁹⁸ У нашем правном систему постоји и реторзиона (узајамна) надлежност, као одговор на прекомерну надлежност страног суда.⁹⁹

Неке међународне конвенције забрањују прекомерну надлежност, која је предвиђена у државама уговорницама.¹⁰⁰ Међународно приватно право Европске уније не познаје прекомерну надлежност у материји која је регулисана секундарним законодавством, али дозвољава примену и таквих критеријума у прекограничним

⁹² Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 497.

⁹³ *Ibid.*, стр. 497-498.

⁹⁴ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр.191.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ Детаљније видети Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 497.

⁹⁸ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 192.

⁹⁹ Реторзиона надлежност је овлашћење суда државе да у спору у којем је тужени страни држављанин примени исти основ надлежности који примењује суд страног држављанина у истој врсти спора у којем је домаћи држављанин тужени. Уколико је држава која предвиђа реторзиону надлежност утицајна, она може да закључи међународни уговор, са циљем искључења основа прекомерне надлежности садржаних у праву друге државе уговорнице. Да би се реторзиона надлежност применила, потребно је утврдити садржину страног процесног права. Реторзиона надлежност је прописана чланом 48 ЗРСЗ. У пракси судова Србије, ретко се по службеној дужности утврђује постојање основа за реторзиону надлежност, већ се то препушта иницијативи тужиоца. *Ibid.*

¹⁰⁰ *Ibid.*, стр. 190-191. Нпр. члан 20 став (1) тачка ф) Конвенције 1996.

случајевима који инволвирају трећу државу.¹⁰¹ Наиме, када тужени нема пребивалиште на територији државе чланице, а тужилац има пребивалиште на територији државе чланице пред чијим је судом покренут поступак, примењују се националне норме о надлежности те државе, које последично у, зависности од околности случаја, могу у конкретном случају водити и заснивању прекомерне надлежности.¹⁰² Од тога се одступа када је тужилац потрошач или запослени (као слабија страна) у потрошачким споровима и споровима о индивидуалном уговору о раду, када постоји искључива и изричита уговорена надлежност.¹⁰³

Уговорна међународна надлежност постоји када законодавац изричито допусти да странке могу изабрати међународно надлежни суд. Она може бити искључива и неискључива. Уговорна искључива надлежност подразумева да странке уговарају надлежност суда или судова једне државе да одлучује у спору и, истовремено, искључују надлежност конкурентних судова. То значи да се она изједначава са законском искључивом надлежношћу у смислу искључења надлежности конкурентног суда. Међутим, у односу на законску искључиву надлежност постоје одређене разлике. Наиме, уговорена искључива међународна надлежност се може накнадно променити изричито или прећутно. Даље, о постојању пророгационог споразума суд води рачуна по приговору странака.¹⁰⁴ Уговорна неискључива надлежност подразумева да странке уговарају надлежност суда или судова одређене државе, али, том приликом, не искључују надлежност конкурентних судова. То значи да се она у дејству у потпуности изједначава са конкурентном међународном надлежношћу, осим што о постојању пророгационог споразума суд води рачуна по приговору странака.

¹⁰¹ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 20.

¹⁰² Члан 6 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰³ У односу на члан 4 Уредбе Брисел I, члан 6 Уредбе Брисел I recast уводи изузетак од примене прекомерне надлежности када је реч о споровима заштите слабије стране.

¹⁰⁴ Петровић, М., *Ограничење међународне судске надлежности - одабрана питања*, Правни факултет, Крагујевац, 2009, стр. 169-170.

ПОГЛАВЉЕ II

АУТОНОМИЈА ВОЉЕ И МЕЂУНАРОДНА СУДСКА НАДЛЕЖНОСТ

1. Појам и значај аутономије воље у међународном приватном праву

Аутономија воље генерално представља страначку слободу у заснивању и уређивању грађанскоправних односа.¹⁰⁵ Аутономија воље је субјективна тачка везивања у међународном приватном праву, чије се постојање и границе утврђују правом државе суда које је установљава.¹⁰⁶ Њен творац је Шарл Димулен и јавља се у међународном приватном праву у XVI веку.¹⁰⁷ По Димулену аутономија воље је право правних субјеката да одреде меродавни обичај за њихов правни однос.¹⁰⁸ За разраду савременог концепта аутономије воље од значаја је било Манчинијево учење у XIX веку, које се заснивало на индивидуалној слободи воље.¹⁰⁹ Наиме, он је заступао становиште да странке имају слободу да изаберу меродавно право за решавање односа који не потпадају под личне, породичне и наследноправне односе.¹¹⁰ Као тачка везивања, на нормативном плану, аутономија воље је почела да се развија у XIX веку и то најпре у сфери сукоба закона у уговорним односима.¹¹¹ Потом у XX веку, аутономија воље постаје значајна у модерном међународном приватном праву и продрла је у прекограничне грађанскоправне односе у којима је доминарао суверинитет државе, као нпр. вануговорна одговорност, родитељска одговорност, наслеђивање, итд.¹¹²

На појаву аутономије воље у међународном приватном праву теоретичари нису одувек гледали благонаклоно. Поједини од њих су сматрали да воља странака не може бити једнака или изнад права и да није на странкама да бирају право, већ је на праву да

¹⁰⁵ Belović, J., Autonomija volje kao izraz autonomije ličnosti u međunarodnom privatnom pravu, *Pravni život*, br. 11, 2015, стр. 255.

¹⁰⁶ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 381.

¹⁰⁷ Дескоски, Т., Доковски, В., Основи аутономије воље у савременим међународним трговачким уговорима, *Зборник радова „Савремени правни промет и услуге“*, 2018, стр. 51-52.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ Беловић, Ј., О аутономији воље у међународном приватном праву, *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици*, 2014, стр. 41-43.

¹¹⁰ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 250.

¹¹¹ Дескоски, Т., Доковски, В., Основи аутономије воље у савременим међународним трговачким уговорима, стр. 52

¹¹² *Ibid.*, стр. 53.

одреди која лица и чињенице ће регулисати.¹¹³ Други су сматрали да она не може бити неограничена, јер може довести до примене непримереног правног система који није повезан са спором.¹¹⁴ Трећи су сматрали да она не може бити присутна у свим уговорима. Рецимо, у уговорима по приступу нема слободе уговарања пошто је једна од уговорних страна слабија. С тим у вези, аутономија воље мора бити ограничена или искључена положајем страна и природом уговора. То значи да се мора пажљиво вагати однос између заштите слабије стране, са једне стране и интереса пословања, правне сигурности трговаца и њихове слободе, са друге стране.¹¹⁵ У то време, теоретичари источноевропских држава су сматрали да је аутономија воље настала као последица индивидуализма и економског либерализма, а што је у супротности са социјалистичким концептом права.¹¹⁶

Узимајући у обзир слободу уговарања меродавног права или међународне надлежности, аутономија воље може бити неограничена и ограничена. Неограничена је онда када су субјекти правног односа слободни да изаберу било које право као меродавно или суд било које државе (без обзира на њихову повезаност са конкретним правним односом).¹¹⁷ Она је карактеристична за уговорне односе.¹¹⁸ Насупрот томе, аутономија воље је ограничена у случајевима када се могућност избора меродавног права и/или међународно надлежног суда мање или више сужава. Она постоји када се може изабрати једно од права које је у вези са конкретним правним односом или један од судова који је иначе надлежан. У домену меродавног права, ограничење се може тичати и могућности примене норми државног правног система, а не аутономних правила недржавног система, као и ограничења да се једном извршен избор не може мењати.¹¹⁹ Она је, пре свега, карактеристична за породичноправне односе с обзиром да се у овим односима морају остварити и друга правна начела међународног приватног права која утичу на домашај аутономије воље (нпр. начело заштите слабије стране, принцип најбољег интереса детета и друго).

¹¹³ Кнежевић, Г., *Меродавно право за трговачки уговор о међународној продаји робе*, Правни факултет, Београд, 1987, стр. 24-25.

¹¹⁴ *Ibid.*, стр. 38.

¹¹⁵ *Ibid.*, стр. 39.

¹¹⁶ *Ibid.*, стр. 40.

¹¹⁷ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 141.

¹¹⁸ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 374.

¹¹⁹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 141-142.

У погледу начина избора, аутономија воље може бити изричита и прећутна.¹²⁰ Изричит избор меродавног права се установљава клаузулом у уговору, док надлежног суда посредством пророгационог споразума или пророгационе клаузуле и изјавом датом на записник код суда.¹²¹ С друге стране, постојање прећутне аутономије воље, суд или други надлежни орган утврђују на различите начине, у зависи од тога да ли се ради о прећутном избору меродавног права или међународно надлежног суда. Прећутни избор меродавног права постоји када суд на основу одредаба уговора и околности случаја може несумњиво закључити да су странке имале у виду примену одређеног права.¹²² То је задатак који некада није лако обавити и подразумева брижљиву анализу свих околности случаја и релевантних одредаба уговора од стране суда. Индиције на основу којих суд утврђује прећутну вољу могу бити избор суда одређене државе, позивање на законске одредбе одређеног права, употреба термина или правних института карактеристичних за право одређене земље, избор језика или валуте уговора, итд.¹²³ Насупрот томе, утврђивање прећутне пророгације је нешто једноставније и углавном се сматра да она постоји када се тужени упустио у расправљање без истицања приговора међународне ненадлежности (тзв. прећутни пристанак туженог).¹²⁴

Кад је реч о правној природи аутономије воље у избору меродавног права постоје два становишта. По колизионоправном, то је тачка везивања које има дејство као и друге тачке везивања тј. одређује меродавно право чије ће се како диспозитивне тако и императивне норме применити. Неће се применити само оне норме које су у супротности са јавним поретком државе форума.¹²⁵ Потом, по материјалноправном схватању аутономија воље даје могућност странкама да инкорпорирају диспозитивне норме страног права у уговор. Треба нагласити да избором страног права оне не могу мењати императивне норме права које је меродавно на основу колизионе норме форума.¹²⁶

¹²⁰ Када је реч о меродавном праву постоји и трећа категорија аутономије воље тзв. хипотетичка. Реч је о праву које би странке изабрале да су о томе мислиле. То значи да суд утврђује које је право је најлогичније тј; са којим правом је уговор најчвршће повезан. Ова трећа категорија аутономије воље је идентична са принципом најтежње везе. Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 383.

¹²¹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 141.

¹²² Кнежевић, Г., *op. cit.*, стр. 52.

¹²³ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 382.

¹²⁴ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 141.

¹²⁵ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 374.

¹²⁶ *Ibid*, стр. 374-375.

Разлика између аутономије воље у избору меродавног права и надлежног суда се међусобно разликују. Домаћа аутономија воље зависи од ограничења, која се међусобно разликују када је реч о избору меродавног права¹²⁷ и избору надлежног суда. Потом, меродавно право за оцену пуноважности споразума је *lex causae*, када је реч о избору меродавног права,¹²⁸ док када је реч о избору надлежног суда постоје различита становишта.¹²⁹ Потом, странке могу уговорити примену различитог меродавног права за поједине елементе правног односа,¹³⁰ док уговарање међународне надлежности различитих судова за поједина правна питања из правног односа изостаје.

Када је реч о међусобном односу између меродавног права и међународно надлежног суда, у теорији међународног приватног права постоје два супростављена становишта.¹³¹ Прво становиште подржава паралелизам између меродавног права и међународно надлежног суда, а који се постиже на више начина.¹³² Најпре, надлежност домаћег суда постоји када је меродавно домаће право. На тај начин се обезбеђује да судија примењује своје право.¹³³ Затим, паралелизам постоји када има места примени теорије *forum (non) conveniens*.¹³⁴ Наиме, у праски судова англосаксонских држава суд одбацује тужбу, на основу теорије, ако утврди да је меродавно право за решавање спора страно право.¹³⁵ Такође, паралелизам постоји када се примењују норме непосредне примене, које искључују примену меродавног права и доводе до примене домаћег права.¹³⁶ Потом, паралелизам постоји када се меродавно право учини зависним од надлежности суда, тј. када постоји примена *lex loci* када надлежни суд примењује домаће право.¹³⁷ И на крају, паралелизам постоји када се меродавно право и међународно надлежни суд одређују на основу истих или сличних тачака везивања.¹³⁸

¹²⁷ Ограничења аутономије воље у примени изабраног меродавног права су норме непосредне примене, јавни поредак и забрана изигравања закона. *Ibid.*, стр. 372.

¹²⁸ *Ibid.*, стр. 384.

¹²⁹ Детаљније видети *infra* 3.1.1. Формална и материјална пуноважност пророгационог споразума.

¹³⁰ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 363.

¹³¹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 197.

¹³² *Ibid.*

¹³³ Као пример се може навести Енглеска у којој важи правило да ако је за уговор меродавно енглеско право, аутоматски постоји надлежност енглеског суда за спор поводом тог уговора. Недостатак овог правила је да суд прво утврђује право, па тек онда надлежност, а што одступа од природног тока тешавања питања у поступку. Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 24.

¹³⁴ Применом теорије *forum (non) conveniens* изричито изабрани суд се може огласити ненадлежним, ако утврди да је суд друге државе погоднији да одлучује о спору. Детаљније видети *infra* 2.5. *Forum (non) conveniens*.

¹³⁵ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 24.

¹³⁶ *Ibid.*, стр. 24-25.

¹³⁷ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 198.

¹³⁸ *Ibid.*

Друго становиште подржава независност између међународне надлежности и меродавног права, јер се њима штите различити интереси и постижу различити циљеви. Наиме, норме о надлежности служе ефикасном остваривању судске заштите и имају за циљ заштиту комодитета странке. Сврха колизионе норме је да укаже на примену права које има довољно блиску везу са правним односом.¹³⁹

Значај аутономије воље у избору меродавног права је тај што странке бирају право оне државе за које сматрају да ће бити повољније за регулисање њиховог правног односа, а што доприноси заштити страначких очекивања и предвидивости.¹⁴⁰ Такође, суду је олакшан посао, с обзиром да не мора да одређује меродавно право помоћу других тачака везивања.¹⁴¹ Њен значај у уговарању међународне надлежности огледа се у томе што странке бирају суд државе за који сматрају да ће ефикасније решити њихов спор у односу на конкурентно надлежни суд. На тај начин оне утичу на ток и мериторни исход поступка, с обзиром да изабрани суд примењују своје процесне и по потреби колизионе норме. Значај уговарања међународне надлежности се огледа и у ограничењу *forum shopping*-а. Наиме, странке немају потребу да журе да покрену поступак пред судом пред којим очекују одређени исход спора. Њен значај се може огледати и на терену признања и извршења стране судске одлуке. Наиме, странке могу изабрати суд државе чије се одлуке могу признати и извршити на територији државе признања, где се налази њихова имовина. Када држава признања као услов за признање стране одлуке предвиђа реципроцитет, странке ће изабрати суд државе која са државом признања има закључен вишестрани или двострани међународни уговор.

1.1. Развој аутономије воље у избору надлежног суда

На почетку развоја међународна надлежност се заснивала на територијалном и персоналном принципу, а са циљем да се оправда суверинитет државе да уређује то питање. С тим у вези, странке нису могле изричитом аутономијом воље да утичу на надлежност.¹⁴² Временом идеја повезаности међународне надлежности са вршењем јавне власти и суверинитетом се напушта.¹⁴³ Аутономија воље почиње да продире различитим темпом у правне системе држава и то, најпре, посредством прећутне

¹³⁹ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 25-26.

¹⁴⁰ Беловић, Ј., О аутономији воље у међународном приватном праву, стр. 44-45.

¹⁴¹ Кнежевић, Г., *op. cit.*, стр. 43.

¹⁴² Mills, A., *Party autonomy in Private International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, стр. 33.

¹⁴³ *Ibid.*

сагласности туженог, а потом посредством пророгационог споразума. Продор аутономије воље у правне системе држава рефлектовао се и на међународном и европском плану. С тим у вези, аутономија воље се јавља и у релевантним конвенцијама донетим од стране Хашке конференције, потом у релевантним конвенцијама донетим под окриљем Европске заједнице и на крају у секундарном законодавству ЕУ.

У *common law* системима, постепено се јављало слабљење становишта да се међународна надлежност везује за суверинитет државе. Препознавање интереса странака у Енглеској се јавља у материји поморског права, о чему је донета и знаменита одлука *Gienar v. Meyer*.¹⁴⁴ Суд је заузео став да странке не могу искључити надлежност других судова пророгационим споразумом, с обзиром да су холандски држављани, да споразум производи дејство у складу са холандским правом и да је логичније да о њиховом спору одлучује холандски суд.¹⁴⁵ Иако ова одлука не представља одлучивање о спору на основу пророгационог споразума, већ примену теорије *forum (non) conveniens*, њен значај се огледа у томе да се пророгациони споразум сматра оправданим основом да се не одлучује о спору.¹⁴⁶ Потом, јавља се становиште да се страни држављанин прећутно подвргао суверености одређене државе, а самим тим и њеним правилима међународне надлежности, када борави или се налази на њеној територији. То значи да суд може засновати надлежност над туженим који не борави на његовој територији и тиме је фокус надлежности померен ка остваривању заштите туженог.¹⁴⁷ Затим, у предмету *Law v. Garrett*,¹⁴⁸ енглески суд сматрао је да се суд може огласити ненадлежним да одлучује о спору, када су странке уговориле искључиву надлежност страног суда или арбитраже. Уколико суд сматра да постоје оправдани разлози да о спору не одлучује изабрани суд, он може одлучивати о спору.¹⁴⁹ Значај одлуке огледа се у увођењу примене теорије *forum (non) conveniens* у остале врсте спорова.¹⁵⁰ Даље, у предмету *British Wagon Company v. Gray*,¹⁵¹ тужени, са боравиштем у Шкотској, у уговору сагласио се са надлежношћу Вишег суда у Енглеској, да би када је поступак покренут истакао приговор ненадлежности. Суд се огласио ненадлежним,

¹⁴⁴ (1796) 126 ER 728. Наведено према Mills, A., *op. cit.*, стр. 34.

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ *Ibid.*, стр. 33-34.

¹⁴⁷ *Ibid.*, стр. 34-35.

¹⁴⁸ (1878) LR 8 Ch D 26 (CA). Наведено према Mills, A., *op. cit.*, стр. 35.

¹⁴⁹ *Ibid.*, стр. 35-36.

¹⁵⁰ *Ibid.*, стр. 35.

¹⁵¹ [1896] 1 QB 35 (CA). Наведено према Mills, A., *op. cit.*, стр. 36.

иако постоји изричита сагласност туженог, с обзиром да није могао засновати надлежност на основу персоналног принципа, који захтева присуство туженог на територији пре покретања поступка.¹⁵² Крајем XIX века почињу да се признају стране одлуке суда који је засновао надлежност како на прећутној, тако и на изричитој пророгацији.¹⁵³ Двадесетих година прошлог века, услед економске глобализације и прекограничних комерцијалних активности, коначно се дозвољава странкама да уговоре надлежност суда, који би одлучивао о споровима проистеклих из уговора, било изричито или посредством уговарања места његовог извршења у Енглеској. На тај начин било је дозвољено тужиоцу да покрене поступак против туженог који је у другој држави, чак и када спор није у вези са Енглеском. У циљу заштите дејства пророгационог споразума, било је дозвољено енглеском суду да донесе одлуку којом се забрањује покретање поступка пред конкурентно надлежним судом друге државе.¹⁵⁴

У Сједињеним Америчким Државама међународна надлежност се испрва заснивала на суверинитету државе, а што је потврђено у одлукама *Livingston v. Jefferson*¹⁵⁵ и *Pennoyer v. Neff*.¹⁵⁶ Наиме, судови су истакли да нису надлежни да одлучују о спору, будући да се тужени не налази на територији њихове државе.¹⁵⁷ С обзиром на непрактичност територијалног и персоналног принципа,¹⁵⁸ доносе се тзв. закони дугачке руке који уводе достављање, а самим тим и заснивање надлежности над одсутним туженим.¹⁵⁹ Наиме, у предмету *Hess v. Pawloski*¹⁶⁰ поводом проузроковања нематеријалне штете у саобраћајном удесу на територији савезне државе Масачутеса, заузет је став да се нерезидентни тужени, управљањем возилом на државним путевима, прећутно сагласио са надлежношћу судова те државе, чиме је успостављена веза између спора и суда.¹⁶¹ По тада важећем закону државе Масачутеса, сматрало се да је нерезидент, који вози по њеним државним путевима, именовао установу која региструје моторна возила за заступника за пријем писмена у вези покренутих поступака поводом

¹⁵² *Ibid.*, стр. 36-37.

¹⁵³ *Ibid.*, стр. 37-38.

¹⁵⁴ *Ibid.*, стр. 38-39.

¹⁵⁵ (1811) 1 Brock 203. Наведено према Mills, A., *op. cit.*, стр. 39.

¹⁵⁶ 95 US 714 (1878). Наведено према Mills, A., *op. cit.*, стр. 39.

¹⁵⁷ *Ibid.*, стр. 39-40.

¹⁵⁸ Територијални принцип се заснива на физичкој присутности туженог на територији суда. Персонални принцип се заснива на личном достављању туженом, са циљем да му се пружи прилика да заштити своја права у спору. Наиме, у Америци под утицајем енглеског права, лично достављање је имало функцију обавештења туженог да је против њега покренут поступак и формални основ надлежности суда. Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 29-30.

¹⁵⁹ *Ibid.*, стр. 28 и 31.

¹⁶⁰ 274 US 352 (1927). Наведено према Mills, A., *op. cit.*, стр. 40.

¹⁶¹ *Ibid.*

саобраћајних незгода у којима је учесник. Достава оваквој установи је пуноважна, као и лична достава туженом, под условом да проследи писмена туженом.¹⁶² У предмету *Home Insurance Company v. Morse*,¹⁶³ Врховни суд Сједињених Америчких Држава је заузео становиште да су права у вези са надлежношћу неотклоњива и да је пророгациони споразум апсолутно ништав, јер представља недопуштен начин да се искључи суверинитет државе који се остварује кроз надлежност.¹⁶⁴ Наиме, пророгациони споразуми нису сматрани формом подвргавања надлежности одређене државе, већ су сматрани покушајем странака да регулишу материју која спада у домен јавног права државе.¹⁶⁵ Затим, у предмету *Krenger v. Pennsylvania R.R.Co.*¹⁶⁶ установљена је оцена пуноважности споразума посредством теста „разумности“.¹⁶⁷ Тест је примењен у предмету *Cerro de Pasco Copper Corp. v. Knut Knutsen*¹⁶⁸ поводом накнаде штете на роби.¹⁶⁹ Наиме, странке су у коносману уговориле клаузулу којом предвиђају надлежност норвешког суда према норвешком праву. Амерички суд се огласио ненадлежним, с обзиром да је пророгациони споразум разуман и самим тим пуноважан.¹⁷⁰ Као разлоге за такву одлуку суд је навео да је споразум пуноважан по праву Норвешке и Перуа, тужилац неће бити лишен стварне правне заштите пред норвешким судом, утовар брода није обављен у било којој америчкој луци, итд.¹⁷¹ Убрзо, амерички судови сматрали су поново пророгационе споразуме апсолутно ништавим, јер су у супротности са јавним поретком.¹⁷² У циљу остваривања сигурности и предвидивости у међудржавним односима и међународном пословању, овакво схватање пророгације надлежности је временом напуштено у законодавној и судској пракси.¹⁷³ Наиме, око седамдесетих година прошлог века усвојен је пропис којим се признаје дејство споразума, осим ако је неразуман или неприкладан.¹⁷⁴

¹⁶² <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/usrep/usrep274/usrep274352/usrep274352.pdf> (приступљено 2.12.2023.).

¹⁶³ 87 US 445 (1874). Наведено према Mills, A., *op. cit.*, стр. 41.

¹⁶⁴ Mills, A., *op. cit.*, стр. 41, фуснота 59.

¹⁶⁵ *Ibid.*, стр. 41.

¹⁶⁶ 174 F. 2d 561. Наведено према Петровић, М., *op. cit.*, стр. 116.

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ 187 F. 2d 990 (2d Cir. 1951). Наведено према Петровић, М., *op. cit.*, стр. 116.

¹⁶⁹ *Ibid.*

¹⁷⁰ *Ibid.*, стр. 116-117.

¹⁷¹ *Ibid.*, стр. 117 фуснота 273.

¹⁷² *Ibid.*, стр. 117.

¹⁷³ Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses, Optional Choice of Court Agreements in Private International Law* (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 503.

¹⁷⁴ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 117.

Када је реч о европско-континенталном правном систему, на почетку развоја међународна надлежност се сматрала питањем суверинитета државе, те није могла бити уређена уговором странака.¹⁷⁵ Четрдесетих година прошлог века, у неким државама европско-континенталног правног система,¹⁷⁶ дерогација надлежности домаћег суда је била ограничена. Наиме, она није била дозвољена, ако су једна или више странака имале држављанство државе суда са боравиштем на њеној територији.¹⁷⁷ Током XX века прихвата се пророгациони споразум и његов позитиван и негативан ефекат на надлежност, у чему су предњачили француски судови сматрајући да је право на слободан приступ судовима отклоњив.¹⁷⁸

2. Ограничења аутономије воље у погледу избора надлежног суда

Продор аутономије воље у погледу међународне надлежности није апсолутан. Наиме, она је вишеструко ограничена. Та ограничења огледају се у врсти спора у којем је дозвољен избор суда или у којем важе посебна правила избора суда, примени правила о међународној литиспиденцији, постојању евентуалне искључиве надлежности страног суда (који није изабран), деликатном питању судског имунитета стране државе, као и англо-америчкој теорији *forum (non) conveniens*.

2.1. Ограничења у погледу врсте спорова

Ограничење аутономије воље у погледу врсте спорова огледа се у искључењу изричите или прећутне пророгације надлежности када за конкретни спор постоји искључива надлежност суда једне државе, те је избор неког другог суда недопуштен. Када је реч о основама искључиве надлежности, они могу бити уже или широко постављени. Исто важи и за ограничења у погледу спорова у којима је дозвољен избор суда. Значај уже и шире постављених основа се огледа на терену признања и извршења страних судских одлука. Ако су они уско постављени, а прихваћена је релаксација оцена индиректне надлежности, то значи да ће већи број страних одлука изабраних судова проћи тест међународне надлежности. Треба напоменути да суд признања може, некада под одређеним условима, признати одлуку страног изабраног суда у

¹⁷⁵ Mills, A., *op. cit.*, стр. 42-43.

¹⁷⁶ Нпр. Италија. *Ibid.*, стр. 43 фуснота 65.

¹⁷⁷ *Ibid.*, стр. 43.

¹⁷⁸ *Ibid.*

споровима у којима постоји искључива надлежност суда признања.¹⁷⁹ Када су основи допуштености пророгације надлежности уже постављени, а прихваћена је рестриктивнија оцена индиректне надлежности, то може значити да ће релативно мањи број одлука изабраних судова проћи филтер индиректне међународне надлежности. То пре свега, зависи од допуштености избора суда у међународном приватном и/или процесном праву државе признања. Ограничења пророгације међународне надлежности у погледу врсте спорова могу се односити на материју у којој је она допуштена. Иако је то традиционално случај са оним правним односима у којима је заступљена аутономија воље у супстанцијалном праву (уговорни односи). Међутим, као што ћемо видети, могућност пророгације је продрла и у материју вануговорних односа, а чак и у материју породичних и/или наследноправних односа.

Када се у спору јави слабија страна¹⁸⁰ њена заштита се остварује кроз посебна правила о пророгацији или пак потпуним искључењем пророгације надлежности. Посебна правила могу бити предвиђена како за изричиту тако и за прећутну пророгацију. Код изричите пророгације заштита се остварује закључењем споразума после настанака спора.¹⁸¹ Затим, у погледу прећутне сагласности, заштита се остварује установљавањем обавезе суда да слабију странку упозна са могућношћу истицања приговора ненадлежности и последицима неистацања.¹⁸² Искључење изричите пророгације ради заштите слабије стране остварује се код спорова издржавања малолетног детета.¹⁸³ Заштита слабије стране регулише се у одређеним правним системима на терену признања и извршења.¹⁸⁴

Поједини *common law* системи иако изричито не штите слабију страну, то индиректно постижу ограничењем аутономије воље у тим споровима посредством теорије *forum (non) conveniens*.¹⁸⁵ Наиме, конкурентно надлежни суд може применом теорије ипак засновати своју надлежност, а у циљу заштите правичности, онда када је

¹⁷⁹ У Србији у брачним споровима када је домаћи суд искључиво надлежан, страна одлука изабраног суда ће се признати ако сам тужени тражи признање или ако тужилац тражи признање, а нема противљења туженог. Члан 89 срав 2 ЗРСЗ. Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 205.

¹⁸⁰ Слабија страна у потрошачким споровима је потрошач, у споровима проистеклим из индивидуалног и/или колективног уговора о раду је запослени, у споровима из осигурања је осигураник, корисник осигурања и у споровима о родитељској одговорности или издржавању је дете.

¹⁸¹ Члан 15, 19 и 23 Уредбе Брисел I recast.

¹⁸² Нпр. члан 24 став 2 Уредбе Брисел I recast.

¹⁸³ Нпр. члан 4 став 3 Уредбе о издржавању.

¹⁸⁴ Нпр. члан 45 став (1) тачка (е) подтачка (i) Уредбе Брисел I recast.

¹⁸⁵ Mills, A., *op. cit.*, стр. 255.

искључив пророгациони споразум пуноважно закључен у корист страног суда, али услед неједнаке преговарачке моћи странака и у интересу доминантне стране.¹⁸⁶

2.2. Међународна литиспенденција

Међународна литиспенденција је посебно правило грађанског поступка које онемогућава вођење паралелних поступака између истих странака о истој ствари пред судовима различитих држава.¹⁸⁷ Наиме, вођење оваквих поступака доводи до повреде начела процесне економије и до правне несигурности због ризика у погледу доношења контрадикторних одлука.¹⁸⁸ Међутим, она није универзално прихваћена.¹⁸⁹ У државама европско-континенталног правног система, међународна литиспенденција углавном се примењује, јер је изричито регулисана.¹⁹⁰ У државама англо-америчког правног система она се начелно допушта, али домаћи суд има дискреционо овлашћење да одлучи да ли ће прекинути поступак, узимајући у обзир интерес тужиоца и постојање директне надлежности страног суда.¹⁹¹ Треба напоменути да државе англо-америчког правног система сматрају да стриктна примена међународне литиспенденције доводи до *forum shopping*-а и до одуговлачења поступка.¹⁹²

Правило међународне литиспенденције може се применити када постоји идентитет странака и спора, као и након процене тренутка покретања поступка. Када је реч о процени идентичности предмета спора постоје две теорије. Према првој, предмет спора је идентичан уколико су исто чињенично стање, исте правне последице и иста материјалноправна квалификација спорног права. Према другој, ово ће бити случај када постоје исто чињенично стање и исте правне последице.¹⁹³ То значи да се идентитет спора одређује према тужбеним захтевом.¹⁹⁴ Такође, идентитет спора утврђује се на основу *lex fori* што доводи до различитих ставова у погледу (не)постојања међународне литиспенденције, у зависности од тога да ли идентитет

¹⁸⁶ Детаљније видети *Ibid.*, стр. 255-256.

¹⁸⁷ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 117.

¹⁸⁸ Детаљније видети Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 207.

¹⁸⁹ У Немачкој нема правила о међународној литиспенденцији, те се примењују правила унутрашње литиспенденције. Петровић, М., *op. cit.*, стр. 177 и 190. У Холандији се не признаје приговор међународне литиспенденције, док у Француској постоји само могућност, не и обавеза његовог прихватања. Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 208.

¹⁹⁰ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 177.

¹⁹¹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 208.

¹⁹² Петровић, М., *op. cit.*, стр. 180-181.

¹⁹³ *Ibid.*, стр. 177-178.

¹⁹⁴ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 210.

спора обухвата идентичне или повезане тужбене захтеве.¹⁹⁵ У међународним уговорима, проблем идентичности спора може се отклонити аутономним појмом, као што је то учињено у секундарном законодавству Европске уније.¹⁹⁶

Идентитет странака постоји када се ради о истим лицима, без обзира на то што се пред једним судом налазе у својству туженог, а пред другим судом у својству тужиоца.¹⁹⁷ Уколико постоји више странака, суд пред којим је касније покренут поступак прекида га према странкама, које су странке у раније покренутом поступку, а наставља га према осталим странакама поступка.¹⁹⁸

Тренутак покретања спора везује се за моменат покретања поступка који се утврђује у складу са процесним правилима државе суда.¹⁹⁹ То може бити када се тужба достави суду или када се достави служби за достављање или када се тужба достави туженом.²⁰⁰

Дејство међународне литиспенденције огледа се у томе да суд пред којим је касније покренут поступак прекида поступак, док суд пред којим је првобитно покренут поступак не одлучи да ли је надлежан да одлучује о спору.²⁰¹ Када суд пред којим је прво покренут поступак заснује надлежност, суд пред којим је поступак касније покренут оглашава се ненадлежним²⁰² или застаје са поступком²⁰³ све до признања и извршења стране одлуке донете у првобитном покренутом поступку.²⁰⁴ У супротном, ако суд пред којим је раније покренут поступак одбаци тужбу или дође до повлачења тужбе, суд пред којим је касније покренут поступак ће наставити поступак.²⁰⁵

С тим у вези, дејство међународне литиспенденције на искључив пророгациони споразум може довести до тога да се доведе у питање примена закљученог споразума, када је поступак прво покренут пред конкурентним судом, а касније пред искључиво изабраним судом. Да би се заштитило дејство споразума (самим тим и аутономије воље странака), у појединим правним изворима, усвојено је посебно правило о међународној

¹⁹⁵ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 178. Детаљније видети Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 210-211.

¹⁹⁶ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 165.

¹⁹⁷ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 179. Детаљније видети Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 211.

¹⁹⁸ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 179.

¹⁹⁹ *Ibid.*, стр. 179-180.

²⁰⁰ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 163.

²⁰¹ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 182.

²⁰² Нпр. члан 29 став 3 Уредбе Брисел I recast.

²⁰³ Нпр. Мађарска, Швајцарска, Србија, итд. Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 208.

²⁰⁴ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 164.

²⁰⁵ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 193.

литиспенденцији. Наиме, конкурентно надлежни суд пред којим је прво покренут поступак, застаје са поступком, све док искључиво изабрани суд, пред којим је касније покренит поступак, не утврди пуноважност споразума. Ако утврди да је споразум пуноважан и заснује надлежност, конкурентно надлежни суд оглашава се ненадлежним.²⁰⁶

У англо-америчком правном систему санкција у случају повреде искључиве пророгиране надлежности у корист домаћег суда огледа се у мери забране покретања или наставка поступка пред конкурентним судом и/или накнади штете. Циљ мере забране је да се домаће лице заштити од шиканирања и злоупотребе поступка пред страним судом, тужилац спречи да тужи пред конкурентним судом, као и да се заштити надлежност домаћег суда и јавни поредак.²⁰⁷ Заговорници ове мере истичу да она не задире у међународну надлежност суда друге државе, већ да је она управљена према странци у спору која је под персоналном јурисдикцијом домаћег суда.²⁰⁸

2.3. Искључива надлежност страног суда

Искључива надлежност страног суда представља вид ограничења међународне надлежности домаћег суда под условом да није прекомерна и да спор не потпада под искључиву надлежност домаћег суда. Сврха овог ограничења има дејство на пољу признања и извршења одлука, односно спречава доношење одлуке домаћег суда, која се не може признати и извршити на територији страног суда, с обзиром да постоји његова искључива надлежност.²⁰⁹

Норме којима се узима у обзир постојање међународне надлежности страног суда су ретко садржане у упоредном законодавству,²¹⁰ док се у већини држава само регулише међународна надлежност домаћих судова.²¹¹ Изузетак је широко прихваћен основ надлежности у погледу стварноправних спорова поводом непокретности. У тим случајевима постоји најчешће искључива надлежност у корист *forum rei sitae*.²¹² Нека законодавства пак изричито искључују надлежност сопственог правосуђа у одређеним

²⁰⁶ Детаљније о овом питању видети *infra* 5.3. Посебно правило о међународној литиспенденцији у секундарном законодавству ЕУ.

²⁰⁷ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 166.

²⁰⁸ *Ibid.*

²⁰⁹ *Ibid.*, стр. 169.

²¹⁰ Нпр. члан 24 Уредбе Брисел I recast предвиђа искључиву надлежност суда државе чланице.

²¹¹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 218.

²¹² Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 169-170.

врстама спорова, нпр. стварноправних спорова о непокретностима у иностранству, а што представља основ за оглашавање њихове ненадлежности.²¹³

2.4. Судски имунитет стране државе

Јурисдикциони имунитет стране државе спречава заснивање надлежности суда у грађанском поступку (судски имунитет), као и покретање поступка принудног извршења на имовини стране државе (извршни имунитет).²¹⁴ Он може бити регулисан међународним уговорима,²¹⁵ и националним правним изворима.²¹⁶

²¹³ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 219. Члан 89 мађарског Закона о међународном приватном праву предвиђа да мађарски суд неће одлучивати у одређеним врстама спорова. Врсте спорова које су побројане могу се подвести под спорове који у већини правних система спада у искључиву међународну надлежност. Act XXVIII of 2017 on private international law, <https://njt.hu/jogszabaly/en/2017-28-00-00> (приступљено 04.05.2024.).

²¹⁴ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 264.

²¹⁵ На међународном нивоу судски и извршни имунитет стране државе регулисан је најпре Конвенцијом Савета Европе о имунитету државе, а потом и УН Конвенцијом о јурисдикционом имунитету држава и њихове имовине, а која за сада још није ступила на снагу. *European Convention on State Immunity*, European Treaty Series - No. 74. Доступна на сајту Савета Европе, www.coe.int. *UN Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property*. https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iii-13&chapter=3&clang=_en (приступљено 3.02.2024.).

²¹⁶ У националним правним изворима јурисдикциони имунитет стране државе може бити регулисан посебним законом нпр. у Сједињеним Америчким Државама, Канади, Сингапуру, Аустралији, итд. Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 214-215. Детаљније о јурисдикционом имунитету у Сједињеним Америчким Државама, Канади и Сингапуру видети Stanković, S., *Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property - Accession challenges of the Republic Serbia, SVAROG*, 2019, стр. 264-278. У националним правним изворима јурисдикциони имунитет стране државе може бити регулисан законом о међународном приватном (и процесном) праву, нпр. чл. 82 до 87 мађарског Закона о међународном приватном праву и члан 49 турског Закона о међународном приватном и процесном праву. Такође, судски имунитет може бити регулисан законом који уређује парнични поступак, нпр. члан 25 Закона о парничном поступку, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013 - одлука УС, 74/2013 - одлука УС, 55/2014, 87/2018, 18/2020 и 10/2023 - др. закон и извршни имунитет може бити регулисан законом који уређује поступак извршења, нпр. члан 22 Закона о извршењу и обезбеђењу, *Сл. гласник РС*, бр. 106/2015, 106/2016 - аутентично тумачење, 113/2017 - аутентично тумачење, 54/2019, 9/2020 - аутентично тумачење и 10/2023 - др. закон. Када је реч о судском имунитету, домаћи суд утврђује правила међународног права са циљем утврђивања (не)постојања судског имунитета стране државе. Ако суд сумња о постојању и обиму имунитета, може се обратити Министарству правде за објашење. Таква пракса је проблематична, с обзиром да је Министарство правде извршни орган те објашење може имати политичку обојеност. Исто решење је садржано у македонском, хрватском и словеначком праву, док црногорско и босанско право не предвиђају могућност обраћања надлежном министарству. Marjanović, S., *Jurisdikcioni imunitet strane države - između unutrašnjeg i međunarodnog prava, Collection of Papers IX Private International Law Conference, Recent trends in European Private International Law - Challenges for the national legislations of the South East European countries*, Iustinianus primus Faculty of Law - Skoplje, 2011, стр. 235-237. Кад је реч о извршном имунитету, да би се спровело извршење на имовини стране државе у Србији потребна је сагласност Министарства правде, осим ако је страна држава изричито пристала на извршење, односно обезбеђење. Živković, M., *Izvršni imunitet strane države i član 13 Zakona o izvršnom postupku*, Dvadeset godina Zakona o izvršnom postupku: zbornik radova sa naučno-stručnog skupa održanog na Pravnom fakultetu u Nišu 12. marta 1999 (ur. Vojislav Đurđić, V., Stanković, G., Petrušić, N.), Pravni fakultet, Udruženje za građansko procesno i arbitražno pravo, Niš, 1999, стр. 51.

Испрва је владала теорија неограниченог (апсолутног) имунитета, с обзиром да је држава деловала као носилац суверенитета (*acta iure imperii*). То значи да је страна држава уживала апсолутни јурисдикциони и извршни имунитет.²¹⁷ Крајем XIX века, када је држава почела све чешће да иступа као трговац, односно да обавља комерцијалну делатност (*acta iure gestionis*), настала је теорија рестриктивног имунитета. По тој теорији страна држава не ужива имунитет, ако иступа у приватноправном или комерцијалном својству, а ужива имунитет ако иступа као носилац суверених овлашћења.²¹⁸ У теорији и пракси, иступање државе се одређује према, по једном становишту правној природи делатности, а по другом становишту сврси делатности.²¹⁹ Препоручљиво је примењивати један од критеријума, јер у супротном може доћи до контрадикторних процена о постојању судског или извршног имунитета. Вршење комерцијалне делатности постоји када држава закључује правне послове које закључују и приватноправна лица и обавља делатност са циљем остваривања добити.²²⁰ Тако нпр. уговор о куповини униформи за војску склопљен са приватним добављачем из иностранства је комерцијални посао, док је сврха тог посла везана за одбрамбене функције државе.²²¹

Осим вршења комерцијалне делатности, страна држава неће уживати имунитет када се одрекне имунитета изричито или прећутно,²²² затим, када су предмет поступка непокретности на територији државе суда, потом, када је реч о поступку повреде права интелектуалне својине, које је регистровано или заштићено у држави суда, као и када је предмет поступка извршење арбитражног споразума, склопљеног између државе и приватноправног лица или признање арбитражне одлуке, итд.²²³

Субјекти који се могу позвати на имунитет одређени су међународним јавним правом.²²⁴ То су стране државе, међународне организације и други субјекти који иступају у име и за рачун државе, под одређеним условима.²²⁵

²¹⁷ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 213-214.

²¹⁸ *Ibid.*, стр. 214.

²¹⁹ Stanković, S., Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property-Accession challenges of the Republic Serbia, стр. 265.

²²⁰ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 216.

²²¹ *Ibid.*, стр. 216.

²²² Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 147-148.

²²³ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 217.

²²⁴ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 564.

²²⁵ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 142.

2.5. Теорија *forum (non) conveniens*

Теорија *forum (non) conveniens* карактеристична је за државе англо-америчког правног система, с обзиром да су основи међународне надлежности широко постављени, те је потребан механизам који би спречио *forum shopping*.²²⁶ Њено дејство се огледа у томе што суд има дискреционо право да одбије да решава спор за који је међународно надлежан, уколико сматра да је конкурентно надлежни суд друге државе погоднији за решавање спора, с обзиром на конкретне околности.²²⁷ Ова теорија се заснива на дискреционом праву суда, омогућавајући судији да балансира између интереса тужиоца, туженог и форума,²²⁸ а са циљем остваривања процесноправне ефикасности у конкретном спору.²²⁹ У последње време њена сврха је и корекција појединих правила прекомерне надлежности.²³⁰

Настанак теорије везује се за XVII век и шкотско право, и временом су је преузеле и друге државе англо-америчког правног система.²³¹ Она је настала и развијала се кроз судску праксу, да би у неким државама била регулисана законом.²³² На почетку, коришћена је изузетно, само када су судови утврдили да би прихватањем надлежности туженом била учињена битна неправда. Временом, њено тумачење и примена су постали флексибилнији а у циљу вођења поступка пред судом који је у најближој вези са спором.²³³

Поступак испитивања надлежности је врло сличан у свим државама које су прихватиле ову теорију. Евентуалне разлике огледају се у томе, да ли се релевантне околности разматрају јединствено или у две фазе.²³⁴ У последњем случају, циљ прве фазе је заштита туженог од вођења поступка пред неадекватним судом, а у другој фази заштита је усмерена ка тужиоцу и неправди коју би могао трпети услед вођења поступка пред другим судом.²³⁵

Приговор *forum (non) conveniens* истиче тужени најкасније до главне расправе.²³⁶ Након тога, суд утврђује да ли постоји погоднији суд да одлучи о спору, а

²²⁶ *Ibid.*, стр. 155-156.

²²⁷ *Ibid.*, стр. 150-151.

²²⁸ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 18.

²²⁹ Детаљније видети Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 10-11.

²³⁰ *Ibid.*, стр. 151.

²³¹ Детаљније видети Петровић, М., *op. cit.*, стр. 18-19.

²³² *Ibid.*, стр. 16.

²³³ *Ibid.*, стр. 20.

²³⁴ *Ibid.*, стр. 26.

²³⁵ *Ibid.*, стр. 29.

²³⁶ *Ibid.*, стр. 26.

терет доказивања је на туженом.²³⁷ Ако тужени успе у томе, суд утврђује да ли је конкурентни суд подеснији форум²³⁸ применом релевантних критеријума. Они се могу поделити на критеријуме у погледу географске погодности, као и на ефикасност у вођењу судског поступка и на остваривање правде.²³⁹ Том приликом суд разматра висину материјалних трошкова странака и сведока, извођења доказа, ефикасност поступка, примене страног права као меродавног, извршење судске одлуке, остваривање правичног суђења,²⁴⁰ анализу интереса локалног суда за конкурентни спор, итд.²⁴¹ С обзиром да судија слободно цени претходно наведене критеријуме постоји могућност њиховог прилагођавања сваком конкретном случају.²⁴² Примера ради, енглески судови оцену јавног интереса као критеријума, заснивају на економским користима за Енглеску када се поступци воде пред њеним судовима. Насупрот томе, став америчких суда је да се локални судови преоптерећују онда када су странци у улози странка. Стога у идентичним споровима могуће је донети различите одлуке. То је озбиљни недостатак ове теорије јер не пружа правну сигурност и предвидивост.²⁴³

Уколико суд утврди да нема подеснијег конкурентно надлежног суда да одлучи о спору, он одбија приговор и наставља са поступком. У супротном, следи друга фаза у којој тужилац треба да докаже да ће одбијањем надлежности бити лишен легитимних предности вођења поступка пред конкурентно надлежним судом,²⁴⁴ као и остваривања права на правично суђење.²⁴⁵ С тим у вези, поставило се питање да ли је други суд неадекватан, ако би примена његових колизионих норми упућивала на материјално

²³⁷ *Ibid.*, стр. 26-27.

²³⁸ На територији Индије 1984. године се десила индустријска катастрофа која је за последицу имала смрт неколико хиљада људи, као и велики број тешко оболелих. С обзиром да се радило о америчкој компанији, амерички адвокати су видели могућност покретања спора на територији САД, а на основу опште надлежности, а са циљем остваривања астрономских износа одштета. Ипак, амерички суд је проценио да би суд у Индији био погоднији за расправљање јер се тамо догодила несрећа, тамо су се налазили сведоци и већина доказног материјала, да би поступак у САД био неупоредиво скупљи због превоза и превоза, итд. У погледу оцене јавног интереса суд је истакао претрпан план рада суда, као и интерес индијске Владе да регулише рад опасне индустрије. На крају, тужиоци су добили накнаду која је била далеко мања у односу на ону коју би добили у САД, те је теорија почела да добија критике да представља средство за спашавање америчких мултинационалних компанија. *In Re Union Carbide Corp. Gas Plant Disaster* 634 F. Supp. 842 (1986). Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 503-504.

²³⁹ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 23.

²⁴⁰ У предмету *Islamic Republic of Iran v. Pahlavi*, 62 N.Y.2d 474 (N.Y. 1984), 478 N.Y.S.2d 597, 467 N.E.2d 245, амерички суд је одбацио тужбу иако је утврђено да ирански суд није подеснији, јер није неутралан, да би се његова одлука признала у Америци. Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 151.

²⁴¹ Детаљније видети Петровић, М., *op. cit.*, стр. 21 и 23-24.

²⁴² *Ibid.*, стр. 21 и 24.

²⁴³ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 24-25.

²⁴⁴ Легитимна предност може бити лична или процесна. Ту се убрајају истек рока за заштиту права пред страним судом, а самим тим и рок за подношење тужбе, немогућност накнаде или ослобођења од судских трошкова, неискуство страног суда у тој врсти спора, спорост страног суда, недоступност одређених правних средстава, итд. *Ibid.*, стр. 28-29.

²⁴⁵ *Ibid.*, стр. 28.

право које даје мањи обим права за тужиоца.²⁴⁶ Врховни суд САД је заузео став да не би требало да утиче, осим ако би тужилац био ускраћен за тужбени захтев. Ипак, судови су установили праксу да не одбацују тужбу када је америчко право меродавно право за решавање спора. У супротном, ако је меродавно право за решавање спора право неке друге државе судови одбацују тужбу.²⁴⁷

Ако тужилац докаже све претходно наведено, суд одбија приговор и наставља поступак. У супротном, суд усваја приговор и прекида поступак у корист другог суда под условом да се тужени одрекне²⁴⁸ сваке погодности које би имао пред страним судом, а што би довело до неповољног статуса тужиоца.²⁴⁹ Ако тужени на то не пристане, приговор се одбија. Уколико пак пристане, али из одређених разлога се поступак не покрене пред другим судом, поступак се наставља пред првобитним судом на захтев тужиоца.²⁵⁰

Треба напоменути да у оквиру англо-америчког правног система постоје одређене разлике у примени ове теорије. У Сједињеним Америчким Државама судови деле факторе на јавне и приватне, док се у Енглеској не врши оваква класификација.²⁵¹ Потом, у Енглеској само тужени може поднети приговор, док у Сједињеним Америчким Државама то може урадити и суд по службеној дужности када постоје разлози за одбијање надлежности.²⁵² Затим, терет доказивања у Енглеској је подељен између тужиоца и туженог, док у Сједињеним Америчким Државама је терет доказивања на туженом, који доказује постојање погоднијег суда и његову доступност тужиоцу тј. да је међународно надлежан да одлучује о конкретном спору.²⁵³ И на крају, у Аустралији се доказује да је аустралијски суд очигледно неподесан да суди.²⁵⁴

Битно је напоменути да када постоји пророгација надлежности у корист суда англо-америчког правног система, ретко долази до примене теорије *forum (non) conveniens*. Тако нпр. у савезној држави Њујорк ова теорија се не примењује када странке изричито уговоре надлежност њујоршког суда и примену његовог права. У

²⁴⁶ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 151-152.

²⁴⁷ *Ibid.*, стр. 151.

²⁴⁸ У предмету *Stangvik v. Shiley Inc*, 819 P. 2d 14 (Cal.1991), Врховни суд Калифорније је потврдио одлуку нижег суда којом је одбачена тужба на основу приговора *forum (non)conveniens*, а тужени су се сагласили да признају надлежност судова у Шведској и Норвешкој, да се неће позивати на застарелост, да ће извршити будућу пресуду, итд. Петровић, М., *op. cit.*, стр. 30, фуснота 49.

²⁴⁹ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 30.

²⁵⁰ *Ibid.*

²⁵¹ Детаљније видети Петровић, М., *op. cit.*, стр. 21-22

²⁵² *Ibid.*, стр. 26

²⁵³ *Ibid.*, стр. 30.

²⁵⁴ *Ibid.*, стр. 58-59.

супротно, ако је уговорена надлежност страног суда, а поступак се покрене пред судом једне од земаља која примењује теорију *forum (non) conveniens* он може одлучивати о спору, ако сматра да је изабрани суд неподесан.²⁵⁵

И на крају, теорија *forum (non) conveniens* је на међународном нивоу нашла примену у Конвенцији 1996,²⁵⁶ а на европском у Уредби Брисел II тер.²⁵⁷ Треба напоменути да се у државама европско-континенталног правног система ова теорија не примењује, јер се међународна надлежност заснива на законским процесним правилима, о којима суд води рачуна по службеној дужности,²⁵⁸ као и на правној сигурности и предвидивости.²⁵⁹ Ипак, у одређеним државама примењују се тзв. супститути *forum (non) conveniens*, у изузетним околностима, а у складу са законски прописаним условима.²⁶⁰ Последице примене ових супститута су исте као и резултат који се добија применом теорије *forum (non) conveniens*.²⁶¹

Када је реч о ставу Суда правде Европске уније (у даљем тексту: Суд правде) према примени теорије *forum (non) conveniens*, он је заузет у предмету *Andrew Owusu v N.B.Jackson*.²⁶² Наиме, *Owusu*, британски држављанин са пребивалиштем у Енглеској, задобио је телесне повреде током рођења на Јамајци. Он је покренуо поступак због повреде уговора услед необезбеђене сигурносне зоне за пливање, против власника виле за летовање (чије је пребивалиште у Енглеској). Такође, тужио је за накнаду штете и неколико компанија са Јамајке које су одржавале плажу, јер нису упозориле на опасност. Тужени су истакли приговор *forum (non) conveniens* јер су тужилац и један од тужених имали пребивалиште у Енглеској, док остале релевантне чињенице спора су биле у вези са Јамајком.²⁶³ С обзиром да је један тужени имао пребивалиште у Енглеској поставило се питање да ли суд државе чланице који је надлежан према пребивалишту туженог, а на основу члана 2 Бриселске конвенције, може да одбије надлежност у корист судова трећих држава. Суд правде је заузео становиште да је одредба члана 2 Бриселске конвенције императивне природе и да су изузеци од њене примене изричито предвиђени самом Конвенцијом. То значи да нема места примени

²⁵⁵ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 160.

²⁵⁶ Детаљније видети *infra* 2.1.1. Избор надлежног суда и атракција међународне надлежности.

²⁵⁷ Детаљније видети *infra* 3.1.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност.

²⁵⁸ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 60.

²⁵⁹ *Ibid.*, стр. 85.

²⁶⁰ Детаљније видети Петровић, М., *op. cit.*, стр. 63-69.

²⁶¹ *Ibid.*, стр. 62.

²⁶² C-281/02, ECLI:EU:C:2005:120.

²⁶³ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 76-77.

ове теорије. Такође, истакнуто је да би њена примена нарушила основне циљеве Бриселске конвенције, односно принцип правне сигурности и уноформене примене.²⁶⁴

3. Начини избора међународно надлежног суда

Као што је већ наведено, избор међународно надлежног суда може бити учињен на изричит или прећутан начин. Разлика између ових начина не исцрпљује се само питањем форме у којој се избор врши, већ и вишеструким последицама учињеног избора.

3.1. Изричит избор међународно надлежног суда

Изричит избор међународно надлежног суда постоји када странке закључе пророгациони споразум. Пророгациони споразум се, у зависности од времена његовог закључења, јавља у два облика. Најпре, као пророгациона клаузула, која се уноси у главни уговор у време његовог закључења и његов је је саставни део. Потом, као пророгациони споразум, који странке закључују најчешће после настанка спора, а који је независан од главног уговора.²⁶⁵ У вези са претходно наведеним, следеће питање тиче се правне природе пророгационог споразума или пророгационе клаузуле. Наиме, правни системи усвајају њихову сепарабилност, тј. одвојивост од главног уговора.²⁶⁶ То значи да ако је главни уговор апсолутно ништав, пророгациони споразум или клаузула производе правно дејство, с обзиром да су независни од њега.²⁶⁷ Такође, њихова правна дејства и услови пуноважности су идентична.²⁶⁸ Одредбе закљученог пророгационог споразума могу се дерогирати закључењем новог пророгационог споразума.²⁶⁹

Некад, иако је закључен пророгациони споразум постоји потреба за интерпретацијом воље странака поводом одређеног питања, што представља постојање прећутног споразума унутар изричитог.²⁷⁰ Пред регионалним судом у Сзолнуку

²⁶⁴ *Ibid.*, стр. 78-79.

²⁶⁵ Крвавац, М., Пророгација међународне надлежности суда, стр. 425.

²⁶⁶ *Ibid.* стр. 427.

²⁶⁷ Детаљније видети Mills, A., *op. cit.*, стр. 102-103.

²⁶⁸ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 96.

²⁶⁹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 206.

²⁷⁰ Okoli, C.S.A., Yekini, A., Implied jurisdiction agreements in international commercial contracts: a global comparative perspective, *Journal of Private International Law*, 2023, Vol. 19, No. 3, стр. 328.

(Мађарска),²⁷¹ тужилац је покренуо поступак у супротности са клаузулом којом је уговорена надлежност окружног суда, с обзиром да је вредност спора прелазила износ на основу кога се установљава његова надлежност.²⁷² Тужени је истакао приговор ненадлежности, а регионални суд и суд више инстанце су заузели становиште да из споразума произилази намера странака за избором одговарајућег суда унутар мађарског правосуђа.²⁷³ Такође, пређутни споразум о избору суда постоји када се на основу конклюдентних радњи може установити изабрани суд.²⁷⁴ У предмету *Craig v Brown Root Inc.*,²⁷⁵ Апелациони суд Калифорније је заузео становиште да постоји пређутан споразум када је арбитражни споразум послат на кућну адресу запосленог и достављање је успешно извршено.²⁷⁶ Наиме, пошто је запослени и даље био у радном односу, када су му достављена наведена документа, суд је сматрао да је прихватио арбитражни споразум.²⁷⁷

3.1.1. Формална и материјална пуноважност пророгационог споразума

Пророгациони споразум мора бити формално и материјално пуноважан, односно мора испуњавати прописане услове у вези са формом и садржином.²⁷⁸

Формална пуноважност споразума је свака видљива односно спољна манифестација сагласности воља страна уговорница.²⁷⁹ С тим у вези, значај форме је да пружи доказ о постајању слободне и стварно изражене воље странака и да заштити интерес страна уговорница, интерес трећег лица или јавни интерес.²⁸⁰

Питање формалне пуноважности је различито решено у државама англо-америчког и европско-континенталног правног система. Наиме, у првима форма пророгационог споразума се генерално не регулише, што значи да они могу бити усмени, писани, изричити и пређутни.²⁸¹ Разлог је што ове државе споразум сматрају

²⁷¹ Gfv VII 30 382/2018/8. Наведно према Okoli, C.S.A., Yekini, A., Implied jurisdiction agreements in international commercial contracts: a global comparative perspective, стр. 328.

²⁷² Ibid.

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ Ibid., стр. 328-329.

²⁷⁵ 84 Cal App 4th 416 (Cal Ct App 2000). Наведено према Okoli, C.S.A., A. Yekini, Implied jurisdiction agreements in international commercial contracts: a global comparative perspective, стр. 329.

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 97-98.

²⁷⁹ Ibid. стр. 97.

²⁸⁰ Ibid. стр. 97-98. Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 123.

²⁸¹ Okoli, C.S.A., Yekini, A., Implied jurisdiction agreements in international commercial contracts: a global comparative perspective, стр. 343. Кад је реч о америчком систему федерални судови и већина државних судови не предвиђа форму пророгационог споразума. Неки државни судови захтевају одређену форму пророгационог споразума, а због скептицизма према аутономији воље. Mills, A., *op. cit.*, стр. 220.

доказним средством са сврхом утврђивања да ли су странке биле упознате са његовим садржајем.²⁸² У државама европско-континенталног правног система питање форме је изричито регулисано прописима.²⁸³

Пророгациони споразум се може закључити у одређеној форми у зависности од тога да ли се ради о једнократном или сталном уговорном односу између уговорних страна или о међународној трговини и промету.²⁸⁴ Најпре, споразум се може закључити у писаној форми, која представља битну форму, а са којом се изједначава сваки вид размена порука посредством средства комуникације, који омогућава њихов трајни запис.²⁸⁵ Писана форма постоји и када је пророгациона клаузула садржана у општим условима пословања, под условом да се на њих понуда за закључење уговора изричито позива.²⁸⁶ Затим, споразум се може закључити у усменој форми која мора бити писано потврђена. Битно је напоменути да писана потврда има својство доказне форме.²⁸⁷ Потом, споразум се може закључити у форми која је у складу са установљеном праксом између странака. Она постоји када странке послују на основу општих услова пословања једне од њих, а закључивање појединих правних послова обавља се електронским средством комуникације или на основу прећутног продужетка споразума који је истекао.²⁸⁸ И на крају, код уговора о међународној трговини и промету, споразум може бити закључен у форми која је устаљена у трговинским обичајима за уговоре у одређеној бранши, а која је позната или морала бити позната уговорним странама. Она постоји када је пророгациона клаузула део општих услова пословања, која је одштампана на путној карти или формулару коносмана.²⁸⁹

Када се за пуноважност пророгационог споразума предвиђа писана или усмена форма, потврђена у писаном облику, због прописивања стриктне форме, нема места постојању прећутног пророгационог споразума. То значи да такви споразуми не потпадају под примену Конвенције 2005 и Конвенције 2019.²⁹⁰ Када је реч о установљеној пракси између странака или међународној трговини и промету због њихове правне природе има места за постојање и примену прећутног пророгационог

²⁸² Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 123.

²⁸³ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 98.

²⁸⁴ *Ibid.*, стр. 100.

²⁸⁵ *Ibid.*, стр. 99-100.

²⁸⁶ *Ibid.*, стр. 100-101.

²⁸⁷ *Ibid.*, стр. 99-100.

²⁸⁸ *Ibid.*, стр. 101.

²⁸⁹ *Ibid.*, стр. 102.

²⁹⁰ Okoli, C.S.A., Yekini, A., Implied jurisdiction agreements in international commercial contracts: a global comparative perspective, стр. 333- 335.

споразума. То значи да се он може применити по Уредби Брисел I recast и Луганској конвенцији.²⁹¹ Када је реч о државама *common law* система постоје различита мишљења о могућности постојања прећутних пророгационих споразума.²⁹² Становиште енглеских судова је да морају постојати јасни докази стварне сагласности воља и довољни основи за постојање споразума. То значи да не постоји могућност постојања прећутног споразума.²⁹³ Исто становиште су заузели Сингапур и Нови Зеланд, с обзиром да споразум мора бити изричит.²⁹⁴ Супротно становиште су заузели Индија и Хонг Конг.²⁹⁵ Амерички судови прихватају постојање прећутних споразума уколико испуне критеријуме правичности и оправданости.²⁹⁶

Сврха материјалне пуноважности су правичност и правда, а која се остварује посредством стварних, озбиљних и слободних воља странака.²⁹⁷ То значи да када постоји мана воље, као нпр. изјава дата под утицајем силе, претње, преваре или заблуде, споразум је апсолутно ништав.²⁹⁸ Материјална пуноважност је битна када постоји неједнака економска снага странака или код адхезионих уговора, јер је тада потребно испитати да ли постоји сагласност воља странака и да ли унутрашња воља одговара израженој вољи.²⁹⁹ С тим у вези, одређени правни системи такве пророгационе споразуме сматрају недопустивим, односно у супротности са јавним поретком.³⁰⁰

Такође, материјална пуноважност обухвата и допустивост предмета, пословну способност странака, постојање међународног обележја или постојање везе између изабраног суда и спора или странака.³⁰¹ Предмет споразума је допустив, када се избор суда врши за одређени правни однос између странака, тј. не може се уговорати надлежност суда за све спорове који ће проистећи из будућих, још недефинисаних

²⁹¹ Детаљније видети Okoli, C.S.A., Yekini, A., Implied jurisdiction agreements in international commercial contracts: a global comparative perspective, стр. 336-338.

²⁹² Ibid., стр. 343.

²⁹³ Ibid., стр. 345.

²⁹⁴ Ibid., стр. 345-346.

²⁹⁵ Детаљније видети Okoli, C.S.A., Yekini, A., Implied jurisdiction agreements in international commercial contracts: a global comparative perspective, стр. 345.

²⁹⁶ Детаљније видети Ibid., стр. 346-347.

²⁹⁷ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 97-98.

²⁹⁸ Draguievu, D., Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity, Severability or Enforceability, *Journal of International Arbitration*, no. 1, 2014, стр. 42.

²⁹⁹ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 98.

³⁰⁰ Ibid., стр. 104.

³⁰¹ Ibid., стр. 103.

односа између странака.³⁰² У одређеним правним системима се не тражи постојање објективне везе.³⁰³

Када се поступак покрене пред пророгираним судом, он мора да утврди постојање, пуноважност и дејство пророгационог споразума.³⁰⁴ Претходно наведено се утврђује применом меродавног права за пророгациони споразум, које зависи од тога да ли се споразум сматра процесним уговором или уговором материјалног права.³⁰⁵ Уколико се пророгациони споразум сматра процесним уговором, с обзиром на његову функцију у поступку, онда се за оцену његове пуноважности примењује право пророгираног суда (*lex fori*).³⁰⁶ Ово становиште штити странке и ограничава аутономију воље.³⁰⁷ Насупрот томе, када се пророгациони споразум сматра уговором материјалног права, као нпр. у *common law*,³⁰⁸ примењује се право које је меродавно за главни уговор (*lex causae*).³⁰⁹ Уколико странке нису уговориле меродавно право за главни уговор, *lex causae* одређује колизиона норма државе пророгираног суда. Уколико су странке уговориле меродавно право за сам пророгациони споразум, онда се преимењује то право.³¹⁰ Ово становиште даје већи домаћај аутономији воље и смањује ризик доношења супротних одлука.³¹¹ Постоји и становиште које истиче мешовиту природу пророгационог споразума, као материјалног правног уговора са процесноправним дејством. То за последицу има да се допуштеност и дејство споразума цени према праву суда, а настанак и пуноважност споразума према *lex causae*.³¹² Одређени део теорије сматра да треба да постоји посебна колизиона норма за пророгациони споразум, чија тачка везивања не мора бити иста тачка везивања у колизионој норми за главни уговор.³¹³

Када је реч о меродавном праву за формалну пуноважност пророгационог споразума, истиче се потреба да се она цени према месту закључења споразума, а не

³⁰² Крвавац, М., Пророгација међународне надлежности суда, стр. 426. Крвавац М., Споразумно одређена међународна судска надлежност, *Научно истраживачки пројекат „Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој“ за период 2013-2015. године*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2013, стр. 39.

³⁰³ Mills, A., *op. cit.*, стр. 116. Члан 25 став 1 Уредбе Брисел I recast.

³⁰⁴ Крвавац, М., Пророгација међународне надлежности суда, стр. 427.

³⁰⁵ *Ibid.*

³⁰⁶ *Ibid.*

³⁰⁷ Mills, A., *op. cit.*, стр. 103-104.

³⁰⁸ Mills, A., *op. cit.*, стр. 66.

³⁰⁹ Крвавац, М., Пророгација међународне надлежности суда, стр. 427.

³¹⁰ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 109.

³¹¹ Mills, A., *op. cit.*, стр. 103-104.

³¹² Петровић, М., *op. cit.*, стр. 132.

³¹³ *Ibid.*

праву суда. Наиме, на тај начин би се одржали на снази споразуми који не испуњавају услове форме које предвиђају пророгирани или дерогирани суд.³¹⁴

3.1.2. Врсте пророгационих споразума

Пророгациони споразуми се деле на оне којима се уговара искључива надлежност изабраног суда (искључив споразум), споразуме којима се уговара неискључива (конкурентна) надлежност изабраног суда (неискључив споразум) и асиметричне споразуме (једнострано опциони споразум или унилатерални споразум).

Искључиви споразуми имају позитивно и негативно дејство. Наиме, позитивно дејство односи се на сам избор суда који треба да реши спор, док негативно дејство искључује међународну надлежност сваког другог суда. Сврха ових споразума је предвидивост, јер ће се настали или будући спор решавати пред одређеним судом одређене државе.³¹⁵ По неким мишљењима, искључиви пророгациони споразум је и када странке уговоре искључиву надлежност судова већег броја држава да решавају спор. Такав споразум се назива нејединствени пророгациони споразум којим се предвиђа надлежност судова једне државе за сваку странку понаособ или надлежност судова више држава за обе странке.³¹⁶ Када између странака у вези одређеног правног односа постоји више искључивих пророгационих споразума, *common law* суд утврђује који је споразум одлучујући. То је обично споразум у вези са основним уговором.³¹⁷

Споразуми којима се уговара неискључива надлежност суда имају само позитивно дејство. То значи да постоји избор суда који ће решити спор, али да не постоји ограничење да се спор може решити само пред изабраним судом. Њихова сврха је флесибилност јер омогућавају надлежност како изабраног суда тако и било ког другог конкурентног суда.³¹⁸

Тумачење врсте пророгационог споразума *in concreto* може бити регулисана посебним правилима, као нпр. ако споразум испуњава одређене услове сматра се искључивим.³¹⁹ Насупрот претходно наведеном *common law* примењује класична правила тумачења пророгационог споразума, што значи да оно не полази од

³¹⁴ Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 120.

³¹⁵ Mills, A., *op. cit.*, стр. 94.

³¹⁶ Keys, M., Brooke, A. M., Jurisdiction agreements: exclusive, optional and asymmetrical, *Journal of Private International Law*, Vol. 11, No. 3, 2015, стр. 356.

³¹⁷ Keys, M., Brooke, A. M., Jurisdiction agreements: exclusive, optional and asymmetrical, стр. 362.

³¹⁸ Mills, A., *op. cit.*, стр. 94.

³¹⁹ *Ibid.*, стр. 96-97.

претпоставке да је споразум искључив или неискључив.³²⁰ Америчко право, пак полази од претпоставке да је споразум неискључив.³²¹ Разлика између споразума којима се уговара искључива или неискључива надлежност судова, у одређеним правним системима, огледа се кроз заштиту у случају њихове повреде. Та заштита се остварује посредством посебног правила о међународној литиспенденцији, забрани покретања или наставка поступка пред конкурентно надлежним судом, затим, доношењем одлуке о накнади штете због покретања поступка пред конкурентно надлежним судом и одбијањем признања и извршења стране одлуке конкурентно надлежног суда.

Асиметрични споразум је за једну странку искључив, а за другу неискључив. Карактеристичан је за односе у којима постоји неједнака преговарачка моћ и једна страна је економски доминантнија, нпр. адхезиони уговори, банкарски и финансијски послови.³²² То значи да она задржава право да покрене поступак пред судом државе који је конкурентно надлежан, док слабија страна има право да покрене поступак само пред искључиво изабраним судом.³²³ Ови споразуми су у појединим правним системима дозвољени, а у појединим нису.³²⁴

Аргументи који се истичу као разлог апсолутне ништавости асиметричног споразума су постојање неједнакости у економској моћи из које проистиче и неједнакост у преговарању.³²⁵ Такође, и то да не постоји принцип једнакости, који се огледа у томе да су сви услови уговора применљиви на странке.³²⁶ На тај начин се не омогућава једнак приступ суду и остваривање права на правично суђење. С тим у вези, Виши суд Енглеске је, у предмету *Mauritius Commercial Bank Ltd v Hestia Holding Ltd. &*

³²⁰ *Ibid.*, стр. 98.

³²¹ *Ibid.*, стр. 101.

³²² Long, J., *Choice of court agreements in international civil and commercial law: a comparative study of Chinese law, the 2005 Hague Choice of Court Convention and the Brussels I Recast Regulation*, School of Law, Glasgow, 2019, стр. 25.

³²³ *Ibid.*

³²⁴ Врховни суд Пољске стао је на становиште да је унилатерална клаузула апсолутно ништава када утиче на позиције странака у поступку. Пракса италијанских судова је да прихватају унилатералну клаузулу. Пракса немачких судова је да генерално прихватају унилатералну клаузулу, али такође има пресуда у којима се установљава њена апсолутна ништавост, с обзиром да даје изразиту предност само једној страни. Draguievu, D., *Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity*, стр. 25, 27-28 и 32. Пракса шпанских судова је да прихватају унилатералну клаузулу, с обзиром да се заснива на аутономији воље странака. Bakumenko, V., *Asymmetric Jurisdiction Clauses: Grounds for Validity Within Different Jurisdictions*, *Russian Law Journal*, Vol. 8, Issue 3, 2020, стр. 105-106.

³²⁵ Треба напоменути да постоје јурисдикције у којима потрошач ужива заштиту посредством императивних норми, које се не могу искључити или од којих се може одступити под строго одређеним условима. Draguievu, D., *Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity*, стр. 33.

³²⁶ Bakumenko, V., *Asymmetric Jurisdiction Clauses: Grounds for Validity Within Different Jurisdictions*, стр. 96.

Sujana Universal Industries Ltd,³²⁷ заузео становиште да унилатерална клаузула није у супротности са јавним поретком, с обзиром да није повређен члан 6 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода,³²⁸ зато што се тај члан односи на слободан приступ суду које су странке изабрале, а не на избор суда.³²⁹ Када је реч о разлогу прихватања пуноважности унилатералне клаузуле истиче се да се она заснива на аутономији воље.³³⁰

Посебна врста асиметричног споразума је хибридни пророгациони споразум.³³¹ Он представља комбинацију пророгационог и арбитражног споразума, предвиђајући могућност примарног покретања поступка пред арбитражом или судом и алтернативног пред судом или арбитражом.³³² Најчешће је садржан у уговорима о продаји робе, пружању услуга и двостраним инвестиционим уговорима.³³³ Разлика у односу на клаузулу о избору суда је та што избор суда пред којим се покреће поступак је после настанка спора.³³⁴ Практична примена хибридне клаузуле огледа се у томе што странка користећи своје право покрене поступак пред државним судом, док друга странка, која има право да покрене поступак пред арбитражом или државним судом, може захевати да се спор уступи на решавање арбитражи.³³⁵ Потом, уколико странка која је овлашћена да покрене поступак само пред арбитражом, ипак покрене поступак пред државним судом, тај суд се сматра ненадлежним, осим ако утврди да је арбитражна клаузула апсолутно ништава. Тада своју надлежност може засновати на основу домаћег права.³³⁶

У погледу хибридних споразума занимљива је пракса руских судова, који генерално признају ову врсту споразума. У предмету *Red Barn Capital LLC v. ZAO Factoring Company Eurocommerz*,³³⁷ пророгациона клаузула је предвиђала надлежност

³²⁷ [2013] EWHC 1328. Наведено према Draguievu, D., *Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity*, стр. 35.

³²⁸ *Сл. лист СЦГ - Међународни уговори*, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 - испр. и *Сл. гласник РС - Међународни уговори*, бр. 12/2010 и 10/2015.

³²⁹ Draguievu, D., *Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity*, стр. 34-35.

³³⁰ Bakumenko, V., *Asymmetric Jurisdiction Clauses: Grounds for Validity Within Different Jurisdictions*, стр. 103-104.

³³¹ *Ibid.*, стр. 86.

³³² Long, J., *op.cit.*, стр. 27.

³³³ Kansu Okyay, N., *The Applicability of the Brussels I bis Regulation to Hybrid Dispute Resolution Clauses, The Italian review of International and Comparative law*, Issue 3, 2023, стр. 62.

³³⁴ *Ibid.*

³³⁵ Draguievu, D., *Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity*, стр. 24-25.

³³⁶ *Ibid.*, стр. 25.

³³⁷ Постановление Девятого арбитражного апелляционного суда от 22 сентября 2009 г. по делу № А40-59745/09-63-478; Постановление Федерального арбитражного суда Московского округа от 28 декабря 2009 г. по делу № А40-59745/09-63-478. Наведено према Bakumenko, V., *Asymmetric Jurisdiction Clauses: Grounds for Validity Within Different Jurisdictions*, стр. 92, фуснота 30.

арбитраже. Уколико би једна од странака истакла приговор у вези њене надлежности пре именовања арбитра, странке би могле покренути поступак пред државним судом. У наведеном случају, поступак је покренут пред московским Привредним судом, који се огласио ненадлежним, с обзиром на постојање арбитражног споразума. Виши судови су заузели став да је клаузула пуноважна и да је тужилац могао прво покренути спор пред судом тј. да је реч о клаузули која омогућава странци да изабере форум, са циљем да се заштити интерес странке изложене високом ризику.³³⁸ У предмету *Russian Telephone Company v Sonny Ericsson Mobile Communications*,³³⁹ Врховни арбитражни суд Руске Федерације је заузео другачије становиште. Наиме, клаузула је предвиђала решавање спора пред арбитражом у Енглеској, са правом *Sonny Ericsson*-а да покрене спор пред било којим конкурентно надлежним судом. *Russian Telephone Company* је поднела тужбу пред руским судом, која је одбачена, с обзиром да је компанија могла покренути поступак само пред арбитражом. Врховни арбитражни суд одлучио је да је клаузула мањкава, а не и апсолутно ништава, на основу тога што је давала преференцијални третман *Sonny Ericsson*-у у погледу покретања поступка пред било којим надлежним судом. Врховни арбитражни суд се позвао на одлуку Уставног суда Руске Федерације³⁴⁰ у којој је заузет став да клаузула крши принцип једнакости процесних права, односно даје одређена права једној страни, а ускраћује другој страни. С тим у вези, Врховни арбитражни суд одлучио је да се клаузула треба тумачити тако да даје право на покретање поступка пред надлежним судовима обема странама и да је *Russian Telephone Company* имала право да покрене поступак пред руским судом.³⁴¹ Такође, Врховни суд Руске Федерације је у одлуци³⁴² навео да клаузула која садржи избор тужиоца да покрене спор пред арбитражом или државним судом је пуноважна. Наиме, таква клаузула не угрожава једнакост између странака, с обзиром да се користи термин тужилац, што значи да обе странке могу да покрену спор било пред арбитражом или судом.³⁴³

³³⁸ *Ibid.*, стр. 92.

³³⁹ Decision No. 1831/12, Supreme Arbitration (Commercial) Court of Russian Federation, 19 Jun. 2012. Наведено према Draguievu, D., *Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity*, стр. 30.

³⁴⁰ Decisions Nos. 20-п (20 Jul. 2011); 4-п (27 Feb. 2009); 18-п (8 Dec. 2003), Constitutional Court of the Russian Federation. *Ibid.*

³⁴¹ *Ibid.*, стр. 30-31.

³⁴² Определение Верховного Суда Российской Федерации от 27 мая 2015 г. № 310-ЭС14-5919 по делу № А62-1635/2014. Наведено према Bakumenko, V., *Asymmetric Jurisdiction Clauses: Grounds for Validity Within Different Jurisdictions*, стр. 94.

³⁴³ *Ibid.*

3.1.3. Дејство према трећим лицима

Пророгациони споразум је приватноправни уговор, који ствара права и обавезе за уговорне стране, али у одређеним случајевима може стварати права и обавезе према трећим лицима.³⁴⁴ Његово дејство према трећим лицима најчешће постоји када постоји ланац уговора. Нпр. када произвођач и дистрибутер закључе уговор о дистрибуцији, а затим дистрибутер и продавац закључе уговор о малопродаји.³⁴⁵ С тим у вези поставља се питање које је дејство пророгационог споразума из уговора о дистрибуцији, уколико продавац одлучи да покрене поступак против произвођача.³⁴⁶

Дејство пророгационог споразума непосредно према трећем лицу постоји у две ситуације. Најпре, када дистрибутер има улогу заступника продавца у уговору о дистрибуцији. Уколико продавац покрене поступак против произвођача, споразум из уговора о дистрибуцији производи иста дејства према продавцу, као и према дистрибутеру.³⁴⁷ Затим, када треће лице да сагласност на товарницу или коносман сматра се да споразум производи дејство према том лицу.³⁴⁸ У *common law* дејство споразума према трећем лицу признаје се и када постоји траст и суброгација.³⁴⁹

3.2. Прећутни избор међународно надлежног суда

Прећутни избор међународно надлежног суда подразумева прихватање надлежности суда који иначе није надлежан за решавање конкретног спора од стране туженог.³⁵⁰ За разлику од изричите пророгације, прећутна се јавља после покретања поступка, а са циљем да спречи злоупотребу поступка³⁵¹ и заснива се на конклюдентном понашању туженог, а не на споразуму.³⁵² Наиме, код прећутне пророгације избор суда врши тужилац, те у складу са тим законодавац предвиђа гаранције и механизме у интересу туженог, а са циљем да се супростави једностраном избору надлежности.³⁵³ Општи став је када је изричито уговорена надлежност, а затим

³⁴⁴ Mills, A., *op. cit.*, стр. 164.

³⁴⁵ *Ibid.* стр. 164-165.

³⁴⁶ *Ibid.* стр. 165.

³⁴⁷ *Ibid.*

³⁴⁸ *Ibid.*

³⁴⁹ *Ibid.*, стр. 166.

³⁵⁰ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 96.

³⁵¹ Mills, A., *op. cit.*, стр. 38.

³⁵² Deskoski, T., Dokovski, V., Прећутна prorogacija međunarodne sudske nadležnosti (PROROGATIO TACITA), *Pravni život*, br. 12, 2012, стр. 292.

³⁵³ *Ibid.*

дође до прећутне пророгације, сматра се да је прећутна пророгација дерогирала изричиту.³⁵⁴

Да би постојала прећутна пророгација суд пред којим је тужилац покренуо поступак не сме бити међународно надлежан по неком другом основу, јер се онда сматра да постоји законска, а не изабрана надлежност.³⁵⁵ Такође, право прећутно пророгираног суда мора да предвиди прећутну пророгацију као основ заснивања надлежности.³⁵⁶ Кад је реч о конклюдентној радњи, она представља процесну радњу туженог у вези са меритумом спора, као нпр. упуштање у меритум на главној расправи, подношење одговора на тужбу или противтужбе или приговора против платног налога, а којом се не оспорава међународна надлежност суда.³⁵⁷ Такође, у одређеним правним системима када се у спору јавља слабија страна, предвиђања се обавеза суда да је обавести о могућности истицања приговора ненадлежности и правним последицама пропуштања његовог истицања.³⁵⁸ Прећутна пророгација не постоји, према правној теорији, када се тужени упусти у меритум спора са циљем да се не донесе пресуда у одсуству, с тим што то не сме спречити туженог да истакне приговор ненадлежности касније.³⁵⁹ Потом, она не постоји када се тужени упушта у расправу о меритуму спора у циљу заштите својих права и интереса и оспорова надлежност суда.³⁶⁰

³⁵⁴ *Ibid.*, стр. 299.

³⁵⁵ *Ibid.*, стр. 293-294.

³⁵⁶ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 96-97.

³⁵⁷ Deskoski, T., Dokovski, V., Prećutna prorogacija međunarodne sudske nadležnosti (PROROGATIO TACITA), стр. 295-296.

³⁵⁸ Нпр. члан 26 став 2 Уредбе Брисел I recast.

³⁵⁹ Deskoski, T., Dokovski, V., Prećutna prorogacija međunarodne sudske nadležnosti (PROROGATIO TACITA), стр. 296.

³⁶⁰ *Ibid.*, стр. 300.

ПОГЛАВЉЕ III

ИЗБОР НАДЛЕЖНОГ СУДА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ ХАШКИХ КОНВЕНЦИЈА

Идеја о унификацији колизионих норми и норми међународне надлежности посредством аутономије воље, као тачке везивања, у односима у грађанској и трговинској материји под окриљем Хашке конференције се јавила средином XX века.

Аутономија воље је у хашке конвенције продирала постепено, у зависности од конкретне материје. Најпре је продрла у међународну продају покретних ствари, потом односе издржавања, затим грађанске и трговинске односе, брачноимовинске, наследне и на крају у породичне односе. Током времена она је такође еволуирала у појединим правним односима. С тим у вези, у одређеним правним односима је успостављен конвенцијски паралелизам у оним хашким конвенцијама које уређују питање избора суда и избора меродавног права. Такође, он може бити делимично успостављен и применом начела *lex fori in foro proprio*. Наиме, у том случају избор меродавног права зависи од избора међународно надлежног суда, односно долази до атракције. Битно је напоменути да је избор међународно надлежног суда ограничен, осим кад је реч о атракцији надлежности за одлучивање о родитељској одговорности, с обзиром да се може изабрати само суд државе уговорнице. Домашај избора меродавног права може бити ограничен, тј. избор одређеног права и неограничен, тј. избор права било које државе.

1. Аутономија воље као тачка везивања у хашким конвенцијама

Очекивано, аутономија воље је најпре проткала материју међународне продаје покретних ствари,³⁶¹ и то посредством колизионе норме садржане у Конвенцији о праву меродавном за међународну продају покретних ствари из 1955. године (у даљем тескту: Конвенција 1955). Она је негативно одређивала појам међународне продаје покретних ствари. Наиме, Конвенција 1955 се није примењивала ако је међународно обележје продаје избор страног права као меродавног или избор страног суда као

³⁶¹ Члан 1 став 1 и 3 Конвенције 1955. Кнежевић, Г., *op. cit.*, стр. 250.

надлежног да одлучује о спору.³⁶² Потом, аутономија воље је неограничена³⁶³ и дозвољена је и у изричитом и у прећутном облику.³⁶⁴ Убрзо се приступило изради Конвенције о изабраном суду у међународној продаји покретних ствари из 1958. године (у даљем тексту: Конвенција 1958) са циљем успостављања конвенцијског паралелизма који је изостао, с обзиром ова Конвенција није ступила на снагу. Затим је усвојена Конвенција о праву меродавног за уговоре о међународној продаји робе из 1986. године, која такође није ступила на снагу. За разлику од Конвенције 1955, ова Конвенција је одређивала аутономни појам међународне продаје робе.³⁶⁵ Такође, ова Конвенција предвиђала је, као и Конвенција 1955, неограничену аутономију воље у изричитом или прећутном облику.³⁶⁶ Скоро тридесет година касније усвојени су Принципи о избору меродавног права за међународне трговинске уговоре из 2015. године,³⁶⁷ који су необавезујући правни инструмент, те их државе, ако то желе, могу инкорпорирати у своје домаће право на одговарајући начин.³⁶⁸ Они такође предвиђају неограничену аутономију воље,³⁶⁹ која може бити у изричитом и прећутном облику.³⁷⁰ С обзиром да је реч о неограниченој аутономији воље то значи да се може изабрати као меродавно право било које државе. Меродавно право подразумева супстанцијално право државе чије је право изабрано, осим уколико странке изричито уговоре да изабрано меродавно право подразумева и колизионе норме.³⁷¹ Примена изабраног меродавног права је ограничена нормама непосредне примене *lex fori*, као и онда када је изабрано меродавно право у очигледној супротности са фундаменталним основима јавног поретка *lex fori*.³⁷² Овако уско формулисање јавног поретка има за циљ да очува домашај аутономије воље, односно да спречи одбијање примене изабраног

³⁶² *Ibid.*, стр. 250.

³⁶³ То значи да се може изабрати као меродавно право било које државе, које не обухвата колизионе норме, већ супстанцијално право државе. Члан 2 став 1 Конвенције 1955.

³⁶⁴ Члан 2 став 2 Конвенције 1955.

³⁶⁵ Детаљније видети, Кнежевић, Г., *op. cit.*, стр. 251.

³⁶⁶ Члан 7 став (1) Конвенције о праву меродавног за уговоре о међународној продаји робе из 1986. године. Детаљније видети *Ibid.*, стр. 253-254.

³⁶⁷ До сада државе које су инкорпорирале Принципе о избору меродавног права за међународне трговинске уговоре у своје законе су Парагвај и Уругвај. <https://www.ccch.net/en/publications-and-studies/details4/?pid=6300&dtid=41> (приступљено 05.03.2024.).

³⁶⁸ 1.8 Принципи о избору меродавног права за међународне трговинске уговоре из 2015. године.

³⁶⁹ Аутономија воље је неограничена, с обзиром да странке могу уговорити право било које државе, које не мора бити у вези ни са странкама ни са спором. Чл. 2 и 4 Принципа о избору меродавног права за међународне трговинске уговоре из 2015. године.

³⁷⁰ Чл. 4, 6 и 7 Принципа о избору меродавног права за међународне трговинске уговоре из 2015. године.

³⁷¹ Члан 8 Принципа о избору меродавног права за међународне трговинске уговоре из 2015. године.

³⁷² Члан 11 Принципа о избору меродавног права за међународне трговинске уговоре из 2015. године

права које на другачији начин регулише правни однос него супстанцијално право *lex fori*.

Након међународне продаје покретних ствари, аутономија воље продрла је у односе издржавања, и то најпре деце, кроз Конвенцију о признању и извршењу одлука о обавезама издржавања деце из 1958. године (у даљем тексту: Конвенција Издржавање 1958). У избору меродавног права, она је била искључена, пошто је Конвенција о праву меродавном за обавезе издржавања деце из 1956. године предвиђала само објективне тачке везивања,³⁷³ фактички руковођена начелом *lex fori in foro proprio*.³⁷⁴ То значи да је могло доћи до делимичног успостављања конвенцијског паралелизма надлежности и меродавног права. Убрзо се аутономија воље проширила и на обавезе издржавања које проистичу из брака, породичних односа, тазбинских односа и родитељско-дечјег односа садржане у Конвенцији о признању и извршењу одлука о обавезама издржавања из 1973. године (у даљем тексту: Конвенција 1973).³⁷⁵ У погледу могућности избора меродавног права нема новина. Наиме, Конвенција о праву меродавном за обавезе издржавања из 1973. године предвиђала је објективне тачке везивања за избор меродавног права,³⁷⁶ фактички руковођења начелом *lex fori in foro proprio*.³⁷⁷ С тим у вези, може доћи до делимичног успостављања конвенцијског паралелизма.

Тек након тридесет и четири година, аутономија воље је коначно продрла и у колизионе норме о издржавању захваљујући Протоколу о меродавном праву за обавезе издржавања (у даљем тексту: Протокол 2007). Протокол 2007 уређује меродавно право за обавезу издржавања проистекле из породичног односа, брачног, крвног или тазбинског сродства.³⁷⁸ Његова примена је универзална, што значи да се примењује када је меродавно право треће државе.³⁷⁹ Постоје два начина избора меродавног права.

³⁷³ Примарана тачка везивања је уобичајено боравиште детета. Када по праву државе уобичајеног боравишта детета оно не ужива право на издржавање, меродавно право је оно које упути колизиона норма државе надлежног органа. Члан 1 став 1 и члан 3 Конвенције о праву меродавном за обавезе издржавања деце из 1956. године.

³⁷⁴ Примењује се право државе надлежног органа када поверилац и дете имају заједничко држављанство државе надлежног органа и поверилац има уобичајено боравиште на територији државе надлежног органа. Члан 2 Конвенције о праву меродавном за обавезе издржавања деце из 1956. године

³⁷⁵ Члан 1 став 1 Конвенције 1973.

³⁷⁶ Примарна тачка везивања је уобичајено боравиште повериоца издржавања, а супсидијарна тачка везивања је заједничко држављанство повериоца и дужника издржавања. Чл. 4 и 5 Конвенције о избору меродавног права за издржавање из 1973. године

³⁷⁷ Уколико поверилац не може остварити издржавање на основу меродавног права на које упуте тачке везивања, примењује се право државе суда. Члан 6 Конвенције о избору меродавног права за издржавање из 1973. Године.

³⁷⁸ Члан 1 Протокола 2007.

³⁷⁹ Члан 2 Протокола 2007.

Када странке изаберу право суда, посредством процесноправног споразума, потписаним и закљученим у писаном облику или са њим изједначеним обликом.³⁸⁰ Овај начин избора меродавног права је могућ када је поступак покренут, односно извесно је да ће поступак бити покренут и примењује се на све врсте издржавања. Недостатак овог начина избора меродавног права је тај што се изабарано право примењује само у том конкретном поступку. То значи да суд који одлучује о новом захтеву, укључујући и измену одлуке, примењује објективне тачке везивања у одређивању меродавног права за решавање спора.³⁸¹ Други начин избора је могућ у сваком тренутку и врши се посредством споразума, закљученим у идентичној форми као и процесноправи споразум.³⁸² За разлику од претходног начина избора меродавног права, странке могу изабрати шири круг одређених права. Такође, овај начин избора меродавног права искључен је у споровима издржавања лица млађег од 18. година, одраслог лица које није у стању да се стара о заштити својих интереса, код одрицања повериоца од права на издржавање и ако би то довело до очигледно неправичних или неразумних последица по било коју од странака, осим ако су у тренутку избора биле потпуно обавештене и свесне последица избора.³⁸³ Такође, избор меродавног права представља избор супстанцијалних норми одређене државе, с обзиром да је искључена установа *renvoi*.³⁸⁴ Аутономија воље у Конвенцији 2007 је еволуирала. Она, између осталог, уређује поступак признања и извршења страних одлука, предвиђајући аутономију воље као прихватљив основ заснивања надлежности суда порекла одлуке.³⁸⁵ За разлику од Конвенције 2007,³⁸⁶ Протокол 2007 се односи на шире поље примене. Такође, пророгација надлежности по Конвенцији 2007 може бити изричита³⁸⁷ и прећутна³⁸⁸,

³⁸⁰ Члан 7 Протокола 2007.

³⁸¹ Живковић, М., О примени хашког протокола о меродавном праву за обавезе издржавања у међународном приватном праву Републике Србије, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 65, година LI, 2013, стр. 89. Бордаш, Б., Ђундић, П., Хашки протокол о праву меродавном за обавезе издржавања-најновији извор међународног приватног права Србије, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2013, стр. 145.

³⁸² Члан 8 став 2 Протокола 2007. Детаљније видети Бордаш, Б., Ђундић, П., Хашки протокол о праву меродавном за обавезе издржавања-најновији извор међународног приватног права Србије, стр 146-149.

³⁸³ Члан 8 ст. (1) и (3)-(5) Протокола 2007. Живковић, М., О примени хашког протокола о меродавном праву за обавезе издржавања у међународном приватном праву Републике Србије, стр. 89-90.

³⁸⁴ Члан 12 Протокола 2007.

³⁸⁵ Детаљније о Конвенцији 2007 видети *infra* 2.2. Материја издржавања.

³⁸⁶ Конвенција 2007 се односи на издржавање деце и под одређеним условом на издржавање супружника или бивших супружника. Њено поље примене се може проширити на све спорове издржавања проистеклих из породичних односа, родитељства, брачних и тазбинских односа, давањем изјаве од стране државе уговорнице. Члан 2 ст. (1) и (3) Конвенције 2007.

³⁸⁷ Изричита пророгација може бити у форми споразума или у форми једностране изјаве, када је тужени поверилац издржавања. Члан 18 став (2) тач. а) и б) и члан 20 став (1) тач. б) и е) Конвенције 2007.

док по Протоколу 2007 може бити само изричита.³⁸⁹ Сличност између ове Конвенције и Протокола постоји у искључењу аутономије воље када је реч о обавези издржавања деце³⁹⁰ и одраслих лица која нису способна да се старају о заштити својих интереса,³⁹¹ као и постојању ограничене пророгације надлежности.³⁹²

Конвенцијски паралелизам постоји, у споровима издржавања која произилазе из брачног односа, када странке изричито изаберу материјално право изабраног суда државе уговорнице као меродавно.³⁹³ Оно је остварљиво и у осталим врстама спорова, укључујући и издржавање детета старијег од 21. године од стране родитеља, када постоје реципрочне изјаве држава уговорница да проширују примену Конвенције 2007 на све обавезе издржавања.³⁹⁴ Фактички руковођена начелом *lex fori in foro proprio*,³⁹⁵ када се одређује меродавно право за привилеговане повериоце,³⁹⁶ постоји могућност успостављања делимичног конвенцијског паралелизма.

Потом је аутономија воље продрла у област грађанске и трговинске материје посредством норме међународне надлежности у Конвенцији о избору суда из 1965. године (у даљем тексту: Конвенција 1965), која није ступила на снагу и Конвенцији о признању и извршењу страних судских одлука у грађанским и трговинским стварима (у даљем тексту: Конвенција 1971), која исто није заживела. Може се рећи да је аутономија воље у избору међународно надлежног суда у овој материји оживела тек после 40 година од неуспешног продора и то ступањем на снагу Конвенције 2005 која

³⁸⁸ Прећутна пророгација постоји када се поверилац у својству туженог упусти у расправљање о меритуму, без истицања приговора ненадлежности првом могућом приликом. Члан 18 став (2) тач. а) и б) и члан 20 став (1) тач. б) и е) Конвенције 2007.

³⁸⁹ Члан 8 став (2) Протокола 2007. Примена изабраног меродавног права је универзална, односно примењује се и право треће државе. Члан 2 Протокола 2007. Детаљније видети Бордаш, Б., Ђундић, П., Хашки протокол о праву меродавном за обавезе издржавања-најновији извор међународног приватног права Србије, стр 146-149.

³⁹⁰ Изричита аутономија воље у форми споразума је искључена у споровима издржавања деце млађе од 21. године, по Конвенцији 2007 и деце млађе од 18. година, по Протоколу 2007. Члан 18 став (2) тачка а) и члан 20 став (1) тачка е) Конвенције 2007 и члан 8 став (3) Протокола 2007. То значи да нема конвенцијског паралелизма у споровима издржавања детета млађег од 21. године, а старијег од 18. година, односно аутономија воље постоји само у избору меродавног права.

³⁹¹ Члан 8 став (3) Протокола 2007. То значи да нема конвенцијског паралелизма у споровима издржавања тих лица, односно аутономија воље постоји само у избору суда.

³⁹² Она је ограничена, с обзиром да се може изабрати само суд државе уговорнице. Члан 18 став (2) тач. а) и б) и члан 20 став (1) тач. а) и д) Конвенције 2007. Она је ограничена, с обзиром да се може изабрати право суда који одлучује о спору, када се закључује процесноправни споразум и право које је у вези са одређеним правним односом, када се закључује споразум. Члан 7 став (1) и члан 8 став (1) Протокола 2007.

³⁹³ Члан 7 Протокола 2007.

³⁹⁴ Члан 2 став (3) Конвенције 2007.

³⁹⁵ Члан 4 став (2) Протокола 2007.

³⁹⁶ То су повериоци обавезе издржавања која проистиче из дужности родитеља према деци, односно, из обавезе лица која нису родитељи према лицима млађим од 21. године, као и деце према родитељима. Члан 4 став (1) Протокола 2007.

предвиђа уговарање искључиве међународне надлежности суда.³⁹⁷ И на крају, ступањем на снагу Конвенције 2019 избор међународно надлежног суда проширен је и на споразуме о избору неискључиво надлежног суда и асиметричне споразуме.³⁹⁸ Конвенцијски паралелизам је успостављен само у материји међународних трговинских уговора, док изостаје у погледу осталих грађанских или трговинских односа.

У брачноимовинске односе, аутономија воље је уткана у колизионе норме Конвенције о меродавном праву за брачноимовински режим из 1978. године. Она допушта ограничену аутономију воље³⁹⁹ која се јавља у изричитом и прећутном облику.⁴⁰⁰ На конвенцијском нивоу изостаје паралелизам, с обзиром да никада није донета конвенција која би уређивала пророгацију надлежности посредством норми директне или индиректне међународне надлежности у брачноимовинским односима. С тим у вези, ни Конвенција 2005⁴⁰¹ и Конвенција 2019⁴⁰² се не могу применити, с обзиром да је из њиховог поља примене искључена ова материја.

Нешто касније, аутономија воље је своје место нашла и у материји наследноправних односа и то у сфери меродавног права. Међутим, Конвенција о меродавном праву за наслеђивање имовине умрлих лица из 1989. године није ступила на снагу, због недовољног броја ратификација од стране држава.⁴⁰³ Ипак вредно је поменути да су њена решења, у одређеној мери, утицала на решења појединих одредаба садржаних у Уредби о наслеђивању. Наиме, ова Конвенција предвиђала је ограничену аутономију вољу оставиоца (*professio iuris*). Оставицац је могао као меродавно право за наслеђивање изабрати право државе чији је држављанин био или у којој је имао уобичајено боравиште, било у време избора права или у време његове смрти.⁴⁰⁴ Меродавно право за наслеђивање се односило на супстанцијално право државе, с обзиром да је била искључена установа *renvoi*.⁴⁰⁵ Оно се није примењивало ако је било у очигледној супротности са јавним поретком државе суда.⁴⁰⁶ С обзиром да

³⁹⁷ Члан 3 Конвенције 2007.

³⁹⁸ Члан 5 став 1 тачка (м) Конвенције 2019.

³⁹⁹ Као меродавно право за решавање брачноимовинског режима може се изабрати материјално право државе које је у одређеној вези са правним односом. Члан 3 ст. 1 и 2 и члан 6 ст. 1 и 2 Конвенције о меродавном праву за брачноимовински режим из 1978. године.

⁴⁰⁰ Члан 11 Конвенције о меродавном праву за брачноимовински режим из 1978. године.

⁴⁰¹ Члан 2 став (2) тачка ц) Конвенције 2005.

⁴⁰² Члан 2 став 1 тачка (ц) Конвенције 2019.

⁴⁰³ <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=62> (приступљено 5.05.2024.)

⁴⁰⁴ Члан 5 став 1 Конвенције о меродавном праву за наслеђивање имовине умрлих лица из 1989. године.

⁴⁰⁵ Члан 17 Конвенције о меродавном праву за наслеђивање имовине умрлих лица из 1989. године.

⁴⁰⁶ Члан 18 Конвенције о меродавном праву за наслеђивање имовине умрлих лица из 1989. године.

ова Конвенција није ступила на снагу и није регулисан избор суда у овој врсти спорова,⁴⁰⁷ изостаје конвенцијски паралелизам.

У материји родитељске одговорности, аутономија воље је продрла на "мала врата", посредством само једне норме директне међународне надлежности из Конвенције 1996. Наиме, члан 10 Конвенције уређује питање атракције међународне надлежности у погледу одлучивања о родитељској одговорности од стране суда који одлучује о разводу, поништењу брака или законске раставе родитеља детета, уз неколико специфичних ограничења.⁴⁰⁸ Када је реч о избору меродавног права, аутономија воље је номинално искључена. Међутим пошто суд који одлучује о родитељској одговорности примењује своје право (члан 15 став 1 Конвенције 1996), то значи да у случају атракције надлежности ипак долази до конвенцијског паралелизма.⁴⁰⁹

1.1. Развој аутономије воље у избору надлежног суда

У хашким конвенцијама пророгација надлежности регулисана је нормама директне или индиректне међународне надлежности, у циљу успостављања ефикасног и предвидивог поступка. Хашке конвенције које уређују пророгацију у оквиру директне међународне надлежности су Конвенција 1958, Конвенција 1965, Конвенција 1996 и Конвенција 2005. Таквим нормама се постиже унификација релевантних питања у вези са пророгацијом. Хашке конвенције које регулишу пророгацију у оквиру индиректне међународне надлежности су Конвенција Издржавање 1958, Конвенција 1971, Конвенција 1973, Конвенција 2007 и Конвенција 2019. Таквим нормама државе уговорнице постижу сагласност око прихватљивих основа (између осталог и врста пророгације) индиректне међународне надлежности судова. Иако недостаје унификација директне међународне надлежности, увођење пророгације као основа индиректне међународне надлежности ипак има значаја. Наиме, државама се сугерише шта се сматра прихватљивим основима директне међународне надлежности. То омогућава признање стране одлуке, која по националним прописима државе признања не би била призната јер се предвиђа рестриктиван или флексибилан начин оцене међународне надлежности. То значи да се признаје одлука пророгираног суда и онда када национално међународно приватно и/или процесно право државе уговорнице

⁴⁰⁷ Конвенција 2005 и Конвенција 2019 не уређују пророгацију надлежности, с обзиром да је наследна материја искључена из њихове примене. Члан 2 став (2) тачка ц) Конвенције 2005 и члан 2 став 1 тачка (ц) Конвенције 2019.

⁴⁰⁸ Детаљније о овом питању видети *infra* 2.1. Материја родитељске одговорности.

⁴⁰⁹ Члан 15 ст. (1) и (2) Конвенције 1996.

искључује пророгацију као основ директне међународне надлежности сопствених судова.

Пророгација надлежности је истовремено продрла у материју међународних уговора о продаји покретних ствари и материју издржавања, а потом у грађанску и трговинску материју и на крају, у материју родитељске одговорности. Од конвенција које регулишу пророгацију надлежности само Конвенција 1958 и Конвенција 1965 нису ступиле на снагу јер нису ратификоване од довољног броја држава. Разлог је тај што су оне донете у периоду настанка Европске економске заједнице, која је паралелно радила на изради Бриселске конвенције која уређује питање директне међународне надлежности и признања и извршења страних судских одлука у државама чланицама.⁴¹⁰ Иако нису ратификоване, оне су поставиле камен темељац за даљи развој аутономије воље у грађанским и трговинским односима.

Конвенција 1958 је предвиђала пророгацију надлежности у међународним уговорима о купопродаји покретних ствари судова држава уговорница. Дефиниција међународног уговора о продаји покретних ствари била је негативна, односно уговор се није сматрао међународним, ако је једино међународно обележје било избор страног меродавног права или избор страног суда.⁴¹¹ Предвиђала је изричит избор искључиво надлежног суда⁴¹² и прећутни избор суда.⁴¹³ Када је била уговорена надлежност искључиво изабраног суда, конкурентно надлежни суд друге државе уговорнице морао се огласити ненадлежним, у случају покретања поступка пред њим.⁴¹⁴ Када је реч о меродавном праву за оцену пуноважности пророгационог споразума, оно није било регулисано, што значи да се примењивало право државе изабраног суда. Услови за признање и извршење стране судске одлуке су били мање-више слични одредбама модерних хашких конвенција. Разлика је у томе што је суд признања био дужан да одбије признање стране одлуке када су постојале сметње, док је у модерним хашким конвенцијама то његово дискреционо овлашћење.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Марјановић, С., *Међународно приватно право хашких конвенција у Републици Србији*, Правни факултет, Ниш, 2019, стр. 20.

⁴¹¹ Члан 1 став 4 Конвенције 1958. Држава уговорница је могла искључити из примене некомерцијалне уговоре или уговоре на рате и на тај начин сузити конвенцијско поље примене, које је ионако уско дефинисано. Члан 10. Конвенције 1958.

⁴¹² Форма пророгационог споразума је била писана или усмена, а потврђена писаном изјавом једне од странака без оспоравања. Члан 2 Конвенције 1958.

⁴¹³ Прећутни избор суда је постојао када се тужени упустио у спор пред судом државе уговорнице, осим да би истакао приговор ненадлежности или да би оспорио пленидбу имовине. Члан 3 Конвенције 1958.

⁴¹⁴ Члан 2 став 1 Конвенције 1958.

⁴¹⁵ Одлука изабраног суда се признавала и извршавала у држави признања, када је она била правноснажна и извршна у држави порекла, када није било повређено право на одбрану, када у држави

Потом, пророгација надлежности је била регулисана Конвенцијом 1965, чији се домаћај разликовао од Конвенције 1958. Наиме, пророгација надлежности се више није односила само на међународну продају покретних ствари, већ и на спорове у грађанској или трговинској материји, као широј категорији из које су изузета одређена питања.⁴¹⁶ Конвенција 1965 примењивала се на спор са међународним обележјем, с тим што није било дефинисано када он постоји.⁴¹⁷ Ипак, може се извући закључак да је међународно обележје било дефинисано на индиректан начин. Наиме, држава уговорница могла је ставити резерву којом искључује из примене пророгационе споразуме закључене између лица, која су у време закључења споразума, имала држављанство те државе и имала уобичајено боравиште на њеној територији.⁴¹⁸ Потом, држава уговорница могла је ставити резерву у складу са којом ће се сматрати да постоји домаћи спор када је правни однос установљен на њеној територији између физичког или правног лица који се налазе на њеној територији и правног облика уписаног у локални регистар (огранак, агенција или други репрезентативни облици страних фирми на територији те државе).⁴¹⁹ И на крају, држава уговорница могла је ставити резерву да не прихвата пророгационе споразуме, ако спор није у вези са изабраним судом те државе или ако би у конкретном случају било неприкладно да о одређеној материји одлучује изабрани суд.⁴²⁰ Затим, био је предвиђен само изричит избор суда и то само у форми писаног споразума.⁴²¹ То значи да је био сужен домаћај конвенцијског режима, јер је прећутан избор суда потпадао под национални режим држава уговорница. Уједно важила је претпоставка да је уговорена искључива надлежност суда, осим уколико су се странке другачије споразумеле.⁴²² То значи да је био проширен домаћај конвенцијског режима и на неискључиве споразуме. С тим у вези, ова Конвенција регулисала је обавезу конкурентно надлежног суда да прекине поступак, када постоји искључива пророгирана надлежност, с тим што је у односу на

признања није постојала правноснажна одлука између истих странка поводом истог спора, када одлука није била у супротности са јавним поретком државе признања, када одлука није била донета на преварни начин и када је била достављена њена оверена копија у складу са прописима државе порекла. Члан 5 Конвенције 1958.

⁴¹⁶ Из примене Конвенције 1965 су искључени спорови из статусне и породичне материје, издржавање које не произилази из брачног односа и родитељства, наследни спорови, спорови у вези са стечајем и правима на непокретностима. Члан 2 став 2 Конвенције 1965.

⁴¹⁷ Члан 2 став 1 Конвенције 1965.

⁴¹⁸ Члан 12 Конвенције 1965.

⁴¹⁹ Члан 13 Конвенције 1965.

⁴²⁰ Члан 15 Конвенције 1965.

⁴²¹ Члан 1 и члан 4 став 1 Конвенција 1965. Споразум је био апсолутно ништав ако је био закључен злоупотребом економске моћи или ако је постојала мана воље. Члан 4 став 3 Конвенција 1965.

⁴²² Члан 5 став 1 Конвенције 1968.

Конвенцију 1958 уредила ситуације које дерогирају надлежност искључивог пророгираног суда.⁴²³ Такође, уколико постоји неискључива пророгирана надлежност, а поступак је прво покренут пред конкурентним судом примењује се правило о међународној литиспенденцији.⁴²⁴ Њен недостатак је што није уређивала поступак признања и извршења одлуке изабраног суда, већ је упућивала на примену права државе признања. Да је ступила на снагу, то би доводило до неуједначене праксе држава уговорница.⁴²⁵

Када је реч о Конвенцији 1971, уређени су поступци и услови за признање и извршење стране судске одлуке у грађанској или трговинској материји.⁴²⁶ Између осталог, индиректна међународна надлежност као један од услова за признање обухватала је и изричиту и прећутну пророгацију надлежности.⁴²⁷ Изричита пророгација надлежности подразумевала је пророгациони споразум закључен у писаном облику или усменом, који је потврђен у писаном облику.⁴²⁸ Прећутна пророгација постојала је када се тужени упусти у спор, без истицања приговора ненадлежности. Она није постојала, када се тужени упуштао у спор да би суспендовао пленидбу његове имовине или вратио заплећену имовину или када је право државе признања искључивало пророгацију надлежности у таквим врстама спорова.⁴²⁹ То значи да је у односу на Конвенцију 1965 домашај пророгације био шири, јер је обухватао и прећутну пророгацију. Карактеристика Конвенције 1971 је та што је допуштала пророгацију надлежности као облик индиректне међународне надлежности. Ипак она није била допуштена ако је по праву државе признања водила прекомерној надлежности.⁴³⁰ С тим у вези, домашај пророгације надлежности у претходно наведеним случајевима зависио је од права државе признања. Такође, она је предвиђала заштиту у случају

⁴²³ Конкурентно надлежни суд могао је да одлучује о спору ако је била уговорена неискључива надлежност изабраног суда, када по праву конкурентног суда странке нису могле пророгационим споразумом да искључе његову надлежност због врсте спора, када је споразум био апсолутно ништав и када су у питању биле привремене или заштитне мере. Члан 6 Конвенције 1965. Детаљније видети Welamson, L., *Explanatory Report on the 1965 HCCH Choice of Court Convention*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 1965, стр. 215.

⁴²⁴ Члан 7 Конвенције 1968. *Ibid.*, стр. 218-219.

⁴²⁵ Члан 8 Конвенција 1968.

⁴²⁶ Из поља примене били су искључени статусни односи, породични односи, издржавање које није обухваћено породичним односима, наслеђивање, стечај и слични поступци, социјална заштита, оснивање и постојање привредних субјеката и питања која проистичу из штете или повреде настале у нуклеарној материји. Конвенција се није примењивала на новчане одлуке у вези са царинском обавезом, прекршајем или порезом. Члан 1 ст. 2 и 3 Конвенције 1971.

⁴²⁷ Члан 4 став 1 Конвенције 1971.

⁴²⁸ Члан 10 тачка (5) Конвенције 1971.

⁴²⁹ Члан 10 тачка (6) Конвенције 1971.

⁴³⁰ Члан 10 тач. (5) и (6) Конвенције 1971.

повреде споразума о избору искључивог суда, посредством права државе признања. Наиме, признање стране одлуке одбијало се ако је по праву државе признања постојао пуноважан споразум о искључивој надлежности у корист суда државе признања или ако се суд признања по свом праву сматрао обавезним да призна споразум о искључивој надлежности суда друге државе уговорнице.⁴³¹ Уз Конвенцију 1971 усвојен је Додатни протокол,⁴³² који садржи тзв. "црну листу" основа међународне надлежности, односно, прекомерне међународне надлежности.⁴³³ Њена карактеристика огледа се у томе што су државе уговорнице морале међусобно да закључе двостране уговоре да би се она примењивала.⁴³⁴ Због изостанка закључења двостраних уговора између држава уговорница, она није заживела у пракси.⁴³⁵

Пророгација надлежности у грађанској и трговинској материји заживела је тек усвајањем Конвенције 2005. У односу на Конвенцију 1965 проширене су области које су искључене из грађанске или трговинске материје,⁴³⁶ што значи да је сужено њено поље примене. Такође, садржана је негативна дефиниција међународног обележја спора.⁴³⁷ Конвенција 2005 се примењује само на споразуме којима се уговара искључива надлежност суда.⁴³⁸ Она предвиђа дефиницију споразума и његову додатну форму, која је прилагођена и развоју савремених технологија.⁴³⁹ Конвенција 2005 уређује меродавно право за оцену материјалне пуноважности споразума, што искључује његову оцену према праву државе суда пред којим се питање поставља.⁴⁴⁰ Даље, она проширује разлоге на основу којих конкурентно надлежни суд може одлучивати о спору.⁴⁴¹ Ово проширење не умањује њен значај, јер је оно резултат компромиса између држава Хашке конференције. У прилог томе говори и њена ратификација од стране 36 држава уговорница, међу којима је и Европска унија са свим својим државама чланицама. И на крају, већим делом регулише поступак признања и

⁴³¹ Члан 12 Конвенције 1971.

⁴³² <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=79> (приступљено 8.02.2024.).

⁴³³ Детаљније видети Yekini, A., *The Hague Judgments Convention and Commonwealth Model Law: A Pragmatic Perspective*, Hart Publishing, Oxford, 2021, стр. 157.

⁴³⁴ Члан 21 Конвенције 1971. Ова одредба је представљала решење како да се спречи признање и извршење стране одлуке из непријатељских држава или корумпираних и неискусних правосуђа. То је довело до стварања комплексног режима признања и извршења страних одлука. *Ibid.*

⁴³⁵ *Ibid.*

⁴³⁶ Члан 2 ст. (1) и (2) Конвенције 2005.

⁴³⁷ Члан 1 Конвенције 2005.

⁴³⁸ Члан 1 Конвенције 2005.

⁴³⁹ Члан 3 Конвенције 2005.

⁴⁴⁰ Члан 5 став (1) Конвенције 2005.

⁴⁴¹ Члан 6 Конвенције 2005.

извршења, што доводи до уједначене праксе судова признања.⁴⁴² У односу на Конвенцију 1971 сужено је њено поље примене, с обзиром да су проширене области које не потпадају под грађанску и трговинску материју и не уређује прећутну пророгацију. Такође, предвиђен је већи број услова за одбијање признања и извршења стране одлуке.⁴⁴³

Будући да је Конвенција 2005 резултат чувеног *Judgment Project*⁴⁴⁴ Хашке конференције, из кога је проистекла и Конвенција 2019, неопходно је указати на њихове сличности и разлике из угла пророгације. Наиме, Конвенција 2019 регулише признање и извршење страних одлука уређујући прихватљиве основе директне међународне надлежности суда порекла одлуке. За разлику од Конвенције 2005, она предвиђа незнатно шире и делимично различито поље примене.⁴⁴⁵ Затим, она као прихватљив основ директне међународне надлежности предвиђа споразуме који нису искључиви,⁴⁴⁶ изричиту сагласност туженог⁴⁴⁷ и прећутну пророгацију.⁴⁴⁸ Потом, она предвиђа на терену признања и извршења стране одлуке заштиту у случају повреде пророгационог споразума.⁴⁴⁹ Такође, као услов за одбијање признања и извршења стране одлуке предвиђа међународну литиспенденцију.⁴⁵⁰

Разлика у односу на Конвенцију 1971 се огледа у сужењу поља примене Конвенције 2019, зато што су проширене области које не потпадају под грађанску и трговинску материју.⁴⁵¹ Када је реч о прихватљивим основима директне међународне надлежности суда порекла уводи се изричита сагласност туженог, додатна форма споразума, као и извесна органичења када је реч о потрошачким споровима или споровима проистеклим из индивидуалног уговора о раду.⁴⁵² Такође, не предвиђа се условљеност прихватљивог основа надлежности правом државе признања.

⁴⁴² Чл. 8-15 Конвенције 2005.

⁴⁴³ Члан 9 Конвенције 2005.

⁴⁴⁴ *Judgment Project* започет је почетком деведесетих година прошлог века, са циљем израде Нацрта конвенције која би регулисала директну међународну надлежност и признање и извршење страних одлука. Детаљније о овом питању видети *infra* 2.3. Избор надлежног суда у грађанским и трговинским односима.

⁴⁴⁵ Детаљније о овом питању видети *infra* 2.3.6. Однос Конвенције 2005 и Конвенције 2019.

⁴⁴⁶ Члан 5 став 1 тачка (м) Конвенције 2019.

⁴⁴⁷ Члан 5 став 1 тачка (е) Конвенције 2019.

⁴⁴⁸ Члан 5 став 1 тачка (ф) Конвенције 2019.

⁴⁴⁹ Члан 7 став 1 тачка (д) Конвенције 2019.

⁴⁵⁰ Члан 7 став 2 Конвенције 2019. Сврха предвиђања тесне везе је да се спречи злоупотреба. Детаљније видети Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report on the the 2019 HCCH Judgments Convention*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 2020, параграф 275. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/alb0b0fc-95b1-4544-935b-b842534a120f.pdf>, приступљено 2.3.2024.). Даље Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report*.

⁴⁵¹ Члан 2 став 1 Конвенције 2019.

⁴⁵² Члан 5 став 1 тач. (е) и (м) и члан 5 став 2 Конвенције 2019.

Карактеристика Конвенције 2019 је та да предвиђа могућност државе уговорнице да давањем изјаве искључи њену примену у односу на одређену државу уговорницу.⁴⁵³ Уколико нема изјаве, то значи да се она примењује на све државе уговорнице. Овакво решење је ефикасније у односу на Конвенцију 1971 која је предвиђала обавезу држава уговорница да међусобно закључе двостране уговоре.⁴⁵⁴ Када је реч о основима одбијања признања и извршења страних судских одлука они су проширени, а значајна новина огледа се у могућности одбијања стране одлуке која је донета од стране суда који је засновао надлежност у супротности са пророгационим споразумом којим је уговорена надлежност неког другог суда.⁴⁵⁵ Напослетку, Конвенција 2019 изричито предвиђа да ако се одлука не може признати или извршити у складу са њеним одредбама, то не спречава признање или извршење страних одлука на основу права државе признања. То је случај када се тражи признање или извршење одлуке из материје која не потпада под примену Конвенције 2019 или када суд порекла није засновао надлежност на основу приватљивог основа директне међународне надлежности.⁴⁵⁶

Исте године када је донета Конвенција 1958, пророгација надлежности се уводи и у материју издржавања, усвајањем Конвенције Издржавања 1958. Она се примењује само на спорове када је поверилац издржавања брачно, ванбрачно или усвојено дете које није у браку и није старије од 21. године.⁴⁵⁷ Ова Конвенција предвиђа прихватљив основ надлежности ако је донета, између осталог, од стране суда са чијом се надлежношћу сагласио дужник издржавања било изричито или прећутно, без истицања приговора ненадлежности.⁴⁵⁸ То значи да је у питању признање и извршење оне одлуке о издржавању која је донета по тужби повериоца издржавања. Уколико је поступак покренуо дужник издржавања, нпр. због измене висине претходно досуђеног издржавања а са надлежношћу тог органа се сагласио поверилац тог издржавања (изричито или прећутно), признање и извршење такве одлуке не потпада под конвенцијски режим, већ под национални режим.

⁴⁵³ Члан 29 Конвенција 2019.

⁴⁵⁴ Kessedjian, C., Comment on the Hague Convention of 2 July 2019 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters, Is the Hague Convention of 2 July 2019 a useful tool for companies who are conducting international activities?, *Nederlands Internationaal Privaatrecht*, 2020, стр. 23.

⁴⁵⁵ Члан 7 став 1 тачка (д) Конвенције 2019.

⁴⁵⁶ Члан 15 Конвенција 2019.

⁴⁵⁷ Члан 1 Конвенције Издржавања 1958.

⁴⁵⁸ Члан 3 тачка 3 Конвенције Издржавања 1958.

Домашај пророгације надлежности у материји издржавања даље се проширује Конвенцијом 1973. Наиме, она се примењује на признање и извршење одлука о обавези издржавања проистекле из родитељско-дечјег односа (обухватајући издржавање ванбрачног детета), брачних, тазбинских и других породичних односа.⁴⁵⁹ У том смислу један од основа индиректне међународне надлежности је пристанак туженог, дат изричито или прећутно (упуштањем у спор, без истицања приговора ненадлежности).⁴⁶⁰ На тај начин отклоњен је недостатак Конвенције Издржавање 1958. Наиме, ова конвенција користи термин тужени, а не дужник издржавања, што значи да је пророгација надлежности дозвољена када се у својству туженог нађе и поверилац издржавања.⁴⁶¹

Наредна конвенција у материји издржавања уводи одређене новине у односу на Конвенцију 1973. Тако, се Конвенција 2007 примењује само на обавезе издржавања проистекле из родитељског-дечјег односа према повериоцу млађем од 21 године, а на признање и извршење одлука о издржавању супружника под одређеним условима.⁴⁶² У том смислу Конвенција предвиђа тзв. одредбу о ограничењу поступка.⁴⁶³ Наиме, да би се спречиле процесне манипулације дужника издржавања он може само покренути поступак за измену или доношење нове одлуке само у држави уговорници у којој поверилац има уобичајено боравиште, под условом да је првобитна одлука донета управо у тој држави. Од овог правила, установљеног *in favorem creditoris*, постоји одступање за све облике издржавања на које се обавезе Конвенција примењује, осим за издржавање деце. Наведени изузетак је могућ уколико су се дужник и поверилац изричито споразумели о надлежности суда друге државе уговорнице, као и онда када је поверилац пристао на надлежност суда друге државе уговорнице изричито или упуштањем у поступак, без истицања приговора ненадлежности чим је то било могуће.⁴⁶⁴ За разлику од Конвенције 1973, ова Конвенција када је реч о основама

⁴⁵⁹ Члан 1 Конвенције 1973.

⁴⁶⁰ Члан 7 тачка 3 Конвенције 1973.

⁴⁶¹ Verwilghen, M., *Explanatory Report on the 1973 HCCH Maintenance Conventions*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 1975, параграф 52. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/e35f8994-d57d-4bd8-bb57-f7e6235c524b.pdf>, (приступљено 3.3.2024.).

⁴⁶² Члан 2 став 1 Конвенције 2007.

⁴⁶³ Члан 18 Конвенције.

⁴⁶⁴ Члан 18 став (2) тач. а) и б). Такође, наведени изузетак је могућ када када надлежни орган државе порекла одлуке не може или одбија да врши своју надлежност за измену одлуке или доношења нове одлуке или када се одлука донета у држави порекла не може признати или прогласити извршном у држави уговорници у којој се разматра њена измена или доношење нове одлуке. Члан 18 став (2) тач. ц) и д).

индиректне међународне надлежности дозвољава и споразум о избору суда, осим када је реч о споровима за издржавање деце.⁴⁶⁵

2. Избор надлежног суда у модерним хашким конвенцијама

2.1. Материја родитељске одговорности

Циљ Конвенције 1996⁴⁶⁶ је да кроз унификацију норми о директној међународној надлежности, меродавном праву, признању и извршењу одлука и сарадњи у материји родитељске одговорности унапреди заштиту деце.⁴⁶⁷

Ratione materiae, поље примене Конвенције 1996 одређено је аутономним појмом родитељске одговорности. У том смислу, родитељска одговорност обухвата права, овлашћења и обавезе родитеља, старатеља, хранитеља и других законских заступника која се старају о личности и имовини детета.⁴⁶⁸ Из своје примене искључује статусну материју, наследноправну материју и траст, као и поједине јавноправне мере за заштиту деце.⁴⁶⁹ Она дефинише, *exempli causa*, листу мера за заштиту деце (право на старање, старатељство, управљање, заштита или располагање имовином детета и др.).⁴⁷⁰ То омогућава да се листа проширује у складу са даљим развојем породично правних система држава уговорница.⁴⁷¹ *Ratione personae*, Конвенција 1996 се примењује на децу која нису навршила 18. годину.⁴⁷² Из угла аутономије воље и

⁴⁶⁵ Члан 20 став (1) тачка ф) Конвенције 2007.

⁴⁶⁶ За сада државе уговорнице које су ратификовале Конвенцију 1996 су Албанија, Јерменија, Аустралија, Барбадос, Кабо Верде, Коста Рика, Куба, Доминиканска Република, Еквадор, Ел Салвадор (ступа на снагу 01.07.2025. године), Фиџи, Грузија, Гвајана, Хондурас, Лесото, Монако, Црна Гора, Мароко, Никарагва, Норвешка, Парагвај, Русија, Швајцарска, Турска, Украјина, Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске и Уругвај. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=70> (приступљено 26.2.2024.)

⁴⁶⁷ Преамбула Конвенције 1996.

⁴⁶⁸ Члан 1 став (2) Конвенције 1996.

⁴⁶⁹ Члан 4 Конвенције 1996. Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 158.

⁴⁷⁰ Члан 3 Конвенције 1996

⁴⁷¹ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 158.

⁴⁷² Члан 2 Конвенције 1996. Када дете наврши 18. година, а није способно да се стара о себи, на њега се примењује Хашка конвенција о међународној заштити одраслих особа. Наиме, ова конвенција, уређује питање надлежности, меродавног права по ком се спороводи поступак, меродавног права за заступање одрасле особе, признања и извршења мера и сарадње надлежних органа. Такође, уређује и мере које се могу донети са циљем заштите одраслих особа. Она не предвиђа пророгацију надлежности као основ надлежности, док као меродавно право за споровођење поступка предвиђа право надлежног органа. Аутономија воље се јавља у избору меродавног права за заступање одрасле особе. Наиме, мође се изабрати изричито у писаном облику право државе чије држављанство има одрасла особа, држава бившег уобичајеног боравашта одрасле особе и државе у којој се налази његова имовина, у погледу те имовине. Чл. 1-3, члан 13 и члан 15 Хашке конвенција о међународној заштити одраслих особа. *Convention of 13 January 2000 on the International protection of Adults*. Доступно на сајту Хашке конференције www.hcch.net.

међународне надлежности, кључне су одредбе о директној међународној надлежности у случају атракције надлежности у спору о разводу/законској растави или поништењу брака, које се проверавају и приликом признања и извршења одлуке.⁴⁷³

2.1.1. Избор надлежног суда и атракција међународне надлежности

Норме о директној међународној надлежности заснивају се на поштовању принципа најбољег интереса детета, те се редовна надлежност заснива на уобичајеном боравишту детета⁴⁷⁴ и, у посебним околностима, на присуству детета.⁴⁷⁵ Уколико током поступка дође до пресељења детета у другу државу уговорницу, орган државе у којој дете стиче ново уобичајено бораиште постаје надлежан да одлучује у меритуму, под условом да није реч о незаконитом одвођењу или задржавању детета.⁴⁷⁶ Као један од основа директне међународне надлежности јавља се и аутономија воље странака (титулара родитељске одговорности) али у специфичном виду.⁴⁷⁷

Наиме, надлежни орган који одлучује о разводу, законској растави или поништењу брака родитеља детета које има уобичајено бораиште у другој држави уговорници, може, посредством атракције надлежности, одредити заштитне мере у вези са личношћу детета или његове имовине када су кумулативно испуњена четири услова.⁴⁷⁸ Најпре је неопходно да право државе надлежног органа дозвољава атракцију надлежности.⁴⁷⁹ Затим, један родитељ мора имати уобичајено бораиште у држави

⁴⁷³ Члан 10 Конвенције 1996.

⁴⁷⁴ Члан 5 став (1) Конвенције 1996. Конвенција 1996, као и друге хашке конвенције, не даје дефиницију уобичајеног бораишта. То је аутономни појам, који надлежни орган утврђује у сваком конкретном случају, на основу фактичких елемената. Надлежни органи га могу утврдити на основу два приступа алтернативно или заједно. Први је намера родитеља у вези са задржавањем на територији једне државе и други је фактичко стање дететовог живота. *Practical Handbook on the operation of the 1996 Child Protection Convention*, 2014, параграфи 13.83 и 13.85. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/eca03d40-29c6-4cc4-ae52-edad337b6b86.pdf> (приступљено 28.03.2024.) Даље *1996 Handbook*.

⁴⁷⁵ Присуство детета као тачка везивања постоји када је реч о међународно расељеној деци, деци избеглице и деци чије се уобичајено бораиште не може утврдити. Члан 6 Конвенције 1996. Детаљније видети Марјановић, С., *Заштита деце у хашким конвенцијама о међународном приватном праву*, Правни факултет, Ниш, 2014, стр. 166-167.

⁴⁷⁶ Члан 5 став (2) Конвенције 1996.

⁴⁷⁷ Приликом израде Нацрта Конвенције 1996, државе чланице Европске уније заговарале су да се уреди да родитељска одговорност буде у искључивој надлежности држава уговорница, како би се спречило вођење паралелних поступака и боље остварио циљ Конвенције 1996. Друге делегације држава биле су против тога, узимајући у обзир чињеницу да поступци развода трају дуго, чиме би се онемогућило поступање надлежног органа на чијој је територији уобичајено бораиште детета да одлучује о заштитним мерама. Lagarde, P., *Explanatory Report on the HCCH 1996 Child Protection Convention*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 1998, параграф 63. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/5a56242c-ff06-42c4-8cf0-00e48da47ef0.pdf>, приступљено 5.3.2024.). Даље Lagarde, P., *Explanatory Report*.

⁴⁷⁸ Члан 10 став (1) Конвенције 1996.

⁴⁷⁹ Члан 10 став (1) Конвенције 1996.

чији суд одлучује о разводу, законској растави или поништењу брака.⁴⁸⁰ С тим у вези, промена уобичајеног бораишта релевантне странке, након покретања поступка не утиче на међународну надлежност.⁴⁸¹ Такође, у време покретања поступка, један од родитеља мора бити титулар родитељске одговорности, односно атракција надлежности није могућа ако су оба родитеља потпуно лишена родитељског права.⁴⁸² Исто тако, неопходно је да надлежни орган утврди да је атракција надлежности у најбољем интересу детета.⁴⁸³ Напослетку, мора постојати сагласност родитеља односно трећег лица које је титулар родитељске одговорности⁴⁸⁴ са атракцијом надлежности.⁴⁸⁵ На тај начин, аутономија воље постаје специфичан услов, омеђен свим осталим условима, те нема апсолутни значај. То значи да када било који од услова није испуњен, нпр. суд сматра да атракција није у најбољем интересу детета⁴⁸⁶ или изостане сагласност родитеља⁴⁸⁷ нема атракције надлежности. У погледу форме у којој сагласност треба бити дата, Конвенција 1996 не предвиђа решење. С обзиром да је поступак покренут, чини се да би сагласност морала бити изричита и дата пред судом у форми која је прописана његовим правом. Уколико би се сматрало да је дозвољена и прећутна пророгација, неопходно је да тужени буде упозорен о последицама упуштања у расправљање, иако ова одредба није унета у текст ове Конвенције. Такође, питање је

⁴⁸⁰ Члан 10 став (1) тачка а) Конвенције 1996.

⁴⁸¹ Lagarde, P., *Explanatory Report*, параграф 64.

⁴⁸² Члан 10 став (1) тачка а) Конвенције 1996.

⁴⁸³ Члан 10 став (1) тачка б) Конвенције 1996. Најбољи интерес деча има за циљ да о родитељској одговорности одлучује суд који може најбоље утврдити и заштити његов најбољи интерес јер има довољно увида у околности под којима дете живи и који је довољно блиско повезан са дететом. У случају атракције не одлучује суд у коме дете има уобичајено бораиште, што је иначе основ редовне међународне надлежности, али је суд овлашћен да процени однос принципа најбољег интереса детета и проширења међународне надлежности. Марјановић, С., *Заштита деце у хашким конвенцијама о међународном приватном праву*, стр. 176. С тим у вези, атракција надлежности може бити у најбољем интересу детета, на пример, када је дете имало уобичајено бораиште у држави надлежног органа, пре пресељења или је спровођење поступка једноставније и ефикасније у односу на поступак који би се водио пред надлежним органом новог уобичајеног бораишта детета. *1996 Handbook*, стр. 49.

⁴⁸⁴ Детаљније видети Марјановић, С., *Заштита деце у хашким конвенцијама о међународном приватном праву*, стр. 177-178.

⁴⁸⁵ Члан 10 став (1) тачка б) Конвенције 1996. Родитељи и деца имају уобичајено бораиште у држави А и родитељи покрену поступак за развод у тој држави. По праву те државе надлежни орган на основу атракције надлежности одлучује и о родитељској одговорности. По покретању поступка мајка, због добијања посла у другој држави одлучи да се пресели у њу, заједно са децом. Да би надлежни орган државе А задржао надлежност и одлучивао о родитељској одговорности, потребна је сагласност оца да се деца преселе у другу државу и изричита сагласност мајке да тај орган настави са одлучивањем. Уколико се мајка не сагласи са тим, о родитељској одговорности одлучује орган државе новог уобичајеног бораишта деце. *1996 Handbook*, стр. 49-50.

⁴⁸⁶ Најбољи интерес детета не постоји када је очигледно да ће се дете преселити у другу државу уговорницу. Тада надлежни орган може да одлучи да уступи надлежност надлежном органу државе уговорнице у којој ће дете имати уобичајено бораиште. Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 167.

⁴⁸⁷ Ако нема сагласности, надлежни орган неће утврђивати најбољи интерес детета. То значи да до заснивања надлежности на основу атракције чешће долази код споразумног развода брака. Марјановић, С., *Заштита деце у хашким конвенцијама о међународном приватном праву*, стр. 178.

да ли би таква обавеза суда постојала према праву државе форума, али би овакво упозорење било неопходно.⁴⁸⁸

Наиме, у нашем Породичном закону, до атрације обавезно долази будући да суд који одлучује о престанку брака по службеној дужности мора да одлучи о родитељском праву ако је дете малолетно.⁴⁸⁹ Имајући у виду да Конвенција 1996 у члану 10 уводи битно одступање од овог правила (за случајеве када се примењује Конвенција), а да се одредба Породичног закона неформално сматра "уклесаном у камен", од суштинске важности је да странке буду упозорене. Уколико нису испуњени услови за атракцију надлежности, надлежни орган ипак може одлучивати, али само на основу уступања надлежности.⁴⁹⁰ Атракција надлежности има за циљ да успостави равнотежу између заштите интереса детета и интереса родитеља. Такође, она има универзални домашај, односно примењује се када је уобичајено боравиште детета у било којој држави (другој држави уговорници или трећој држави).⁴⁹¹ Надлежност органа да поступа на основу атракције надлежности траје све до правоснажности одлуке којом се усваја или одбија захтев за развод, законску раставу или поништење брака или до окончања тог поступка из неког другог разлога.⁴⁹²

Конвенција 1996 регулише међународну литиспенденцију када се воде паралелни поступци између органа надлежних да одлучују о мерама заштите у складу са чл. 5 до 10 Конвенције 1996. Наиме, ако се воде паралелни поступци поводом сличних мера,⁴⁹³ надлежан орган пред којим је покренут касније поступак застаје са поступком, све док се првобитни орган огласи ненадлежним.⁴⁹⁴ Правило о међународној литиспенденцији не примењује се када је реч о хитним и привременим мерама.⁴⁹⁵ То значи да када је орган надлежан да одлучује на основу атракције надлежности, орган друге државе уговорнице, на чијој се територији налази дете или његова имовина, може да одлучује о неопходним хитним мерама.⁴⁹⁶ Такође, он може

⁴⁸⁸ *Ibid.*, стр. 179.

⁴⁸⁹ Члан 226 став (1) Породичног закона, *Сл. гласник РС бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015*.

⁴⁹⁰ Lagarde, P., *Explanatory Report*, параграф 65.

⁴⁹¹ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 165.

⁴⁹² Члан 10 став (2) Конвенције 1996.

⁴⁹³ Конвенција 1996 не дефинише шта су то сличне мере, али оне морају бити исте или сличне супстанцијално. То значи да ако се пред једним органом води поступак о праву на старање, а пред другим о мерама у вези са дететовом имовином, нема паралелних поступака. *1996 Handbook*, параграф 4.31.

⁴⁹⁴ Члан 13 Конвенције 1996.

⁴⁹⁵ *1996 Handbook*, параграф 6.9, фусноте 193 и 197.

⁴⁹⁶ Члан 11 став (1) Конвенције 1996.

одлучивати и о привременим мерама,⁴⁹⁷ које производе дејство само на територији те државе, уколико нису неспојиве са мерама које је одредио орган на основу атракције надлежности.⁴⁹⁸ Претходно наведене мере престају да важе, у односу на дете које има уобичајено боравиште у другој држави уговорници, чим орган на основу атракције надлежности одреди адекватне мере.⁴⁹⁹

Када је реч о одредабама о уступању надлежности,⁵⁰⁰ аутономија воље странака је искључена. Наиме, овим одредбама се уводи теорија *forum (non) conveniens*, којом се ограничава редовна надлежност, зато што би надлежни орган друге државе уговорнице, у конкретном случају, био адекватнији да процени и заштити најбољи интерес детета.⁵⁰¹ Надлежни орган друге државе уговорнице може бити орган државе чије је дете држављанин, у којој се налази имовина детета, са којом детете има значајну везу и којем је поднет захтев за развод, законску раставу родитеља детета или за поништење њиховог брака.⁵⁰² Битно је напоменути да се уступање надлежности може односити на цео поступак или само неки његов део.⁵⁰³

Када је у питању признање и извршење стране одлуке, карактеристика Конвенције 1996 је та што се одлука донета у једној држави уговорници аутоматски признаје у другој, све док се мере о којима је одлучено одлуком добровољно извршавају.⁵⁰⁴ Ипак, до покретања класичног поступка признања стране одлуке, који се спроводи према праву државе признања, долази подношењем захтева за одбијање признања стране одлуке од стране било ког заинтересованог лица или када изостане добровољно извршење или када се поступак покреће и пре било каквих несугласица

⁴⁹⁷ Привремене мере имају за циљ да обезбеде заштиту личности и имовине детета, када се оно налази привремено у другој држави. 1996 *Handbook*, параграф 7.2.

⁴⁹⁸ Члан 12 став (1) Конвенције 1996.

⁴⁹⁹ Члан 11 став (2) и члан 12 став (2) Конвенције 1996.

⁵⁰⁰ Чл. 8 и 9 Конвенције 1996. Детаљније видети 1996 *Handbook*, стр. 57-65.

⁵⁰¹ Члан 8 став (1) Конвенције 1996. Критеријуми на основу којих се може утврдити да је надлежни орган друге државе уговорнице подеснији да одлучује могу бити његова ефикасност и једноставност спровођења поступка, упознатост са чињеницама и проблемима у конкретној правној ствари, природа доказа и место у коме се налазе, укључујући и утврђивање мишљења детета. Марјановић, С., *Заштита деце у хашким конвенцијама о међународном приватном праву*, стр. 174.

⁵⁰² Члан 8 став (2) Конвенције 1996. До уступања надлежности долази када редовно надлежни орган упутити захтев за преузимање надлежности надлежном органу друге државе уговорнице, који га прихвата, јер сматра да је то у најбољем интересу детета. Члан 8 ст. (1) и (4) Конвенције 1996. Потом, до уступања надлежности долази када надлежни орган друге државе уговорнице упутити захтев за заснивање надлежности надлежном органу државе уговорнице у којој дете има уобичајено боравиште, који га прихвата. Члан 9 ст. (1) и (3) Конвенције 1996. На крају, до уступања надлежности долази када странке буду упућене од стране надлежних органа да поднесу захтев. Члан 8 став (1) и члан 9 став (1) Конвенције 1996. У том случају, аутономија воље странака је искључена, с обзиром да се не предвиђа да оне морају да прихвате или да се сагласе са подношењем захтева. 1996 *Handbook*, параграф 5.10.

⁵⁰³ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 167.

⁵⁰⁴ *Ibid.*, стр. 174-175.

између странака.⁵⁰⁵ С тим у вези, признање одлуке може се одбити, што зависи од дискреционе оцене органа признања, када је одлуку донео орган који је засновао надлежност у супротности са нормама директне међународне надлежности.⁵⁰⁶ Из угла атракције надлежности признање стране одлуке би се могло одбити уколико нису поштовани услови из члана 10 Конвенције 1996, што укључује и непостојање сагласности странака. Приликом утврђивања основа одбијања, орган признања је везан чињеницама на основу којих је орган порекла засновао своју надлежност.⁵⁰⁷ Извршење стране одлуке спроводи се у складу са правом државе извршења, с тим што страна одлука мора бити извршна, у складу са правом државе порекла.⁵⁰⁸

Такође, битно је поменути и резерве које држава уговорница може дати, а које установљавају искључиву надлежности органа те државе и утичу на признање и извршење страних одлука. Држава уговорница може дати резерву, којом задржава право да одлучује о мерама за заштиту имовине детета која се налази на њеној територији, без обзира где је дететово уобичајено боравиште.⁵⁰⁹ У случају да је држава дала овакву резерву, она искључује могућност да се атракција надлежности из члана 10 Конвенције 1996 односи и на заштиту имовине детета, ако се она не налази у држави суда. Такође, држава уговорница може дати резерву, којом задржава право да одбије признање родитељске одговорности⁵¹⁰ или меру донете од стране надлежног органа друге државе уговорнице, а која је неспојива са мером одређеном од стране њених органа у вези са свом имовином⁵¹¹ или непокретном имовином⁵¹² која се налази на њеној територији.⁵¹³ Ако је стављена резерва само у погледу непокретне имовине, а суд је на основу атракције донео меру у вези са покретном имовином, она се признаје и извршава у складу са одредбама Конвенције 1996.

⁵⁰⁵ *Ibid.*, стр. 177.

⁵⁰⁶ Члан 23 став (2) тачка а) Конвенције 1996.

⁵⁰⁷ Члан 25 Конвенције 1996.

⁵⁰⁸ Члан 26 став (1) Конвенције 1996.

⁵⁰⁹ Члан 55 став (1) тачка а) Конвенције 1996.

⁵¹⁰ Државе уговорнице које су, за сада, дале ову резерву су Албанија, Јерменија, Ел Салвадор, Аустрија, Бугарска, Кипар, Мађарска, Италија, Малта, Црна Гора, Русија, Србија, Швајцарска, Турска, Хрватска, Пољска, Словачка и Украјина. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=70> (приступљено 06.02.2024.)

⁵¹¹ Државе уговорнице које су, за сада, дале ову резерву су Албанија, Јерменија, Ел Салвадор, Аустрија, Бугарска, Кипар, Мађарска, Италија, Латвија, Малта, Црна Гора, Русија, Србија, Швајцарска и Турска. *Ibid.*

⁵¹² Државе уговорнице које су, за сада, дале ову резерву су Хрватска, Литванија, Пољска, Словачка и Украјина. *Ibid.*

⁵¹³ Члан 55 став (1) тачка б) Конвенције 1996.

2.2. Материја издржавања

Конвенција 2007 уређује првенствено индиректну међународну надлежност и предвиђа само једну одредбу која уређује директну међународну надлежност. Она⁵¹⁴ тежи да се надовеже на успешна решења предвиђена претходним хашким конвенцијама из исте материје (Конвенција Издржавање 1958 и Конвенција 1973), као и других међународних конвенција, нарочито Конвенције Уједињених нација о остваривању алиментационих захтева у иностранству⁵¹⁵ (у даљем тексту: УН Конвенција). Конвенција 2007 побољшава међународну сарадњу међу државама у прекограничним поступцима у вези са издржавањем, као и успостављању ефикасних, економичних и правичних поступака.⁵¹⁶ Наиме, стварањем Европске економске заједнице, а потом и Европске уније, изазван је нови талас миграција, а који је довео у питање ефикасност УН Конвенције. С тим у вези, Хашка конференција је отпочела рад на новој конвенцији, а у циљу утврђивања оправданости рада, желела је да испита делотворност УН Конвенције. Пошто Уједињене нације нису располагале поузданим подацима о њеној примени у државама уговорницама, подржале су Хашку конференцију и њихова сарадња довела је до усвајања Конвенције 2007.⁵¹⁷

У односима између држава уговорница, Конвенција 2007 замењује УН 1956, у мери у којој се њихова поља примене узајамно поклапају у односима између тих држава.⁵¹⁸ Наиме, Конвенција 2007 је исправила и допунила недостатке УН Конвенције, с обзиром да она само успоставља сарадњу између отпремних и посредничких органа држава уговорница, док су остала питања регулисана међународним приватним правом држава повериоца и дужника. Такође, Конвенција

⁵¹⁴ Државе уговорнице су Албанија, Азербејџан, Белорусија, Босна и Херцеговина, Боцвана, Бразил, Кабо Верде (ступа на снагу 12.01.2025. године), Канада, Доминиканска Република (ступа на снагу 23.03.2025. године), Грузија, Еквадор, Европска унија, без Данске, Гвајана, Хондурас, Казахстан, Киргистан (ступа на снагу 01.11.2024. године), Црна Гора, Нови Зеланд, Никарагва, Норвешка, Филипини, Србија, Турска, Украјина, Уједињено Краљевство и Сједињене Америчке Државе. Списак држава уговорница доступан је на сајту Хашке конференције www.hcch.net.

⁵¹⁵ *Сл. лист ФНРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, 2/60.

⁵¹⁶ Преамбула Конвенције 2007.

⁵¹⁷ Марјановић, С., *Међународно остваривање издржавања чланова породице-бирајући између Конвенције УН (1956) и Хашке конвенције (2007)*, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, број 78, 2018, стр. 236. Даље Марјановић, С., *Однос Конвенције УН 1956 и ХК 2007*.

⁵¹⁸ Члан 49 Конвенције 2007. Државе уговорнице Конвенције 2007 и УН 1956 су следеће: Аустрија, Белорусија, Белгија, Босна и Херцеговина, Бразил, Капо Верде, Хрватска, Кипар, Чешка, Еквадор, Естонија, Финска, Француска, Немачка, Грчка, Мађарска, Ирска, Италија, Казахстан, Киргистан, Луксембург, Црна Гора, Холандија, Нови Зеланд, Норвешка, Филипини, Пољска, Португал, Румунија, Србија, Словачка, Словенија, Шпанија, Шведска, Турска, Украјина и Уједињено Краљевство. https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI&chapter=20&Temp=mtdsg3&clang=en, (приступљено 13.02.2024.). Списак држава уговорница Конвенције 2007 доступан на сајту www.hcch.net.

2007 уводи јединствени централни орган, прецизне и разумне рокове за поступање, право на приступ правди уживају и поверилац и дужник, прописује минимални обим права на бесплатну правну помоћ.⁵¹⁹ Њен значај се огледа у унификацији услова за признање, чиме се успоставља дипломатски реципроцитет у признању одлука.⁵²⁰

Конвенција 2007 уређује сарадњу између централних органа држава уговорница који остварују опште и посебне функције, а са циљем спровођења њене примене.⁵²¹ Поверилац и дужник могу поднети захтеве који су таксативно наведени,⁵²² а који су вези са остваривањем обавезе издржавања. Они се подносе централном органу у држави уговорници у којој подносилац захтева има боравиште, који га прослеђује централном органу замољене државе уговорнице.⁵²³ Међутим појам боравишта је делимично дефинисан Конвенцијом 2007 тако што не сме подразумевати пуко физичко присуство подносиоца захтева у држави уговорници.⁵²⁴ Такође, ова Конвенција уређује поступке у којима се мериторно одлучује о обавези издржавања, укључујући и поступке за измену постојеће одлуке, као и поступке у вези са признањем и извршењем одлука.⁵²⁵ У вези са претходно наведеним, свака држава уговорница именује централне органе.

Конвенција 2007 примењује се на издржавање деце млађе од 21 године од стране родитеља (укључујући и ванбрачну децу), као и на издржавање супружника, али само онда када је захтев за признање и/или извршење одлуке о издржавању супружника, поднет уз захтев за издржавање детета.⁵²⁶ Уколико је захтев супружника поднет

⁵¹⁹ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 268-270.

⁵²⁰ Марјановић, С., *Однос Конвенције УН 1956 и ХК 2007*, стр. 240.

⁵²¹ Члан 5 и 6 Конвенције 2007.

⁵²² Поверилац издржавања може поднети следеће захтеве у држави молиљи: признање и/или извршење одлуке, извршење одлуке која је донета или призната у замољеној држави, доношење одлуке у замољеној држави, када не постоји никаква одлука, укључујући, утврђивање порекла детета, доношење одлуке у замољеној држави у којој признање или извршење одлуке није могуће или је одбијено, због тога што нису испуњени одређени услови за признање или извршење, измена одлуке донете у замољеној држави и измена одлуке донете у држави која није замољена држава. Дужник издржавања може поднети следеће захтеве у држави молиљи: признање одлуке или еквивалентни поступак који доводе до обустављања или ограничења извршења претходне одлуке у замољеној држави, измена одлуке донете у замољеној држави и измена одлуке донете у држави која није замољена држава. Члан 10 Конвенције 2007.

⁵²³ Члан 9 Конвенције 2007

⁵²⁴ *Ibid.*

⁵²⁵ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 271.

⁵²⁶ То значи да обавезност примене Конвенције 2007 у овом случају не постоји када је уз захтев за издржавање детета поднет захтев за одлучивање о издржавању између супружника или захтев за измену одлуке. Borrás, A., Degeling, J., with the assistance of Duncan, W., Lortie, P., *Explanatory Report on the HCCH 2007 Child Support and Other Forms of Family Maintenance*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 2013, параграф 47. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/09cfaa7e-30c4-4262-84d3-daf9af6c2a84.pdf> (приступљено 5.3.2024.). Даље Borrás, A., Degeling, J., *Explanatory Report*.

самостално, на њега се не примењују одредбе о сарадњи и поступку пред централним органима.⁵²⁷ Државе уговорнице стављањем резерве могу сузити њену примену на децу млађу од 18 године.⁵²⁸ Резервом се ограничава примена свих одредаба Конвенције 2007,⁵²⁹ њено дејство је реципрочно⁵³⁰ и може се повући.⁵³¹ С друге стране, давањем изјаве државе уговорнице могу проширити њену примену и на друге обавезе издржавања предвиђене националним правом,⁵³² а које проистичу из породичних односа, родитељства,⁵³³ брака⁵³⁴ или сродства,⁵³⁵ укључујући и обавезе према лицима која нису у стању да се самостално издржавају због умањења или недостатака личних способности.⁵³⁶ Изјава се може односити на поједину или све одредбе Конвенције 2007, има реципрочно дејство, и накнадно се може изменити или повући.⁵³⁷

2.2.1. Избор надлежног суда - директна и индиректна међународна надлежност

Пророгација међународне надлежности регулисана је једином нормом директне надлежности коју Конвенција 2007 предвиђа. Реч је о одредби члана 18 Конвенције

⁵²⁷ Члан 2 став (1) Конвенције 2007.

⁵²⁸ Члан 2 став (2) Конвенције 2007. Државе уговорнице које су, за сада, ставиле резерву су Азербејџан, Белорусија, Грузија, Доминиканска Република, Црна Гора, Филипини и Украјина. То значи да ће централни органи поступати са улазним и излазним захтевима о издржавању детета млађег од 18. година. У супротном, ако се захтеви тичу издржавања детета старијег од 18. година, а млађег од 21. годину, централни органи неће узети у разматрање такве захтеве, односно Конвенција 2007 се не примењује на њих. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=131> (приступљено 01.02.2024.).

⁵²⁹ Марјановић, С., *Однос Конвенције УН 1956 и ХК 2007*, стр. 244.

⁵³⁰ Члан 62 тачка (4) Конвенције 2007.

⁵³¹ Члан 62 тачка (2) Конвенције 2007.

⁵³² Никарагва је дала изјаву којом проширује примену Конвенције 2007 на све врсте издржавања предвиђене законом који уређује породичне односе. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=131> (приступљено 01.02.2024.).

⁵³³ Државе које су, за сада, дале изјаву и прошириле примену Конвенције 2007, када је у питању издржавање детета изнад 21. године, под одређеним условима су Турска, Србија, Норвешка, Албанија и одређене провинције Канаде. Србија је проширила примену Конвенције 2007 на пунолетно дете које се редовно школује, најкасније до 26 године и пунолетно дете које је неспособно за рад, а нема довољно средстава за издржавање. *Ibid.*

⁵³⁴ Државе које су, за сада, дале изјаву и прошириле примену поглавља II и III Конвенције 2007 на издржавање проистекло из брака су Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске, Бразил, Турска, Нови Зеланд, Норвешка, Албанија, одређене провинције Канаде и Европска унија, без Данске. *Ibid.*

⁵³⁵ Државе које су, за сада, дале изјаву и прошириле примену Конвенције 2007 на сроднике су Турска, Бразил и Србија. Србија је проширила примену на издржавање пунолетног детета које је на школовању или је неспособно за рад од стране крвних сродника у правој усходној линији, ако родитељи нису живи или немају довољно средстава за издржавање. *Ibid.*

⁵³⁶ Тзв. *vulnerable persons*, члан 2 став 3 Конвенције 2007. Државе које су, за сада, дале изјаву и прошириле примену Конвенције 2007 и на лица која нису у стању да се самостално издржавају због умањења или недостатка личних способности су Турска, Доминиканска Република и Бразил. *Ibid.*

⁵³⁷ Члан 63 став (1) у вези са чланом 2 став (3) Конвенције 2007. Детаљније видети Марјановић, С., *Однос Конвенције УН 1956 и ХК 2007*, стр. 244.

2007 који уводи ограничење поступка ради заштите повериоца издржавања као (претпостављене) слабије стране од могућности да дужник посредно изигра закон.⁵³⁸

Наиме, ограничење поступка подразумева да дужник не може покренути поступак за измену одлуке или доношење нове одлуке у другој држави уговорници, све док поверилац има уобичајено боравиште у држави порекла првобитне одлуке.⁵³⁹ Од тог правила се може одступити само изричитом или прећутном пророгацијом. Изричит пророгациони споразум искључен у спору о издржавању детета. То значи да када је реч о таквом спору, могућност уговарања међународне надлежности је искључена.⁵⁴⁰ Такође, поверилац може пристати на промену међународне надлежности, били изричито, давањем изјаве пред судом или прећутно, упуштањем у расправљање о меритуму без истицања приговора ненадлежности.⁵⁴¹ Међутим у случају изричитог или прећутног пристања повериоца, могућност пророгације не искључује спорове о издржавању детета.⁵⁴² Како је то уобичајено, упуштање повериоца у расправљање са циљем истицања приговора ненадлежности не сматра се прећутном пророгацијом.⁵⁴³ У вези са претходно наведеним, ипак ако поверилац промени уобичајено боравиште, одредба о ограничењу поступка више се не примењује. То значи да дужник и поверилац могу покренути поступак за измену одлуке пред било којим судом државе уговорнице, који може засновати надлежност у складу са својим правом, те и на основу изричите или прећутне пророгације (ако је она дозвољена).⁵⁴⁴

Када је реч о признању и извршењу страних одлука, Конвенција 2007 регулише услове за признање и извршење стране одлуке и судског поравнања,⁵⁴⁵ основе одбијања признања и извршења,⁵⁴⁶ поступак признања и извршења⁵⁴⁷ и документа која се достављају.⁵⁴⁸ Поступак признања и извршења спроводи се у складу са правом државе признања, осим када је другачије одређено овом Конвенцијом.⁵⁴⁹

⁵³⁸ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 273.

⁵³⁹ Члан 18 став (1) Конвенције 2007.

⁵⁴⁰ Члан 18 став (1) тач. а и б Конвенције 2007

⁵⁴¹ Члан 18 став (1) и став (2) тач. (а) и (б) Конвенције 2007.

⁵⁴² *Argumentum a contrario* у односу на одредбу члана 18 став 2 тачке а) Конвенције 2007.

⁵⁴³ Члан 18 став (2) тачка д) Конвенције 2007.

⁵⁴⁴ Bográs, A., Degeling, J., *Explanatory Report*, параграф 418.

⁵⁴⁵ Члан 20 ст. (1) и (6) Конвенције 2007.

⁵⁴⁶ Члан 22 Конвенције 2007.

⁵⁴⁷ Чл. 23 и 24 Конвенције 2007.

⁵⁴⁸ Члан 25 Конвенције 2007.

⁵⁴⁹ Члан 23 став (1) Конвенције 2007.

Признање и извршење одлуке двоструко су условљени. Наиме, одлука мора производити дејство у држави порекла укључујући и својство извршности.⁵⁵⁰ Такође, неопходно је да је одлуку донео суд или управни орган⁵⁵¹ државе порекла, који је засновао надлежност у складу са конвенцијском искључивом листом основа индиректне међународне надлежности.⁵⁵² Прихватљиви основи надлежности су, између осталог, изричита и прећутна пророгација. Пророгациони споразум је прихватљив основ, осим када су у питању спорови за издржавање деце.⁵⁵³ Као прихватљиви основи надлежности дозвољени у свим врстама спорова издржавања, с обзиром да нема никаквих прописаних ограничења, предвиђени су изричито прихватање надлежности суда од стране туженог или његово упуштање у расправљање у меритиму, без истицања приговора ненадлежности, првом могућом приликом.⁵⁵⁴ Изричит и прећутни пристанак туженог представља дозвољени основ у свим врстама спорова за издржавање, укључујући и издржавање деце. У случају да према праву државе признања пророгације надлежности (изричита или прећутна) није дозвољена у споровима о издржавању, одлука донета у другој држави уговорници чија је међународна надлежност успостављена управо преко ових критеријума ипак ће проћи конвенцијски филтер индиректне међународне надлежности.

Конвенција 2007 као прихватљив основ предвиђа и атракцију надлежности у споровима о личном статусу или родитељској одговорности, под условом да се надлежност не заснива само на држављанству једне од странака.⁵⁵⁵ То значи да је основ прихватљив, под условом да нема прекомерне надлежности.⁵⁵⁶ Атракција надлежности у споровима родитељске одговорности може бити релевантан основ уколико држава порекла није уговорница Конвенције 1996, а проширење међународне надлежности

⁵⁵⁰ Члан 20 став (6) Конвенције 2007. У односу на Конвенцију 1973 прецизније и јасније се дефинише ова одредба. Наиме, тумачење одредбе да одлука више не подлеже редовним облицима преиспитивања у држави порекла се може погрешно применити када је реч о привременим извршним одлукама или привременим мерама, с обзиром да оне нису коначне, јер се мењају када се мењају потребе повериоца или извори прихода повериоца. Borrás, A., Degeling, J., *Explanatory Report*, параграф 474.

⁵⁵¹ У односу на Конвенцију 1973, дефинише се појам управни орган у члану 19 став (3) Конвенције 2007. *Ibid.*, параграф 431.

⁵⁵² Члан 20 став (1) Конвенције 2007.

⁵⁵³ Члан 20 став (1) тачка (е) Конвенције 2007.

⁵⁵⁴ Члан 20 став (1) тачка (б) и (е) Конвенције 2007. У односу на Конвенцију 1973, разлика је та што Конвенција 2007 регулише тренутак до када се може истаћи приговор ненадлежности. То је првом могућом приликом, а који се одређује у складу са правом државе порекла. Borrás, A., Degeling, J., *Explanatory Report*, параграф 450.

⁵⁵⁵ Члан 20 став (1) тачка (ф) Конвенције 2007. По Конвенцији 1973 признање одлуке о издржавању постоји уколико је одлука о разводу призната у држави признања, у складу са њеним унутрашњим правом. *Ibid.*, параграф 459, фуснота 159.

⁵⁵⁶ *Ibid.*, параграф 459.

укључује и сагласност родитеља. У том случају, атракција обухвата и пристанак родитеља на надлежност у погледу спора о обавези издржавања. Ипак, ако су држава порекла порекла и држава признања уједно и државе уговорнице Конвенције 1996, атракција не може обухватити и спор о издржавању зато што је он изричито искључен из примене Конвенције 1996.

Уколико поједини основи индиректне надлежности нису прихватљиви државама уговорницама, оне могу ставити резерву,⁵⁵⁷ која нема реципрочно дејство.⁵⁵⁸ С тим у вези, могу ставити резерву, између осталог, у вези са уговарањем надлежности⁵⁵⁹ и атракцијом надлежности.⁵⁶⁰ Међутим, ако је држава признања ставила резерву Конвенција 2007 ипак предвиђа одредбе које омогућавају признање и/или извршење одлуке. Наиме, одлука се признаје и/или извршава ако би право државе признања у сличним околностима случаја, *mutatis mutandis*, омогућило заснивање надлежности њеног суда. Реч је о специфичном критеријуму надлежности, тзв. „чињенична повезаност“.⁵⁶¹ Уколико примена специфичног критеријума надлежности не даје резултате,⁵⁶² држава признања предузима све одговарајуће мере да се одлука призна, ако дужник има боравиште на њеној територији, осим у одређеним изузетим случајевима.⁵⁶³

Када је реч о основима одбијања признања и извршења стране одлуке, Конвенција 2007 поред опште познатих основа,⁵⁶⁴ предвиђа и основ којим се штити повреда норме директне међународне надлежности, а која може бити заснована на аутономији воље, под одређеним условима. Наиме, ако је одлука донета у супротности

⁵⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁵⁸ *Ibid.*, параграф 462.

⁵⁵⁹ Члан 20 став (2) Конвенције 2007. Државе уговорнице које су, за сада, ставиле резерву су Бразил, само у односу на споровиме о обавези издржавања друштвено осетљивих група, Филипини, Канада, у односу на одређене провинције и Сједињене Америчке Државе. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=131> (приступљено 11.02.2024.).

⁵⁶⁰ Члан 20 став (2) Конвенције 2007. Државе уговорнице које су, за сада, ставиле резерву су Филипини, Канада, у односу на одређене провинције и Сједињене Америчке Државе. *Ibid.*

⁵⁶¹ Члан 20 став (3) Конвенције 2007. Овај критеријум је карактеристичан за Сједињене Америчке Државе и уведен је на захтев њихове делегације. Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 274 фуснота 1106. Детаљније видети Borrás, A., Degeling, J., *Explanatory Report*, параграфи 463-465.

⁵⁶² *Ibid.*, параграф 466.

⁵⁶³ Држава признања не предузима све одговарајуће мере, када је реч о директном захтеву за признање, поднетим у складу са чланом 19 став 5 Конвенције 2007 или захтеву за издржавање између супружника, који се подноси заједно са захтевом за издржавање детета. Члан 20 став (4) Конвенције 2007.

⁵⁶⁴ Опште познати основи за одбијање признања и извршења стране одлуке су очигледна супротност са јавним поретком државе признања, превара током поступка, правило о међународној литиспенденцији, повреда права на одбрану и супротност са одлуком државе признања или друге државе, која испуњава услове признања, између истих странка у вези исте правне ствари. Члан 22 тач. а)-е) Конвенције 2007. Правило о међународној литиспенденцији није регулисано Конвенцијом 2007, и у складу са тим, примењује се право државе признања. Borrás, A., Degeling, J., *Explanatory Report*, параграф 484.

са чланом 18 Конвенције 2007 о ограничењу поступка признање и извршење стране одлуке може се одбити.⁵⁶⁵ С обзиром да се у одредби користи израз *може*, а не *мора*, дискрециона оцена је суда признања да ли ће одбити признање и извршење, будући да је сврха Конвенције 2007 да се призна и изврши што више одлука.⁵⁶⁶

С тим у вези, може се закључити да не постоји заштита у случају повреде искључивог пророгационог споразума на терену признања и извршења. Наиме, ако странке уговоре искључиву надлежност суда једне државе уговорнице и поступак буде покренут пред конкурентним судом друге државе уговорнице, а он први донесе одлуку, та одлука се може признати. Евентуална заштита у случају повреде искључивог споразума постојала би када је искључиви споразум у корист суда државе признања и постоји очигледна повреда јавног поретка државе признања.⁵⁶⁷ Да ли ће доћи до одбијања признања и/или извршења одлуке конкурентног суда зависи од конкретне државе, односно, њеног тумачења очигледне повреде јавног поретка, као правног стандарда.

Треба истаћи да је суд признања, приликом оцене прихватљивог основа, везан утврђеним чињеничним стањем на којима је суд порекла засновао надлежност.⁵⁶⁸ То значи да суд признања не може одбити одлуку, ако је суд порекла погрешно утврдио чињенице на основу којих је засновао надлежност. Такође, није дозвољено испитивање меритума од стране суда признања.⁵⁶⁹

У складу са претходно наведеним, уколико Хашка конференција у неком наредном периоду буде разматрала доношење нове конвенције у овој материји, могло би се предвидети могућност одбијања признања и извршења одлуке донете у супротности са споразумом о искључивој надлежности, а по угледу на постојећу одредбу Конвенције 2019.

2.3. Избор надлежног суда у грађанским и трговинским односима

Како трговина не познаје националне границе, повећава се број прекограничних спорова, као и потреба да се уз помоћ међународне сарадње они реше. Такође, посебан изазов представља прекомерна надлежност и признање и извршење страних судских

⁵⁶⁵ Члан 22 тачка ф) Конвенције 2007.

⁵⁶⁶ Bográs, A., Degeling, J., *Explanatory Report*, параграф 477.

⁵⁶⁷ Члан 22 став 1 тачка а) Конвенције 2007.

⁵⁶⁸ Члан 27 Конвенције 2007.

⁵⁶⁹ Члан 28 Конвенције 2007.

одлука, укључујући и одлуке пророгираних судова.⁵⁷⁰ С тим у вези, јавила се потреба да се поново покрене питање унификације норми надлежности и признања и извршења судских одлука.

На иницијативу Сједињених Америчких Држава, оформљена је пре нешто више од тридесет година, радна група са циљем писања конвенције којом би се унификовале норме директне међународне надлежности и признања и извршења одлука у грађанским и трговинским стварима.⁵⁷¹ Наиме, признање и извршење одлука судова Сједињених Америчких Држава било је на незавидном нивоу, у односу на признање и извршење страних одлука на њеној територији и такође, оне нису биле уговорнице ниједне вишестране конвенције која на општи начин уређује то питање.⁵⁷² Радна група је наставила рад кроз специјалну комисију, а *Judgment Project* је увршћен у програм рада Хашке конференције. Од 1997. до 1999. године вођени су интензивни преговори, када је усвојен Преднацрт конвенције о надлежности и признању и извршењу страних пресуда у грађанским и трговинским стварима.⁵⁷³ Идеја је била да се створи мешовита конвенција, која би регулисала неискључиву листу директне и прекомерне надлежности, док би се поступак признања и извршења примењивао на одлуке донете на основу директне међународне надлежности. Такође, други основи надлежности би били дозвољени, али би држава примењивала своје унутрашње право.⁵⁷⁴ Током преговора није се могао постићи конзensus у прихватању текста Преднацрта конвенције, како због велике разлике у регулисању материје у државама,⁵⁷⁵ тако и због чињенице да је текст више личио на Бриселску конвенцију и Луганску конвенцију.⁵⁷⁶ Преговори су 2001. године окончани.⁵⁷⁷ Ипак, убрзо формирана је неформална радна група са циљем израде конвенције која уређује надлежност у областима у којима постоји већинска сагласност међу државама, односно споразуму о избору суда.⁵⁷⁸

⁵⁷⁰ Yekini, A., *op. cit.*, стр. 158.

⁵⁷¹ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, *Правни хоризонти*, год. VII, бр. 8, 2024, стр. 99-100.

⁵⁷² Brand, R. A., Herrup, P. M., *The 2005 Hague Convention on Choice of Court Agreements*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, стр. 4.

⁵⁷³ Станивуковић, М., Хашка конвенција о избору надлежног суда - критичка процена, *Зборник радова Правног факултета Нови Сад*, 46(3), 2012, стр. 122. Детаљније о преговорима појединих одредаба Преднацрта конвенције видети Adler, M. H., Crimaldi Zarychta, M., *The Hague Convention on Choice of Court Agreements: The United States Joins the Judgment Enforcement Band*, *Northwestern Journal of International Law & Business*, Vol. 27, Issue 1, 2006, стр. 6-30.

⁵⁷⁴ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 7-8.

⁵⁷⁵ *Ibid.*, стр. 4.

⁵⁷⁶ *Ibid.*, стр. 9.

⁵⁷⁷ Станивуковић, М., Хашка конвенција о избору надлежног суда - критичка процена, стр. 122.

⁵⁷⁸ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 9.

Нацрт конвенције достављен је државама чланицама Хашке конференције у марту 2003. године, а јуна 2005. године усвојена је Конвенција 2005.⁵⁷⁹ Ступила је на снагу 1. октобра 2015. године.⁵⁸⁰ У октобру 2011. године била је формирана експертска група да размотри наставак *Judgment Project*. Убрзо је одређена радна група са задатком да напише Нацрт конвенције која унификује правила признања и извршења страних одлука. Нацрт конвенције је завршен 2016. године, након чега су одржани састанци специјалне комисије и дипломатска конференција закључила је и усвојила Конвенцију 2019.⁵⁸¹

2.3.1. Опште одредбе и поље примене Конвенције 2005

Конвенција 2005⁵⁸² у потпуности је посвећена избору међународно надлежног суда и признању и извршењу одлука изабраних судова. Циљ Конвенције 2005 је промовисање међународне трговине и улагања посредством унификованих правила о надлежности искључиво изабраног суда и признању и извршењу његове одлуке, чиме се остварује правна сигурност за уговорне стране и предвидивост поступка.⁵⁸³ Тежња твораца је промовисање атрактивност уговорене међународне надлежности државног суда и да, колико је могуће, Конвенција 2005 постане за државно правосуђе оно што је за арбитражу Њујоршка конвенција.⁵⁸⁴

Конвенција 2005 уређује поље примене, формалну и материјалну пуноважност споразума којим се уговара искључива надлежност суда државе уговорнице, основе одлучивања конкурентно надлежног суда друге државе уговорнице, признање и извршење страних одлука изабраног суда и остала релевантна питања. То значи да се издвајају следећа централна питања. Најпре, пуноважност споразума о искључивој изабраној надлежности суда државе уговорнице за решавање спора из грађанске или

⁵⁷⁹ Станковић Дебелјачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 100.

⁵⁸⁰ <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=98> (приступљено 09.04.2024.).

⁵⁸¹ Brand, R. A., The Hague Judgments Convention in the United States: A “Game Changer” or a new path to the old game?, *Univeristy of Pittsburgh Law Review*, Vol. 82, 2021, стр. 854-855.

⁵⁸² Конвенцију 2005 су, за сада, ратификовале Албанија, Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске, Швајцарска (ступа на снагу 1.01.2025. године), Сингапур, Европска Унија и њене државе чланице (укључујући и Данску, која ју је ратификовала самостално), Мексико, Молдавија, Украјина и Црна Гора. Државе потписнице су Албанија, Кина, Израел, Република Северна Македонија и Сједињене Америчке Државе. Списак држава уговорница досупан на сајту Хашке конференције www.hcch.net. Аустралија, Канада, Костарика, Аргентина, Нови Зеланд и Русија активно разматрају њену ратификацију. Biresaw, S., Assessment of the Success of the Convention on Choice of Court Agreement in Transnational Commercial Dispute Resolution, *Forthcoming on Journal of Company and Commercial Law and Practice*, 2023, стр. 19.

⁵⁸³ Преамбула Конвенције 2005.

⁵⁸⁴ Станивуковић, М., Хашка конвенција о избору надлежног суда - критичка процена, стр. 123.

трговинске материје. Затим, основи одлучивања конкурентно надлежног суда друге државе уговорнице. И последње, признање или извршење стране одлуке изабраног суда из грађанске или трговинске материје. Из претходно наведеног, закључак је да она не регулише прећутни избор суда.

Примарни услов примене Конвенције 2005 је њено ступање на снагу у одређеној држави уговорници.⁵⁸⁵ Наиме, споразум о избору суда мора бити закључен након њеног ступања на снагу у држави уговорници изабраног суда⁵⁸⁶ и поступак мора бити покренут после њеног ступања на снагу у држави суда пред којим се води поступак.⁵⁸⁷ Испуњеност примарног услова оцењују искључиво изабрани суд, конкурентно надлежни суд и суд признања одлуке изабраног суда. Наиме, искључиво изабрани суд утврђује да ли је споразум закључен и поступак покренут после њеног ступања на снагу у тој држави. Конкурентно надлежни суд друге државе уговорнице утврђује да ли је споразум закључен после њеног ступања на снагу у држави изабраног суда и да ли је поступак покренут после њеног ступања на снагу у његовој држави. Суд признања утврђује да ли је споразум закључен и поступак покренут после ступања на снагу Конвенције 2005 у држави порекла одлуке и да ли је поступак признања и извршења покренут после њеног ступања на снагу у држави признања. Примера ради, када странке из Албаније и Немачке уговоре надлежност немачког суда дана 01.08.2021. године, он одлучује о спору, с обзиром да је изабрани суд у Немачкој у којој је Конвенција 2005 ступила на снагу, пре закључења споразума. Ако се поднесе захтев за признање и извршење немачке одлуке пред албанским судом, дана 03.08.2024. године, он ће применити правила домаћег права за признање, с обзиром да нема места примени Конвенцији 2005 јер ступа на снагу 1.10.2024. године.

⁵⁸⁵ Конвенција 2005 ступа на снагу за државу уговорницу, односно њену територијалну јединицу, првог дана месеца по истеку три месеца од полагања исправе о ратификацији, прихвату, одобрењу, приступу или достављања обавештења о изјави у вези са њеним важењем на територијалним јединицама. Држава уговорница може дати релевантне изјаве, у складу са чл. 19, 20, 21, 22 и 26 Конвенције 2005, у тренутку потписивања, ратификације, прихвата, одобрења или приступања Конвенцији 2005, а производе дејство када она ступи на снагу за ту државу. Уколико се изјава да касније или се измени или повуче, она производи дејство првог дана месеца по истеку три месеца од дана кад је депозитар примио обавештење. Изјаве дате у складу чл. 19, 20, 21 и 26 Конвенције 2005 се примењују на споразуме о избору искључиво надлежног суда који су закључени након што оне почну да производе дејство. То значи да је забрањено њихово ретроактивно дејство, осим када је реч о изјави којом се проширује примена Конвенције 2005 на признање и извршење одлука неискључиво изабраних судова држава уговорница. Чл. 31 и 32 Конвенције 2005.

⁵⁸⁶ Члан 16 став 1 Конвенције 2005.

⁵⁸⁷ Члан 16 став 2 Конвенције 2005. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report on the 2005 HCCH Choice of Court Agreements Convention*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 2013, параграф 219. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/0de60e2f-e002-408e-98a7-5638e1ebac65.pdf>, (приступљено 5.03.2024.). Даље Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*.

Када суд утврди да је Конвенција 2005 ступила на снагу, онда утврђује да ли спор има међународно обележје, да ли је уговорена искључива надлежност суда државе уговорнице и да ли је спор из грађанске или трговинске материје.⁵⁸⁸ То значи да се Конвенција 2005 не примењује уколико један од ових услова није испуњен.

а) Међународно обележје

Међународно обележје мора постојати како у тренутку заснивања надлежности искључиво изабраног суда, тако и у тренутку признања и извршења одлуке искључиво изабраног суда. Оно се дефинише негативно. Наиме, сматра се да међународно обележје не постоји када је реч о домаћем спору, односно када странке имају боравиште⁵⁸⁹ у истој држави уговорници и када су све релевантне чињенице спора, везане само за исту државу уговорницу (без обзира да ли уговарају надлежност суда друге државе уговорнице).⁵⁹⁰ То значи да домаћи спор не постаје међународан када се уговори искључива надлежност суда друге државе уговорнице.⁵⁹¹ *Argumentum a contrario*, међународно обележје постоји у две ситуације. Најпре онда када је боравиште странака у различитим државама уговорницама и искључивим пророгационим споразумом бирају суд једне од тих држава или неке друге државе уговорнице. Потом, када је претежни део релевантних чињеница спора у вези са другом државом уговорницом, а не државом изабраног суда.⁵⁹² Државе уговорнице давањем изјаве *могу* (не нужно и да морају) да искључе примену Конвенције 2005 када је уговорена искључива надлежност њиховог суда. Наиме, на основу дискреционог овлашћења суд те државе може одбити да одлучује о спору када не постоји веза између те државе и странака или спора.⁵⁹³ Ниједна држава уговорница, до сада, није дала такву изјаву.⁵⁹⁴ С обзиром да Конвенција 2005 не одређује у ком тренутку у поступку се

⁵⁸⁸ Члан 1 став. Конвенције 2005.

⁵⁸⁹ Конвенција 2005 не дефинише боравиште физичког лица. Боравиште привредног субјекта одређује се по праву државе по ком је основано, по месту где је његово статутарно седиште, главна управа или главно место пословања. Члан 4 став (2) Конвенције 2005.

⁵⁹⁰ Члан 1 став (2) Конвенције 2005. Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 101.

⁵⁹¹ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 11.

⁵⁹² Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 101.

⁵⁹³ Чл. 19 Конвенције 2005. *Ibid.*

⁵⁹⁴ <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=98> (приступљено 09.04.2024.).

процењује постојање међународног обележја, то се врши у складу са унутрашњим правом државе суда.⁵⁹⁵

Међународно обележје у поступку признања и извршења постоји када се тражи признање и извршење стране одлуке.⁵⁹⁶ То значи да одлука донета у домаћем спору нема међународно обележје, али у поступку признања и извршења она је страна одлука и самим тим има међународно обележје.⁵⁹⁷ С тим у вези, Конвенција 2005 предвиђа да државе уговорнице могу дати изјаву да њени судови, на основу дискреционог овлашћења, *могу* (не нужно и да морају) одбити признање и извршење одлуке која је донета од стране изабраног суда, који је одлучивао у спору који је домаћи спор државе признања.⁵⁹⁸

*б) Ограничење поља примене *ratione materiae**

Конвенција 2005 се примењује на спорове из грађанске или трговинске материје, који се аутономно тумаче, како би се избегла различита тумачења и има за циљ да из примене искључи јавно и кривично право.⁵⁹⁹ Она се не примењује на одређене врсте уговора (потрошачки уговори и уговори о раду),⁶⁰⁰ одређене области које су регулисане неким другим међународним правним изворима или спадају у вршење суверених овлашћења државе⁶⁰¹ и арбитражни поступак.⁶⁰²

Најпре, Конвенција 2005 се не примењује на потрошачке уговоре и уговоре о раду. Потрошачки уговори су уговори код којих су једна или обе уговорне стране потрошачи.⁶⁰³ Потрошач је физичко лице које прибавља робу или услуге за остварење својих потреба, потреба породице или домаћинства.⁶⁰⁴ То значи када је уговорна страна у комерцијалним уговорима физичко лице, које делује као предузетник који прибавља робу или услуге за остварење своје пословне делатности, такви уговори

⁵⁹⁵ С тим у вези, разматрана су следећа решења која се могу применити у пракси. Наиме, да то буде време закључења споразума. Затим, да то буде време покретања поступка (одговарајућа примена, узимајући у обзир терминологију Конвенције 2005). Потом, да то буде кумулативна испуњеност оба критеријума, а што представља рестриктивну примену. На крају, да то буде алтернативна испуњеност оба критеријума, а што представља либералну примену). Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр.51-52.

⁵⁹⁶ Члан 1 став (3) Конвенције 2005.

⁵⁹⁷ Станковић Дебелачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 102.

⁵⁹⁸ Спор државе признања је домаћи када странке имају бораиште на територији државе признања и сви релевантни елементи спора су у вези са државом признања. Члан 20 Конвенције 2005. *Ibid.*

⁵⁹⁹ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 49.

⁶⁰⁰ Члан 2 став (1) Конвенције 2005.

⁶⁰¹ Члан 2 став (2) Конвенције 2005.

⁶⁰² Члан 2 став (4) Конвенције 2005. Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 18.

⁶⁰³ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 50.

⁶⁰⁴ Члан 2 ст 1 тач (а) Конвенције 2005.

потпадају под конвенцијску примену.⁶⁰⁵ Уговори о раду, како индивидуални тако и колективни, закључени су између послодавца и запосленог, односно између послодавца или групе послодаваца и групе запослних или синдиката запослених. То значи да ће из примене бити искључен спор у вези накнаде штете због повреде на раду.⁶⁰⁶

Лични статус⁶⁰⁷ и правна способност физичких лица, обавеза издржавања, друга породична материја⁶⁰⁸ и завештање и наслеђивање искључени су из конвенцијске примене јер су регулисани вишестраним међународним уговорима.

Стечајни поступак, принудно поравнање и слична питања искључена су из конвенцијске примене. Појам стечаја обухвата банкротство физичког лица или предузетника, као и ликвидацију привредног друштва због неликвидности. Појам принудног поравнања обухвата поступак у којем дужник закључује уговор о мораторијуму са повериоцем. Слична питања обухватају поступке у којима неликвидни пословни субјекат постаје солвентан уз наставак пословања, нпр. реорганизација.⁶⁰⁹

Уговори о националном и међународном превозу путника и њиховог пртљага копненим, ваздушним, морским и комбиниваним путем искључени су из конвенцијске примене, јер су регулисани вишестраним међународним уговорима.⁶¹⁰

Из конвенцијске примене искључене су одређене поморске области, односно пречишћавање мора, ограничење одговорности за поморске тужбе, хаварија и тегљење и спашавање терета у ванредним ситуацијама, зато што су или регулисане вишестраним међународним уговорима или их државе на сличан начин уређују.⁶¹¹ Прве три области искључене су зато што у таквим поступцима има велики број тужилаца и тичу се захтева за накнаду штете проистекле из деликта.⁶¹² Остале поморске области као нпр. поморско осигурање, упис хипотеке и zaloжног права на

⁶⁰⁵ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 50, фуснота 74.

⁶⁰⁶ *Ibid.*, параграф 51.

⁶⁰⁷ Лични статус односи се на развод, поништење брака и патернитетске и матернитетске спорове. *Ibid.*, параграф 54.

⁶⁰⁸ Обухвата брачноимовинске односе и друга права и обавезе који произилазе из брака и са њим сличним односима. Члан 2 став (2) тачка ц) Конвенције 2005.

⁶⁰⁹ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 56.

⁶¹⁰ *Ibid.*, параграф 58.

⁶¹¹ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 61.

⁶¹² *Ibid.*

бродовима, тегљење и спашавање терета у неванредним ситуацијама обухваћени су конвенцијском применом.⁶¹³

Право конкуренције искључено је из примене, јер држава ужива сувереност у овој материји.⁶¹⁴ Ипак, нелојална тржишна конкуренција потпада под конвенцијску примену.⁶¹⁵

Одговорност за нуклеарну штету искључена је из примене зато што је регулисана вишестраним међународним уговорима. Наиме, ти уговори прописују искључиву надлежност државе где се штетна радња догодила за спорове накнаде штете.⁶¹⁶

Вануговорна одговорност за штету искључена је из конвенцијске примене. Наиме, тужба за накнаду нематеријалне штете поднете од стране физичког лица или у његово име искључена је из конвенцијске примене, јер ретко у таквим случајевима постоји избор суда. На дипломатској седници заузето је становиште да нематеријална штета обухвата психичку бол, која не мора бити праћена телесном повредом, али не обухвата понижење или емоционалну патњу због нпр. клевете.⁶¹⁷ То значи да накнада штете због понижења или емоционалне патње потпада под конвенцијску примену.⁶¹⁸ Даље, тужба за накнаду материјалне штете проузроковане штетном радњом или деликтом искључена је из конвенцијске примене. То значи да уговорна одговорност или накнада материјалне штете проузрокаване деликтом или штетном радњом проистекле из уговорног односа потпадају под конвенцијски режим.⁶¹⁹ Дефинисање уговорног односа и материјалне штете се врши у складу са унутрашњим правом државе уговорнице.⁶²⁰

Стварна права и право закупа на непокретностима су правни односи у којима државе остварују свој суверинитет, предвиђајући искључиву надлежност за те спорове. Појам стварног права, у контексту Конвенције 2005, укључује поступке одлучивања о праву својине или неком другом стварном праву. Уколико је покренут поступак због повреде уговора о купопродаји непокретности, он потпада под конвенцијску примену, зато што је предмет спора повреда уговора, а не право својине на непокретности.⁶²¹

⁶¹³ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 59.

⁶¹⁴ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 62.

⁶¹⁵ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 60.

⁶¹⁶ *Ibid.*, параграф 64.

⁶¹⁷ *Ibid.*, параграф 65.

⁶¹⁸ Исто мишљење Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 64.

⁶¹⁹ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 66.

⁶²⁰ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 65.

⁶²¹ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 67.

Унутрашњим правом државе уговорнице одређује се шта стварно право и право закупа обухватају.⁶²²

Пуноважност, ништавост или престанак⁶²³ правних лица и пуноважност одлука њихових органа су искључени из конвенцијске примене, јер државе остварују свој суверинитет у овим областима кроз норме искључиве надлежности.⁶²⁴ Може се уочити чињеница да се искључење односи на правна лица, али не и на друге облике, као нпр. нерегистроване компаније или одређене врсте асоцијација или удружења.⁶²⁵

Пуноважност⁶²⁶ и повреда права интелектуалне својине искључени су из конвенцијске примене, јер државе уживају суверинитет у овој области кроз норме искључиве надлежности. Конвенција 2005 примењује се на пуноважност и повреду ауторских и сродних права,⁶²⁷ као и на поступке у вези са повреди уговора о правима интелектуалне својине (уговор о лиценцирању, о дистрибуцији, о заједничком подухвату, о развоју права интелектуалне својине и агенцијски споразуми).⁶²⁸

Пуноважност уписа у јавне регистре искључена је из конвенцијске примене зато што државе уговорнице остварују свој суверинитет у овој области кроз норме искључиве надлежности.⁶²⁹

Искључиво изабрани суд о претходно наведеним питањима не може одлучивати као о главном предмету спора, али задржава своју међународну надлежност ако се она појаве као претходна питања у конкретном спору.⁶³⁰ То значи да ако право које произилази из уговора о интелектуалној својини, нпр. лиценца зависи од пуноважности права интелектуалне својине, суд о њој одлучује као о претходном питању.⁶³¹ Исто тако, поступак о извршењу споразума о лиценцирању није искључен из конвенцијске примене због чињенице да се тужени у одбрани односно противтужби позива на ништавост права интелектуалне својине.⁶³²

⁶²² Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 66.

⁶²³ Престанак правних лица обухвата поступке престанка из неких других разлога, а не због неликвидности, која је обухваћена чланом 2 ст. 2 тачка е) Конвенције 2005.

⁶²⁴ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 70.

⁶²⁵ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 67.

⁶²⁶ Она се односи на поступке утврђивања пуноважности, ништавости или опозива права интелектуалне својине. *Ibid.*, стр. 69.

⁶²⁷ Сродна права су права специфичне употребе постојећег дела од стране особе која није аутор дела и која дају додатни допринос постојећем делу. *Ibid.*, стр. 68.

⁶²⁸ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграфи 71-81.

⁶²⁹ *Ibid.*, параграф 82.

⁶³⁰ Станковић Дебелачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 102.

⁶³¹ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 77.

⁶³² *Ibid.*, параграф 75.

Арбитража и са њом повезани поступци искључени су из конвенцијске примене, јер је тај поступак регулисан вишестраним међународним уговором. Појам повезани поступци треба широко тумачити, с обзиром да обухвата све поступке у којима суд одлучује о арбитражи нпр. именовање или разрешење арбитра, одлучивање о пуноважности арбитражног споразума, одређивање места арбитраже, итд.⁶³³

Државе уговорнице давањем изјаве могу искључити из примене Конвенције 2005 одређено питање (ако је оно јасно дефинисано и од великог значаја за државу)⁶³⁴ и тако додатно сузити њено поље примене.⁶³⁵ У том случају, ова Конвенција се не примењује на питање поводом кога је дата изјава, као и на бази реципроцитета,⁶³⁶ када је изабран суд државе уговорнице која је дала такву изјаву.⁶³⁷ Државе уговорнице које су дале изјаве су: Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске, Молдавија и државе чланице Европске уније (укључујући и Данску).⁶³⁸ Разлог давања изјаве је што уговори о осигурању имају за циљ да заштите слабију уговорну страну у складу са Уредбом Брисел I recast и желело се избећи нарушавање те заштите применом Конвенције 2005.⁶³⁹ То значи да када је изабрани суд у држави чланици Европске уније, а предмет спора је материја обухваћена изјавом, остале државе уговорнице Конвенције 2005 је не примењују.⁶⁴⁰

Посебан вид искључења примене Конвенције 2005 постоји када је странка у поступку држава која врши *acta iure imperii*.⁶⁴¹ Уколико држава иступа у вршењу

⁶³³ *Ibid.*, параграф 84.

⁶³⁴ Кина жели да искључи уговоре о заједничном улагању, а Сједињене Америчке Државе уговор о франшизи. Yekini, A., *op. cit.*, стр. 166.

⁶³⁵ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 103.

⁶³⁶ То значи да се искључује примена члана који регулише конкурентну надлежност и чланова који регулишу признање или извршење, односно одлука суда државе која је дала изјаву се не признаје или извршава. Исто мишљење Hartley, T. C., *Civil Jurisdiction and Judgments in Europe: The Brussels I Regulation, the Lugano Convention and the Hague Choice of Court Convention*, Oxford Private International Law Series, Oxford, 2017 (2020 Online Update), параграф 5.46.

⁶³⁷ Члан 2 став (2) Конвенције 2005.

⁶³⁸ Оне изјавама из примене Конвенције 2005 искључују уговоре о осигурању, наводећи изузетке. Под конвенцијску примену потпадају уговори о реосигурању, пророгациони споразуми закључени након настанка спора, пророгациони споразум којим осигураник и осигуравач уговарају надлежност суда државе уговорнице, у којој су у време закључења уговора о осигурању имали пребивалиште или уобичајено боравиште, иако се штетни догађај десио у иностранству и споразум је у складу са правом изабраног суда и пророгациони споразум о избору суда државе уговорнице поводом уговора о осигурању који покрива велике ризике. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/notifications/?csid=1044&disp=resdn> (приступљено 14.03.2024.).

⁶³⁹ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 5.48.

⁶⁴⁰ Van Loon, H., The 2005 Hague Convention on choice of court agreements - an introduction, *Analiti Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 18, 2016, стр. 26.

⁶⁴¹ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 85.

суверене власти, она не може бити странка у поступку, с обзиром да ужива судски имунитет.⁶⁴²

Конвенција 2005 не уређује привремене заштитне мере, што значи да их изабрани суд може донети у складу са својим правом, било пре или после покретања поступка.⁶⁴³ Такође, оне нису обухваћене поступком признања и извршења, с обзиром да оне нису мериторна судска одлука, што значи да се признају и извршавају у складу са правом суда признања.⁶⁴⁴ Изузетак је када изабрани суд преточи привремену меру у трајну меру или је учини саставним делом пресуде.⁶⁴⁵ Представници држава уговорница су на дипломатској седници заузели став да када је спор покренут пред конкурентним судом, изабрани суд може изрећи судску забрану наставка поступка, као врсту привремене заштитне мере, у циљу извршења споразума и постизања сврхе Конвенције 2005.⁶⁴⁶ У супротном, када судску забрану покретања поступка изрекне конкурентни суд, она је забрањена, с обзиром да јој је циљ да онемогући покретање поступка пред изабраним судом, а што је у супротности са сврхом Конвенције 2005.⁶⁴⁷

Као пример примене одредбе о привременим мерама Конвенције 2005, може се навести одлука Вишег суда у Манчестеру,⁶⁴⁸ која се тиче надлежности органа једне државе уговорнице да одлучују о привременој мери и њеном извршењу, када је искључивим споразумом уговорена надлежност суда друге државе уговорнице.⁶⁴⁹ Наиме, пред Вишим судом у Манчестеру поставило се питање да ли уговори о грађењу који садрже клаузулу о искључивој надлежности суда у Паризу, а који се извршавају на територији државе суда, искључују надлежност органа Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске да одлучују о привременој мери и надлежност суда да одлучује о извршењу те мере доношењем одлуке у сумарном поступку. Суд је одлучио да нема повреде искључивог споразума, с обзиром да Конвенција 2005 не регулише привремене мере, већ примењује се право државе суда. То значи да странке могу у вези

⁶⁴² Члан 2 став 6 Конвенције 2005.

⁶⁴³ Члан 7 Конвенције 2005. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 160.

⁶⁴⁴ *Ibid.*, параграфи 161-162.

⁶⁴⁵ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 96.

⁶⁴⁶ Ahmed, M., Beaumont, P. R., Exclusive choice of court agreements: some issues on the Hague Convention on Choice of Court Agreements and its relationship with the Brussels I Recast especially anti-suit injunctions, concurrent proceedings and the implications of BREXIT, *Journal of Private International Law*, 2017, 13 (2), стр. 396-397.

⁶⁴⁷ *Ibid.*, стр. 398-399.

⁶⁴⁸ *Motacus Constructions Ltd v Paolo Castelli SpA* [2021] EWHC 356 (TCC). Наведено према Станковић Дебелачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 111.

⁶⁴⁹ *Ibid.*

са неизвршењем уговорних обавеза покренути поступак пред искључиво изабраним судом.⁶⁵⁰

в) Држава уговорница са више територијалних јединица

Када се држава уговорница састоји из више територијалних јединица са различитим правним системима (нпр. Америка, Канада, Кина, Уједињено Краљевство), свако упућивање на њено боравиште, право, поступак, суд или повезаност са њом сматра се, према потреби, на упућивање на њену одговарајућу територијалну јединицу.⁶⁵¹ Конвенција 2005 се не примењује на спорове који су у вези са различитим територијалним јединицама државе, а изабрани суд је на њеној територији, зато што нема међународног обележја.⁶⁵² Приликом потписивања, ратификације, прихвата, одобрења или приступања држава уговорница може дати изјаву⁶⁵³ да се Конвенција 2005 примењује на све њене територијалне јединице или само на једну или више њих и ту изјаву може у сваком тренутку изменити подношењем нове.⁶⁵⁴ Уколико држава не поднесе изјаву, сматра се да се Конвенција 2005 примењује на све њене територијалне јединице.⁶⁵⁵

г) Тумачење одредаба Конвенције 2005

Приликом тумачења одредаба Конвенције 2005 судови држава уговорница треба да воде рачуна о њеном међународном карактеру, као и њеној уједначеној примени.⁶⁵⁶ Унутрашње право државе уговорнице игра важну улогу у примени и интретепетацији њених одредаба. Њене аутономне изразе и правила треба тумачити и изградити кроз праску судова држава уговорница. Изрази и правила имплементирана из других хашких конвенција треба применити и тумачити у складу са устаљеном праксом у примени тих других хашких конвенција. Када су у питању изрази и правила имплементирана из других вишестраних међународних уговора треба консултовати праску судова држава уговорница у вези са њиховим тумачењем. Уколико се нека од претходно наведених правила не могу применити, тумачење се врши применом

⁶⁵⁰ Детаљније видети *Ibid.*, стр. 112-113.

⁶⁵¹ Члан 25 став 1 Конвенције 2005.

⁶⁵² Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 261.

⁶⁵³ Данска је дала изјаву да се Конвенција 2005 не примењује на Фарска острва и Гренланд. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/notifications/?csid=1392&disp=resdn> (приступљено 14.03.2024.).

⁶⁵⁴ Члан 28 став 1 Конвенције 2005.

⁶⁵⁵ Члан 28 став 3 Конвенције 2005.

⁶⁵⁶ Члан 23 Конвенције 2005.

међународно јавних правила за тумачење уговора, нпр. Бечка конвенција о уговорном праву.⁶⁵⁷

д) Давање резерви

Конвенција 2005 не искључује резерве, што значи да су оне дозвољене, уз поштовање правила међународног права садржана у чл. 19. до 23. Бечке конвенције о уговорном праву. На Дипломатској седници прихваћено је становиште да држава уговорница може ставити резерву само онда када постоји њен велики интерес за то, резерва не сме бити шира од потребног, мора бити дефинисана на јасан и прецизан начин, као и да се не односи на питање, поводом кога се може дати изјава.⁶⁵⁸ Такође, она не сме бити штетна за предмет, циљ и примену Конвенције 2005.⁶⁵⁹

2.3.2. Споразум о избору искључиво надлежног суда

Споразум о избору искључиво надлежног суда је споразум закључен у прописаној форми између две или више странака, којим се уговара надлежност одређеног суда⁶⁶⁰ или судова⁶⁶¹ једне државе уговорнице да решавају спорове који су настали или би могли настати у вези са одређеним правним односом, чиме је искључена надлежност осталих конкурентно надлежних судова.⁶⁶² Иако дефиниција споразума не помиње боравиште странака, она морају бити у различитим државама уговорницама, с обзиром да конвенцијско одређење појма међународног обележја то налаже.⁶⁶³ Сматра се да постоји искључива надлежност изабраног суда, осим ако странке изричито другачије уговоре.⁶⁶⁴ Споразум се може закључити и у облику клаузуле.⁶⁶⁵

⁶⁵⁷ Чл. 31-33 Уредбе о ратификацији Бечке конвенције о уговорном праву, *Сл. лист СФРЈ-Међународни уговори и други споразуми*, бр. 30/72. Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 160.

⁶⁵⁸ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграфи 318-319.

⁶⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁶⁰ Клаузула гласи да странке могу покренути поступак пред судом Мексика, када је реч о уговарању надлежности опште одређеног суда или Привредним судом у Риму, када је реч о уговарању надлежности посебно одређеног суда. Клаузула је искључива и када се уговара да једна страна може покренути поступак пред Привредним судом у Риму, а друга страна пред Привредним судом у Милану. Наиме, обе стране могу покренути поступак пред посебно одређеним судом искључујући надлежност конкурентних судова.

⁶⁶¹ Клаузула гласи да странке могу покренути поступак пред судовима Мексика, када је реч о уговарању надлежности опште одређених судова или Привредним судом у Риму или Привредним судом у Милану, када је реч о уговарању надлежности посебно одређених судова.

⁶⁶² Члан 3 тачка (а) Конвенције 2005.

⁶⁶³ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 113.

⁶⁶⁴ Члан 3 тачка (б) Конвенције 2005.

⁶⁶⁵ Члан 3 тач. (а) и (д) Конвенције 2005.

Изабрани суд по приговору туженог или по службеној дужности утврђује пуноважност споразума.⁶⁶⁶ С обзиром да није прописан рок за истицање приговора пуноважности споразума, то значи да се и неблаговремени приговор разматра. Таква пракса утиче на пуноважност прећутне пророгације регулисане унутрашњим правом државе уговорнице, с обзиром да тужени мора благовремено истаћи приговор ништавости.⁶⁶⁷ Да би споразум био пуноважан, кумулативно морају бити испуњени одређени услови. Најпре, странке морају бити пословно способне да закључе споразум. Затим, мора постојати сагласност воља за закључење споразума, а споразум мора бити формално и материјално пуноважан. Споразумом се мора уговорити надлежност суда или судова само једне државе уговорнице. И коначно, споразум мора бити закључен у вези са одређеним правним односом. Другим речима он се не може односити на друге спорове који могу настати између странака.

Значи у случају да је поступак покренут пред конкурентно надлежним судом, а странка се позове на пророгациони споразум, пословна способност странка за закључење пророгационог споразума процењује се и по праву пророгираног суда и конкурентно надлежног суда, укључујући и њихове колизионе норме. С обзиром да се примењују колизионе норме, то може довести до даљег усложњавања проблема. Наиме, када колизиона норма упути на право одређене државе, утврђује се да ли та држава прихвата *renvoi*. Ако га прихвата, битно је у којој форми га прихвата - да ли као узвраћање или као узвраћање и преупућивање или као селективну примену узвраћања и преупућивања - као и начин његове примене - да ли у једном кораку или више корака.⁶⁶⁸ Уколико је странка пословно способна само по једном праву, споразум је апсолутно ништав. Може се рећи да је пословна способност и елемент материјалне пуноважности и самостални правни институт.⁶⁶⁹

Када је реч о сагласности воља за закључење споразума, поставља се питање да ли је она обухваћена пуноважношћу споразума и, ако јесте, на који начин се утврђује.

⁶⁷⁰ У теорији постоје супростављена мишљења. *Brand* и *Herrup* заступају становиште

⁶⁶⁶ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 79.

⁶⁶⁷ Станивуковић, М., Хашка конвенција о избору надлежног суда - критичка процена, стр. 130.

⁶⁶⁸ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 276-278.

⁶⁶⁹ Mukarrum, A., *The Validity of Choice of Court Agreements in International Commercial Contracts under the Hague Choice of Court Convention and the Brussels Ia Regulation*, The future of the Law of Contract (ed. Furmston, M.), Informa Law, Routledge, 2020, параграф 40. Доступно на https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3539261 (приступљено 3.05.2024.).

⁶⁷⁰ Mammadzada, A., *Enhancing Party Autonomy under the Hague Convention on Choice of Court Agreements 2005: Comparative Analysis with the 2012 EU Brussels Recast Regulation and 1958 New York Arbitration Convention*, Law School, Southampton, 2021, стр. 101.

да се сагласност воља утврђује на основу *lex fori*, укључујући његове колизионе норме.⁶⁷¹ *Beaumont, Hartley* и *Dogauchi*, заступају становиште да је сагласност воља обухваћено формалном пуноважношћу, зато што се она потврђује формом споразума.⁶⁷² Треба указати на чињеницу да сагласност воља постоји и у уговору по приступу у електронској трговини, ако садржи клаузулу о искључивом избору суда. Његов недостатак је тај што представља „узми или остави“ уговор, који купац закључује кликом на „ја се слажем“ опцију, а којим се уговора надлежност суда који је неповољан за њега. Када се као купац појави мало и средње предузеће, оно није изузето из примене Конвенције 2005 зато што не потпада под дефиницију потрошача и може му фактички бити ускраћен слободан приступ суду, односно могућност да учествује у поступку, с обзиром на висину судских трошкова, даљину и непознавање права изабраног суда.⁶⁷³ С тим у вези, требало би или релаксирати дефиницију потрошача или искључити из примене уговоре по приступу давањем изјаве.⁶⁷⁴

Да би споразум био пуноважан, странке морају уговорити надлежност опште или појединачно одређеног суда или судова једне државе уговорнице. Када странке уговоре надлежност судова више држава уговорница⁶⁷⁵ или уговоре надлежност суда различитих држава уговорница за сваку странку појединачно⁶⁷⁶ споразум је неискључив.⁶⁷⁷ Такође, дефиниција споразума не захтева никакву везу изабраног суда са странкама и предметом спора, те странке обично уговарају надлежност таквих судова, зато што желе објективност и неутралност. Неке државе прихватају такву праксу и њихови судови одлучују о споровима, нпр. енглеска.⁶⁷⁸ Насупрот, неке државе сматрају да се тиме њихов правосудни систем оптерећује, те могу дати изјаву којом искључују примену Конвенције 2005 на спорове који су у потпуности међународни, а уговорена је искључива надлежност њиховог суда. У том случају изабрани суд одбија да одлучује о спору, ако не постоји веза између њега и спора или

⁶⁷¹ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 79.

⁶⁷² Long, J., *op. cit.*, стр. 52.

⁶⁷³ Khatri, B., *The effectiveness of the Hague Convention on choice of court agreements in making international commercial cross-border litigation easier – critical analysis*, University of Wellington, 2016, стр. 20-22 .

⁶⁷⁴ *Ibid.*

⁶⁷⁵ Странке могу покренути поступак пред судовима Италије или Мексика.

⁶⁷⁶ Једна страна може покренути поступак пред судовима Италије, а друга страна пред судовима Мексика.

⁶⁷⁷ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 43-44.

⁶⁷⁸ Енглеска ставља на располагање своје судове за решавање имовинских и трговинских спорова без предвиђања икакве повезаности са њом, зато што има позитивно дејство на спољнополитичке односе и међународни углед, као и јер постоји могућност да лица која доносе своје спорове, донесу и трговину. Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 195.

странака.⁶⁷⁹ Треба напоменути да се *Brand* и *Herrup* не слажу са претходно наведеним. Наиме, они сматрају да кумулативно морају бити испуњена оба услова, односно да ни странке ни спор нису у вези са државом изабраног суда. Уколико је испуњен само један услов, нема основа да се изабрани суд огласи ненадлежним,⁶⁸⁰ то би се могло сматрати прихватљивим.

Формална пуноважност споразума постоји када је он закључен или документован у писаном облику или другим средствима комуникације која обезбеђују трајност података (нпр. имејл и факс).⁶⁸¹ Форма је доказно средство да постоји сагласност воља странака.⁶⁸² То значи да ако је закључен усмени споразум, он је формално непуноважан, а ако је касније документован у писаном облику, он је формално пуноважан.⁶⁸³ Уколико је споразум закључен у писаном облику, али није потписан, он је пуноважан, с обзиром да се потпис не сматра формалним условом.⁶⁸⁴ Пуноважан је и онда када је закључен усмени споразум, а једна страна га сачини у писаном облику у разумном року и достави га супротној страни, која не истакне приговор.⁶⁸⁵ Уколико право изабраног суда предвиђа додатне услове у погледу форме, они се не примењују.⁶⁸⁶ У супротном, ако право изабраног суда предвиђа либералнију форму, а форма споразума није пуноважна у складу са Конвенцијом 2005, али јесте у складу са правом изабраног суда, споразум је пуноважан.⁶⁸⁷

Материјална пуноважност споразума односи се на државни интересе и ограничења способности странака да закључе пуноважан уговор.⁶⁸⁸ Она се цени на основу права изабраног суда, укључујући и његове колизионе норме.⁶⁸⁹ Сврха ове одредбе је да се успостави једнака пракса у утврђивању апсолутне ништавости од стране изабраног суда, конкурентно надлежног суда или суда признања.⁶⁹⁰ Уколико искључив споразум није материјално пуноважан, он је апсолутно ништав.⁶⁹¹ Искључив споразум је апсолутно ништав када се заснива на принуди, претњи, превари, заблуди

⁶⁷⁹ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 229.

⁶⁸⁰ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 148.

⁶⁸¹ Члан 3 тачка (ц) Конвенције 2005. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 112.

⁶⁸² *Ibid.*, параграф 99.

⁶⁸³ Станковић Дебелачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 103.

⁶⁸⁴ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 112.

⁶⁸⁵ Long, J., *op. cit.*, стр. 55-56.

⁶⁸⁶ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 110.

⁶⁸⁷ Long, J., *op. cit.*, стр. 55.

⁶⁸⁸ Mammadzada, A., *op. cit.*, стр. 101.

⁶⁸⁹ Члан 5 став 1 Конвенције 2005.

⁶⁹⁰ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 80-81.

⁶⁹¹ Члан 5 став 1 Конвенције 2005.

или када постоји изостанак пословне способности уговорне стране.⁶⁹² Када је споразум апсолутно ништав, избрани суд се оглашава ненадлежним и одбацује тужбу. Ово представља једини изузетак од правила да избарни суд мора одлучивати о спору.⁶⁹³ То значи да апсолутна ништавост обухвата материјалну пуноважност, а не и формалну пуноважност. За разлику од формалне пуноважности која је дефинисана Конвенцијом 2005 (и самим тим применљива на једнак начин од стране држава уговорница), материјална пуноважност дефинисана је правом избраног суда укључујући и његове колизионе норме. То може довести до различите примене Конвенције 2005.⁶⁹⁴ Наиме, када колизиона норма упути на право одређене државе, утврђује се да ли та држава прихвата *renvoi*. Ако га прихвата, битно је у ком облику га прихвата - као узвраћање или преупућивање. То значи да се код материјалне пуноважности одступа од начела унификације, што ослабљује домаћај Конвенције 2005. Решење би било унификација норме материјалне пуноважности, посредством Протокола, који би био отворен за потписивање и приступање.⁶⁹⁵ Споразум о избору суда у виду клаузуле независан је од основног уговора чији је део. То значи да се не може истицати ништавост клаузуле зато што је главни уговор ништав, као што се не може истицати апсолутна ништавост уговора јер је клаузула апсолутно ништава.⁶⁹⁶ Пуноважност клаузуле се цени на основу формалне и материјалне пуноважност у складу са Конвенцијом 2005, независно од постојања, формалне и материјалне пуноважности главног уговора.⁶⁹⁷

Када је споразум пуноважан, избрани суд мора одлучивати о спору тј. не може се огласити ненадлежним, јер сматра да би суд друге државе уговорнице био подобнији да одлучује.⁶⁹⁸ Циљ ове одредбе је двострук. Наиме, за државе *common law* система, циљ одредбе је да искључи примену теорије *forum (non) conveniens*. Ипак, давањем изјаве државе уговорнице да њен суд неће одлучивати о спору када не постоји веза са странкама или спором, у ствари представља могућност увођења те теорије.⁶⁹⁹ Такође, за државе европско-континенталног правног система циљ одредбе је

⁶⁹² Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 110, фуснота 24.

⁶⁹³ *Ibid.*, параграф 125.

⁶⁹⁴ Mammadzada, A., *op. cit.*, стр. 100.

⁶⁹⁵ *Ibid.*, стр. 125.

⁶⁹⁶ Члан 3 тачка (д) Конвенције 2005.

⁶⁹⁷ Станивуковић, М., Хашка конвенција о избору надлежног суда - критичка процена, стр. 129.

⁶⁹⁸ Члан 5 став 2 Конвенције 2005. Избрани суд по приговору туженог или по службеној дужности утврђује пуноважност споразума. С обзиром да није прописан рок за истицање приговора пуноважности споразума, то значи да се и неблагоприятни приговор разматра. Таква пракса утиче на пуноважност прећутне пророгације регулисане унутрашњим правом државе уговорнице, с обзиром да тужени мора благовремено да истакне приговор ништавости.

⁶⁹⁹ Исто мишљење Khatri, B., *The effectiveness of the Hague Convention on choice of court agreements in making international commercial cross-border litigation easier – critical analysis*, стр 16.

искључење примене института међународне литиспенденције.⁷⁰⁰ Ипак, у одређеним случајевима постоји дерогација од овог правила, када конкурентно надлежни суд може одлучвати о спору. Затим, овом одредбом штити се дејство споразума и обезбеђује предвидивости спора.⁷⁰¹

Оглашавање изабраног суда ненадлежним у корист суда друге државе уговорнице, које није дозвољено, не треба изједначавати са уступањем надлежности другом суду државе изабраног суда, које је дозвољено. Наиме, изабрани суд поред услова за заснивање надлежности прописаних Конвенцијом 2005, треба да испуњава и услове за заснивање стварне (према предмету или вредности спора) и месне надлежности.⁷⁰² Такође, треба водити рачуна да ли је реч о унитарној држави или држави са територијалним јединицама.

Када је реч о унитарној држави, треба правити разлику када странке уговоре надлежност судова те државе или тачно одређеног суда. Ако странке изаберу надлежност судова Белгије, изабрани суд је онај суд који је стварно и месно надлежан по праву Белгије.⁷⁰³ Уколико странке изаберу тачно одређени суд у Белгији, он утврђује да ли је стварно и месно надлежан. У овом случају може доћи до две ситуације. Наиме, ако изабрани суд није стварно и месно надлежан да одлучује, он по службеној дужности уступа надлежност стварно и месно надлежном суду, који се онда сматра изабраним судом. Затим, када је изабрани суд надлежан, али има дискреционо право да уступи надлежност другом суду, он мора узети у обзир вољу странака.⁷⁰⁴ Ако се странке сагласе са уступањем надлежности, суд којем је уступљена надлежност се сматра изабраним судом. Уколико се једна странка не сагласи са тим и суд којем је уступљена надлежност донесе одлуку, њено признање и извршење може се одбити, ако је оно усмерено против те странке.⁷⁰⁵

Када је у питању држава са територијалним јединицама ситуација је другачија.⁷⁰⁶ Уколико се изабере суд одређене територијалне јединице државе уговорнице (нпр. енглески суд), уступање надлежности суду друге територијалне јединице (нпр. шкотском суду) није дозвољено. Наиме, у том случају изабрани суд

⁷⁰⁰ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 82-83.

⁷⁰¹ *Ibid.*, стр. 12.

⁷⁰² Члан 5 став 3 Конвенције 2005. Станковић Дебелџачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 104.

⁷⁰³ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 139.

⁷⁰⁴ *Ibid.*, параграф 140.

⁷⁰⁵ Члан 8 став 5 Конвенције 2005.

⁷⁰⁶ Члан 25 став 1 тачка ц) Конвенције 2005. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 128.

територијалне јединице се сматра искључиво надлежним да одлучује. У супротном, ако се изабере суд државе уговорнице (нпр. суд Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске) уступање унутар те државе је дозвољено. Наиме, у том случају изабрани суд државе уговорнице, уколико је то дозвољено правом државе суда, може уступити надлежност суду друге територијалне јединице, који се сматра искључиво изабраним судом.⁷⁰⁷ Када су у питању Сједињене Америчке Државе, ако се уговора надлежност суда савезне државе, онда се савезна држава сматра државом уговорницом и нема уступања надлежности суду друге савезне државе. Ако се уговора надлежност судова Сједињених Америчких Држава или тачно одређеног федералног суда, надлежност се може уступити федералном суду друге савезне државе.⁷⁰⁸ Када је у питању држава са територијалним јединицама са различитим правним системима, приликом уговарања надлежности суда територијалне јединице, треба узети у обзир и њихова правила која регулишу трансфер надлежности.⁷⁰⁹

Споразум може бити обавезујући за трећа лица, без њихове изричите сагласности, ако њихова активна процесна легитимација за покретање поступка зависи од њихове сукцесије у права и обавезе једне стране споразума, а што зависи од *lex fori*.⁷¹⁰ Практичан пример огледа се у следећем. Произвођач робе и дистрибутер са седиштима у двама различитим државама закључе уговор о продаји робе и уговоре надлежност суда у трећој држави за уговорне спорове. Затим, дистрибутер прода ту робу продавцу, за коју се установи да није саобразна са уговором. У том случају продавац може покренути поступак пред конкурентно надлежним судом против дистрибутера (на основу вануговорне одговорности и уговорне одговорности) зато што пророгациони споразум између произвођача робе и дистрибутера није обавезујући за продавца. Произвођач робе не може бити супарничар са дистрибутером, када је у питању уговорни спор, с обзиром да је он обухваћен пророгационим споразумом и о њему мора одлучивати искључиво изабрани суд. Он може бити супарничар када је у питању спор на основу вануговорне одговорности зато што он није обухваћен пророгационим споразумом и о њему може одлучивати конкурентно надлежни суд.⁷¹¹

⁷⁰⁷ *Ibid.*, параграф 129.

⁷⁰⁸ *Ibid.*, параграфи 130-131.

⁷⁰⁹ Lipe, G.S., Tyler, T.J., The Hague Convention on Choice of Court Agreements: Creating Room for Choice in International Cases, *Houston Journal of International Law*, Vol. 33, Issue 1, 2010, стр. 22.

⁷¹⁰ Hartley, T., Doguchi, M., *Explanatory Report*, параграф 97.

⁷¹¹ *Ibid.*, параграф 143.

2.3.3. Надлежност конкурентног суда

Уколико једна од странака, у супротности са искључивим споразумом, покрене поступак пред конкурентним судом, конкурентни суд дужан је да застане са поступком, док искључиво изабрани суд не одлучи о заснивању надлежности. Уколико се он огласи надлежним, конкурентни суд мора се огласити ненадлежним.⁷¹² Овом одредбом се остварују циљеви из преамбуле Конвенције 2005, дерогациони ефекат пророгационог споразума⁷¹³ и заштита од повреде искључивог споразума.⁷¹⁴

Од претходно наведеног може се одступити, тј. конкурентни суд може одлучивати о спору када постоје одређене околности, које се морају уско тумачити, због којих се искључив споразум не може извршити.⁷¹⁵ Најпре, када конкурентни суд утврди да је споразум апсолутно ништав на основу права на које упуту колизиона норма државе изабраног суда.⁷¹⁶ Тежи се успостављању кохерентности о оцени његове апсолутне ништавости од стране изабраног суда, конкурентног суда и суда признања. Да ли ће ово бити остварено у примени од стране конкурентног суда и суда признања зависи од тога колико ови судови имају искуства у примени страног права.⁷¹⁷

Затим, конкурентни суд може одлучивати о спору када странка није пословно способна према праву на који упуту колизиона норма државе конкурентног суда.⁷¹⁸ То значи да када је странка пословно способна на основу права на који упуту његова колизиона норма и колизиона норма искључиво изабраног суда, конкурентни суд застаје са поступком или се оглашава ненадлежним.⁷¹⁹ Овај изузетак је предвиђен зато што по неким правима држава уговорница пословна способност није обухваћена оценом материјалне пуноважности, што значи да не утиче на апсолутну ништавост. На тај начин даје се могућност конкурентном суду да у складу са својим правом утврди да ли је пословна способност странака обухваћена материјалном пуноважношћу споразума.⁷²⁰

⁷¹² Члан 6 Конвенције 2005.

⁷¹³ Mammadzada, A., *op. cit.*, стр. 84.

⁷¹⁴ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 87.

⁷¹⁵ *Ibid.*

⁷¹⁶ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 105.

⁷¹⁷ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 90.

⁷¹⁸ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 105.

⁷¹⁹ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 150.

⁷²⁰ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 91.

Конкурентни суд може одлучивати о спору када дејство искључивог споразума представља очигледну неправду,⁷²¹ будући да у неким државама правни стандард „очигледна неправда“ није обухваћена јавним поретком.⁷²² Он може одлучивати када је дејство споразума очигледно у супротности са јавним поретком државе конкурентног суда.⁷²³ Наиме, јавни поредак традиционално је усмерен ка заштити општег интереса, а не интереса појединца. У оба случаја поставља се високи стандард. То значи да конкурентни суд не може занемарити споразум о избору суда зато што не би био обавезујући на основу његовог права.⁷²⁴

Такође, конкурентни суд може одлучивати о спору када споразум није могуће извршити због ванредних околности на које странке не могу утицати.⁷²⁵ Ванредна околност може бити рат или престанак постојања изабраног суда.⁷²⁶ Она обухвата и друге објективне околности, због којих се споразум не може извршити, као што су природна катастрофа или значајна измена домаћег права, националне политике.⁷²⁷ Ванредна околност се утврђује на основу права конкурентног суда.⁷²⁸

Напоследку, конкурентни суд може одлучивати о спору када изабрани суд одлучи да неће расправљати о спору,⁷²⁹ зато што је нпр. споразум апсолутно ништав или суд није стварно надлежан да одлучује о спору.⁷³⁰ Сврха одредбе је да се избегне ускраћивање правне заштите.⁷³¹ Њен значај долази до изражаја код уступања надлежности.

Наиме, када је изабрани суд *опште одређен*, а дође до уступања надлежности, било по службеној дужности или дискреционој оцени, другом суду унутар државе, суд коме је уступљена надлежност сматра се изабраним. То значи да ако једна од странака покрене поступак пред конкурентним судом у другој држави уговорници, он мора

⁷²¹ Очигледна неправда постоји када једна од странака пред изабраним судом не би имала правично суђење, због пристрасности или корупције или не би могла остварити право на слободан приступ суду или када је споразум закључен са маном воље, нпр. преваром. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 152.

⁷²² Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 105.

⁷²³ Члан 6 тачка (ц) Конвенције 2005. Очигледна супротност са јавним поретком се односи на повреду темељних норми и начела државе изабраног суда. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 153.

⁷²⁴ Станивуковић, М., Хашка конвенција о избору надлежног суда - критичка процена, стр. 131.

⁷²⁵ Члан 6 тачка (д) Конвенције 2005.

⁷²⁶ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 154.

⁷²⁷ Long, J., *op. cit.*, стр. 61.

⁷²⁸ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 94.

⁷²⁹ Члан 6 тачка (е) Конвенције 2005.

⁷³⁰ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 95.

⁷³¹ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 155.

застати или окончати поступак, осим ако је испуњен један од изузетака који му омогућава да одлучује о спору.⁷³²

Ако су пак странке уговориле надлежност *посебно одређеног* суда и дође до уступања надлежности по службеној дужности или по дискреционој оцени другом суду унутар државе, сматра се да надлежност тог другог суда није искључива. То значи да суд којем је уступљена надлежност није искључиво избрани суд. Ако једна од странака покрене поступак пред конкурентним судом, тај суд одлучује о спору, јер је искључиво надлежни суд (суд који је уступио своју надлежност) заправо заузео став да не одлучује о спору.⁷³³ Претходно наведено је од значаја код признања и извршења стране одлуке суда којем је уступљена надлежност на основу дискреционог овлашћења од стране избраног суда. Наиме, суд може одбити признање и извршење такве одлуке, ако није постојала сагласност једне од странака у погледу уступања надлежности.⁷³⁴ Битно је напоменути да се овај изузетак не примењује у државама са територијалним јединицама, када долази до уступања надлежности државног суда суду уже територијалне јединице. Исто важи и у случају када дође до уступања надлежности по службеној дужности, с обзиром да искључиво избрани суд није стварно и месно надлежан.⁷³⁵

Иако није изричито наведено, сматра се да конкурентни суд може одлучивати о спору када је међународно надлежан према одредбама свог права, у ситуацији када је споразум пуноважан, али предмет спора није њиме обухваћен.⁷³⁶ Такође, када спор према Конвенцији 2005 нема међународно обележје отпада основ за њену примену те суд у том случају може одлучивати о спору као домаћем⁷³⁷ када је надлежан према одредбама свог права, с обзиром да изостаје међународно обележје и Конвенција 2005 се не примењује.⁷³⁸

2.3.4. Признање и извршење одлуке избраног суда

Конвенција 2005 регулише признање и извршење одлука изабраних судова. Када је реч о признању и извршењу одлука неискључиво изабраних судова ово питање је обухваћено Конвенцијом уколико су држава порекла одлуке и држава признања дале

⁷³² *Ibid.*, параграф 157.

⁷³³ *Ibid.*, параграф 158.

⁷³⁴ *Ibid.*, параграф 159.

⁷³⁵ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 95.

⁷³⁶ *Ibid.*, стр. 88.

⁷³⁷ То значи да су странке и релевантни елементи спора у вези са државом конкурентног суда, а избрани суд је у вези са другом државом уговорницом.

⁷³⁸ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 233.

изјаве о проширеној примени Конвенције и на ту врсту споразума. У том случају на признање и извршење одлука неискључиво изабраних судова се по аналогiji примењују одредбе признања и извршења одлука искључиво изабраних судова.⁷³⁹

а) Признање и извршење одлуке искључиво изабраног суда

Поступак признања и извршења одлуке искључиво изабраног суда регулисан је правом државе признања, осим ако је другачије предвиђено Конвенцијом 2005.⁷⁴⁰ С тим у вези, Конвенција 2005 регулише документацију која се подноси суду признања,⁷⁴¹ услове за признање и извршење,⁷⁴² основе одбијања признања и извршења стране одлуке,⁷⁴³ посебна правила признања и извршења⁷⁴⁴ и хитност у поступању.⁷⁴⁵ Наведена правила примењују се и на стране одлуке суда који је одлучивао на основу уступања надлежности по службеној дужности.⁷⁴⁶

Странка која тражи признање и извршење стране одлуке подноси релевантна документа,⁷⁴⁷ ослобођена од легализације, уз које прилаже њихове оверене преводе на службени језик суда признања, осим ако његовим правом није другачије прописано.⁷⁴⁸ Сврха исправе је да потврди доношење одлуке и да се укратко објасни њена садржина.⁷⁴⁹ Када је у питању судско поравнање, доставља се потврда суда порекла да је оно извршиво на исти начин као и судска одлука суда порекла.⁷⁵⁰ Суд признања може захтевати додатна документа у циљу провере испуњености прописаних услова.⁷⁵¹

Конвенција 2005 дозвољава и делимично признање стране одлуке, када део одлуке представља засебну целину чије је одвојено признање могуће и целисходно.⁷⁵²

⁷³⁹ Члан 22 Конвенције 2005.

⁷⁴⁰ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 106.

⁷⁴¹ Члан 13 Конвенције 2005

⁷⁴² Члан 8 Конвенције 2005.

⁷⁴³ Члан 9 Конвенције 2005.

⁷⁴⁴ Чл. 10 до 12 Конвенције 2005.

⁷⁴⁵ Члан 14 Конвенције 2005.

⁷⁴⁶ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 107.

⁷⁴⁷ Детаљније видети Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 106 фуснота 42. Такође, може доставити и исправу издату, по образцу прописаним од стране Хашке конференције, од стране суда порекла. Члан 13 став (3) Конвенције 2005.

⁷⁴⁸ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 106.

⁷⁴⁹ Она је слична исправи коју издаје суд порекла на основу Уредбе Брисел I recast. Станивуковић, М., Хашка конвенција о избору надлежног суда - критичка процена, стр. 134.

⁷⁵⁰ Члан 13 став (1) тачка е) Конвенције 2005.

⁷⁵¹ Члан 13 став (2) Конвенције 2005.

⁷⁵² Члан 14 Конвенције 2005.

Да ли део одлуке представља засебну целину утврђује се у складу са правом државе признања.⁷⁵³

б) Услови за признање и извршење стране одлуке

Да би се одлука искључиво изабраног суда признала и извршила, Конвенција 2005 предвиђа кумулативну испуњеност одређених услова. Најпре, страном одлуком мора бити одлучено у меритуму.⁷⁵⁴ Назив одлуке нема значаја.⁷⁵⁵ Из примене Конвенције 2005 искључене су одлуке о привременим и заштитним мерама,⁷⁵⁶ те се оне признају и извршавају у складу са правом државе признања.⁷⁵⁷ Страна одлука мора да производи правно дејство и да буде извршна према праву државе порекла.⁷⁵⁸ Суд признања може прекинути поступак признања или одбити признање и извршење, ако још није истекао рок за улагање редовног правног лека или ако је поступак по њему у току.⁷⁵⁹ Када суд призна и изврши одлуку, а суд порекла је накнадно измени, допуни или укине, признање или извршење се опозива. Уколико је извршење стране одлуке прекинуто због изјављене жалбе, суд признања не може усвојити извршне мере, с обзиром да страна одлука није извршна.⁷⁶⁰

С обзиром да је судска пракса већ одговорила на одређене недоумице о признању према конвенцијским одредбама, занимљива је одлука Вишег суда у Сингапуру,⁷⁶¹ којом је одлучено о признању и извршењу одлуке Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске донете у сумарном поступку. Суд признања је утврђивао испуњеност основних услова за признање и извршење стране одлуке.⁷⁶² Утврдио је да је одлука мериторна, иако је реч о одлуци због изостанка, зато што је донета након саслушања заступника тужиоца.⁷⁶³ По схватању суда недостављање оверене копије записника у коме су констатовани аргуменати изложени

⁷⁵³ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 217.

⁷⁵⁴ По дефиницији одлука обухвата и одлуку о трошковима поступка, која се односи на одлуку о меритуму. Члан 4 став (1) Конвенције 2005.

⁷⁵⁵ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр.107.

⁷⁵⁶ Члан 7 Конвенције 2005.

⁷⁵⁷ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр.107.

⁷⁵⁸ Члан 8 став (3) Конвенције 2005.

⁷⁵⁹ Члан 8 став (4) Конвенције 2005.

⁷⁶⁰ Brand, R. A., Hengur, P. M., *op. cit.*, стр. 108.

⁷⁶¹ *Ermgassen & Co Ltd v Sixcap Financials Pte Ltd*, [2018] SGHCR 8. Наведено према Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр.111.

⁷⁶² Детаљније видети *Ibid.*, стр. 113-114.

⁷⁶³ Детаљније видети *Ibid.*, стр. 114.

на саслушању, а пре доношења одлуке у сумарном поступку, не представља недостатак који је од великог утицаја за поступак, јер је то надомештено достављањем додатних докумената.⁷⁶⁴ У складу са претходним наведеним, суд признања усвојио је захтев за признање и извршење. Ова одлука представља добар пример судске праксе јер указује на релевантне чињенице које суд признања мора да утврди да би одлучио о признању и извршењу одлука донетих услед изостанка у сумарном поступку.⁷⁶⁵

в) Поступак и основи за одбијање признања стране одлуке

Суд признања утврђује постојање основа за одбијање признања на захтев противника предлагача или по службеној дужности. Он не испитује меритум стране одлуке, осим када је то потребно у циљу примене релевантних одредаба Конвенције 2005. С тим у вези, суд признања везан је утврђеним чињеницама суда порекла одлуке, на основу којих је засновао своју надлежност, осим када је у питању одлука због изостанка.⁷⁶⁶ Везаност утврђеним чињеницама постоји и онда када суд признања утврђује постојање услова за одбијање признања и извршења стране одлуке, који се тичу заснивања надлежности суда порекла. То важи и када се утврђује апсолутна ништавост споразума или непостојање пословне способности странака. Тако је нпр. суд признања везан утврђеним чињеницама у вези са формалном и материјалном пуноважношћу споразума, али није везан њиховом правном оценом. То значи да када је споразум закључен, рецимо, средствима електронске комуникације, суд признања може утврдити да нису испуњени услови предвиђени чланом 3 тачке (ц) Конвенције 2005, јер одговарајући степен информисаности о избору суда није остварен.⁷⁶⁷ У складу са тим, суд признања неће признати страну одлуку. Како је то уобичајено, везаност утврђеним чињеницама не постоји када се испитују услови за одбијање признања стране одлуке који се не односе на заснивање надлежности.⁷⁶⁸ Такође, везаност утврђеним чињеницама не постоји када суд признања одбије одлуку зато што спор није из грађанске или трговинске материје. Наиме, да ли је страна одлука донета у

⁷⁶⁴ Детаљније видети *Ibid.*

⁷⁶⁵ *Ibid.*

⁷⁶⁶ *Ibid.*, стр. 107. У неким правним системима се то преиспитавање сматра испитивањем меритума. Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр.103.

⁷⁶⁷ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 166.

⁷⁶⁸ То су услови за одбијање признања и извршења стране одлуке предвиђени чланом 9 тач. (ц), (д) и (е) Конвенције 2005. *Ibid.*, параграф 167.

спору из грађанске или трговинске материје суд признања утврђује самостално и није везан утврђеним чињеницама суда порекла.⁷⁶⁹

Када суд признања утврди да постоји један или више основа за одбијање признања, он *може* да одбије признање и извршење стране одлуке. То значи да одбијање признања стране одлуке зависи од дискреционе оцене суда признања.⁷⁷⁰ Суд признања може одбити признање и извршење стране одлуке када је споразум апсолутно ништав на основу права државе изабраног суда, под условом да изабрани суд није утврдио његову пуноважност. У супротном, ако је утврдио његову пуноважност, суд признања може преиспитати основаност заснивања надлежности, с тим што је везан утврђеним чињеницама на којима је суд порекла засновао своју надлежност, осим када је у питању одлука због изостанка.⁷⁷¹

Потом, признање се може одбити када је странка пословно неспособна за закључење споразума на основу права на које упути колизиона норма државе признања. Уколико је пословна способност обухваћена материјалном пуноважношћу споразума а искључиво изабрани суд је није утврђивао, суд признања проверава њено постојање у складу са правом на које упућује колизиона норма права државе искључиво изабраног суда, али и права државе признања. Признање и извршење стране одлуке може се одбити ако је странка пословна способна само по једном праву. Тако, суд признања може одбити признање и извршење стране одлуке ако је искључиво изабрани суд утврдио пуноважност споразума, а странка нема пословну способност према праву државе признања.⁷⁷²

Затим, суд признања може одбити признање стране одлуке када је повређено право на достављање тужбе или једнако важног документа.⁷⁷³ Наиме, овом одредбом штити се интерес туженог и државе где се врши достављање.⁷⁷⁴ Тужени се не може позивати на неуредно достављање ако се упустио у спор, а није истакао приговор неуредног достављања уколико право искључиво изабраног суда дозвољава такву могућност.⁷⁷⁵ Тужени се може позвати пред судом признања на повреду правила о достављању, ако право државе искључиво изабраног суда не дозвољава улагање

⁷⁶⁹ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 16.33.

⁷⁷⁰ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 107-108.

⁷⁷¹ *Ibid.*, стр. 108.

⁷⁷² *Ibid.*

⁷⁷³ Чл. 9, тач. ц) Конвенције 2005.

⁷⁷⁴ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 185.

⁷⁷⁵ *Ibid.*, параграф 186.

приговора о неуредном достављању.⁷⁷⁶ Генерално, суд признања може испитати разлоге неуредног достављања, као што може проверити да ли је ефикасна одбрана туженог била угрожена кратким роком у којем је тужени требао да предузме одређену радњу након достављања, као и начин на који је достављање извршено и др.⁷⁷⁷ У односу на државу, право је повређено када су документи достављени на начин који је супротан њеним фундаменталним начелима о достављању. Наиме, за разлику од држава *common law* система, већина држава достављање судских списа сматрају државним актом, те сматрају да је повређен њихов суверинитет ако је достављање било у супротности са важећим међународним уговорима, односно без суделовања њихових органа.⁷⁷⁸

Такође, признање и извршење стране одлуке се може одбити ако је одлука донета на основу преварних радњи у поступку.⁷⁷⁹ Превара постоји када странка намерно непоштено поступа или направи намерни преступ, нпр. тужилац намерно достави акт или утиче да он буде достављен на погрешну адресу или ако странке покушају да подмите судију или сведоке или намерно прикривају кључне доказе.⁷⁸⁰

Одбијање признања и извршења је могуће и услед очигледне повреде јавног поретка државе признања који, према овој Конвенцији, обухвата њена фундаментална права.⁷⁸¹ Јавни поредак одређених држава уговорница, између осталог, обухвата право на правично суђење, које је зајемчено Уставом или ратификованим вишестраним међународним конвенцијама (нпр. члан 6. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода). С тим у вези, између јавног поретка, права на достављање и преварних радњи у поступку постоје одређена поклапања јер су повезани, делимично или у целости, са правом на правично суђење. Тако нпр. ако би због преваре тужиоца изостала достава тужбе туженом, због чега би био необавештен о поступку, сва три основа би била применљива.⁷⁸² Ако је у питању држава са нејединственим правним поретком, очигледна повреда јавног поретка имплицира само прописе који се доносе на нивоу државе.⁷⁸³

⁷⁷⁶ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 115.

⁷⁷⁷ *Ibid.*, стр. 114.

⁷⁷⁸ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 187.

⁷⁷⁹ Члан 9 тачка д) Конвенције 2005.

⁷⁸⁰ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 188.

⁷⁸¹ Члан 9 тачка е) Конвенције 2005.

⁷⁸² Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 190.

⁷⁸³ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 119.

Потом, суд може одбити признање и извршење када постоји *res judicata* - одлука државе признања или неке друге државе, укључујући и државу која није уговорница. Наиме, признање се одбија када је одлука у супротности са раније или касније⁷⁸⁴ донетом одлуком између истих странака у држави признања.⁷⁸⁵ Довољно је да се ради о одлукама између истих странака, односно не захтева се да је спор у вези исте правне ствари или да је исти основ покретања поступка. Основ за одбијање признања је и супротност са раније донетом страном одлуком, под условом да је донета између истих странка у истој правној ствари и испуњава услове за признање и извршење у држави признања.⁷⁸⁶ То значи да се овај услов за одбијање признања разликује од претходног јер страна одлука мора бити донета раније, а спор мора бити у вези са истом правном ствари, као што и та ранија страна одлука мора испуњавати услове за признање. Признање одлуке избраног суда се одбија у складу са Конвенцијом 2005 уколико би конкурентно надлежни суд друге државе уговорнице одлучивао о спору јер је утврдио да је споразум апсолутно ништав и донео одлуку пре одлуке искључиво избраног суда која би могла бити призната у складу са правом државе признања.⁷⁸⁷

Поред претходно наведених основа за одбијање признања и извршења стране одлуке јављају се још два. Најпре, основ који није изричито наведен, а примењује се на основу тумачења одредаба. Наиме, да би се Конвенција 2005 примењивала, предмет спора мора бити из грађанске или трговинске материје. С тим у вези, суд признања може одбити признање стране одлуке ако она није из грађанске или трговинске материје. Затим, када искључиво избрани суд по дискреционој одлуци уступи надлежност другом суду, уз противљење једне од странка, суд признања може одбити признање стране одлуке само у односу на ту странку.⁷⁸⁸ Таква ситуација постоји када се изабере тачно одређени суд државе, који по дискреционој одлуци уступи своју надлежност другом суду, који се са аспекта Конвенције 2005 не сматра искључиво изабраним судом.

Посебан основ за одбијање признања и извршења стране одлуке примењује се када држава признања да изјаву да њени судови могу одбити признање, зато што би

⁷⁸⁴ Van Loon, H., The 2005 Hague Convention on choice of court agreements - an introduction, стр. 23.

⁷⁸⁵ Члан 9 тачка ф) Конвенције 2005. Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 108-109.

⁷⁸⁶ Члан 9 тачка ф) Конвенције 2005.

⁷⁸⁷ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 109.

⁷⁸⁸ Члан 8 став (5) Конвенције 2005. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 181.

спор био домаћи да је поступак покренут пред њеним судом.⁷⁸⁹ Спор је домаћи када су странке и предмет спора у вези са државом признања. С тим у вези, суд признања има овлашћење да испита међународни основ надлежности суда порекла.⁷⁹⁰ *Brand* и *Herrup* оправдано сматрају да уколико један или оба услова нису испуњени, нпр. странке имају боравиште на територији друге државе уговорнице и/или је спор у вези са другом државом уговорницом, нема основа за одбијање признања или извршења.⁷⁹¹ Једино неразјашњено питање је када се врши оцена међународног обележја спора, да ли у тренутку поступања изабраног суда или суда признања.⁷⁹² Неки аутори су оспоравали одредбу Конвенције која омогућава државама давање изјаве о томе да се неће признати одлука ако би спор био домаћи да је поступак покренут пред њеним судом. Наиме таква изјава санкционише избор суда који пружа неке оправдане погодности странкама, нпр. експертизу у одређеној врсти спорова или ефикасност поступка, могућности, условно речено, глобалног признања или извршења одлуке изабраног суда. Такође, спречава избор суда државе на чијој се територији налази имовина једне или обеју странака, које могу бити предмет поступка принудног извршења на основу одлуке тог пророгираног суда.⁷⁹³ Спорна одредба има за циљ да удовољи пракси појединих држава, као нпр. Кини,⁷⁹⁴ у којима пророгациони споразуми нису дозвољени када се уговара надлежност суда државе која није повезана са спором.⁷⁹⁵

г) Посебна правила признања и извршења стране одлуке

Конвенција 2005 уводи посебна правила за признање и извршење одлука о претходном питању, као и одлука о накнади појединих врста штете (пунитивне и друге врсте штете које премашују износ накнаде стварно претрпљене штете) и судских поравнања. Када је реч о одлукама које се односе на претходно питање или накнаду појединих врста штета, предвиђена је могућност делимичног признања.⁷⁹⁶

⁷⁸⁹Члан 20 Конвенције 2005. За сада ниједна држава уговорница није дала такву изјаву. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=98> (приступљено 24.03.2024.).

⁷⁹⁰ *Brand*, R. A., *Herrup*, P. M., *op. cit.*, стр. 149.

⁷⁹¹ *Ibid.*, стр. 150.

⁷⁹² *Ibid.*

⁷⁹³ *Ibid.*, стр. 170.

⁷⁹⁴ У међувремену, Кина је изменила свој пропис којим регулише пророгацију надлежности, а који више не захтева услов везе између спора или странака са изабраним судом. Детаљније видети *infra* 1.10. Кина.

⁷⁹⁵ *Brand*, R. A., *Herrup*, P. M., *op. cit.*, стр. 165.

⁷⁹⁶ *Hartley*, T., *Dogauchi*, M., *Explanatory Report*, параграф 198.

Најпре, када се ради о одлукама којима се уједно решава и о претходном питању, Конвенција 2005 уводи посебан режим признања када се претходно питање тиче материје искључене из примене Конвенције 2005⁷⁹⁷ или материје искључене из примене услед изјаве државе уговорнице.⁷⁹⁸ Даље, Конвенција 2005 разликује признање и извршење страних одлука у делу о самом претходном питању и страних одлука о главном тужбеном захтеву које се темеље на одлуци о претходном питању. Суд признања одбија признање или извршење стране одлуке у делу о претходном питању које се тиче материје искључене на било који начин из њене примене.⁷⁹⁹ Имајући у виду признање и извршење стране одлуке о главном тужбеном захтеву која се темељи на одлуци о претходном питању, може се рећи да Конвенција 2005 уводи једно основно правило, али и изузетак од њега. Основно правило подразумева да суд признања може одбити признање, у мери, у којој се спорна одлука темељи на одлуци о претходном питању.⁸⁰⁰ То значи да суд може одбити признање ако би решио другачије о претходном питању.⁸⁰¹ Изузетак од овог правила постоји када се одлука темељи на одлуци о пуноважности права интелектуалне својине, искључујући ауторска и сродна права. Наиме тада суд признања има дискреционо овлашћење да одбије или одложи њено признање и извршење.⁸⁰² С једне стране, признање се тада одбија када је релевантна одлука у супротности са судском одлуком или одлуком надлежног органа донетом у држави регистрације права интелектуалне својине (која може бити како држава признања тако и било која друга држава уговорница).⁸⁰³ С друге стране, њено признање и извршење се одлаже све до доношења одлуке о пуноважности права интелектуалне својине, ако је поступак о томе у току у држави уговорници у којој је конкретно право регистровано.⁸⁰⁴ У зависности од исхода поступка одлучивања о пуноважности права интелектуалне својине, признање релевантне одлуке се може и одбити. Другим речима, наведене ситуације представљају додатни дискрециони основ за одбијање признања стране одлуке.

⁷⁹⁷ Члан 2 став (2) Конвенције 2005.

⁷⁹⁸ У складу са чланом 21 Конвенције 2005, држава уговорница може изјавом искључити из њене примене одређену материју.

⁷⁹⁹ Члан 10 став 1 Конвенције 2005.

⁸⁰⁰ Члан 10 ст. (2) и (4) Конвенције 2005.

⁸⁰¹ Станивуковић, М., Хашка конвенција о избору надлежног суда - критичка процена, стр. 137.

⁸⁰² Члан 10 став 3 Конвенције 2005.

⁸⁰³ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 199.

⁸⁰⁴ *Ibid.*, параграф 201.

Суд признања може одбити признање стране одлуке о накнади штете у мери којом се додељује накнада штете са циљем кажњавања (тзв. пунитивна штета)⁸⁰⁵ или накнада штете која је очигледно већа од стварног губитка или претрпљене штете.⁸⁰⁶ То значи да се део одлуке који се тиче накнаде стварне штете признаје и извршава.⁸⁰⁷ Битно је напоменути да суд признања не спроводи нови поступак утврђивања висине накнаде штете, већ само утврђује да ли се њоме надокнађује стварни и будући губитак или претрпљена штета,⁸⁰⁸ узимајући у обзир да ли и у којој мери је накнада штете намењена и покривању трошкова поступка.⁸⁰⁹ Разлог за посебно регулисање овог питања треба видети у потреби да се превазиђу разлике између држава у погледу могућности да у овим ситуацијама санкционишу признање одлуке с позивом на јавни поредак.⁸¹⁰

У периоду док се о коначном лику Конвенције 2005 још увек преговарало, у први план избила је бојазан у погледу погрешне примене материје искључене из примене Конвенције 2005 и накнаде штете казног карактера, када су у питању поступци који се тичу полисе осигураног износа ризика, осигурања од одговорности или могућег губитка.⁸¹¹ С тим у вези, Конвенција 2005 предвиђа да спорови у вези са уговором о осигурању или реосигурању нису аутоматски искључени из њене примене на основу чињенице да се они односе на питања на која се она не примењује.⁸¹² Напротив, признање или извршење одлуке о одговорности на основу уговора о осигурању или реосигурању не сме се ограничити или одбити зато што одговорност обухвата накнаду штете осигуранику или реосигуранику на основу односа искључених из њене примене или накнаду штете која обухвата и казнену одштету. Признање одлуке се не може одбити ако се њоме налаже осигуравајућем друштву да исплати осигуранику накнаду штете за настали осигурани случај повреде треће особе, која у складу са уговором о одговорности, укључује и накнаду штете са сврхом кажњавања. Уколико изабрани суд донесе одлуку којом осигуранику додељује и накнаду штете са сврхом кажњавања зато што је осигуравајуће друштво пропустило да исплати

⁸⁰⁵ Реч је о накнади штете додељеној за стварни губитак или претрпљену штету на основу споразума странака (уговорена накнада) или закона (законска накнада), али са циљем кажњавања туженог. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 205 (е).

⁸⁰⁶ Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, стр. 110.

⁸⁰⁷ Станивуковић, М, Хашка конвенција о избору надлежног суда - критичка процена, стр. 137.

⁸⁰⁸ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 21.

⁸⁰⁹ Члан 11 Конвенција 2005.

⁸¹⁰ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 21.

⁸¹¹ *Ibid.*, стр. 22.

⁸¹² Члан 17 Конвенције 2007.

осигураника на његов захтев по настанку осигураног случаја, суд признања не мора да призна и изврши тај део одлуке, с обзиром да таква накнада није укључена у уговор.⁸¹³

Коначно, судско поравнање извршава се у другој држави уговорници исто као и судска одлука, ако га је искључиво изабрани суд одобрио или уколико је склопљено у току поступка, а извршно је у складу са правом државе порекла.⁸¹⁴ Форму у којој се поравнање одобрава пред изабраним судом уређује *lex fori*. Еквиваленција у погледу својства извршности између судског поравнања и судске одлуке државе порекла уведена је зато што судско поравнање не постоји у (свим) државама *common law*, али је уобичајено у државама европско-континенталног правног система.⁸¹⁵ Судско поравнање треба разликовати од одлуке донете на основу сагласности странака, карактеристичне за државе *common law* система. Наиме, таква одлука је судска одлука која подлеже примени Конвенције 2005.⁸¹⁶

Када је реч о признању и извршењу стране одлуке у државама са нејединственим правним поретком,⁸¹⁷ важе посебна правила. Наиме, уколико је одлука призната и извршена у једној територијалној јединици државе уговорнице, то не значи да и суд друге територијалне јединице ту одлуку мора признати или извршити на својој територији.⁸¹⁸

2.3.5. Признање и извршење одлуке неискључиво изабраног суда

Споразуми о избору неискључиво надлежног суда искључени су из примене Конвенције 2005 да би се избегла њена комплексност која би могла настати регулисањем правила о међународној литиспенденцији.⁸¹⁹ Наиме, ако би био регулисан неискључив избор суда, с обзиром на његову правну природу, то значи да би се поступак могао покренути и пред конкурентно надлежним судом. У том тренутку државе нису биле спремне на компромис у погледу регулисања правила о међународној литиспенденцији које је у овом случају неизбежно.⁸²⁰ То би довело до

⁸¹³ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграфи 226 и 227.

⁸¹⁴ Члан 12 Конвенције 2005.

⁸¹⁵ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 131-132.

⁸¹⁶ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 207.

⁸¹⁷ Треба напоменути да се претходно наведено не примењује на Европску унију, с обзиром да она није држава са различитим правним системима. Члан 25 став (4) Конвенције 2005.

⁸¹⁸ Члан 25 став (3) Конвенције 2005.

⁸¹⁹ Van Loon, H., *The 2005 Hague Convention on choice of court agreements - an introduction*, стр. 18.

⁸²⁰ У оквиру *Judgment project-a* иницијалана идеја била је уређење директне међународне надлежности и признање и извршење стране одлуке. С обзиром да државе нису могле постићи сагласност око директне међународне надлежности, одлучено је да се ради усаглашавање о оним питањима у погледу којих постоји конзенсус. Пре извесног времена, уређење директне међународне надлежности и правила о

могућности покретања паралелних поступака који би морали бити регулисани правилом о међународној литиспенденцији, са циљем отклањања доношења контрадикторних одлука. Ипак, државе уговорнице могу дати изјаву⁸²¹ да се конвенцијски поступак признања и извршења проширује и на одлуке неискључиво изабраних судова држава уговорница.⁸²² Такође дејство изјаве односи се и на поље примене Конвенције 2005.⁸²³

Конвенција 2005 дефинише споразум о избору неискључивог надлежног суда као споразум закључен између две или више страна у форми прописаној за искључив споразум Конвенцијом 2005, којим се уговара надлежност суда или судова једне или више држава уговорница да одлучују у споровима, који су настали или би могли настати у вези са њиховим одређеним правним односом.⁸²⁴ Ово је једина одредба Конвенције којом се непосредно бар неки сегмент споразума о избору неискључо надлежног суда уређује.

Према схватањима доктрине овакав споразум може бити закључен без ограничења и са ограничењем. Најпре, споразумом без ограничења уговара се надлежност суда или судова једне или више држава уговорница, којим се не искључује покретање поступка пред конкурентно надлежним судом друге државе уговорнице.⁸²⁵ С друге стране, споразумом са ограничењем уговара се надлежност суда или судова двеју или више држава уговорница, којим се искључује покретање поступка пред конкурентно надлежним судом друге државе уговорнице.⁸²⁶

Такође, споразум о избору неискључивог надлежног суда обухвата и *асиметричан споразум*. Наиме овај споразум подразумева да слабија уговорна страна може покренути поступак само пред искључиво изабраним судом државе уговорнице,

међународној литиспенденцији поново су се нашла на дневном реду *Judgment project*-а, али питање је још колико ће времена проћи да се државе усагласе о тим питањима.

⁸²¹ За сада једино је Швајцарска дала изјаву. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=98> (приступљено 09.10.2024.).

⁸²² Члан 22 Конвенције 2005.

⁸²³ Поље примене је регулисано чл. 2 и 21 Конвенције 2005. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграфи 240 и 243.

⁸²⁴ Члан 22 став (1) Конвенције 2005 у вези са чланом 3 тачка ц) Конвенције 2005.

⁸²⁵ Практични пример би гласио да странке могу покренути поступак пред судовима Немачке, али их ништа не спречава да покрену поступак пред конкурентним судом. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 246.

⁸²⁶ Практични примери клаузула гласили би да странке могу покренути поступак пред судовима у Немачкој или Мексику. Потом, једна страна може покренути поступак само пред судовима у Немачкој, а друга страна може покренути поступак само пред судовима у Мексику. *Ibid.*, параграфи 247 и 248.

док доминантна уговорна страна може покренути поступак или пред искључиво изабраним или пред конкурентно надлежним судом државе уговорнице.⁸²⁷

Као што је већ наведено одлуке неискључиво изабраних судова признају се по истим правилима која важе за признање одлуке искључиво изабраног суда, али ако су испуњени одређени додатни конвенцијски услови. Најпре, потребно је да су држава порекла и држава признања одлуке дале изјаве којом проширују примену одредби признања и извршења на неискључив споразум, а које су ступиле на снагу за обе државе.⁸²⁸ У супротном, ако нису дате реципрочне изјаве држава или пак нису још увек постале обавезујуће, нема признања одлуке. Ова изјава, за разлику од осталих изјава, има ретроактивно дејство, зато што она није обухваћена чланом 32 став (5) Конвенције 2005.⁸²⁹ Уколико се не жели да изјава има ретроактивно дејство то треба назначити у изјави.⁸³⁰ Потом, да би се одлука признала мора да је донета од стране неискључиво изабраног суда.⁸³¹ Затим, потребно је да се не води паралелни поступак између истих странака поводом истог спора пред судом друге државе уговорнице, изабраним у складу са неискључивим споразумом или да тај суд није донео раније одлуку.⁸³² У супротном, признање одлуке неискључиво изабраног суда ће се одбити. И на крају, ако није донета мериторна одлука или је суд применио теорију *forum (non) conveniens*, да би се одлука признала поступак мора бити првобитно покренут пред судом порекла. У супротном, ако је поступак првобитно покренут пред конкурентно надлежним судом, признање одлуке неискључиво изабраног суда ће се одбити.⁸³³ С обзиром да Конвенција 2005 не дефинише тренутак покретања поступка, он се одређује у складу са правом држава уговорница.⁸³⁴

Испуњеност претходно наведених услова зависи од врсте споразума о избору неискључиво надлежног суда. Наиме, када је реч о споразуму без ограничења, о спору могу одлучивати поред неискључиво изабраног суда и конкурентно надлежни судови држава уговорница. Уколико је одлуку донео неискључиво изабрани суд, али је дошло до покретања паралелног поступка пред конкурентно надлежним судом друге државе

⁸²⁷ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 249.

⁸²⁸ *Ibid.*, параграф 253.

⁸²⁹ *Ibid.*, параграф 254

⁸³⁰ *Ibid.*

⁸³¹ Члан 22 став (2) тачка а) Конвенције 2005.

⁸³² Члан 22 став (2) тачка б) Конвенције 2005.

⁸³³ Члан 22 ст. (2) тачка ц) Конвенције 2005. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 251.

⁸³⁴ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 157.

уговорнице или је тај суд донео одлуку, признање одлуке неискључивог изабраног суда ће се одбити.⁸³⁵

Затим, када је реч о споразуму са ограничењем, о спору могу одлучивати само судови држава уговорница који су наведени у споразуму. То значи да се може тражити признање и извршење одлуке само неискључиво изабраног суда. Уколико је одлуку донео конкурентно надлежни суд друге државе уговорнице, одлука се неће признати, јер не испуњава услов да ју је донео неискључиво изабрани суд. Када је реч о вођењу паралелних поступака, постоји ограничење у погледу тога пред којим судом се може водити паралелни поступак. Одлука неискључиво изабраног суда неће се признати када је паралелни поступак покренут раније пред другим неискључиво изабраним судом одређеним у складу са споразумом или када је тај суд донео одлуку. У супротном, она ће се признати када је паралелни поступак покренут пред конкурентно надлежним судом друге државе уговорнице или када је тај суд донео одлуку, с обзиром да конкурентни суд није одређен неискључивим споразумом.⁸³⁶

Код асиметричног споразума, о спору могу одлучивати (не)искључиво изабрани суд и конкурентни судови других држава уговорница, ако поступак покреће доминантна страна, а искључиво изабрани суд онда када поступак покреће слабија страна. То значи да ако слабија страна покрене поступак пред конкурентним судом, таква одлука се неће признати јер је у супротности са споразумом. Затим, првобитна одлука неискључиво изабраног суда у поступку, који је покренула доминантна страна, биће призната и када је слабија страна покренула поступак пред конкурентно надлежним судом државе уговорнице, зато што слабија страна у складу са споразумом није на то овлашћена.⁸³⁷

2.3.6. Однос Конвенције 2005 и Конвенције 2019

Конвенција 2019⁸³⁸ регулише признање и извршење страних одлука из грађанске или трговинске материје.⁸³⁹ Она уређује прихватљиве основе индиректне

⁸³⁵ Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграф 246.

⁸³⁶ *Ibid.*, параграфи 247 и 248.

⁸³⁷ *Ibid.*, параграф 250.

⁸³⁸ Конвенција 2019 је ступила на снагу 1. септембра 2023. године. За сада, ратификовале су је Европска унија и њене државе чланице, осим Данске, Украјина, Уједињено Краљевство Велике Британије и Северна Ирска (ступа на снагу 1.07.2025. године) и Уругвај, а потписале су је: Коста Рика, Израел, Црна Гора, Северна Македонија, Руска Федерација, Косово* и Сједињене Америчке Државе. Доступно на сајту Хашке конференије www.hcch.net.

⁸³⁹ За разлику од Конвенције 2005 изричито је искључена њена примена у пореској, царинској и управној материји. Члан 1 став 1 Конвенције 2019.

међународне надлежности, услове за признање и извршење страних одлука, основе за одбијање признања и извршења страних одлука и друга одређена питања. Њен циљ је да постане ефикасно средство за превенцију прекограничног кретања имовине обезбеђивањем слободног приступа суду кроз ефикасну примену одредби признања и извршења стране одлуке у државама уговорницама. На тај начин смањује се ризик паралелних вођења поступка и извршења, с обзиром да тужилац зна да ако покрене поступак пред судом одређене државе, њена пресуда се признаје и извршава у држави где се налази имовина.⁸⁴⁰

У односу на Конвенцију 2005, поље примене Конвенције 2019 је незнатно шире и делимично различито. Наиме, она из свог поља примене искључује одређену материју, као и Конвенција 2005.⁸⁴¹ Потом, Конвенција 2019 из своје примене искључује тужбу због повреде права на личности, тужбу због повреде права на приватност, активности оружаних снага, спровођење извршења и реструктуирање државног дуга посредством унилатералних државних мера.⁸⁴² Затим, она се примењује на материју искључену из примене Конвенције 2005 као што су потрошачки уговори и уговори о раду,⁸⁴³ хитно тегљење и спасавање,⁸⁴⁴ накнада нематеријалне и материјалне штете,⁸⁴⁵ стварна права⁸⁴⁶ и право закуп на непокретностима које се налазе на територији државе уговорнице.⁸⁴⁷

Конвенција 2019 уређује да се страна одлука признаје и извршава када производи дејство и извршна је по праву државе суда порекла.⁸⁴⁸ Потом, страна одлука признаје се када је суд порекла одлуке засновао надлежност у складу са алтернативном искључивом листом прихватљивих основа⁸⁴⁹ индиректне међународне надлежности.⁸⁵⁰ Прихватљиви основи, између осталог, су изричита (споразум који није

⁸⁴⁰ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 184.

⁸⁴¹ Члан 2 став 1 тач. (а)-(ј) и члан 2 став 3 Конвенције 2019. Разлика се огледа у томе што Конвенција 2019 у потпуности из своје примене искључује интелектуалну својину, за разлику од Конвенције 2005, која из своје примене не искључује ауторска и сродна права.

⁸⁴² Члан 2 став 1 тач. (к), (л), (н), (о), (п) и (q) Конвенције 2019.

⁸⁴³ Члан 5 став 2 Конвенције 2019.

⁸⁴⁴ Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report*, параграф 55.

⁸⁴⁵ Члан 5 став 1 тачка (j) Конвенције 2019.

⁸⁴⁶ Члан 6 Конвенције 2019.

⁸⁴⁷ Члан 5 став 1 тачка (x) Конвенције 2019.

⁸⁴⁸ Члан 4 став 3 Конвенције 2019.

⁸⁴⁹ Прихватљиви основи су одређени на основу везе са туженим, на основу аутономије воље или на основу везе између тужбе и државе порекла. Rumenov, I., The indirect jurisdiction of the 2019 Hague Convention on recognition and enforcement of foreign judgments in civil or commercial matters – Is the “heart” of the Convention in the right place?, *SEE Law Journal*, Number 8, Issue 1, 2021, стр. 17.

⁸⁵⁰ Члан 5 ст. 1 и 2 Конвенције 2019. Терет доказивања испуњености услова за признање и извршење стране одлуке је на тражиоцу признања и извршења, осим када је одлуку донео суд који је засновао

искључив и изричита сагласност туженог) и прећутна пророгација. То значи да она предвиђа као прихватљив основ међународне надлежности оне облике аутономије воље који нису обухваћени Конвенцијом 2005. Ратификацијом Конвенције 2019 од стране државе уговорнице Конвенције 2005 остварује се потпуни домашај аутономије воље.

Споразум који није искључив, Конвенција 2019 негативно дефинише - то су споразуми којима није предвиђена искључива надлежност.⁸⁵¹ То значи да он обухвата неискључиве споразуме, као и асиметричне споразуме.⁸⁵² Овакав споразум може бити закључен или потврђен у писаном облику, са којим је изједначен сваки вид комуникације који омогућава трајност података.⁸⁵³ Конвенција 2019 ћути о могућности уговарања пророгационе клаузуле, те сматрам да је дозвољена ако је дозвољена правом државе порекла. Такође, она не уређује меродавно право за материјалну пуноважност споразума, што значи да је надлежни суд оцењује у складу са својим правом.

Изричита сагласност туженог⁸⁵⁴ постоји када је дата током поступка који се води пред судом порекла.⁸⁵⁵ То значи да суд признања утврђује да ли постоји изричита сагласност, тј. да ли је дата усмено или писано и да ли је сагласност била упућена током поступка суду или другој страни.⁸⁵⁶

Прећутна пророгација надлежности постоји када тужени током поступка не оспорава надлежност суда, у законом предвиђеном року, већ се упусти у расправљање, осим уколико је очигледно да приговор ненадлежности⁸⁵⁷ не би био усвојен у складу са правом државе порекла одлуке.⁸⁵⁸ То значи да кумулативно морају бити испуњена два услова да би постојала прећутна сагласност. Најпре суд признања мора утврдити да је тужени предузео радње којима се упустио у расправљање, а у складу са својим правом.⁸⁵⁹ Друго, суд признања треба да утврди да тужени није оспоравао надлежност

надлежност на прећутној сагласности. Тада је терет доказивања на противнику предлагача захтева за признање и извршење. *Ibid.*, стр 24.

⁸⁵¹ Члан 5 став 1 тачка (м) Конвенције 2019. Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report*, параграф 216.

⁸⁵² *Ibid.*, параграф 217.

⁸⁵³ Члан 5 став 1 тачка (м) Конвенције 2019.

⁸⁵⁴ У складу са чланом 3 став 1 тачка (а) Конвенције 2019 тужилац када је изјављена противтужба има својство туженог.

⁸⁵⁵ Члан 5 став 1 тачка (е) Конвенције 2019.

⁸⁵⁶ Детаљније видети Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report*, параграфи 162 и 164.

⁸⁵⁷ Истицање приговора ненадлежности односи се и на захтев суду да не одлучује о спору. Ово је релевантно за правне системе који примењују теорију *forum non conveniens*. Детаљније видети *Ibid.*, параграфи 175-178.

⁸⁵⁸ Члан 5 став 1 тачка (ф) Конвенције 2019

⁸⁵⁹ Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report*, параграф 168.

суда, у законом предвиђеном року,⁸⁶⁰ под условом да је правом државе порекла одлуке дозвољено да се оспорава надлежност.⁸⁶¹ Претходно наведени услова није испуњен ако тужени истакне приговор ненадлежности⁸⁶² или докаже да надлежност није оспоравао зато што је, по праву државе суда порекла одлуке, евидентно да се истицање било каквог приговора ненадлежности одбија.⁸⁶³ Када се тужени не појави пред судом порекла, не постоји прећутна сагласност.⁸⁶⁴

Када је реч о споровима проистеклим из потрошачког уговора⁸⁶⁵ или индивидуалног уговора о раду,⁸⁶⁶ Конвенција 2019 предвиђа одређена искључења и ограничења у примени одређених прихватљивих основа надлежности, када се тражи признање или извршење стране одлуке против слабије стране.⁸⁶⁷ Када је одлука донета у интересу слабије стране, примењује се опште правило о признању. Наиме, одлуке у таквим споровима се признају или извршавају против слабије стране, ако је одлука донета од стране суда који је засновао надлежност на основу изричите сагласности туженог дате током поступка усмено или писано пред судом.⁸⁶⁸ Разлика у односу на опште правило је и та што сагласност не може бити усмерена ка другој странки.⁸⁶⁹ Даље, одлуке у таквим споровима се не признају или извршавају против слабије стране, када је одлука донета од стране суда који је засновао надлежност на основу прећутне сагласности туженог или неискључивог споразума или споразума о месту извршења уговорне обавезе.⁸⁷⁰ Када је реч о колективним уговорима, примењују се општа правила признања стране одлуке.⁸⁷¹

⁸⁶⁰ *Ibid.*, параграф 170.

⁸⁶¹ *Ibid.*, параграф 171.

⁸⁶² *Ibid.*, параграф 169.

⁸⁶³ *Ibid.*, параграфи 172-173.

⁸⁶⁴ Weller, M. The Jurisdictional Filters of the HCCH 2019 Judgments Convention, *Yearbook of Private International Law*, Volume 21 (2019/2020), стр. 291.

⁸⁶⁵ Конвенција 2019 дефинише потрошача на исти начин, као и Конвенција 2005. Поставило се питање да ли се Конвенција 2019 примењује и на спорове између два потрошача. Одговор на то питање даће пракса судова. Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report*, параграф 222.

⁸⁶⁶ Конвенција 2019 не дефинише појединачни уговор о раду, али тумачењем одредбе закључак је да се односи на особе које примају плату, а не на особе које обављају професионалну делатност. *Ibid.*, параграф 223.

⁸⁶⁷ Члан 5 став 2 Конвенције 2019. Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report*, параграф 221.

⁸⁶⁸ Члан 5 став 2 тачка (а) Конвенције 2019.

⁸⁶⁹ Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report*, параграф 225.

⁸⁷⁰ Члан 5 став 2 тачка (б) Конвенције 2019.

⁸⁷¹ Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report*, параграф 224.

Као и Конвенција 2005, Конвенција 2019 предвиђа дискреционо право суда признања да одбије признање и извршење стране одлуке.⁸⁷² Међу њима, када је реч о основима за одбијање признања и извршења стране одлуке постоје одређене сличности⁸⁷³ и разлике.⁸⁷⁴ Битна разлика се огледа у томе што Конвенција 2019 предвиђа заштиту у случају повреде пуноважног искључивог или неискључивог споразума.⁸⁷⁵ Наиме, суд признања може одбити признање и извршење стране одлуке када је поступак пред судом порекла покренут у супротности са споразумом о избору искључивог или неискључивог суда друге државе уговорнице или треће државе.⁸⁷⁶ Такође, с обзиром се Конвенција 2019 примењује на неискључиве споразуме, а што може довести до вођења паралелних поступака, она предвиђа као основ за одбијање признања и извршења стране одлуке непоштовање правила о међународној литиспенденцији тј. ако је пред судом државе признања прво покренут поступак и постоји тесна веза између спора и државе признања.⁸⁷⁷

Када је реч о односу са другим међународним уговорима, уколико дође до контрадикторности у примени, примењује се раније закључени међународни уговор.⁸⁷⁸ Када је реч о односу у примени између Конвенције 2005 и Конвенције 2019, он зависи од тога чије су уговорнице државе порекла и признања стране одлуке и држава искључиво изабарног суда. Наиме, ако су државе порекла и признања одлуке уговорнице обе конвенције, а суд државе порекла је уједно и изабрани суд, при чему странка против које се тражи признање има уобичајено боравиште у тој држави, на признање одлуке овог суда примењују се обе конвенције појединачно или сукцесивно. То значи да ако постоји разлика у основима за одбијање признања, суд ће признати

⁸⁷² С тим у вези, држава уговорница може донети пропис којим одређује када суд мора, а када не мора да одбије признање стране одлуке или да предвиди додатне релевантне критеријуме везане за дискреционо право одлучивања. *Ibid.*, параграф 246.

⁸⁷³ Конвенција 2005 и Конвенција 2019 предвиђају као основе одбијања признања и извршења страних одлука повреду права на одбрану, када је одлука донета на основу преваре, када постоји очигледна повреда јавног поретка и супротност са донетом одлуком суда признања или раније донетом одлуком суда друге државе уговорнице или треће државе. Члан 7 став 1 тач. (а), (б), (ц), (е) и (ф) Конвенције 2019.

⁸⁷⁴ Конвенција 2005, за разлику од Конвенције 2019, предвиђа као основе одбијања признања и извршења стране одлуке апсолутну ништавост споразума и пословну способност странака да га закључе. Члан 9 тач. а) и б) Конвенције 2005.

⁸⁷⁵ Члан 7 став 1 тачка (д) Конвенција 2019.

⁸⁷⁶ Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report*, параграф 269.

⁸⁷⁷ Члан 7 став 2 Конвенције 2019. Сврха прописивања тесне везе је да се спречи злоупотреба. Детаљније видети *Ibid.*, параграф 275.

⁸⁷⁸ Члан 23 став 2 Конвенције 2019.

одлуку у складу са оном конвенцијом која омогућава признање или извршење одлуке.⁸⁷⁹

Следећа ситуација је када се пред државом признања, која је уговорница обе конвенције, тражи признање одлуке конкурентног суда државе уговорнице Конвенције 2019, који је засновао надлежност на основу уобичајеног боравишта туженог, а у супротности са споразумом којим је уговорена искључива надлежност суда државе уговорнице Конвенције 2005. Тада суд признања може да одбије признање одлуке на основу Конвенције 2019, зато што је у донета у супротности са споразумом о искључиво изабраном суду.⁸⁸⁰ Ако је споразум апсолутно ништав, суд признања признаће одлуку у складу са Конвенцијом 2019.

Парадоксална ситуација може настати када је држава признања уговорница обе конвенције. Овај сценарио подразумева покретање поступка признања одлуке искључиво изабраног суда државе уговорнице Конвенције 2005 и одлуке конкурентног суда државе уговорнице према Конвенцији 2019, а која је донета пре одлуке искључиво изабраног суда са којом је контрадикторна. Наиме, суд признања може да одбије признање одлуке конкурентног суда на основу Конвенције 2019, зато што је у супротности са пуноважним искључивим споразумом. Одлуку искључиво изабраног суда, суд признања може да одбије на основу Конвенције 2005 јер је одлука конкурентног суда донета пре ње. То значи да суд признања може да одбије признање обеју одлука или да их услед својих дискреционих овлашћења призна.⁸⁸¹

⁸⁷⁹ Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report*, параграф 376.

⁸⁸⁰ *Ibid.*, параграф 377.

⁸⁸¹ *Ibid.*, параграф 378.

ПОГЛАВЉЕ IV

ИЗБОР НАДЛЕЖНОГ СУДА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Развој међународног приватног права Европске уније одвијао се у неколико етапа. На почетку настанка Европске економске заједнице правосудна сарадња између држава чланица установљавала се посредством међународних уговора. У овом периоду донета је Бриселска конвенција, која је имала домаћај и ван Европске уније. Наиме, државе чланице Европске асоцијације за слободну трговину (ЕФТА)⁸⁸² су иницирале доношење Луганске конвенције о надлежности и признању и извршењу судских одлука у грађанским и трговачким стварима из 1988. године⁸⁸³ са Европском економском заједницом, у циљу проширења примене Бриселске конвенције и на њих, преузимајући већи део њених одредаба.⁸⁸⁴

Уговором о Европској унији из 1992. године⁸⁸⁵ успостављају се три стуба надлежности. Први стуб односио се на области које су у надлежности Европске заједнице и регулисане су секундарним⁸⁸⁶ законодавством Европске уније. Други стуб односио се на заједничку спољну и безбедносну политику и трећи стуб који је подразумевао сарадњу у области правосуђа и унутрашњих послова које су у надлежности држава чланица.⁸⁸⁷ Успостављање унутрашњег тржишта довело је до пораста прекограничног кретања људи, капитала, робе и услуга, а што је резултирало порастом прекограничних спорова у приватноправним односима и проблемима у остваривању правне сигурности услед различитих правила међународног приватног права држава чланица.

⁸⁸² Државе чланице су Швајцарска, Норвешка, Исланд и Лихтенштајн.

⁸⁸³ *Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Communities L 319/9.

⁸⁸⁴ Radončić, Dž., Meškić, Z., Uredba (EU) br. Брисел I recast Evropskog parlamenta i Savjeta od 12. decembra 2012. godine o nadležnosti i priznanju i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim predmetima (Sl. list EU 2012, L 351/1), *Nova Pravna Revija*, broj 1/2013, стр. 46.

⁸⁸⁵ *Treaty on European Union*, Official Journal of the European Communities C 191/1.

⁸⁸⁶ Секундарно законодавство Европске уније може бити обавезујуће (уредбе, директиве и одлуке) и необавезујуће (препоруке и мишљења). Карактеристика уредби је њихово директно дејство које се огледа у непосредној примени у државама чланицама.<http://pravoeu.mei.gov.rs/izvori-prava-eu.html> (приступљено 07.04.2024.).

⁸⁸⁷ <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty> (приступљено 07.04.2024.).

У циљу функционисања унутрашњег тржишта, Уговором из Амстердама из 1997. године⁸⁸⁸ област правосуђа и унутрашњих послова премештена је у први стуб, односно у надлежност органа Европске уније, чиме је омогућена унификација међународног приватног права држава чланица посредством секундарног законодавства.⁸⁸⁹ Последице унификације су уједначена примена права ЕУ од стране судова држава чланица и могућност њиховог обраћања Суду правде у вези са тумачењем норми које регулишу међународно приватно право.⁸⁹⁰ Усвајањем уредби интервенцијом ЕУ не престају да важе унутрашњи прописи држава чланица који регулишу приватноправне односе са међународним елементом, који нису обухваћени секундарним законодавством. У овом периоду донете су следеће уредбе, које се тичу пророгације надлежности: Уредба Брисел I, Уредба Брисел II, која је замењена Уредбом Брисел II bis. Последица преласка у први стуб је и надлежност ЕЗ за закључивање међународних споразума са трећим државама. Изузетак од тог правила је доношење одлуке Савета из 2003. године којом се даје овлашћење државама чланицама да заједно потпишу и ратификују Конвенцију 1996, а касније су добиле овлашћење да у свом интересу и интересу ЕУ заједно ратификују ову Конвенцију.⁸⁹¹

Уговор о функционисању Европске уније из 2007. године⁸⁹² предвиђа да Европска унија гарантује слободу, сигурност и правду поштујући фудаментална права и различите правне системе и традиције држава чланица и уводи изузетну законодавну процедуру за усвајање мера из области породичног права са међународним елементом, која се остварује појачаном сарадњом између држава чланица.⁸⁹³ Кључне уредбе које су донете после његовог ступања на снагу су Уредба Брисел I recast, Уредба о издржавању, Уредба о наслеђивању, Уредба о брачноимовинском режиму, Уредба о имовинским последицама регистрованих партнерстава и Уредба Брисел II ter, Рим I, Рим II и Рим III.

⁸⁸⁸ *Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts*, Official Journal of the European Communities C 340/1.

⁸⁸⁹ Бордаш, Б., Међународно приватно право Европске заједнице после комунитаризације: Стање и изгледи, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2007, стр. 214-215.

⁸⁹⁰ *Ibid.*, стр. 217. Детаљније видети Петровић, М., *op. cit.*, стр. 71-72.

⁸⁹¹ *Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Union L 339/3. Марјановић, С., Заштита деце у хашким конвенцијама о међународном приватном праву, стр. 403-404.

⁸⁹² *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*, Official Journal of the European Union C 306/01.

⁸⁹³ Бордаш, Б. Међународно породично право Европске уније - Правни основ, извори и пракса суда ЕУ, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр.3, 2012, стр. 145-146.

1. Аутономија воље као тачка везивања у међународном приватном праву ЕУ

Аутономија воље као тачка везивања прожела је скоро све поре међународног приватног права Европске уније, у мери у којој је оно унификовано. Она се јавља у грађанским и трговинским односима, односима издржавања, наследноправним односима, односима у вези са разводом, законском раставом и поништењем брака, односима родитељске одговорности, брачноимовинским односима и имовинским односима регистрованог партнерства. Домашај аутономије воље у избору међународно надлежног суда и меродавног права у секундарном законодавству Европске уније има одређене сличности и разлике.

Иако је аутономија воље у избору међународно надлежног суда генерално дозвољена, у одређеним врстама односа она је искључена. У грађанским и трговинским односима, пророгација надлежности недопуштена је у односима који потпадају под искључиву надлежност суда државе чланице.⁸⁹⁴ Потом, изричита пророгација надлежности није допуштена у споровима о издржавању малолетног детета.⁸⁹⁵ У случајевима у којима је дозвољена, она је ограничена, јер регулише избор (разумљиво) само суда државе чланице.⁸⁹⁶ Потом, форма пророгационог споразума уређена је самим уредбама, што доводи до уједначености у примени. И на крају, меродавно право за пуноважност пророгационог споразума предвиђено је само у грађанској и трговинској материји.⁸⁹⁷

Иако је аутономија воље у избору меродавног права генерално дозвољена, у одређеним врстама односа она је искључена. У облигационим односима, она је искључена у одређеним врстама потрошачких уговора.⁸⁹⁸ Потом, она је искључена када вануговорна одговорност проистиче из повреде нелојалне конкуренције, повреде права на слободну конкуренцију и повреде права интелектуалне својине.⁸⁹⁹ Када је дозвољена, избор меродавног права у зависности од врсте спора може бити

⁸⁹⁴ Члан 24 Уредбе Брисел I recast.

⁸⁹⁵ Члан 4 став 3 Уредбе о издржавању.

⁸⁹⁶ Члан 25 став 1 Уредбе Брисел I recast, члан 4 Уредбе о издржавању, члан 10 став 1 тачка (б) Уредбе Брисел II ter, члан 7 Уредбе о наслеђивању, члан 7 Уредбе о брачноимовинским режимима и члан 7 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

⁸⁹⁷ Члан 25 став 1 Уредбе Брисел I recast.

⁸⁹⁸ Детаљније видети члан 6 став 4 Уредбе Рим I.

⁸⁹⁹ Члан 6 став 4 и члан 8 став 3 Уредбе Рим II. Грушић, У., Рим II Уредба (Регулатива) Европске Уније: Меродавно право за вануговорне обавезе, *Анали Правног факултета у Београду*, година LVII, 1/2009, стр. 187.

неограничен⁹⁰⁰ или ограничен,⁹⁰¹ када се најчешће примењује услов конекситета који упућује на избор одређеног права. Избор меродавног права има универзално дејство, тј. може се применити право треће државе.⁹⁰² Такође, он представља избор супстанцијалних норми, с обзиром да је искључена примена установе *renvoi*.⁹⁰³ Форма споразума о избору меродавног права, у зависности од врсте односа, изричито је регулисана уредбама или Протоколом 2007,⁹⁰⁴ што доводи до униформности или је препуштена колизионим нормама уредби, те је уређена меродавним правом за главни уговор или другим правом које је у вези са странкама.⁹⁰⁵ Материјална пуноважност споразума о избору меродавног права цени се према *lex causae*.⁹⁰⁶

Паралелизам између избора надлежног суда и меродавног права постоји у грађанској и трговинској материји, материји издржавања, наследноправним односима, брачноимовинским односима и имовинским односима регистрованог партнерства. То значи да странке могу изабрати суд одређене државе чланице и као меродавно право изабрати право државе изабраног суда. На тај начин изабрани суд ће примењивати право које најбоље познаје. У поступцима за развод, законску раставу и поништење брака паралелизам између избора суда и меродавног права изостаје, јер је пророгација надлежности искључена, док је избор меродавног права условљен конекситетом.⁹⁰⁷ У

⁹⁰⁰ Члан 3 Уредбе Рим I и члан 14 Уредбе Рим II.

⁹⁰¹ Чл. 7 и 8 Протокола 2007, члан 5 став 2 и члан 7 став 3 Уредбе Рим I, члан 5 став 1 Уредбе Рим III, члан 22 Уредбе о наслеђивању, члан 22 Уредбе о брачноимовинским режимима и члан 22 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

⁹⁰² Члан 2 Уредбе Рим I, члан 3 Уредбе Рим II, члан 2 Протокола 2007, члан 4 Уредбе Рим III, члан 20 Уредбе о брачноимовинским режимима, члан 20 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава и члан 20 Уредбе о наслеђивању.

⁹⁰³ Члан 25 Уредбе Рим II, члан 20 Уредбе Рим I, члан 11 Уредбе Рим III, члан 12 Протокола 2007, члан 32 Уредбе о брачноимовинском режиму, члан 32 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава и члан 34 став 2 Уредбе о наслеђивању.

⁹⁰⁴ Члан 25 Уредбе о брачноимовинским режимима, члан 23 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава, члан 27 Уредбе о наслеђивању, члан 7 став (2) и члан 8 став (2) Протокола 2007 и члан 7 Уредбе Рим III. Уредба Рим III примењује се на Белгију, Бугарску, Немачку, Шпанију, Француску, Италију, Летонију, Луксембург, Мађарску, Малту, Аустрију, Португалију, Румунију и Словенију. Чоловић, В., Уредба Европског парламента и Савета о примени побољшане сарадње у области права које се примењује на развод и правно раздвајање (бр. Рим III од 20. децембра 2010.), *Европско законодавство*, Вол. 11, бр. 35–36/2011, стр. 33.

⁹⁰⁵ Члан 11 Уредбе Рим I.

⁹⁰⁶ Чл. 24 до 26 Уредбе о наслеђивању, члан 24 Уредбе о брачноимовинским режимима, члан 24 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава, члан 3 став 5 а у вези са чланом 10 Уредбе Рим I и члан 6 Уредбе Рим III. Протокол 2007 не регулише изричито меродавно право за оцену пуноважности споразума о избору права. У случају одсуства другачијег споразума странака, меродавно право за оцену пуноважности споразума је тзв. путативно *lex causae*. Бордаш, Б., Ђундић, П., Хашки протокол о праву меродавном за обавезе издржавања-најновији извор међународног приватног права Србије, стр. 148.

⁹⁰⁷ Супружници могу изабрати право државе у којој имају уобичајено боравиште у тренутку склапања споразума, право државе у којој су имали задње уобичајено боравиште, под условом да у тренутку склапања споразума један од њих и даље има уобичајено боравиште, право државе чији је држављанин

поступку родитељске одговорности пророгација надлежности у споровима о родитељској одговорности ограничена је,⁹⁰⁸ док када је реч о избору меродавног права, аутономија воље је номинално искључена. Међутим, пошто суд који одлучује о родитељској одговорности примењује своје право (члан 15 став 1 Конвенције 1996), то значи да фактички долази до паралелизма.⁹⁰⁹

Посебан случај избора меродавног права постоји када је реч о штети нанетој животној средини. Наиме, у случају прекограничног деликта тужилац има право после настанка штете да захтева да се уместо примене општег правила тј. права државе где је наступила штета, примени право државе у којој се штетни догађај догодио.⁹¹⁰ Избор меродавног права дозвољен је пре настанка штете, само ако све странке странке обављају комерцијалну делатност и ако је споразум о избору меродавног права слободно испреговаран.⁹¹¹ У осталим случајевима, избор меродавног права је дозвољен само после настанка штете.⁹¹²

1.1. Развој аутономија воље у погледу избора надлежног суда

Пророгација надлежности регулисана је посредством норми директне надлежности у грађанским и трговинским односима,⁹¹³ односима родитељске одговорности⁹¹⁴ и издржавања,⁹¹⁵ брачноимовинским односима,⁹¹⁶ имовинским последицама регистрованих партнерстава⁹¹⁷ и наследним односима.⁹¹⁸

Норме индиректне надлежности искључене су, с обзиром да су се државе чланице договориле о прихватљивим тачкама везивања на којима се заснива директна међународна надлежност. Самим тим, у поступку признања и извршења не испитује се надлежност суда државе чланице који је одлуку донео. Изузетак су одлуке донете у споровима проистеклих из потрошачког уговора, уговора о осигурању и

био један од брачних другова у тренутку склапања споразума и право суда пред којим се води поступак. Члан 5 став 1 Уредбе Рим III.

⁹⁰⁸ Детаљније видети члан 10 став 1 тачка (б) Уредбе Брисел II тер.

⁹⁰⁹ Члан 15 ст. (1) и (2) Конвенције 1996.

⁹¹⁰ Члан 7 Уредбе Рим II. Грушић, У., Рим II Уредба (Регулатива) Европске Уније: Меродавно право за вануговорне обавезе, стр. 179-180.

⁹¹¹ Члан 14 став 1 тачка (б) Уредбе Рим II. *Ibid.*, стр. 187.

⁹¹² Члан 14 став 1 тачка (а) Уредбе Рим II. *Ibid.*

⁹¹³ Чл. 15, 19, 23, 25 и 26 Уредбе Брисел I recast.

⁹¹⁴ Члан 10 Уредбе Брисел II тер.

⁹¹⁵ Чл. 4 и 5 Уредбе о издржавању.

⁹¹⁶ Чл. 7 и 8 Уредбе о брачноимовинским режимима.

⁹¹⁷ Чл. 7 и 8 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

⁹¹⁸ Чл. 5 и 9 Уредбе о наслеђивању.

индивидуалног уговора о раду, где суд признања испитује испуњеност посебних услова пророгације надлежности.⁹¹⁹

Такође, карактеристика свих уредаба је та што не предвиђају повреду искључиве пророгиране надлежности као основ за одбијање признања. То доводи до признања одлуке конкурентног суда који је засновао надлежност у супротности са искључивим споразумом. Наиме, ако је одлуку донео суд који је засновао надлежност у супротности са искључивом пророгацијом или у супротности са посебним правилом о међународној литиспенденцији, одлука конкурентног суда признаје се по *принципу prior tempore* у корелацији са уобичајеном условом *res judicata*. Дакле, ако је она донета пре одлуке искључиво изабраног суда или ако уопште и није покренут поступак пред искључиво изабраним судом, начелно би се могла признати (ако испуњава друге услове). Претходно наведено је опште правило, којим се не врши дискриминација одлука пророгираних судова, али би их требало додатно штити *lege ferenda*.

Најпре, аутономија воље је продрла у норме међународне надлежности у грађанским и трговинским односима,⁹²⁰ укључујући и однос издржавања,⁹²¹ посредством Бриселске конвенције.⁹²² Наиме, она се није примењивала на статусна питања и правну способност физичких лица, брачноимовинске односе, наслеђивање, стечај, ликвидацију инсолвентног правног лица, поступке принудног поравнања и сличне поступке, социјално осигурање и арбитражу.⁹²³ Такође, ако тужени није имао пребивалиште на територији државе чланице, а тужилац је имао пребивалиште на територији државе чланице, непосредно су се примењивале норме о прекомерној надлежности државе чланице пред којом је покренут поступак.⁹²⁴ Бриселска конвенција предвиђала је изричиту и прећутну пророгацију надлежности у оним споровима који не потпадају под искључиву надлежност суда државе чланице.⁹²⁵ Наиме, једна или више странака са пребивалиштем на територији државе чланице

⁹¹⁹ Члан 45 став 1 тачка (е) подтачка (i) Уредбе Брисел I recast.

⁹²⁰ Члан 1 став 1 Бриселске конвенције.

⁹²¹ Члан 5 тачка 2 Бриселске конвенције.

⁹²² Државе уговорнице Бриселске конвенције су биле Белгија, Немачка, Грчка, Шпанија, Француска, Италија, Аустрија, Луксембург, Холандија, Португал, Финска, Данска, Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске, Ирска и Шведска.<http://www.dutchcivillaw.com/legislation/brussels1968.htm> (приступљено 03.01.2024.).

⁹²³ Члан 1 став 2 Бриселске конвенције.

⁹²⁴ Члан 3 и 4 Бриселске конвенције. Детаљније видети Станивуковић, М., *op. cit.*, стр. 20-21.

⁹²⁵ Члан 17 став 2 и члан 18, а у вези са чланом 16 Бриселске конвенције. Искључива надлежност суда државе чланице је предвиђена у истој врсти спорова који су предвиђени чланом 22 Уредбе Брисел I и чланом 24 Уредбе Брисел I recast.

могли су уговорити искључиву надлежност суда одређене државе чланице да одлучује о одређеном правном односу. То значи да је као услов пуноважности пророгационог споразума била предвиђена везе између суда и странака посредством пребивалишта на територији државе чланице.⁹²⁶ Форма пророгационог споразума морала је бити писана или усмена, потврђена у писаном облику.⁹²⁷ Прећутна пророгација надлежности постојала је када се тужени појави пред судом државе чланице, без истицања приговора ненадлежности. У супротном, ако је истакао приговор ненадлежности није постојала прећутна пророгација.⁹²⁸ Њена карактеристика у односу на Уредбу Брисел I и Уредбу Брисел I recast тиче се регулисања асиметричних споразума. Наиме, ако је пророгациони споразум закључен у корист једне стране (доминантне), она задржава право да покрене поступак пред конкурентним судом, који је надлежан у складу са овом Конвенцијом.⁹²⁹ Такође, ова Конвенција предвиђала је посебне услове за закључење пророгационог споразума за решавање спорова из потрошачког уговора⁹³⁰ и уговора о осигурању.⁹³¹ С тим у вези, уколико пророгациони споразум није био закључен у складу са посебним условима (који су касније преузети Уредбом Брисел I recast), он није производио дејство.⁹³² Затим, Бриселска конвенција предвиђала је, између осталог, као основ за одбијање признања стране одлуке непоштовање посебних услова за закључење пророгационог споразума за решавање спорова из потрошачког уговора и уговора о осигурању.⁹³³

Бриселска конвенција била је замењена Уредбом Брисел I.⁹³⁴ Ова Уредба из своје примене искључивала је исту материју као и Бриселска конвенција, с тим што је изричито предвиђала и искључење примене у царинској, пореској и управној материји.⁹³⁵ Такође, она је предвиђала изричиту и прећутну пророгацију надлежности, а које су биле искључене у споровима у којима је постојала искључива надлежност суда државе чланице.⁹³⁶ За разлику од Бриселске конвенције ако је тужени имао

⁹²⁶ Члан 17 став 1 Бриселске конвенције.

⁹²⁷ Члан 17 став 1 Бриселске конвенције.

⁹²⁸ Члан 18 Бриселске конвенције.

⁹²⁹ Члан 17 став 3 Бриселске конвенције.

⁹³⁰ Члан 15 Бриселске конвенције. За разлику од Уредбе Брисел I и Уредбе Брисел I recast, Бриселска конвенција у складу са чланом 15 тачком 2 дозвољава слабијој и доминантној страни да изабере суд.

⁹³¹ Члан 12 Бриселске конвенције.

⁹³² Члан 17 став 2 Бриселске конвенције.

⁹³³ Чл. 27 и 28 Бриселске конвенције.

⁹³⁴ Бриселска конвенција престала је да важи између држава уговорница које су државе чланице Европске уније, а на које се примењује Уредба Брисел I и Уредба Брисел I recast. Детаљније видети Рецитале (22) и (23) Уредбе Брисел I и Рецитале (8), (9) и (41) Уредбе Брисел I recast.

⁹³⁵ Члан 1 Уредбе Брисел I.

⁹³⁶ Члан 23 став 5 и члан 24 Уредбе Брисел I.

пребивалиште на територији треће државе, а тужилац на територији државе чланице и поступак је покренут пред пророгираним судом државе чланице, нису се могле више примењивати националне норме о међународној надлежности.⁹³⁷ Када је реч о изричитој пророгацији она је предвиђала исти услов повезаности између странке и суда као и Бриселска конвенција.⁹³⁸ За разлику од Бриселске конвенције, поред писане или усмене форме, потврђене у писаном облику, увела је и додатне форме пророгационог споразума. Наиме, допуштала је ону форму која је установљена у пракси између странака, а када се ради о међународној трговини и форму у складу са обичајима који су опште познати и који су познати странкама или би им морали бити познати. Напослетку писаном формом се сматра сваки вид електронске комуникације који омогућава трајност података споразума.⁹³⁹ Ова Уредба је на исти начин регулисала прећутну пророгацију као и Бриселска конвенција.⁹⁴⁰ Такође, ова Уредба увела је и посебне услове за закључење пророгационог споразума за решавање спора из индивидуалног уговора о раду.⁹⁴¹ Такође, као и Бриселска конвенција предвиђала је исте основе за одбијање признања и извршења стране одлуке.⁹⁴² Треба напоменути да као основ за одбијање признања и извршења стране одлуке није предвиђала повреду посебних услова за закључење пророгационог споразума за решавање спорова из индивидуалног уговора о раду.

Уредба Брисел I замењена је Уредбом Брисел I recast, која садржи значајне измене у вези са пророгацијом надлежности, а са циљем отклањања проблема у пракси и пружањем заштите дејству пророгације надлежности.⁹⁴³ Укратко, ова Уредба предвиђа изричиту и прећутну пророгацију. Изричита пророгација ограничена је у смислу да се може изабрати суд државе чланице.⁹⁴⁴ Споразум може бити закључен у три одређене форме, било пре или после настанка спора,⁹⁴⁵ а када је реч о споровима којима је једна страна слабија, она предвиђа посебне услове закључења споразума после настанка спора.⁹⁴⁶ Ова Уредба регулише меродавно право за пуноважност

⁹³⁷ Чл. 3 и 4 Уредбе Брисел I.

⁹³⁸ Члан 17 став 1 Уредбе Брисел I.

⁹³⁹ Члан 17 ст. 1 и 2 Уредбе Брисел I.

⁹⁴⁰ Члан 24 Уредбе Брисел I.

⁹⁴¹ Чл. 13, 17 и 21 Уредбе Брисел I.

⁹⁴² Чл. 27 и 28 Бриселске конвенције и чл. 34 и 35 Уредбе Брисел I.

⁹⁴³ Видети детаљније о овом питању *infra* 2. Избор надлежног суда у грађанској и трговинској материји.

⁹⁴⁴ Члан 25 став 1 Уредбе Брисел I recast.

⁹⁴⁵ Члан 25 ст. 1 и 2 Уредбе Брисел I recast.

⁹⁴⁶ Чл. 15, 16, 19 и 23 Уредбе Брисел I recast.

пророгационог споразума.⁹⁴⁷ Прећутна пророгација регулисана је на општи начин и посебан начин, када је реч о споровима у којима је једна страна слабија.⁹⁴⁸ Такође, уводи се посебно правило о међународној литиспенденцији са циљем заштите од повреде искључивог пророгационог споразума.⁹⁴⁹ Интерпретација одредби Бриселске конвенције од стране Суда правде једнако се примењује и на тумачење одредаба Уредбе Брисел I и Брисел I recast, уколико нема језичких одступања у тексту.⁹⁵⁰

Након грађанске и трговинске материје, посредством Уредбе Брисел II аутономија воље продрла је у спорове о родитељској одговорности. Наиме, ова Уредба регулисала је директну надлежност судова држава чланица у поступцима о разводу, законској растави, поништењу брака и родитељској одговорности супружника према деци,⁹⁵¹ као и признање и извршење одлука страних одлука. Суд који је одлучивао о разводу, законској растави или поништењу брака, када дете није имало уобичајено боравиште на његовој територији, могао је одлучивати о родитељској одговорности на основу атракције надлежности када су кумулативно били испуњени одређени услови.⁹⁵² Најпре, дете је морало имати уобичајено боравиште на територији држава чланица, затим један од супружника морао је имати родитељску одговорност према детету, потом морала је постојати сагласност супружника са надлежношћу тог суда и на крају, морао је постојати најбољи интерес детета да о родитељској одговорности одлучује тај суд.⁹⁵³ Тумачењем одредаба закључује се да је сагласност странака морала бити изричита у виду споразума, који се закључивао након покретања спора. С тим у вези, форма споразума била је одређена правом државе суда. Такође, изричита сагласност била је само један од услова за заснивање надлежности на основу атракције надлежности. Ова Уредба регулисала је тренутак окончања поступка који се води на основу атракције надлежности. Наиме, то је када одлука из поступка о разводу, законској растави или поништењу брака постала коначна или ако је поступак о родитељској одговорности у току, када одлука из поступка о разводу, законској растави или поништењу брака постане коначна или када су претходно наведени поступци окончани из других разлога.⁹⁵⁴ Када је реч о признању и извршењу страних

⁹⁴⁷ Члан 25 став 1 Уредбе Брисел I recast.

⁹⁴⁸ Члан 26 Уредбе Брисел I recast.

⁹⁴⁹ Члан 31 став 2 Уредбе Брисел I recast.

⁹⁵⁰ Рецитал (34) Уредбе Брисел I recast. Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 1.05.

⁹⁵¹ Уредба Брисел II није предвиђала која се права могу подвести под родитељску одговорност, што значи да су се она одређивала у складу са правом државе суда.

⁹⁵² Члан 3 ст. 1 и 2 Уредбе Брисел II.

⁹⁵³ Члан 3 став 2 Уредбе Брисел II.

⁹⁵⁴ Члан 3 став 3 Уредбе Брисел II.

одлука, оне су се аутоматски признавале у другој држави чланици.⁹⁵⁵ Свака заинтересована страна могла је да поднесе захтев за њено признање и извршење или одбијање признања.⁹⁵⁶ Ова Уредба предвиђала је уобичајене основе за одбијање признања и извршења стране одлуке.⁹⁵⁷ Касније ова уредба је замењена Уредбом Брисел II bis.

Наиме, Уредба Брисел II bis увела је дефиниције родитељске одговорности (укључујући и листу примера права која потпадају под њу), права на старање, права на виђање и титулара родитељске одговорности. Родитељска одговорност је скуп права и обавеза у вези са личношћу или имовином детета, која је поверена физичком или правном лицу одлуком, законом или споразумом, укључујући право на старање и право на виђање.⁹⁵⁸ Она нарочито⁹⁵⁹ обухвата право на старање⁹⁶⁰ и право на виђање,⁹⁶¹ мере заштите детета у вези са његовом имовином, старатељство, хранитељство и сл. институте, именовање заступника детета и одређивање његових задатака, смештај детета у установе социјалне заштите или у хранитељску породицу.⁹⁶² Титулар родитељске одговорности је било које лице које има родитељску одговорност према детету.⁹⁶³ Потом, ова Уредба, за разлику од претходне, изричито је искључивала из своје примене патернитетске и матернитетске спорове, усвојење, лично име детета, еманципацију, издржавање, трастове или наслеђивање и предузете мере, у случају када је дете извршило кривично дело.⁹⁶⁴

Наиме, ова Уредба, као и Уредба Брисел II, предвиђала је делимично исте услове на основу којих се могло одлучивати о родитељској одговорности на основу атракције надлежности⁹⁶⁵ и исте тренутке окончања поступка.⁹⁶⁶ Новине које је увела у претходно наведени поступак су да дете није морало имати уобичајено боравиште на

⁹⁵⁵ Члан 14 став 1 Уредбе Брисел II.

⁹⁵⁶ Члан 14 став 3 Уредбе Брисел II.

⁹⁵⁷ Члан 15 став 2 Уредбе Брисел II.

⁹⁵⁸ Члан 2 тачка 7 Уредбе Брисел II bis.

⁹⁵⁹ У предмету *C*. Суд правде је истакао да реч „нарочито“ садржана у члану 1 став 2 Уредбе Брисел II bis упућује на примере права обухваћене родитељском одговорношћу. *C-435/06, ECLI:EU:C:2007:714*, параг 30. С тим у вези, наведена листа права која потпадају под родитељском одговорношћу сматра се неискључивом.

⁹⁶⁰ Право на старање обухвата права и обавезе у вези са старањем о детету, укључујући и право да одлучује о боравишту детета. Члан 2 тачка 9 Уредбе Брисел II bis.

⁹⁶¹ Право на виђање обухвата право да се дете одведе ван његовог уобичајеног боравишта на ограничени временски период. Члан 2 тачка 10 Уредбе Брисел II bis.

⁹⁶² Члан 1 став 2 Уредбе Брисел II bis.

⁹⁶³ Члан 2 тачка 8 Уредбе Брисел II bis.

⁹⁶⁴ Члан 1 став 3 Уредбе Брисел II bis.

⁹⁶⁵ Исти услови су да један од родитеља има родитељску одговорност према детету и да постоји најбољи интерес детета. Члан 12 став 1 Уредбе Брисел II bis.

⁹⁶⁶ Члан 12 став 2 Уредбе Брисел II bis.

територији држава чланица и детаљније регулисала сагласност странака. Наиме, била је дефинисана форма сагласности странака (могла је бити изричита или дата на недвосмислен начин), затим било је прецизирано време давања сагласности (у тренутку покретања поступка) и на крају, био је проширен је круг лица чија се сагласност тражи (сагласност су поред супружника могли дати и други титулари родитељске одговорности).⁹⁶⁷ Такође, ова Уредба увела је новину предвиђајући пророгацију надлежности за спор о родитељској одговорности када су кумулативно испуњени одређени услови. Наиме, дете је морало имати значајну везу са државом суда, која се огледала у томе што је један од титулара родитељске одговорности имао уобичајено боравиште у држави суда или је дете имало држављанство те државе. Такође, потребно је било да се све странке поступка изричито или на недвосмислен начин сагласе са надлежношћу суда у време покретања поступка. И последњи услов био је најбољи интерес детета.⁹⁶⁸ Уколико је дете имало уобичајено боравиште на територији треће државе, која није држава уговорница Конвенције 1996, сматрало се да је у интересу детета да о родитељској одговорности одлучује суд било на основу атракције надлежности било на основу пророгације надлежности.⁹⁶⁹ Ова Уредба на исти начин је регулисала признање и извршење стране одлуке као и Уредба Брисел II. Потом, Уредба Брисел II bis замењена је Уредбом Брисел II ter која је увела измене и новине у погледу пророгације надлежности, као и заштиту од повреде искључивог споразума на терену међународне литиспенденције.⁹⁷⁰

Потом аутономија воље продрла је у односе о издржавању посредством Уредбе о издржавању. Пророгација надлежности може бити изричита и прећутна.⁹⁷¹ Изричита пророгација је ограничена, с обзиром да мора постојати веза између спора или странака са изабраним судом.⁹⁷² Форма споразума је писана, са којом је изједначен сваки вид комуникације посредством електронских уређаја који омогућавају трајност података.⁹⁷³ Затим, аутономија воље продрла је у наследноправне односе посредством Уредбе о наслеђивању. Тако, у овим односима она може бити изричита и ограничена, с обзиром да је избор суда ограничен избором меродавног права.⁹⁷⁴ Такође, она може

⁹⁶⁷ Члан 12 став 1 тачка (б) Уредбе Брисел II bis.

⁹⁶⁸ Члан 12 став 3 Уредбе Брисел II bis.

⁹⁶⁹ Члан 12 став 4 Уредбе Брисел II bis.

⁹⁷⁰ Видети детаљније о овом питању *infra* 3.1.Развод/ законска растава или поништење брака и родитељска одговорност.

⁹⁷¹ Чл. 4 и 5 Уредбе о издржавању.

⁹⁷² Члан 4 став 1 Уредбе о издржавању.

⁹⁷³ Члан 4 став 2 Уредбе о издржавању.

⁹⁷⁴ Члан 5, а у вези са чланом 22 Уредбе о наслеђивању.

бити и прећутна, када се странке упусте у поступак без оспоравања надлежности суда.⁹⁷⁵ И на крају, аутономија воље продрла је у брачноимовинске односе и имовинске односе регистрованог пратнерства, у изричитом и прећутном облику.⁹⁷⁶ Форма споразума у наследним и брачноимовинским односима и имовинским односима регистрованог партнерства је у писаном облику, са датумом и потписом странака. Са писаним обликом изједначен је сваки вид комуникације посредством електронских средстава који осигуравају трајност података.⁹⁷⁷

2. Избор надлежног суда у грађанским и трговинским односима

Уредба Брисел I recast има за циљ успостављање слободног протока судских одлука у грађанским и трговинским стварима на територији Европске уније, а који се постиже унификацијом норми директне међународне надлежности судова држава чланица и услова за признање и извршење судских одлука држава чланица у другим државама чланицама. Она пружа бољу заштиту правног дејства споразума о избору надлежног суда државе чланице посредством измена и допуна норми директне међународне надлежности и увођења посебног правила међународне литиспенденције у односу на Уредбу Брисел I. Треба напоменути, пошто су одредбе Уредбе Брисел I пренете у Луганску конвенцију, то значи да упоређивање Уредбе Брисел I recast са Уредбом Брисел I, уједно значи и упоређивање са Луганском конвенцијом. Током израде Уредбе Брисел I recast водило се рачуна о њеној усклађености са Конвенцијом 2005, како би се обезбедила боља координација и примена у и ван граница Европске уније.⁹⁷⁸

Уредба Брисел I recast примењује се на спорове у грађанској и трговинској материји, без обзира на врсту суда пред којим се води поступак. То значи да се она примењује и на спорове о грађанској материји о којој одлучује кривични суд.⁹⁷⁹ Појам грађанска и трговинска материја тумачи се аутономно, а не у складу са правом држава чланица, како би се избегло различито тумачење⁹⁸⁰ и има за циљ да из примене

⁹⁷⁵ Члан 9 Уредбе о наслеђивању.

⁹⁷⁶ Чл. 7 и 8 Уредбе о брачноимовинским режимима и чл. 7 и 8 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

⁹⁷⁷ Члан 5 став 2 Уредбе о наслеђивању, члан 7 став 2 Уредбе о брачноимовинским режимима и члан 7 став 2 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

⁹⁷⁸ Cook, J.P., Pragmatism in the European Union: Recasting the Brussels I Regulation to Ensure the Effectiveness of Exclusive Choice-of-Court Agreements, *Aberdeen Student Law Review*, 4 (2013), стр. 77.

⁹⁷⁹ Hartley, T.C., *op. cit.*, параграфи 4.03 и 4.04.

⁹⁸⁰ *Ibid.*, параграф 5.01.

искључи јавно право, укључујући и кривично.⁹⁸¹ С тим у вези, она се не примењује на спорове у вези са финансијском, царинском или управном материјом.⁹⁸²

Такође, она се не примењује на спорове у којима држава иступа као носилац суверене власти, а што је и потврђено у предмету *Eirini Lechouritou and Others v Dimosio tis Omospondiakis Dimokratias tis Germanias*,⁹⁸³ у ком је тражена надокнада за претрпљену штету у Другом светском рату против Немачке. Суд правде заузео је став да се Уредба Брисел I не може применити, с обзиром да грађанска материја не обухвата штету насталу због ратних дејстава који произилазе из вршења суверене власти Немачке.⁹⁸⁴ У предмету *Netherlands State v Reinhold Rüffer*,⁹⁸⁵ Суд правде је сматрао да тужба поднета од стране холандског надлежног органа против физичког лица за надокнаду трошкова извлачења његовог потонулог брода у јавном каналу не потпада под грађанску материју, зато што је холандски орган вршио јавноправна овлашћења у погледу извлачења олупине (а и у другим државама чланицама извлачење олупине из јавних канала и надокнада трошкова за њихово одношење се заснива на јавном праву).⁹⁸⁶ Новина у односу на Уредбу Брисел I је да се Уредба Брисел I recast примењује на одговорност државе за чињење односно нечињење када иступа у приватноправном својству.⁹⁸⁷ Суд правде, у предмету *LG v Rina SpA and Ente Registro Italiano Navale*,⁹⁸⁸ сматрао је да спор за накнаду штете против приватне компаније, коју је трећа држава овластила да врши класификацију и сертификацију бродова, потпада под грађанску материју, као и да класификација и сертификација бродова не потпада под вршење суверене власти.⁹⁸⁹ Такође, Суд правде заузео је став да када државни орган исплати износ издржавања мајци и детету јер то отац није учинио, а затим покрене спор против њега за регрес на основу суброгације, тај спор потпада под грађанску материју, с обзиром да државни орган предузимају радњу коју је мајка могла предузети.⁹⁹⁰ Становиште Суда правде у вези са поступцима где се

⁹⁸¹ *Ibid.*, параграф 4.07.

⁹⁸² Члан 1 став 1 Уредбе Брисел I recast.

⁹⁸³ C-292/05, ECLI:EU:C:2007:102.

⁹⁸⁴ Hartley, T.C., *op. cit.*, параграф 4.31.

⁹⁸⁵ Case 814/79, ECLI:EU:C:1980:291.

⁹⁸⁶ Hartley, T.C., *op. cit.*, параграф 4.23.

⁹⁸⁷ Члан 1 став 1 Уредбе Брисел I recast.

⁹⁸⁸ C-641/18, ECLI:EU:C:2020:349.

⁹⁸⁹ C-641/18, ECLI:EU:C:2020:349, параграф 61.

⁹⁹⁰ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграфи 4.25 и 4.26.

држава јавља као странка се мењало. На почетку, оно је било рестриктивно и уско се тумачило, да би временом оно постало либералније.⁹⁹¹

Као у Уредби Брисел I, из примене Уредбе Брисел I recast изричито су искључена лична стања, правна и пословна способност физичких лица, породични односи у ширем смислу (брачноимовински и са њим изједначени односи, издржавање⁹⁹² и наслеђивање), стечај, ликвидација инсолвентног привредног друштва⁹⁹³ и поступци принудног поравнања, социјално осигурање и арбитража.⁹⁹⁴ Претходно поменути материја искључена је из њене примене када је главни предмет спора, али не и када је претходно питање.⁹⁹⁵ Тако нпр. у предмету *Allianz SpA and Generali Assicurazioni Generali SpA v West Tankers Inc.*⁹⁹⁶ странке су уговориле да ће се спорови између њих решавати пред арбитражом. Ипак тужилац је покренуо поступак пред судом државе чланице у складу са Уредбом Брисел I recast. Суд правде заузео је став да с обзиром да је арбитражни споразум искључен из примене Уредбе Брисел I recast, суд државе чланице пред којим је покренут поступак мора испитати пуноважност арбитражног споразума, будући да је то претходно питање које потпада под њену примену.⁹⁹⁷ Овакав став доводи до тога да странка, у циљу избегавања примене арбитражног споразума, покреће поступак пред судом државе чланице према чијим прописима арбитражни споразум није пуноважан и на тај начин обесмишљава споразум.⁹⁹⁸

Да би се Уредба Брисел I recast применила потребно је да спор има међународно обележје.⁹⁹⁹ Међународно обележје утврђује се како у поступку заснивања надлежности, тако и у поступку признања и извршења. У поступку заснивања надлежности оно није дефинисано, док у поступку признања и извршења постоји када је одлуку донео суд друге државе чланице.¹⁰⁰⁰

⁹⁹¹ *Ibid.*, параграф 4.39.

⁹⁹² Члан 1 став 2 Уредбе Брисел I recast. За разлику од Уредбе Брисел I recast, Уредба Брисел I је регулисала материју издржавања.

⁹⁹³ Ликвидација солвентног привредног друштва спада у искључиву надлежност судова држава чланица. Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 5.12.

⁹⁹⁴ Члан 1 став 2 Уредбе Брисел I, члан 1 став 2 Луганске конвенције и члан 1 став 2 Уредбе Брисел I recast.

⁹⁹⁵ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 5.07.

⁹⁹⁶ C-185/07, ECLI:EU:C:2009:69.

⁹⁹⁷ Kuipers, J.J., Party Autonomy in the Brussels I Regulation and Rome I Regulation and the European Court of Justice Party, *German Law Journal*, Vol. 10, No. 11, 2009, стр. 1515.

⁹⁹⁸ *Ibid.*, стр. 1516.

⁹⁹⁹ Рецитал (3) Уредбе Брисел I recast.

¹⁰⁰⁰ Исто мишљење Zabloudilová, K., *Choice of Court Agreements after Brexit*, Universal, Regional, National – Ways of the Development of Private International Law in 21st Century (ed. Naděžda Rozehnalová), Masaryk University Press, Brno, 2019, стр. 273, 266-314.

Наиме, када је реч о директној међународној надлежности, међународно обележје није дефинисано, већ га у сваком конкретном случају треба утврђивати.¹⁰⁰¹ Суд правде је у погледу постојања међународног обележја извршио одређена тумачења. У предмету *Hypoteční banka a.s. v. Udo Mike Lindner*¹⁰⁰² одлучио је да суд може засновати надлежност када странке имају пребивалиште у истој држави чланици, када је место извршења уговора у тој држави чланици, а једна од странака има држављанство друге државе чланице.¹⁰⁰³

Међународно обележје постоји када странке са пребивалиштем у различитим државама чланицама уговоре надлежност суда друге државе чланице.¹⁰⁰⁴ Поставља се питање да ли оно постоји, када странке са пребивалиштем на територији исте државе чланице, уговаравају надлежност суда друге државе чланице.¹⁰⁰⁵ Према *Jenard* извештају, међународно обележје постоји самом чињеницом да се уговора надлежност суда друге државе чланице.¹⁰⁰⁶ Међутим, у *Schlosser* извештају заузет је став да не постоји међународно обележје зато што се међународна надлежност суда уговара само у поводом међународних трансакција, које не постоје ако уговорне стране имају пребивалиште у истој држави чланици.¹⁰⁰⁷

Ипак, Суд правде је у предмету *Inkreal s.r.o. v. Duha reality s.r.o.* заузео став да међународни елемент постоји када странке имају пребивалиште у истој држави чланици, а уговарају надлежност суда друге државе чланице, чак иако споразум нема неку другу везу са државом изабраног суда.¹⁰⁰⁸ То значи да иако је спор домаћи, он постаје међународни уговарањем надлежности суда друге државе чланице. Ово становиште се базира на следећим закључцима. Прво, нема повреде члана 25 Уредбе Брисел I recast, с обзиром да се не забрањује уговарање надлежности суда друге државе чланице између странака са пребивалиштем у истој држави чланици, чак и када сам споразум нема никакву везу са изабраним судом.¹⁰⁰⁹ Друго, Уредба о

¹⁰⁰¹ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 13.43.

¹⁰⁰² C-327/10, ECLI:EU:C:2011:745, 2011.

¹⁰⁰³ European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Rass-Masson, N., Rouas, V., Paron Trivellato, M., Vona, L., *Study to support the preparation of a report on the application of Regulation (EU) No 1215/2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (Brussels Ia Regulation) – Final report*, Publications Office of the European Union, 2023, стр. 56. Доступно на <https://data.europa.eu/doi/10.2838/14604>, (приступљено 3.04.2024.).

¹⁰⁰⁴ Исто мишљење Zabloudilová, K., *Choice of Court Agreements after Brexit*, стр. 272-273.

¹⁰⁰⁵ *Inkreal s.r.o. v. Duha reality s.r.o.*, C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграф 11.

¹⁰⁰⁶ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 11.43.

¹⁰⁰⁷ *Ibid.*, параграф 11.44.

¹⁰⁰⁸ C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграф 40.

¹⁰⁰⁹ C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграф 17.

успостављању поступка за европски платни налог¹⁰¹⁰ дефинише да прекогранични спор постоји када барем једна од странака има пребивалиште или уобичајено боравиште на територији државе чланице, која је различита од државе чланице надлежног суда.¹⁰¹¹ С обзиром да се обе уредбе односе на правосудну сарадњу у грађанској материји са прекограничним последицама, потребно је хармонизовати интерпретацију еквивалентних појмова,¹⁰¹² те у складу са тим постоји прекогранични спор.¹⁰¹³ Треће, члан 25 Уредбе Брисел I recast треба тумачити у циљу поштовања аутономије воље уговорних страна и успостављања ефективног дејства искључивог споразума.¹⁰¹⁴

Потребно је напоменути да се са заузетим становиштем није сложио јавни правобранилац у случају *Richard de la Tour* који је разматрао суд правде.¹⁰¹⁵ Наиме и он сматра да члан 25 Уредбе Брисел I recast не предвиђа постојање везе између изабраног суда и спора, односно да је довољно да клаузула садржи објективне елементе на основу којих су се странке договориле да суд или судови одређене државе чланице одлучује о њиховом спору.¹⁰¹⁶ Међутим, истакао је,¹⁰¹⁷ да се не може сложити са становиштем да аутономија воље странака одређује постојање међународног елемента, самим уговорањем надлежности суда друге државе чланице,¹⁰¹⁸ већ да изабрани суд у сваком конкретном случају треба ценити међународни елемент, на флексибилан начин, с обзиром да он произилази из различитих фактора.¹⁰¹⁹ Такође, истакао је питање релевантног временског тренутка у погледу постојања међународног елемента - да ли је то тренутак закључења споразума или је то тренутак покретања поступка. Наиме, Уредба Брисел I recast не регулише то питање, а ставови суда држава чланица су различити.¹⁰²⁰ Његов став је да се он утврђује у време

¹⁰¹⁰ Regulation EC No 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure, Official Journal of the European Union L 399/1.

¹⁰¹¹ C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграф 20.

¹⁰¹² C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграф 21.

¹⁰¹³ C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграф 23.

¹⁰¹⁴ C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграф 26.

¹⁰¹⁵ Opinion of Advocate General Richard de la Tour, C 566/22, ECLI:EU:C:2023:768.

¹⁰¹⁶ C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграф 23.

¹⁰¹⁷ Детаљније видети C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграфи 32-42.

¹⁰¹⁸ C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграф 31.

¹⁰¹⁹ C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграф 43.

¹⁰²⁰ C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграф 46.

закључења споразума, како би се постигла правна сигурност.¹⁰²¹ Одлука у овом предмету изазвала је опречна мишљења и међу практичарима.¹⁰²²

Уредба Брисел I recast предвиђа основне и супсидијарне основе међународне надлежности. Наиме, основно правило заснивања међународне надлежности суда је према пребивалишту туженог,¹⁰²³ с тим што се он може тужити пред судом друге државе чланице ако постоји неки од супсидијарних основа међународне надлежности (нпр. пророгација надлежности).¹⁰²⁴ Ако тужени нема пребивалиште на територији Европске уније, надлежност суда државе чланице утврђује се у складу са правом те државе, осим ако потрошач покреће поступак, ако постоји искључива надлежност суда државе чланице или изричита пророгација надлежности у корист суда државе чланице.¹⁰²⁵ Ови изузеци нису предвиђени у корист туженог, већ у корист тужиоца или интереса државе чланице.¹⁰²⁶ С тим у вези, избор суда државе чланице је супсидијарни начин заснивања надлежности, применљив како према туженом са пребивалиштем на територији државе чланице, у пуном обиму, тако и према туженом са пребивалиштем на територији треће државе.

2.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност

У грађанској и трговинској материји избор међународно надлежног суда уређен је нормама директне међународне надлежности. С обзиром да су се државе чланице сагласиле са прихватљивим основима заснивања надлежности, то значи да индиректна

¹⁰²¹ C-566/22, ECLI:EU:C:2024:123, параграфи 47 и 48.

¹⁰²² Gilles Cuniberti истиче да констатација Суда правде да се дефиниција међународног елемента садржане у Конвенцији 2005 не може применити, јер она није садржана у Уредби Брисел I recast, те нема потребе утврђивати конхерентност, доводи до тога да се стварају различити правни режими, које ће бити тешко конхерентно тумачити. Gilles Cuniberti, Inkreal: Bypassing National Rules Governing Jurisdiction Clauses? – EAPIL, (приступљено 23.04.2024.). Pedro De Miguel Asensio слаже се са констатацијом Суда правде да нема места интерпретацији члана 25 Уредбе Брисел I recast на основу члана 1 став (1) Конвенције 2005 зато што се Конвенција 2005 примењује када странке имају пребивалиште у различитим државама уговорницама или када је релевантна чињеница у вези са спором у вези са неком другом државом уговорницом, а не изабраним судом. Pedro De Miguel Asensio, Inkreal: A View from Madrid – EAPIL, (приступљено 23.04.2024.).

¹⁰²³ Пребивалиште странака је регулисано чл. 62 и 63 Уредбе Брисел I recast. Физичко лице има пребивалиште на територији суда пред којим је покренут поступак, ако испуњава услове предвиђене његовим правом. Ако физичко лице нема пребивалиште на његовој територији, у циљу утврђивања да ли има пребивалиште на територији друге државе чланице, примењује право те државе. Када је у питању пребивалиште привредног друштва, других правних лица и асоцијација физичких и правних лица оно се налази тамо где је статурно седиште, управа или главно место пословања.

¹⁰²⁴ Члан 4 и 5 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰²⁵ Члан 6 став 1 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰²⁶ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 7.28.

међународна надлежност изостаје, осим када је реч о споровима у којима се јавља слабија страна и искључивој надлежности.

Пророгација надлежности може бити изричита, у форми споразума или клаузуле и прећутна.¹⁰²⁷ Она може бити ограничена, када је реч о односима у којима се јавља слабија страна или је искључена када је реч о односима који потпадају под искључиву надлежност суда државе чланице.¹⁰²⁸ Искључива надлежност суда државе чланице постоји, без обзира на пребивалиште странака, у одређеним врстама спорова - стварноправним споровима на непокретностима или споровима о закупу непокретности (искључиво надлежан је суд државе чланице у којој се непокретност налази).¹⁰²⁹ Потом, искључива надлежност јавља се у споровима о пуноважности оснивања, ништавости или престанку правних лица или удружења физичких или правних лица или споровима о пуноважности одлука њихових органа. Тада је искључиво надлежан суд државе чланице у којој претходно наведени субјекти имају своје седиште.¹⁰³⁰ Затим, у споровима о пуноважности уписа у јавне регистре, искључиво надлежан је суд државе чланице где се води јавни регистар.¹⁰³¹ Даље, у споровима у вези са регистрацијом или пуноважношћу патената, жигова, дизајна или других сличних права, искључиво надлежан је суд државе чланице у којој је поднет захтев за њихово депоновање или регистрацију или у којој су извршени њихова депоновања или регистрације.¹⁰³² И на крају, искључиво надлежан је суд државе чланице у којој се спроводи поступак извршења страних судских одлука.¹⁰³³ Суд по службеној дужности пази на своју надлежност и ако установи да је суд друге државе чланице искључиво надлежан да одлучује о спору, оглашава се ненадлежним.¹⁰³⁴ То значи да треба правити разлику између законске искључиве надлежности и уговорене искључиве надлежности. За разлику од законске искључиве надлежности, која се не може дерогирати, уговорена искључива надлежност може се изменити изричито, закључењем новог споразума или прећутно, упуштањем туженог у спор.¹⁰³⁵

¹⁰²⁷ Чл. 25 и 26 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰²⁸ Члан 24 и члан 26 став 1 Уредбе Брисел I recast. Исто је важило у чл. 22 и 24 Уредбе Брисел I и исто важи у чл. 22 и 24 Луганске конвенције.

¹⁰²⁹ Члан 24 тачка 1 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰³⁰ Члан 24 тачка 2 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰³¹ Члан 24 тачка 3 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰³² Члан 24 тачка 4 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰³³ Члан 24 тачка 5 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰³⁴ Члан 27 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰³⁵ Kramberger Škerl, J., Choice of court agreements in the Brussels I Regulation, *Collection of Papers IX Private International Law Conference, Recent trends in European Private International Law - Challenges for*

2.1.1. Изричит избор надлежног суда

Пророгациони споразум постоји када су се странке, без обзира на њихово пребивалиште, сагласиле да суд или судови државе чланице имају надлежност да одлучују о спору који је настао или који може настати у вези са одређеним правним односом и када је формално и материјално пуноважан. Надлежност изабраног суда је искључива, осим уколико се стране не сагласе другачије.¹⁰³⁶

Пуноважност пророгационог споразума условљена је кумулативним условима. Најпре, мора се уговорити надлежност суда одређене државе чланице за спор који је настао или ће настати у вези са одређеним правним односом. Потом мора се уговорити надлежност суда или судова једне државе чланице чланице. И на крају, мора постојати сагласност воља за закључење споразума, да је споразум формално пуноважан у складу са одредбама Уредбе Брисел I recast и материјално пуноважан у складу правом државе изабраног суда.

Уговарање надлежности суда државе чланице може се односити како на спор који је настао, тако и на будуће спорове, али само на оне који произилазе из одређеног правног односа, што значи да се не може односити на све спорове који могу настати између странака. Суд правде је у предмету *Powell Duffryn plc v Wolfgang Petereit*¹⁰³⁷ сматрао да пророгациона клаузула садржана у статуту компаније обавезује акционаре и може се применити када се односи на спорове који су настали или који ће настати из односа између њих и компаније.¹⁰³⁸ У предмету *Cartel Damage Claims (CDC) Hydrogen Peroxide SA v Evonik Degussa GmbH and Others*¹⁰³⁹ Суд правде одлучио је да се пророгациона клаузула садржана у уговору о продаји робе може односити и на накнаду штете због учествовања у картелу, само ако је изричито наглашено да се односи на спорове у вези са одговорношћу проузрокованом повредом права конкуренције.¹⁰⁴⁰

Значајна новина у односу на Уредбу Брисел I, тиче се изостанка условљености постојања везе између странака и изабраног суда. Наиме, Уредба Брисел I предвиђала је као услов пуноважности споразума да барем једна од странака има пребивалиште

the national legislations of the South East European countries, Iustinianus primus Faculty of Law - Skoplje, 2011, стр. 125.

¹⁰³⁶ Члан 25 став 1 Уредбе Брисел I recast. Слична дефиниција споразума о избору суда била је садржана у члану 23 став 1 Уредбе Брисел I и садржана је у члану 23 став 1 Луганске конвенције, уз одређена одступања у вези са постојањем везе између странака и изабраног суда.

¹⁰³⁷ C-214/89, ECLI:EU:C:1992:115.

¹⁰³⁸ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 13.157.

¹⁰³⁹ C-352/13, ECLI:EU:C:2015:335.

¹⁰⁴⁰ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграфи 13.163 и 13.164.

на територији државе чланице.¹⁰⁴¹ Уколико су обе странке имале пребивалиште у трећим државама, споразум којим се уговарала надлежност суда државе чланице имао је дерогационо дејство према судовима других држава чланица.¹⁰⁴² Његово дерогационо дејство ценило се у складу са одредбама ове Уредбе, а пророгационо дејство у складу са правом државе изабраног суда.¹⁰⁴³ Данас, странке без обзира где је њихово пребивалиште, да ли у државама чланицама или трећим државама, могу уговорити надлежност суда државе чланице.¹⁰⁴⁴ На тај начин проширује се примена Уредбе Брисел I recast.

Надлежни суд државе чланице може бити одређен директно, уговарањем надлежности одређеног суда или судов држава чланица и индиректно, уговарањем одредивог надлежног суда. Када је директно одређен суд државе чланице, Уредба Брисел I recast не регулише последице уколико је изабрани суд по унутрашњем праву стварно и месно ненадлежан да одлучује. Када је директно одређена надлежност судов државе чланице, Уредба Брисел I recast не дефинише како се одређује који ће конкретни суд бити искључиво надлежан да одлучује о спору. Мишљења сам да се конкретни суд одређује у складу са унутрашњим правилима стварне и месне надлежности.¹⁰⁴⁵ Индиректно одређивање надлежног суда државе чланице постоји када стране уговоре да ће бити надлежан онај суд где се налази главно место пословања превозника¹⁰⁴⁶ или место извршења обавезе.¹⁰⁴⁷ Претходно наведено потврђено је од стране Суда правде у предмету *Coreck Maritime GmbH v Handelsveem BV and Others*,¹⁰⁴⁸ у којем је одлучено да клаузула не мора да садржи изричито одређен надлежни суд, већ може да садржи довољно прецизне објективне елементе на основу којих се може одредити надлежни суд.¹⁰⁴⁹

Даље, сматра се да је изабрани суд искључиво надлежан, осим ако се странке другачије споразумеју.¹⁰⁵⁰ То значи да се полази од претпоставке да је сваки споразум о избору суда искључив, осим уколико странке другачије не одреде, односно изричито

¹⁰⁴¹ Члан 23 став 1 Уредбе Брисел I. Члан 23 став 1 Луганске конвенције.

¹⁰⁴² Члан 23 став 3 Уредбе Брисел I. Члан 23 став 3 Луганске конвенције.

¹⁰⁴³ Ratković, T., Zgrabljic Rotar, D., Choice-of-Court Agreements under the Brussels I Regulation (Recast), *Journal of Private International Law*, Vol. 9 No. 2, 2013, стр. 252.

¹⁰⁴⁴ Члан 25 став 1 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰⁴⁵ Исто мишљење Kramberger Škrel, J., Choice of court agreements in the Brussels I Regulation, стр 131.

¹⁰⁴⁶ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 13.55.

¹⁰⁴⁷ *Ibid.*, параграф 13.117.

¹⁰⁴⁸ C-387/98, ECLI:EU:C:2000:606.

¹⁰⁴⁹ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 13.56.

¹⁰⁵⁰ Члан 25 став 1 Уредбе Брисел I recast. Члан 23 став 1 Уредбе Брисел I. Члан 23 став 1 Луганске конвенције.

не назначе да се ради о неискључиво изабраном суду, који такође потпада под примену Уредбе Брисел I recast. Значај врсте споразума огледа се у његовом дејству. Наиме, када је у питању искључив споразум поступак се може покренути само пред искључиво изабраним судом, док када је у питању неискључив споразум поступак се може покренути пред било којим конкурентно надлежним судом. Такође, ако дође до паралелних поступака, у зависности од врсте споразума долази до примене општег или посебног правила о међународној литиспенденцији. Поставља се питање да ли постоји искључив споразум, када странке уговоре искључиву надлежност једног суда за сваку од њих.¹⁰⁵¹ У предмету *Nikolaus Meeth v Glacetal*,¹⁰⁵² Суд правде одлучио је да је дозвољено уговорити искључиву надлежност суда за сваку од странака, с обзиром да се на тај начин искључује надлежност осталих конкурентно надлежних судова, као и да се на тај начин не врши дискриминација између странака.¹⁰⁵³

Да би пророгациони споразум био пуноважан, мора постојати стварна сагласност воља странака која се утврђује на основу испуњености формалних услова. То значи да се сагласност воља цени на основу формалних услова предвиђених Уредбом Брисел I recast, а не на основу меродавног права за пословну способност странке, као ни меродавног права за материјалну пуноважност споразума.¹⁰⁵⁴

Уредба Брисел I recast предвиђа да пророгациони споразум мога бити сачињен у прописаној форми, која може бити у следећа три облика.¹⁰⁵⁵ Најпре, он може бити сачињен у писаној форми или у усменом облику, а потврђен у писаној форми.¹⁰⁵⁶ У предмету *Estasis Salotti di Colzani Aimò e Gianmario Colzani s.n.c. v Rüwa Polstereimaschinen GmbH*,¹⁰⁵⁷ Суд правде одлучио је да је пророгациона клаузула садржана у општим условима на полеђини уговора пуноважна, само ако је то изричито назначено на предњој страни уговора.¹⁰⁵⁸ У предмету *F. Berghoefer GmbH & Co. KG v ASA SA*,¹⁰⁵⁹ Суд правде заузео је став да је усмени пророгациони споразум пуноважан, када је потврђен у писаној форми од друге стране, а прва страна у

¹⁰⁵¹ Keys, M., Brooke, A. M., Jurisdiction agreements: exclusive, optional and asymmetrical, стр. 356.

¹⁰⁵² Case 23/78, ECLI:EU:C:1978:198.

¹⁰⁵³ Keys, M., Brooke, A. M., Jurisdiction agreements: exclusive, optional and asymmetrical, стр. 358.

¹⁰⁵⁴ Ratković, T., Zgrabljic Rotar, D., Choice-of-Court Agreements under the Brussels I Regulation (Recast), стр. 253.

¹⁰⁵⁵ Члан 25 Уредбе Брисел I recast. Члан 23 став 1 Уредбе Брисел I. Члан 23 став 1 Луганске конвенције.

¹⁰⁵⁶ Члан 25 став 1 тачка (а) Уредбе Брисел I recast.

¹⁰⁵⁷ Case 24/76, ECLI:EU:C:1976:177.

¹⁰⁵⁸ Kruger, T., *Civil jurisdiction rules of the European Union and their impact on third States*, Katholieke Universiteit Leuven, 2005, стр 193.

¹⁰⁵⁹ Case 221/84, ECLI:EU:C:1985:337.

разумном року не истакне приговор.¹⁰⁶⁰ Суд правде, у предмету *Saey Home & Garden NV/SA v Lusavouga-Máquinas e Acessórios Industriais SA*,¹⁰⁶¹ сматрао је да пророгациона клаузула не испуњава формални услов када је садржана у општим условима продаје који су иштампани на фактури издате од стране једне стране.¹⁰⁶² Са писаном формом изједначава се свака електронска комуникација која омогућава трајни запис споразума.¹⁰⁶³ Када је у питању електронска комуникација битно је да омогућава трајни запис уговора, што значи да је пророгациони споразум пуноважан нпр. ако је садржан у емејлу, с обзиром да се може сачувати и иштампати, као и у СМС-у, с обзиром да се може сачувати.¹⁰⁶⁴ У предмету *Jaouad El Majdoub v Cars On The Web Deutschland GmbH*,¹⁰⁶⁵ Суд правде разматрао је питање да ли је пуноважан пророгациони споразум, који је садржан у општим условима продавца на чијем је сајту купородаја закључена. Он је сматрао да прихватањем опције “Ја се слажем” на сајту продавца, иако се аутоматски не отвара прозор са општим условима продавца, већ мора да се потврди још једном да би се отворили, купац их је изричито прихватио и споразум је пуноважан, с обзиром да је могуће иштампати и сачувати опште услове пре закључења уговора.¹⁰⁶⁶

Затим, форма споразума може бити у складу са праксом која је устаљена међу странкама.¹⁰⁶⁷ У предмету *Iveco Fiat SpA v. Van Hool NV*¹⁰⁶⁸ поставило се питање да ли је пророгациона клаузула пуноважна, ако је садржана у писаном уговору који је пређутно обновљен, иако је у уговору изричито предвиђено да се може обновити само у писаном облику.¹⁰⁶⁹ Суд правде одлучио је да је пророгациона клаузула пуноважна, ако по меродавном праву за основни уговор странке могу продужити уговор усмено или ако је једна страна потврдила обнављање уговора у писаном облику, а друга страна није томе приговорила.¹⁰⁷⁰

Потом, када је реч о међународној трговини споразум може бити сачињен у форми која је позната или би морала бити позната странкама, у складу са обичајима,

¹⁰⁶⁰ *F. Berghoefier GmbH & Co. KG v ASA SA*, параграф 16.

¹⁰⁶¹ C-64/17, ECLI:EU:C:2018:173.

¹⁰⁶² *Saey Home & Garden NV/SA v Lusavouga-Máquinas e Acessórios Industriais SA*, параграф 49.

¹⁰⁶³ Члан 25 став 2 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰⁶⁴ Kruger, T., *op. cit.*, стр. 193.

¹⁰⁶⁵ C-322/14, ECLI:EU:C:2015:334.

¹⁰⁶⁶ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 13.123.

¹⁰⁶⁷ Члан 25 став 1 тачка (б) Брисел I recast.

¹⁰⁶⁸ Case 313/85, ECLI:EU:C:1986:423.

¹⁰⁶⁹ Kuipers, J.J., Party Autonomy in the Brussels I Regulation and Rome I Regulation and the European Court of Justice Party, стр. 1509-1510.

¹⁰⁷⁰ Kramberger Škrel, J., Choice of court agreements in the Brussels I Regulation, стр.131.

који су опште познати у тој врсти међународне трговине, а коју поштују странке исте врсте уговора у тој врсти међународне трговине.¹⁰⁷¹ То значи да суд прво мора да утврди да ли је уговор сачињен у вези са одређеном врстом међународне трговине, а затим у којој форми се закључују пророгациони споразуми у тој врсти међународне трговине. Онда утврђује да ли су странке биле или могле бити упознате са употребом одређене форме и да ли је уговор закључен у тој форми. Тако нпр. ако је пракса да се пророгациони споразум налази на позадини теретнице, форма није испуњена ако је садржан у додатном документу или ако је у усменом облику сачињен.¹⁰⁷² То значи да ако је сачињен усмени уговор, он је пуноважан у две ситуације. Најпре, ако су странке већ сарађивале или су пословале у тој одређеној врсти међународне трговине, па су упознате са праксом и коришћењем одређене форме пророгационог споразума.¹⁰⁷³ Ако постоји устаљена пракса, без обзира да ли је странка већ пословала у одређеној врсти међународне трговине, она је обавезана проргационим споразумом.¹⁰⁷⁴ У предмету *Profit Investment SIM SpA v. Stefano Ossi and Others*,¹⁰⁷⁵ Суд правде заузео је два става у вези са формалном пуноважношћу пророгационе клаузуле садржане у проспекту објављеном на сајту ирске берзе, у циљу издавања обвезница. Пророгациона клаузула пуноважна је у складу са чланом 23 став 1 тачка (а) Уредбе Брисел I када је уговор закључен између странака после издавања обвезница, ако су се странке изричито сагласиле са њом или садржи изричито упућивање на објављени проспект. Она је пуноважна када постоји претпостављена сагласност са њом, ако суд утврди испуњеност услова прописаних чланом 23 став 1 тачка (ц) Уредбе Брисел I.¹⁰⁷⁶ Суд правде одлучио је у предмету *Mainschiffahrts-Genossenschaft eG (MSG) v. Les Gravières Rhénanes SARL*¹⁰⁷⁷ да је усмени уговор у међународној трговини пуноважан, ако је уговорна страна без приговора плаћала фактуре које су садржале пророгациону клаузулу, сматрајући да је такав поступак у складу са устаљеном праксом у међународној трговини и странке су упознате са таквом праксом.¹⁰⁷⁸

Испуњеност формалног услова постоји и када се уговара надлежност одредивог суда. Суд правде је, у предмету *Coreck Maritime GmbH v. Handelsveem BV*

¹⁰⁷¹Члан 25 став 1 тачка (ц) Уредбе Брисел I recast.

¹⁰⁷² Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 13.94.

¹⁰⁷³ *Ibid.*, параграф 13.99.

¹⁰⁷⁴ *Ibid.*, параграф 13.100.

¹⁰⁷⁵ C-366/13, ECLI:EU:C:2016:282.

¹⁰⁷⁶ C-366/13, ECLI:EU:C:2016:282, параграфи 11 и 68.

¹⁰⁷⁷ C-106/95, ECLI:EU:C:1997:70.

¹⁰⁷⁸ Kuipers, J.J., Party Autonomy in the Brussels I Regulation and Rome I Regulation and the European Court of Justice Party, стр 130.

and Others,¹⁰⁷⁹ закључио да је довољно да клаузула садржи јасно дефинисане објективне чињенице усаглашене од стране странака, на основу којих се недвосмислено може утврдити који је суд државе чланице надлежан у сваком конкретном случају.¹⁰⁸⁰ Битно је напоменути да клаузула мора испуњавати формалне услове како би се спречила злоупотреба, јер у супротном, странке би закључивале такву врсту уговора и тиме заобилазиле правила формалне пуноважности.¹⁰⁸¹

Формални услови морају се стриктно тумачити.¹⁰⁸² Сврха форме је да обезбеди доказ да је сагласност воља стварно постигнута и да је закључен споразум.¹⁰⁸³ Суд правде истакао је, у предмету *Coreck Maritime GmbH*, обавезу суда да утврди да ли је пророгациона клаузула постигнута сагласношћу воља странака, на јасан и недвосмислен начин. Такође, истакао је да је сврха форме да установи постигнуту сагласност воља странака.¹⁰⁸⁴ У предмету *Elefanten Schuh GmbH v Pierre Jacqmain*¹⁰⁸⁵ поставило се питање да ли је пророгациони споразум садржан у уговору апсолутно ништав, ако уговор није написан на језику који је предвиђен правом државе чланице пред чијим судом је покренут поступак.¹⁰⁸⁶ Наиме, суд у Белгији одлучио је да споразум којим се уговара надлежност немачког суда је апсолутно ништав из разлога што индивидуални уговор о раду, у коме је садржан споразум, није сачињен на холандском језику у складу са прописом државе суда.¹⁰⁸⁷ У вези са претходно наведеним, Суд правде сматрао је да пуноважност пророгационог споразума не може бити условљена додатним формалним условима предвиђеним правом државе чланице, укључујући и језик на ком треба бити сачињен уговор, јер се тиме нарушава правна сигурност и предвидивост установљена чланом 17 Бриселске конвенције.¹⁰⁸⁸

Друга значајна новина Уредбе Брисел I recast огледа се у регулисању меродавног права за материјалну пуноважност пророгационог споразума. Наиме, пошто Уредба Брисел I није регулисала ово питање,¹⁰⁸⁹ а Уредба Рим I искључује из

¹⁰⁷⁹ C-387/98, ECLI:EU:C:2000:606.

¹⁰⁸⁰ *Coreck Maritime GmbH v. Handelsveem BV and Others*, параграфи 12 и 15.

¹⁰⁸¹ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 13.118.

¹⁰⁸² Kuipers, J.J., Party Autonomy in the Brussels I Regulation and Rome I Regulation and the European Court of Justice Part, стр. 1510.

¹⁰⁸³ Vreeling, N., Party Autonomy in the Brussels I Recast Regulation and Asymmetric Jurisdiction Clauses, *ELTE Law Journal*, 2019 (2), стр. 66.

¹⁰⁸⁴ C-387/98, ECLI:EU:C:2000:606, параграф 13.

¹⁰⁸⁵ Case 150/80, ECLI:EU:C:1981:148.

¹⁰⁸⁶ Case 150/80, ECLI:EU:C:1981:148, параграф 21.

¹⁰⁸⁷ Case 150/80, ECLI:EU:C:1981:148, параграф 5.

¹⁰⁸⁸ Case 150/80, ECLI:EU:C:1981:148, параграфи 25, 26 и 29.

¹⁰⁸⁹ Исто важи и за Луганску конвенцију.

своје примене пророгациони споразум,¹⁰⁹⁰ материјална пуноважност споразума ценила се на основу националног права државе суда. С обзиром да се меродавно право за пуноважност споразума разликује од државе до државе, у зависности од тога да ли је пророгациони споразум процесни уговор или уговор, материјална пуноважност споразума ценила се или по *lex fori* или по *lex causae*, што је доводило до неуједначене праксе. Да би се уједначила пракса судова, Уредба Брисел I recast предвиђа да се материјална пуноважност пророгационог споразума цени на основу права изабраног суда,¹⁰⁹¹ јер странке су изабрале тај суд и неће имати примедби да се пуноважност цени по праву тог суда.¹⁰⁹² У вези са применом ове одредбе могу се поставити два питања.

Прво питање које се нужно поставља тиче се могућности за примену узвраћања и преупућивања, односно шта се подразумева под меродавним правом. Наиме Рецитал 20 Уредбе Брисел I recast изричито наводи да меродавно право изабраног суда обухвата колизионе норме, што за последицу може имати неуједначеност у пракси из два разлога. Први разлог, у зависности од тога да ли државе сматрају пророгациони споразум процесним уговором или не, примениће се као меродавно *lex fori*, односно *lex causae*. Други разлог, поједина права држава уговорница не искључују установу *renvoi*, што доводи до упућивања на примену неког другог права, укључујући његове колизионе норме.¹⁰⁹³ У доктрини постоји став да уколико национално право изабраног суда не регулише питање материјалне пуноважности, треба применити одредбе Уредбе Рим I, с обзиром да искључење пророгационих споразума из њене примене значи да државе чланице нису у обавези да је примене, а не да не смеју да је примене.¹⁰⁹⁴ Сматрам да је такав став погрешан, узимајући у обзир чињеницу да Уредба Рим I не регулише меродавно право за пророгациони споразум. Такав став би био примењив, ако би она регулисала меродавно право за материјалну пуноважност проргационог споразума, јер би се на тај начин постигла унификација у правом смислу речи, с обзиром да она искључује установу *renvoi*.¹⁰⁹⁵

Друго питање које се нужно поставља је ако странке уговоре надлежност више судова, по праву ког суда се цени материјална пуноважност пророгационог

¹⁰⁹⁰ Члан 2 став 2 тачка (е) Уредбе Рим I.

¹⁰⁹¹ Члан 25 став 1 Уредбе Брисел I recast.

¹⁰⁹² Kruger, T., *op. cit.*, стр. 210.

¹⁰⁹³ Исто мишљење Herranz Ballesteros, M., The Regime of Party Autonomy in the Brussels I Recast, *Journal of Private International Law*, Vol. 10, No. 2, 2014, стр. 296.

¹⁰⁹⁴ *Ibid.*, стр. 299.

¹⁰⁹⁵ *Ibid.*, стр. 300.

споразума? По једном мишљењу, цени се по праву свих изабраних судова. По другом мишљењу, са којим се слажем, цени се по праву изабраног суда пред којим је покренут поступак.¹⁰⁹⁶

Битно је напоменути да материјална пуноважност обухвата пословну способност за закључење пророгационог споразума и утицај на формирање сагласности воље, односно када је сагласност дата под претњом, принудом, преваром или заблудом.¹⁰⁹⁷ Материјална пуноважност споразума не обухвата дејство пророгационог споразума према трећим лицима, што значи да нема основа примене права изабраног суда на решавање тог питања. Приликом израде Нацрта Уредбе Брисел I recast Европски парламент је предложио одредбу која регулише дејство пророгационог споразума према трећим лицима, али она је уклоњена из коначне верзије зато што је предвиђала да су трећа лица обавезана пророгационим споразумом, уз испуњеност одређених услова, чиме се утиче на њихов слободан приступ суду и очигледно је неправедна.¹⁰⁹⁸ Правно дејство пророгационог споразума према трећим лицима одређује се праксом Суда правде. До сада постоје три различита становишта у вези са овим питањем.¹⁰⁹⁹

Према првом, проргациона клаузула обавезује трећу страну уколико се она сагласила са њом.¹¹⁰⁰ Тако нпр. у предмету *Refcomp SpA v Axa Corporate Solutions Assurance SA and Others*,¹¹⁰¹ Суд правде сматрао је да када постоји ланац уговора о продаји робе пророгациона клаузула садржана у уговору између произвођача робе и купца се не односи на крајњег купца робе, који представља треће лице, осим ако се не утврди да је он сагласан са њом.¹¹⁰² Такође, заузео је став да се не примењује национално право у циљу одређивања дејства пророгационе клаузуле на крајњег купца робе, с обзиром да би примена националног права била у супротности са принципима и циљевима предвиђених у Рециталима 2 и 11 Уредбе Брисел I.¹¹⁰³

¹⁰⁹⁶ *Ibid.*, стр. 296.

¹⁰⁹⁷ Ratković, T., Zgrabljic Rotar, D., Choice-of-Court Agreements under the Brussels I Regulation (Recast), стр. 255.

¹⁰⁹⁸ Musseva, B., Opposibility of choice-of-court agreements against third parties under the Hague choice-of-court convention and Brussels Ibis Regulation, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 18, 2016, стр. 78.

¹⁰⁹⁹ *Ibid.*, стр. 86.

¹¹⁰⁰ *Ibid.*

¹¹⁰¹ C-543/10, ECLI:EU:C:2013:62.

¹¹⁰² Musseva, B., Opposibility of choice-of-court agreements against third parties under the Hague choice-of-court convention and Brussels Ibis Regulation, стр. 82-84.

¹¹⁰³ Herranz Ballesteros, M., The Regime of Party Autonomy in the Brussels I Recast, стр. 303-304.

Према другом становишту треће лице обавезано је пророгационом клаузулом, и без дате сагласности, када је у складу са материјалним правом државе чланице на кога је упутило право изабраног суда, сукцесор права и обавезе једне од уговорних страна.¹¹⁰⁴ У већ поменутом предмету *Coreck Maritime GmbH*, Суд правде одлучио да је пророгациона клаузула садржана у бродском товарном листу обавезујућа за трећу страну, и без њене сагласности, која је ималац бродског товарног листа и сукцесор права и обавезе бродовласника, а на основу права државе чланице на које је упутило право изабраног суда.¹¹⁰⁵

И на крају, по трећем становишту које је најлибералније, треће лице обавезано је пророгационом клаузулом, без његове сагласности и без примене материјалног права државе чланице на кога је упутило право изабраног суда.¹¹⁰⁶ Суд правде је, у предмету *Gerling Konzern Speziale Kreditversicherungs-AG and others v. Amministrazione del Tesoro dello Stato*,¹¹⁰⁷ заузео став да пророгациона клаузула у уговору о осигурању има дејство према кориснику осигурања, иако није уговорна страна, у складу са чланом 12 Бриселске конвенције, који предвиђа да пророгациона клаузула обавезује и трећа лица, чији је идентит непознат у тренутку закључења уговора.¹¹⁰⁸ У предмету *Powell Duffryn Plc v. Wolfgang Petereit*¹¹⁰⁹ Суд правде одлучио је да статут акционарског друштва, који је објављен на месту којем акционари имају приступ или је објављен у јавном регистру и садржи пророгациону клаузулу, представља споразум о избору суда у складу са чланом 17 Бриселске конвенције и обавезује све акционаре, без обзира на начин на који су стекли акције.¹¹¹⁰

Новина коју уводи Уредба Брисел I recast тиче се регулисања пророгационе клаузуле.¹¹¹¹ Наиме, она је саставни део уговора и независна је од уговора, што значи да се њена пуноважност не може оспоравати због непуноважности уговора.¹¹¹² То значи да ако је основни уговор апсолутно ништав, то не значи аутоматски и да је

¹¹⁰⁴ Musseva, B., Opposibility of choice-of-court agreements against third parties under the Hague choice-of-court convention and Brussels Ibis Regulation, стр. 86.

¹¹⁰⁵ Kuipers, J.J., Party Autonomy in the Brussels I Regulation and Rome I Regulation and the European Court of Justice Party, стр. 1510.

¹¹⁰⁶ Musseva, B., Opposibility of choice-of-court agreements against third parties under the Hague choice-of-court convention and Brussels Ibis Regulation, стр. 86.

¹¹⁰⁷ Case 201/82, ECLI:EU:C:1983:217.

¹¹⁰⁸ Musseva, B., Opposibility of choice-of-court agreements against third parties under the Hague choice-of-court convention and Brussels Ibis Regulation, стр. 79.

¹¹⁰⁹ C-214/89, ECLI:EU:C:1992:115.

¹¹¹⁰ Musseva, B., Opposibility of choice-of-court agreements against third parties under the Hague choice-of-court convention and Brussels Ibis Regulation, стр. 81-82. Hartley, T. C., *op. cit.*, параграфи 13.86-13.89.

¹¹¹¹ Уредба Брисел I и Луганска конвенција не садрже ову одредбу.

¹¹¹² Члан 25 став 5 Уредбе Брисел I recast.

пророгациона клаузула ништава. Наиме, посебно се испитује сагласност воља, формална и материјална пуноважност пророгационе клаузуле на начин прописан Уредбом Брисел I recast, а не правом које је меродавно за главни уговор. Суд правде заузео је став у случају *Beninacasa v. Dentalkit Srl*.¹¹¹³ да је пророгациона клаузула процесне природе и њена пуноважност се одређује у складу са одредбама Бриселске конвенције, за разлику од материјалне пуноважности главног уговора која се цени према *lex causae*.¹¹¹⁴ Уколико би се дозволило странци да тврди да је цео уговор апсолутно ништав на основу *lex causae*, дерогирало би се дејство одредбе која уређује пророгацију надлежности и нарушила правна сигурност која се успоставља њоме.¹¹¹⁵ Изузетак постоји када је основни уговор апсолутно ништав зато што не постоји сагласност воља да се он закључи.¹¹¹⁶

Када искључиво изабрани суд утврди да су испуњени сви претходно наведени услови, он заснива своју надлежност и не може се огласити ненадлежним, јер сматра да би неки други суд био погоднији да одлучује о том спору.¹¹¹⁷ Таквом формулацијом искључује се примена теорије *forum (non) conveniens*.¹¹¹⁸ Уколико утврди да је искључиви пророгациони споразум неважећи и апсолутно ништав, утврдиће да ли постоји основ заснивања надлежности на основу других одредаба ове Уредбе.

Пророгирани суд државе чланице на основу писаног акта о оснивању траста, који не сме садржати одредбе које су у супротностима са одредбама које регулишу пророгацију у споровима у којима се јавља слабија страна или који не сме искључивати надлежност судова који имају искључиву надлежност, искључиво је надлежан у поступцима покренутим против оснивача, управника или корисника, када је у питању спор поводом њиховог односа или њихових права и обавеза у оквиру траста.¹¹¹⁹

Претходно наведено се односи на искључиве и неискључиве споразуме, које Уредба Брисел I recast изричито наводи. У пракси се поставило питање да ли се она односи и на асиметричне споразуме и хибридне клаузуле. Асиметрични споразуми су били регулисани чланом 17 став 5 Бриселске конвенције. У том смислу ако је

¹¹¹³ C-269/95, ECLI:EU:C:1997:337.

¹¹¹⁴ C-269/95, ECLI:EU:C:1997:337, параграф 25.

¹¹¹⁵ C-269/95, ECLI:EU:C:1997:337, параграф 29.

¹¹¹⁶ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 13.153.

¹¹¹⁷ Члан 25 став 1 Уредбе.

¹¹¹⁸ Исто мишљење Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 13.167.

¹¹¹⁹ Члан 25 ст. 3 и 4 Уредбе Брисел I recast.

споразум закључен у интересу једне стране, та страна задржава право да покрене поступак пред било којим другом судом државе чланице који је надлежан по основу Конвенције.¹¹²⁰ Уредбе Брисел I и Брисел I recast, као наследници Бриселске конвенције, нису задржале ову одредбу.¹¹²¹ У погледу дејства асиметричних споразума, Суд правде још увек није заузео став, што значи да судови држава чланица одлучују о њиховој примени, што доводи до неуједначености у пракси, с обзиром да неке државе дозвољавају њихову примену, а неке не. С тим у вези, да би се избегла примена асиметричног споразума странке покреће поступак у држави која није благонаклона према њима. То доводи до тога да се такви споразуми проглашавају апсолутно ништавим и суд заснива надлежност на основу других тачака везивања.

Тако је у предмету *Rotschild v Credit suisse*,¹¹²² који се водио пред француским судовима, одлучено да је асиметрични споразум у супротности са циљем и сврхом пророгационог споразума. Наиме, клијенткиња је отворила банковни рачун у париској пословници *Rotschild* банке, са седиштем у Луксембургу. Клаузула је гласила да ће сви спорови између клијента и банке бити у искључивој надлежности судова Луксембурга, док банка задржава право да покрене поступак пред судом пребивалишта клијента или пред било којим другим конкурентно надлежним судом. С обзиром да је пребивалиште клијенткиње било у Шпанији и да јој банка није пружила услугу на тој територији, одредбе члана 16 Уредбе Брисел I које се односе на потрошачке уговоре, нису биле применљиве. Клијенткиња је тужила банку и њену пословницу пред судом у Паризу. Банка је истакла приговор ненадлежности који је одбијен и суд је одлучио да је пророгациона клаузула у супротности са циљем и сврхом пророгационог споразума прописаним чланом 23 Уредбе Брисел I, односно да није испуњен принцип правне сигурности, који се остварује кроз предвидивост норми међународне надлежности. У поднетој жалби, банка је истакла, између осталог, да се члан 23 Уредбе Брисел I примењује и на асиметричне пророгационе клаузуле и да није услов пуноважности пророгационе клаузуле да само изабрани суд може бити надлежан. Апелациони суд одбио је жалбу и заузео став да одредба члана 17 став 3 Бриселске конвенције не дозвољава пророгациону клаузулу којом се једној страни даје потпуна дискреција да покрене поступак пред конкурентно надлежним судом било које државе, јер је то у супротности са предвидивошћу и правном сигурношћу, већ

¹¹²⁰ Keys, M., Brooke, A. M., Jurisdiction agreements: exclusive, optional and asymmetrical, стр. 365.

¹¹²¹ Исто важи и за Луганску конвенцију.

¹¹²² Tribunal de grande instance, Paris, 18.01.2011, RG n°09/16659, 5. Наведено према Keys, M., Brooke, A. M., Jurisdiction agreements: exclusive, optional and asymmetrical, стр. 367.

пред конкурентно надлежним судом државе чланице. Банка је у жалби пред Врховним касационим судом Француске, истакла да клаузула испуњава сврху предвидивости и правне сигурности, с обзиром да се израз *други надлежни судови* односи на друге надлежне судове држава чланица, а не трећих држава. Врховни касациони суд Француске заузео је став да је клаузула апсолутно ништава, с обзиром да је у питању потестативни услов, односно извршење уговора је у рукама само доминантније стране, а што је у супротности са циљевима и сврхом клаузуле.¹¹²³ Практичари су нападали овакав став Врховног касационог суда Француске, јер су сматрали да је применио француско облигационо право, са циљем утврђивања шта је прихватљиво у складу са Уредбом Брисел I recast. Наиме, по француском праву потестативна клаузула је апсолутно ништава, када је уговор у потпуности подређен вољи једне стране. У овом случају имплементација клаузуле је зависила од воље банке, а не од самог њеног постојања, што значи да клаузула није потестативна.¹¹²⁴ Такође, треба узети у обзир чињеницу да француски суд није одредио пуноважност асиметричне клаузуле у складу са правом изабраног суда, односно право Луксембурга заједно са колизионом нормама.¹¹²⁵

У предмету *Apple v. eBizcuss*,¹¹²⁶ пророгациона клаузула гласила је да ће странке спор решававати пред судовима Ирске, док *Apple* задржава право да покрене поступак пред судовима државе где *eBizcuss* има седиште или пред судовима државе у којој је настала штета за *Apple*. Друга страна покренула је спор пред Привредним судом у Паризу, који се огласио ненадлежним. У својој жалби, *eBizcuss* ослањао се на заузети став у *Rotschild v Credit suisse* и у складу са тим истакао је да је клаузула у супротности са правном сигурношћу. Апелациони суд одбио је жалбу, истићући да клаузула испуњава услов правне сигурности, с обзиром да садржи елеменат одредивости конкурентно надлежних судова, где је штета настала, а што је потврдио и Врховни касациони суд Француске.¹¹²⁷

С обзиром на различитост у примени асиметричних споразума, у зависности од њиховог тумачења, француски Касациони суд упутио је у априлу 2023. године три питања Суду правде, на која још увек чекамо одговоре. Прво, да ли се пуноважност

¹¹²³ Keys, M., Brooke, A. M., Jurisdiction agreements: exclusive, optional and asymmetrical, стр. 367-370.

¹¹²⁴ Vreeling, N., Party Autonomy in the Brussels I Recast Regulation and Asymmetric Jurisdiction Clauses, стр. 78.

¹¹²⁵ *Ibid.*

¹¹²⁶ Cour d'appel, Paris, 08.04.2014, RG n°13/21121. Наведено према Keys, M., Brooke, A. M., Jurisdiction agreements: exclusive, optional and asymmetrical, стр. 372.

¹¹²⁷ *Ibid.*

асиметричне клаузуле оцењује на основу Уредбе Брисел I recast или на основу права државе чланице чији је суд изабран. С тим у вези је и питање да ли материјална пуноважност обухвата и ефекте асиметричности. Друго, ако се пуноважност клаузуле цени на основу Уредбе Брисел I recast, да ли она забрањује или ограничава асиметричну клаузулу. Треће, ако се пуноважност клаузуле цени на основу права државе чланице изабраног суда, право које државе се примењује када је клаузулом предвиђена надлежност више изабраних судова или када је изабран један суд, а дозвољено је другој страни да покрене поступак пред конкурентно надлежним судом?¹¹²⁸

Дилеме које окружују хибридне клаузуле огледају се у томе што Уредба Брисел I recast искључује из своје примене арбитражни поступак,¹¹²⁹ те се поставља питање њене примене на клаузулу до покретања поступка.¹¹³⁰ До сада Суд правде није заузимао становиште у погледу њихове дозвољености, што значи да се примењује право држава чланица, а што доводи до неуједначене праксе. До сада неколико судова држава чланица, нпр. Шпаније, Француске, Енглеске док је била чланица Европске уније, прихватили су пуноважност хибридних клаузула у одређеним предметима.¹¹³¹ С тим у вези, немачки суд одлучио је да застајање са поступком пред судом да би се покренула арбитража доводи до тога да опција избора суда буде лишена примене.¹¹³² У Бугарској, Врховни касациони суд¹¹³³ заузео је становиште да је асиметрична хибридна клаузула апсолутно ништава, с обзиром да установљава потестативно право у корист једне странке, кредитора, а што је у супротности са чињеницом да се потестативно право може установити само законом, а не аутономијом воље уговорних страна. Наиме, кредитор је, у складу са клаузулом, покренуо спор пред арбитражом која је донела одлуку у његову корист. Друга странка је поднела захтев за поништење арбитражне одлуке, с обзиром да је клаузула апсолутно ништава јер је у супротности са начелом добре вере и процесне једнакости.¹¹³⁴ Битно је напоменути да су странке

¹¹²⁸ <https://hsfnotes.com/litigation/2023/06/13/asymmetric-jurisdiction-clauses-french-court-refers-questions-of-validity-to-cjeu/>, (приступљено 6.05.2024.).

¹¹²⁹ Члан 1 став (2) тачка (д) Уредба Брисел I recast.

¹¹³⁰ Kansu Okuyay, N., The Applicability of the Brussels I bis Regulation to Hybrid Dispute Resolution Clauses, стр. 63

¹¹³¹ *Ibid.*, стр. 62.

¹¹³² Draguievu, D., Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity, Severability or Enforceability, стр. 27-28.

¹¹³³ Bulgarian supreme Court of Cassation, second Commercial Chamber, Commercial Case No. 1193/2010, Judgment No. 71, 2 september 2011. Bakumenko, V., Asymmetric Jurisdiction Clauses: Grounds for Validity Within Different Jurisdictions, стр. 91 фуснота 27.

¹¹³⁴ *Ibid.*, стр. 91.

поступка била физичка лица, те у том смислу није било упућивања на заштиту потрошача, већ је акценат стављен на заштиту процесне једнакости.¹¹³⁵

2.1.2. Прећутна пророгација

Прећутна пророгација у Уредби Брисел I recast постоји када се тужени упусти у спор пред судом државе чланице, без оспоравања надлежности.¹¹³⁶ У том смислу, Суд правде је у већ поменутом предмету *Elefanten Shuh GmbH* потврдио старо правило да је прећутна пророгација старија од изричите. Наиме, он је истакао да суд државе чланице пред којим је поступак покренут, упркос пророгационом споразуму у корист суда друге државе чланице, постаје међународно надлежан ако тужени није истакао приговор ненадлежност.¹¹³⁷ Прећутна пророгација постоји и уколико тужени истакне противтужбени захтев за који је надлежан искључиво пророгирани суд, али се тужилац упусти у спор без истицања приговора ненадлежности суда у погледу противтужбе.¹¹³⁸ То је потврђено од стране Суда правде у истом предмету (*Elefanten Shuh GmbH*) који је сматрао да и онда када противтужба не произилази из истог уговора који је предмет спора, добровољно појављивање пред судом, без истицања приговора ненадлежности, значи пристанак на надлежност тог суда.¹¹³⁹

С друге стране, Суд правде је у истом предмету (*Elefanten Shuh GmbH*) истакао да се не може говорити о прећутној пророгацији ако тужени, уз приговор ненадлежности, изнесе уједно и одбрану у меритуму (за случај да приговор ненадлежности буде одбијен).¹¹⁴⁰ Такође, прећутна пророгација не постоји ако се тужени не појави пред судом или не достави тражено изјашњење.¹¹⁴¹

С тим у вези, поставља се питање да ли постоји прећутна пророгација уколико се покрене поступак и суд због немогућности достављања тужбе туженом (услед недовољних података о месту његовог пребивалишта) именује заступника туженом чије пребивалиште није познато. При томе, заступник се упусти у спор и не истакне приговор ненадлежности. Суд правде је у предмету *A v. B*¹¹⁴² одлучио да се описани случај не сматра прећутном пророгацијом зато што тужени није знао за покретање

¹¹³⁵ Draguievu, D., *Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity, Severability or Enforceability*, стр. 31-32.

¹¹³⁶ Члан 26 став 1 Уредбе Брисел I recast.

¹¹³⁷ Kruger, T., *op. cit.*, стр. 112.

¹¹³⁸ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 14.02.

¹¹³⁹ Kruger, T., *op. cit.*, стр. 113.

¹¹⁴⁰ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 14.05.

¹¹⁴¹ *ZX v Ryanair DAC*, C-464/18, ECLI:EU:C:2019:311, параграф 41.

¹¹⁴² C-262/21 PPU-A, ECLI:EU:C:2021:640.

поступка и, самим тим, није могао да пружи заступнику податке релевантне за истицање приговора ненадлежности. У супротном, било би повређено право на правично суђење.¹¹⁴³

У пракси се поставило питање да ли се прећутна пророгација, баш као и изричита пророгација, односи на лица са пребивалиштем на територији треће државе. Наиме, члан 6 став 1 Уредбе Брисел I recast регулише да ако тужени нема пребивалиште на територији државе чланице, надлежност суда државе чланице одређује се у складу са њеним међународним приватним правом, осим ако је, између осталог, у питању изричита пророгација. Тумачењем ове одредбе очигледно је да се прећутна пророгација не примењује и на та лица непосредно на основу Уредбе Брисел I recast, већ је једина могућност да до ње дође на основу правила међународног приватног права државе чланице.¹¹⁴⁴ С тим у вези, неусаглашеност у примени норми о надлежности када је у питању тужени са пребивалиштем на територији државе чланице у односу на туженог чије пребивалиште није у ЕУ, може утицати на правилно функционисање унутрашњег тржишта.¹¹⁴⁵

У погледу прећутне пророгације, било би пожељно да будућа измена Уредбе Брисел I recast обухвати проширење њене примене на тужене који немају пребивалиште на територији државе чланице, а у циљу уједначавања норми надлежности, укључујући и уједначавање правила о изричитој и прећутној пророгацији.

Кад је реч о односу прећутне пророгације са изричитом пророгацијом у корист суда треће државе, у предмету *Taser International Inc. v. SC Gate 4 Business SRL and Cristian Mircea Anastasiu*,¹¹⁴⁶ Суд правде је одлучио да постојање таквог пророгационог споразума нема утицаја на покретање поступка пред судом државе чланице у којој тужени има седиште, уколико тужени није истакао приговор ненадлежности тог суда.¹¹⁴⁷ Суд државе Уније надлежан је по основу прећутне пророгације и не може се огласити ненадлежним. То значи да се прећутна пророгација у корист суда државе ЕУ примењује како у случају постојања претходне изричите

¹¹⁴³ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 14.04.

¹¹⁴⁴ Moura Vicente, D., *The Role of the Brussels I-Bis Regulation in European Private International Law and the Challenges Facing It*, стр 10-11. Доступно на https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4630442, приступљено 1.05.2024.).

¹¹⁴⁵ *Ibid.*, стр. 11.

¹¹⁴⁶ C-175/15, ECLI:EU:C:2016:176.

¹¹⁴⁷ C-175/15, ECLI:EU:C:2016:176, параграф 36.

пророгације у корист суда друге државе чланице, тако и случају постојања изричите пророгације у корист суда треће државе.

2.1.3. Ограничење избора суда

Посебна правила пророгације надлежности примењују се у спору када је једна страна слабија зато што су пророгационе клаузуле често саставни део уговора и ретко су подложне преговарању, те се слабија страна углавном мора сагласити са њом. То значи да се она не примењују када се оба субјекта приватноправног односа начелно сматрају слабијом страном, нпр. спор између два потрошача.¹¹⁴⁸ Претходно наведено важи и када су обе стране једнаке преговарачке моћи, нпр. спор између осигураваача и реосигураваача, с обзиром да осигураваач није слабија страна.¹¹⁴⁹ С тим у вези, посебна правила пророгације надлежности када је реч о споровима у којима се јавља слабија страна постоје у споровима из уговора о осигурању, у циљу заштите уговараача осигурања, осигураног лица и корисника осигурања, из потрошачког уговора, у циљу заштите потрошача и из индивидуалног уговора о раду, у циљу заштите запосленог.¹¹⁵⁰

Пружање услуга осигурања и реосигурања дефинисани су Директивом 2016/97 о делатности осигурања.¹¹⁵¹ Наиме, делатност осигурања обухвата активности у вези са понудом, саветовањем, обављањем других радњи у циљу закључења или извршења уговора о осигурању, итд.¹¹⁵² Уговор о реосигурању обухвата активности саветовања предлагања или спровођења других послова у припреми склапања уговора о реосигурању, склапање тих уговора или помоћ у њиховом извршењу.¹¹⁵³

Потрошачки уговор је дефинисан Уредбом Брисел I recast, што значи да је у питању аутономни појам.¹¹⁵⁴ То је уговор који потрошач закључује у циљу задовољења својих личних потреба, а које су ван његове пословне или комерцијалне делатности.¹¹⁵⁵ Из дефиниције не произилази да потрошач мора бити физичко лице, али Суд правде је у неколицини предмета заузео став да потрошач не може бити корпорација, чак и када обавља непрофитну делатност, што значи да мора бити физичко лице.¹¹⁵⁶ Такође,

¹¹⁴⁸ Kruger, T., *op. cit.*, стр. 144.

¹¹⁴⁹ *Ibid.*, стр. 145.

¹¹⁵⁰ Рецитал 18 Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁵¹ *Directive (EU) 2016/97 of the European Parliament and of the Council of 20 January 2016 on insurance distribution (recast)*, Official Journal of the European Union L26/19.

¹¹⁵² Члан 2 тачка 1 Директива 2016/97 о делатности осигурања.

¹¹⁵³ Члан 2 тачка 2 Директива 2016/97 о делатности осигурања.

¹¹⁵⁴ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 11.63.

¹¹⁵⁵ Члан 17 став 1 Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁵⁶ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 11.70.

аутономни појам не одређује ко може (или мора) бити друга страна са којом потрошач закључује уговор. С обзиром да се посебна правила примењују на односе између страна чији положај није равноправан, закључак је да је друга уговорна страна лице које обавља пословну или комерцијалну делатност.¹¹⁵⁷

Суд правде је у поменутом предмету *Benincasa* сматрао да лице које закључи уговор у циљу вршења будућих професионалних активности не сматра се потрошачем, ако у време закључења уговора није почео са обављањем тих активности.¹¹⁵⁸ Такође, када потрошач пренесе своја права и обавезе лицу које обавља професионалну или комерцијалну делатност, став Суда правде је да сукцесор није слабија страна.¹¹⁵⁹

У предмету *Maximilian Schrems v Facebook Ireland Limited*, Суд правде је заузео став да потрошач који закључи уговор о пружању услуга са професионалним оператером, у овом случају са *Facebook*, за личне потребе сматра се потрошачем. У овом предмету *Schrems* је адвокат који је отворио налог за приватне потребе, али је временом почео да га користи и у пословне сврхе. То значи да је налог користио за обе сврхе, па се поставило питање да ли је потрошач. Суд правде је истакао да је у време закључења уговора *Schrems* био потрошач и остао потрошач, иако је у маргиналној мери користио налог за приватне потребе.¹¹⁶⁰ Уредба Брисел I recast такође предвиђа уговоре који потпадају под потрошачке уговоре. Он обухвата уговор о продаји робе на рате, уговор о зајму са отплатом на рате или уговор о кредиту за финансирање продаје робе и у свим другим ситуацијама, када је уговор закључен са лицем, које обавља пословну или комерцијалну делатност у држави чланици у којој потрошач има пребивалиште или прекогранично врши делатност¹¹⁶¹ у тој држави чланици или у више држава чланица, укључујући и њу.¹¹⁶² Уговор о превозу људи и робе било којим

¹¹⁵⁷ Детаљније видети *Ibid.*, параграфи 11.64 и 11.65.

¹¹⁵⁸ *Ibid.*, параграф 11.68.

¹¹⁵⁹ *Ibid.*, параграф 11.67.

¹¹⁶⁰ Calvo Caravaca, A.-I., Consumer contracts in the European Court of Justice case law. Latest trends, *Cuadernos de Derecho Transnacional*, Vol. 12, Nº 1, 2020, стр. 94-95.

¹¹⁶¹ Оно што је битно код овог уговора јесте да продавац обавља комерцијалну делатност на одређеној територији државе чланице са намером да закључи уговор са потрошачем који има пребивалиште у тој држави чланици. То значи да када продавац из Бугарске има сајт, на ком постоји могућност наручивања на француском језику или плаћање у еурима, то значи да постоји намера прекограничног обавања делатности, која је усмерена на закључивање потрошачког уговора са потрошачем који има пребивалиште на територији Француске или државе чланице у којој је званична валута Еуро. Hartley, T. C., *op. cit.*, параграфи 11.90 и 11.92.

¹¹⁶² Члан 17 став 1 Уредбе Брисел I recast. Да би се Уредба Брисел I recast примењивала на ову врсту уговора мора бити испуњен и трећи услов који није изричито наведен, а то је да предмет закљученог уговора мора бити у вези са професионалном и комерцијалном делатношћу. С тим у вези, када француски потрошач купи ципеле енглеског произвођача у Енглеској, а који их продаје и у Француској, он може покренути спор у Француској, с обзиром да уговор потпада под активности које енглески произвођач обавља у Француској. У супротном, ако енглески произвођач ципела не врши њихову продају

средством није потрошачки уговор, с тим што када цена у уговору укључује превоз и смештај, онда потпада под потрошачки уговор.¹¹⁶³

Уредба Брисел I recast не дефинише појам индивидуалног уговора о раду, већ је Суд правде дао смернице за његово тумачење. Наиме, то је аутономни појам, који се мора тумачити на исти начин у свим релевантним правним тековинама Европске уније. Такође, национални судови приликом утврђивања постојања индивидуалног уговора о раду треба да утврде да ли је то хијерархијски однос између запосленог и послодавца, потом да у одређеном временском периоду запослени пружа услуге у име и за рачун послодавца, а за узврат прима надокнаду, итд.¹¹⁶⁴ С обзиром да се одредба тиче само индивидуалног уговора о раду, то значи да су колективни уговори искључени из примене Уредбе Брисел I recast.¹¹⁶⁵ Уколико запослени обавља рад који представља вршење јавних овлашћења, такав уговор не потпада под примену Уредбе Брисел I recast.¹¹⁶⁶

Посебна надлежност судова држава чланица у споровима у којима се јавља слабија страна постоји када доминантна¹¹⁶⁷ и слабија¹¹⁶⁸ страна имају пребивалишта на територији Европске уније. Такође, она постоји када доминантна страна нема пребивалиште на територији Европске уније, а има својство туженог. Даље, она постоји када доминантна страна, са пребивалиштем у трећој држави има пословнице, огранке или друге пословне јединице у једној од држава чланица у споровима који произилазе из њиховог пословања, а слабија страна има пребивалиште у тој држави чланици.¹¹⁶⁹ Затим, посебна надлежност судова држава чланица постоји у споровима у вези са потрошачким уговором и индивидуалним уговором о раду, када доминантна страна има пребивалиште на територији треће државе, а слабија страна покреће поступак пред судовима одређеним у складу са чланом 18 став 1 и чланом 21 став 2 Уредбе Брисел I recast.¹¹⁷⁰ То значи да посебна надлежност судова држава чланица не постоји када доминантна и слабија страна имају пребивалиште на територији треће државе, затим, када слабија страна има пребивалиште на територији трећих држава,

у Француској, француски потрошач не може покренути поступак у Француској, јер та активност није покривена у Француској. *Ibid.*, параграфи 11. 80 и 11.84.

¹¹⁶³ Члан 17 став 3 Уредбе Брисел I recast. *Ibid.*, параграф 11.100.

¹¹⁶⁴ Grušić, U., Private International Law regulation of individual employment relationships within the European Union, *European Labour Law Journal*, Vol. 15(I), 2024, стр. 88-89.

¹¹⁶⁵ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 11.120.

¹¹⁶⁶ Детаљније видети *Ibid.*, параграф 11.125.

¹¹⁶⁷ Члан 11 став 1, члан 18 став 1 и члан 21 став 1 Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁶⁸ Члан 14 став 1, члан 18 став 2, члан 22 став 1 Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁶⁹ Члан 11 став 2, члан 17 став 2 и члан 20 став 2 Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁷⁰ Члан 6 став 1 Уредбе Брисел I recast.

као и онда када је доминантна страна са пребивалиштем на територији треће државе у улози туженог у споровима из осигурања (а нема пословницу, огранак или другу пословну јединицу у једној од држава чланица или их има, али спорови не произилазе из њиховог пословања).

Посебна надлежност судова држава чланица у споровима у којима се јавља слабија страна, дају јој могућност да у својству тужиоца покрене поступак пред једним од више конкурентно надлежних судова.¹¹⁷¹ Када је пак у својству туженог, поступак се може покренути само пред судом државе чланице у којој слабија страна има пребивалиште.¹¹⁷² Изузетак од ових правила посебне надлежности дозвољен је када стране изаберу суд државе чланице, било изричито или прећутно, али уз испуњеност одређених услова у зависности од тога о којој слабијој страни је реч. Сврха ограничења избора суда државе чланице у споровима у којима се јавља слабија страна, има за циљ заштиту установљених правила у овим поступцима, односно правила да слабија страна може покренути поступак пред тачно одређеним судовима, односно да слабија страна може бити тужена само пред судом где има пребивалиште.¹¹⁷³

Када је реч о изричитом избору суда поред општих услова пророгације надлежности, односно испуњености формалне и материјалне пуноважности, морају бити испуњени и посебни услови. За разлику од општих услова пророгације надлежности, које суд цени по службеној дужности, посебне услове суд цени на основу приговора странке. Посебни услови су алтернативно одређени и јављају се као заједнички за све врсте спорова и као они који су карактеристични за спор из осигурања и потрошачког спора.

Посебни заједнички услови подразумевају да се пророгациони споразум може закључити по настанку спора¹¹⁷⁴ и да производи дејство према обема странама у циљу заштите установљених правила надлежности. Такође, пророгациони споразум може се закључити пре настанка спора, али само ако то не утиче на заштиту слабије стране,¹¹⁷⁵ односно када тај споразум даје право слабијој страни да прошири основе надлежности у циљу заштите својих интереса.¹¹⁷⁶

¹¹⁷¹ Чл. 11 и 12, члан 13 став 1, члан 17 став 2, члан 18 став 1, члан 20 став 1 и члан 21 Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁷² Члан 14 став 1, члан 18 став 2 и члан 22 став 1 Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁷³ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 11.16.

¹¹⁷⁴ Члан 15 став 1 тачка 1, члан 19 тачка 1 и члан 23 тачка 1 Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁷⁵ Kramberger Škrel, J., Choice of court agreements in the Brussels I Regulation, стр. 129.

¹¹⁷⁶ Alihodžić, J., Pravila o međunarodnoj nadležnosti kod pojedinačnih ugovora o radu u pravu Evropske unije i Bosne i Hercegovine, *Collection of Papers IX Private International Law Conference, Recent trends in*

Када је у питању спор из осигурања, посебни појединачни услови зависе од врсте и предмета осигурања. Уговорне стране могу уговорити надлежност суда државе чланице у којој у време склапања уговора имају пребивалиште или уобичајено боравиште, иако се штетни догађај догодио у иностранству, под условом да је пророгациони споразум у складу са правом те државе чланице.¹¹⁷⁷ Одговор на питање да ли пророгациони споразум производи дејство према трећим лицима, корисницима осигурања или оштећенима, који нису учествовали у његовом закључењу може бити потврдан или одречан, у зависности од околности конкретног случаја. Он је одричан у случају да трећа лица немају пребивалиште у држави у којој пребивалиште имају уговорне стране. То је и потврђено у предмету *Société financière et industrielle du Peloux v Axa Belgium and Others*¹¹⁷⁸ од стране Суда правде, из два разлога. Најпре, тиме би се повредило њихово право да покрену поступак пред судовима држава чланица, чија је надлежност предвиђена Уредбом Брисел I recast. Такође, на тај начин би се игнорисало правило када се у спору јави слабија страна, која може покренути поступак пред судом државе у којој има пребивалиште. Једини изузетак од овог правила је осигурање великих ризика из члана 16 Уредбе Брисел I recast. Одговор је потврдан ако та лица имају пребивалиште у држави у којој пребивалиште имају уговорне стране.¹¹⁷⁹ Пророгациони споразум може се закључити са уговарачем осигурања који нема пребивалиште у држави чланици и има својство тужиоца, осим ако је осигурање обавезно или се односи на некретнине у држави чланици.¹¹⁸⁰ Ако има својство туженог, Уредба Брисел I recast се не примењује јер слабија страна нема пребивалиште на територији државе чланице и самим тим нема ни могућности избора суда.¹¹⁸¹ Пророгациони споразум може се закључити у вези са уговором о осигурању који покрива један или више ризика из члана 16 Уредбе Брисел I recast.¹¹⁸² Циљ ове одредбе је да се заштита прошири и на средња предузећа.¹¹⁸³ С обзиром да уговори о

European Private International Law - Challenges for the national legislations of the South East European countries, Iustinianus primus Faculty of Law - Skoplje, 2011, стр. 207.

¹¹⁷⁷ Члан 15 тачка (3) Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁷⁸ C-112/03, ECLI:EU:C:2005:280.

¹¹⁷⁹ Petrović, M., *Međunarodna nadležnost sudova država članica EU u stvarima osiguranja: ko i gde može tužiti osiguravača?*, *Evropska revija za pravo osiguranja*, 4/2014, стр 11.

¹¹⁸⁰ Члан 15 тачка (4) Уредбе Брисел I recast. Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 11.54.

¹¹⁸¹ *Ibid.*, параграф 11.55.

¹¹⁸² Члан 15 тачка (5) Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁸³ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 11.56.

реоосигурању не потпадају под посебна правила заштите слабије стране, на њих се примењују општа правила избора суда из чл. 25 и 26 Уредбе Брисел I recast.¹¹⁸⁴

Када је у питању потрошачки спор, посебан услов за закључење пророгационог споразума је да уговорне стране могу да уговоре надлежност суда државе чланице у којој у време склапања уговора имају пребивалиште или уобичајено боравиште, под условом да је пророгациони споразум дозвољен и у складу са правом те државе чланице.¹¹⁸⁵

Из претходно наведеног може се сматрати да је, у споровима у којима се јавља слабија страна, избор суда државе чланице дозвољен када су кумулативно испуњени услови за заснивање надлежности и посебни услови за избор суда. То значи да када нису испуњени услови за заснивање надлежности, нема места примени посебних правила о избору суда. С тим у вези, када су у питању спорови између доминантне и слабије стране, које имају пребивалиште на територији треће државе или између доминантне стране са пребивалиштем на територији државе чланице и слабије стране са пребивалиштем на територији треће државе, може доћи до пророгације надлежности. Када доминантна страна у споровима из осигурања, која има својство тужене стране, има пребивалиште на територији треће државе, а нема пословницу, огранак или другу пословну јединицу у једној од држава чланица или их има, али спорови не произилазе из њиховог пословања, примењују се правила надлежности суда пред којим је покренут поступак.¹¹⁸⁶ То значи да избор надлежног суда зависи од права пророгираног суда, односно да ли га дозвољава и у ком облику га дозвољава.¹¹⁸⁷ Тако нпр. ако је надлежан енглески суд и стране закључе споразум да ће се спорови решавати пред судом у Небраски, слабија страна ће морати тужити доминантнију страну пред тим судом, с обзиром да енглеско право дозвољава избор међународно надлежног суда у овим врстама спорова.¹¹⁸⁸

Када је у питању прећутна пророгација у споровима у којима се јавља слабија страна, током важења Уредбе Брисел I,¹¹⁸⁹ постојала су супростављена мишљења. Поједини су сматрали да се одредба о прећутној пророгацији не примењује на ове

¹¹⁸⁴ *Ibid.*, параграф 11.58.

¹¹⁸⁵ Члан 19 тачка 3 Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁸⁶ Члан 6 став 1 Уредбе Брисел I recast. Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 11.49.

¹¹⁸⁷ *Ibid.*

¹¹⁸⁸ *Ibid.*, параграф 11.50.

¹¹⁸⁹ Исто питање се поставља у вези примене члана 24 Луганске конвенције.

спорове.¹¹⁹⁰ Друго мишљење, са којим се слажем, иде у прилог томе да се одредба о прећутној пророгацији примењује и на ове спорове.¹¹⁹¹ С обзиром да се општа правила изричите пророгације о формалној и материјалној пуноважности примењују на пророгационе споразуме закључене у вези са овом врстом спорова, нема разлога зашто се и одредба о прећутној пророгацији не би примењивала на ову врсту спорова, с обзиром да исти нису изричито искључени из њене примене. Суд правде је у предмету *Česká podnikatelská pojišťovna as, Vienna Insurance Group v Michal Bilas*¹¹⁹² потврдио да се члан 24 Уредбе Брисел I примењује и на спорове у којима се јавља слабија страна¹¹⁹³ и потврдио раније заузето становиште да се прећутна пророгација примењује на све врсте спорова који нису изричито искључени из њене примене.¹¹⁹⁴ Такође, заузео је став да се правила којима се штити слабија страна у спору не могу наметнути, уколико се слабија страна свесно упусти у спор пред неким другим судом, а не оним који је надлежан по Уредби Брисел I. Наиме, члан 24 Уредбе Брисел I није предвиђао обавезу суда да по службеној дужности испита да ли се слабија страна свесно упушта у спор.¹¹⁹⁵

С тим у вези, Уредба Брисел I recast уводи одређена правила када се у поступку јави слабија страна са циљем њене заштите. Суд је дужан да туженог, који има својство слабије стране, обавести о његовом праву оспоравања и о последицама упуштања или неупуштања у поступак.¹¹⁹⁶ Остаје нејасно да ли суд утврђује степен у коме слабија страна разуме последице (не)изјављивања приговора ненадлежности, односно да ли треба да је правно поучи, као и које су правне последице ако то не учини.¹¹⁹⁷

Као практични пример у вези са пуноважношћу уговорне клаузуле у потрошачком уговору може се навести пракса Врховног суда Грчке. Наиме, четири физичка лица са пребивалиштем у Солуну су покренула поступак против кипарске банке пред судом у Солуну за надокнаду штете у вези са пруженим инвестиционим

¹¹⁹⁰ Alihodžić, J., *Pravila o međunarodnoj nadležnosti kod pojedinačnih ugovora o radu u pravu Evropske unije i Bosne i Hercegovine*, стр. 207, фуснота 66.

¹¹⁹¹ Galić, A., *Uredba Brisel I-Temelj evropskog građanskog procesnog prava, Collection of Papers IX Private International Law Conference, Recent trends in European Private International Law - Challenges for the national legislations of the South East European countries*, Iustinianus primus Faculty of Law - Skoplje, 2011, стр. 51.

¹¹⁹² C-111/09, ECLI:EU:C:2010:290.

¹¹⁹³ C-111/09, ECLI:EU:C:2010:290, параграф 36.

¹¹⁹⁴ C-111/09, ECLI:EU:C:2010:290, параграф 25.

¹¹⁹⁵ Meškić, Z., *Novine u procesnompravnoj zaštiti potrošača u prekograničnim sporovima u Evropskoj uniji, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, број 70, година LIV, стр. 772.

¹¹⁹⁶ Члан 24. став 2. Уредбе Брисел I recast.

¹¹⁹⁷ Meškić, Z., *Novine u procesnompravnoj zaštiti potrošača u prekograničnim sporovima u Evropskoj uniji*, стр. 772.

услугама. Банка је истакла приговор ненадлежности, односно да је уговорена надлежност кипарског суда. С обзиром да тужиоци нису оспорили приговор, суд се огласио ненадлежним. Тужиоци су уложили жалбу и истакли да је у питању потрошачки уговор и да су услови уговора и сама клаузула неправедни. Апелациони суд одбацио је жалбу истичући да тужиоци нису доставили одговор у вези са приговором ненадлежности и нису истакли да је потрошачки уговор апсолутно ништав. Врховни суд Грчке¹¹⁹⁸ је истакао да су судови требали да утврде да се ради о потрошачком уговору. Потом, указао је да иако суд није надлежан по службеној дужности да испитује да ли је уговор апсолутно ништав, већ по приговору странке, ипак нижи судови су били дужни да утврде своју надлежност, односно да ли је пророгациона клаузула пуноважна у складу са чланом 15 Уредбе Брисел I recast, а не да сматрају да се тужилац прећутно сагласио са надлежношћу кипарског суда, на основу чињенице да није одговорио на приговор банке о ненадлежности солунског суда. Оно што Врховни суд Грчке није истакао јесте да суд може да интервенише по службеној дужности у циљу заштите потрошачких права.¹¹⁹⁹ Наиме, Суд правде одлучио је да другостепени суд може да испита пуноважност потрошачког уговора по службеној дужности и ако установи неправедне одредбе да утврди све последице које је та одредба произвела и заштити потрошача да не буде обавезан њоме.¹²⁰⁰ Такође, спорно је како је солунски суд закључио да постоји прећутна сагласност са надлежношћу кипарског суда од стране тужиоца, када она постоји када се тужени сагласи на надлежношћу суда.¹²⁰¹

¹¹⁹⁸ Одлука бр. 441/2023 Врховног суда Грчке. Наведено према Apostolos Anthimos, *The Greek Supreme Court on the Enforceability of a Choice-of-Court Clause in a Consumer Contract – EAPIL*, (приступљено 24.04.2024.).

¹¹⁹⁹ *Ibid.*

¹²⁰⁰ *Erika Jörös v. Aegon Magyarország Hitel Zrt*, C-397/11, ECLI:EU:C:2013:340, параграф 54.

¹²⁰¹ Apostolos Anthimos, *The Greek Supreme Court on the Enforceability of a Choice-of-Court Clause in a Consumer Contract – EAPIL*, (приступљено 24.04.2024.).

2.2. Признање и извршење стране одлуке

Уредба Брисел I recast не предвиђа посебна правила признања и извршења када је реч о одлукама изабраних судова, што значи да се примењују општа правила. Она подразумевају аутоматско признање, с тим што постоје одређени основи због којих се оно може одбити. Основни услови који требају бити испуњени да би се страна одлука признала и извршила су да страна одлука има међународно обележје, да потпада под дефиницију одлуке, да је донета у спору из грађанске и трговинске материје и да је извршна по праву државе порекла.

Најпре, међународно обележје постоји када је одлуку донео суд друге државе чланице.¹²⁰² То значи да се ова Уредба не примењује на одлуке донете од стране судова трећих држава, с обзиром да се тада примењује право државе признања.¹²⁰³ Затим, одлука је свака одлука коју је донео суд државе чланице, без обзира на њен назив¹²⁰⁴ и без обзира на њену садржину нпр. одлука којом суд државе чланице одбија заснивање надлежности у складу са пророгационим споразумом¹²⁰⁵ или налог за плаћање донетог од стране државе чланице на основу правноснажне одлуке суда треће државе.¹²⁰⁶ Она не мора бити правноснажна нити мора бити мериторна, односно може се признати и извршити привремена мера.¹²⁰⁷ Ове мере, у које уједно спадају и мере обезбеђења, потпадају под дефиницију одлуке, само ако их је донео суд који је надлежан да одлучује о главној ствари и тужени је позван на главну расправу или му је одлука која садржи меру достављена пре извршења.¹²⁰⁸ Одлука се признаје уколико тужени није позван на главну расправу, а одлука му је достављена пре извршења¹²⁰⁹ или ако је

¹²⁰² Члан 36 став 1 и члан 39 Уредбе Брисел I recast.

¹²⁰³ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 16.03.

¹²⁰⁴ Члан 2 тачка (а) Уредбе Брисел I recast.

¹²⁰⁵ *Gothaer Allgemeine Versicherung AG and Others v Samskip GmbH*, C-456/11, EU:C:2012:719, параграф 44.

¹²⁰⁶ *J v. H Limited*, C-568/20, ECLI:EU:C:2022:264, параграф 25.

¹²⁰⁷ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 16.14. За разлику од Уредбе Брисел I и Луганске конвенције, Уредба Брисел I recast дефиницијом одлуке обухвата и привремене мере.

¹²⁰⁸ Члан 2 тачка (а) Уредбе Брисел I recast.

¹²⁰⁹ У предмету *Rudolfs Meroni v. Recoletos Limited*, C-559/14, ECLI:EU:C:2016:349, поставило се питање извршења одлуке енглеског суда о замрзавању имовине физичког лица, а која се самим тим односила на фирму чији је био стварни власник, као и на фирму у којој је првопоменућа фирма имала већински удео, а које су се налазиле у Литванији. Када је покренут поступак извршења у Литванији, адвокат је истакао да је енглеска одлука у супротности са јавним поретком Литваније, с обзиром да се онемогућава остваривање гласачких права прво поменуће фирме у друго поменутој фирми, као и да би било погрешно извршити пресуду која утиче на права правних лица која нису учесници поступка, односно која су независни субјекти. Суд правде је заузео став да с обзиром да је адвокату достављена одлука пре извршења, на коју се могао жалити, да нема повреде јавног поретка или права на правично суђење. Hartley, T. C., *op. cit.*, параграфи 22.27-22.29.

тужени позван на главну расправу, а одлука му није достављена пре извршења.¹²¹⁰ То значи да се не признају и извршавају привремене мере које нису уједно и мере обезбеђења или које је донео суд који није надлежан да одлучује о главној ствари или тужени није био позван на рочиште и одлука о меритуму није достављена пре извршења.¹²¹¹ У погледу признања и извршења привремене мере коју је донео суд који није надлежан да одлучује о главној ствари, став Суда правде у предмету *Hans-Hermann Mietz v Intership Yachting Sneek BV*.¹²¹² је да суд признања може одлучити да ли је суд порекла имао надлежност да мериторно одлучује и ако није, да одбије одлуку.¹²¹³ Потом, да би се признала страна одлука мора бити донета у спору из грађанске и трговинске материје, у супротном суд признања одбија њено признање и извршење.¹²¹⁴

Признање и извршење одлука донетих од стране судова држава чланица се заснива на међусобном поверењу.¹²¹⁵ У складу са тим, одлука донета у држави чланици се аутоматски признаје у свим другим државама чланицама, без спровођења посебног поступка, уз подношење одговарајуће документације.¹²¹⁶ У циљу скраћивања трајања поступка и смањења трошкова његовог вођења,¹²¹⁷ за разлику од Уредбе Брисел I,¹²¹⁸ укида се доношење потврде о извршности, те извршна одлука донета у држави чланици се, уз подношење одговарајуће документације,¹²¹⁹ извршава у другој држави чланици.¹²²⁰ То значи да је основни услов за извршење стране одлуке да је она извршна у складу са правом државе чланице у којој је донета. Сам поступак извршења спороводи се у складу са правом државе признања, под једнаким условима, као и извршење одлуке донете од стране државе извршења.¹²²¹

У складу са претходно наведеним, а у циљу слободне циркулације одлука, Уредба Брисел I recast примењује се како на одлуке суда државе чланице који је своју надлежност засновао у складу са нормама директне надлежности, тако и на одлуке

¹²¹⁰ *Ibid.*, параграф 22.23.

¹²¹¹ У предмету *Denlauler v. Couchet Frères*, C-125/79, ECLI:EU:C:1980:130, Суд правде је одлучио да се одлука о привременој мери извршава када је резултат контрадикторног поступка. Уколико је донета без спроведеног контрадикторног поступка и није достављена туженом пре извршења она се не може извршити. *Ibid.*, параграфи 22.21, 20.03, 22.26 и 22.30.

¹²¹² C-99/96, ECLI:EU:C:1999:202.

¹²¹³ Hartley, T.C., *op. cit.*, параграф 22.34.

¹²¹⁴ *Ibid.*, параграф 16.33.

¹²¹⁵ Рецитал 26 Уредбе Брисел I recast.

¹²¹⁶ Рецитал 26 и члан 37 Уредбе Брисел I recast.

¹²¹⁷ Рецитал 26 Уредбе Брисел I recast.

¹²¹⁸ Члан 38 став 1 Уредбе Брисел I. Члан 38 став 1 Луганске конвенције.

¹²¹⁹ члан 42 Уредбе Брисел I recast.

¹²²⁰ Члан 39 Уредбе Брисел I recast.

¹²²¹ Члан 41 став 1 Уредбе Брисел I recast.

суда државе чланице који је надлежност засновао у складу са својим правом, када тужени има пребивалиште на територији треће државе.¹²²² У складу са тим, значај Уредбе Брисел I recast за странке са пребивалиштем у трећој држави, а које уговоре надлежност државе чланице, огледа се у томе што се одлука донета од стране изабраног суда аутоматски признаје и извршава на територији државе чланице, односно држава чланица, чиме се постиже додатна ефикасност и економичност. У супротном, када странке уговоре надлежност суда треће државе, његова одлука се признаје и извршава у складу са правом државе чланице. Значај Уредбе Брисел I recast огледа се у томе што се одлука суда државе чланице, након спроведеног контрадикторног поступка којом се признаје одлука треће државе, сматра одлуком у складу са одредбама Уредбе Брисел I recast. Тада се она аутоматски признаје и извршава у другој држави чланици у складу са одредбама признања и извршења Уредбе Брисел I recast. Извршни дужник може поднети захтев за одбијање извршење, ако сматра да постоји неки од основа прописаних чланом 45 ове Уредбе.¹²²³ Тиме се одступа од раније заузетог става Суда правде у предмету *Owens Bank Ltd v Fulvio Bracco and Bracco Industria Chimica SpA*¹²²⁴ да суд државе чланице не може признати и извршити одлуку треће државе на основу које би се покренуо поступак извршења пред судом друге државе чланице, односно да се Бриселска конвенција не примењује на поступак признања и извршења одлука донетих од стране треће државе.¹²²⁵

С обзиром да је правило да се одлуке државе порекла признају и извршавају по аутоматизму, странка против које се захтева признање и извршење може поднети захтев за одбијање признања и извршења стране одлуке. Основи за одбијање признања су очигледна супротност са јавним поретком, повреда права на одбрану укључујући и право на достављање, одлука којом је одлучено о истом спору између истих странака, искључива надлежност суда државе признања и повреда посебних правила надлежности у споровима из потрошачког уговора, уговора о осигурању и индивидуалног уговора о раду, када је слабија страна у својству туженог.¹²²⁶ Суд признања не може испитивати меритум стране одлуке.¹²²⁷

¹²²² Исто мишљење Hartley, T.C., *op. cit.*, параграф 16.30.

¹²²³ C-568/20, ECLI:EU:C:2022:264, параграфи 24-31 и 49.

¹²²⁴ C-129/92, ECLI:EU:C:1994:13.

¹²²⁵ Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 16.04.

¹²²⁶ Члан 45 став 1 и члан 46 Уредбе Брисел I recast.

¹²²⁷ Члан 52 Уредбе Брисел I recast.

Када је реч о јавном поретку, суд признања се не може позивати на њега да би оспорио основ надлежности суда порекла одлуке.¹²²⁸ То је последица унификације норми о директној међународној надлежности, као и начела међусобног поверења држава чланица. Такође, суд порекла бољи је у оцени основа заснивања своје надлежности, а не суд признања.¹²²⁹ У погледу јавног поретка, Суд правде сматрао је да нема његове повреде због разлике у примени права од стране судова, односно да суд признања не може утврђивати да ли је суд порекла исправно применио право или утврдио чињенице.¹²³⁰ Даље, очигледна супротност са јавним поретком државе признања постоји када су повређени фундаментални основи државе признања, од којих су најрелевантнији повреда права на правично суђење и права на правног заступника.¹²³¹ Иако држава чланица одређује шта је њен јавни поредак,¹²³² Суд правде преиспитује његову примену као услова за одбијање признања и извршења стране одлуке како не би дошло до прекорачења у тумачењу јавног поретка државе признања.¹²³³ Такође, став овог суда је да нема очигледне повреде јавног поретка ако одлуку није донео искључиво изабрани суд и није примењено његово право.¹²³⁴ У предмету *Gothaer Allgemeine Versicherung AG and Others v Samskip GmbH* ¹²³⁵ Суд правде је сматрао да суд државе чланице који одлучује о признању и извршењу одлуке суда друге државе чланице врши испитивање само формалне пуноважности у складу Уредбом Брисел I и не може одбити признање пресуде због тога што је суд државе порекла погрешно у погледу дејства асиметричне клаузуле, односно погрешно оценио материјалну пуноважност клаузуле.¹²³⁶

Пред Судом правде, у предмету *Charles Taylor Adjusting Ltd, FD v Starlight Shipping Co., Overseas Marine Enterprises Inc.*¹²³⁷ поставило се питање да ли се признање и извршење одлуке енглеског суда о накнади штете, због покретања поступка у супротности са споразумом о поравнању потврђеним од стране енглеског суда, може одбити на основу очигледне повреде јавног поретка државе признања, а

¹²²⁸ Члан 45 став 3 Уредбе Брисел I recast.

¹²²⁹ *Gjensidige ADB v. Rhénus Logistics UAB, ACC Distribution UAB*, C-90/22, ECLI:EU:C:2024:252, параграф 46.

¹²³⁰ C-90/22, ECLI:EU:C:2024:252, параграф 65.

¹²³¹ C-90/22, ECLI:EU:C:2024:252, параграф 66.

¹²³² C-90/22, ECLI:EU:C:2024:252, параграф 63.

¹²³³ C-90/22, ECLI:EU:C:2024:252, параграф 64.

¹²³⁴ C-90/22, ECLI:EU:C:2024:252, параграф 75.

¹²³⁵ C-456/11, ECLI:EU:C:2012:719.

¹²³⁶ Draguiévu, D., *Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity, Severability or Enforceability*, стр. 39.

¹²³⁷ C-590/21, ECLI:EU:C:2023:633.

пред чијим судом се води конкурентни поступак. Такође, поставило се питање да ли таква одлука енглеског суда представља тзв. квази забрану покретања и вођења поступка, која је забрањена и у супротности са циљем Уредбе Брисел I recast. Наиме, власник брода је у спору о уговорној одговорности закључио споразум о поравнању са осигуравачем о висини одштете на основу осигураног случаја, због насукавања и губитка брода и робе на њему. Енглески суд је одобрио споразум и на основу њега је осигуравач исплатио одштету власнику брода.¹²³⁸ Касније, власник брода покренуо је пред грчким судом спор за накнаду материјалне и нематеријалне штете против осигуравача због ширења неистинитих оптужби и клевете да је брод потонуо због неисправности за које је власник знао.¹²³⁹ Осигуравач је покренуо и добио поступак пред енглеским судом за надокнаду трошкова у вези са поступцима који су се водили пред тим судом и грчким судом. Наиме, енглески суд је сматрао да грчки суд одлучује о спору о којем је већ било одлучено судским поравнањем и да је то у супротности са искључивом надлежношћу енглеског суда, а која је установљена судским поравнањем.¹²⁴⁰ Суд правде је заузео став да се признање може одбити поводом одлуке за надокнаду претходно наведених трошкова која је донета на основу очигледне супротности са јавним поретком државе признања, ако би њено признање утицало на наставак поступка пред судом у држави признања.¹²⁴¹

Суд одбија признање када нису поштована посебна правила надлежности у спору из потрошачког уговора, уговора о осигурању и индивидуалног уговора о раду,¹²⁴² а слабија страна има својство туженог.¹²⁴³ Уколико пак слабија страна има својство тужиоца, доминантна страна се не може позивати на повреду посебних правила надлежности. Када постоји овај основ суд признања може испитивати основе надлежности суда порекла, али тада је везан утврђеним чињеничним стањем на којем је суд порекла заснова надлежност.¹²⁴⁴

Признање се одбија када постоји искључива надлежност суда државе чланице. У пракси се доста полемисало да ли се ова одредба може проширити и на уговорену искључиву надлежност. Одговор је негативан, с обзиром да је одредба јасна и нема

¹²³⁸ C-590/21, ECLI:EU:C:2023:633, параграфи 8 и 9.

¹²³⁹ C-590/21, ECLI:EU:C:2023:633, параграф 12.

¹²⁴⁰ C-590/21, ECLI:EU:C:2023:633, параграфи 13 и 14.

¹²⁴¹ C-590/21, ECLI:EU:C:2023:633, параграф 43.

¹²⁴² Уредба Брисел I recast у односу на члан 35 став 1 Уредбе Брисел I и члан 35 став 1 Луганске конвенције предвиђа и спор из индивидуалног уговора о раду.

¹²⁴³ Члан 35 став 1 Уредбе Брисел I и члан 35 став 1 Луганске конвенције предвиђају одбијање признања стране одлуке без обзира да ли слабија страна у спору има својство туженог или тужиоца.

¹²⁴⁴ Члан 45 став 2 Уредбе Брисел I recast.

места широком тумачењу.¹²⁴⁵ То значи да ако дође до повреде уговорене искључиве надлежности и о спору одлучи конкурентно надлежни суд, одлука тог суда признаје се, иако надлежност тог суда није основана, с обзиром да се повреда одредаба које регулишу уговорену искључиву надлежност не предвиђа као услов за одбијање признања и извршења стране одлуке.¹²⁴⁶

Из претходно наведеног може се рећи да ниједан основ за одбијање признања и извршења стране одлуке не штити странку од повреде искључивог споразума. Разлог је што се међународна сарадња заснива на узајамном поверењу, односно да судови држава чланица на исправан начин примењују одредбе ове Уредбе. То значи да ако је поступак покренут пред конкурентним судом и тужени истакне приговор ненадлежности (који буде одбијен) и он одлучи о спору, његова одлука се не може одбити ни по једном предвиђеном основу. Такође, то значи да када је поступак касније покренут пред искључиво пророгираним судом, а конкурентни суд пред којим је прво покренут поступак не застане са њим, већ одлучи о спору, његова одлука ће се признати ако испуњава услове. Признање одлуке искључиво изабраног суда која је донета касније, биће одбијена услед супротности са одлуком између истих странака у држави признања¹²⁴⁷ или ранијом одлуком донетој у другој држави чланици или трећој држави између истих странака у истој врсти спора, која испуњава услове потребне за њено признање у држави признања.¹²⁴⁸ То значи да до признања одлуке искључиво изабраног суда може доћи ако признање раније одлуке суда друге државе чланице или треће државе буде одбијено.

2.3. Однос Уредбе Брисел I recast и Конвенције 2005

Значај односа Конвенције 2005 и Уредбе Брисел I recast огледа се у томе што су обе правне тековине Европске уније и имају директно дејство у државама чланицама. Конвенција 2005 је значајан међународни инструмент који регулише уговарање искључиве надлежности суда државе уговорнице између странака са боравиштем у различитим државама уговорницама. Такође, Уредба Брисел I recast може бити значајан међународни инструмент када странке са пребивалиштем у трећим државама уговоре надлежност суда у држави чланици Европске уније. С тим у вези, битно је указати на

¹²⁴⁵ C-90/22, ECLI:EU:C:2024:252, параграф 57.

¹²⁴⁶ C-90/22, ECLI:EU:C:2024:252, параграфи 53 и 59.

¹²⁴⁷ Члан 45 став 1 тачка (ц) Уредбе Брисел I recast.

¹²⁴⁸ Члан 45 став 1 тачка (д) Уредбе Брисел I recast.

њихове сличности и разлике у регулисању пророгације надлежности и признању и извршењу одлука изабраног суда.

2.3.1. Поље примене - разлике и сличности

Основни услови примене Конвенције 2005 и Уредбе Брисел I recast су постојање међународног обележја и да је однос из грађанске и/или трговинске материје. Међународно обележје мора постојати у тренутку заснивања надлежности и покретања поступка признања и извршења стране одлуке.

Разлике између њих, а које се тичу међународног обележја у тренутку заснивања надлежности, су следеће. Наиме, Конвенција 2005 предвиђа дефиницију међународног обележја, док га Уредба Брисел I recast не регулише, већ се у сваком конкретном случају оно утврђује.¹²⁴⁹ С тим у вези, по Конвенцији 2005 међународно обележје постоји када странке имају боравиште у различитим државама уговорницама, за разлику од Уредбе Брисел I recast, где је Суд правде у поменутом предмету *Inkreal* сматрао да међународно обележје постоји када странке имају пребивалиште у истој држави чланице, а уговарају надлежност суда друге државе чланице. Даље, по Конвенцији 2005 међународно обележје постоји и када су правни однос и све остале релевантне чињенице везане за спор у вези са једном државом уговорницом, а уговарају надлежност суда друге државе уговорнице, за разлику од Уредбе Брисел I recast која то не предвиђа. Такође, Конвенција 2005 предвиђа да државе уговорнице могу дати изјаву којом дају дискреционо овлашћење изабраном суду да одбије да одлучује о спору ако не постоји никаква веза између изабраног суда те државе са странкама или спором. Потом, Конвенција 2005 предвиђа за одређивање међународног обележја боравиште странака, док Уредба Брисел I recast пребивалиште. С тим у вези, обе не уређују начин њиховог утврђивања, када је реч о физичком лицу и прописују, на исти начин, њихово утврђивање, када је реч о правном лицу, с тим што Конвенција 2005 предвиђа додатни начин, према праву државе његове регистрације.

Обе предвиђају да је међународно обележје у поступку признања и извршења испуњено постојањем стране одлуке.¹²⁵⁰ Конвенција 2005 предвиђа да државе уговорнице могу давањем изјаве ускратити њено признање и извршење, ако се ради о домаћем спору државе признања.

¹²⁴⁹ Исто мишљење Zabloudilová, K., *Choice of Court Agreements after Brexit*, стр. 271-273.

¹²⁵⁰ Исто мишљење *Ibid.*, стр. 273.

Када је реч о пољу примене, обе се примењују на спорове из грађанске и/или трговинске материје, искључујући јавно и кривично право. Затим, изричито из своје примене искључују лична стања и правну способност физичких лица, породичне односе у ширем смислу (брачноимовински и са њим изједначени односи, издржавање и наслеђивање), стечај и арбитражу.¹²⁵¹ Потом, Уредба Брисел I recast искључује пророгацију надлежности у споровима који потпадају под искључиву надлежност суда државе чланице,¹²⁵² док Конвенција 2005 ове спорове изричито искључује из своје примене. Даље, Конвенција 2005 искључује из своје примене и другу материју,¹²⁵³ између осталог и ону коју регулише Уредба Брисел I recast, као што су потрошачки споразуми, индивидуални уговори о раду и колективни уговори и одређене врсте вануговорне одговорности.¹²⁵⁴ У погледу спорова из осигурања и реосигурања, Конвенција 2005 се примењује на њих, док Уредба Брисел I recast регулише испуњеност посебних услова пророгације надлежности у споровима из осигурања и општих услова пророгације надлежности у споровима из реосигурања. У вези са претходно наведеним, поље примене Конвенције 2005 уже је у односу на поље примене Уредбе Брисел I recast,¹²⁵⁵ које се још више може сузити, давањем изјаве од стране државе уговорнице да се она неће примењивати на одређену материју.

Такође, треба напоменути и разлике које постоје због њихове правне природе. Наиме, Конвенција 2005 даје могућност државама уговорницама да сузе или прошире њену примену, док Уредба Брисел I recast не даје такву могућност. Такође, ступање на снагу Конвенције 2005 зависи од њене ратификације од стране државе уговорнице, осим када је реч о државама чланицама Европске уније,¹²⁵⁶ док Уредба Брисел I recast има директно дејство и у складу са тим ступила је на снагу истог дана у свим државама чланицама. И на крају, поље територијалне примене шире је када је у питању Конвенција 2005, зато што се примењује у државама чланицама Европске уније и трећим државама које су је ратификовале.¹²⁵⁷

¹²⁵¹ Исто мишљење *Ibid.*, стр. 277.

¹²⁵² Конвенција 2005 и Уредба Брисел I recast примењују се када су у питању ауторска и сродна права, као и уговори о правима интелектуалне својине.

¹²⁵³ Конвенција 2005 из примене искључује и уговоре за национални и међународни превоз путника или пртљага, одређене области из поморског права, право конкуренције и одговорност за нуклеарну штету.

¹²⁵⁴ Исто мишљење Zabloudilová, K., *Choice of Court Agreements after Brexit*, стр. 277.

¹²⁵⁵ *Ibid.*

¹²⁵⁶ С обзиром да је Конвенција 2005 ратификована од стране надлежног органа Европске уније, она има директно дејство и ступила је исти дан у свим државама чланицама Европске уније.

¹²⁵⁷ Исто мишљење Zabloudilová, K., *Choice of Court Agreements after Brexit*, стр. 281.

2.3.2. Споразум о избору суда и његово правно дејство - разлике и сличности

У погледу начина избора међународно надлежног суда, Конвенција 2005 регулише само изричит избор, док Уредба Брисел I recast регулише и прећутни избор. Конвенција 2005 и Уредба Брисел I recast на сличан начин дефинишу споразум о избору међународно надлежног суда, предвиђајући исте релевантне чињенице за његово дефинисање,¹²⁵⁸ осим када је реч о лицима које могу да га закључе. Наиме, споразум могу закључити, по Конвенцији 2005, лица са боравиштем на територији држава уговорница, а по Уредби Брисел I recast, лица са пребивалиштем на територији држава чланица и/или на територији треће државе. То значи да Уредба Брисел I recast предвиђа шири круг лица која могу закључити споразум.

Такође, обе предвиђају да је уговор искључив, осим ако уговорне стране другачије не одреде.¹²⁵⁹ Правно дејство искључивог споразума је да изабрани суд одлучује о спору, осим ако је споразум апсолутно ништав. То значи да и Уредба Брисел I recast и Конвенција 2005 искључују примену *forum (non) conveniens*.¹²⁶⁰ Разлика се огледа у томе што се Конвенција 2005 не примењује на споразуме којима се уговара неискључива надлежност суда и асиметричне споразуме, осим када држава уговорница давањем изјаве прошири примену њених одредаба у вези са признањем и извршењем на претходно поменуте споразуме.¹²⁶¹ Уредба Брисел I recast примењује се на неискључиве споразуме, док њена примена на асиметричне и хибридне споразуме зависи од става државе чланице да ли се такви споразуми сматрају пуноважним.¹²⁶²

Разлика у погледу формалне пуноважности огледа се у томе што Конвенција 2005 не предвиђа форму која је у складу са праксом између странака и форму која је у складу са одређеном врстом међународне трговине, што значи да формалну пуноважност дефинише на ужи начин.¹²⁶³ Конвенција 2005 и Уредба Брисел I recast предвиђају споразум у виду клаузуле на исти начин.¹²⁶⁴ У погледу материјалне пуноважности споразума, обе прописују да се она цени на основу права, укључујући и

¹²⁵⁸ Изричит избор суда постоји када су испуњени следећи услови: уговора се надлежност суда или судова једне државе уговорнице/чланице, да је спор настао или ће настати у вези са одређеним правним односом, да постоји сагласност воља, да је споразум формално пуноважан и материјално пуноважан.

¹²⁵⁹ Исто мишљење Zabloudilová, K., *Choice of Court Agreements after Brexit*, стр. 291.

¹²⁶⁰ Исто мишљење *Ibid.* стр 295.

¹²⁶¹ Исто мишљење *Ibid.* стр 289.

¹²⁶² Исто мишљење *Ibid.*

¹²⁶³ Исто мишљење *Ibid.* стр 286-287.

¹²⁶⁴ Исто мишљење Zabloudilová, K., *Choice of Court Agreements after Brexit*, стр. 291.

колизионе норме, изабраног суда и да је споразум апсолутно ништав, ако није материјално пуноважан.¹²⁶⁵

Уредба Брисел I recast предвиђа посебна правила пророгације надлежности у споровима из потрошачког уговора, уговора о осигурању и индивидуалног уговора о раду. Таква правила не предвиђа Конвенцији 2005 у погледу спорова из уговора о осигурању, док су потрошачки спорови и спорови у вези са индивидуалним уговором о раду искључени из њене примене.¹²⁶⁶

Дејство пророгационог споразума према трећим лицима по Уредби Брисел I recast одређује се праксом Суда правде, а Конвенцијом 2005 правом изабраног суда. Када је реч о дејству споразума на привремене мере, постоји разлика. С обзиром да Конвенција 2005 искључује из своје примене привремене мере, конкурентни суд може одлучивати о њима, без обзира да ли се извршавају на његовој територији или територији друге државе уговорнице, под условом да испуњавају услове за признање у складу са правом те државе. То значи да ако постоји искључив споразум, о привременој мери може одлучивати конкурентни суд. Уредба Брисел I recast предвиђа да суд државе чланице, који није надлежан да одлучује у главној ствари, може одлучивати о привременим мерама које су уједно и мере обезбеђења, а које су прописане његовим правом.¹²⁶⁷ Правно дејство таквих мера је ограничено, односно извршавају се само на територији државе тог суда¹²⁶⁸ и у складу са тим рекло би се да нема повреде искључивог споразума. Ако се ради о привременој мери коју је потребно извршити на територији друге државе чланице, тумачењем одредбе која регулише

¹²⁶⁵ Исто мишљење *Ibid.*

¹²⁶⁶ Исто мишљење *Ibid.*, стр. 283.

¹²⁶⁷ Члан 35 Уредбе Брисел I recast. Странке са пребивалиштем у Холандији закључиле су уговор о купопродаји стана и паркинг места у Марбељи, Шпанија и уговориле су искључиву надлежност шпанског суда у случају спора. С обзиром да тужени није пренео право својине на тужиоца до одређеног датума, тужилац је пред судом у Ротердаму поднео захтев за одлучивање о привременој мери којом се забрањује туженом да предузме било коју радњу која може довести до преноса права својине на непокретности у Шпанији на друго лице или до ограничења права на непокретности, а која ће у случају повреде бити санкционисана новчаном казном. Суд у Ротердаму је, у складу са чланом 35 Уредбе Брисел I recast, донео одлуку о привременој мери која је условљена подношењем тужбе за одлучивање у меритуму од стране тужиоца пред шпанским судом у року од шест недеља од њеног доношења. У случају да тужени поступи у супротности са одлуком о привременој мери, он ће бити дужан да плати казну тужиоцу у износу од 50.000 евра. Суд у Ротердаму је поступио у складу са чланом 35 Уредбе Брисел I recast и донео привремену меру која је уједно и мера обезбеђења, с обзиром да је њен циљ да обезбеди непромењену правну ситуацију, док надлежни шпански суд не одлучи у меритуму и заштити права тужиоца од каснијих проблема у извршењу одлуке шпанског суда. Потом, условљавање покретања поступка од стране тужиоца има за циљ успостављања привременог карактера мере. И на крају, извршење привремене мере је на територији Холандије, с обзиром да је у питању привремена мера *in personam*, односно тужени има пребивалиште на њеној територији. Elena Alina Ontanu, Rotterdam District Court on Provisional Measures in Relation to Property Rights-EAPIL, (приступљено 24.04.2024.).

¹²⁶⁸ Рецитал 33 Уредбе Брисел I recast.

услове за признање и извршење одлуке о привременој мери, о њој треба одлучивати искључиво изабрани суд. То значи да ако се захтев за одређивање такве привремене мере поднесе конкурентно надлежном суду, сматрам да постоји повреда искључивог споразума.

2.3.3. Признање и извршење страних одлука - разлике и сличности

Када је реч о страним одлука које се могу признати и извршити, битне разлике огледају се у следећем. По Конвенцији 2005 одлука мора бити мериторна, што значи да су привремене мере искључене из њене примене, осим када она постане трајна или саставни део пресуде. Уредба Брисел I recast примењује се на мериторну одлуку и на привремене мере, које су уједно и мере обезбеђења ако испуњавају одрђене услове.¹²⁶⁹ С тим у вези, ако је привремену меру донео суд који није надлежан да одлучује о главној ствари, њено признање се одбија. Затим, Конвенција 2005 примењује се на одлуке искључиво изабраног суда, а може се примењивати на одлуке неискључиво изабраних судова, укључујући и асиметричне споразуме, само ако су и држава порекла и држава признања дале реципрочне изјаве у вези са проширењем њене примене на претходно наведене споразуме, уз испуњеност одређених услова.

Када је реч о поступку признања и извршења стране одлуке постоје сличности и разлике. По Конвенцији 2005, он се спроводи у складу са правом државе признања, изузев ако није другачије одређено. Затим, по Уредби 2005 он је аутоматски, с тим што се поступак извршења спроводи у складу са правом државе признања.¹²⁷⁰ Даље, обе предвиђају да суд признања не може испитивати меритум одлуке, осим када испитује основаност заснивања надлежности суда порекла и тада постоји везаност утврђеним чињеничним стањем на којем је суд порекла засновао своју надлежност. Потом, по Уредби Брисел I recast не може се испитивати да ли је основаност надлежности суда порекла у очигледној супротности са јавним поретком државе признања. Конвенција 2005 то питање не регулише зато што суд признања може испитивати основаност надлежности суда порекла. У погледу оцене осталих релевантних основа одбијања признања и извршења, обе прописују да суд признања није везан утврђеним чињеницама суда порекла.

¹²⁶⁹ Привремене мере потпадају под дефиницију одлуке, само ако их је донео суд који је надлежан да одлучује о главној ствари и када је тужени позван на рочиште или је одлука која садржи меру достављена туженом пре извршења.

¹²⁷⁰ Исто мишљење Zabloudilová, K., *Choice of Court Agreements after Brexit*, стр. 305.

Затим, обе предвиђају исте услове признања и извршења стране одлуке и одређене основе за одбијање признања стране одлуке.¹²⁷¹ Конвенција 2005 предвиђа као основе за одбијање признања стране одлуке апсолутну ништавост споразума, осим ако је изабрани суд утврдио његову пуноважност, изостанак способности странака да закључе споразум по праву државе признања и да је одлука донета у поступку на основу преваре.¹²⁷² Такође, Конвенција 2005 предвиђа и основ за одбијање признања и извршења стране одлуке ако није донета у складу са одредбом која регуглише уступање надлежности унутар судова државе уговорнице. Уредба Брисел I recast као основ за одбијање признања стране одлуке предвиђа апсолутну ништавост споразума, само у споровима у којима се јавља слабија страна,¹²⁷³ и искључиву надлежност суда државе чланице.¹²⁷⁴ Битна разлика се огледа у томе што по Уредби Брисел I recast суд признања одбија признање и извршење стране одлуке, док по Конвенцији 2005 он је може одбити, што зависи од његове дискреционе оцене.¹²⁷⁵ Сличност се огледа у томе што обе не предвиђају као основ за одбијање признања и извршења стране одлуке заснивање надлежности суда порекла у супротности са искључивим пророгационим споразумом. Заштита од повреде искључиве пророгиране надлежности у корист суда државе чланице може се остварити посредством Конвенције 2019, када је ранија судска одлука донета у трећој држави која је ратификовала ову Конвенцију. У том случају суд признања ЕУ може одбити признање одлуке треће државе на основу члана 7 став 1 тачка (д) Конвенције 2019, односно када је донета у супротности са искључивим споразумом. Из претходно наведеног произилази да је каснија одлука искључиво пророгираног суда државе чланице ЕУ индиректно заштићена посредством Конвенције 2019, када је одлуку донео конкурентно надлежни суд треће државе.

Када је реч о осталим питањима у вези са признањем и извршење, оба инструмента предвиђају да се признање и извршење одлуке може одбити у мери у којој се заснива на одлуци о претходном питању, искљученом из поља примене. Ипак, Конвенција 2005 предвиђа додатне услове који морају бити испуњени када је реч о

¹²⁷¹ Исти основи за одбијање признања и извршења стране одлуке су очигледна повреда јавног поретка, супротност са одлуком државе признања или са ранијом одлуком државе уговорнице/чланице или треће државе, која испуњава услове за признање и повреда права на одбрану. Исто мишљење *Ibid.*, стр 306.

¹²⁷² Моје мишљење је да иако Уредба Брисел I recast изричито не предвиђа овај услов за одбијање признања и извршења стране одлуке, он се може подвести под повреду јавног поретка, односно повреду права на правично суђење.

¹²⁷³ Сличност постоји у споровима из осигурања, односно по Конвенцији 2005 и Уредби Брисел I recast може се одбити одлука суда који је засновао надлежност на апсолутно ништавом споразуму.

¹²⁷⁴ Конвенција 2005 овај услов за одбијање признања и извршења стране одлуке не предвиђа, јер је материја из искључиве надлежности судова држава уговорница искључена из њене примене.

¹²⁷⁵ Исто мишљење Zabloudivá, K., *Choice of Court Agreements after Brexit*, стр. 306.

одлуци о пуноважности права интелектуалне својине, која не обухвата ауторска и сродна права. За разлику од Конвенције 2005, Уредба Брисел I recast не предвиђа посебна правила признања и извршења одлука о накнади појединих врста штете (пунитивне и друге врсте штете које премашују износ накнаде стварно претрпљене штете).¹²⁷⁶ То значи да је остављено суду државе признања да одлучи да ли је таква одлука у очигледној супротности са њеним јавним поретком.¹²⁷⁷ Ситуација је другачија када се ради о признању и извршењу одлуке којом се утврђује накнада штете због повреде искључивог споразума. Наиме, Конвенција 2005 не уређује то питање, што значи да ће се такве одлуке признати или одбити у складу са унутрашњим правом државе признања. Када је реч о Уредби Брисел I recast, Суд правде, у поменутом предмету *Charles Taylor Adjusting Ltd, FD*, одлучио је да суд признања може одбити признање те одлуке, ако је у очигледној супротности са јавним поретком државе признања. И на крају, оба инструмента предвиђају да судска поравнања подлежу поступку извршења у држави признања.

2.3.4. Однос у примени између Конвенције 2005 и Уредбе Брисел I recast

Када су државе обавезане и Конвенцијом 2005 и Уредбом Брисел I recast, предност у примени има Уредба Брисел I recast.¹²⁷⁸ Да би дошло до примене Уредбе све странке морају имати пребивалиште на територији Европске уније. Уколико само једна од њих има боравиште на територији државе која није чланица Европске уније, примењује се Конвенција 2005. Затим, када је реч о признању и извршењу страних одлука, држава порекла и држава признања морају бити државе чланице Европске

¹²⁷⁶ Наиме, на нивоу Европске уније није постигнут конзезус у погледу односа накнаде ових врста штете са принципима правне тековине Европске уније. Став Суда правде је да су државе чланице слободне да одреде начин сакционисања повреде права Европске уније, све док су мере ефикасне, пропорционалне и имају сврху одвраћања од будућих повреда. С тим у вези, накнада ове врсте штете постоји ако је дозвољена правом државе чланице. Детаљније видети Vanleenhove, C., *Punitive Damages and European Law: Quo Vademus?*, The Power of Punitive Damages - Is Europe Missing Out? (eds. Meurkens, L., Nordin, E.), Intersentia, Cambridge – Antwerp - Portland, 2012, стр. 338-346. Даље Wagner, G., *Punitive Damages in European Private Law*, Handbook of Private International Law (eds. Basedow, J., Klaus J. Hopt, K. J., Zimmermann, R.), 2011.

¹²⁷⁷ Савезни суд Немачке и Уставни суд Немачке су у својим одлукама заузели ставове у погледу одбијања одлука о накнади пунитивних штета, а на основу њихове супротности са јавним поретком. Детаљније видети Ungerer, J., *German Federal Court of Justice, Judgment of 4 June 1992, Case IX ZR 149/91 (BGHZ 118, 312) German Law's Dilemma with Punitive Damages*, Landmark Cases in the Law of Punitive Damages (eds. Katsampouka, E., Goudkamp, J.), Hart Publishing, Oxford, 2023, стр. 129-150.

¹²⁷⁸ Члан 26 став 6 Конвенције 2005.

уније.¹²⁷⁹ Ако држава порекла или држава признања нису државе чланице Европске уније, примењује се Конвенција 2005.¹²⁸⁰

Практична примена претходно наведеног постоји када су у питању уговори о комерцијалном осигурању јер су неки од њих обухваћени Конвенцијом 2005, док их Уредба Брисел I recast искључује из примене,¹²⁸¹ што доводи до њиховог сукоба у примени. Ако се поступак покрене пред шпанским судом, јер су шпанско осигуравајуће друштво и немачко привредно друштво закључили уговор о комерцијалном осигурању и уговорили надлежност шпанског суда, признање те одлуке биће одбијено од стране немачког суда, с обзиром да нису поштоване одредбе о пророгацији надлежности које се односе на спорове из осигурања, јер је забрањен споразум о избору суда у уговору о комерцијалном осигурању.¹²⁸² Ако се пак поступак признања одлуке шпанског суда покрене пред судом у Мексику, мексички суд ће применити Конвенцију 2005, јер је Мексико уговорница Конвенције 2005, а не држава чланица Европске уније. То значи да ће мексички суд признати одлуку шпанског суда, под условом да нема других основа за њено одбијање признања.

Другачија ситуација је када осигуравајуће друштво из Сједињених Америчких Држава, која је уговорница Конвенције 2005, отвори пословницу у Шпанији и склопи уговор о комерцијалном осигурању са привредним друштвом из Немачке, којим се уговора надлежност шпанског суда. Уколико се поступак покрене пред шпанским судом, он примењује Конвенцију 2005 јер је једна од странака резидент државе уговорнице Конвенције 2005. Ако се поступак признања одлуке шпанског суда покрене пред немачким судом, он ће применити Уредбу Брисел I recast, с обзиром да су суд порекла и суд признања у државама чланицама Европске уније. Немачки суд неће одбити одлуку шпанског суда зато што је спор одлучен применом Конвенције 2005, а која дозвољава пророгациони споразум у уговорима о комерцијалном осигурању.¹²⁸³ Ако се поступак признања одлуке шпанског суда покрене пред судом у Мексику, мексички суд ће применити Конвенцију 2005, јер је Мексико држава уговорница Конвенције 2005, а није држава чланица Европске уније.

Као трећи пример о односу у примени ових инструмената може се навести доношење заштитних мера са циљем санкционисања повреде искључивог споразума,

¹²⁷⁹ Члан 26 став 6 Конвенција 2005.

¹²⁸⁰ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр.173.

¹²⁸¹ Члан 13 Уредбе Брисел I recast.

¹²⁸² Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report*, параграфи 303, 307 и 309.

¹²⁸³ *Ibid.*, параграфи 304, 307 и 310.

као што су мере забране покретања и наставка вођења поступка или надокнаде штете. Наиме, оне су забрањене правном тековином Европске уније,¹²⁸⁴ док Конвенција 2005 их не уређује, што значи да их не забрањује ако су дозвољене унутрашњим правом изабраног суда. Када обе странке имају пребивалиште на територији Европске уније и уговоре искључиву надлежност суда државе чланице Европске уније, предност у примени има Уредба Брисел I recast. Уколико тужилац покрене поступак пред конкурентним судом у другој држави чланици Европске уније примењиваће се посебно правило о међународној литиспенденцији. Ако се конкурентно надлежни суд ипак не огласи ненадлежним, иако је искључиво изабарни суд засновао надлежност, већ настави са поступком, то значи да тужени не може да поднесе захтев за изрицање заштитних мера, с обзиром да оне представљају повреду заједничког поверења и принципа ефикасности правних тековина Европске уније.¹²⁸⁵ Пошто Конвенција 2005 и Уредба Брисел I recast представљају правну тековину Европске уније и у супротности су у погледу изрицања заштитних мера када постоји повреда искључивог споразума, питање је дана када ће се Суду правде упутити прелиминарно питање о њиховој примени.¹²⁸⁶ Ситуација је другачија, ако једна странка има боравиште у Енглеској, а друга странка боравиште у Немачкој и уговоре искључиву надлежност енглеског суда. У том случају примењује се Конвенција 2005. Ако тужилац покрене поступак пред немачким судом, на захтев туженог енглески суд може донети заштитне мере, с обзиром да је то у складу са правом Енглеске.

3. Избор надлежног суда у породичним односима

3.1. Развод/законска растава или поништење брака и родитељска одговорност

Уредба Брисел II ter врши унификацију норми директне међународне надлежности судова држава чланица и признања и извршења њихових одлука у

¹²⁸⁴ У предмету *Turner v. Grovit*, C-159/02, ECLI:EU:C:2004:228, запослени је покренуо поступак против послодавца пред енглеским судом. Потом, послодавац је покренуо поступак према запосленом у Шпанији. Енглески суд је изрекао послодавцу меру забране наставка поступка пред шпанским судом јер је послодавац поступио несавесно желећи да злоупотреби правило о међународној литиспенденцији. Суд правде је сматрао да изречена мера представља мешање у надлежност страног суда што је у супротности са међусобним поверењем успостављеним Бриселском конвенцијом. Петровић, М., *op. cit.*, стр. 189-190.

¹²⁸⁵ Ahmed, M., Beaumont, P. R., Exclusive choice of court agreements: some issues on the Hague Convention on Choice of Court Agreements and its relationship with the Brussels I Recast especially anti-suit injunctions, concurrent proceedings and the implications of BREXIT, стр. 406-408.

¹²⁸⁶ Исто мишљење Mammadzada, A., *op. cit.*, стр. 114.

односима који се тичу развода/законске раставе или поништења брака, родитељске одговорности¹²⁸⁷ и међународне отмице деце.¹²⁸⁸ Из њене примене изричито су искључени патернитетски и матернитетски спорови, усвојење, лично име детета, еманципација, издржавање, одређивање управитеља имовином или наслеђивање и предузете мере, у случају када је дете извршило кривично дело.¹²⁸⁹ Она се примењује на децу старости до 18 година,¹²⁹⁰ чак и када су стекла пословну способност на основу права којим се уређује лични статус, нпр. због брака.¹²⁹¹ Такође, она се примењује на сву децу, без обзира да ли су брачна или ванбрачна.¹²⁹²

Битно је напоменути да су изрази „супружници“, „брак“ и „брачни односи“ аутономни ЕУ појмови. С тим у вези, у пракси су се појавила супростављена мишљења да ли се наведени појмови односе на истополне бракове. Једни сматрају да се они требају уско тумачити, што значи да се ова Уредба не односи на истополне бракове. Други сматрају да иако ова Уредба не предвиђа тумачење израза „брак“ у складу са правом државе чланице, треба сматрати да се она примењује у државама чланицама која дефинишу брак родно неутрално. У супротном, ако државе чланице дефинишу брак хетеронормативно, онда се ова Уредба не примењује.¹²⁹³

У поступцима родитељске одговорности пророгација надлежности је ограничена и изричита (правило) и, под одређеним условима, прећутна (изузетак). Пророгација надлежности у поступцима о разводу/законској растави или поништењу брака је искључена, иако су очекивања јавности била супротна, како би се решили

¹²⁸⁷ Члан 2 став 2 тачка (7) Уредбе Брисел II *ter* дефинише родитељску одговорност као скуп права и обавеза у вези са личношћу или имовином детета, које је поверено физичком или правном лицу одлуком, законом или споразумом, укључујући право на старање и право на виђање. Члан 1 став 2 Уредбе Брисел II *ter* предвиђа да родитељска одговорност нарочито обухвата право на старање и право на виђање, мере заштите детета у вези са његовом имовином, старатељство, хранитељство и сличне институте, именовање заступника детета и одређивање његових задатака, смештај детета у установе социјалне заштите или у хранитељску породицу. Суд правде истакао је да реч „нарочито“ садржана у члану 1 став 2 Уредбе Брисел II *bis* треба тумачити као навођење примера права родитељске одговорности, а не као искључиву листу. С., C-435/06, ECLI:EU:C:2007:714. параграф 30. Суд правде одлучио је да је суд надлежан да одлучује о спору који се тиче непостојања заједничке сагласности родитеља за издавање пасоша малолетном детету, иако ће та одлука бити узета у обзир од стране управног органа државе чије је дете држављанин. *Vasilka Ivanova Gogova v Ilia Dimitrov Iliev*, C-215/15, ECLI:EU:C:2015:710, параграф 48.

¹²⁸⁸ Члан 1 став 1 Уредбе Брисел II *ter*.

¹²⁸⁹ Члан 1 став 4 Уредбе Брисел II *ter*.

¹²⁹⁰ Члан 2 став 2 тачка (6) Уредбе Брисел II *ter*.

¹²⁹¹ Рецитал 17 Уредбе Брисел II *ter*.

¹²⁹² Lazic, V. (ed.), *Regulation Brussels IIbis: Guide for application*, Asser Instituut, Den Haag, 2018, стр. 68. Доступно на <https://www.asser.nl/media/5260/cross-border-proceedings-guide-for-application.pdf> (приступљено 4.05.2024.).

¹²⁹³ Детаљније видети Máire Ní Shúilleabháin, Same-sex couples in European private international law – finding a path through the labyrinth, *Family & Law*, 2024, стр. 10-11. Доступно на <https://www.familyandlaw.eu/tijdschrift/fenr/2024/05/FENR-D-23-00011> (приступљено 26.06.2024.).

проблеми у пракси (нпр. грађани ЕУ који су резиденти треће државе).¹²⁹⁴ Као вид ограничене изричите пророгације сматра се подношење заједничког¹²⁹⁵ захтева за покретање поступка о разводу/законској растави или поништењу брака, суду државе чланице у којој било који од супружника има уобичајено боравиште.¹²⁹⁶ То значи да сагласност воља супружника мора постојати у време подношења захтева.¹²⁹⁷ Неки аутори сматрају да заједнички захтев треба шире тумачити, односно да он постоји када један супружник започне поступак, а други се сагласи са надлежношћу тог суда. У погледу осталих основа заснивања надлежности,¹²⁹⁸ становиште је да постоји аутономија воље, али да она није заједничка, већ индивидуална, јер се даје могућност избора надлежности суда једној странки.

С обзиром да се дозвољава ограничена аутономија воље у избору надлежног суда у осталим породичним односима у ширем смислу, требало би размотрити идеју да се она предвиди у следећој измени Уредбе Брисел II ter. У прилог томе, треба истаћи чињеницу да Уредба Рим III дозвољава ограничен избор меродавног права када су у питању развод и законска растава. На тај начин, странкама би се омогућило да изаберу меродавно право и суд који су им познати. Такође, ојачала би се правна сигурност и предвидивост поступка. Даље, спречило би се покретање паралелних поступака, који могу довести до доношења супротних одлука. Форма споразума о избору суда требала би бити строга. У погледу меродавног права за материјалну пуноважност споразума требало би преузети релевантну одредбу из Уредбе Брисел I recast. Избор суда требао би бити условљен заједничким уобичајеним боравиштем супружника или последњим заједничким уобичајеним боравиштем супружника.¹²⁹⁹

¹²⁹⁴ Марјановић, С., *Судска надлежност и меродавно право за развог брака у комунитарном међународном приватном праву*, Приступ правосуђу - инструменти за имплементацију европских: тематски зборник радова (ур. Петрушић, Н.), Књига 4, Центар за публикације Правног факултета, Ниш, 2008, стр. 63.

¹²⁹⁵ Заједнички захтев постоји када постоји сагласност супружника да ће га поднети суду државе чланице у којој један од њих има уобичајено боравиште. Bordaš, B., *Sporazumno određena međunarodna nadležnost u porodičnopravnoj materiji u pravu EU*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 3/2010, стр. 210.

¹²⁹⁶ Члан 3 тачка (а) подтачка (iv) Уредбе Брисел II ter.

¹²⁹⁷ Lazic, V. (ed.), *Regulation Brussels IIbis: Guide for application*, стр. 53.

¹²⁹⁸ Члан 3 Уредбе Брисел II ter.

¹²⁹⁹ Исто мишљење V. Lazić (ed.), *Recommendations To Improve the Rules on Jurisdiction and on the Enforcement of Decisions in Matrimonial Matters and Matters of Parental Responsibility in the European Union*, Asser Instituut, Den Haag, 2018, стр. 55. Доступно на <https://www.asser.nl/media/4662/m-5796-ec-justice-cross-border-proceedings-in-family-law-matters-10-publications-00-publications-on-asser-website-recommendations.pdf>, приступљено 3.05.2024.).

3.1.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност

Када је реч о родитељској одговорности, Уредба Брисел II тер дозвољава пророгацију надлежности, коју треба уско тумачити, с обзиром да представља изузетак од опште надлежности, која се заснива на уобичајеном боравишту детета.¹³⁰⁰ За разлику од Уредбе Брисел II bis,¹³⁰¹ Уредба Брисел II тер на јединствен начин уређује услове за пророгацију надлежности, без обзира да ли се одлучује о родитељској одговорности у самосталном поступку или на основу атракције надлежности, у поступку о разводу/законској растави и поништењу брака.¹³⁰² С тим у вези, избор суда државе чланице пуноважан је ако постоји битна веза између детета и изабраног суда, ако постоји сагласност странка или титулара родитељске одговорности са избором суда и ако је избор тог суда у најбољем интересу детета.

Битна веза између детета и изабраног суда државе чланице одређује се на основу чињеница да један од титулара родитељске одговорности има уобичајено боравање у тој држави чланици, да је дете у тој држави чланици имало претходно уобичајено боравање или да је дете њен држављанин.¹³⁰³ Листа чињеница није искључива, па се као друга везујућа чињеница може јавити имовина детета, када је у питању њено располагање.¹³⁰⁴

Избор суда државе чланице може бити учињен најкасније до покретања поступка или у току поступка. Он постоји најкасније до покретања поступка, када су странке (родитељи) и други титулари родитељске одговорности (особа, установа или друго тело које има родитељску одговорност према детету)¹³⁰⁵ постигли сагласност о избору суда закључењем пророгационог споразум. Како је пророгациони споразум неискључив, поступак се може покренути и пред другим (редовно) надлежним судовима држава чланица. Да би пророгациони споразум водио искључивој надлежности, странке то морају изричито уговорити. Ово је важно, с обзиром да изричита пророгација има дејство када су у питању уступање надлежности и правило о међународној литиспиденцији. То значи да за разлику од Уредбе Брисел I recast по

¹³⁰⁰ Lazic, V. (ed.), *Regulation Brussels IIbis: Guide for application*, стр. 76.

¹³⁰¹ Члан 12 ст. 1 и 3 Уредбе Брисел II bis.

¹³⁰² Пракса нижих француских судова била је да када постоји споразумни развод брака, сматрали су да постоји прећутна сагласност да суд који је надлежан за развод брака расправља и о родитељској одговорности. С тим у вези, француски Касациони суд заузео је став да је таква пракса погрешна и да се не може сматрати да постоји прећутна сагласност да о родитељској одговорности расправља суд надлежан за развод. Lazic, V. (ed.), *Regulation Brussels IIbis: Guide for application*, стр. 94.

¹³⁰³ Члан 10 став 1 тачка (а) Уредбе Брисел II ter.

¹³⁰⁴ Lazic, V. (ed.), *Regulation Brussels IIbis: Guide for application*, стр. 76-77.

¹³⁰⁵ Члан 2 став 2 тачка 8 Уредбе Брисел II ter.

којој важи претпоставка да је споразум искључив, у овом случају споразум је неискључив, осим уколико странке одреде да је реч о искључивој надлежности изабраног суда.

Избор суда државе чланице током поступка постоји када се изричито прихвати надлежности тог суда и сматра се да је установљена његова искључива надлежност.¹³⁰⁶ У овом случају, предвиђа се обавеза суда да обавести странке, као и титуларе родитељске одговорности да не постоји обавеза прихватања надлежности.¹³⁰⁷ Када лице у току поступка постане странка, оно може изразити своју сагласност са надлежношћу тог суда. У супротном, сматра се да је прећутно сагласна са његовом надлежношћу.¹³⁰⁸

С обзиром да Уредба Брисел II bis није прописивала форму изричите пророгације надлежности, долазило је до различитих тумачења од стране судова.¹³⁰⁹ С тим у вези, Уредба Брисел II ter регулише то питање. Пророгациони споразум закључује се у писаној форми, који садржи датум и потпис странака. Изричито прихватање надлежности суда током поступка, нотира се у складу са националним правом и поступком. Са писаном формом изједначава се сва комуникација електронским средствима која обезбеђују трајан запис.¹³¹⁰

У погледу меродавног права за материјалну пуноважност пророгационог споразума постоји правна празнина, што значи да се примењује право државе суда, укључујући колизионе норме. С обзиром да државе чланице на различите начине уређују питање меродавног права за материјалну пуноважност пророгационог споразума долази до неуједначене праксе.

Суд пре заснивања надлежности треба да испита да ли су споразум или изричито прихватање надлежности засновани на својевољном избору странака, а не на

¹³⁰⁶ Члан 10 став 4 Уредбе Брисел II ter.

¹³⁰⁷ Члан 10 став 1 тачка (б) Уредбе Брисел II ter.

¹³⁰⁸ Члан 10 став 2 Уредбе. Суд правде заузео је став да када по праву државе суда јавни тужилац има својство странке и штити најбољи интерес детета, то значи да треба и његова сагласност за пророгацију надлежности. Уколико он постане странка током поступка и истакне да се не слаже са пророгацијом надлежности, суд се оглашава ненадлежним. У супротном, ако се не противи, сматра се да постоји прећутна пророгација. *Alessandro Saponaro v Kalliopi-Chloi Xylina*, C-565/16, ECLI:EU:C:2018:265, параграф 41.

¹³⁰⁹ Наиме, због погрешне праксе нижих судова, италијански Касациони суд заузео је став да се не истицање приговора ненадлежности у погледу неких мера у вези са родитељском одговорношћу не сматра прећутном пророгацијом. Lazic, V. (ed.), *Regulation Brussels IIbis: Guide for application*, стр. 93. Суд правде одлучио је да члан 12 став 3 тачка (б) Уредбе Брисел II bis не предвиђа постојање прећутне сагласности туженог са надлежношћу суда, само на основу чињенице да му је због немогућности уручења писмена постављен заступник, који није истакао приговор ненадлежности. C-215/15, ECLI:EU:C:2015:710, параграф 48.

¹³¹⁰ Члан 10 став 2 Уредбе Брисел II ter.

основу тога што је једна странка искористила слабији положај друге странке.¹³¹¹ Он се оглашава ненадлежним ако је споразум непуноважан или ако се након покретања поступка странке нису изричито сагласиле или одбијају да се сагласе са надлежношћу суда или ако лице које постане странка после покретања поступка изричито се противи надлежности суда.¹³¹²

За разлику од Уредбе Брисел II bis,¹³¹³ Уредба Брисел II ter предвиђа да када постоји искључива надлежност изабраног суда, он не може уступити надлежност суду друге државе чланице.¹³¹⁴ То значи да када постоји неискључива надлежност изабраног суда, он може, по службеној дужности или на захтев странке, уступити цео или део поступка, на решавање суду друге државе чланице који је погоднији да оцени најбољи интерес детета, а са којим је дете посебно повезано.¹³¹⁵

И трећи услов који мора бити испуњен да би изабрани суд одлучивао о родитељској одговорности јесте најбољи интерес детета.¹³¹⁶ Правни стандард најбољег интереса детета се тумачи у сваком конкретном случају,¹³¹⁷ с тим што се одлучујућом чињеницом сматра уобичајено боравиште детета, због саме везе између детета и државе чланице. Приликом одређивања најбољег интереса детета, значајну улогу има његов узраст, у смислу способности изражавања мишљења, околност да се не излаже стресној ситуацији, да буде у окружењу које познаје, да буде испитан од стране судије који говори његов језик, да учествује у поступку у свом месту, избегавајући одсуствовање од школе и дуга путовања.¹³¹⁸ Кад је реч о одбијању

¹³¹¹ Рецитал 23 Уредбе Брисел II ter.

¹³¹² Исто мишљење Lazic, V. (ed.), *Regulation Brussels IIbis: Guide for application*, стр. 78-79.

¹³¹³ Уредба Брисел II bis није прописивала искључиву надлежност изабраног суда, те у складу са тим није прописивала ограничење уступања надлежности.

¹³¹⁴ Члан 12 став 5 Уредбе Брисел II ter.

¹³¹⁵ Дете је посебно повезано са оном државом у којој дете има уобичајено боравиште после покретања поступка пред судом који одлучује о родитељској одговорности, у којој је дете имало претходно уобичајено боравиште, чије држављанство дете има, у којој је уобичајено боравиште титулара родитељске одговорности и у којој се налази имовина детета, када се одлучује о мерама заштите те имовине. Члан 12 ст. 1-4 Уредбе Брисел II ter.

¹³¹⁶ Члан 10 став 1 тачка (ц) Уредбе Брисел II ter.

¹³¹⁷ Пред судом у Констанци, Румунија били су поднети тужбени захтеви за одлучивање о разводу, родитељској одговорности и издржавању малолетног детета. Суд се огласио ненадлежним да одлучује о родитељској одговорности, с обзиром да нису били испуњени услови за пророгацију надлежности у складу са чланом 12 став 1 Уредбе Брисел II bis. Између осталог, суд је сматрао да је у најбољем интересу детета да о родитељској одговорности одлучује суд у Уједињеном Краљевству Велике Британије и Северне Ирске, с обзиром да је дете од рођења па до покретања поступка тамо имало уобичајено боравиште. *R v. P*, C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграф 23.

¹³¹⁸ Popa, E., Tudor, I. A., Țintă, A.-S., *Prorogation of jurisdiction – practical aspects regarding parental responsibility and maintenance obligations according to European Union law*, стр. 6-7. Доступно на <https://portal.ejtn.eu/PageFiles/17292/WR%20TH-2018-02%20TEAM%20RO.pdf>, (приступљено 6.06.2024.).

признања и извршења одлуке позивањем на јавни поредак узима се у обзир најбољи интерес детета.¹³¹⁹

Уредба Брисел II *ter* предвиђа да пророгирана надлежност престаје, осим ако се странке другачије договоре, када донета одлука више не подлеже редовном правном леку или се поступак оконча из неког другог разлога.¹³²⁰ Претходно наведена одредба штити најбољи интерес детета посредством критеријума најближе везе (уобичајено боравиште детета), за сваки нови поступак у будућности.¹³²¹ То значи, да ако једна странка жели измену одлуке, надлежан је суд уобичајеног боравишта детета, осим уколико се не закључи поново пророгациони споразум.

3.1.2. Однос Уредбе Брисел II ter и Конвенције 1996

Уредба Брисел II *ter* регулише однос у примени са Конвенцијом 1996, у зависности од тога да ли је држава уговорница Конвенције 1996 уједно и држава чланица Европске уније. Када је спор у вези са државама уговорницама Конвенције 1996, које су уједно и државе чланице Европске уније, примењује се Уредба Брисел II *ter*. Наиме, она се примењује када дете има уобичајено боравиште на територији државе чланице Европске уније. Такође, примењује се на поступак признања и извршења одлука суда државе чланице, чак и када је одлучивао о родитељској одговорности према малолетном детету које има уобичајено боравиште на територији државе уговорнице Конвенције 1996, која није држава чланица Европске уније.¹³²² Конвенција 1996 примењује се када је спор у вези са државом чланицом Европске уније и државом уговорницом Конвенције 1996, која није држава чланица Европске уније. Наиме, она се примењује када су странке уговориле надлежност суда државе уговорнице Конвенције 1996, када дође до уступања надлежности између суда државе чланице Европске уније и суда државе Конвенције 1996 и када се воде паралелни поступци о родитељској одговорности поводом истог детета и по истом основу, а поступак је прво покренут пред судом државе уговорнице Конвенције 1996.¹³²³ У државама чланицама Европске уније, на материју која није регулисана Уредбом Брисел II *ter* примењује се Конвенција 1996.¹³²⁴

¹³¹⁹ Члан 39 став 1 тачка а) Уредбе Брисел II *ter*.

¹³²⁰ Члан 10 став 3 Уредбе Брисел II *ter*. Уредба Брисел II *bis* није предвиђала могућност продужења пророгиране надлежности, ако се странке тако договоре. Члан 12 став 2 Уредбе Брисел II *bis*.

¹³²¹ Рецитал 20 и 24 Уредбе Брисел II *ter*.

¹³²² Члан 97 став 1 Уредбе Брисел II *ter*. Исто је било предвиђено чланом 61 Уредбе Брисел II *bis*.

¹³²³ Члан 97 став 2 Уредбе Брисел II *ter*.

¹³²⁴ Члан 98 став 1 Уредбе Брисел II *ter*. Исто је било предвиђено чланом 62 став 1 Уредбе Брисел II *bis*.

Однос Уредбе Брисел II ter и Конвенције 1996 огледа се у сличностима и разликама. Када је реч о мерама на које се односе, оне се преклапају, с тим што Конвенција 1996 регулише и надзор јавних органа овлашћених за старање о детету. Што се тиче области које су искључење из њихове примене, оне се преклапају, с тим што Конвенција 1996 искључује из примене социјално осигурање, јавне мере општег карактера и одлуке о праву на азил и усељењавање. Уредба Брисел II ter на јединствен начин уређује услове за пророгацију надлежности, без обзира да ли се одлучује о родитељској одговорности у самосталном поступку или на основу атракције надлежности, док Конвенција 1996 уређује пророгацију надлежности само у случају атракције надлежности. Када је реч о заснивању надлежности на основу атракције надлежности, она је на детаљанији начин уређена Уредбом Брисел II ter у односу на Конвенцију 1996. С тим у вези, Уредба Брисел II ter предвиђа шире основе када постоји битна веза детета са државом суда, предвиђа споразум о избору суда као основ заснивања надлежности, предвиђа постојање искључиве надлежности када се странке и титулари родитељске одговорности изричито сагласе са надлежношћу суда и предвиђа обавезу суда да утврди постојање сагласности воља странака и предочи последице неприхватања надлежности суда. Када је реч о уступању надлежности, разлика је та што Уредба Брисел II ter предвиђа рок у коме се треба прихватити уступање надлежности. Такође, у погледу судова којима се може поднети захтев за уступање надлежности има преклапања, док разлика је та што Уредба Брисел II ter предвиђа суд уобичајеног боравишта титулара родитељске одговорности, док Конвенција 1996 предвиђа органе којима је поднет захтев за покретање поступка о разводу/законској растави или поништењу брака. Затим, Уредба Брисел II ter искључује уступање надлежности када о родитељској одговорности одлучује искључиво пророгирани суд. И на крају, битна разлика је та што Уредба Брисел II ter не предвиђа одбијање признања одлуке суда државе чланице зато што није засновао надлежност у складу са нормама директне међународне надлежности.

3.2. Избор надлежног суда у материји издржавања

Испрва, материја издржавања је у међународном приватном праву Европске уније била регулисана Уредбом Брисел I. Наиме, она је за издржавање предвиђала посебну надлежност суда државе чланице према месту пребивалишта или уобичајеног боравишта повериоца издржавања. Такође, о издржавању могао је одлучивати суд

надлежан за статусне спорове, ако је по свом праву надлежан да одлучује о издржавању, осим уколико се његова надлежност заснивала само на држављанству странака.¹³²⁵ Наиме, с обзиром на паралелну примену Уредбе Брисел I и Уредбе Брисел II bis на обавезе издржавања, која је оптерећивала судску праксу појединих држава чланица и став да породично право треба регулисати одвојено од грађанског права, односно обавезу издржавања одвојено од породичних односа,¹³²⁶ усвојена је Уредба о издржавању.¹³²⁷

Уредба о издржавању унификује колизионе норме, норме директне међународне надлежности и поступак признања и извршења у материји издржавања. Она се примењује на све обавезе издржавања, које треба тумачити аутономно, а које произилазе из родитељства, брачног, породичног или тазбинског односа.¹³²⁸ Такође, уређује међусобну сарадњу централних органа држава чланица, у циљу њеног споровођења.¹³²⁹

3.2.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност

Уредба о издржавању уређује како изричиту,¹³³⁰ тако и прећутну пророгацију надлежности. Изричита пророгација искључена је у поступцима издржавања детета млађег од 18. година.¹³³¹ У осталим поступцима издржавања, изричита пророгација је ограничена зато што странке могу изабрати само одређене судове држава чланица на основу конекситета. Странке могу пре настанка или након настанка спора у вези са

¹³²⁵ Члан 5 тачка 2 Уредбе Брисел I. Луганска конвенција предвиђа да о издржавању, када је то дозвољено правом суда, може одлучивати и суд надлежан за родитељску одговорност, осим уколико се његова надлежност заснива само на држављанству странака. То значи да судови не одлучују на основу атракције надлежности, уколико се њихова надлежност у статусном спору или спору из родитељске одговорности заснива на прекомерној надлежности. Члан 5 тачка 2 Луганске конвенције.

¹³²⁶ Став Европске комисије је да алиментационо потраживање представља новчано потраживање, а родитељска одговорност непосредно утиче на равнотежу породичних односа, подложно утицају различитих правних и културних традиција држава чланица ЕУ. Марјановић, С., *Обавеза издржавања деце у комунитарном међународном приватном праву*, Право Републике Србије и право ЕУ – стање и перспективе, Правни факултет, Ниш, Вол. 2, Свеска 2, 2009, стр. 288-289.

¹³²⁷ *Ibid.*, стр. 284-285.

¹³²⁸ Рецитал 11 Уредбе о издржавању. Издржавање које произилази из уговора или деликта регулисано је Уредбом Брисел I recast, а ако произилази и смрти регулисано је Уредбом о наслеђивању. стр 18-19 European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Honorati, C., *Practice guide on the application of Regulation no 4/2009 on maintenance obligations*, Publications Office of the European Union, 2023, стр. 18-19. Доступно на <https://data.europa.eu/doi/10.2838/758580>, (приступљено 25.04.2024.). Даље European Commission, *Practice guide on the application of Regulation no 4/2009 on maintenance obligations*.

¹³²⁹ Глава VII Уредбе о издржавању.

¹³³⁰ Према спроведеној анкети међу судовима држава чланица у четвртини спорова избор суда био је садржан у предбрачним уговорима или документима достављеним током поступка. Као разлози изостанка избора суда наведени су немогућност договора између странака или недовољна информисаност странака и практичара. European Commission, *Practice guide on the application of Regulation no 4/2009 on maintenance obligations*, стр. 33-34.

¹³³¹ Члан 4 став 3 Уредбе о издржавању.

издржавањем које произилази из родитељства, брачног, породичног или тазбинског односа, уговорити надлежност суда државе чланице у којој једна од странка има уобичајено боравиште или чији је држављанин.¹³³² Када је реч о издржавању супружника или бивших супружника, може се изабрати суд који је надлежан да одлучује о њиховим брачним односима или суд државе чланице у којој су имали последње заједничко уобичајено боравиште у трајању од најмање годину дана.¹³³³ Такође, странке могу изабрати суд државе уговорнице Луганске конвенције, која није држава чланица ЕУ, осим када се ради о споровима о обавези издржавања детета млађег од 18. година. У том случају примењују се одредбе Луганске конвенције.¹³³⁴ Испуњеност претходно наведених услова мора постојати или у време закључење споразума о избору суда или у време покретања поступка. Споразум је искључив, осим ако странке другачије не одреде.¹³³⁵ Пророгациони споразум закључује се у писаној форми, са којом је изједначен сваки вид комуникације електронским средствима која омогућава трајни запис споразума.¹³³⁶ Меродавно право за материјалну пуноважност споразума није регулисана, што значи да се примењују одредбе међународног приватног права државе суда. У складу са тим, будуће измене Уредбе о издржавању могле би регулисати ово питање.

Прећутна пророгација постоји када тужени приступи суду, осим ако је то учињено са циљем истицања приговора ненадлежности.¹³³⁷ Она није искључена у поступцима који се тичу издржавања детета млађег од 18 година.¹³³⁸ С тим у вези, у будућим изменама ове Уредбе треба предвидети искључење прећутне пророгације у

¹³³² Члан 4 став 1 тач. (а) и (б) Уредбе о издржавању.

¹³³³ Члан 4 став 1 тачка (ц) Уредбе о издржавању.

¹³³⁴ Члан 4 став 4 Уредбе о издржавању. С обзиром да је искључена примена Луганске конвенције када је реч о издржавању детета млађег од 18. година, у том случају примењује се Уредба о издржавању. European Commission, *Practice guide on the application of Regulation no 4/2009 on maintenance obligations*, стр 31.

¹³³⁵ Члан 4 став 1 Уредбе о издржавању.

¹³³⁶ Члан 4 став 2 Уредбе о издржавању.

¹³³⁷ Члан 5 Уредбе о издржавању.

¹³³⁸ У неким државама деца могу учествовати у поступку и имати своје заступнике, који су обично родитељи. С обзиром да дете не може изабрати суд, то ће учинити заступник. Ако је заступник родитељ, упитно је да ли родитељ може изабрати суд у најбољем интересу детета, који је у супротности са његовим интересима. У том случају суд може именовати треће лице да утврди најбољи интерес детета. European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Goubet, M., Buckingham, S., Jacob, C., Wells-Greco, M. et al., *Study on the application of Regulation (EU) No 4/2009 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and cooperation in matters relating to maintenance obligations. Annex 4, Synthesis report*, Publications Office of the European Union, 2023, стр. 36-37. Доступно на <https://data.europa.eu/doi/10.2838/31456>, (приступљено 25.04.2024.). Даље European Commission, *Study on the application of Regulation (EU) No 4/2009*.

овој врсти спора, барем онда када је дете странка у поступку.¹³³⁹ Такође, не предвиђа се обавеза суда о обавештењу о последицама не истицања приговора ненадлежности, када се у својству туженог нађе поверилац издржавања. Сматра се да иако то није изричито регулисано, суд може поступити тако.¹³⁴⁰

У вези са постојањем прећутне пророгације надлежности пред Судом правде поставило се питање да ли је суд који је надлежан да одлучује о разводу брака, али не и о родитељској одговорности, надлежан да одлучује о издржавању малолетног детета када се тужени упусти у спор без истицања приговора ненадлежности.¹³⁴¹ Наиме, румунски држављани су закључили брак у Румунији, да би се убрзо након тога дете родило у Уједињеном Краљевству Велике Британије и Северне Ирске, где су супружници живели до раставе, након чега се муж вратио у Румунију.¹³⁴² Мајка детета поднела је тужбене захтеве за одлучивање о разводу брака, родитељској одговорности према малолетном детету и обавези његовог издржавања пред Основним судом у Констанци, Румунија.¹³⁴³ Суд је утврдио да је надлежан да одлучује о разводу брака, с обзиром да су супружници држављани Румуније.¹³⁴⁴ У погледу родитељске одговорности, суд се огласио ненадлежним јер је утврдио да нису испуњени услови за пророгацију надлежности, укључујући и најбољи интерес детета.¹³⁴⁵ Када је реч о издржавању малолетног детета, суд се нашао у недоумици да ли је надлежан да одлучује о том питању. Наиме, суд је у складу са Уредбом о издржавању био надлежан да одлучује о овом питању на основу уобичајеног боравишта туженог, као и прећутне сагласности туженог, с обзиром да се отац малолетног детета упустио у спор, без истицања приговора ненадлежности.¹³⁴⁶ Недоумицу у погледу његове надлежности представљала је одлука Суда правде у предмету *A v. B*¹³⁴⁷ у којој је одлучено да када су пред судовима различитих држава чланица покренути поступци о разводу/законској растави брака родитеља малолетног детета и о родитељској одговорности, за одлучивање о обавези издржавања тог детета надлежан је суд који одлучује о

¹³³⁹ *Ibid.*, стр. 37.

¹³⁴⁰ European Commission, *Practice guide on the application of Regulation no 4/2009 on maintenance obligations*, стр 31.

¹³⁴¹ C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграф 27.

¹³⁴² C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграфи 17 и 18.

¹³⁴³ C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграф 19.

¹³⁴⁴ C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграф 21.

¹³⁴⁵ Суд је, између осталог, сматрао да је у најбољем интересу детета да о родитељској одговорности одлучује суд државе чланице где је дете имало уобичајено боравиште од рођења. C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграф 23.

¹³⁴⁶ C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграф 24.

¹³⁴⁷ *A v. B*, C-184/14, ECLI:EU:C:2015:479, параграф 25.

родитељској одговорности, у складу са чланом 3 тачка (д) Уредбе о издржавању.¹³⁴⁸ Такође, истакнуто је да суд који одлучује о родитељској одговорности је у конкретном случају у најбољој позицији да утврди висину издржавања.¹³⁴⁹ Суд правде истакао је да је у предмету *A v. B* разматрана примена члана 3 тач. (ц) и (д) Уредбе о издржавању, а не члана 3 тачка (а) и члана 5 Уредбе о издржавању.¹³⁵⁰ Такође, истакао је да ако суд утврди да није надлежан да одлучује о издржавању малолетног детета зато што није надлежан да одлучује о родитељској одговорности, он треба да утврди да ли је надлежан да одлучује о том питању по неком другом основу предвиђеним Уредбом о издржавању.¹³⁵¹ Даље, истакнуто је да се не може тумачити да је само суд који је надлежан да одлучује о родитељској одговорности надлежан да одлучује о издржавању малолетног детета, јер се таквим тумачењем ограничава право повериоца издржавања да одабере надлежни суд, а последично и право које ће се примењивати.¹³⁵² У вези са претходно наведеним, Суд правде одлучио је да када се пред судом државе чланице поднесе тужба са тужбеним захтевима да се одлучи о разводу, родитељској одговорности и обавези издржавања малолетног детета, суд који одлучује о разводу, а који се огласио ненадлежним да одлучује о родитељској одговорности, надлежан је да одлучује о обавези издржавања малолетног детета, ако на територији тог суда тужени има уобичајено боравиште или ако се тужени упустио у спор, а да није истакао приговор ненадлежности.¹³⁵³

Када је одлука донета од стране суда државе чланице или државе уговорнице Конвенције 2007, дужник издржавања може покренути поступак за измену или доношење нове одлуке о обавези издржавања само пред судом који је одлуку донео, уколико је уобичајено боравиште повериоца издржавања и даље на његовој територији. Од претходно наведеног може се одступити, односно дужник издржавања може покренути поступак пред судом друге државе чланице у случајевима изричите, изузев када је реч о издржавању детета млађег од 18. година, или прећутне пророгације надлежности.¹³⁵⁴

И на крају, Уредба о издржавању, за разлику од Уредбе Брисел II ter, не предвиђа уступање надлежности суду друге државе чланице. Наиме, изостанак такве

¹³⁴⁸ C-184/14, ECLI:EU:C:2015:479, параграф 49.

¹³⁴⁹ C-184/14, ECLI:EU:C:2015:479, параграф 43.

¹³⁵⁰ C-184/14, ECLI:EU:C:2015:479, параграф 39.

¹³⁵¹ C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграф 43.

¹³⁵² C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграф 47.

¹³⁵³ C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграф 52.

¹³⁵⁴ Члан 8 Уредбе о издржавању.

одредбе је у складу са циљем ове Уредбе да се заштити интерес повериоца издржавања, која је слабија страна у поступку, омогућавајући јој да поднесе тужбу пред неким од судова држава чланица чија је надлежност предвиђена алтернативним и нехијерарским тачкама везивања.¹³⁵⁵ Важност избора суда у циљу заштите повериоца издржавања рефлектује се у Протоколу 2007, а који је уско повезан са овом Уредбом. Наиме, Суд правде истакао је да Протокол 2007 повериоцу издржавања даје могућност *de facto* избора права суда као меродавног права, када поверилац издржавања покрене поступак пред судом уобичајеног боравишта дужника издржавања.¹³⁵⁶

3.2.2. Однос Уредбе о издржавању и Конвенције 2007

Када је у питању однос Уредбе о издржавању са двостраним и вишестраним уговорима чије су уговорнице једна или више држава чланица ЕУ у тренутку њеног доношења и који уређују идентична питања, ова Уредба не утиче на њихову примену.¹³⁵⁷ То значи да ће суд државе чланице ЕУ применити Конвенцију 2007 када се пред њим покрене поступак признања одлуке о издржавању суда државе уговорнице Конвенције 2007. Уколико се, пак, покрене поступак признања одлуке о издржавању суда друге државе чланице ЕУ, која је донета на основу Конвенције 2007, она се признаје у складу са Уредбом о издржавању.¹³⁵⁸ Када су у питању будући међународни уговори између држава чланица и трећих држава, они се закључују по специјалној процедури регулисаној Уредбом која регулише поступак преговарања и закључења међународних уговора између држава чланица Европске уније и трећих држава.¹³⁵⁹

Када је реч о односу између Уредбе о издржавању и Конвенције 2007 постоје одређене сличности и разлике. Наиме, Уредба о издржавању примењује се на све врсте издржавања, за разлику од Конвенције 2007. Затим, Уредба о издржавању посредством норме директне међународне надлежности уређује изричиту и прећутну пророгацију надлежности, за разлику од Конвенције 2007 која их уређује посредством норми индиректне међународне надлежности, предвиђајући као прихватљив основ

¹³⁵⁵ C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграфи 30 и 45.

¹³⁵⁶ C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666, параграф 46.

¹³⁵⁷ Члан 69 став 1 Уредбе о издржавању.

¹³⁵⁸ Члан 69 став 2 Уредбе о издржавању.

¹³⁵⁹ *Council Regulation (EC) No 664/2009 of 7 July 2009 establishing a procedure for the negotiation and conclusion of agreements between Member States and third countries concerning jurisdiction, recognition and enforcement of judgments and decisions in matrimonial matters, matters of parental responsibility and matters relating to maintenance obligations, and the law applicable to matters relating to maintenance obligations*, Official Journal of the European Union, L 200/46. European Commission, *Practice guide on the application of Regulation no 4/2009 on maintenance obligations*, стр. 16.

надлежности суда порекла одлуке и изричиту сагласност туженог са надлежношћу суда. Потом, Уредба о издржавању предвиђа форму пророгационог споразума и претпоставку да је споразум искључив, док ова питања Конвенција 2007 не регулише, тј. примењује се право суда порекла одлуке. Када је реч о признању и извршењу стране одлуке, за разлику од Конвенције 2007, Уредба о издржавању не садржи норму индиректне међународне надлежности, што значи да искључује испитавање основаности заснивања надлежности суда порекла одлуке.

Сличност се огледа у томе што оба правна инструмента искључују закључење пророгационог споразума када је реч о споровима издржавања деце, с тим што је старосна граница детета 18. година, по Уредби о издржавању, односно 21. година, по Конвенцији 2007. Такође, обе предвиђају ограничење поступка када га покреће дужник издржавања у циљу измене или доношења нове одлуке и одступања од тог ограничења, с тим што Конвенција 2007 као основ одступања предвиђа и изричиту сагласност туженог.

3.3. Избор надлежног суда у брачноимовинским односима

Услед повећаног кретања људи унутар Уније, дошло је до закључења бракова између држављана различитих држава чланица, као и до заједничког стицања имовине, која се налази у различитим државама чланицама. Таква ситуација довела је до низа практичних и правних проблема у управљању имовине и њеној подели како током брака, тако и услед престанка брака или смрти једног од супружника, а све због различитог регулисања овог питања од стране националних законодавства држава чланица.

У циљу остваривања правне сигурности, предвидивости и уједначавања праксе донета је Уредба о брачноимовинским режимима¹³⁶⁰ која регулише појачану сарадњу у области надлежности, меродавног права и признања и извршења одлуке суда државе

¹³⁶⁰ Сарадња је успостављена између следећих држава чланица: Белгије, Бугарске, Чешке, Немачке, Грчке, Шпаније, Француске, Хрватске, Италије, Луксембурга, Малте, Холандије, Аустрије, Португала, Словеније, Финске, Шведске и Кипра. С обзиром да она производи директан ефекат, то значи да се примењује на спорове у вези са другим државама чланицама ЕУ, како оним које учествују у сарадњи, тако и оним које не учествују и трећим државама. На прекограничне брачноимовинске односе у државама чланицама ЕУ у којима се не примењује ова Уредба, примењује се међународно приватно право тих држава. Limanté, A., Pogorelčnik Vogrinc, N., Party autonomy in the context of jurisdictional and choice of law rules on matrimonial property regulation, *Baltic Journal of Law & Politics*, Vol. 13, Number 2, 2020, стр. 140-141.

чланице у брачноимовинским односима са међународним обележјем.¹³⁶¹ Она уређује брачноимовинске односе који обухватају имовинске односе између супружника¹³⁶² и њихове имовинске односе према трећим лицима, а који су настали на основу закључења или престанка брака.¹³⁶³ Битно је напоменути да она не предвиђа дефиницију брака, већ је то питање уређено правом државе чланице.¹³⁶⁴ С тим у вези, ова Уредба примењује се на хетерегоне бракове, а на истополне бракове, уколико право државе чланице дозвољава такве бракове.¹³⁶⁵ Такође, она се примењује на супружнике без обзира на њихово држављанство, уобичајено боравиште или пребивалиште.¹³⁶⁶

Из примене ове Уредбе изричито су искључене правна способност супружника,¹³⁶⁷ постојање, пуноважност и признање брака, који су уређени правом држава чланица, издржавање, наслеђивање заоставштине преминулог супружника,

¹³⁶¹ Бугарски Врховни касациони суд је у одлуци бр. 45 од 20.04.2021. године у предмету бр. 583/2012 заузео став да спор има међународно обележје, с обзиром да је предмет поступка подела непокретне имовине која се налази у Грчкој, иако су бивши супружници бугарски држављани са уобичајеним боравиштем у Бугарској. Sarbinova, D., *Case law of Bulgarian courts in cross-border matters of matrimonial property regimes*, Cross-border couples property regimes in action before courts - Understanding the EU regulations 1103/2016 and 1104/2016 in practice - (eds. Cazorla González, M. J., Ruggeri, L.), Dykinson S.L, Madrid, 2022, стр. 96.

¹³⁶² Суд правде заузео је став да поступак покренут после развода супружника, а у вези са деобом имовине стечене током брака супружника, који су држављани једне државе чланице ЕУ са пребивалиштем у другој држави чланици ЕУ, не потпада под примену Уредбе Брисел I recast, већ потпада под примену Уредбе о брачноимовинским режимима, односно потпада под примену члана 1 став 2 тачка (а) Уредбе Брисел I recast. *Todor Iliev v. Blagovesta Ilieva*, C-67/17, ECLI:EU:C:2017:459, параграф 33. Разлог обраћања бугарског суда Суду правде је тај што је пракса бугарских судова била да се надлежност суда да расправља о захтеву за деобу непокретне имовине бивших супружника, који се по бугарском праву сматрају сувласницима, установљавала на основу члана 22 тачке 1 Уредбе Брисел I, с обзиром да је реч о стварним правима на непокретности. Иако је Суд правде заузео став, ипак неки бугарски судови и даље примењују стару праксу. Тако је Окружни суд у Пловдиву у одлуци бр. 80 од 14.02.2022. године у предмету бр. 16/2022 одлучио да спор у вези непокретне имовине, која је купљена од стране бившег супружника током брака, потпада под примену члана 24 тачка 1 Уредбе Брисел I recast, с обзиром да је предмет спора утврђивање права својине на непокретности. Наведено према Sarbinova, D., *Case law of Bulgarian courts in cross-border matters of matrimonial property regimes*, стр. 95-96.

¹³⁶³ Члан 3 став 1 тачка (а) Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁶⁴ Рецитал (17) Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁶⁵ Државе чланице у којима је дозвољено закључење истополних бракова су Холандија, Белгија, Шпанија, Шведска, Португалија, Данска, Француска, Ирска, Луксембург, Финска, Немачка, Малта, Аустрија, Словенија и Грчка. Државе чланице у којима није дозвољено закључење истополних бракова су Бугарска, Чешка, Кипар, Мађарска, Италија, Летонија, Литванија, Естонија, Пољска, Румунија и Словачка. Nikolić, O. P., *Istopolni brak u državama Evropske unije - komparativni pregled* -, *Strani pravni život*, god. LXVIII, br. 2/2024, стр. 291 и 296. Детаљаније видети Paños Pérez, A., Cazorla González, M. J., *Matrimonial property regimes in the absence of choice by the spouses under regulation (EU) 2016/1103*, Property Relations of Cross-Border Couples in the European Union (eds. Cazorla González, M.J., Giobbi, M., Kramberger Škerl, J., Ruggeri, L., Winkler, S.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2020, стр 28-30.

¹³⁶⁶ Cazorla González, M.J., Soto Moya, M., *Main Concepts and Scope of Application of the Twin Regulations*, The EU Regulations on Matrimonial Property and Property of Registered Partnerships (eds. Ruggeri, L., Limante, A., Pogorelčnik Vogrinc N.), Intersentia, Cambridge – Antwerp – Chicago, 2022, стр. 53.

¹³⁶⁷ Нису искључена из примене посебна овлашћења и права супружника у односу на имовинске односе између њих или према трећим лицима. Рецитал 20 Уредбе о брачноимовинским режимима..

социјална заштита, одређена права у вези са старосном или инвалидском пензијом, стеченом током брака, стварна права на имовини стечена током брака и уписивање у регистар права на покретним и непокретним стварима.¹³⁶⁸

3.3.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност

О брачноимовинским односима, суд државе чланице може одлучивати било на основу атракције надлежности, било у самосталном поступку. Када се одлучује на основу атракције надлежности, пророгација надлежности може бити искључена или дозвољена, а када се одлучује у самосталном поступку, она је дозвољена и ограничена.

Изричита пророгација надлежности искључена је када о брачноимовинским односима на основу атракције надлежности одлучује суд државе чланице који је надлежан да одлучује о наслеђивању преминулог супружника.¹³⁶⁹ У питању је императивна норма, што значи да уколико су странке закључиле пророгациони споразум у вези са брачноимовинским односима, он нема правно дејство.¹³⁷⁰

О брачноимовинским односима на основу атракције надлежности одлучује суд државе чланице који је надлежан за одлучивање о разводу/законској растави или поништењу брака.¹³⁷¹ Ипак, условљеност одлучивања о тим односима на основу атракције надлежности закључењем пророгационог споразума странака постоји када суд државе чланице који одлучује о разводу/законској растави или поништењу брака је суд у којој тужилац има уобичајено боравиште, ако је боравио најмање годину дана непосредно пре подношења захтева, суд чије држављанство има тужилац и на чијој територији има уобичајено боравиште, ако је боравио најмање шест месеци непосредно пре подношења захтева, суд који је надлежан за конверзију законске раставе у развод и суд који је супсидијарно надлежан да одлучује о разводу/законској растави или поништењу брака.¹³⁷² Закључење споразума предвиђа се пошто нема довољно јаке везе између надлежности и брачноимовинског односа, те се њиме пружа правичност, како би се ограничиле предности *forum shopping*-а и сачували интереси странака.¹³⁷³ Када је

¹³⁶⁸ Члан 1 Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁶⁹ Члан 4 Уредбе о брачноимовинским режимима. Limantè, A., Pogorelčnik Vogrinc, N., Party autonomy in the context of jurisdictional and choice of law rules on matrimonial property regulation, стр. 142.

¹³⁷⁰ Ibid.

¹³⁷¹ Члан 5 став 1 Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁷² Члан 5 став 2 Уредбе о брачноимовинским режимима. Pérez Vallejo, A. M., *Matrimonial property regimes with cross-border implications*, Property Relations of Cross-Border Couples in the European Union (eds. Cazorla González, M.J., Giobbi, M., Kramberger Škerl, J., Ruggeri, L., Winkler, S.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2020, стр. 24-25.

¹³⁷³ Limantè, A., Pogorelčnik Vogrinc, N., Party autonomy in the context of jurisdictional and choice of law rules on matrimonial property regulation, стр. 144-145.

споразум закључен пре покретања поступка пред судом ради одлучивања о брачноимовинским односима, он мора бити у писаној форми и мора садржати датум и потпис странака.¹³⁷⁴ Са писаном формом изједначава се сваки вид комуникације електронским средствима која омогућава трајност споразума.¹³⁷⁵ Ова Уредба не регулише форму споразума, када је закључен током поступка пред судом, што значи да се примењује право државе суда који одлучује о разводу/законској растави или поништењу брака. Треба указати на чињеницу да се споразумом не уговара искључива надлежност суда.

Даље, изричита пророгација надлежности је дозвољена и ограничена када се о брачноимовинском односу одлучује у самосталном поступку, односно када ниједан суд државе чланице није надлежан да одлучује у случају смрти једног супружника или развода/законске раставе или поништења брака или када се о брачноимовинским односима не одлучује на основу атракције надлежности.¹³⁷⁶ То значи да је она дозвољена када је спор из брачноимовинских односа покренут после окончања поступка развода/законске раставе или поништења брака,¹³⁷⁷ као и поступка наслеђивања¹³⁷⁸ или се тражи измена одлуке о уређењу брачноимовинског односа¹³⁷⁹ или када не постоји споразум странака да о тим односима одлучује суд надлежан за развод/законску раставу или поништење брака.¹³⁸⁰ У том случају странке могу уговорити искључиву надлежност суда државе чланице чије је право меродавно за брачноимовинске односе, у складу са чланом 22 или чланом 26 став 1 тач. (а) и (б) ове Уредбе или суда државе чланице у којој је брак склопљен.¹³⁸¹

С тим у вези, странке могу уговорити надлежност суда државе чланице чије су право избрале као меродавно за брачноимовинске односе. То је право државе чланице

¹³⁷⁴ Члан 5 став 3, а у вези са чланом 7 став 2 Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁷⁵ Члан 7 став 2 Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁷⁶ Члан 6 Уредбе о брачноимовинским режимима. Pérez Vallejo, A. M., *Matrimonial property regimes with cross-border implications*, стр. 25.

¹³⁷⁷ Limantè, A., Pogorelčnik Vogrinc, N., *Party autonomy in the context of jurisdictional and choice of law rules on matrimonial property regulation*, стр. 146 фуснота 27.

¹³⁷⁸ Kunda, I., Limantè, A., *Jurisdictional Provisions in the Twin Regulations*, The EU Regulations on Matrimonial Property and Property of Registered Partnerships (eds. Ruggeri, L., Limante, A., Pogorelčnik Vogrinc N.), Intersentia, Cambridge – Antwerp – Chicago, 2022, стр. 76.

¹³⁷⁹ Limantè, A., Pogorelčnik Vogrinc, N., *Party autonomy in the context of jurisdictional and choice of law rules on matrimonial property regulation*, стр. 146 фуснота 27.

¹³⁸⁰ *Ibid.*, стр. 144-145.

¹³⁸¹ Члан 7 став 1 Уредбе о брачноимовинским режимима. Детаљније видети Valentová, L., *Property Regimes of Spouses and Partners in New EU Regulations – Jurisdiction, Prorogation and Choice of Law*, *International and Comparative Law Review*, Vol. 16, No. 2, 2016, стр. 221–240. Брак је склопљен у држави пред чијим органом је закључен брак. То значи да ако је закључен конзуларни брак у немачком конзулату у Кини, држава закључења је Немачка. Kramberger Škerl, J., *Party autonomy regarding jurisdiction under the property regimes regulations*, *Actualidad Juridica Iberoamericana*, No. 15, 2021, стр. 284.

где будући супружници или један од њих има уобичајено боравиште¹³⁸² у време закључења споразума о избору меродавног права или суд државе чије држављанство има један од брачних другова или будућих брачних другова у време закључења споразума.¹³⁸³ На тај начин странке успостављају паралелизам између права и суда, односно избрани суд примењује своје право.¹³⁸⁴ Ако је споразум о избору меродавног права апсолутно ништав¹³⁸⁵ или су странке као меродавно право избрале право треће државе или државе чланице ЕУ на коју се не примењује Уредба о брачноимовинским режимима¹³⁸⁶ последично нема ни пуноважног пророгационог споразума.

Ако странке нису уговориле меродавно право за брачноимовинске односе, оне могу изабрати суд државе чланице њиховог првог заједничког уобичајеног боравишта после склапања брака, а ако немају заједничко уобичајено боравиште, онда суд државе чланице њиховог заједничког држављанства у време закључења брака.¹³⁸⁷ Ако супружници имају више од једног заједничког држављанства, могу изабрати суд државе чланице у којој су имали прво заједничко уобичајено боравиште након склапања брака.¹³⁸⁸

Пророгациони споразум закључује се у писаној форми и мора садржати датум и потпис супружника. Са писаном формом изједначен је сваки вид комуникације електронским средствима, а који обезбеђују трајни запис споразума.¹³⁸⁹ Споразум се

¹³⁸² Суд правде је у предмету *A*, C-523/07, ECLI:EU:C:2020:531, одлучио да је уобичајено боравиште место где се лице интегрисало у социјално и породично окружење. Оно се утврђује у сваком конкретном случају. Cazorla González, M.J., Soto Moya, M., *Main Concepts and Scope of Application of the Twin Regulations*, стр. 69.

¹³⁸³ Члан 22 Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁸⁴ Исто мишљење Kramberger Škerl, J., *International jurisdiction under the EU property regimes Regulations-bringing conherence into cross-border couples' property disputes*, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 42, br. 3, 2021, стр. 729.

¹³⁸⁵ Постојање и пуноважност споразума о избору меродавног права за брачноимовинске односе цени се на основу изабраног права. Члан 24 Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁸⁶ Наиме, Уредба о брачноимовинским режимима не регулише надлежност судова тих држава, те у складу са тим избор меродавног права односи се на избор права државе чланице ЕУ на коју се примењује Уредба о брачноимовинским режимима. Поставља се питање када странке уговоре надлежност суда треће државе, да ли суд државе чланице који је надлежан на основу ове Уредбе треба да се огласи ненадлежним у корист изабраног суда. Одређени аутори сматрају да ако су такви споразуми пуноважни у складу са правом државе суда, они се морају поштовати. Фримстон сматра да се суд не оглашава ненадлежним, с обзиром да се не може дерогирати надлежност суда избором права треће државе. Kramberger Škerl, J., *Party autonomy regarding jurisdiction under the property regimes regulations*, стр. 282- 283.

¹³⁸⁷ Члан 26 став 1 тач. (а) и (б) Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁸⁸ Члан 26 став 2, а у вези са чланом 26 став 1 тач. (а) Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁸⁹ Члан 7 став 2 Уредбе о брачноимовинским режимима. То значи да је споразум пуноважан, када је закључен разменом мејлова, а који садрже електронски потпис. Grieco, C., *The role of party autonomy under the Regulations on matrimonial property regimes and property consequences of registered partnerships. Some remarks on the coordination between the legal regime established by the new regulations and other relevant instruments of European private international law*, *Cuadernos de Derecho Transnacional*, Vol. 10, No. 2, 2018, стр. 467. Детаљније видети Zabrodina, K., *The law applicable to property regimes and agreements on*

може закључити пре или после настанка спора.¹³⁹⁰ Њега могу закључити супружници и трећа лица, нпр. законски или тестаментарни наследници или корисници легата.¹³⁹¹ Споразум је искључив,¹³⁹² а пошто се не предвиђа могућност уговарања неискључиве надлежности суда, закључак је да се такав споразум не може закључити.¹³⁹³ Ако се суд огласи ненадлежним, то не спречава супружнике да поново закључе пророгациони споразум.¹³⁹⁴ С обзиром да Уредба о брачноимовинским режимима не регулише меродавно право за материјалну пуноважност пророгационог споразума, поједини аутори сматрају да се може применити релевантна одредба Уредбе Брисел I recast по аналогији.¹³⁹⁵ Други аутори сматрају да се материјална пуноважност пророгационог споразума цени на основу меродавног права за главни уговор.¹³⁹⁶ Моје мишљење је да се материјална пуноважност споразума цени по праву државе суда, што доводи до неуједначене праксе, с обзиром да државе чланице на различите начине уређују меродавно право за материјалну пуноважност споразума.

Прећутна пророгација надлежности искључена је у поступцима одлучивања о брачноимовинским односима на основу атракције надлежности од стране суда државе чланице надлежног за наслеђивање преминулог супружника или за развод/законску раставу или поништење брака у складу са чланом 5 став 1 ове Уредбе.¹³⁹⁷ Она је дозвољена када се тужени упусти у спор, без истицања приговора ненадлежности, пред судом државе чланице чије је право меродавно у складу са чланом 22 и чланом 26 став 1 тач. (а) и (б) ове Уредбе.¹³⁹⁸ За разлику од изричите пророгације надлежности која предвиђа могућност избора суда државе чланице где је брак закључен, таква могућност

the choice of court according to Regulations (EU) 1103 and 1104 of 2016, Case Studies and best practices analysis to enhance EU Family and Succession Law. Working Paper (eds. Kramberger Škerl, J., Ruggeri, L., Viterbo, F.G.), Quaderni degli Annali della Facoltà Giuridica dell'Università di Camerino, n. 3/2019, стр. 202-204. Доступно на https://www.euro-family.eu/documenti/news/e_book_afg.pdf, (приступљено 5.06.2024.).

¹³⁹⁰ Limantè, A., Pogorelčnik Vogrinc, N., Party autonomy in the context of jurisdictional and choice of law rules on matrimonial property regulation, стр. 146-147.

¹³⁹¹ Kunda, I., Limantè, A., *Jurisdictional Provisions in the Twin Regulations*, стр. 83.

¹³⁹² Члан 7 став 1 Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁹³ Исто мишљење Kramberger Škerl, J., Party autonomy regarding jurisdiction under the property regimes regulations, стр. 288.

¹³⁹⁴ Grieco, C., The role of party autonomy under the Regulations on matrimonial property regimes and property consequences of registered partnerships. Some remarks on the coordination between the legal regime established by the new regulations and other relevant instruments of European private international law, стр. 466.

¹³⁹⁵ Kramberger Škerl, J., Party autonomy regarding jurisdiction under the property regimes regulations, стр. 288.

¹³⁹⁶ Zabrodina, K., *The law applicable to property regimes and agreements on the choice of court according to Regulations (EU) 1103 and 1104 of 2016*, стр. 200 фуснота 18.

¹³⁹⁷ Члан 8 став 1 Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹³⁹⁸ Члан 8 став 1 Уредбе о брачноимовинским режимима.

прећутног избора није предвиђена.¹³⁹⁹ У случају да се тужени не појави пред судом, не сматра се да је сагласан са надлежношћу суда.¹⁴⁰⁰ Такође, предвиђа се обавеза суда да предочи туженом право на оспоравање надлежности, као и на последице упуштања или неупуштања у поступак.¹⁴⁰¹ Ако после закључења искључивог пророгационог споразума, дође до прећутне пророгације, она има превагу и не сматра се да је дошло до повреде споразума.¹⁴⁰²

3.4. Избор надлежног суда поводом имовинских последица регистрованих партнерстава

Уредба о имовинским последицама регистрованих партнерстава¹⁴⁰³ унификује норме надлежности, меродавног права и признања и извршења одлуке суда државе чланице у имовинским последицама регистрованих партнерстава са међународним обележјем. Она има за циљ да уклони препреке у остваривању имовинских односа регистрованих партнерстава, а у вези са управљањем и поделом њихове имовине.¹⁴⁰⁴ Треба указати на чињеницу да државе чланице препознају институције регистровано партнерство и ванбрачно партнерство. Регистровано партнерство је заједница двоје људи која је институционално потврђена пред надлежним органом посредством регистрације, за разлику од ванбрачне заједнице која је фактичка заједница и која се не потврђује пред надлежним органом.¹⁴⁰⁵ С тим у вези, ова Уредба односи се на регистрована партнерства, а не на ванбрачне заједнице.¹⁴⁰⁶ Такође, она не регулише садржину регистрованог партнерства, већ се у том случају примењује право државе

¹³⁹⁹ Исто мишљење Limantè, A., Pogorelčnik Vogrinc, N., Party autonomy in the context of jurisdictional and choice of law rules on matrimonial property regulation, стр. 147.

¹⁴⁰⁰ Kramberger Škerl, J., Party autonomy regarding jurisdiction under the property regimes regulations, стр. 286.

¹⁴⁰¹ Члан 8 став 2 Уредбе о брачноимовинским режимима. Не предвиђа се тренутак до ког се требају предочити чињенице, али се сматра да је то пре него што суд утврди своју надлежност. Kunda, I., Limantè, A., *Jurisdictional Provisions in the Twin Regulations*, стр. 85.

¹⁴⁰² Nico, M. P., *Article 8 Jurisdiction based on the appearance of the defendant*, European Family Property Relations. Article by Article Commentary on EU Regulations 1103 and 1104/2016 (eds. Ruggeri, L., Garetto, R.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2021, стр. 102. Доступно на https://www.euro-family.eu/documenti/eventi/commentary_compressed.pdf, (приступљено 5.06.2024.).

¹⁴⁰³ Државе чланице ЕУ које су јој приступиле су Белгија, Бугарска, Кипар, Чешка, Немачка, Грчка, Шпанија, Француска, Хрватска, Италија, Луксембург, Малта, Холандија, Аустрија, Португал, Словенија, Финска и Шведска. Garetto, R., Giobbi, M., Viterbo, F. G., Ruggeri, L., *Registered partnerships and property consequences*, Property Relations of Cross-Border Couples in the European Union (eds. Cazorla González, M.J., Giobbi, M., Kramberger Škerl, J., Ruggeri, L., Winkler, S.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2020, стр. 44 фуснота 2.

¹⁴⁰⁴ Рецитал (18) Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

¹⁴⁰⁵ Рецитал (16) Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

¹⁴⁰⁶ Cazorla González, M.J., Soto Moya, M., *Main Concepts and Scope of Application of the Twin Regulations*, стр. 58.

чланице.¹⁴⁰⁷ То значи да се ова Уредба примењује на истоплна или хетерогена регистрована партнерства уколико их право државе чланице уређује.¹⁴⁰⁸ Из њене примене изричито су искључене исте области као и у Уредби о брачноимовинским режимима.

3.4.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност

Уредба о имовинским последицама регистрованих партнерстава уређује на сличан начин дозвољеност изричите и прећутне пророгације надлежности, као и Уредба о брачноимовинским режимима. Иако се ове две уредбе називају „близнакињама“, ипак постоје и одређене разлике. Најпре, суд државе чланице који одлучује о раскиду или поништењу регистрованог партнерства може на основу атракције надлежности одлучивати о повезаним имовинским односима регистрованог партнерства, само ако постоји пророгациони споразум партнера.¹⁴⁰⁹ За разлику од Уредбе о брачноимовинским режимима, која предвиђа обавезност споразума само у одређеним случајевима, Уредба о имовинским последицама регистрованих партнерстава предвиђа увек обавезност споразума јер се надлежност судова за раскид или поништење регистрованих партнерстава заснива на међународном приватном праву држава чланица и самим тим не постоји уједначеност.¹⁴¹⁰ Затим, када се о имовинским односима регистрованог партнерства одлучује у самосталном поступку странке могу изабрати и суд државе чланице по чијем праву је успостављено регистровано партнерство.¹⁴¹¹ За разлику од Уредбе о брачноимовинским режимима претходно наведена тачка везивања предвиђа се како код избора меродавног права,

¹⁴⁰⁷ Рецитал (15) Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

¹⁴⁰⁸ Регистровано партнерство између мушкарца и жене регулисано је у Аустрији, Белгији, Кипру, Естонији, Француској, Грчкој, Луксембургу, Малти и Холандији. Истополно регистровано партнерство регулисано је у Аустрији, Белгији, Хрватској, Кипру, Чешкој, Естонији, Француској, Грчкој, Мађарској, Италији, Луксембургу, Малти, Словенији и Холандији. Garetto, R., Giobbi, M., Viterbo, F. G., Ruggeri, L., *Registered partnerships and property consequences*, стр. 88. Регистровано партнерство није регулисано у Бугарској, Литванији, Летонији, Пољској, Румунији и Словачкој. Fantini, A., *Article 3 Definitions*, European Family Property Relations. Article by Article Commentary on EU Regulations 1103 and 1104/2016 (eds. Ruggeri, L., Garetto, R.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2021, стр. 44 фуснота 7. Доступно на https://www.euro-family.eu/documenti/eventi/commentary_compressed.pdf, (приступљено 5.06.2024.).

¹⁴⁰⁹ Члан 5 став 1 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

¹⁴¹⁰ Kunda, I., Limantè, A., *Jurisdictional Provisions in the Twin Regulations*, стр. 79. фуснота 26. Garetto, R., *Article 5 Jurisdiction in cases of divorce, legal separation or marriage annulment/dissolution or annulment*, European Family Property Relations. Article by Article Commentary on EU Regulations 1103 and 1104/2016 (eds. Ruggeri, L., Garetto, R.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2021, стр. 89-90. Доступно на https://www.euro-family.eu/documenti/eventi/commentary_compressed.pdf, (приступљено 5.06.2024.).

¹⁴¹¹ Члан 7 став 1, а у вези са чланом 22 став 1 тачка (ц) и чланом 26 став 1 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

тако и када његов избор изостане.¹⁴¹² С тим у вези, за разлику од Уредбе о брачноимовинским режимима, пред судом државе чланице, по чијем праву је успостављено регистровано партнерство, може се установити и прећутна пророгација надлежности.¹⁴¹³ И на крају, прећутна пророгација искључена је само када о имовинским последицама регистрованих партнерстава на основу атракције надлежности одлучује суд државе чланице који је надлежан у случају смрти партнера.¹⁴¹⁴

4. Избор надлежног суда у наследним односима

Државе чланице ЕУ регулишу наследне односе неуједначено због различитих традиција, културних и социјалних међусобних разлика. Главне разлике огледају се у вези са одређивањем наследника и њихових удела, одговорности наследника за дугове оставиоца, постојања права на нужни део, дозвољености уговора о наслеђивању и начинима споровођења поступака. Такође, неке државе чланице предвиђају монистички систем расправљања заоставштине, док друге предвиђају дуалистички систем. У циљу отклањања препрека у слободном кретању грађана ЕУ, које су настале различитим начинима регулисања наследних односа, донета је Уредба о наслеђивању.¹⁴¹⁵

Уредба о наслеђивању унификује норме надлежности, меродавног права и признања и извршења страних одлука у наследним односима са међународним обележјем,¹⁴¹⁶ насталим услед смрти оставиоца.¹⁴¹⁷ Наследни односи обухватају све облике преноса имовине, права и обавеза због смрти, било тестементарним или законским наслеђивањем.¹⁴¹⁸ Она се не примењује на поступке из пореске, царинске

¹⁴¹² Исто мишљење Pascucci, F., *Article 6 Jurisdiction in other cases*, European Family Property Relations. Article by Article Commentary on EU Regulations 1103 and 1104/2016 (eds. Ruggeri, L., Garetto, R.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2021, стр. 99. Доступно на https://www.euro-family.eu/documenti/eventi/commentary_compressed.pdf, (приступљено 5.06.2024.).

¹⁴¹³ Члан 8 став 1 Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

¹⁴¹⁴ Члан 8 став 1 Уредба о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

¹⁴¹⁵ Kunda, I., Winkler, S., Pertot, T., *Jurisdiction and applicable law in succession matters*, Property relations of cross border couples in the European Union, Property Relations of Cross-Border Couples in the European Union (eds. Cazorla González, M.J., Giobbi, M., Kramberger Škerl, J., Ruggeri, L., Winkler, S.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2020, стр. 99-100. Данска и Ирска нису обавезане Уредбом о наслеђивању. Рецитали (82) и (83) Уредбе о наслеђивању.

¹⁴¹⁶ Уредба о наслеђивању не дефинише међународно обележје, већ се оно сваком конкретном случају утврђује. С тим у вези, суд узима у обзир све околности које се тичу оставиоца, наследника и имовине, односно где се она налази.

¹⁴¹⁷ Члан 1 став 1 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴¹⁸ Члан 3 став 1 тачка (а) Уредбе о наслеђивању.

или управне материје.¹⁴¹⁹ Из њене примене изричито су искључене таксативно наведене области (нпр. статусни и породични односи, брачноимовински односи,¹⁴²⁰ имовински односи проистекли из регистрованих партнерстава, правна способност физичких лица, обавезе издржавања, осим оне које су настале због смрти, формална пуноважност усмених располагања имовином због смрти, природа стварних права, итд.).¹⁴²¹

4.1. Избор надлежног суда - директна међународна надлежност

Уредба о наслеђивању дозвољава изричиту и прећутну пророгацију надлежности. Изричита пророгација је ограничена, с обзиром да странке могу изабрати надлежност суда државе чланице чије је право оставилац изабрао као меродавно право за решавање наследних односа.¹⁴²² У сваком конкретном случају цени се које су то странке које могу да закључе пророгациони споразум. То су углавном наследници, легатарии и друга лица чија права и обавезе настају из наслеђивања. Неки аутори сматрају да то могу бити и повериоци оставиоца, али због природе самог поступка такав став се одбацује.¹⁴²³ Оставилац као меродавно право за наследне односе може изабрати право државе чији је држављанин у време избора или у време смрти.¹⁴²⁴ Уколико има више држављанства оставилац може изабрати као меродавно право право било које државе чије држављанство има.¹⁴²⁵ С обзиром да је установа *renvoi* искључена, избор права одређене државе као меродавног права представља избор

¹⁴¹⁹ Члан 1 став 1 Уредбе о наслеђивању

¹⁴²⁰ Суд правде је заузео став да када одредба државе чланице предвиђа деобу брачне имовине паушално увећањем наследног дела преживелог супружника, у случају смрти једног супружника, сматра се да она потпада под примену члана 1 став 1 Уредбе о наслеђивању. *Doris Margret Lisette Mahnkopf*, C-558/16, ECLI:EU:C:2018:138, параграф 46. Наиме, Суд правде је установио да се таква одредба примењује само у случају смрти супружника и има за циљ да установи висину наследног удела који се додељује преживелом супружнику у односу на остале наследнике. То значи да се одредба односи на наслеђивање, а не на брачноимовинске односе. *Vilkelytė, S., Interaction between family law and succession law in the CJEU judgment in case C-558/16 Mahnkopf*, Cross-border couples property regimes in action before courts-Understanding the EU regulations 1103/2016 and 1104/2016 in practice - (eds. Cazorla González, M. J., Ruggeri, L.), Dykinson S.L, Madrid, 2022, стр. 34.

¹⁴²¹ Члан 1 став 2 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴²² Члан 5 став 1 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴²³ *Dikovska, I., Can a Choice-of-Court Agreement Included in a Marriage Contract Meet the Requirements of both EU Succession and Matrimonial Property Regulations?*, *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, Vol. 15, 2019, стр. 288-289.

¹⁴²⁴ Члан 22 став 1 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴²⁵ Члан 22 став 1 Уредбе о наслеђивању.

њених супстанцијалних норми.¹⁴²⁶ Да би избор надлежног суда државе чланице био пуноважан, избор меродавног права мора бити формално и материјално пуноважан.¹⁴²⁷ Он је формално пуноважан, када је изричит, у форми располагања имовином у случају смрти или пређутан.¹⁴²⁸ Материјална пуноважност акта којим је изабрано меродавно право цени се у складу са тим правом.¹⁴²⁹ И на крају, када је изабрано право треће државе као меродавно право за наследне односе, пророгација надлежности је искључена и тада о наследним односима расправља суд који је надлежан по другим одредбама ове Уредбе.¹⁴³⁰

Пророгациони споразум је искључив.¹⁴³¹ С обзиром да се не предвиђа „уколико странке другачије не уговоре“, закључак је да странке не могу уговорити неискључиву надлежност суда државе чланице. Он се закључује у писаној форми и мора да садржи датум и потпис странака. Са њом је изједначен сваки вид комуникације електронским средствима која обезбеђују трајни запис споразума.¹⁴³² Може се поставити питање по ком праву суд цени пуноважност проргационог споразума. У погледу меродавног права за материјалну пуноважност споразума, постоји правна празнина. С тим у вези, меродавно право за материјалну пуноважност споразума одређује се у складу са правом државе суда, што доводи до неуједначене примене, с обзиром да државе чланице то питање уређују на различите начине.

Споразум се може закључити пре настанка спора, ако је оставилац изабрао меродавно право за наследне односе за живота,¹⁴³³ с тим што ако промени меродавно право, закључени пророгациони споразум неће бити пуноважан.¹⁴³⁴ Он се може закључити и по настанку спора и то у два случаја. Ако је поступак покренут по одредбама опште или супсидијарне надлежности, а странке поступка закључе

¹⁴²⁶ Члан 34 став 2 Уредбе о наслеђивању. Fumagalli, L., *Renvoi*, Towards the entry into force of the Succession Regulation: Building future uniformity upon past divergencies, JUST/2013/JCIV/AG/4666, Final study coordinated by Bariatti, S., Viarengo, I., Francesca C. Villata, F.C., Univeristy of Milan, 2016, стр. 255.

¹⁴²⁷ Исто мишљење *Ibid.*, стр. 361.

¹⁴²⁸ Члан 22 став 2 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴²⁹ Члан 22 став 3 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴³⁰ Dikovska, I., Can a Choice-of-Court Agreement Included in a Marriage Contract Meet the Requirements of both EU Succession and Matrimonial Property Regulations?, стр 282. Załucki, M., New revolutionary European Regulation on succession matters, *Revista de Derecho Civil*, vol. III, núm. 1, 2016, стр. 171 Fumagalli, L., *Renvoi*, стр. 357-358.

¹⁴³¹ Члан 5 став 1 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴³² Члан 5 став 2 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴³³ Исто мишљење Kramar, S. A., Turk, M., Vučko, K., *Final Report on the conducted research on the implementation of the Succession Regulation in Croatia and Slovenia*, Croatian Law Centre, 2019, стр. 36. Доступно на <https://www.notariesofeurope.eu/wp-content/uploads/2020/07/Final-research-report.pdf>, (приступљено 03.04.2024.).

¹⁴³⁴ Исто мишљење Kunda, I., Winkler, S., Pertot, T., *Jurisdiction and applicable law in succession matters*, стр. 110.

пророгациони споразум, којим уступају надлежност изабраном суду, суд се оглашава ненадлежним.¹⁴³⁵ У том случају изабрани суд је по аутоматизму надлежан и нема могућност да испита одлуку ненадлежног суда.¹⁴³⁶ Ако је поступак покренут пред судом државе чланице чије је право оставилац изабрао као меродавно за наследне односе, надлежан је ако су странке поступка изричито прихватиле његову надлежност.¹⁴³⁷ Реч је избору суда за конкретни поступак у односу на конкретне странке. С тим у вези, једни аутори сматрају да изричита сагласност не захтева испуњеност формалних услова прописаних Уредбом о наслеђивању,¹⁴³⁸ док други сматрају да се захтева њихова испуњеност.¹⁴³⁹

Надлежност изабраног суда може бити ограничена по основу места налажења имовине оставиоца. Наиме, на захтев једне од странака, суд може одлучити да неће одлучивати о неком делу имовине зато што његова одлука неће бити призната и извршена на територији треће државе.¹⁴⁴⁰ Ова одредба најчешће се примењује када је реч о непокретној имовини, која се налази на територији државе која предвиђа искључиву надлежност њеног суда да одлучује о њој.¹⁴⁴¹ Такође, странке могу ограничити надлежност изабраног суда само на имовину која се налази на његовој територији.¹⁴⁴² Битно је напоменути да су ова ограничења могућа само ако је то по праву изабраног суда дозвољено.¹⁴⁴³

Прећутна поророгација надлежности постоји када се током поступка пред искључиво изабраним судом, утврди да нису све странке поступка уједно и стране пророгационог споразума, нпр. појави се нов наследник, а које се упусте у поступак, без оспоравања његове надлежности.¹⁴⁴⁴ У том случају изабрани суд наставља

¹⁴³⁵ Члан 6 тачка (б) Уредбе о наслеђивању.

¹⁴³⁶ Queirolo, I., *Jurisdiction in succession matters: General Rules and choice of court*, Towards the entry into force of the Succession Regulation: Building future uniformity upon past divergencies, JUST/2013/JCIV/AG/4666, Final study coordinated by Bariatti, S., Viarengo, I., Francesca C. Villata, F.C., Univeristy of Milan, 2016, стр. 364.

¹⁴³⁷ Члан 7 тачка (ц) Уредбе о наслеђивању.

¹⁴³⁸ Kunda, I., Winkler, S., Pertot, T., *Jurisdiction and applicable law in succession matters*, стр. 113.

¹⁴³⁹ Queirolo, I., *Jurisdiction in succession matters: General Rules and choice of court*, стр. 369.

¹⁴⁴⁰ Члан 12 став 1 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴⁴¹ Kramberger Škerl, J., International jurisdiction under the EU property regimes Regulations-bringing conherence into cross-border couples' property disputes, стр. 725. Тако нпр. ако се непокретна имовина налази на територији Србије, суд државе чланице може се огласити ненадлежним да одлучује о њој, с обзиром да постоји искључива надлежност домаћег суда да о њој одлучује домаћи суда, у складу са чланом 72 став 1 ЗРСЗ-а и да се признање и извршење стране одлуке одбија када је донета у материји која је у искључивој надлежности домаћег суда, у складу са чланом 89 став 1 ЗРСЗ-а.

¹⁴⁴² Члан 12 став 2 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴⁴³ Kramberger Škerl, J., International jurisdiction under the EU property regimes Regulations-bringing conherence into cross-border couples' property disputes, стр.725-726.

¹⁴⁴⁴ Члан 9 став 1 Уредбе о наслеђивању.

поступак. У супротном, ако странке поступка које нису биле стране споразума, оспоре надлежност искључиво изабраног суда, он се оглашава ненадлежним.¹⁴⁴⁵ То значи да је прећутна пророгација ограничена, односно постоји само када се поступак води пред изабраним судом. Наведено представља битну разлику у односу на друге релевантне Уредбе, у којима прећутна пророгација постоји када се тужени упусти у поступак пред судом државе чланице чија надлежност није предвиђена релевантним Уредбама. С обзиром да се не регулише време до када се може оспорити надлежност суда, примењује се заузето становиште Суда правде у вези са применом Уредбе Брисел I recast.¹⁴⁴⁶

5. Заједнички изазов - избор надлежног суда и међународна литиспенденција

Европска правила о међународној литиспенденцији међусобно се разликују у зависности од тога између којих судова се воде паралелни поступци. У том смислу може се сматрати да постоји опште правило о међународној литиспенденцији, које је индиферентно према искључивом пророгационом споразуму, те се може рећи да је у питању класично правило међународне литиспенденције. Насупрот томе, посебно правило о међународној литиспенденцији има заштитну функцију у погледу искључивог пророгационог споразума. Наиме, Уредба Брисел I recast и Уредба Брисел II ter регулишу и опште и посебно правило о међународној литиспенденцији, док Уредба о издржавању, Уредба о брачноимовинским режимима, Уредба о имовинским последицама регистрованих партнерстава, Уредба о наслеђивању уређују само опште правило. У свим овим случајевима, међународна литиспенденција тиче се паралелних поступака који се воде пред судовима различитих држава Уније. Једино Уредба Брисел I recast предвиђа опште правило о међународној литиспенденцији у случају када се поступци воде пред судом државе чланице и треће државе.

С обзиром да се правила о међународној литиспенденцији традиционално примењују када постоје паралелни поступци између конкурентно надлежних судова, у случају постојања искључиве међународне надлежности суда државе чланице на

¹⁴⁴⁵ Члан 9 став 2 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴⁴⁶ Queirolo, I., *Jurisdiction in succession matters: General Rules and choice of court*, стр. 372.

основу објективних тачака везивања, правило *priore tempore* се не примењује.¹⁴⁴⁷ Уколико је више судова држава чланица искључиво надлежно да одлучује о спору, судови пред којима је касније покренут поступак оглашавају се ненадлежним у корист суда пред којим је прво покренут поступак.¹⁴⁴⁸

Правило о међународној литиспенденцији регулише однос између два паралелна поступка који се воде између истих странака поводом истог предмета спора.¹⁴⁴⁹ У том смислу, у предмету *Mærsk Olie & Gas A/S v. Firma M. de Haan en W. de Boer*,¹⁴⁵⁰ Суд правде заузео је став да морају бити кумулативно испуњена три услова-исти основ спора, исте странке и исти предмет спора.¹⁴⁵¹ Исти основ спора (тужбени захтев) обухвата исте чињенице и правни основ на основу којих се покреће спор, односно не обухвата материјално идентичне поступке као нпр. када тужени поднесе противтужбу пред судом друге државе чланице. То значи да покретање поступка од стране власника брода пред судом државе чланице у циљу оснивања фонда за ограничење висине одговорности за штету и покретање поступка од стране оштећеног лица за надокнаду штете пред судом друге државе чланице не представљају исти основ. Наиме, тужба за накнаду штете се заснива на праву које уређује вануговорну одговорност, док захтев за утврђивање оснивања фонда за ограничење висине одговорности за штету се заснива на Конвенцији која се односи на ограничење одговорности власника бродова из 1957. године¹⁴⁵² и на холандском законодавству, које то примењује.¹⁴⁵³ Идентичност странака постоји и онда када се у тим паралелним поступцима јављају у различитим страначким улогама или када су у питању различита лица чији су интереси идентични и повезани, а одлука донета против једног од њих представља пресуђену ствар и према другом.¹⁴⁵⁴ Циљ власника брода је да његова одговорност буде ограничена, ако се утврди да је одговоран за штету.¹⁴⁵⁵ Насупрот

¹⁴⁴⁷ Члан 24 Уредбе Брисел I recast. Ratković, T., Zgrabljic Rotar, D., Choice-of-court agreements under the Brussels I Regulation (Recast), *Journal of Private International Law*, Vol. 9 No. 2, 2013, стр. 262.

¹⁴⁴⁸ Члан 31 став 1 Уредбе Брисел I recast.

¹⁴⁴⁹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 207.

¹⁴⁵⁰ C-39/02, ECLI:EU:C:2004:615.

¹⁴⁵¹ Vrbljanac, D., The lis pendens rule in European private international law and its relation to the rule on choice of court agreements, *SEE - LAW NET: Networking of Lawyers in Advanced Teaching and Research of EU Law post-Lisbon*, Teaching & Research Academy 2013 Collection of papers, Skopje, 2013, стр. 173.

¹⁴⁵² *International Convention relating to the Limitation of the Liability of Owners of Sea-Going Ships*. <http://www.admiraltylawguide.com/conven/limitation1957.html>, (приступљено 05.05.2024.).

¹⁴⁵³ Vrbljanac, D., The lis pendens rule in European private international law and its relation to the rule on choice of court agreements, стр. 173-174.

¹⁴⁵⁴ *Ibid.*, стр. 174.

¹⁴⁵⁵ *IBID.*, СТР. 174-175.

томе, исти предмет спора постоји када се пред једним судом утврђује одговорност власника брода за накнаду штете, а пред другим судом се одлучује о томе да он није одговоран за губитак ствари, с обзиром да је у оба поступка централно питање одговорност за штету.

Да би се исправно применило правило о међународној литиспенденцији, потребно је утврдити време покретања поступка. Тренутак покретања поступка подразумева тренутак када је иницијални акт поднет суду,¹⁴⁵⁶ под условом да је тужилац предузео кораке за достављање тог акта туженом или када је иницијални акт примило тело које врши достављање (ако се иницијални акт достављања туженом пре подношења суду) под условом да је тужилац доставио иницијални акт суду.¹⁴⁵⁷ Ако суд покреће поступак по службеној дужности, тренутак покретања поступка везује се за моменат када предмет добија службени број или моменат када суд донесе одлуку о покретању поступка.¹⁴⁵⁸ Уколико тужилац не предузме све кораке за достављање иницијалног акта, у теорији се сматра да је поступак покренут када тужилац накнадно предузме те радње.¹⁴⁵⁹

5.1. Опште правило о међународној литиспенденцији у секундарном законодавству ЕУ

Опште правило о међународној литиспенденцији садржано је у Уредби о издржавању,¹⁴⁶⁰ Уредби Брисел I recast,¹⁴⁶¹ Уредби Брисел II ter,¹⁴⁶² Уредби о наслеђивању,¹⁴⁶³ Уредби о брачноимовинским режимима,¹⁴⁶⁴ и Уредби о имовинским последицама регистрованих партнерстава.¹⁴⁶⁵ Оно уређује ситуацију када се између истих странака воде паралелни поступци пред судовима различитих држава чланица о истој ствари. То значи да се ово правило примењује у следећим случајевима: а) када се

¹⁴⁵⁶ Као и у члану 81 ЗРСЗ-а.

¹⁴⁵⁷ Члан 32 став 1 Уредбе Брисел I recast, члан 17 тач. (а) и (б) Уредбе Брисел II ter, члан 14 тач. (а) и (б) Уредбе о наслеђивању, члан 9 Уредбе о издржавању, члан 14 тач. (а) и (б) Уредбе о брачноимовинским режимима и члан 14 (а) и (б) Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава. Детаљније видети Hartley, T. C., *op. cit.*, параграф 21.30-21.37.

¹⁴⁵⁸ члан 17 тачка (ц) Уредбе Брисел II ter, члан 14 тачка (ц) Уредбе о наслеђивању, члан 14 тачка (ц) Уредбе о брачноимовинским режимима и члан 14 тачка (ц) Уредбе о имовинским последицама регистрованих партнерстава.

¹⁴⁵⁹ Duraković, A., *Međunarodno privatno pravo razvoda braka u Evropskoj uniji i Bosni i Hercegovini*, Mostar, 2016, стр. 138-139.

¹⁴⁶⁰ Члан 12 Уредбе о издржавању.

¹⁴⁶¹ Члан 29 ст. 1 и 3 Уредбе Брисел I recast.

¹⁴⁶² Члан 20 ст. 1-3 Уредбе Брисел II ter.

¹⁴⁶³ Члан 17 Уредбе о наслеђивању.

¹⁴⁶⁴ Члан 17 ст. 1 и 3 Уредбе о брачноимовинским режимима.

¹⁴⁶⁵ Члан 17 ст. 1 и 3 Уредбе о брачноимовинским режимима.

поступци воде између конкурентно надлежних судова држава чланица, б) када је поступак прво покренут пред изричито изабраним судом, а онда је накнадно поступак покренут и пред конкурентно надлежним судом и в) када се воде паралелни поступци пред конкурентно надлежним судом и неискључиво изабраним судом. Уредба Брисел I recast предвиђа примену општег правила и када се воде паралелни поступци пред судовима који су надлежни на основу споразума којим се уговара искључива надлежност суда једне државе чланице за једну странку и суда друге државе чланице за другу странку (тзв. супротни искључиви споразуми).¹⁴⁶⁶

Опште правило предвиђа да сваки суд, осим оног пред којим је прво покренут поступак, застаје са поступком по службеној дужности, све док се не утврди надлежност суда пред којим је прво покренут поступак. Када суд утврди надлежност, сви други судови се оглашавају ненадлежним. Такво правило даје простора за изигравање искључиве пророгиране надлежности суда државе чланице. Наиме, тужилац покреће поступак пред конкурентним надлежним судом друге државе чланице познатим по неефикасности и дугом трајању поступка. Такво поступање је познато под називом „италијански торпедо“.¹⁴⁶⁷ С тим у вези, искључиво изабрани суд пред којим је касније покренут поступак мора по службеној дужности застати са поступком, све док се суд пред којим је прво покренут поступак не огласи ненадлежним. Ако се суд пред којим је прво покренут поступак огласи надлежним, искључиво изабрани суд се оглашава ненадлежним. То нарушава циљ међународног приватног права, који се у овом сегменту односи на предвидивост међународно надлежног суда, али и ствара додатне трошкове за странке, као што води пролонгирању приликом одлучивања суда о својој надлежности.¹⁴⁶⁸ Једном речју то правило слаби домашај искључивог споразума.¹⁴⁶⁹ С обзиром да је проблем у примени општег правила о међународној литиспенденцији и искључивог пророгационог споразума успешно решен у грађанској и трговинском материји и материји родитељске одговорности увођењем посебног правила о међународној литиспенденцији, добро познати проблем неусклађености уредаба видљив је и у овом делу. Наиме, остале релевантне уредбе овакво правило не садрже, из разлога који се не могу у потпуности оправдати.

¹⁴⁶⁶ Рецитал 22 Уредбе Брисел I recast.

¹⁴⁶⁷ Vrbljanac, D., The lis pendens rule in European private international law and its relation to the rule on choice of court agreements, стр. 175.

¹⁴⁶⁸ Ratković, T., Zgrabljic Rotar, D., Choice-of-court agreements under the Brussels I Regulation (Recast), стр. 261.

¹⁴⁶⁹ *Ibid.*, стр. 262.

5.2. Опште правило о међународној литиспенденцији према трећим државама

Опште правило о међународној литиспенденцији према трећим државама је регулисано само у Уредби Брисел I recast.¹⁴⁷⁰ У пракси се често постављало питање примене општег правила о међународној литиспенденцији у грађанској и трговинској материји, када је један од паралелних поступака покренут пред изабраним судом треће државе.¹⁴⁷¹ Наиме, ни Бриселска конвенција ни Уредба Брисел I нису регулисале изричиту пророгацију надлежности у корист суда треће државе. С тим у вези Суд правде је у већ поменутом предмету *Owusu* одлучио да опште правило о међународној надлежности има предност у примени у односу на пророгациони споразум суда треће државе, с обзиром да су норме о надлежности императивне природе. У већ поменутом предмету *Coreck Maritime GmbH*, Суд правде је потврдио да се Уредба Брисел I не примењује на пророгациони споразум којим се уговара надлежност суда треће државе. То значи да суд државе чланице пред којим је покренут паралелни поступак испитује пуноважност пророгационог споразума у складу са својим правом (укључујући и колизионе норме).¹⁴⁷²

Може се рећи да се пророгациони споразум у корист суда треће државе могао закључивати само у оним случајевима у којима Уредба Брисел I није прописивала надлежност суда државе чланице.¹⁴⁷³ Ако су се водили паралелни поступци пред надлежним судом у држави чланици и изабраним судом у трећој држави, примењивала су се други релевантни правни извори (други међународни уговори или национална

¹⁴⁷⁰ Члан 33 Уредбе Брисел I recast.

¹⁴⁷¹ У предмету *In re Harrods (Buenos Aires) Ltd*, [1992] Ch 72, енглески Виши суд донео је одлуку која на посредан начин дотиче ово питање. Наиме, суд је овде био суочен са истовременим постојањем основа за застајање са поступком по домаћем праву на основу теорије *forum (non) conveniens* и основа за заснивање надлежности енглеског суда по правилима Бриселске конвенције. Суд је заузео став да се може применити теорија *forum (non) conveniens* и застати са поступком. Такође, истакао је да се правила Бриселске конвенције примењују само у односима између држава чланица. То значи да није у супротности са одредбама и циљем ове Конвенције да енглески суд примени своје домаће право, конкретно теорију *forum (non) conveniens*, када постоји сукоб надлежности између енглеског суда и суда треће државе. Аналогно томе, могао би се на основу ове одлуке извући закључак да би суд државе чланице надлежан по неком основу прописаним овом Конвенцијом, а суочен са пророгационом клаузулом у корист суда треће државе, могао на основу домаћег права застати са поступком у корист изабраног суда. Грушић, У., Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, *Анали Правног факултета у Београду*, Универзитет у Београду, Београд, 2007, Вол. 55, Бр. 2, стр. 163.

¹⁴⁷² Kruger, T., *op. cit.*, стр. 204.

¹⁴⁷³ Kuipers, J.J., Party Autonomy in the Brussels I Regulation and Rome I Regulation and the European Court of Justice Party, стр. 1513.

правила међународног приватног и/или процесног права о међународној литиспенденцији).¹⁴⁷⁴

Наиме, Уредба Брисел I recast уводи новину која се тиче општег правила о међународној литиспенденцију када се воде паралелни поступци између истих странака поводом истог спора, а поступак је прво покренут пред судом треће државе.¹⁴⁷⁵ То значи да се оно примењује када је поступак прво покренут пред судом треће државе који може бити или конкурентно надлежан или (не)искључиво проригиран.¹⁴⁷⁶ Наиме, суд државе чланице који је надлежан на основу опште или посебне надлежности може застати са поступком ако сматра да ће суд треће државе донети одлуку која може бити подобна за признање и извршење на њеној територији и ако је застајање са поступком у циљу поштовања начела правичног суђења.¹⁴⁷⁷ Када суд треће државе донесе одлуку која се може признати и извршити у тој држави чланице, суд окончава поступак.¹⁴⁷⁸ Насупрот томе, суд државе чланице наставља поступак ако је суд треће државе застао или прекинуо поступак или ако процени да поступак неће бити окончан у разумном року, као и онда када је потребно заштити право на правично суђење.¹⁴⁷⁹ О међународној литиспенденцији суд одлучује по приговору странке или по службеној дужности, када је то уређено његовим правом.¹⁴⁸⁰ Из претходно наведеног произилази да ова новина и даље није решила проблем дејства искључиве пророгиране надлежности у корист суда треће државе.¹⁴⁸¹

Као што је раније наведено, Уредба Брисел I recast проширује своју надлежност и на лица из трећих држава кроз могућност уговорања надлежности суда државе чланице и штити примену таквог пророгационог споразума унутар Европске уније кроз посебно правило о међународној литиспенденцији.¹⁴⁸² С тим у вези, потребно је успоставити паралелизам и заштити искључив пророгациони споразум у корист суда треће државе. Европска комисија приликом доношења Уредбе Брисел I recast није разматрала то питање, јер је сматрала да се оно може решити ратификацијом Конвенције 2005 од стране Европске уније. Поједини аутори су указали на чињеницу

¹⁴⁷⁴ Kruger, T., *op. cit.*, стр. 231.

¹⁴⁷⁵ Члан 33 став 1 Уредбе Брисел I recast.

¹⁴⁷⁶ Ratković, T., Zgrabljic Rotar, D., Choice-of-court agreements under the Brussels I Regulation (Recast), стр. 247.

¹⁴⁷⁷ Члан 33 став 1 Уредбе Брисел I recast.

¹⁴⁷⁸ Члан 33 став 3 Уредбе Брисел I recast.

¹⁴⁷⁹ Члан 33 став 2 Уредбе Брисел I recast.

¹⁴⁸⁰ Члан 33 став 4 Уредбе Брисел I recast.

¹⁴⁸¹ Ratković, T., Zgrabljic Rotar, D., Choice-of-court agreements under the Brussels I Regulation (Recast), стр. 247-248.

¹⁴⁸² Члан 25, а у вези са чланом 31 ст. 2 и 3 Уредбе Брисел I recast.

да се поље примене Конвенције 2005 и Уредбе Брисел I recast разликује. Такође, указали су да се Конвенција 2005 примењује само према трећим државама које су њене уговорнице, те да то питање неће бити решено када се уговори надлежност суда треће државе која није обавезана њоме.¹⁴⁸³ То значи да у Уредби Брисел I recast треба заштити примену пророгационих споразума којима се уговара надлежност суда треће државе кроз посебно правило о међународној литиспенденцији. Уколико се то не жели могући проблеми могу се превазићи закључењем двостраних или мултилатералних уговора о међународној литиспенденцији, између Европске уније и трећих држава.¹⁴⁸⁴

5.3. Посебно правило о међународној литиспенденцији у секундарном законодавству ЕУ

У грађанској и трговинској материји и материји родитељске одговорности, у циљу остваривања правне сигурности и поштовања воље странака, Уредба Брисел I recast и Уредба Брисел II ter уводе посебно правило о међународној литиспенденцији које је изузетак од општег правила о међународној литиспенденцији. Оно се примењује када је први поступак покренут пред конкурентно надлежним судом државе чланице, а други поступак пред искључиво изабраним судом државе чланице на основу споразума и/или изричите сагласности титулара родитељске одговорности.

Наиме, пред Судом правде поставило се питање односа одредаба Уредбе Брисел I које су регулисале опште правило о међународној литиспенденцији и о искључивој пророгираној надлежности. Он је у предмету *Erich Gasser GmbH v. MISAT Srl*.¹⁴⁸⁵ заузео став да примена општег правила о међународној литиспенденцији има предност у примени.¹⁴⁸⁶ Наиме, сматрао је да међународна литиспенденција носи ризик паралелних поступака и контрадикторних одлука, што доводи до правне несигурности. Услед тога, Суд правде није могао дозволити изузетак од примене општег правила међународне литиспенденције, с обзиром да Уредба Брисел I то није изричито прописивала. Исто тако, Суд правде је истакао да законска искључива надлежност суда државе чланице у складу са чланом 22 Уредбе Брисел I искључује примену међународне литиспенденције и то правило се не може проширити на уговорену

¹⁴⁸³ Ratković, T., Zgrabljic Rotar, D., Choice-of-court agreements under the Brussels I Regulation (Recast), стр. 249.

¹⁴⁸⁴ Zhang, H., The new lis pendens regime in the Regulation Brussels I bis and the challenge met by Chinese jurisdiction, *Revista Electronica de estudios internacionales*, No 28, 2014, стр. 10.

¹⁴⁸⁵ C-116/02, ECLI:EU:C:2003:657.

¹⁴⁸⁶ Vrbljanac, D., The lis pendens rule in European private international law and its relation to the rule on choice of court agreements, стр. 175.

искључиву надлежност.¹⁴⁸⁷ Такође, *Gasser* је истакао да је опште правило о међународној литиспенденцији у супротности са правом на суђење у разумном року предвиђено чланом 6 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода. С тим у вези, предложио је да се дерогира примена општег правила о међународној литиспенденцији ако конкурентно надлежни суд не донесе одлуку о надлежности у року од шест месеци од покретања поступка или не донесе коначну одлуку о надлежности у року од годину дана. Европска комисија је у достављеној примедби истакла да се Уредба Брисел I заснива на међусобном поверењу између држава чланица и да је тумачење одредбе у вези са правом суђења у разумном року у надлежности Европског суда за људска права.¹⁴⁸⁸

Да би се решио проблем изигравања примене искључивог споразума, Уредба Брисел I recast и Уредба Брисел II ter уводе посебно правило о међународној литиспенденцији, са циљем заштите његовог дејства. Наиме, суд пред којим је прво покренут поступак прекида поступак на приговор странке све док се искључиво изабрани суд огласи ненадлежним.¹⁴⁸⁹ Када искључиво изабрани суд заснује надлежност други суд се оглашава ненадлежним.¹⁴⁹⁰ Да би дошло до примене овог правила, тужени треба да покрене поступак пред искључивим пророгираним судом државе чланице. У случају да то не учини, конкурентно надлежни суд ће одлучити о спору, а његова одлука ће се признати у осталим државама чланицама.¹⁴⁹¹ Суд признања не сме преиспитивати основаност заснивања надлежности суда порекла одлуке, ако су испуњени услови, он ће признати и извршити такву одлуку. Ово важи и када конкурентни суд не застане са поступком, већ одлучи о спору, пре него што то учини искључиво изабрани суд. Странка се тада не може позивати на повреду посебног правила о међународној литиспенденцији, како би исходвала одбијање признања и извршења стране одлуке, с обзиром да оно није предвиђена као сметња. С тим у вези, у будућим изменама Уредбе Брисел I recast и Уредбе Брисел II ter требало би кориговати ову ситуацију. У споровима из грађанске и трговинске материје, посебно правило о међународној литиспенденцији се не односи на прећутну пророгацију надлежности,

¹⁴⁸⁷ *Ibid.*, стр. 176-177.

¹⁴⁸⁸ *Ibid.*, стр. 178-179.

¹⁴⁸⁹ Члан 31 став 2 Уредбе Брисел I recast и члан 20 став 4 Уредбе Брисел II ter.

¹⁴⁹⁰ Члан 31 став 3 Уредбе Брисел I recast и члан 20 став 5 Уредбе Брисел II ter.

¹⁴⁹¹ Ratković, T., Zgrabljic Rotar, D., Choice-of-court agreements under the Brussels I Regulation (Recast), стр. 263.

осим када тужени у првом покренутом поступку оспорава пуноважност пророгационог споразума.¹⁴⁹²

Када се ради о споровима из потрошачког уговора, уговора о осигурању или индивидуалног уговора о раду, посебно правило о међународној литиспенденцији подразумева да слабија страна у поступку мора имати својство туженог и/или да пророгациони споразум мора бити пуноважан у складу са посебним условима за његово закључење.¹⁴⁹³ У супротном, када слабија страна у поступку има својство тужиоца и пророгациони споразум није пуноважан, примењује се опште правило о међународној литиспенденцији. То значи да када слабија страна покрене поступак пред конкурентно надлежним судом, он испитује испуњеност посебних услова пуноважности пророгационог споразума. Уколико они нису испуњени, конкурентно надлежни суд наставља са поступком.¹⁴⁹⁴ Ако слабија страна покрене поступак пред искључиво изабраним судом који утврди да посебни услови пуноважности пророгационог споразума нису испуњени, тужба се одбацује.¹⁴⁹⁵ С обзиром да је пророгациони споразум апсолутно ништав, доминантна страна не може рачунати на примену посебног правила о међународној литиспенденцији јер би то, у оваквим околностима, довело до непотребног одуговлачења поступка.¹⁴⁹⁶ Уколико пророгациони споразум испуњава посебне услове, а поступак је покренут пред искључиво изабраним судом, примењује се посебно правило међународне литиспенденције, када се утврђује и испуњеност општих услова за пуноважност пророгационог споразума (формална и материјална пуноважност споразума).¹⁴⁹⁷

У вези са посебним правилом о међународној литиспенденцији може се јавити недоумица ако је више конкурентно надлежних судова застало са поступком, а искључиво изабрани суд се огласи ненадлежним, који од њих је надлежан да настави са поступком. С обзиром да је реч о конкурентно надлежним судовима, то значи да ће се примењивати опште правило о међународној литиспенденцији, те ће се поступак наставити суд пред оним конкурентним судом пред којим је прво покренут поступак.

¹⁴⁹² *Ibid.*, параграф 23.09.

¹⁴⁹³ Члан 31. став 4. Уредба Брисел I recast.

¹⁴⁹⁴ Ratković, T., Zgrabljic Rotar, D., Choice-of-court agreements under the Brussels I Regulation (Recast), стр. 265-266.

¹⁴⁹⁵ *Ibid.*, стр. 266.

¹⁴⁹⁶ *Ibid.*

¹⁴⁹⁷ *Ibid.*

Практична примена посебног правила о међународној литиспенденцији разматрана је у предмету *Etihad Airways v. Lucas Flother*.¹⁴⁹⁸ У овом предмету поставило се питање примене посебног правила о међународној литиспенденцији када постоји асиметрична клаузула.¹⁴⁹⁹ Наиме, *Etihad Airways*, зајмодавац и *Air Berlin*, зајмопримац, закључили су уговор о зајму.¹⁵⁰⁰ Он је садржао асиметричну клаузулу која је предвиђала искључиву надлежност енглеских судова да одлучују о будућим споровима који проистекну у вези са уговором (укључујући и вануговорне обавезе), с тим што је *Etihad Airways* могао покренути конкурентне поступке пред било којим надлежним судовима. Такође, као меродавно право за уговор и вануговорне обавезе проистекле из или у вези са уговором изабрано је енглеско право.¹⁵⁰¹

С обзиром да је *Air Berlin* претрпео 2017. године озбиљне оперативне проблеме који су утицали на његову ликвидност, покренуо је поступак о стечају пред судом у Берлину, а за стечајног управника је био именован *Flother*.¹⁵⁰² Стечајни управник је пред судом у Берлину покренуо поступак против *Etihad Airways* због изостанка његове финансијске помоћи *Air Berlin*, која је установљена у *Comfort Letter* (покровитељска изјава)¹⁵⁰³ и алтернативно, у складу са немачким правом, због *culpa in contrahendo* ако *Comfort Letter* није обавезујући.¹⁵⁰⁴

Шест месеци касније, *Etihad Airways* покренуо је поступак пред енглеским судом, између осталог, истичући да је основ међународне надлежности пред берлинским судом обухваћен искључивом пророгираном надлежношћу енглеског суда у складу са чланом 25 Уредбе Брисел I recast, а на основу асиметричне клаузуле садржане у уговору у зајму.¹⁵⁰⁵ Већ дан касније, *Etihad Airways* поднео је берлинском суду захтев да застане са поступком, а на основу посебног правила о међународној литиспенденцији јер је покренут поступак пред искључиво изабраним судом. Захтев је усвојен након годину дана и четири месеца.¹⁵⁰⁶ У поступку пред енглеским судом, *Air Berlin* истакао је приговор ненадлежности и приговор у вези са применом посебног

¹⁴⁹⁸ Court of Appeal, London [2020] EWCA Civ 1707, <https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2020/1707.pdf>, (приступљено 29.06.2024.).

¹⁴⁹⁹ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграф 1.

¹⁵⁰⁰ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграф 2.

¹⁵⁰¹ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграфи 3 и 4.

¹⁵⁰² *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграф 2.

¹⁵⁰³ Детаљније видети *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграф 12.

¹⁵⁰⁴ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, парар 13.

¹⁵⁰⁵ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, парар 14.

¹⁵⁰⁶ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграф 23

правила о међународној литиспенденцији.¹⁵⁰⁷ Приговор ненадлежности је одбијен.¹⁵⁰⁸ У погледу одлучивања о примени општег или посебног правила о међународној литиспенденцији суд је дозволио жалбу. Наиме, енглески суд је требало да утврди да ли треба да застане са поступком у складу са општим правилом о међународној литиспенденцији или да настави поступак као искључиво надлежан суд у складу са посебним правилом о међународној литиспенденцији.¹⁵⁰⁹ У жалби *Air Berlin* је, између осталог, истакао да се посебно правило о међународној литиспенденцији примењује само када је у питању искључива клаузула, али не и клаузула која је неискључива или асиметрична.¹⁵¹⁰

Енглески суд одбио је жалбу и одлучио да је асиметрична клаузула обухваћена посебним правилом о међународној литиспенденцији и да је он надлежан да одлучује о поступку. Разлоге за такву одлуку треба тражити у чињеници да асиметрична клаузула потпада под примену члана 25 Уредбе Брисел I recast, односно нигде се не предвиђа да асиметричне клаузуле не потпадају под искључиву клаузулу (с обзиром да ова клаузула не предвиђа искључиву надлежност за обе стране). С тим у вези, искључива пророгирана надлежност мора се заштити посебним правилом о међународној литиспенденцији како би се остварила његова сврха.¹⁵¹¹ Асиметрична клаузула по својој природи је неискључива јер не предвиђа надлежност суда једне државе. Али она је за једну страну искључива, а за другу неискључива.¹⁵¹² С обзиром да је она за једну страну искључива, уколико та страна покрене поступак пред конкурентно надлежним судом, долази до њене повреде, која се санкционише применом посебног правила о међународној литиспенденцији. Да се не санкционише, долазило би до „торпеда ефекта“.¹⁵¹³ Право Европске уније одређује да ли је клаузула искључива или не, док право изабраног суда одређује да ли је таква клаузула пуноважна.¹⁵¹⁴ У том смислу, да је у разматраном предмету била уговорена искључива надлежност француског суда, тај суд не би признао пуноважност асиметричне клаузуле и огласио би се ненадлежним, а берлински суд би наставио поступак.

¹⁵⁰⁷ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграф 16.

¹⁵⁰⁸ Детаљније видети *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграфи 16-18.

¹⁵⁰⁹ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграф 20.

¹⁵¹⁰ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграф 45 тачка (12).

¹⁵¹¹ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграфи 74 и 75.

¹⁵¹² *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграф 77.

¹⁵¹³ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграф 78.

¹⁵¹⁴ *Etihad Airways v. Lucas Flother*, параграфи 75-76.

Као наредни пример примене посебног правила о међународној литиспенденцији може се навести случај *Perella Weinberg Partners UK LLP and Perella Weinberg Partners (Europe) LP v Codere SA*,¹⁵¹⁵ који се водио пред енглеским судом. У овом предмету, између осталог, поставило се и питање да ли је клаузула о пророгацији надлежности искључива или неискључива имајући у виду њену формулацију. Наиме, она је гласила да се *Codere* слаже да ће у корист *Perella* енглески судови бити неискључиво надлежни да решавају све спорове који произилазе из њиховог уговора. *Codere* је покренуо поступак пред шпанским судом због повреде уговора за пружање услуга, у ком је *Perella* истакла приговор ненадлежности. Затим је *Perella* покренуо поступак пред енглеским судом, у ком је *Codere* истакао приговор ненадлежности. У поступку пред енглеским судом, *Perella* је истакла да је надлежност енглеских суда неискључива, с тим што термин „у њену корист“ значи да је клаузула искључива у односу на њу. *Codere* је истакао да је клаузула неискључива и да термин "у корист" не значи да је клаузула искључива у односу на *Perella* и да *Codere* може покренути поступак пред било којим конкурентно надлежним судом. Суд је заузео став да је клаузула неискључива, уколико се странке тако сагласе. У овом предмету управо је то био случај будући да је употребљена реч "неискључива" надлежност. Такође, израз "у корист" је превазиђен, а преузет је из Бриселске конвенције и значи да страна на коју се тај термин односи може покренути поступак пред било којим конкурентно надлежним судом, а супротна страна пред само једним судом. У складу са претходно наведеним, суд је сматрао да се не може применити посебно правило о међународној литиспенденцији, с обзиром да је клаузула неискључива и да је шпански суд, пред којим је прво покренут поступак, надлежан да настави да одлучује о спору.¹⁵¹⁶ То значи да је од великог значаја да странке сачињавају клаузуле које су јасне и недвосмислене, као би се избегли непотребни спорови о домаћају и значењу уговорених клаузула.

Недостатак посебног правила међународне литиспенденције је тај што не регулише рок у коме конкурентни суд треба да донесе одлуку о приговору међународне литиспенденције. С тим у вези, будуће измене Уредбе Брисел I recast би требале предвидети и то. Такође, могле би предвидети да конкурентни суд одмах

¹⁵¹⁵ [2016] EWHC 1182 (Comm). Наведено према Allen & Overy, *Litigation and Dispute Resolution Review*, 2016. Доступно на <https://www.aoshearman.com/en>, (приступљено 3.2.2024.).

¹⁵¹⁶ *Ibid.*

утврди да ли се клаузула примењује на релевантни спор, провери њену пуноважност и применљивост и да, у складу са тим, застане или прекине поступак без одлагања.¹⁵¹⁷

5.4. Однос Уредаба и кореспондирајућих међународних уговора Европске уније

Правно дејство споразума о искључиво изабраном суду је да тај суд одлучује о спору, осим ако је споразум апсолутно ништав. То значи да и Уредба Брисел I recast и Конвенција 2005 искључују примену *forum (non) conveniens*.¹⁵¹⁸ Такође, таква одредба представља заштиту дејства искључивог споразума када се воде паралелни поступци, али, у том погледу, између ове уредбе и ове конвенције постоје одређене сличности и разлике. Наиме, разлика се огледа у томе што Конвенција 2005 предвиђа одређене изузетке од обавезе конкурентног суда да застане са поступком или да се огласи ненадлежним. Сличност се огледа у томе што обе предвиђају да конкурентни суд наставља поступак када се искључиво изабрани суд огласи ненадлежним на основу споразума. Такође, Конвенција 2005 не предвиђа изузетак од посебног правила о међународној литиспенденцији, када је реч о споровима у којима се јавља слабија страна.¹⁵¹⁹ За разлику од Конвенције 2005,¹⁵²⁰ Уредба Брисел I recast предвиђа искључење правила о међународној литиспенденцији у случају привремених мера, које су уједно и мере обезбеђења, под одређеним условима.¹⁵²¹ Наиме, суд државе чланице може у складу са својим правом одлучивати о њима, иако је суд друге државе чланице надлежан да одлучује о главној ствари,¹⁵²² али само ако се извршавају на територији те државе чланице.¹⁵²³

Када је реч о општем правилу о међународној литиспенденцији, Конвенција 2005 га не уређује зато што се не примењује на споразум о избору неискључивог суда и асиметрични споразум. У погледу општег правила о међународној литиспенденцији према трећим државама, Конвенција 2005 не уређује то питање зато што међународни уговори важе по принципу узајамности. За разлику од тога, Европска унија је

¹⁵¹⁷ Hess, B., Althoff, D., Bens, T., Elsner, N., Järvekülg, I., The Reform of the Brussels Ibis Regulation, *Max Planck Institute Luxembourg for Procedural Law Research Paper*, No 2022(6), стр 23.

¹⁵¹⁸ Исто мишљење Zabloudilová, K., *Choice of Court Agreements after Brexit*, стр 295.

¹⁵¹⁹ Конвенција 2005 не регулише то питање, с обзиром да се примењује само на спорове из осигурања.

¹⁵²⁰ С обзиром да Конвенција 2005 искључује из своје примене привремене мере, у складу са тим и не предвиђа правило о међународној литиспенденцији у вези са њима.

¹⁵²¹ Рецитал 25 Уредбе Брисел I recast регулише да се то не односи на привремене мере које нису и мере обезбеђења, као нпр. мера о саслушању сведока.

¹⁵²² Члан 35 Уредбе Брисел I recast. Hartley, T. C., *op. cit.*, параграфи 22.03 и 22.12.

¹⁵²³ *Ibid.*, параграф 22.16.

регионална економска организација и, самим тим, поред регулисања правних питања између њених држава чланица, може регулисати и одређена питања према трећим државама.

Када је реч о односу међународне литиспенденције предвиђене Уредбом Брисел I recast и Луганске конвенције треба указати начињеницу да Луганска конвенција садржи само опште правило о међународној литиспенденцији.¹⁵²⁴ С тим у вези, њен недостатак се огледа у изостанку посебног правила о међународној литиспенденцији којим се штити искључива пророгирана надлежност. Такође, Луганска конвенција садржи правило о међународној литиспенденцији када се поступци воде пред два искључиво надлежна суда (на основу објективних тачака везивања), када се предност даје суду пред којим је покренут први поступак.¹⁵²⁵ С обзиром да Луганска конвенција нема правило о међународној литиспенденцији када је реч о уговореној искључивој надлежности, поставља се питање да ли се члан 29 Луганске конвенције може по аналогiji применити на овај случај. Будући да се наведено питање јавило и поводом примене Уредбе Брисел I, мишљења практичара су о томе била подељена. Поједини су сматрали да се наведено правило примењује само на законску искључиву надлежност, док су други сматрали да би се оно могло применити и на уговорену искључиву надлежност.¹⁵²⁶ Недоумица је отклоњена усвајањем Уредбе Брисел I recast која изричито наводи да се на супротне искључиве споразуме примењује опште правило о међународној литиспенденцији. Моје мишљење је да се на основу аналогije претходно наведено правило може применити на постављено питање.

Кад је реч о односу између Конвенције 1996 и Уредбе Брисел II *ter* разлика се огледа у томе што Конвенција 1996 регулише само опште правило о међународној литиспенденцији, за разлику од Уредбе Брисел II *ter* која предвиђа и посебно правило о међународној литиспенденцији.

¹⁵²⁴ Члан 27 ст. 1 и 3 Луганске конвенције.

¹⁵²⁵ Члан 29 Луганске конвенције.

¹⁵²⁶ Kruger, T., *op. cit.*, стр. 198.

ПОГЛАВЉЕ V

НАЦИОНАЛНИ СИСТЕМИ МЕЂУНАРОДНОГ ПРИВАТНОГ И/ИЛИ ПРОЦЕСНОГ ПРАВА

1. Избор надлежног суда

Када је реч о репрезентативним националним системима међународног приватног и/или процесног права изложена су решења Сједињених Америчких Држава, Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске-Енглеске, Републике Сингапура, Комонвелта Аустралије, Швајцарске Конфедерације, Републике Северне Македоније, Црне Горе, Републике Турске, Републике Албаније и Народне Републике Кине. Релевантна решења су анализирана почев од најлибералнијих до најконзервативнијих система. Правни систем Кине је последњи разматран, с обзиром да је претрпео највеће измене те је прошлогодишњим изменама (2023. године) од најконзервативнијег система постао либерални систем у погледу дејства и заштите пророгације надлежности. Избор претходно наведених репрезентативних националних система је учињен са циљем да се укаже на разлике између англо-америчког и европско-континенталног правног система, на разлике унутар самих система и на степен усклађености националних система држава кандидата за чланство у Европској унији. Избор међународно надлежног суда уређен је двостраним и/или вишестраним међународним уговорима, као и прописима који регулишу материју међународног приватног и/или процесног права.

1.1. Сједињене Америчке Државе

Пророгација надлежности, као и признање и извршење страних одлука регулисано је међународним уговорима, законима и *common law*. То значи да се примењују три режима. Најпре, примењује се конвенцијски режим. С обзиром да су Сједињене Америчке Државе ратификовале Конвенцију 2007, то значи да је пророгација надлежности у материји издржавања регулисана нормама индиректне међународне надлежности садржаним у овој Конвенцији, док се признање и извршење страних одлука спороводи у складу са том Конвенцијом. С обзиром да на федералном

нивоу не постоји закон који уређује пророгацију надлежности и признање и извршење страних одлука, у одређеним савезним државама примењује се законски режим. И на крају, уколико не постоји законски режим или он не обухвата одређена питања у вези са пророгацијом надлежности и признањем и извршењем страних одлука, примењује се *common law*. За разлику од осталих држава *common law*, Сједињене Америчке Државе усвајају одређена специфична правила у вези са пророгацијом надлежности.

1.1.1. Избор надлежног суда

а) Пророгациони споразум и његово дејство

У зависности од савезне државе, закључење пророгационог споразума може бити забрањено или дозвољено. Наиме, његово закључење је забрањено у Монтани, Ајови, Северној Дакоти, Оклахоми, Јужној Каролини и Северној Каролини јер се сматра да је у супротности са јавним поретком.¹⁵²⁷ У савезним државама у којима је његово закључење дозвољено, он је регулисан законом и *common law*. У малом броју савезних држава пророгациони споразум регулисан је законом донетим на основу Модела закона о избору суда.¹⁵²⁸ У одређеним савезним државама он је регулисан посебним законима са циљем привлачења спорова великих вредности, под условом да је изабрано као меродавно право за уговор право те државе.¹⁵²⁹ У већини савезних држава, *common law* уређује пророгациони споразум на основу правила установљених у предмету *The Bremen v. Zapata Off Shore Co.*¹⁵³⁰ У овом случају, дејство искључиве пророгационе клаузуле установљено је на федералном нивоу од стране Врховног суда. Наиме, странке су предвиделе, у уговору о тегљењу бушотине, искључиву надлежност лондонског суда. *Zapata* је покренула поступак пред федералним судом Флориде због надокнаде штете, која је настала на бушотини током тегљења у Мексичком заливу.¹⁵³¹ Врховни суд је, увиђајући значај аутономије воље у међународном пословању, заузео став да ће експанзија америчког пословања и индустрије бити *обесхрабљена*, ако се

¹⁵²⁷ Mills, A., *op. cit.*, стр. 126-127.

¹⁵²⁸ Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, стр. 504.

¹⁵²⁹ Савезна држава Њујорк донела је закон којим се забрањује примена теорије *forum (non) conveniens*, када је уговорена искључива надлежност суда државе Њујорк, када је за меродавно право за главни уговор изабрано право те државе и када спор прелази вредност милион долара. Сврха такве одредбе је да се гарантује предвидљивост клаузуле, без обзира да ли се истиче захтев за применом теорије *forum (non) conveniens*. Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 189.

¹⁵³⁰ 407 US 1 (1972). Наведено према Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, стр. 503.

¹⁵³¹ Clermont, K. M., *Governing Law on Forum-Selection Agreements*, *Hastings Law Journal*, Vol. 66, 2015, стр. 649-650.

инсистира да сви спорови буду решени од стране америчких судова применом америчког права. С тим у вези, установљено је правило да су искључиве пророгационе клаузуле обавезујуће и морају се извршити. Изузетак постоји ако се докаже да је споразум у очигледној супротности са јавним поретком државом суда,¹⁵³² да је споразум неразуман или апсурдан¹⁵³³ или апсолутно ништав због постојања одређених чињеница,¹⁵³⁴ као што су превара, принуда или доминантна позиција у преговарању. Превара и принуда доводе до апсолутне ништавости споразума, док доминантна позиција у преговарању (која се везује за адхезионе уговоре) представља ограничење аутономије воље које се мора уско тумачити.¹⁵³⁵ Установљено правило односи се само на искључиве клаузуле и убрзо је прихваћено од стране федералних и савезних судова, како у међународним, тако и у домаћим споровима.¹⁵³⁶

У праву Сједињених Америчких Држава важи претпоставка да је пророгациони споразум неискључив, осим ако странке другачије не одреде. Најчешће навођење одређеног суда државе или употреба речи *искључив* или *једини*, указује да су странке уговориле искључиву надлежност суда. С тим у вези, неки судови сматрају да је споразум неискључив ако не садржи реч којом се означава искључива надлежност,¹⁵³⁷ док неки судови сматрају да је он искључив када се користи реч *мора* или, пак, утврђују намеру странака како би проценили да ли постоји његова искључивост.¹⁵³⁸ Такође, федерални закон и већина савезних закона дозвољава странкама уговарање надлежности било ког суда, не захтевајући везу између изабраног суда и странака или

¹⁵³² Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, стр. 503.

¹⁵³³ Судови су сматрали да су пророгациони споразуми неразумни само када се суштински карактер пророгационог споразума битно променио од тренутка његовог сачињавања до тренутка када је поступак отпочет. Суштински карактер је битно промењен услед непредвиђених околности, а због којих постоји сумња у фер суђење или је једна од странака лишена заштите. Петровић, М., *op. cit.*, стр. 122 фуснота 291.

¹⁵³⁴ Листа чињеница није искључива. Mills, A., *op. cit.*, стр. 121.

¹⁵³⁵ *Ibid.*, стр. 120-121.

¹⁵³⁶ Buxbaum, H., *The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses Under U.S. Law, American Journal of Comparative Law*, Vol. 66, 2018, стр. 130.

¹⁵³⁷ У предмету *Hull 753 Corp. v. Elbe Flugzeugwerke GmbH*, 58 F. Supp. 2d 925, 927 (N.D. Ill. 1999), суд је одлучио да је клаузула „место надлежности биће Дрезден“ неискључива, с обзиром да одређује надлежност суда и да из језичке конструкције не произилази да је воља странака била да уговоре искључиву надлежност. Heiser, W. W., *The Hague Convention on Choice of Court Agreements: The Impact on Forum Non Conveniens, Transfer of Venue, Removal, and Recognition of Judgments in United States Courts*, U. Pa. J. Int'l L., Vol. 31, Issue 4, 2010, стр. 1015-1016.

¹⁵³⁸ Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, стр. 509-510. Петровић, М., *op. cit.*, стр. 122-123.

спора. С тим у вези, слободан избор страног суда је дозвољен, пошто се признају и извршавају одлуке тако изабраних судова.¹⁵³⁹

Кад је реч о форми пророгационог споразума, федерални закон и већина савезних закона је не прописују, што значи да она може бити у писаном и усменом облику, док је одређени савезни закони прописују за одређену врсту уговора.¹⁵⁴⁰ С тим у вези, странке могу оспоравати форму споразума, нпр. да није сачињена у одређеном писаном облику.¹⁵⁴¹

Оцена пуноважности пророгационог споразума зависи од тога да ли се примењује федерални или савезни закон.¹⁵⁴² У предмету *Stewart Organization, Inc. v. Ricoh Corp.*,¹⁵⁴³ тужилац је покренуо поступак пред федералним судом у Алабама, у супротности са искључивим споразумом. На основу захтева туженог, дошло је до уступања надлежности искључиво изабраном суду. Он је пуноважност споразума ценио на основу права државе Алабама које забрањује закључење споразума, јер је у супротности са јавним интересом. Ако је надлежност уступљена на основу федералног процесног закона, према одлуци Врховног суда, примењује се федерални процесни закон за оцену пуноважности споразума, а не право државе пред чијим судом је првобитно покренут поступак.¹⁵⁴⁴ У случају да нема уступања надлежности, пракса судова је подељена. Наиме, одређени судови пуноважност споразума сматрају процесним питањем¹⁵⁴⁵ и, у складу са тим, примењују *lex fori*. Насупрот томе, други судови пуноважност споразума сматрају материјалним питањем и у складу са тим примењују право које су странке изабрале као меродавно за уговор. Ако га нису изабрале, већина судова примењује материјално право државе суда, не упуштајући се у утврђивање меродавног права на основу колизионе норме.¹⁵⁴⁶ У предмету *Martinez v.*

¹⁵³⁹ Mills, A., *op. cit.*, стр.116.

¹⁵⁴⁰ *Ibid.*, стр. 220.

¹⁵⁴¹ Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, стр. 507.

¹⁵⁴² Mills, A., *op. cit.*, стр.104.

¹⁵⁴³ 487 U.S. 22 (1988). Наведено према Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, стр. 524.

¹⁵⁴⁴ *Ibid.*

¹⁵⁴⁵ У предмету *Phillips v. Audio Active Ltd.*, 494 F.3d 378,384 (2d Cir. 2007), суд је заузео став да се пуноважност искључиве клаузуле цени према федералном закону, упркос претпоставци да је клаузула пуноважна. У предмету *Rudgayzer v. Google, Inc.*, 986 F. Supp. 2d 15, i155 (E.D.N.Y. 2013), суд је одлучио да се избор меродавног права за уговор примењује на материјална питања, а не процесна. Питање надлежности је процесно питање и у складу са тим дејство пророгационе клаузуле се одређује у складу са федералним законом. Clermont, K. M., *Governing Law on Forum-Selection Agreements*, стр. 653, фуснота 36.

¹⁵⁴⁶ Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, стр. 525.

Bloomberg LP,¹⁵⁴⁷ суд је одлучио да када уговор садржи пуноважну пророгациону клаузулу и клаузулу о избору меродавног права за уговор, дејство пророгационе клаузуле одређује се у складу са федералним законом, а тумачење клаузуле утврђује се у складу са изабраним правом.¹⁵⁴⁸

И на крају, када је реч о хибридним клаузулама, до деведесетих година прошлог века у већини савезних држава, она се сматрала апсолутно ништавом због непостојања реципроцитета у правима странака.¹⁵⁴⁹ Тако нпр. право савезне државе Калифорније забрањивало је клаузуле по којима је слабија страна имала право да покрене спор само пред арбитражом, а доминантнија страна имала право избора у начину покретања поступка. Сматрано је да је таква клаузула у супротности са добром вером, а због непостојања реципроцитета у правима странака.¹⁵⁵⁰ У предмету *Armendariz v. Foundation Health Psychcare Services, Inc.*¹⁵⁵¹ запослени су оспоравали пуноважност клаузуле која је предвиђала арбитражу за спорове противзаконитог отказа, док је послодавац могао да покрене поступак и пред судом. Суд је заузео став да је клаузула непуноважна, с обзиром да изостаје преговарање одредаба индивидуалног уговора о раду између странака, јер је реч о адхезионом уговору. С тим у вези, да би клаузула у адхезионом уговору била пуноважна, она мора бити реципрочна.¹⁵⁵² Данас, такав став и даље постоји, али није више доминантан.¹⁵⁵³ Наиме, већина судова усваја пуноважност хибридне клаузуле, с обзиром да се заснива на аутономији воље у избору начина решавања спора, под условом да није недопуштена према меродавном праву.¹⁵⁵⁴

б) Ограничење дејства пророгационог споразума

Ограничење дејства пророгационог споразума јавља се у различитим облицима, када се у поступку јави слабија страна, применом теорије *forum (non) conveniens* и када је поступак покренут пред државним судом посредством уступања надлежности или пред федералним судом.

¹⁵⁴⁷ 740 F.3d 211, 214 (2d Cir. 2014). Наведено према Clermont, K. M., *Governing Law on Forum-Selection Agreements*, стр. 654, фуснота 38.

¹⁵⁴⁸ *Ibid.*

¹⁵⁴⁹ Bakumenko, V., *Asymmetric Jurisdiction Clauses: Grounds for Validity Within Different Jurisdictions*, стр. 97.

¹⁵⁵⁰ *Ibid.*, стр. 101.

¹⁵⁵¹ 24 Cal.4th 83 (2000). Bakumenko, V., *Asymmetric Jurisdiction Clauses: Grounds for Validity Within Different Jurisdictions*, стр. 101.

¹⁵⁵² *Ibid.*, стр. 101-102.

¹⁵⁵³ *Ibid.*, стр. 103.

¹⁵⁵⁴ *Ibid.*, стр. 97-98.

Када се у поступку јави слабија страна, неколико држава донело је законе којима се пуноважност и дејство пророгационог споразума ограничава, у одређеним врстама уговора,¹⁵⁵⁵ предвиђањем испуњености одређених услова.¹⁵⁵⁶ Циљ је заштита резидената од непоштене пословне праксе, којом би се спречили да уживају погодности прописане њиховим правом.¹⁵⁵⁷ Иако је у већ поменутом предмету *Bremen* истакнуто да се пуноважност пророгационог споразума може оспоравати због неједнаке позиције у преговарању, када је реч о адхезином уговорима, у предмету *Carnival Cruise Lines, Inc. v. Shute*,¹⁵⁵⁸ Врховни суд САД заузео је другачији став. Наиме, брачни пар са пребивалиштем у држави Вашингтон наручио је карте за седмодевно крстарење. На полеђини карата били су одштампани општи услови компаније, који су садржали и пророгациону клаузулу. Она је предвиђала да ће за све спорове проистекле из уговора бити искључиво надлежан суд у држави Флорида. Током крстарења, супруга се оклизнула на броду и задобила повреде. По повратку са крстарења, поднела је тужбу за накнаду штете пред судом у Вашингтону. Бродарска компанија је истакла приговор ненадлежности, који је усвојен. По жалби, апелациони суд је одлучио да је пророгациона клаузула апсолутно ништава, с обзиром да је реч о адхезином уговору тј. странке су неједнаке преговарачке снаге. Врховни суд САД заузео је став да је искључива пророгациона клаузула пуноважна, јер би било потпуно неразумно сматрати да путници могу да преговарају о надлежности суда. Такође, истакао је да нема доказа да је бродарска компанија преварно поступала, а чињеница да клаузула није била предмет преговора није сметња да јој се призна дејство.¹⁵⁵⁹ Иако одлука обавезује ниже федералне и савезне судове у случајевима у којима постоје сличне околности, она је прихваћена као правило за све врсте уговора. Ипак, неки нижи судови одбијали су да изврше клаузулу садржану у потрошачким уговорима, услед неодговорајућег обавештења потрошача о избору суда или су такве клаузуле сматрали непуноважним¹⁵⁶⁰ због неједнаке позиције у преговарању.¹⁵⁶¹

¹⁵⁵⁵ То су потрошачки уговори, индивидуални уговори о раду, агенцијски уговори, уговори о франшизи и уговори о грађењу. Вухбаум, Н. Л., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, стр. 505 фуснота 25.

¹⁵⁵⁶ Детаљније видети *Ibid.*, стр. 505-506.

¹⁵⁵⁷ Mills, A., *op. cit.*, стр. 259.

¹⁵⁵⁸ 499 US 585 (1990). Наведено према Петровић, М., *op. cit.*, стр. 120.

¹⁵⁵⁹ *Ibid.*, стр. 120-121.

¹⁵⁶⁰ У предмету *Kubis & Perszyk v. Sun Microsystems*, 680 A.2d 618, 627 (N.J. 1996), суд је заузео став да је клаузула о избору суда непуноважна у уговорима о франшизи, осим ако давалац франшизе докаже да таква клаузула није уговорена непоштено, на основу доминантне позиције у преговарању. Детаљније видети Woodward Jr., W. J., Choice of court convention, U. Pa. J. Int'l L., Vol. 29, Iss. 3, 2008, стр. 681-682.

Ограничење дејства искључивог споразума у корист америчког суда, постоји применом теорије *forum (non) conveniens* од стране самог изабраног суда¹⁵⁶² или на захтев туженог.¹⁵⁶³ Све америчке државе усвојиле су ову теорију, која је установљена као правило одлуком Врховног суда САД у предмету *Gulf Oil Corp. v. Gilbert*.¹⁵⁶⁴ Наиме, *Gilbert*, са пребивалиштем у држави Вирџинији покренуо је поступак за надокнаду штете на његовом стоваришту настале због пожара, пред федералним судом у Њујорку, против корпорације из Пенсилваније. Суд је одбацио тужбу на основу теорије *forum (non) conveniens*. Наиме, све околности указивале су на то да спор треба водити пред судом у Вирџинији, с обзиром да ниједна странка није имала пребивалиште у Њујорку, штетни догађај се догодио на његовој територији и сведоци догађаја су живели на његовој територији. По изјављеној жалби Врховни суд САД потврдио је одлуку.¹⁵⁶⁵ Врховни суд САД установио је услове који морају бити испуњени да би се теорија *forum (non) conveniens* применила. Наиме, да би се изабрани суд огласио ненадлежним мора постојати конкурентни суд који би био адекватнији да одлучује о спору и мора постојати равнотежа између јавног и приватног интереса. Приватни интерес постоји када се докази налазе на територији конкурентног суда, као и када је лакше саслушати сведоке на његовој територији и све друге чињенице омогућавају ефикасно суђење пред тим судом.¹⁵⁶⁶ Јавни интерес се везује за постојање интереса локалне јавности за решавање спора, интерес вођења спора у држави чије је право изабрано као меродавно, избегавање сукоба закона или примене страног права, као и неоправдано наметање обавезе локалном становишту да буде порота.¹⁵⁶⁷

Када се поступак покрене пред државним судом, у спору који потпада и под надлежност федералног окружног суда који се налази на његовој територији, тужени има право да тражи уступање надлежности федералном суду. Ако странке уговоре надлежност државног суда, поставља се питање да ли тада може доћи до уступања надлежности. То неће бити случај ако се тужени изричито одрекне права на уступање

¹⁵⁶¹ Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, стр. 508.

¹⁵⁶² Наиме, у предмету *Quanta Computer Inc. v. Japan Communications Inc.*, 230 Cal.Rptr.3d 334 (Cal. Ct. App. 2018), између тајванске и јапанске странке, калифорнијски суд одбацио је тужбу с обзиром да спор није био у вези са тим судом, те није имао интереса да одлучује о спору. *Ibid.*, стр. 516-517, фуснота 93.

¹⁵⁶³ Одређени амерички судови примењивали су ову теорију и када је поступак покренут пред судом који је неискључиво надлежан, сматрајући да покретањем поступка, клаузула постаје обавезујућа и извршна у складу са правилом установљеном у предмету *Bremen*. *Ibid.*, стр. 516.

¹⁵⁶⁴ 330 U.S. 501 (1947). Наведено према Петровић, М., *op. cit.*, стр. 35.

¹⁵⁶⁵ *Ibid.*, стр. 35.

¹⁵⁶⁶ Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, стр. 515.

¹⁵⁶⁷ Mills, A., *op. cit.*, стр. 118-119.

или ако странке уговоре искључиву надлежност државног суда. Значи, ако странке уговоре неискључиву надлежност, долази до уступања надлежности.¹⁵⁶⁸

Када тужилац, у супротности са искључивим споразумом, покрене поступак пред федералним судом, он је надлежан да одлучује о спору ако је основ заснивања надлежности у складу са федералним прописом. Тужени може оспоравати надлежност суда када постоје два основа. Најпре, када је поступак неосновано покренут, тада суд одбацује тужбу или уступа спор другом дистрикту или одељењу, који могу засновати надлежност. Затим, када је поступак основано покренут, али је неприкладан, тада се примењује теорија *forum (non) conveniens* у корист државног или страног суда или се уступа надлежност прикладнијем федералном суду.¹⁵⁶⁹

в) Заштита дејства проргационог споразума

Америчко право регулише међународну литиспенденцију. Наиме, суд не може водити поступак ако се о истом спору између истих странака води поступак у другој држави. Међутим, судска пракса ретко примењује ово правило. То значи да суд може дозволити вођење паралелних поступака, прекинути или обуставити поступак или забранити покретање или наставак већ започетог поступка пред страним судом.¹⁵⁷⁰

Суд ће дозволити вођење паралелних поступака све док се у једном поступку не донесе одлука. То значи да је само правноснажна одлука препрека за покретање или наставак поступка пред америчким судом.¹⁵⁷¹ До прекида поступка ће доћи када амерички суд утврди да тужилац може остварити потпуну правну заштиту пред страним судом или да наставак поступка пред њим није оправдано. Амерички суд ће обуставити поступак када је основу више чињеница, међу којима је и међународна литиспенденција, утврди да је неподесан да одлучује о спору.¹⁵⁷² Најчешће амерички судови доносе мере забране покретања или наставка већ започетог поступка пред страним судом. Они их доносе када установе да је тужба пред страним судом поднета да би се одуговлачио поступак или шиканирао тужени, те би њено недоношење нанело непоправљиву штету странци која је поднела захтев.¹⁵⁷³

¹⁵⁶⁸ Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, стр. 514-515.

¹⁵⁶⁹ *Ibid.*, стр. 518-519.

¹⁵⁷⁰ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 185.

¹⁵⁷¹ То је потврђено у предмету *Laker Airways v. Sabena, Belgian World Airlines*, 731 F. 2d 909 (DC Cir. 1984.). Наведено према *Ibid.*, стр. 186.

¹⁵⁷² *Ibid.*

¹⁵⁷³ *Ibid.*, стр. 186-187.

1.1.2. Признање и извршење страних одлука

Када је реч о признању и извршењу страних одлука, не постоји федерални закон који уређује то питање.¹⁵⁷⁴ То значи да се примењују Закон о признању страних новчаних одлука¹⁵⁷⁵ и *common law*.¹⁵⁷⁶ У савезним државама у којима се примењује Закон о признању страних новчаних одлука, на признање страних одлука које нису обухваћене његовом применом, примењује се *common law*. У савезним државама које нису усвојиле овај Закон, признање и извршење страних одлука се врши у складу са *common law*.

Закон о признању страних новчаних одлука уређује услове за признање и извршење стране одлуке, обавезујуће и необавезујуће основе за одбијање признања стране одлуке, поступак признања, рок покретања поступка и друге релевантне одредбе. Одлука се признаје када се њоме усваја или одбија повраћај одређеног новчаног износа, када је коначна¹⁵⁷⁷ и извршна у складу са правом државе порекла.¹⁵⁷⁸ Из примене су изричито искључене одлуке које се тичу пореза, казни или развода брака, издржавања и других домаћих спорова.¹⁵⁷⁹

Када је реч о основима за одбијање признања стране одлуке, они могу бити обавезујући и дискрециони, што за последицу има обавезу суда признања да одбије признање стране одлуке, односно дискреционо овлашћење суда да (не) одбије признање стране одлуке. Треба напоменути да одређене савезне државе предвиђају изостанак постојања реципроцитета у признању страних одлука као обавезујући или дискрецини основ за одбијање признања стране одлуке.¹⁵⁸⁰

¹⁵⁷⁴ Gibson Dunn & Crutcher, Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters: United States. Доступно на https://docenti.unimc.it/marco.farina/teaching/2023/27864/files/materials-lectures-9-and-10-17_18-october-2023/guide-to-recognition-and-enforcement-of-foreign-judgments-in-u.s. (приступљено 28.07.2024.).

¹⁵⁷⁵ Наиме, у одређеним савезним државама примењује се овај Закон из 1962. године, док у одређеним савезним државама примењују се његове измене из 2005. године. У погледу одредаба које се тичу пророгације надлежности, нема релевантних измена. *Uniform Foreign Money-Judgments Recognition Act of 1962*, 13 U.L.A. 149 (1986). *Uniform Foreign-Country Money Judgments Recognition Act of 2005*. Доступно на <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?CommunityKey=ae280c30-094a-4d8f-b722-8dcd614a8f3e>, (приступљено 28.07.2024.). Списак савезних држава у којима се примењују закони је доступан на <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?CommunityKey=ae280c30-094a-4d8f-b722-8dcd614a8f3e>, (приступљено 28.07.2024.).

¹⁵⁷⁶ Gibson Dunn & Crutcher, Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters: United States.

¹⁵⁷⁷ Тумачење америчких судова је да се не морају исцрпети правни лекови у држави порекла одлуке, да би се могао покренути поступак за њено признање и извршење пред америчким судовима. То значи да ако је изјављена жалба на страну одлуку, амерички судови застају са њеним поступком признања, док се поступак у држави порекла одлуке не оконча. *Ibid*.

¹⁵⁷⁸ Члан 3 став (а) Закона о признању страних новчаних одлука.

¹⁵⁷⁹ Члан 3 став (б) Закона о признању страних новчаних одлука.

¹⁵⁸⁰ Heiser, W. W., *The Hague Convention on Choice of Court Agreements: The Impact on Forum Non Conveniens, Transfer of Venue, Removal, and Recognition of Judgments in United States Courts*, стр. 1049.

Обавезујући основи за одбијање признања стране одлуке су да се правосудни систем државе порекла одлуке не заснива на праву на правично суђење, да суд порекла одлуке није засновао надлежност у складу са прихватљивим основима директне међународне надлежности и да суд порекла одлуке није надлежан да одлучује о предметној материји.¹⁵⁸¹ Између осталог, прихватљиви основи директне међународне надлежности су пророгациони споразум, који је закључен пре покретања поступка пред судом порекла одлуке или пређутна сагласност туженог, осим ако се тужени упустио у спор да би истакао приговор ненадлежности или да би заштитио пленидбу имовине.¹⁵⁸² Листа прихватљивих основа надлежности није искључива, што значи да суд признања може утврдити и друге основе надлежности суда порекла одлуке у циљу њеног признања.¹⁵⁸³ Такође, суд признања одбиће одлуку страног суда, уколико је она донета у вези материје која није обухваћена пророгационим споразумом.

Дискрециони основи за одбијање признања стране одлуке су повреда права на одбрану, када је одлука или њен тужбени захтев у супротности са јавним поретком,¹⁵⁸⁴ када је одлука у супротности са другом одлуком, када је одлука донета од стране суда у супротности са искључивим споразумом, итд.¹⁵⁸⁵ Битно је напоменути да у већини случајева амерички суд одбија одлуку страног суда који је засновао надлежност у супротности са пуноважним пророгационим споразумом.¹⁵⁸⁶ То значи да се штити дејство пророгационог споразума, било да је њиме уговорена надлежност америчког суда или страног суда.

Услови за признање и извршење одлуке по *common law* установљено је у предмету *Hilton v. Guyot*.¹⁵⁸⁷ Да би се страна одлука признала, она, између осталог,

Lovells, H., Enforcement of Judgments: Overview (United States), стр. 11. Доступно на <https://www.hoganlovells.com/-/media/hogan-lovells/global/knowledge/publications/files/2024/enforcement-of-judgments-overview-united-states-1.pdf>, (приступљено 28.07.2024.).

¹⁵⁸¹ Члан 4 став (б) Закона о признању страних новчаних одлука.

¹⁵⁸² Члан 5 став (а) тач. (2) и (3) Закона о признању страних новчаних одлука. Детаљније видети Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 198-199.

¹⁵⁸³ Члан 5 став (б) Закона о признању страних новчаних одлука.

¹⁵⁸⁴ Не сматра се повредом јавног поретка, ако је суд порекла применио погрешно материјално право. The National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, Uniform Foreign-Country Money Judgments Recognition Act, 2005, стр. 11. Доступно на <https://www.uniformlaws.org/viewdocument/final-act-75?CommunityKey=ae280c30-094a-4d8f-b722-8dcd614a8f3e>, (приступљено 3.4.2024.).

¹⁵⁸⁵ Члан 4 став (ц) тач. (1)-(5) Закона о признању страних новчаних одлука. Детаљније видети Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, стр. 197-202. Heiser, W. W., *The Hague Convention on Choice of Court Agreements: The Impact on Forum Non Conveniens, Transfer of Venue, Removal, and Recognition of Judgments in United States Courts*, стр. 1029-1032.

¹⁵⁸⁶ Brand, R. A., Herrup, P. M., *op. cit.*, 202.

¹⁵⁸⁷ 159 U.S. 113 (1895). Наведено према Kracht, T. M., Beketov, O. O., Recognition of Foreign Money Judgments in the United States with a Special Emphasis on the Recognition of Ukrainian Judgments, *NYSBA International Law Practicum*, Vol. 21, No. 1, 2008, стр. 50.

мора бити донета у складу са правом на правично суђење од стране надлежног суд, донета од стране суда којем је тужени добровољно приступио, мора постојати испуњеност реципроцитета, итд. Већина савезних држава не примењује као услов за признање стране одлуке постојање реципроцитета.¹⁵⁸⁸

У вези са претходно наведеним, а имајући у виду чињеницу да су Сједињене Америчке Државе само потписале Конвенцију 2005, њеном ратификацијом¹⁵⁸⁹ доћи ће до одређеног одступања од досадашње праксе. Наиме, владаће претпоставка да је споразум искључив, осим уколико странке другачије не одреде. Потом, пуноважност пророгационог споразума ће се ценити према праву изабраног суда, чиме ће се остварити боља предвидивост пуноважности и дејства пророгационог споразума. Даље, с обзиром да Конвенција 2005 искључује примену теорије *forum (non) conveniens*, искључиво изабрани амерички суд ће морати да одлучује о спору, осим ако је споразум апсолутно ништав. То значи да ће се остварити предвидивост поступка. Затим, основи за одбијање признања и извршења стране одлуке биће само дискреционе природе. И последње, признање и извршење неновчаних одлука ће бити у складу са Конвенцијом 2005.¹⁵⁹⁰

1.2. Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске – Енглеска

У Уједињеном Краљевству Велике Британије и Северне Ирске пророгација надлежности и признање и извршење страних одлука регулисано је међународним уговорима,¹⁵⁹¹ законима и *common law*. То значи да се примењују три режима. Најпре

¹⁵⁸⁸ *Ibid.* Даље Coco, S. E., The value of a new judgments convention for U.S. litigations, New York University Law Review, Vol. 94, 2019, стр. 1214.

¹⁵⁸⁹ Детаљније о начину транспонованја Конвенције 2005 у правни систем Сједињених Америчких Држава видети Hendrix, G. P., Memorandum of the American Bar Association Section of International Law Working Group on the Implementation of the Hague Convention on Choice of Court Agreements, *International Lawyer*, Vol. 49, Number 3, 2016, стр. 255-272. Trooboff, P.D., Proposed principles for United States implementation of the new Hague Convention on choice of court agreements, *International Law and Politics*, Vol. 42, стр. 245-249.

¹⁵⁹⁰ Детаљније видети Heiser, W. W., *The Hague Convention on Choice of Court Agreements: The Impact on Forum Non Conveniens, Transfer of Venue, Removal, and Recognition of Judgments in United States Courts*, стр. 1038-1049.

¹⁵⁹¹ Не постоји сазнање које двостране међународне уговоре је закључило Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске. С обзиром да је Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске иступило из Европске уније, то за последицу има да се не примењује њена правна тековина. Изузетак је нпр. примена Уредбе Брисел I recast, с обзиром да странке независно од њихових пребивалишта могу уговорити надлежност суда државе чланице ЕУ, чија се одлука аутоматски признаје у осталим држава чланицама. Када је реч о међународним конвенцијама, Уједињено Краљевство може размотрити враћање режиму Бриселске конвенције. Детаљније видети Poljić, A. A., Uticaj Brexita na nadležnost, priznanje i izvršenje sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima, *Strani pravni život*, God. 63, Br. 2, 2019, стр. 99-102. Када је реч о Луганској конвенцији, Уједињено Краљевство Велике

се примењује конвенцијски режим, када се ради о пророгацији надлежности и признању и извршењу страних одлука које потпадају под примену Конвенције 1996, Конвенције 2005 и Конвенције 2007. Потом се примењује законски режим и ако одређено питање није регулисано законским режимом, примењује се *common law*. Карактеристика енглеског права је та да не постоје посебна правила пророгације, када је реч о споровима у којима се јавља слабија страна.¹⁵⁹²

1.2.1. Избор надлежног суда

а) Пророгациони споразум и његово дејство

Као и у већини држава *common law*, дејство пророгационог споразума утврђује се у складу са правом суда, а његово тумачење и материјална пуноважност утврђују се у складу са меродавним правом за споразум. Меродавно право за споразум је право меродавно за уговор на који се споразум односи, уколико странке нису изабрале неко друго право за сам споразум. Право меродавно за уговор је оно право које су странке изабрале или ако то нису учиниле, меродавно је право одређено колизионом нормом.¹⁵⁹³

У Енглеској дејство пророгационог споразума зависи од тога да ли се тужени налази на њеној територији или ван њене јурисдикције и да ли је уговорена надлежност енглеског или страног суда. Наиме, споразуми у корист енглеских судова могу да представљају основ за заснивање надлежности било у случају када се пророгациони споразум сматра подвргавањем надлежности енглеског суда, било када служи као основ за достављање тужбе ван јурисдикције.¹⁵⁹⁴ У европско-континенталном правном систему заснивање надлежности на основу споразума није условљено давањем дозволе за достављање тужбе када се тужени налази ван јурисдикције државе суда.¹⁵⁹⁵

Британије и Северне Ирске поднело је захтев за њеном приступању, које је усвојено од стране држава чланица Европске асоцијације за слободну трговину, а одбијено од стране Европске комисије. Детаљније видети Lin, E., An 'English Good-bye': The United Kingdom and the Lugano convention, *N.Y.U. Journal of International Law and Politics*, Vol. 56, Number 1, 2023, стр. 271-276. С тим у вези, на прекограничне спорове који су у вези са ЕУ примењују се Конвенција 1996, Конвенција 2005, Конвенција 2007 и Конвенција 2019, њеним ступањем на снагу. То значи да се на прекограничне спорове о односима наслеђивања, брачноимовинским односима и имовинским односима проистеклих из регистрованог партнерства примењује право Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске.

¹⁵⁹² Merrett, L., Carruthers, J., *United Kingdom: Giving Effect to Optional Choice of Court Agreements— Interpretation, Operation and Enforcement*, *Optional Choice of Court Agreements in Private International Law* (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 464.

¹⁵⁹³ Детаљније видети *Ibid.*, стр. 450-451 и 453-454.

¹⁵⁹⁴ Грушић, У. Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 165.

¹⁵⁹⁵ Грушић, У. Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 166.

Пророгациони споразуми којима се тужени подвргава надлежности енглеског суда, представљају основ за успостављање његове надлежности. У том случају, стране споразума могу уговорити начин достављања тужбе туженоме. Наиме, ако се тужени налази ван територије Енглеске, уговорне стране могу уговорити начин достављања тужбе и истовремено, тужени може овластити заступника у Енглеској за њен пријем. Када тужилац испоштује услове споразума, сматра се да се тужени подвргао надлежности енглеског суда, а што представља основ за заснивање надлежности енглеског суда.¹⁵⁹⁶

Ако се уговорне стране нису договориле о начину достављања тужбе, енглески суд мора дати дозволу за њено достављање ван јурисдикције како би засновао надлежност.¹⁵⁹⁷ Давање дозволе за достављање тужбе ван јурисдикције установљено је у предметима *Seaconsar Far East Ltd v. Bank Markazi Jomhourī Islami Iran*¹⁵⁹⁸ и *Spiliada Maritime Corporation v. Cansulex Ltd.*¹⁵⁹⁹ Наиме, тужбени захтев мора бити у вези са уговором који садржи пророгациону клаузулу.¹⁶⁰⁰ Затим, тужилац мора доказати постојање озбиљног питања о којем треба мериторно одлучити. Озбиљно питање је значајно правно и/или чињенично питање, које проистиче из чињеничног стања наведеног у поднесцима. Уколико суд сматра да чињенице које наводи тужилац не указују на постојање озбиљног питања, он одбија давање дозволе за достављање тужбе.¹⁶⁰¹ И на крају, енглески суд мора бити *forum conveniens*, у складу са принципима установљеним у предмету *Spiliada*.¹⁶⁰² Наиме, енглески суд треба да утврди да је он најпогоднији форум да одлучи о предмету, узимајући у обзир интересе

¹⁵⁹⁶ Грушић, У. Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 166.

¹⁵⁹⁷ Грушић, У. Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 166.

¹⁵⁹⁸ [1994] 1 AC 438. Наведено према Грушић, У., Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 167.

¹⁵⁹⁹ [1987] AC 460. Наведено према Грушић, У., Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 167.

¹⁶⁰⁰ Грушић, У., Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 167-168.

¹⁶⁰¹ *Ibid.*

¹⁶⁰² У овом предмету утемељена је савремена примена теорије *forum (non) conveniens*. Наиме, тужилац, власник брода из Либерije је пред енглеским судом поднео тужбу за надокнаду штете коју је брод претрпео због корозије, проузрокованом утоваром влажног терета сумпора од стране њеног узвозника из Британске Колумбије. С тим у вези, тужени је истакао захтев за поништај одлуке енглеског суда о прихватању надлежности и приговор *forum (non) conveniens*. Лорд *Goff* утврдио је шест критеријума за примену теорије *forum (non) conveniens*. Наиме, енглески суд ће одбити надлежност када тужени докаже да је страни суд подеснији да одлучује о спору. У одређивању подеснијег суда, енглески суд мора да утврди да је спор у стварној и битној вези са страним судом, а на основу бројних чињеница. Уколико енглески суд утврди да нема подеснијег страног суда, суд неће одбацити тужбу. У супротном, одбацити тужбу, осим ако тужилац докаже да постоје озбиљни разлози у интересу правде да се тужба не одбаца. Лорд *Goff* истакао је да уколико се по енглеском праву може остварити виша камата или виши износ накнаде штете, него пред страним судом, то не представља основ позивања на правду и одбацивања тужбе од стране енглеског суда. Наведено према Петровић, М., *op. cit.*, стр. 50-53.

свих странака и захтеве правде. С тим у вези, постојање искључивог или неискључивог избора енглеског суда¹⁶⁰³ представља претпоставку да је он погодан форум. Уколико тужилац докаже да је енглески суд погоднији форум, суд ће дати дозволу за достављање тужбе и засновати надлежност. Ако тужени докаже да је суд друге државе погоднији форум, суд неће дати дозволу за достављање тужбе и засновати надлежност. То значи да ако је уговорена искључива или неискључива надлежност енглеског суда о спору ће одлучивати суд друге државе.¹⁶⁰⁴

Када је уговорена искључива или неискључива надлежност страног суда, то представља снажну претпоставку да је страни суд погодан да одлучује. С тим у вези, ако је тужени ван јурисдикције, обично енглески судови не дају дозволе за достављање тужбе ван јурисдикције. Међутим, с обзиром да је реч о дискреционој оцени, суд може одлучити да да дозволу. У предмету *Evans Marshall & Co Ltd v. Bertola SA*,¹⁶⁰⁵ суд је дао дозволу за достављање тужбе туженом, иако је била уговорена искључива надлежност шпанског суда, због постојања посебних околности које су повезивале спор са Енглеском.¹⁶⁰⁶

Када се тужени налази на територији Енглеске, енглески суд може да заснује надлежност, иако је уговорена надлежност страног суда, посредством правила која су установљена у предмету *Owners of Cargo lately laden on board ship or vessel Eleftheria v. The Eleftheria (Owners)*.¹⁶⁰⁷ Наиме, када тужилац покрене поступак пред енглеским судом, у супротности са пророгационим споразумом, а тужени поднесе захтев да суд застане са поступком, енглески суд има дискреционо право да о томе одлучи. Он ће одлучити да застане са поступком, осим ако тужилац докаже да постоје озбиљни разлози за супротно. Озбиљни разлози које суд треба да узме у обзир приликом одлучивања суштински су истикао они који се узимају у обзир да би се применила

¹⁶⁰³ У предмету *Highland Crusader Offshore Partners LP v Deutsche Bank, AG* [2009] EWCA Civ 725, суд је навео да када уговорне стране уговоре неискључиву надлежност суда, оне су се прећутно сагласиле да је тај суд погодан да одлучује о спору. Такође, такав споразум оставља простора да постоји и други погодан суд да одлучује о спору. Степен погодности конкурентног суда зависи од свих чињеница спора. Такође, може бити релевантна језичка конструкција или чињеница да ли је избор суда испреговаран или је клаузула садржана у адхезином уговору. Наведено према Merrett, L., Carruthers, J., *United Kingdom: Giving Effect to Optional Choice of Court Agreements— Interpretation, Operation and Enforcement*, стр. 461-462.

¹⁶⁰⁴ Грушић, У., Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр.168-169. Детаљније видети Merrett, L., Carruthers, J., *United Kingdom: Giving Effect to Optional Choice of Court Agreements— Interpretation, Operation and Enforcement*, стр. 456-457.

¹⁶⁰⁵ [1973] 1 All ER 992. Наведено према Грушић, У., Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 169.

¹⁶⁰⁶ *Ibid.*

¹⁶⁰⁷ [1970] P 94. Наведено према Грушић, У., Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 170.

теорија *forum (non) conveniens*.¹⁶⁰⁸ Разлика у односу на примену теорије *forum (non) conveniens* је та што суд треба да застане са поступком, а тужилац треба да докаже озбиљне разлоге због чега одступа од своје воље и обавезе изражене у пророгационом споразуму.¹⁶⁰⁹ У предмету *Aratra Potato Co Ltd v. Egyptian Navigation Co*,¹⁶¹⁰ суд је наставио са поступком, јер су сведоци и вештаци били енглески држављани и присутни у Енглеској.¹⁶¹¹ У предмету *Carvalho v. Hull Blyth (Angola) Ltd*,¹⁶¹² суд је наставио са поступком, с обзиром да тужилац није могао добити правично суђење у Анголи, одакле је побегао после избијања грађанског рата, из политичких, расних или других разлога. Такође, сматрано је да је анголски суд после грађанског рата другачији од суда које су странке имале у виду у време закључења споразума.¹⁶¹³ У предмету *Owners of Cargo on Board the Morviken v. Owners of the Hollandia*¹⁶¹⁴ суд није застао са поступком, с обзиром да је пророгациони споразум вређао норме непосредне примене енглеског права. Наиме, у коносману био је садржан искључива пророгациона клаузула у корист холандског суда. Тужилац је, пак, покренуо поступак за накнаду штете пред енглеским судом, а тужени је истакао захтев за прекид поступка. Енглески суд утврдио је да је клаузула у супротности са одредбама енглеског права, којима се установљава виша граница одговорности бродарског превозника, за разлику од холандског права које би се применило да је поступак покренут пред холандским судом.¹⁶¹⁵

Битно је напоменути да се претходно наведена правила примењују и када енглески суд заснује надлежност у складу са пророгационим споразумом, а тужени захтева да суд застане са поступком. Међутим, мала је вероватноћа да енглески суд усвоји захтев, осим уколико не постоји „неко изванредно оправдање“.¹⁶¹⁶

И на крају, када је реч о хибридној клаузули, она је прихваћена у Енглеској. Од шездесетих до краја осамдесетих година прошлог века, она је била прихваћена, али само када је била реципрочна. То значи да је морала да даје право обема странкама да

¹⁶⁰⁸ *Ibid.* Детаљније видети Петровић, М., *op. cit.*, стр. 124.

¹⁶⁰⁹ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 125.

¹⁶¹⁰ *Aratra Potato Co Ltd v Egyptian Navigation Co*, [1981] 2 Lloyd's Rep 119. Наведено према Грушић, У. Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр.171.

¹⁶¹¹ *Ibid.*

¹⁶¹² [1979] 3 All ER 280. Наведено према *Ibid.*, стр. 171 фуснота 71.

¹⁶¹³ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 126.

¹⁶¹⁴ *Owners of Cargo on Board the Morviken v. Owners of the Hollandia*, (1983) 1 AC 565. Наведено према Петровић, М., *op. cit.*, стр. 125.

¹⁶¹⁵ *Ibid.*, стр. 125-126.

¹⁶¹⁶ Грушић, У., Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр.171.

покрену поступак пред арбитражом.¹⁶¹⁷ Таква пракса се напустила, доношењем одлуке у предмету *Pittalis v. Sherefettin*,¹⁶¹⁸ којом се установљава пуноважност хибридне клаузуле на основу сагласности странака.¹⁶¹⁹ У предмету *NB Three Shipping Ltd. v. Harebell Shipping Ltd.*,¹⁶²⁰ једна странка је имала забрану покретања поступка пред енглеским судом, а друга странка је имала право покретања поступка пред арбитражом, енглеским судом или било којим другим конкурентно надлежним судом. Странка којој је забрањено покретања поступка пред енглеским судом, ипак је то учинила, а друга странка је покренула поступак пред арбитражом. Енглески суд је окончао поступак и заузео став да је сврха арбитражног права да се да слобода странкама да изаберу форум, као и да давање предности у избору форума једној странци не представља кршење уговорних принципа.¹⁶²¹

б) Заштита дејства споразума о надлежности

У Енглеској, став према међународној литиспенденцији је флексибилан, јер се одлука о међународној надлежности енглеског суда заснива на његовој дискреционој оцени. Одлука суда да ли ће у том случају прекинути поступак или ће га наставити, зависи од околности сваког конкретног случаја.¹⁶²² Такође, када је уговорена надлежност енглеског суда, он може наложити странци да не покреће поступак пред страним судом или да обустави већ покренути поступак, као и да одлучи о накнади штете проузроковане вођењем поступка пред страним судом.

Судска пракса показала је да примена међународне литиспенденције зависи од мотива тужиоца да покрене поступак у иностранству или у којој је фази поступак пред страним судом. У предмету *Cleveland Museum of Art v. Capricorn Art International SA and another*¹⁶²³ водили су се паралелни поступци у истој ствари између истих странака пред енглеским судом и судом у држави Охајо. Енглески суд је разматрао све чињенице везане за оба поступка и закључио да је амерички суд подеснији да одлучује јер је поступак пред њим у поодмаклој фази, те је прекинуо поступак.¹⁶²⁴ У предмету,

¹⁶¹⁷ Bakumenko, V., *Asymmetric Jurisdiction Clauses: Grounds for Validity Within Different Jurisdictions*, стр. 96-97.

¹⁶¹⁸ [1986] QB 868. *Ibid.*, стр. 97.

¹⁶¹⁹ *Ibid.*

¹⁶²⁰ [2005] 1 Lloyd's rep. 509. Наведено према Bakumenko, V., *Asymmetric Jurisdiction Clauses: Grounds for Validity Within Different Jurisdictions*, стр. 103-104.

¹⁶²¹ *Ibid.*

¹⁶²² Петровић, М., *op. cit.*, стр. 187-188.

¹⁶²³ [1990] 2 Lloyd's Rep. 166. Наведено према <https://www.i-law.com/ilaw/doc/view.htm?id=150234>, (приступљено 5.04.2024.).

¹⁶²⁴ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 188.

*E. I. Du Pont de Nemours & Co and Endo Laboratories Inc. v. I.C. Agnew and others*¹⁶²⁵ енглески суд је одбио да прекине спор, с обзиром да је меродавно право за уговор из кога је настао спор било енглеско право.¹⁶²⁶ За енглеске судове није од значаја време покретања поступака, али је од значаја да ли је иста странка започела поступке пред различитим судовима. У том случају тужиоцу се препушта да одлучи пред којим судом ће водити поступак. Ако одлучи да води поступак пред страним судом, енглески суд ће обуставити поступак.¹⁶²⁷

Када је уговорена искључива надлежност енглеског суда и дође до покретања поступка пред страним судом, енглески суд налаже меру о обустави започетог поступка, ако су кумулативно испуњена два услова - да је покретање или настављање са поступком у иностранству несавесно и има за циљ да се шиканира и стави у тежак положај друга страна (осим ако не постоје посебни разлози против тога).¹⁶²⁸ Када је уговорена неискључива надлежност енглеског суда, он доноси такву меру, само ако је испуњен један од претходно наведених услова.¹⁶²⁹ Тако је у предмету *Royal Bank of Canada v. Cooperative Centrale*,¹⁶³⁰ суд одбио доношење мере зато што је клаузулом уговорена неискључива надлежност енглеског суда, што је јасно указивало на могућност вођења паралелних поступака.¹⁶³¹ У предмету *Highland Crusader Offshore Partners LP v. Deutsche Bank AG*,¹⁶³² Апелациони суд је такође одбио доношење мере (иако су странке уговориле надлежност енглеског суда) јер су навеле да ништа не ограничава стране да покрену поступак пред конкурентно надлежним судом.¹⁶³³ Изрицање мера примењује се и када је реч о асиметричним споразума, према страни која се обавезала да покрене поступак пред искључиво изабраним судом. То значи да ако покрене поступак пред конкурентно надлежним судом, друга страна може захтевати изрицање мера. Претходно наведено потврђено је у предмету *Bank of New*

¹⁶²⁵ [1987] EWCA Civ J0721-4. Наведено према <https://vlex.co.uk/vid/ei-du-pont-nemours-792705741>, (приступљено 5.04.2024.).

¹⁶²⁶ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 188-189.

¹⁶²⁷ *Ibid.*, стр. 189.

¹⁶²⁸ Енглески суд одбио је да донесе меру у предмету *Donohue v. Armco Inc.*, [2002] 1 All ER 749. У овом предмету је било много страна, а поступак пред страним судом је био најадекватнији, јер је пружао могућност да донесе одлуку о свим питањима, обавезујућу за све стране. *Ibid.*, стр.172, фуснота 76.

¹⁶²⁹ Грушић, У., Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 171-172.

¹⁶³⁰ [2004] EWCA Civ 7. Наведено према Merrett, L., Carruthers, J., *United Kingdom: Giving Effect to Optional Choice of Court Agreements— Interpretation, Operation and Enforcement*, стр. 473.

¹⁶³¹ *Ibid.*

¹⁶³² [2009] EWCA Civ 725. Наведено према Merrett, L., Carruthers, J., *United Kingdom: Giving Effect to Optional Choice of Court Agreements— Interpretation, Operation and Enforcement*, стр. 473.

¹⁶³³ *Ibid.*, стр. 473-474.

York Mellon v GV Films,¹⁶³⁴ када је суд одлучио да клаузула јасно дефинише обавезу једне стране да покрене поступак искључиво пред енглеским судом и у складу са тим, покретањем поступка пред судом у Индији је повређена искључива клаузула.¹⁶³⁵

Такође, заштита дејства искључивог пророгационог споразума огледа се у томе што тужени, по завршетку поступка пред страним судом који је први покренут, може да поднесе енглеском суду тужбу за накнаду штете проистекле из повреде споразума. Садржина тужбеног захтева зависи од тога да ли је страни суд одбацио приговор ненадлежности, изјављен од стране туженог. Најпре, када је страни суд одбацио приговор ненадлежности и одлучио о спору у његову корист, тужени може поднети тужбу против тужиоца за надокнаду трошкова поступка. Ако му је одлуком наложено да плати одређени новчани износ, он може захтевати надокнаду тог износа и трошкова поступка које мора да надокнади тужиоцу. Затим, када је страни суд усвојио приговор ненадлежности и одбацио тужбу, тужени може захтевати надокнаду трошкова у вези са оспоравањем надлежности.¹⁶³⁶ Претходно наведено потврђено је у предмету *Starlight Shipping Company v. Allianz Marine & Aviation (The Alexandros T)*.¹⁶³⁷ Накнада штете примењује се и на асиметричне споразуме, али само када дође до повреде уговорене искључиве надлежности суда, а што је потврђено у предмету *Barclays Bank PLC v. Ente Nazionale de Previdenza dei Medici degli Odontoiatra*.¹⁶³⁸

1.2.2. Признање и извршење страних одлука

Признање и извршење страних одлука спроводи се у складу са међународним уговорима, законима и *common law*. Када се тражи признање стране одлуке државе уговорнице донете на основу релевантне конвенције, примењују се одредбе те конвенције. У зависности од државе порекла одлуке чије се признање тражи примењују се Закон о уређењу правосуђа¹⁶³⁹ и Закон о реципрчном извршењу страних

¹⁶³⁴ [2009] EWHC 2338 (Comm). Наведено према Merrett, L., Carruthers, J., *United Kingdom: Giving Effect to Optional Choice of Court Agreements— Interpretation, Operation and Enforcement*, стр. 496.

¹⁶³⁵ *Ibid.*

¹⁶³⁶ Takahashi, K., Damages for breach of a choice of court agreement: remaining issues, *Yearbook of Private International Law*, Volume 11 (2009), стр. 74.

¹⁶³⁷ [2013] UKSC 70. Наведено према Merrett, L., Carruthers, J., *United Kingdom: Giving Effect to Optional Choice of Court Agreements— Interpretation, Operation and Enforcement*, стр. 466.

¹⁶³⁸ [2015] EWHC 2857 (Comm). Наведено према *Ibid.*, стр. 469.

¹⁶³⁹ Latham & Watkins LLP, Enforcement of foreign judgment 2022. Доступно на https://www.lw.com/admin/upload/SiteAttachments/2022_enforcement_of_foreign_judgements_combined_no_advert.pdf (приступљено 4.04.2024.).

одлука.¹⁶⁴⁰ Уколико страна одлука не потпада под примену релевантних закона, признање и извршење стране одлуке спороводи се у складу са *common law*.

Закон о уређењу правосуђа регулише регистрацију и извршење страних одлука скоро свих држава *common law*, британских прекоокеанских територија, Малте и Кипра. Да би се страна одлука регистровала, захтев мора бити поднет у одређеном року, одлука мора бити новчана, коначна и извршна у складу са правом државе порекла и донета од стране међународно надлежног суда. Прихватљиви основи директне међународне надлежности страног суда су, између осталог, пророгациони споразум, који је закључен пре покретања поступка и пређутна сагласност туженог. Пређутна сагласност туженог не постоји када се он упусти у спор да би истакао приговор ненадлежности или да би спречио одлучивање о пленидби његове имовине или њену пленидбу. У вези са претходно наведеним, ако је одлуку донео суд у супротности са искључивим споразумом, суд признања одбија њену регистрацију. Основи за одбијање регистрације стране одлуке су, између осталог, повреда права на достављање, супротност са јавним поретком, превара и постојање раније одлуке другог суда.¹⁶⁴¹

Закон о реципрочном извршењу страних одлука уређује поступак регистрације и извршења страних одлука држава са којима је успостављен реципроцитет. Да би се страна одлука регистровала, она мора бити новчана, коначна¹⁶⁴² и извршна, у складу са правом државе порекла.¹⁶⁴³ Основи за одбијање регистрације стране одлуке могу бити обавезни, када се одбија регистрација одлуке и дискрециони,¹⁶⁴⁴ када суд признања има дискреционо овлашћење да страну одлуку (не) региструје. Обавезни основи за одбијање регистрације стране одлуке су да је одлука донета преваром, да је повеређено право на достављање, да је одлука у супротности са јавним поретком, да одлука не испуњава услове за регистрацију, да права утврђена одлуком нису додељена подносиоцу захтева и да је одлуку донео суд који је засновао надлежност у супротности

¹⁶⁴⁰ Овим Законом установљен је реципроцитет са Аустралијом, Канадом, Индијом, Пакистаном, Израелом, Гернзи острвом, острвом Мен, Џерзи и Норвешком. Такође, он је установљавао реципроцитет са Аустријом, Белгијом, Француском, Немачком, Италијом и Холандијом, пре приступања Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске Европској унији. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/23-24/13>, (приступљено 7.06.2024.).

¹⁶⁴¹ *Ibid.*

¹⁶⁴² Одлука је коначна иако је изјављена жалба на њу или није истекао рок за жалбу, у складу са правом државе порекла. То значи да одлука не мора бити правноснажна. Члан 1 став (3) Закона о реципрочном извршењу страних одлука.

¹⁶⁴³ Члан 2 ст. (1) и (2) Закона о реципрочном извршењу страних одлука.

¹⁶⁴⁴ Дискрециони основ за одбијање регистрације стране одлуке је да је у истом спору између истих странака донета ранија одлука суда. Члан 4 став (1) тачка (б) Закона о реципрочном извршењу страних одлука.

са прихватљивим основима директне међународне надлежности.¹⁶⁴⁵ Прихватљиви основи директне међународне надлежности су, између осталог, пророгациони споразум, који је закључен пре покретања поступка и прећутна сагласност туженог.¹⁶⁴⁶ С тим у вези, ако је одлуку донео суд чијој се надлежности тужени подвргао, било на основу споразума или прећутне сагласности, она се признаје. Ако је страну одлуку донео суд који је засновао надлежност у супротности са искључивим споразумом, њена регистрација одбија се.¹⁶⁴⁷

По *common law*, страна новчана одлука се сматра уговором о новчаном потраживању. То значи да се у прописаном року, покреће сумарни поступак за наплату потраживања пред енглеским судом, који доноси одлуку која је подобна за извршење. Страна одлука мора бити коначна¹⁶⁴⁸ и мериторна и донета од стране међународно надлежног суда. Прихватљиви основи директне међународне надлежности страног суда су изричита и прећутна пророгација надлежности.¹⁶⁴⁹ С тим у вези, одбија се признање одлуке донете од стране суда који је засновао надлежност у супротности са искључивим споразумом.¹⁶⁵⁰ Такође, одбија се признање одлуке ако је у супротности са јавним поретком,¹⁶⁵¹ или ако је повређено право на правично суђење и непристраност суда (тзв. *natural justice*) или је одлука донета преварним радњама.¹⁶⁵²

1.3. Република Сингапур

У Сингапуру пророгација надлежности и признање и извршење страних одлука регулисани су међународним уговором,¹⁶⁵³ законима и *common law*. То значи да се примењују три режима. Најпре, примењује се Конвенција 2005, када је реч о прекограничним правним односима између Сингапура и друге државе уговорнице.

¹⁶⁴⁵ Члан 4 став (1) тачка (а) Закона о реципрочном извршењу страних одлука.

¹⁶⁴⁶ Члан 4 став (2) тач. (i)) и (iii) Закона о реципрочном извршењу страних одлука.

¹⁶⁴⁷ Грушић, У., Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 172.

¹⁶⁴⁸ У предмету *Aeroflot Russian Airlines v Boris Berezovsky and Nikolay Glushkov*, [2014] EWCA Civ 20, Апелациони суд заузео је став да је одлука коначна и обавезујућа када странка која је изгубила спор не може да покрене нов поступак пред страним судом. С тим у вези, иако се води поступак по изјављеном правном леку, то не утиче на њено признање. Latham & Watkins LLP, *Enforcement of foreign judgment* 2022.

¹⁶⁴⁹ *Ibid.*

¹⁶⁵⁰ Грушић, У., Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 172.

¹⁶⁵¹ Страна одлука је у супротности са јавним поретком када енглеско право не предвиђа исти основ тужбеног захтева, *Re Macartney*, [1921] 1 Ch 522, када је одлука донета у супротности са арбитражним споразумом, *AK Investment CJSC v Kyrgyz Mobil Tel Ltd*, [2011] UKPC 7, или извршење одлуке је у супротности са правноснажном одлуком енглеског суда у спору између истих странака, *ED&F Man (Sugar) Ltd v Haryanto (No. 2)* [1991] 1 Lloyd's Rep 429. Latham & Watkins LLP, *Enforcement of foreign judgment* 2022.

¹⁶⁵² *Ibid.*

¹⁶⁵³ Аутор не располаже сазнањима које је двостране међународне уговоре закључио Сингапур.

Ако нема основа примене конвенцијског режима, примењује се законски режим. И на крају, када одређено питање не потпада ни под законски режим, примењује се *common law*.

1.3.1. Избор надлежног суда

Пророгација надлежности регулисана је Конвенцијом 2005, која је у национални правни оквир Сингапура пренета Законом о споразумима о избору суда¹⁶⁵⁴ и Правилима суда.¹⁶⁵⁵ Исто тако примењује се и режим установљен Законом о Врховном суду, који уређује искључиву пророгацију надлежности Међународног трговинског суда Сингапура. И на крају, пророгацију надлежности уређује и *common law*, који предвиђа изричиту и прећутну пророгацију надлежности, као и ограничење аутономије воље посредством норми јавног поретка Сингапура, института озбиљан разлог и теорије *forum (non) conveniens*. Такође, у складу са *common law*, забрана покретања или наставка поступка пред конкурентним судом је правно средство са циљем спречавања повреде пророгационог споразума.¹⁶⁵⁶

а) Закон о споразумима о избору суда

Закон о споразумима о избору суда, поред основних одредаба Конвенције 2005, садржи и додатне одредбе са циљем ефикасније примене ове Конвенције. То значи да овај Закон уређује само искључиву надлежност изабраног суда и искључује примену теорије *forum (non) conveniens*. Такође, он детаљно уређује уговарање надлежности сингапурског суда. Наиме, када странке уговоре искључиву надлежност Вишег суда у Сингапуру, сматра се да су изабрале Опште одељење Вишег суда и, ако изричито другачије не одреде, Међународни трговински суд.¹⁶⁵⁷ Ако странке уговоре искључиву надлежност Општег одељења Вишег суда, сматра се да су уговориле и надлежност Међународног трговинског суда, ако изричито другачије не одреде.¹⁶⁵⁸ То значи да када странке желе да искључе надлежност Међународног трговинског суда, то морају изричито навести у пророгационом споразуму. Такође, овај Закон предвиђа да странке могу да поднесу захтев за одређивање привремених мера сингапурском суду, који о њима одлучује у складу са

¹⁶⁵⁴ *Choice of court agreements act 2016*, Bill No. 14/2016.

¹⁶⁵⁵ *Rules of court*, No. S 914/2021.

¹⁶⁵⁶ Детаљније видети Chong, A., *Singapore: A Mix of Traditional and New Rules*, *Optional Choice of Court Agreements in Private International Law* (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 340-344.

¹⁶⁵⁷ Члан 2 став (2) Закона о споразумима о избору суда.

¹⁶⁵⁸ Члан 2 став (3) Закона о споразумима о избору суда.

својим правом.¹⁶⁵⁹ Затим, у односу на Конвенцију 2005, он предвиђа ширу листу основа заснивања надлежности конкурентног надлежног суда.¹⁶⁶⁰ Даље, он предвиђа могућност сужења и проширења примене одредаба овог Закона, а на основу прописа које доноси министар правде у вези са његовим пољем примене,¹⁶⁶¹ основима за одбијање заснивања надлежности од стране сингапурског суда,¹⁶⁶² и основима за одбијање признања и извршења стране одлуке.¹⁶⁶³ Битно је напоменути да се претходно наведено примењује само када је реч о пророгационим споразумима којима се уговара надлежност суда државе уговорнице Конвенције 2005, као и признање и извршење страних одлука изабраног суда.

б) Међународни трговински суд

Закон о Врховном суду уређује надлежност Међународног трговинског суда,¹⁶⁶⁴ који представља одељење Врховног суда Сингапура. Наиме, он је, између осталог, надлежан да одлучује у међународним трговинским споровима, када су странке уговориле његову надлежност или када је уступљена надлежност од стране Вишег суда.¹⁶⁶⁵ Спор је међународан када су се странке изричито сагласиле да је спор повезан са више држава или ако је њихово место пословања у различитим државама или њихово место пословања није у Сингапуру.¹⁶⁶⁶ То значи да је каткада довољна изричита сагласност странака, без утврђивања међународног обележја од стране суда. Надлежност Међународног трговинског суда је искључива, осим ако странке изричито другачије не одреде.¹⁶⁶⁷ Он се може огласити ненадлежним само ако утврди да није погодан да одлучује о спору.¹⁶⁶⁸

¹⁶⁵⁹ Члан 10 став (2) Закона о споразумима о избору суда.

¹⁶⁶⁰ Члан 12 став (2) Закона о споразумима о избору суда.

¹⁶⁶¹ Министар правде може доношењем прописа да искључи из примене одређену материју, која се односи на све државе уговорнице или одређену материју, која се односи на одређену државу уговорницу. Члан 9 став (4) Закона о споразумима о избору суда.

¹⁶⁶² Члан 11 став (3) Закона о споразумима о избору суда.

¹⁶⁶³ Члан 14 и члан 15 став (1) тачка (ф) Закона о споразумима о избору суда. Члан 22 Закона о споразумима о избору суда.

¹⁶⁶⁴ Разлог приступања Сингапура Конвенцији 2005 је оснивање Међународног трговинског суда. Chong, A., Yip, M., Singapore as a centre for international commercial litigation: Party autonomy to the fore, *Journal of Private International Law*, 15,(1), 2019, стр. 119.

¹⁶⁶⁵ Yeo, T. M., The Choice of Court Agreement: Perils of the Midnight Clause, стр. 5. Доступно на <https://cccla.smu.edu.sg/sites/cebcla.smu.edu.sg/files/Paper2019.pdf>, приступљено 6.04.2024.

¹⁶⁶⁶ Chong, A., Yip, M., Singapore as a centre for international commercial litigation: Party autonomy to the fore, стр. 106, фуснота 47.

¹⁶⁶⁷ Yeo, T. M., Ch. 06 The Conflict of Laws. Доступно на <https://www.singaporelawwatch.sg/About-Singapore-Law/Overview/ch-06-the-conflict-of-laws>, приступљено 4.06.2024.).

¹⁶⁶⁸ Chong, A., *Singapore: A Mix of Traditional and New Rules*, стр. 336.

Постојање, пуноважност, интерпретација и одвојивост пророгационог споразума оцењују се у складу са *common law*.¹⁶⁶⁹ С тим у вези, поставља се питање да ли је споразум пуноважан ако је меродавно право за његову материјалну пуноважност право неке друге државе, а не право Сингапура. Сматра се да јесте, с обзиром да Међународни трговински суд одлучује у споровима са међународним обележјем.¹⁶⁷⁰ Битно је напоменути да такве недоумице нема када се уговара надлежност овог суда у оквиру Конвенције 2005. С тим у вези, разлика између конвенцијске и *common law* примене огледа се у оцени материјалне пуноважности споразума. Наиме, *common law* га цени у складу са меродавним правом за главни уговор, осим ако странке не одреде неко друго право, док конвенцијски режим га цени у складу са правом на који упуту колизиона норма изабраног суда.

У складу са Правилима суда до уступања надлежности Вишег суда Међународном трговинском суду долази када се ради о прекограничном спору из трговинске материје о којем је адекватнији да одлучује. До уступања долази ако су странке сагласне са уступањем или је Виши суд одлучио о уступању, након њиховог саслушања. Претходно наведено важи и када се примењује Закон о споразумима о избору суда, с тим што мора постојати сагласност странака.¹⁶⁷¹ То значи ако је, примера ради, покренут спор у материји вануговорне одговорности за штету у складу са Законом о споразумима о избору суда, неће доћи до уступања надлежности зато што се не ради о спору из међународне трговинске материје. Исто тако, ако једна странка није сагласана са уступањем надлежности, касније у поступку признања и извршења одлуке може тражити одбијање њеног признања.

в) *Common law*

У складу са *common law*, пророгација надлежности може бити изричита и прећутна, када се тужени сагласио са надлежношћу сингапурског суда, предузимајући радње које говоре у прилог томе.¹⁶⁷² Битно је напоменути да у *common law*, пророгациони споразум је уговор као и сваки други.¹⁶⁷³ С тим у вези, прави се дистинкција између његове пуноважности и тумачења, које је материјално питање и његовог дејства, које је процесно питање. То значи да се пуноважност и

¹⁶⁶⁹ Yeo, T. M., *The Choice of Court Agreement: Perils of the Midnight Clause*, стр. 5.

¹⁶⁷⁰ Chong, A., *Singapore: A Mix of Traditional and New Rules*, стр. 328.

¹⁶⁷¹ Chong, A., Yip, M., *Singapore as a centre for international commercial litigation: Party autonomy to the fore*, стр. 112.

¹⁶⁷² Yeo, T. M., *Ch. 06 The Conflict of Laws*.

¹⁶⁷³ *Ibid.*.

интерпретација споразума цени у складу са меродавним правом за главни уговор, уколико странке нису одредиле меродавно право за споразум. Меродавно право за главни уговор је право које су странке изричито или прећутно одабарале, у доброј вери,¹⁶⁷⁴ под условом да није у супротности са нормама непосредне примене.¹⁶⁷⁵ Ако се не може утврдити меродавно право на претходно наведене начине, примењује се право државе које је у најближој вези са правним односом и странкама.¹⁶⁷⁶ Битно је напоменути, да у *common law* не важи претпоставка да је споразум искључив или неискључив.¹⁶⁷⁷ То значи да се текст и контекст споразума тумаче у циљу утврђивања намере странака да уговоре искључиву или неискључиву надлежност изабраног суда.¹⁶⁷⁸ Дејство споразума одређује се у складу са правом државе суда.¹⁶⁷⁹

Када тужилац покрене поступак пред сингапурским судом у супротности са искључивим споразумом у корист страног суда, он може одлучивати о спору, уколико тужилац докаже да за то постоје оправдано озбиљни разлози.¹⁶⁸⁰ Појам озбиљан разлог дефинисан је у већ поменутом предмету *The Eleftheria*, а примењен први пут у Сингапуру у предмету *Amerco Timbers Pte Ltd v. Chatsworth Timber Corp Pte Ltd*.¹⁶⁸¹ Наиме, приликом одлучивања да настави са поступком сингапурски суд узима у обзир листу критеријума, која није искључива.¹⁶⁸² Наиме, он узима у обзир где се налазе докази и сведоци и да ли то има утицаја на ефикасност и економичност поступка, потом право које државе су странке изабрале као меродавно за уговор, затим са којом су државом странке повезане у великој мери, такође да ли је тужилац покренуо поступак пред конкурентним судом у циљу остварења права на правично суђење и других одређених права и на крају, да ли тужени оправдано жели да се поступак води у другој држави или се ради о остваривању процесних погодности.¹⁶⁸³

¹⁶⁷⁴ Избор меродавног права није у доброј вери, ако је оно изабрано да би се избегла примена права неке друге државе. Chong, A., *Singapore: A Mix of Traditional and New Rules*, стр. 327.

¹⁶⁷⁵ Није дозвољено уговарање надлежности страног суда да би се избегла примена Закона о непоштеним условима уговора. *Ibid.*, стр. 325-326.

¹⁶⁷⁶ Yeo, T. M., The Contractual Basis of the Enforcement of Exclusive and Non-Exclusive Choice of Court Agreements, *Singapore Academy of Law Journal*, 17, (1), 2005, стр. 314, параграф 17.

¹⁶⁷⁷ Yeo, T. M., Ch. 06 The Conflict of Laws.

¹⁶⁷⁸ Chong, A., *Singapore: A Mix of Traditional and New Rules*, стр. 328.

¹⁶⁷⁹ Yeo, T. M., Ch. 06 The Conflict of Laws.

¹⁶⁸⁰ *Ibid.*

¹⁶⁸¹ [1977-1978] SLR(R) 112. Наведено према Chong, A., *Singapore: A Mix of Traditional and New Rules*, стр. 335.

¹⁶⁸² *Ibid.*

¹⁶⁸³ Yeo, T. M., The Choice of Court Agreement: Perils of the Midnight Clause.

Примена озбиљних разлога је, касније, евалуирала. У предмету *The Asian Plutus*,¹⁶⁸⁴ Виши суд одлучио је да сингапурски суд може одлучивати о спору из разлога што би примена споразума којим се уговара надлежност страног суда била неоправдана и неправична. Затим, у предмету *The Humulesti*,¹⁶⁸⁵ Виши суд заузео је став да сингапурски суд може одлучивати о спору када је споразумом уговорена надлежност страног суда државе у којој је паралисан судски систем, у којој се не остварује право на правично суђење, у којој је ускраћено право на превођење и заступника или је дошло до фундаменталне измене правног система у држави изабраног суда.¹⁶⁸⁶ Као и у Енглеској, постојање озбиљних разлога има за циљ да утврди одступање од договорене надлежности, док циљ *forum (non) conveniens* је да утврди да је страни суд адекватнији да одлучује о спору.¹⁶⁸⁷

Дејство споразума којим се уговара надлежност сингапурског суда зависи од неколико услова. Када он уређује и начин достављања, надлежан је сингапурски суд. У супротном, ако он не садржи начин достављања или је тужени у иностранству, тужилац треба да докаже постојање одређених услова, међу којима је и *forum (non) conveniens* тест, установљен у горе поменутом предмету *Spiliada*. Међутим, од овог правила одступљено је у предмету *Shanghai Turbo Enterprises Ltd v. Liu Ming*.¹⁶⁸⁸ Када је изабран сингапурски суд и изабрано сингапурско право као меродавно право за уговор, тада важи претпоставка да су се странке сагласиле да не оспоравају надлежност сингапурског суда. С тим у вези, тужени треба да докаже постојање озбиљних разлога¹⁶⁸⁹ да о спору одлучује страни суд. Уколико тужени поднесе захтев за забрану покретања или наставка поступка пред сингапурским судом, сматра се да постоји повреда споразума. Ако тужилац поднесе захтев на захтев да се забрани покретање поступка пред страним судом, тужени треба да докаже постојање озбиљних разлога да се тај захтев одбије.¹⁶⁹⁰ Претходно наведено је применљиво и када странке закључе асиметрични споразум, којим уговоре надлежност суда друге државе, а тужилац

¹⁶⁸⁴ [1990] SLR 543. Наведено према Yeo, T. M., *The Contractual Basis of the Enforcement of Exclusive and Non-Exclusive Choice of Court Agreements*, стр. 324.

¹⁶⁸⁵ [1991] SGHC 161. Наведено према *Ibid.*, стр. 325.

¹⁶⁸⁶ *Ibid.*, стр. 324-325.

¹⁶⁸⁷ *Ibid.*, стр. 324.

¹⁶⁸⁸ [2019] SGCA 11. Наведено према Chong, A., *Singapore: A Mix of Traditional and New Rules*, стр. 335.

¹⁶⁸⁹ То значи да између осталог треба да докаже да је тужилац злоупотребио право и покренуо поступак пред сингапурским судом и да би вођењем поступка пред сингапурским судом било повређено његово право на правично суђење и друга права. Chong, A., *Singapore: A Mix of Traditional and New Rules*, стр. 335.

¹⁶⁹⁰ *Ibid.*, стр. 332-334.

задржи право да покрене поступак пред конкурентним судом и покрене поступак пред сингапурским.¹⁶⁹¹

У *common law*, с обзиром да је пророгациони споразум уговор, дозвољава се надлежном суду изрицање одређених мера са циљем спречавања повреде споразума. То су забрана покретања или наставка поступка пред конкурентним судом и новчана накнада штете.¹⁶⁹²

1.3.2. Признање и извршење стране одлуке

Када је реч о признању и извршењу страних одлука у грађанској и трговинској материји примењују се три режима у зависности од тога о којој је држави порекла одлуке реч. Наиме, стране одлуке и судска поравнања изабраног суда државе уговорнице Конвенције 2005 признају се извршавају у складу са Законом о споразумима о избору суда и Правилима суда. Потом, признање и извршење страних одлука других држава, а не држава уговорница Конвенције 2005, спроводи се у складу са Законом о реципрочном извршењу страних одлука¹⁶⁹³ и *common law*.

Закон о споразумима о избору суда, за разлику од Конвенције 2005, предвиђа обавезујуће и дискреционе основе за одбијање признања стране одлуке. Наведена пракса је јако корисна, с обзиром да се на тај начин уводи предвидивост одбијања признања стране одлуке. Наиме, признање стране одлуке се одбија када је повређено право на одбрану, осим ако су испуњена кумулативно два услова,¹⁶⁹⁴ као и онда када је донета у поступку преваром, односно када је у очигледној супротности са јавним поретком Сингапура.¹⁶⁹⁵ Затим, остали основи за одбијање стране одлуке предвиђени Конвенцијом 2005 су дискрециони, с тим што министар

¹⁶⁹¹ *Ibid.*, стр. 338. Детаљније видети *Bambang Sutrisno v Bali International Finance Ltd*, [1999] 2 SLR(R) 632. Chong, A., *Singapore: A Mix of Traditional and New Rules*, стр. 338.

¹⁶⁹² Yeo, T. M., *The Contractual Basis of the Enforcement of Exclusive and Non-Exclusive Choice of Court Agreements*, стр. 320-322.

¹⁶⁹³ *Reciprocal Enforcement of Foreign Judgments Act*, Cap 265, Rev Ed 2001. Amendment Act No. 19/2019. До 1.03.2023. године важио је и Закон о реципрочном извршењу англосаксонских одлука из 1921. године, који је регулисао регистрацију и извршење одлука Вишег суда држава са којим је успостављен реципроцитет, а којима се одлучује о новчаној обавези. Доношењем измена Закона о реципрочном извршењу страних одлука из 2019. године установљен је јединствен систем регистрације и извршења страних одлука из грађанске материје. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=24c68f04-9a8e-4ca5-95c7-d3c8b7cd4140>, (приступљено дана 01.06.2024.).

¹⁶⁹⁴ Признање стране одлуке неће се одбити ако по праву државе порекла одлуке право на одбрану може бити оспоравано, а тужени се упустио у меритум, без оспоравања повреде права на одбрану. Члан 14 тачка (а) Закона о споразумима о избору суда.

¹⁶⁹⁵ Члан 14 Закона о споразумима о избору суда.

правде може предвидети додатне дискреционе основе.¹⁶⁹⁶ Правила суда регулишу поступак признања и извршења стране одлуке и судског поравнања, списак и језик документа која се достављају, обезбеђење судских трошкова и издавање налога за извршење. Треба напоменути, да странке могу поднети захтев за признање и извршење одлуке изабраног суда и у складу са *common law*, иако је поступак сложенији.¹⁶⁹⁷

Закон о реципрочном извршењу страних одлука предвиђа следеће услове за регистрацију стране одлуке. Најпре, страна одлука мора бити међуодлука или коначна одлука¹⁶⁹⁸ донета у грађанском поступку или одлука о накнади штете донета у кривичном поступку.¹⁶⁹⁹ За разлику од *common law*, који се примењује на одлуке којима се одлучује о новчаној обавези, овај Закон примењује се и на одлуке којима се одлучује о неновчаним питањима.¹⁷⁰⁰ Из примене изричито су искључене стране одлуке донете у поступцима који се тичу брачних односа, односа наслеђивања, стечаја, ликвидације, пословне способности која се тиче менталног здравља, као и питање старатељства над малолетном децом.¹⁷⁰¹ Такође, одлука страног суда мора бити одлука суда државе¹⁷⁰² са којом је установљен материјални реципроцитет у извршењу.¹⁷⁰³ Захтев за регистрацију мора бити поднет у прописаном року.¹⁷⁰⁴ И последњи услов да би се одлука регистровала тиче се њене извршности у складу са правом државе порекла.¹⁷⁰⁵

Када је реч о основима за одбијање регистрације стране одлуке, разликују се обавезни и дискрециони, у зависности од тога да ли суд регистрације одбија регистрацију стране одлуке, односно има дискреционо овлашћење да (не) одбије регистрацију стране одлуке. Обавезни основи за одбијање регистрације стране

¹⁶⁹⁶ Члан 15 став (1) тач. (ц) и (ф) Закона о споразумима о избору суда.

¹⁶⁹⁷ Yeo, T., The Hague Judgment Convention: A view from Singapore, параграф 18. Доступно на [https://sidra.smu.edu.sg/sites/sidra.smu.edu.sg/files/documents/1609_The%20Hague%20Judgments%20Convention%20\(Published%20on%20e-First%203%20August%202020\)%20\(1\).pdf](https://sidra.smu.edu.sg/sites/sidra.smu.edu.sg/files/documents/1609_The%20Hague%20Judgments%20Convention%20(Published%20on%20e-First%203%20August%202020)%20(1).pdf), (приступљено 3.07.2024.).

¹⁶⁹⁸ Одлука је коначна иако је изјављена жалба на њу или није истекао рок за жалбу, у складу са правом државе порекла. То значи да одлука не мора бити правноснажна. Члан 3 став (5) Закон о реципрочном извршењу страних одлука.

¹⁶⁹⁹ Члан 2 став (1) Закона о реципрочном извршењу страних одлука.

¹⁷⁰⁰ Члан 2 став (1) Закона о реципрочном извршењу страних одлука.

¹⁷⁰¹ Члан 2 став (2) Закона о реципрочном извршењу страних одлука.

¹⁷⁰² Државе са којима је успостављен реципроцитет су Аустралија, Индија, Уједињено Краљевство, Брунеји Дарусалам, Хонг Конг, Малезија, Нови Зеланд, Пакистан, Папа Нова Гвинеја и Шри Ланка. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=24c68f04-9a8e-4ca5-95c7-d3c8b7cd4140>, (приступљено 01.06.2024. године.).

¹⁷⁰³ Члан 3 став (1) Закона о реципрочном извршењу страних одлука.

¹⁷⁰⁴ Члан 4 став (1) Закона о реципрочном извршењу страних одлука.

¹⁷⁰⁵ Члан 4 став (3) тачка (ц) Закон о реципрочном извршењу страних одлука.

одлуке постоје када нису испуњени услови регистрације стране одлуке, када је повређено право на одбрану, када је захтев поднела странка којој није установљено право одлуком, када је одлука у супротности са јавним поретком Сингапура или је донета посредством преваре или је донета од стране суда који је засновао надлежност на неприхватљивим основима директне међународне надлежности.¹⁷⁰⁶ Дискрециони основи за одбијање регистрације стране одлуке су повреда права на достављање и одлука је у супротности са одлуком државе регистрације или друге државе која испуњава услове за регистрацију.¹⁷⁰⁷

Одредба релевантна за пророгацију надлежности тиче се прихватљивих основа индиректне међународне надлежности страног суда. Између осталог, то су пророгациони споразум, закључен пре покретања поступка¹⁷⁰⁸ и прећутна сагласност туженог.¹⁷⁰⁹ Прећутна сагласност туженог не постоји ако се он упустио у спор да би истакао приговор ненадлежности или приговор *forum (non) conveniens*, као и да би оспорио пленидбу или ослободио од пленидбе своју имовину.¹⁷¹⁰ Дејство пророгационог споразума штити се одбијањем регистрације стране одлуке конкурентног суда, који је засновао надлежност у супротности са искључивим пророгационим споразумом. Ако се пак тужени сагласио са надлежношћу суда порекла одлуке, она се региструје.¹⁷¹¹ Такође, суд регистрације не испитује меритум стране одлуке, без обзира да ли је суд порекла погрешно применио право или утврдио чињенице.¹⁷¹²

Да би се страна одлука признала у складу са *common law*, она мора бити новчана, мериторна, коначна и донета од стране међународно надлежног суда.¹⁷¹³ Прихватљиви основи за заснивање директне међународне надлежности суда порекла су персонална надлежности и пророгација надлежности (изричита и прећутна).¹⁷¹⁴ Битно је напоменути да је, у предмету *Henry v. Geoprosco International Ltd*,¹⁷¹⁵ одлучено да се истицање приговора ненадлежности сматра

¹⁷⁰⁶ Члан 5 став (1) тачка (а) Закона о реципрчном извршењу страних одлука.

¹⁷⁰⁷ Члан 5 став (1) тач. (б) и (ц) Закона о реципрчном извршењу страних одлука.

¹⁷⁰⁸ Члан 5 став (3) тачка (а) подтачка (iii) Закона о реципрчном извршењу страних одлука.

¹⁷⁰⁹ Члан 5 став (3) тачка (а) подтачка (i) и (ii) Закона о реципрчном извршењу страних одлука.

¹⁷¹⁰ Члан 5 став (3) тачка (а) подтачка (i) Закона о реципрчном извршењу страних одлука.

¹⁷¹¹ Члан 5 став (4) тачка (б) Закона о реципрчном извршењу страних одлука. Yeo, T., *The Hague Judgment Convention: A view from Singapore*, параграф 11.

¹⁷¹² *Ibid.*

¹⁷¹³ *Ibid.*, параграф 5.

¹⁷¹⁴ *Ibid.*, параграфи 8 и 10.

¹⁷¹⁵ 1976 1 QB 726. Наведено према Yeo, T., *The Hague Judgment Convention: A view from Singapore*, параграф 16.

добровољном сагласношћу.¹⁷¹⁶ *Common law*, као обавезујуће основе за одбијање признања стране одлуке, предвиђа супротност стране одлуке са јавним поретком Сингапура, доношење стране одлуке у поступку који се заснива на преварним радњама, повреду права на правично суђење и супротност стране одлуке са одлуком државе признања или друге државе која испуњава услове за признање.¹⁷¹⁷

1.4. Комонвелт Аустралија

У праву Аустралије пророгација надлежности и признање и извршење стране одлуке регулисано је двостраним¹⁷¹⁸ и вишестраним¹⁷¹⁹ међународним уговорима, законима и *common law*. То значи да, као и у осталим државама *common law*, постоје три режима регулисања. Најпре се примењује конвенцијски режим, када је реч о прекограничном односу који је у вези са државама уговорницама међународних уговора. Ако нема основа примене конвенцијског режима, примењује се законски режим и на крају, примењује се *common law*. Треба истаћи да право Аустралије предвиђа одређене специфичности у примени теорије *forum (non) conveniens* у односу на друге државе *common law*.

1.4.1. Избор надлежног суда

а) Пророгациони споразум

Пророгација надлежности генерално је дозвољена, било у корист домаћег или страног суда, с тим што постоје одређена ограничења. Наиме, може се уговорати надлежност домаћег суда, без обзира на то да ли су спор или странке у вези са њим.¹⁷²⁰ Ограничења његове надлежности постоје када није надлежан да одлучује о спору, нпр. стварна права на непокретности која се налази у иностранству или ако спор потпада под примену арбитражног споразума.¹⁷²¹ Затим, пророгација надлежности у корист

¹⁷¹⁶ *Ibid.*

¹⁷¹⁷ *Ibid.*, параграф 11.

¹⁷¹⁸ Аустралија је закључила двострани уговор са Новим Зеландом, а који је пренет у аустралијско законодавство посредством Закона о Транс-Тасман поступцима. Искључива пророгација надлежности је инспирисана Конвенцијом 2005. Наиме, пренета је дефиниција искључивог споразума из Конвенције 2005, с тим што не важи претпоставка да је споразум искључив. Marshall, B.A, Keyes, M., *Australia's accession to the Hague convention on choice of court agreement*, *Melbourne University Law Review*, Vol 41, 2017, стр. 249, фуснота 11 и 253.

¹⁷¹⁹ Аустралија је ратификовала Конвенцију 1973 и Конвенцију 1996.

¹⁷²⁰ Mills, A., *The Hague choice of court convention and cross-border commercial dispute resolution in Australia and the Asia-Pacific*, *Melbourne Journal of International Law*, Vol 18, 2017, стр. 2.

¹⁷²¹ Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, *Optional Choice of Court Agreements in Private International Law* (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 53-54.

страног суда није дозвољена ако је у супротности са јавним поретком. С тим у вези, искључење пророгације постоји када је реч о франшизи, потрошачима и осигураницима, аустралијским увозницима и извозницима робе морем и недефинисано, када је реч о адхезионим уговорима у којима је једна уговорна страна потрошач или мали привредник.¹⁷²²

Када је реч о породичним односима пророгација надлежности је ограничена. Наиме, у предмету *Costigan v. Costigan*,¹⁷²³ а у вези са брачним уговором који је предвиђао искључиву надлежност аустралијског суда за аустралијски брачноимовински део и израелског суда за израелски брачноимовински део, суд га није узео у обзир да би утврдио да ли је надлежан или треба да се огласи ненадлежним на основу теорије *forum (non) conveniens*. Суд га је сматрао ирелевантним, с обзиром да је био надлежан да одлучује о спору на основу аустралијског држављанства супружника.¹⁷²⁴

Као и у већини држава *common law* система¹⁷²⁵ (не)искључивост споразума врши се његовим тумачењем.¹⁷²⁶ Наиме, то се чини у складу са меродавним правом за уговор, с тим што је историјска тенденција примене аустралијског права као права државе суда.¹⁷²⁷ Када је меродавно право за уговор аустралијско право, врста споразума утврђује се на основу објективних чињеница, посредством којих се може утврдити намера странака. Између осталог, у обзир се узима језичка формулација уговора, тј; да ли се користе речи искључив или неискључив или речи обавезујућег карактера, нпр. *мора* или се споразум односи на све спорове или било који спор.¹⁷²⁸ У предмету *FAI General Insurance Co Ltd v. Ocean Marine Mutual Protection and Indemnity*

¹⁷²² *Ibid.*, стр. 54.

¹⁷²³ [2017] FamCA 879. Наведено према Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, стр. 55.

¹⁷²⁴ *Ibid.*

¹⁷²⁵ Канада и Сједињене Америчке Државе, примењују правило претпоставке да је клаузула неискључива, под условом да странке нису другачије уговориле. Amin, R., *International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?*, *Australian International Law Journal*, 2010, стр. 119.

¹⁷²⁶ Marshall, B.A., Keyes, M., *Australia's accession to the Hague convention on choice of court agreement*, стр. 253.

¹⁷²⁷ Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, стр. 60.

¹⁷²⁸ Marshall, B.A., Keyes, M., *Australia's accession to the Hague convention on choice of court agreement*, стр. 251. Детаљније видети Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, стр. 60-61.

Association,¹⁷²⁹ заузет је став да је споразум искључив, с обзиром да је изабрано меродавно право државе чији је суд изабран као међународно надлежан.¹⁷³⁰

Када је реч о меродавном праву за материјалну пуноважност проргационог споразума, оно се одређује у складу са правом државе суда.¹⁷³¹ Када је реч о аустралијском праву, оно предвиђа оцену материјалне пуноважности споразума у складу са меродавним правом за главни уговор. Ако су странке изабрале аустралијско право као меродавно право за уговор, оно грешку и принуду сматра основима рушљивости уговора, а не апсолутне ништавости уговора. То значи да уговор производи дејство све док се не огласи ништавим.¹⁷³² Апсолутна ништавост споразума постоји када су странке уговориле искључиву надлежност страног суда у супротности са императивним нормама.¹⁷³³ Такође, када је избор суда у облику клаузуле, она је одвојива од уговора,¹⁷³⁴ што значи да се она не може сматрати апсолутно ништавом, ако је уговор апсолутно ништав.¹⁷³⁵

Када је установљена врста споразума, у складу са аустралијским правом утврђује се дејство споразума.¹⁷³⁶ Наиме, када се пред аустралијским судом покрене поступак у супротности са искључивим споразумом у корист страног суда, он заснива надлежност осим ако тужени докаже да постоје озбиљни разлози да се огласи ненадлежним.¹⁷³⁷ Постојање озбиљних разлога утврђује се применом правила установљених у већ поменутом предмету *The Eleftheria*.¹⁷³⁸ Суд може одлучити да застане са поступком у следећим ситуацијама. Најпре, када се споразум не односи на одређену врсту спора.¹⁷³⁹ Такође, уколико је поступак покренут и пред страним судом, који утврди да је споразум неискључив, суд се може огласити ненадлежним када сматра да ефикасност и избегавање контрадикторних одлука односе превагу над

¹⁷²⁹ (1997) 41 NSWLR 117. Наведено према Amin, R., International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?, стр. 119.

¹⁷³⁰ *Ibid.*

¹⁷³¹ Marshall, B.A, Keyes, M., Australia's accession to the Hague convention on choice of court agreement, стр. 259.

¹⁷³² Douglas, M., Choice of Court Agreements Under an International Civil Law Act, *Journal of Contract Law*, University of Western Australia-Faculty of Law Research Paper, 2018, 34(3), стр. 203.

¹⁷³³ *Ibid.*, стр. 205.

¹⁷³⁴ Amin, R., International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?, стр.124.

¹⁷³⁵ Douglas, M., Choice of Court Agreements Under an International Civil Law Act, стр. 204.

¹⁷³⁶ Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, стр. 62

¹⁷³⁷ *Ibid.*, стр. 75.

¹⁷³⁸ Amin, R., International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?, стр. 117.

¹⁷³⁹ Marshall, B.A, Keyes, M., Australia's accession to the Hague convention on choice of court agreement, стр. 254.

извршењем искључивог споразума.¹⁷⁴⁰ Када спор обухвата само нека питања која се већ разматрају у оквиру другог спора о којем одлучује суд друге државе, а који укључује трећа лица или материју који нису покривени споразумом и који нису под надлежношћу аустралијског суда по другом основу. Наиме, одлучивање аустралијског суда би довело до цепања поступка, смањења ефикасног решавања целокупног поступка и повећало ризик доношења контрадикторних одлука.¹⁷⁴¹ Исто тако, када је поступак покренут пред аустралијским судом, а у супротности са искључивим споразумом којим је уговорена надлежност страног суда, он даје предност извршењу споразума и застаје са поступком, осим ако тужени докаже да постоје оправдани разлози да одлучује о спору.¹⁷⁴² У предмету *Lewis Construction Pty Ltd v. Tichauer Societe Anonyme*,¹⁷⁴³ Виши суд државе Викторије је одбио да се огласи ненадлежним, иако је била уговорена искључива надлежност привредног суда у Лиону јер је спор био у ближој вези са државом Викторијом.¹⁷⁴⁴ У предмету *Akai Pty Ltd v. The People's Insurance Co Ltd*,¹⁷⁴⁵ заузет је став да домаћи суд може одбити да застане са поступком, ако је споразум у супротности са јавним поретком Аустралије, који је дефинисан законом или судском одлуком.¹⁷⁴⁶

Када се пред аустралијским судом чија је уговорена надлежност покрене поступак, он застаје са поступком на основу теорије *forum (non) conveniens*, када тужени докаже да је тај суд „јасно неподесан“.¹⁷⁴⁷ Примена ове теорије у Аустралији разликује је од примене у енглеском или америчком праву, где тужени доказује да је суд друге државе подеснији да одлучује о спору.¹⁷⁴⁸ Приликом утврђивања везе између спора и суда, примењују се правила установљена у поменутом предмету *Spiliada*. У предмету *Voth v. Manildra Flour Mills Pty Ltd*¹⁷⁴⁹ Врховни суд истакао је да се утврђивање неподесног форума заснива на истим принципима на којима се утврђује да

¹⁷⁴⁰ *Ibid.*, стр. 255.

¹⁷⁴¹ Mills, A., *The Hague choice of court convention and cross-border commercial dispute resolution in Australia and the Asia-Pacific*, стр. 3.

¹⁷⁴² Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, стр. 75-76.

¹⁷⁴³ [1966] VR 341. Наведено према Amin, R., *International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?*, стр. 117.

¹⁷⁴⁴ *Ibid.*

¹⁷⁴⁵ (1996) 188 CLR 418. Наведено према Douglas, M., *Choice of Court Agreements Under an International Civil Law Act*, стр. 200.

¹⁷⁴⁶ *Ibid.*

¹⁷⁴⁷ Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, стр. 62.

¹⁷⁴⁸ Amin, R., *International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?*, стр. 118, фуснота 31.

¹⁷⁴⁹ (1990) 171 CLR 538. Наведено према Петровић, М., *op. cit.*, стр. 58.

ли ће се прихватити надлежност над лицем које нема пребивалиште на територији Аустралије.¹⁷⁵⁰ Такође, сматрао је да се суд не може сматрати неподесним ако је меродавно његово право.¹⁷⁵¹ Одлучујући критеријум по коме се цени да ли ће суд наставити са поступком тиче се чињенице да је пред другим судом прво покренут поступак, осим уколико је меродавно право за спор аустралијско право.¹⁷⁵² Када је реч о споровима у којима је пророгација надлежности ограничена, домаћи суд утврђује да ли ће поступак пред страним судом искључити примену домаћих норми непосредне примене. Ако ће искључити, одлучиваће о спору.¹⁷⁵³

Резултат примене принципа „јасно неподесан“ је задржавање надлежности аустралијског суда, пошто је теже доказати да је суд пред којим је покренут поступак јасно неподесан. Наведени став Врховног суда потврђен је у одлуци *Renault v. Zhang*¹⁷⁵⁴ у којој је наведено да чак и када се примењује страно право за решавање спора, Аустралија није „јасно неподесан“ форум да расправља о том спору. Наиме, *Renault* као тужени у овом спору истакао је у приговору *forum (non) conveniens* да је реч о француској компанији која нема филијалу нити запослене у Аустралији и да би меродавно право за спор било француско право. Првостепени суд усвојио је приговор и прекинуо поступак, да би апелациони суд у одлуци којом је одлучивао о жалби дозволио наставак поступка. Врховни суд је потврдио одлуку апелационог суда, што је доказ колико је тежак терет туженог да увери аустралијски суд да одбије надлежност.¹⁷⁵⁵

У вези са дејством споразума треба указати на чињеницу да су судови често примењивали теорију *forum (non) conveniens*, у поступцима када је поступак покренут пред њима у супротности са искључивим споразумом у корист страног суда.¹⁷⁵⁶ У предмету *Clough Engineering Ltd v. Oil and Natural Gas Corporation Ltd*,¹⁷⁵⁷ суд је одлучио „да није јасно неподесан“ да одлучује о спору.¹⁷⁵⁸ С тим у вези, Виши суд је у поменутом предмету *Akai* истакао да иако фактички постоји мала дистинкција у

¹⁷⁵⁰ *Ibid.*, стр. 58-59.

¹⁷⁵¹ Amin, R., *International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?*, стр. 118, фуснота 32.

¹⁷⁵² Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, стр. 64.

¹⁷⁵³ *Ibid.*, стр. 67.

¹⁷⁵⁴ (2002) 210 CLR 491. Наведено према Петровић, М., *op. cit.*, стр. 59.

¹⁷⁵⁵ *Ibid.*

¹⁷⁵⁶ Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, стр. 75.

¹⁷⁵⁷ [2007] FCA 881. Наведено према Amin, R., *International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?*, стр. 120.

¹⁷⁵⁸ *Ibid.*

примени установљених тестова, судови их требају исправно примењивати.¹⁷⁵⁹ Такође је истакнуто да избор страног права треба узети у обзир приликом одлучивања, али да то не представља одлучујућу чињеницу.¹⁷⁶⁰ Након 13 година, у предмету *Dance With Mr D Limited v. Dirty Dancing Investments Pty Ltd*¹⁷⁶¹ поново је указано на потребу разликовања озбиљних разлога и теорије *forum (non) conveniens*,¹⁷⁶² што доводи до закључка да домаћи судови нису и даље исправно примењивали установљена правила.

Када је реч о асиметричним споразумима, аустралијско право признаје и њихово дејство. Наиме у предмету *Oceanic Sun Line Special Shipping Co Inc v. Fay*,¹⁷⁶³ клаузула је била једнострано искључива јер је предвиђала обавезу путника да покрене поступак искључиво пред судом у Атини, док није предвиђала пред којим судом превозник може да покрене поступак. Кад је покренут поступак пред аустралијским судом, он се није огласио ненадлежним зато што клаузула није била садржана у уговору о превозу.¹⁷⁶⁴

б) Заштита дејства пророгационог споразума

С обзиром да *common law* пророгациони споразум сматра уговором, ако дође до покретања поступка пред конкурентним судом, то се сматра његовом повредом. С тим у вези, заштита од повреде споразума у корист аустралијског суда остварује се доношењем следећих мера на дискреционој оцени. Када је реч о повреди искључивог споразума у корист аустралијског суда, може се донети забрана покретања или наставка поступка пред страним судом, узимајући у обзир све околности. Да се повреда искључивог споразума сматра повредом уговора, најбоље илуструје предмет *AMT Futures v. Marzillier*.¹⁷⁶⁵ Наиме, пред Вишим судом у Енглеској била је поднета тужба за накнаду штете против немачке адвокатске канцеларије, јер је саветовала клијента да покрене поступак пред немачким судом, иако је постојао споразум којим се уговара искључива надлежност енглеског суда. Виши суд одлучио је да енглески суд

¹⁷⁵⁹ *Ibid.*

¹⁷⁶⁰ Douglas, M., Choice of Court Agreements Under an International Civil Law Act, стр. 188.

¹⁷⁶¹ [2009] NSWSC 332. Наведено према Amin, R., International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?, стр. 121.

¹⁷⁶² *Ibid.*, стр. 120-121.

¹⁷⁶³ (1988) 165 CLR 197. Наведено према Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, стр. 79.

¹⁷⁶⁴ *Ibid.*, стр. 79-80.

¹⁷⁶⁵ [2017] 2 WLR 853. Наведено према Mills, A., The Hague choice of court convention and cross-border commercial dispute resolution in Australia and the Asia-Pacific, стр. 4.

није био надлежан да одлучује о накнади штете, с обзиром да је настала на територији Немачке.¹⁷⁶⁶

Када је реч о неискључивом споразуму у корист аустралијског суда, заштита се може остварити само када је поступак пред страним судом покренут са циљем да се шиканира или стави у стави у тежак положај друга страна. У том случају може се донети мера којом се забрањује наставак поступка, с обзиром да је покретање поступка дозвољено неискључивим споразумом. У предмету *CSR Ltd v. Cigna Insurance Australia Ltd*¹⁷⁶⁷ установљена су правила о томе. Наиме, аустралијски суд треба да утврди да је адекватан да одлучује о спору, а потом компаративном анализом да утврди да ли ће у поступку пред страним судом тужени остварити већа права у односу на поступак пред њим.¹⁷⁶⁸ С обзиром да покретањем поступка пред конкурентним судом нема повреде уговора, у складу са тим нема ни основа за доношење одлука о накнади штете.¹⁷⁶⁹

1.4.2. Признање и извршење страних одлука

Признање и извршење страних одлука спроводи се у складу са три режима, у зависности од тога о којој држави порекла одлуке је реч. С тим у вези, најпре се примењује конвенцијски режим, успостављен двостраним¹⁷⁷⁰ и вишестраним међународним уговорима. Ако нема основа њихове примене, онда се примењује Закон о страним одлука.¹⁷⁷¹ Уколико страна одлука не потпада под његову примену, примењује се *common law*.

Закон о страним одлукама примењује се на регистрацију и извршење страних одлука Виших судова држава са којима је успостављен реципроцитет.¹⁷⁷² Страна одлука је међуодлука или коначна одлука,¹⁷⁷³ која може бити новчана или неновчана.¹⁷⁷⁴ Из примене су искључене одлуке донете у брачним споровима, наследним споровима, стечају, ликвидацији, споровима у вези менталног здравља или

¹⁷⁶⁶ *Ibid.*.

¹⁷⁶⁷ (1997) 189 CLR 345. Наведено према Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, стр. 70-71.

¹⁷⁶⁸ *Ibid.*.

¹⁷⁶⁹ *Ibid.*, стр. 69.

¹⁷⁷⁰ Детаљније видети Marshall, B.A., Keyes, M., *Australia's accession to the Hague convention on choice of court agreement*, стр. 269.

¹⁷⁷¹ *Foreign Judgments Act 1991* (Cth) ss 5(1), (3), (6).

¹⁷⁷² Члан 5 Закона о страним одлукама. Државе са којима је успостављен реципроцитет су Француска, Немачка, Италија, Пољска, Сингапур и Уједињено Краљевство. Marshall, B.A., Keyes, M., *Australia's accession to the Hague convention on choice of court agreement*, стр. 268 фуснота 128.

¹⁷⁷³ Одлука је коначна иако је изјављена жалба на њу или није истекао рок за жалбу, у складу са правом државе порекла. То значи да одлука не мора бити правноснажна. Члан 5 став (5) Закона о страним одлукама.

¹⁷⁷⁴ Члан 3 став (1) Закона о страним одлукама.

старатељства над малолетним дететом.¹⁷⁷⁵ Да би се одлука регистровала, између осталог, захтев за регистрацију мора бити поднет у прописаном року и она мора бити извршна у складу са правом државе порекла.¹⁷⁷⁶ Када је реч о регистрацији и извршењу одлука којима се одлучује у неновчаним споровима, потребно је да Аустралија закључи одређене врсте уговора са страном државом.¹⁷⁷⁷

Када је реч о основима за одбијање регистрације стране одлуке, они могу бити обавезујући,¹⁷⁷⁸ када суд одбија регистрацију и дискрециони, када суд има дискреционо овлашћење да (не) одбије регистрацију стране одлуке. Обавезујући основ за одбијање регистрације стране одлуке је, између осталог, да је одлуку донео међународно ненадлежан суд. Прихватљиви основи индиректне међународне надлежности суда порекла су, између осталог, пророгациони споразум закључен пре покретања поступка и прећутна сагласност туженог.¹⁷⁷⁹ Прећутна сагласност туженог не постоји када се тужени упустио у спор да би истакао приговор ненадлежности или приговор *forum (non) conveniens* или оспорио извршење над својом имовином.¹⁷⁸⁰ Такође, уређује се заштита од повреде искључивог споразума. Наиме, регистрација одлуке страног суда, који је засновао надлежност у супротности са искључивим споразумом, одбија се, јер се сматра да страни суд није засновао надлежност у складу са прихватљивим основом.¹⁷⁸¹ Треба напоменти да се овом одредбом штити како искључив споразум којим се уговара надлежност страног или аустралијског суда.¹⁷⁸² Дискрециони основ за одбијање регистрације стране одлуке је постојање супротне одлуке државе регистрације или друге државе.¹⁷⁸³ Када је реч о одлукама казненог карактера, став *common law* је недефинисан. Генерални став је да се оне не могу извршити.¹⁷⁸⁴

Наиме, *common law* примењује се на признање и извршење страних одлука држава са којима није успостављен реципроцитет у складу са Законом о страним одлукама. Страна одлука мора установљавати новчану обавезу, а основи за одбијање признања стране одлуке су превара, повреда права на правично суђење и очигледна

¹⁷⁷⁵ Члан 3 став (1) Закона о страним одлукама.

¹⁷⁷⁶ Члан 6 став (1) и став (6) тачка (б) Закона о страним одлукама.

¹⁷⁷⁷ Douglas, M., Choice of Court Agreements Under an International Civil Law Act, стр. 207.

¹⁷⁷⁸ За више видети члан 7 став (2) тачка (а) Закона о страним одлукама.

¹⁷⁷⁹ Члан 7 став (3) тачка (а) подтач. (i) и (iii) Закона о страним одлукама.

¹⁷⁸⁰ Члан 7 став (5) Закона о страним одлукама.

¹⁷⁸¹ Члан 7 став (4) тачка (б) Закона о страним одлукама.

¹⁷⁸² Исто мишљење Mills, A., The Hague choice of court convention and cross-border commercial dispute resolution in Australia and the Asia-Pacific, стр. 5.

¹⁷⁸³ Члан 7 став (2) тачка (б) Закона о страним одлукама.

¹⁷⁸⁴ Douglas, M., Choice of Court Agreements Under an International Civil Law Act, стр. 208.

повреда јавног поретка Аустралије.¹⁷⁸⁵ У последње време *common law* примењује се и на неке неновчане одлуке.¹⁷⁸⁶

Имајући у виду чињеницу да Аустралија разматра приступање Конвенцији 2005,¹⁷⁸⁷ њеном ратификацијом доћи ће до битног одступања од досадашње праксе према њеним државама уговорницама. Предности које ће се огледати у предвидивости и ефикасности поступка за странке су следеће. Наиме, важиће претпоставка да је споразум искључив, осим уколико странке другачије не одреде. То значи да (не)искључивост споразума више неће зависити од тумачења суда.¹⁷⁸⁸ Потом, меродавно право за материјалну пуноважност споразума цениће се према праву изабраног суда. Даље, искључиво изабрани аустралијски суд ће морати да одлучује о спору, што значи да се неће моћи огласити ненадлежним на основу теорије *forum (non) conveniens*. На терену признања и извршења страних одлука, предност ће се огледати у томе што ће се признавати и извршавати и неновчане одлуке. Недостатак ће бити тај, што ће одбијање признања и извршења стране одлуке зависити од дискреционе оцене суда признања.¹⁷⁸⁹

¹⁷⁸⁵ Amin, R., International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?, стр. 128-129.

¹⁷⁸⁶ Douglas, M., Choice of Court Agreements Under an International Civil Law Act, стр. 207.

¹⁷⁸⁷ Marshall, B. Keyes, M., Australia's accession to the Hague Convention on choice of court agreements, стр. 247.

¹⁷⁸⁸ У предмету *Armcel v Smurfit*, [2008] FCA 592, тужилац није могао да напада (не)искључивост споразума, с обзиром на постојање *estoppel*. Наиме, тужени је покренуо поступак пред америчким судом, пре него је покренут поступак пред аустралијским судом, који је утврдио да је клаузула неискључива. Amin, R., International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?, стр. 121. Теорија естопела користи се у међународној судској и арбитражној пракси и настала је у државама *common law*. Њено основно обележје је да странка у поступку, не може захтевати одређено право на терет друге странке због радњи, пропуста или изјава које је јој претходно дао. Она у ствари представља санкцију за недоследно и несавесно поступање. У *common law* постоје више врста естопела, од којих су две врсте нашле најширу примену у међународном праву. То су естопел на основу представљања (понашање или изјава која конситутише права за другу страну и лишава тог субјекта права да оспори или ускрати право које је учинио извесним и доступним) и естопел на основу признања, изричитог или прећутног (странка која даје признање лишена је права да поступа супротно прећутно или изричито датом обећању). Ђајић, С., Напомене о естопелу у међународном праву, *Анали Правног факултета у Београду*, година LVII, 1/2009, стр. 149-150. Стр. 148-165.

¹⁷⁸⁹ Исто мишљење Mills, A. The Hague choice of court convention and cross-border commercial dispute resolution in Australia and the Asia-Pacific, стр. 9-11.

1.5. Швајцарска Конфедерација

У праву Швајцарске пророгација надлежности и признање и извршење страних одлука регулисани су међународним уговорима¹⁷⁹⁰ и Законом о међународном приватном праву.¹⁷⁹¹ Ако нема места примени конвенцијског режима, примењује се законски режим, који предвиђа изричиту и прећутну пророгацију надлежности у односима у којима доминира економски интерес, док у односима у вези са трастом предвиђа само изричиту пророгацију. У вези са признањем и извршењем стране одлуке изабраног суда, законски режим не предвиђа посебна правила признања, већ се примењују општа.

1.5.1. Избор надлежног суда

У споровима у којима доминира економски интерес странке могу изабрати суд који ће одлучивати о постојећем или будућем спору, а који произилази из њиховог одређеног правног односа.¹⁷⁹² То значи да је пророгација надлежности дозвољена како пре, тако и након настанка спора. Такође, споразум није пуноважан ако се избор суда односи на све спорове који настану између странака. Важи претпоставка да је уговорена искључива надлежност суда, осим ако странке другачије уговоре. Странке не морају изричито да назначе у споразуму да се ради о избору неискључиво надлежног суда, али њихова намера мора бити јасно изражена у њему.¹⁷⁹³ Иако асиметрични споразуми нису регулисани посебно, они су дозвољени у границама примене одредаба у вези са споразумом којим се уговара неискључива надлежност суда.¹⁷⁹⁴

Када се уговара надлежност швајцарског суда мора постојати веза између спора или странака са њим.¹⁷⁹⁵ Наиме, једна од странака мора имати уобичајено боравиште или пребивалиште или седиште на подручју кантона изабраног швајцарског суда или се на спор, применом колизионих норми, примењује швајцарско право. Уколико не постоји веза, домаћи суд може, а и не мора, да се огласи ненадлежним.¹⁷⁹⁶ То значи да

¹⁷⁹⁰ Швајцарска је ратификовала Конвенцију 1958, Конвенцију 1996, Луганску конвенцију и Конвенцију 2005, која ступа на снагу 1.01.2025. године.

¹⁷⁹¹ Bundesgesetz über das Internationale Privatrecht vom 18. Dezember 1987, SR 291.

¹⁷⁹² Члан 5 став 1 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁷⁹³ Haas, E., MacCabe, K., Switzerland: *Choice of Court Agreements According to the Code on Civil Procedure, the Private International Law Act and the Lugano Convention*, Optional Choice of Court Agreements in Private International Law (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 376.

¹⁷⁹⁴ *Ibid.*, стр. 384.

¹⁷⁹⁵ *Ibid.*, стр. 378.

¹⁷⁹⁶ Члан 5 став 3 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

долази до примене теорије *forum (non) conveniens*, за коју се сматра да доводи до правне несигурности и да је треба уско тумачити.¹⁷⁹⁷

Ограничење аутономије воље огледа се у следећем. Споразум је апсолутно ништав, ако странка не ужива заштиту својих права гарантованих швајцарским правом.¹⁷⁹⁸ Наиме, он је апсолутно ништав, када се уговара надлежност суда за решавање спора који је у искључивој надлежности швајцарског суда или када је у супротности са императивном нормом. Искључива надлежност швајцарског суда постоји у споровима остваривања права на пензију,¹⁷⁹⁹ у споровима у којима дужник има два или више огранка на територији Швајцарске¹⁸⁰⁰ и у споровима права својине на непокретности која се налази на територији Швајцарске.¹⁸⁰¹ Релативна искључива надлежност домаћег суда постоји у потрошачким споровима.¹⁸⁰² У потрошачким споровима, пророгација надлежности је дозвољена након настанка спора закључењем споразума.¹⁸⁰³ У споровима у вези са јавном емисијом хартија од вредности, пророгационим споразумом се не може искључити надлежност домаћег суда према месту емисије.¹⁸⁰⁴

Да би споразум производио правно дејство, он мора бити формално и материјално пуноважан. Споразум мора бити закључен у писаном облику или било којем другом облику, који омогућава трајност података, нпр. факс или и-мејл. То значи да уговор не мора бити потписан, а кад је у електронском облику, он не мора садржати електронски потпис. Уколико је уговор закључен у усменом облику, а касније потврђен у писаном сматра се непуноважним.¹⁸⁰⁵

Кад је реч о меродавном праву за материјалну пуноважност споразума, у Швајцарској постоје три становишта. Прво, да се она цени у складу са правом државе суда. Затим, у складу са меродавним правом за уговор. И потом, применом аналогије у складу са правилима која регулишу пуноважност арбитражног споразума. Она се цени

¹⁷⁹⁷ *Ibid.*, стр. 378.

¹⁷⁹⁸ Члан 5 став 2 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁷⁹⁹ Члан 63 став 2 и члан 64 став 2 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸⁰⁰ Члан 167 став 2 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸⁰¹ Члан 97 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸⁰² Члан 114 став 1 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸⁰³ Члан 114 став 2 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸⁰⁴ Члан 151 став 3 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸⁰⁵ Haas, E., MacCabe, K., Switzerland: *Choice of Court Agreements According to the Code on Civil Procedure, the Private International Law Act and the Lugano Convention*, стр. 371.

у складу са правом које су странке изабрале или правом суда или меродавним правом за уговор.¹⁸⁰⁶

Прећутна пророгација, у споровима у којима доминира економски интерес странке, постоји када се тужени упусти у спор без истицања приговора ненадлежности, осим ако се швајцарски суд огласи ненадлежним.¹⁸⁰⁷

Када је реч о споровима у вези траста, споразум о избору суда садржаним у акту траста се примењује. Споразум мора бити у писаном облику или било којој другој форми којом се може потврдити текст споразума. Важи претпоставка да је споразум искључив, осим ако странке другачије не одреде. Ограничење у вези апсолутне ништавости споразума у споровима у којима доминира економски интерес странке примењује се посредством аналогije.¹⁸⁰⁸ Када се уговора надлежност швајцарског суда мора постојати веза између странака или спора са судом. Наиме, једна од странака има уобичајено боравиште или пребивалиште или место оснивања на територији кантона изабраног суда или већина имовине траста мора бити у Швајцарској.¹⁸⁰⁹ Када споразум није пуноважан или избор суда је неискључив, швајцарски суд је надлежан да одлучује када постоје основи за заснивање његове надлежности.¹⁸¹⁰ У споровима одговорности проистекле из јавне емисије хартија од вредности, пророгационим споразумом не може се искључити надлежност швајцарског суда према месту емисије.¹⁸¹¹

Правило о међународној литиспенденцији предвиђа да када се пред швајцарским судом касније покрене поступак у истој ствари између истих странака, он по службеној дужности¹⁸¹² застаје са поступком, док конкурентни суд не утврди своју надлежност.¹⁸¹³ Ако је евидентно да конкурентни суд неће одлучити у разумном року и донети одлуку која се може признати у Швајцарској, тада швајцарски суд може одлучивати о спору. На тај начин се може избећи „торпедо ефекат“.¹⁸¹⁴ То значи да се посредством ове одредбе пружа заштита од повреде искључивог споразума у корист швајцарског суда. С обзиром на претходно наведено, закључује се да је забрањено

¹⁸⁰⁶ *Ibid.*, стр. 373.

¹⁸⁰⁷ Члан 6 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸⁰⁸ Члан 1496 став 1 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸⁰⁹ Члан 1496 став 2 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸¹⁰ Члан 1496 став 3 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸¹¹ Члан 1496 став 4 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸¹² Haas, E., MacCabe, K., Switzerland: *Choice of Court Agreements According to the Code on Civil Procedure, the Private International Law Act and the Lugano Convention*, стр. 380.

¹⁸¹³ Члан 9 став 1 швајцарског Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸¹⁴ Haas, E., MacCabe, K., Switzerland: *Choice of Court Agreements According to the Code on Civil Procedure, the Private International Law Act and the Lugano Convention*, стр. 379.

доносити одлуку о забрани покретања или наставка поступка пред конкурентним судом.¹⁸¹⁵

1.5.2. Признање и извршење одлуке страног суда

Признање и извршење одлуке изабраног суда спроводи се у складу са општим режимом. Наиме, страна одлука признаје се и извршава ако је она правноснажна и донета од стране суда који је међународно надлежан да одлучује о спору.¹⁸¹⁶ Прихватљив основ директне међународне надлежности суда порекла одлуке је, између осталог, аутономија воље странака. Наиме, да би се страна одлука признала, она мора бити донета од стране суда који је засновао надлежност на основу пророгационог споразума, који је пуноважан у складу са релевантним законским одредабама.¹⁸¹⁷ То значи да уколико споразум није пуноважан, сматра се да је одлуку донео међународно ненадлежни суд и признање стране одлуке се одбија. Претходно наведено се примењује када је реч о признању стране одлуке донете у спору у вези са трастом.¹⁸¹⁸ Затим, страна одлука се признаје када ју је донео суд са чијом се надлежношћу сагласио тужени.¹⁸¹⁹ Према томе, ако је тужени пред судом порекла одлуке истакао приговор ненадлежности, сматра се да не постоји прећутна сагласност туженог и признање стране одлуке се одбија.¹⁸²⁰

Када је реч о основима за одбијање признања стране одлуке, суд по службеној дужности утврђује да ли је страна одлука у очигледној супротности са јавним поретком Швајцарске.¹⁸²¹ Када је реч о осталим основима за одбијање признања стране одлуке, терет доказивања је на лицу против кога се тражи признање. Признање стране одлуке се одбија ако је повређено право на одбрану, осим ако се тужени упустио у спор без истицања приговора, ако је страна одлука у супротности са нормама процесног јавног поретка Швајцарске, ако је спор између истих странака и у истој правној ствари прво покренут пред швајцарским судом или ако је донета супротна одлука суда признања или треће државе, која испуњава услове признања.¹⁸²² Суд признања не испитује меритум одлуке, осим када је потребно да утврди постојање основа за

¹⁸¹⁵ *Ibid.*, стр. 380.

¹⁸¹⁶ Члан 25 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸¹⁷ Члан 26 тачка б Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸¹⁸ Члан 149е став 1 тачка а Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸¹⁹ Члан 26 тачка ц Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸²⁰ Haas, E., MacCabe, K., Switzerland: *Choice of Court Agreements According to the Code on Civil Procedure, the Private International Law Act and the Lugano Convention*, стр. 380-381.

¹⁸²¹ Члан 27 став 1 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸²² Члан 27 став 2 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

одбијање признања стране одлуке.¹⁸²³ Претходно наведено примењује се и на судска поравнања потврђена од стране суда порекла, под условом да су изједначена са судском одлуком у држави порекла.¹⁸²⁴

1.6. Северна Македонија

У праву Северне Македоније пророгација надлежности и признање и извршење страних одлука регулисани су двостраним уговорима¹⁸²⁵ и Законом о међународном приватном праву.¹⁸²⁶ Овај Закон регулише изричиту и прећутну пророгацију надлежности, док се на признање и извршење одлуке изабраног суда примењује општи режим. Његова карактеристика је та што штити од повреде искључиву пророгирану надлежност у корист македонског суда посредством правила о међународној литиспенденцији и одговарајућих одредаба на терену признања и извршења. С обзиром да је Северна Македонија држава кандидат за чланство у Европској унији, у национални правни оквир пренете су релевантне одредбе из секундарног законодавства Европске уније.

1.6.1. Избор надлежног суда

Пророгација надлежности искључена је у споровима у којима постоји искључива надлежност македонског суда.¹⁸²⁷ Искључива надлежност македонског суда постоји када је то изричито прописано Законом о међународном приватном

¹⁸²³ Члан 27 став 3 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸²⁴ Члан 30 Закона о међународном приватном праву Швајцарске.

¹⁸²⁵ У Северној Македонији на снази су двострани уговори, који садрже норме индиректне надлежности, а који се примењују на основу сукцесије бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. То су уговори закључени са Аустријом, Грчком, Француском, Мађарском, Русијом, Чешком и Словачком, а који предвиђају рестриктивне критеријуме оцене индиректне надлежности, по „систему огледала“. То за последицу има непризнавање стране одлуке изабраног суда, у оној врсти спорова, за које држава признања не дозвољава пророгацију надлежности. Уговори закључени са Кипром и Пољском, предвиђају флексибилнију оцену индиректне надлежности (санционисањем само повреде искључиве надлежности државе признања). То за последицу има непризнавање стране одлуке изабраног суда донете у спору који је у искључивој надлежности државе признања. Такође, Северна Македонија закључила је двостране уговоре из међународне правне помоћи у грађанским и кривичним стварима са Албанијом, Босном и Херцеговином, Бугарском, Румунијом, Словенијом, Турском, Хрватском, Украјином, Србијом и Црном Гором. Због немогућности сазнања садржине ових уговора, осим са Србијом, који не регулише пророгацију надлежности, аутор није у могућности да предочи да ли регулишу пророгацију надлежности. *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Cross-border Recognition and Enforcement of Foreign Judicial Decisions in South East Europe and Perspectives of HCCH 2019 Judgments Convention*, 2021, стр. 142-143, фусноте 509 и 510. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/76e4926e-962d-4621-97b5-c3e98d20eb53.pdf>, приступљено 3.6.2024.).

¹⁸²⁶ Закон за међународно приватно право, *Службен весник на РСМ*, бр. 32/2020.

¹⁸²⁷ Rumenov, I., *Europeanisation of the Macedonian Private International Law Act - Legal evaluation of a national Private International Law Act*, *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC)*, 4, 2020, стр. 320.

праву Северне Македоније или неким другим законом.¹⁸²⁸ Она је предвиђена у истој врсти спорова у којој постоји искључива надлежност судова држава чланица Европске уније, у складу са Уредбом Брисел I recast,¹⁸²⁹ и у споровима у вези са усвојењем.¹⁸³⁰ Такође, предвиђа се и релативна искључива надлежност македонског суда у споровима из потрошачког уговора и индивидуалног уговора о раду. Наиме, ако поступак покреће трговац или послодавац, он то може учинити само пред судом у Северној Македонији ако је пребивалиште слабије стране на њеној територији. Релативност се огледа у могућности одступања од искључиве међународне надлежности посредством пророгационог споразума, када су испуњени посебни услови који су у потпуности преузети из Уредбе Брисел I recast.¹⁸³¹

Закон о међународном приватном праву Северне Македоније дозвољава избор надлежности македонског суда, на изричит¹⁸³² и прећутан начин, и страног суда, на изричит начин,¹⁸³³ у оној материји у којој је странкама дозвољено да располажу својим правима.¹⁸³⁴ Пророгација надлежности може бити неограничена и ограничена.

Странке могу уговорити надлежност македонског или страног суда за решавање насталог спора или спора који ће настати из одређеног правног односа.¹⁸³⁵ Када странке уговоре надлежност македонског суда важи претпоставка да су странке уговориле искључиву надлежност, уколико другачије не одреде.¹⁸³⁶ Када је уговорена надлежност страног суда, а поступак је покренут пред македонским судом, на приговор странке,¹⁸³⁷ он ће се огласити ненадлежним и

¹⁸²⁸ Члан 118 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸²⁹ Чл. 120, 129, 130, 141 и 144 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније..

¹⁸³⁰ Искључива надлежност органа Северне Македоније постоји када усвојеник има македонско држављанство и уобичајено боравиште у Северној Македонији у време покретања поступка. Члан 136 став (2) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸³¹ Члан 146 став (2) и члан 147 став (2) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸³² Овај закон, за разлику од Закона о међународном приватном праву из 2007. године, више не предвиђа као услов за пуноважност пророгационог споразума у корист македонског суда да једна од страна има македонско држављанство, односно седиште на територији Северне Македоније. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, *Cross-border Recognition and Enforcement of Foreign Judicial Decisions in South East Europe and Perspectives of HCCH 2019 Judgments Convention*, стр. 157.

¹⁸³³ Овај закон, за разлику од Закона о међународном приватном праву из 2007. године, више не предвиђа као услов за пуноважност пророгационог споразума у корист страног суда да једна страна има страног држављанство, односно када је реч о правном лицу да има седиште на територији стране државе. *Ibid.*

¹⁸³⁴ Члан 122 став (1) и члан 123 став (1) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸³⁵ Члан 122 став (1) и члан 123 став (1) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸³⁶ Члан 122 став (2) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸³⁷ Странка може поднети приговор најксаније до упуштања у расправу о главној ствари. Члан 123 став (4) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

одбацити тужбу, осим ако је пророгациони споразум апсолутно ништав.¹⁸³⁸ Циљ је заштита правног дејства пророгиране надлежности у корист страног суда. Такође, прописани су посебни услови закључења пророгационог споразума у потрошачаким споровима и споровима из индивидуалног уговора о раду, који су у потпуности усклађени са релевантним одредбама Уредбе Брисел I recast.¹⁸³⁹ Одредбе о формалној пуноважности пророгационог споразума регулисане су на исти начин као у Уредби Брисел I recast.¹⁸⁴⁰ Када је реч о материјалној пуноважности пророгационог споразума она није регулисана, односно постоји правна празнина.

Пророгација надлежности у корист македонског суда, када се ради о поступку расправљања заоставштине је ограничена,¹⁸⁴¹ с обзиром да је избор македонског суда условљен избором македонског права као меродавног права за наслеђивање. Македонски суд одлучује о заоставштини која се не налази на територији Северне Македоније, ако је оставилац изабрао право Северне Македоније као меродавно за наслеђивање.¹⁸⁴² Аутономија воље може утицати на надлежност македонског суда и индиректно, посредством избора македонског права као меродавног права за наслеђивање на територији Северне Македоније. Наиме, када оставилац у време смрти нема пребивалиште или уобичајено боравиште у Северној Македонији, македонски суд надлежан је да одлучује о заоставштини на територији Северне Македоније, ако је оставилац изабрао македонско право као меродавно право за наслеђивање.¹⁸⁴³ Да би македонски суд био надлежан да одлучује, избор права мора бити пуноважно. Оставилац може изабрати македонско право као меродавно право за наслеђивање ако је држављанин Северне Македоније у време избора или смрти.¹⁸⁴⁴ Постојање и материјална пуноважност избора меродавног права за наслеђивање цени се у складу са македонским правом.¹⁸⁴⁵ У

¹⁸³⁸ Члан 123 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније. С обзиром да се у наведеној одредби не користи израз искључива надлежност страног суда, мишљења сам да се она мора прописати из два разлога. Први, уговорена надлежност суда може бити искључива и неискључива. Такође, не предвиђа се да важи претпоставка да је уговорена искључива надлежност страног суда, осим ако странке другачије не уговоре.

¹⁸³⁹ Члан 146 став (3)-(5) и члан 147 став (3) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁴⁰ Члан 124 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁴¹ Rumenov, I., *Europeanisation of the Macedonian Private International Law Act.- Legal evaluation of a national Private International Law Act*, стр. 320.

¹⁸⁴² Члан 140 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁴³ Члан 138 тачка 1) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁴⁴ Члан 52 став (1) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁴⁵ Члан 52 став (3) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

вези са претходно наведеним, постоји потупна усклађеност са релевантним одредбама Уредбе о наслеђивању.

Прећутна пророгација надлежности постоји када се тужени упустио у расправљање на припремном рочишту или, ако њега није било, на првом рочишту за главну расправу, без истицања приговора ненадлежности, када је доставио одговор на тужбу или приговор на платни налог, без истицања приговора ненадлежности и када је поднео противтужбу.¹⁸⁴⁶ Такође, у потпуности је пренета релевантна одредба Уредбе Брисел I recast, која регулише обавезу суда да у споровима из потрошачког уговора, уговора из осигурања и индивидуалног уговора о раду, обавести слабију странку која је у својству туженог, о могућности истицања приговора ненадлежности и о последицама његовог не истицања.¹⁸⁴⁷ Иако не постоји одредба која уређује посебне услове за закључење пророгационог споразума у споровима из уговора о осигурању, може се уочити да када је реч о прећутној пророгацији, постоји заштита слабије стране у овој врсти спорова. Сматрам да је у питању пропуст.

Када је пред страним судом прво покренут поступак у истој правној ствари и између истих странака, македонски суд застаје са поступком, ако је реч о врсти спора који није у искључивој надлежности македонског суда и може се очекивати да је одлука страног суда подобна за признање и извршење у Северној Македонији.¹⁸⁴⁸ То значи да када странке уговоре искључиву надлежност македонског суда, он не застаје са поступком, већ одлучује о спору, с обзиром да су изједначене правне последице уговорене и законске искључиве надлежности македонског суда.¹⁸⁴⁹ Закон пружа заштиту правног дејства таквог споразума на терену међународне литиспенденције, као у Уредби Брисел I recast. Ако су странке уговориле неискључиву надлежност македонског суда, македонски суд застаје са поступком.

¹⁸⁴⁶ Члан 125 став (1) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁴⁷ Члан 125 став (2) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁴⁸ Члан 119 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁴⁹ Rumenov, I., Europeanisation of the Macedonian Private International Law Act.- Legal evaluation of a national Private International Law Act, стр. 318-319.

1.6.2. Признање и извршење стране одлуке

Закон о међународном приватном праву Северне Македоније предвиђа услове и основе за одбијање признања и извршења стране одлуке,¹⁸⁵⁰ као и друге релевантна питања. Аутономни појам (сличан као и у нашем ЗРСЗ)¹⁸⁵¹ стране судске одлуке обухвата одлуку страног суда, судско поравнање, као и одлуку другог надлежног органа која је у земљи порекла изједначена са судском одлуком и судским поравнањем.¹⁸⁵² Да би се страна одлука признала она мора бити правноснажна и извршна у складу са правом државе порекла.¹⁸⁵³

Суд утврђује по службеној дужности постојање сметњи које се тичу искључиве међународне надлежности,¹⁸⁵⁴ тзв. *систем огледала*,¹⁸⁵⁵ јавног поретка,¹⁸⁵⁶ и пресуђене ствари.¹⁸⁵⁷ Сметња признању и извршењу представља повреда искључивог споразума у корист македонског суда.¹⁸⁵⁸ То значи да се изједначавају правне последице уговорене и законске искључиве надлежности македонског суда. У вези са претходно наведеним, одлука страног суда који је засновао надлежност у супротности са искључивим споразумом у корист страног суда ће се признати, под условом да испуњава друге неопходне услове за признање. То значи да изостаје заштита од повреде искључивог пророгационог споразума у корист страног суда на терену признања и извршења стране одлуке. Затим, сметња признању и извршењу представља и тзв. *систем огледала* путем кога се директно санкционише прекомерна међународна надлежност суда државе порекла одлуке. У том смислу сматра се да ова сметња постоји ако је суд државе порекла одлуке засновао своју међународну надлежност на критеријуму који није предвиђен македонским правом за заснивање међународне надлежности њених надлежних органа у споровима из међународног приватног права.¹⁸⁵⁹ То значи да се не признаје

¹⁸⁵⁰ Правно технички коментар у погледу наслова Главе II, у оквиру дела 4 је да га треба изменити, с обзиром да обухвата како услове за признање и извршење, тако и основе за одбијање признања и извршења стране одлуке.

¹⁸⁵¹ Члан 86 ст. 2 и 3 ЗРСЗ-а.

¹⁸⁵² Члан 157 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁵³ Члан 159 ст. (1) и (2) Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁵⁴ Члан 160 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁵⁵ Члан 161 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁵⁶ Члан 163 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁵⁷ С тим у вези, ако је пред македонским судом раније покренут поступак у истој правној ствари и између истих странака, поступак признања се прекида до правноснажног окончања поступка. Члан 162 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁵⁸ Rumenov, I., *Europeanisation of the Macedonian Private International Law Act.- Legal evaluation of a national Private International Law Act*, стр. 318-319.

¹⁸⁵⁹ Члан 161 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

страна одлука изабраног суда донете у нпр. статусним споровима, с обзиром да у овој врсти спорова није дозвољена пророгација надлежности по македонском праву.

Основ за одбијање признања стране одлуке који суд утврђује по приговору странке односи се на повреду права на одбрану. То значи да суд одбија признање и извршење стране одлуке, ако странка докаже да због неправилности поступка, није могла да учествује у њему или јој је било повређено право на достављање, осим ако је учествовала у расправи о главној ствари у првостепеном поступку или јој није било дато довољно времена да припреми одбрану од тренутка подношења тужбе до заказаног рочишта.¹⁸⁶⁰

Закон о међународном приватном праву на релативно детаљан начин уређује пророгацију надлежности. Врсте спорова у којима је дозвољена пророгација, у односу на међународно приватно право хашких конвенција и ЕУ, мањег је обима, док је у односу на националне кодификације других разматраних држава, идентичног или ширег обима. Недостатак се огледа у постојању правне празнине у погледу меродавног права за материјалну пуноважност пророгационог споразума. Његов значај огледа се у изједначавању правних последица уговорене са законском искључивом надлежношћу македонског суда. То значи да се искључив пророгациони споразум у корист македонског суда штити од повреде посредством правила о међународној литиспенденцији и одредаба признања и извршења стране одлуке. С обзиром да је Северна Македонија држава кандидат за чланство у Европској унију, материја пророгације надлежности делимично је усклађена са правном тековином ЕУ.¹⁸⁶¹

1.7. Црна Гора

У праву Црне Горе, пророгација надлежности и признање и извршење стране одлуке регулисани су двостраним¹⁸⁶² и вишестраним међународним уговорима¹⁸⁶³ и

¹⁸⁶⁰ Члан 164 Закона о међународном приватном праву Северне Македоније.

¹⁸⁶¹ Неусклађеност са Уредбом Брисел I recast постоји из разлога нерегулисања пророгационе клаузуле, меродавног права за материјалну пуноважност пророгационог споразума, посебних услова за закључење пророгационог споразума у споровима из осигурања, прописивања правноснажности стране одлуке као услов признања. Са осталим релевантним уредбама ЕУ које регулишу пророгацију надлежности потпуна усклађеност постоји само са Уредбом о наслеђивању. Неусклађеност са правном тековином ЕУ огледа се и у изостанку ратификације Конвенције 1996, Конвенције 2007 и Конвенције 2019. Конвенција 2005 ступа на снагу 1.03.2025. године.

¹⁸⁶² У Црној Гори на снази су двострани уговори, који се примењују на основу сукцесије бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. То су уговори закључени са Аустријом, Русијом, Грчком, Француском и Белгијом, а који предвиђају рестриктивнију оцену индиректне надлежности, по

Законом о међународном приватном праву.¹⁸⁶⁴ Овај Закон дозвољава изричиту пророгацију надлежности у корист црногорског¹⁸⁶⁵ и страног¹⁸⁶⁶ суда, као и прећутни пристапак туженог на надлежност црногорског суда¹⁸⁶⁷ у оној врсти спора у којој је дозвољено странкама да располажу својим правима. У погледу признања и извршења одлука изабраних судова примењује се општи режим признања. С обзиром да је Црна Гора држава кандидат за чланство у Европској унији, у национални правни оквир пренете су релевантне одредбе из секундарног законодавства Европске уније.

1.7.1. Избор надлежног суда

Пророгација надлежности искључена је у споровима у којима постоји искључива надлежност црногорског суда. Она постоји када је то Законом о међународном приватном праву Црне Горе или другим законом изричито прописано.¹⁸⁶⁸ Искључива надлежност црногорског суда предвиђена је у истој врсти спорова у којој постоји искључива надлежност судова држава чланица Европске уније према одредбама Уредбе Брисел I recast.¹⁸⁶⁹ Такође, предвиђа се и релативна искључива надлежност црногорског суда у споровима из потрошачког уговора и индивидуалног уговора о раду. Наиме, ако поступак покреће трговац или послодавац, он то може учинити само пред судом у Црној Гори ако је пребивалиште слабије стране у поступку на њеној територији.¹⁸⁷⁰ Релативност се огледа у могућности одступања од искључиве међународне надлежности посредством

„систему огледала“. То за последицу има непризнавање стране одлуке изабраног суда, у оној врсти спорова, за које држава признања не дозвољава пророгацију надлежности. Такође, на снази су двострани уговори из међународне правне помоћи у грађанским и трговинским стварима са Аустријом, Белгијом, Босном и Херцеговином, Кипром, Чешком, Грчком, Француском, Мађарском, Италијом, Македонијом, Пољском, Румунијом, Србијом и Словенијом. Аутор нема увида у ове двостране уговоре, сем са Србијом, да би оценио да ли ови уговори регулишу пророгацију надлежности. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, *Cross-border Recognition and Enforcement*, стр. 116. Уговор са Србијом предвиђа флексибилнију оцену индиректне међународне надлежности (санционисањем само повреде искључиве надлежности државе признања), што доводи до признања и извршења одлука изабраних судова у споровима који не представљају искључиву надлежност државе признања. То значи да ако се тражи признање и извршење одлуке искључиво изабраног црногорског суда, којом је одлучено о непокретној заоставштини у Србији, она ће бити одбијена, с обзиром да постоји искључива надлежност српског суда да расправља о непокретној заоставштини на њеној територији.

¹⁸⁶³ Црна Гора ратификовала је Конвенцију 1996, Конвенцију 2005 и Конвенцију 2007.

¹⁸⁶⁴ Закон о међународном приватном праву, Sl. list CG, br. 1/2014, 6/2014-ispr., 11/2014-ispr., 14/2014 i 47/2015.

¹⁸⁶⁵ Члан 103 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁶⁶ Члан 104 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁶⁷ Члан 106 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁶⁸ Члан 107 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁶⁹ Чл. 111, 118, 119 и 122 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁷⁰ Члан 124 став 2 и члан 125 став 2 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

пророгационог споразума, када су испуњени посебни услови који су у потпуности преузети из Уредбе Брисел I recast.¹⁸⁷¹

Према одредбама Закона о међународном приватном праву Црне Горе, странке могу уговорити надлежност домаћег или страног суда у односима у којима могу слободно располагати својим правима, и то за решавање насталог спора или спора који ће настати из одређеног правног односа.¹⁸⁷² У том случају, важи претпоставка да су странке уговориле искључиву надлежност,¹⁸⁷³ уколико другачије не одреде.¹⁸⁷⁴ С обзиром да искључива надлежност црногорског суда постоји када је то изричито законом предвиђено, то значи да је уговорена искључива надлежност црногорског суда изједначена у погледу правних последица са законском искључивом надлежношћу.

Избор међународно надлежног суда није условљен постојањем конекситета са државом пророгираног суда (нпр. држављанства, боравишта, уобичајеног боравишта или пребивалишта једне или обеју странака). Такође, не захтева се да изабрани суд буде тачно одређен да би споразум био пуноважан. Формална пуноважност пророгационог споразума је у потпуности усклађена са релевантном одредбом Уредбе Брисел I recast.¹⁸⁷⁵ Правна празнина постоји у вези са регулисањем пророгационе клаузуле и меродавног права за материјалну пуноважност пророгационог споразума.

Прећутни пристајак туженог на надлежност црногорског суда постоји када се тужени упустио у расправљање, на припремном рочишту или, ако њега није било, на првом рочишту за главну расправу, без истицања приговора ненадлежности. Такође, он постоји и када је тужени доставио одговор на тужбу или приговор на платни налог, без истицања приговора ненадлежности или када је поднео противтужбу.¹⁸⁷⁶ Осим тога, преузета је релевантна одредба Уредбе Брисел I recast о томе да је прећутни пристајак туженог дозвољен у оној врсти спорова у којима је дозвољена и уговорена надлежност (у овом Закону - црногорског суда).¹⁸⁷⁷

¹⁸⁷¹ Члан 124 ст. 3-5 и члан 125 став 3 Закона о међународном приватном праву Црне Горе. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, *Cross-border Recognition and Enforcement of Foreign Judicial Decisions in South East Europe and Perspectives of HCCH 2019 Judgments Convention*, стр. 130.

¹⁸⁷² Члан 103 став 1 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁷³ Члан 103 став 2 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁷⁴ Члан 104 став 2 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁷⁵ Члан 105 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁷⁶ Члан 106 став 2 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁷⁷ Члан 106 став 1 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

У поступку расправљања заоставштине пророгација надлежности је ограничена, с обзиром да је условљена ограниченим избором меродавног права. Наиме, оставилац може располагањем имовином за случај смрти одредити надлежност суда државе за расправљање целокупне или дела заоставштине, на основу изабраног меродавног права за наслеђивање. Надлежност овако изабраног суда је искључива.¹⁸⁷⁸ С обзиром да је овим Законом изричито предвиђена искључива надлежност изабраног суда, то значи да се његове правне последице изједначавају са последицама законске искључиве надлежности. Оставилац може изабрати право државе чији је држављанин или право државе у којој има уобичајено боравиште у време избора меродавног права или његове смрти.¹⁸⁷⁹ Такође, он може изабрати право државе где се налази непокретна заоставштина.¹⁸⁸⁰ Пуноважност пророгације условљена је пуноважношћу избора меродавног права. Сагласност воља и материјална пуноважност избора меродавног права се цени у складу са изабраним правом.¹⁸⁸¹ У вези са претходно наведеним, у односу на Уредбу о наслеђивању, предвиђа се шири основ избора меродавног права за наслеђивање.

Црногорски суд пази на међународну надлежност *ex officio* и утврђује своју надлежност на основу чињеница које постоје у тренутку покретања поступка.¹⁸⁸² То значи када је уговорена надлежност црногорског суда, он по службеној дужности утврђује пуноважност искључивог споразума. Ако је споразум пуноважан, одлучиваће о спору, а ако је апослутно ништав, огласиће се ненадлежним.

Када је пред страним судом прво покренут поступак у истој правној ствари и између истих странака, црногорски суд застаје са поступком, ако је реч о врсти спора који није у његовој искључивој надлежности и може се очекивати да ће одлука страног суда подобна за признање и извршење у Црној Гори.¹⁸⁸³ То значи да када је уговорена искључива надлежност црногорског суда, сматра се да постоји искључива надлежност и црногорски суд неће застати са поступком. То значи да правило о међународној литиспенденцији штити од повреде искључив споразум у корист црногорског суда.

¹⁸⁷⁸ Члан 129 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁷⁹ Члан 72 став 1 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁸⁰ Члан 72 став 2 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁸¹ Члан 72 став 4 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁸² Члан 112 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁸³ Члан 114 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

1.7.2. Признање и извршење страних одлука

Закон о међународном приватном праву Црне Горе уређује услове за признање и основе за одбијање признања и извршења стране одлуке и друга релевантна питања. Аутономни појам (сличан као и у нашем ЗРСЗ)¹⁸⁸⁴ стране судске одлуке обухвата одлуку страног суда, судско поравнање, као и одлуку другог надлежног органа која је у земљи порекла изједначена са судском одлуком и судским поравнањем.¹⁸⁸⁵

Основни услови за признање и извршење стране одлуке су да је она правноснажна и извршна по праву државе порекла.¹⁸⁸⁶ Суд признања утврђује по службеној дужности или по приговору странке да ли постоји неки од следећих основа за одбијање признања стране одлуке. Најпре, признање стране одлуке одбија се ако је донета у оној врсти спора за који је предвиђена искључива надлежност црногорског суда или другог органа.¹⁸⁸⁷ То значи да ће се признање стране одлуке одбити, уколико су странке уговориле искључиву надлежност црногорског суда. У супротном, ако су странке уговориле искључиву надлежност страног суда, она не представља сметњу признања. Затим, сметња признању и извршењу представља и *систем огледала* путем кога се директно санкционише прекомерна међународна надлежност суда државе порекла одлуке. У том смислу сматра се да ова сметња постоји ако је суд државе порекла одлуке засновао своју међународну надлежност на критеријуму који није предвиђен црногорским правом за заснивање међународне надлежности њених надлежних органа у споровима из међународног приватног права.¹⁸⁸⁸ Такође, сметња признању и извршењу је супротност са одлуком црногорског органа или признатом страном одлуком између истих странка у истој правној ствари. Ако је пред црногорским судом раније покренут поступак у истој правној ствари и између истих странака, суд застаје са поступком признања до правноснажног окончања поступка.¹⁸⁸⁹ Даље, суд одбија признање стране одлуке која је у очигледној супротности са јавним поретком Црне Горе.¹⁸⁹⁰ На крају, суд одбија признање стране одлуке ако је донета на основу повреде права на одбрану. То значи да суд одбија признање и извршење стране одлуке, ако утврди да странка,

¹⁸⁸⁴ Члан 86 ст. 2 и 3 ЗРСЗ-а.

¹⁸⁸⁵ 141 ст. 2 и 3 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁸⁶ Члан 142 став 1 и члан 149 став 2 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁸⁷ Члан 144 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁸⁸ Члан 145 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁸⁹ Члан 146 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁹⁰ Члан 147 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

која је истакла приговор, није могла учествовати у поступку због неправилности. Оне могу постојати због повреде права на достављање или што није било дато довољно времена за припрему одбране, осим ако се та странка упустила у расправљање о главној ствари у првостепеном поступку на било који начин.¹⁸⁹¹

Закон о међународном приватном праву на релативно детаљан начин уређује пророгацију надлежности. Врсте спорова у којима је дозвољена пророгација, у односу на међународно приватно право хашких конвенција и ЕУ, мањег је обима, док је у односу на националне кодификације других разматраних држава, идентичног или ширег обима. Недостатак постојећих решења тиче се постојања правне празнине у погледу меродавног права за оцену материјалне пуноважности пророгационог споразума (као и Закон о међународном приватном праву Северне Македоније). Његов значај се огледа у изједначавању правних последица уговорене са законском искључивом међународном надлежношћу и заштитом од повреде искључивог споразума у корист црногорског суда. С обзиром да је Црна Гора држава кандидат за чланство у Европској унију, одредбе у вези са пророгацијом надлежности делимично су усклађене са правном тековином ЕУ.¹⁸⁹²

1.8. Турска

У праву Турске пророгација надлежности и признање и извршење страних одлука регулисани су двостраним¹⁸⁹³ и вишестраним међународним уговорима.¹⁸⁹⁴ Потом, изричита пророгација надлежности у корист страног суда, прећутна пророгација надлежности и признање и извршење страних одлука уређени су Закон

¹⁸⁹¹ Члан 143 Закона о међународном приватном праву Црне Горе.

¹⁸⁹² Неусклађеност са Уредбом Брисел I recast постоји из разлога нерегулисања пророгационе клаузуле, меродавног права за материјалну пуноважност пророгационог споразума, посебних услова за закључење пророгационог споразума у споровима из осигурања, посебних обавеза суда када постоји прећутни пристапак туженог на надлежност суда, који је слабија страна у потрошачком уговору, уговору из осигурања или индивидуалном уговору о раду и прописивања правноснажности стране одлуке као услов признања. Са осталим релевантним уредбама ЕУ које регулишу пророгацију надлежности усклађеност постоји само са Уредбом о наслеђивању. У погледу релевантних хашких конвенција, неусклађеност постоји у изостанку ратификације Конвенције 2019.

¹⁸⁹³ Турска је закључила двостране уговоре о судској сарадњи из грађанске и трговинске материје са Албанијом, Северном Македонијом, Босном и Херцеговином и Хрватском, који регулишу узајамно признање и извршење страних одлука. Sural Efecinar, C., Possible Ratification of the Hague Convention by Turkey and Its Effects to the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments, *Public and Private International Law Bulletin*, 40(2), стр. 792. Такође, Турска је закључила уговор са Србијом о судској сарадњи из грађанске и трговинске материје, који регулише узајамно признање и извршење одлука.

¹⁸⁹⁴ Турска је ратификовала Конвенцију 1996 и Конвенцију 2007.

о међународном приватном и процесном праву.¹⁸⁹⁵ Изричита пророгација надлежности у корист турског суда регулисана је Законик о парничном поступку.¹⁸⁹⁶

1.8.1. Избор надлежног суда

Основно правило је да када постоји искључива надлежност турског суда, искључена је пророгација надлежности. Искључива надлежност постоји у споровима у вези са правом својине на непокретностима у Турској, повредом права интелектуалне својине и пуноважности оснивања скупштине привредног друштва са седиштем у Турској.¹⁸⁹⁷ Релативна искључива надлежност постоји у потрошачким споровима, споровима из осигурања и споровима у вези са индивидуалним уговором о раду и условљена је заштитом слабије стране са уобичајеним боравиштем у Турској. Она је релативна јер у случају да страни суд одлучује о наведеном спору, одлука ће бити призната од стране турског суда уколико њено признање захтева странка која је слабија страна.¹⁸⁹⁸

Странке могу уговорити надлежност страног суда само у споровима из облигационих односа са међународним обележјем.¹⁸⁹⁹ Међународно обележје спора није законски дефинисано, док је став теорије да оно постоји све док постоји веза спора са страном надлежношћу.¹⁹⁰⁰ Такође, изричито је искључена изричита пророгација надлежности у потрошачким споровима, споровима из осигурања и споровима у вези са индивидуалним уговором о раду.¹⁹⁰¹ Треба указати на чињеницу да иако законска дефиниција споразума изричито не предвиђа као услов пуноважности тачно одређење страног суда, у пракси судова постоје различите

¹⁸⁹⁵ Turkish Private International Law and International Civil Procedure Code, Law No. 5718, Official Gazette 12.12.2007/26728.

¹⁸⁹⁶ Turkish Code of Civil Procedure, Law No. 6100, Official Gazette 04.02.2011/27836.

¹⁸⁹⁷ Tarman, Z.D., Oba, M.E., *Turkey: Optional Choice of Court Agreements*, Optional Choice of Court Agreements in Private International Law (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 414-415.

¹⁸⁹⁸ Sural Efecinar, C., Possible Ratification of the Hague Convention by Turkey and Its Effects to the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments, стр. 786-787.

¹⁸⁹⁹ Члан 47 Закон о међународном приватном и процесном праву Турске.

¹⁹⁰⁰ Tarman, Z.D., Oba, M.E., *Turkey: Optional Choice of Court Agreements*, стр. 414. Становиште теорије је да избор страног права представља међународно обележје и да је у складу са тим споразум пуноважан. Постоји и опречно мишљење, односно да правни однос без међународног обележја, уговарањем страног меродавног права не добија међународно обележје, с обзиром да избор меродавног права представља субјективну тачку везивања и да је у складу са тим споразум непуноважан. Esen, E., Critique of a Turkish Court of Cassation Decision on the Validity of Choice-of-Law and Choice-of-Forum Clauses in an Insurance, *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, Vol. 42, No. 59, 2010, стр. 370-371.

¹⁹⁰¹ Члан 47 став (2) Закон о међународном приватном и процесном праву Турске.

одлуке. Касациони суд Турске је у једној одлуци¹⁹⁰² одлучио да је споразум непуноважан из разлога што није одређена надлежност конкретног енглеског суда. У другој одлуци¹⁹⁰³ одлучено је да је пуноважна пророгациона клаузула којом се одређује надлежност федералних судова Сједињених Америчких Држава.¹⁹⁰⁴ У вези са алтернативним уговарањем надлежности страних судова, доктрина сматра да је то дозвољено.¹⁹⁰⁵ Иако није изричито прописано, споразум није пуноважан ако је закључен у супротности са моралом и принципом добре вере.¹⁹⁰⁶ Пророгациони споразум мора бити закључен у писаном облику,¹⁹⁰⁷ са којом је изједначен сваки облик комуникације који омогућава приказ садржаја уговора.¹⁹⁰⁸ У погледу меродавног права за материјалну пуноважност споразума постоји правна празнина, али у пракси, она се цени у складу са правом државе изабраног суда.¹⁹⁰⁹

Уколико је уговорена искључива надлежност страног суда, а странка покрене поступак прво пред турским судом, он се оглашава ненадлежним.¹⁹¹⁰ Ипак, турски суд одлучује о спору ако су странке доставиле доказе да је очигледно да ће се страни суд огласити ненадлежним.¹⁹¹¹ Такође, став теорије је да турски суд може одлучивати о привременим мерама, иако постоји искључива пророгирана надлежност у корист страног суда.¹⁹¹²

Избор турског суда може бити изричит и прећутан. Споразум којим се уговара надлежност турског суда је пуноважан, када су испуњени одређени услови. Најпре, стране споразума морају бити трговци и јавноправни субјекти. Разлог оваквог ограничења је заштита потрошача. Затим, изабрани суд мора бити тачно одређен, нпр. Привредни суд у Истанбулу или Привредни суд у Анкари. Потом, спор мора бити из облигационих односа. Такође, правни однос мора бити одређен или одредив. И на крају, споразум мора бити закључен у писаној форми, не предвиђајући никакву везу са турским судом, било посредством држављанства,

¹⁹⁰² 11th Chamber of the Court of Cassation Case no. 2006/8585, Decision no. 2006/12877, Date 07.12.2006 Наведено према Tarman, Z.D., Oba, M.E., *Turkey: Optional Choice of Court Agreements*, стр. 416.

¹⁹⁰³ 11th Chamber of the Court of Cassation Case no. 2008/10853, Decision no. 2010/1688, Date 15.02.2010 . Наведено према *Ibid.*

¹⁹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁹⁰⁶ Та ситуација постоји када је пророгациона клаузула садржана у општим условима уговора по приступу. *Ibid.*, стр. 416-417.

¹⁹⁰⁷ Члан 47 Закон о међународном приватном и процесном праву Турске

¹⁹⁰⁸ Tarman, Z.D., Oba, M.E., *Turkey: Optional Choice of Court Agreements*, стр. 415.

¹⁹⁰⁹ *Ibid.*, стр. 420.

¹⁹¹⁰ *Ibid.*, стр. 419.

¹⁹¹¹ *Ibid.*, стр. 420.

¹⁹¹² *Ibid.*, стр. 424.

боравишта или пребивалишта странака или посредством релевантних чињеница спора.¹⁹¹³ Прећутни избор постоји када се тужени упусти у спор, без истицања приговора ненадлежности.¹⁹¹⁴ Треба напоменути да када тужени истакне приговор ненадлежности, Касациони суд га може одбацити на основу примене начела *добре вере*, јер сматра да ће тужени најбоље оставрити право на одрбану у држави где борави.¹⁹¹⁵

Када је реч о асиметричним споразумима, став једног дела теорије је да су такви споразуми непуноважни, с обзиром да је слабијој страни уговора повређено право на правично суђење и слободан приступ суду. Такав став могао би бити применљив када је реч о избору страног суда, јер не постоји ограничење у вези са странкама које га закључују. Када је реч о избору турског суда, такав став нема примену будући да пророгациони споразум могу закључити само одређене категорије субјеката. С тим у вези, Касациони суд потврдио је пуноважност асиметричног споразума, закљученог између трговаца, којим се уговара додатна могућност тужиоца да покрене поступак пред судом у којем тужени има пребивалиште.¹⁹¹⁶

С обзиром да међународна литиспенденција није регулисана Законом о међународном приватном и процесном праву, примењују се правила (унутрашње) литиспенденције која важе у домаћем спору, у складу са Закоником о парничном поступку. Када је поступак прво покренут пред страним судом, а потом пред турским судом између истих странака, поводом исте правне ствари и по истом основу, турски суд одбацује тужбу. Доктрина се не слаже са применом ове одредбе зато што се односи на домаће спорове, а не међународне.¹⁹¹⁷

1.8.2. Признање и извршење стране одлуке

Да би се страна одлука признала и извршила, она мора бити правноснажна и извршна у складу са правом државе порекла.¹⁹¹⁸ То значи да се одлуке о привременим мерама и мерама обезбеђења не признају.¹⁹¹⁹ Потом, њу мора да донесе суд,¹⁹²⁰ а што се утврђује у складу са правом државе порекла.¹⁹²¹ Не признају

¹⁹¹³ *Ibid.*, стр. 424-427.

¹⁹¹⁴ Члан 47 став (1) Закона о међународном приватном и процесном праву Турске.

¹⁹¹⁵ Tarman, Z. D., Oba, M. E., *Turkey: Optional Choice of Court Agreements*, стр. 421.

¹⁹¹⁶ *Ibid.*, стр. 427-428.

¹⁹¹⁷ *Ibid.*, стр. 422.

¹⁹¹⁸ Члан 50 став (1) Закона о међународном приватном и процесном праву Турске.

¹⁹¹⁹ Tarman, Z. D., Oba, M. E., *Turkey: Optional Choice of Court Agreements*, стр. 430-431.

¹⁹²⁰ Споразум о поравнању које су закључиле странке, а који је потврђен од стране суда се сматра одлуком суда. Споразум о поравнању закљученим на крају медијације пред страним органом се не

одлуке управних органа,¹⁹²² осим када је то предвиђено међународним уговором или неким другим турским законом.¹⁹²³ Затим, одлука мора бити из грађанске¹⁹²⁴ или трговинске материје, а што се утврђује у складу са турским правом. Одлуке из управне и кривичне материје нису обухваћене.

Када је реч о условима за признање и извршење стране одлуке, они су тзв. позитивно одређени, с тим што се реципроцитет предвиђа само када је извршење у питању.¹⁹²⁵ На услове суд пази или по службеној дужности¹⁹²⁶ или на приговор странке против које се тражи признање и извршење.¹⁹²⁷ С тим у вези, признаје се и извршава одлука која није донета у спору који је у искључивој надлежности турских судова. Затим, признаје се и извршава одлука суда, који није у вези са спором или странкама, а који је засновао надлежност упркос изјављеном приговору ненадлежности.¹⁹²⁸ Даље, признаје се и извршава одлука која није у очигледној супротности са јавним поретком Турске. То значи да дејство или последице одлуке нису у очигледној супротности са основним принципима турског права, људским правима, етиком турског друштва, као и одредбама Европске Конвенције о заштити

признаје и извршава, из разлога што споразум о поравнању није судска одлука. Уколико је пак извршно дејство споразума о поравнању потврђено од стране суда, у доктрини постоје два опречна мишљења у вези његовог признања и извршења. Један став је да се оно не може признати и извршити, с обзиром да је споразум резултат медијације. Други став је да се оно може признати и извршити, с обзиром да се признаје и извршава извршно дејство издато од стране суда. Sural Efecinar, C., Possible Ratification of the Hague Convention by Turkey and Its Effects to the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments, стр. 779-781.

¹⁹²¹ 2nd Chamber of the Court of Cassation, Case no. 3612, Decision no.4567, Date 13.4.1995. Касациони суд је одбио признање стране одлуке о разводу, коју је донела општина Копенхагена, с обзиром да је није донео суд, у складу са данским правом. Tarman, Z.D., Oba, M.E., *Turkey: Optional Choice of Court Agreements*, стр. 430.

¹⁹²² Одлуке управних органа могу бити одлуке општине, државних органа, нотара или конзулата. Sural Efecinar, C., Possible Ratification of the Hague Convention by Turkey and Its Effects to the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments, стр. 779.

¹⁹²³ Законик о грађанском регистру предвиђа да се стране одлуке судског или управног органа из спорова о усвојењу или разводу признају и извршавају у Турској. Tarman, Z.D., Oba, M.E., *Turkey: Optional Choice of Court Agreements*, стр. 431.

¹⁹²⁴ Може се тражити признање и извршење стране одлуке донета од стране кривичног суда у вези са личним правима. Члан 50 став (2) Закона о међународном приватном и процесном праву Турске.

¹⁹²⁵ Чл. 54 и 58 Закона о међународном приватном и процесном праву Турске.

¹⁹²⁶ По службеној дужности суд пази на услове реципроцитета, повреде јавног поретка и искључиве надлежности турског суда.

¹⁹²⁷ Странка против које се захтева признање и извршење одлуке подноси приговор у вези са повредом права на одбрану и прекомерном надлежношћу. Tarman, Z.D., Oba, M.E., *Turkey: Optional Choice of Court Agreements*, стр. 429.

¹⁹²⁸ Један део теорије сматра да се повреда искључивог споразума у корист турског суда може заштити истицањем постојања прекомерне надлежности. Наиме, ако је странка истакла приговор ненадлежности пред конкурентним судом, који буде одбијен, она у поступку признања и извршења може тражити одбијање одлуке тог суда на основу прекомерне надлежности. Други део теорије сматра да турски суд није дужан да контролише у поступку признања и извршења стране одлуке да ли је суд порекла засновао своју надлежност у супротности са искључивим споразумом у корист турског суда. Sural Efecinar, C., Possible Ratification of the Hague Convention by Turkey and Its Effects to the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments, стр. 789.

људских права и основних слобода.¹⁹²⁹ Такође, признаје се и извршава одлука којом није повређено право на одбрану.¹⁹³⁰ И на крају, услова за признање је и постојање реципроцитета, било дипломатског, законског или фактичког,¹⁹³¹ између Турске и државе порекла.¹⁹³²

Као услов признања не предвиђа се да страна одлука није у супротности са ранијом донетом одлуком турског суда између истих странака поводом истог основа. Наиме, пракса судова је да овај услов подводе под јавни поредак.¹⁹³³ Под јавни поредак се подводи и признање и извршење стране одлуке о одштети казненог карактера. С тим у вези, постоје супростављена становишта теорије. Према једном, оне се не признају и извршавају, с обзиром да су казненог карактера. По другом, оне се признају и извршавају.¹⁹³⁴

Пророгација надлежности у Турској регулисана је на рестриктиван и недовољно уређен начин. Наиме, не предвиђа се претпоставка да су странке закључиле искључив споразум и меродавно право за материјалну пуноважност споразума. Затим, ограничава се ко може бити уговорна страна пророгационог споразума, када се уговара надлежност турског суда. Врсте спорова у којима је дозвољена пророгација су застареле. Такође, није регулисана међународна литиспенденција, као ни заштита од повреде искључивог споразума у корист турског суда. С обзиром да је прихваћен *систем огледала* признају се и извршавају само стране одлуке донете у оној врсти спорова за које је дозвољена пророгација надлежности по турском праву, односно само у облигационим споровима. С обзиром да је Турска држава кандидат за чланство у Европској унију, материја пророгација надлежности је у већој мери неусклађена са правним тековинама ЕУ.¹⁹³⁵

¹⁹²⁹ Правни односи који потпадају под јавни поредак су нпр. старатељство и родитељска одговорност. С тим у вези, ранија пракса судова била је да се стране одлуке из те материје нису признавале и извршавале, а последњих година таква пракса се напушта. Наиме, Касациони суд Турске признао је одлуку о разводу, којом се успоставља заједничка родитељска одговорност, а што одступа од праксе да је заједничко родитељско старање после развода у супротности са јавним поретком Турске. 2nd Chamber of the Turkish Court of Cassation, Case no. 2016/15771, Decision no. 2017/1737, Date 20.02.2017. Наведено према Tarman, Z.D., Oba, M.E., *Turkey: Optional Choice of Court Agreements*, стр. 434-435.

¹⁹³⁰ Детаљније видети *Ibid.*, стр. 435.

¹⁹³¹ Детаљније видети *Ibid.*, стр. 431-433.

¹⁹³² *Ibid.*, стр. 431-435.

¹⁹³³ Sural Efecinar, C., Possible Ratification of the Hague Convention by Turkey and Its Effects to the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments, стр. 785.

¹⁹³⁴ *Ibid.*

¹⁹³⁵ Турска није ратификовала Конвенцију 2005 и Конвенцију 2019.

1.9. Албанија

Релевантне одредбе пророгације надлежности и признања и извршења страних одлука садржане су у двостраним¹⁹³⁶ и вишестраним уговорима.¹⁹³⁷ Пророгација надлежности у корист албанских судова регулисана је Законом о међународном приватном праву.¹⁹³⁸ Пророгација надлежности у корист страних судова, као и признање и извршење страних одлука регулисано је Закоником о парничном поступку.¹⁹³⁹ С обзиром да је Албанија држава кандидат за чланство у Европској унији, преузете су, између осталог, и одређене одредбе Уредбе Брисел I recast.¹⁹⁴⁰

1.9.1. Избор надлежног суда

Пророгација надлежности није дозвољена у споровима у којима је прописана искључива надлежност албанског суда.¹⁹⁴¹ Албански суд искључиво је надлежан да одлучује у оној врсти спорова за које Уредба Брисел I recast предвиђа искључиву надлежност судова држава чланица, као и у споровима о одлукама органа комерцијалних привредних субјеката, под условом да је њихово уобичајено седиште у Албанији.¹⁹⁴²

¹⁹³⁶ Албанија је закључила двостране уговоре о међународној правној помоћи у грађанској и кривичној материји са Грчком, Русијом, Северном Македонијом, Турском, Румунијом, Мађарском и Бугарском. Наведени уговори регулишу међународну сарадњу у грађанској, трговинској и кривичној материји и признање и извршење страних одлука. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, *Cross-border Recognition and Enforcement of Foreign Judicial Decisions in South East Europe and Perspectives of HCCH 2019 Judgments Convention*, стр. 18. С обзиром да аутор нема увид у претходно наведене уговоре не може изложити начин регулисања пророгације надлежности, као ни признања и извршења страних одлука.

¹⁹³⁷ Албанија је ратификовала Конвенцију 1996, Конвенцију 2005 и Конвенцију 2007.

¹⁹³⁸ Law No. 10428/2011 on Private International Law.

¹⁹³⁹ Law No. 8116/1996 The Code of Civil Procedure, amended by laws No. 8431/1998, No.8491/1999, No.8535/1999, No. 8812/2001, No. 9953/2008, No.10052/2008, Law no.122/2013, Constitutional Court decision no. 11, dated 05.04.2013, Law no.160/2013, Law no. 114/2016, Law no. 38/2017, Law no. 44/2021. Наведено према Gugu Bushati, A., Dollani, N., Albanian PIL act and its implementation in judicial practice, *Anali pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 18, god. 9, 2016, стр. 147.

¹⁹⁴⁰ Албанске судије се не могу позивати на одредбе секундарног законодавства Европске уније које нису имплементирани у правни систем Албаније, али када је у питању слична или идентична одредба националног права могу упутити на њено тумачење у складу са праксом Суда правде. *Ibid.*, стр. 148 и 160.

¹⁹⁴¹ Члан 72 Законика о парничном поступку Албаније.

¹⁹⁴² Члан 72 тачка б) Законика о парничном поступку Албаније.

Закон о међународном приватном праву Албаније дозвољава, у облигационим споровима, избор међународне надлежности албанских судова¹⁹⁴³ у изричитом или прећутном облику.¹⁹⁴⁴ Изричит избор постоји када стране закључе споразум о избору албанског суда у писаној форми или усменој, која је касније потврђена у писаном облику или када је реч о међународној трговини, у форми која је у складу са обичајима који су познати странкама или би им морали бити познати.¹⁹⁴⁵ Изричито се не предвиђа да важи претпоставка уговарања искључиве надлежности, али је став праксе да се она претпоставља.¹⁹⁴⁶ Такође, пуноважност споразума није условљена везом између суда и странка или спора, већ је довољно да се ради о грађанском или трговинском односу са међународним обележјем.¹⁹⁴⁷ Даље, изричито се не предвиђа пророгациона клаузула као облик изричите пророгације, али важи претпоставка да је она дозвољена и да је независна од уговора у којем је садржана.¹⁹⁴⁸ У вези са меродавним правом за материјалну пуноважност споразума, постоји правна празнина. Став одређених аутора је да се она цени према праву изабраног суда, тј. албанском праву. Наиме, албански судови требају применити релевантне одредбе које регулишу непуноважност правних радњи и уговора.¹⁹⁴⁹

Када је реч о споразумима којима се уговара неискључива надлежност албанског суда, нарочито се истиче одлука Вишег суда у предмету *AP v. AV*¹⁹⁵⁰ Наиме, странке су уговориле надлежност државног и федералног суда у Даласу и суда у Тирани. Када је покренут поступак пред судом у Тирани, тужени је истакао приговор ненадлежности албанског суда. Суд је одбацио приговор, а у погледу изјављене жалбе, Виши суд је истакао да нема основа за заснивање надлежности албанског суда, с

¹⁹⁴³ Врховни суд Албаније је у одлуци No. 337 од 26.06.2011. године одлучио да албански суд није надлежан да одлучује о спору, с обзиром да су странке уговориле надлежност америчких судова. Наведено према Mucmataj, I., Danaaj, L., The Development of Private International Law in Albania, *Academicus International Scientific Journal*, 2014, стр. 227.

¹⁹⁴⁴ Члан 73 Закона о међународном приватном праву Албаније.

¹⁹⁴⁵ Члан 73 став 2 Закона о међународном приватном праву Албаније

¹⁹⁴⁶ Исто мишљење Kola Tafaj, F., Çinari, S., Enforcement of Choice of Court Agreements Granting International Jurisdiction to Albanian Courts, *Lexonomica*, 2023, Vol. 15, No. 2, стр. 235.

¹⁹⁴⁷ *Ibid.*, стр. 236.

¹⁹⁴⁸ *Ibid.*, стр. 235.

¹⁹⁴⁹ *Ibid.*, стр. 236.

¹⁹⁵⁰ Decision of the Civil Panel of the High Court no. 337, 26.06.2012. Наведено према Kola Tafaj, F., Çinari, S., Enforcement of Choice of Court Agreements Granting International Jurisdiction to Albanian Courts, стр. 240.

обзиром да тужени није сагласан са његовом надлежношћу. Треба напоменути да тужени није доставио доказе на основу којих се може утврдити да не постоји његова сагласност у вези са избором суда у Тирани. Одлука Вишег суда је контроверзна, јер такво тумачење води закључку да све док је споразум необавезујући за странке, он је *de facto* непуноважан. Такође, пуноважност споразума није условљена додатном узајамном сагласношћу воља.¹⁹⁵¹

Прећутни избор албанског суда постоји када се тужени, којег заступа правни заступник, упустио у спор, без истицања приговора ненадлежности¹⁹⁵² или када тужени нема правног заступника, судија га је обавестио о могућности истицања приговора ненадлежности и то је унето у записник.¹⁹⁵³ Може се закључити да нема ограничења у којим врстама спорова постоји обавеза суда да обавести туженог о могућности истицања приговора ненадлежности,¹⁹⁵⁴ те закључујем да та обавеза постоји у свим врстама спорова. Уколико тужени у исто време истакне приговор ненадлежности и упусти се у поступак како би оспорио надлежност, сматра се да не постоји прећутна пророгација.¹⁹⁵⁵ Прећутна пророгација постоји у још једној ситуацији. Када тужени истакне противтужбу у поступку пред албанским судом, суд може проширити своју надлежност и на тај захтев, упркос томе што је асиметричним споразумом уговорена надлежност суда друге државе у корист туженог.¹⁹⁵⁶

Битно је напоменути дискутабилну праксу албанских судова у вези са прећутном пророгацијом. У том смисли они сматрају да уговарање међународне надлежности одређеног суда значи и прећутан избор његовог права као меродавног. То примењују и *virce versa*, те избор меродавног права за уговор значи и прећутан избор међународне надлежности судова оне државе чије је право изабрано као меродавно.¹⁹⁵⁷

¹⁹⁵¹ *Ibid.*, стр. 240-241.

¹⁹⁵² Закон о међународном приватном праву Албаније не регулише тренутак до ког се може истаћи приговор ненадлежности. Gugu Bushati, A., Dollani, N., Albanian PIL act and its implementation in judicial practice, стр. 159.

¹⁹⁵³ Члан 73 став 3 Закона о међународном приватном праву Албаније.

¹⁹⁵⁴ Gugu Bushati, A., Dollani, N., Albanian PIL act and its implementation in judicial practice, стр.159.

¹⁹⁵⁵ Kola Tafaj, F., Çinari, S., Enforcement of Choice of Court Agreements Granting International Jurisdiction to Albanian Courts, стр.246-247.

¹⁹⁵⁶ *Ibid.*, стр. 243.

¹⁹⁵⁷ Gugu Bushati, A., Dollani, N., Albanian PIL act and its implementation in judicial practice, стр. 161.

Погрешна примена одредаба које регулишу изричиту и прећутну пророгацију надлежности може се уочити у предмету *RF v. A.*¹⁹⁵⁸ Тужилац, македонска компанија и тужени, албанска компанија закључили су уговор о дистрибуцији, којим су уговорили надлежност арбитраже у Женеви за решавање свих будућих спорова који настану у вези са извршењем уговора. Тужилац је покренуо поступак пред судом у Тирани, који се, на трећем рочишту, огласио ненадлежним због постојања пророгационе клаузуле којом се уговора надлежност арбитраже. Наиме, суд у Тирани је поводом приговора тужиоца да постоји прећутна сагласност, сматрао да се уговорна надлежност може изменити само ако је та измена потврђена у писаном облику. Виши суд је у пресуди поводом изјављене жалбе заузео исти став. У овом случају, судови нису разматрали примену одредбе која регулише прећутну пророгацију. Наиме, нису утврдили да ли је тужени имао законског заступника, да ли је туженом предочена могућност истицања приговора ненадлежности и последице његовог неистикања и тренутак до ког се може истаћи приговор ненадлежности.¹⁹⁵⁹

Уговарање надлежности страног суда регулисана је на рестриктиван начин. Наиме, оно је дозвољено у спору из облигационих односа између страних лица или страног лица и албанског држављанина или правног лица који немају боравиште или пребивалиште у Албанији, под условом да је пророгација надлежности предвиђена ратификованим међународним уговором.¹⁹⁶⁰ То значи да је пророгација надлежности условљена држављанством, боравиштем или пребивалиштем уговорних страна и ратификацијом међународног уговора.

Међународна литиспенденција уређена је на исти начин као и опште правило о међународној литиспенденцији према трећим државама садржаним у Уредби Брисел I recast.¹⁹⁶¹ То значи да када се каснији поступак покрене пред искључиво изабраним (албанским) судом, он мора застати са поступком, осим ако су испуњени одређени услови. С тим у вези, заштита дејства искључивог пророгационог споразума у корист албанског суда је условљена испуњеношћу одређених услова.

¹⁹⁵⁸ Decision of the Civil Panel of the High Court No. 164, 07.12.2017. Наведено према Kola Tafaj, F., Çinari, S., Enforcement of Choice of Court Agreements Granting International Jurisdiction to Albanian Courts, стр. 247.

¹⁹⁵⁹ *Ibid.*, стр. 247-248.

¹⁹⁶⁰ Члан 37 став 2 Законика о парничном поступку Албаније.

¹⁹⁶¹ Члан 38 Законика о парничном поступку Албаније.

Када је реч о привременим мерама,¹⁹⁶² у потпуности је преузета релевантна одредба Уредбе Брисел I recast. Ако је уговорена искључива надлежност албанског суда, он може одлучивати о привременој мери, уколико заснује надлежност на основу пророгационог споразума.¹⁹⁶³ Уколико би о привременој мери одлучивао суд друге државе, а са циљем признања и извршења на територији Албаније, њено признање и извршење било би одбијено. Када није уговорена надлежност албанског суда, он може одлучивати само о привременим мерама, под условом да се оне извршавају на територији Албаније.¹⁹⁶⁴

1.9.2. Признање и извршење страних одлука

Законик о парничном поступку Албаније регулише услове за признање и извршење стране одлуке, основе за одбијање признања страних одлука и друга релевантна питања. Он регулише да се признање и извршење страних одлука спороводи у складу са његовим одредбама и одредбама других закона, осим ако другачије није одређено ратификованим међународним уговором.¹⁹⁶⁵ Двострани уговори прописују сличне основе за одбијање признања и извршења, као и Законик о парничном поступку.¹⁹⁶⁶

Да би се страна одлука признала и извршила, она мора бити правноснажна.¹⁹⁶⁷ Када постоји неки од следећих основа регулисаних чланом 394 Законика о парничном поступку, признање стране одлуке се одбија. Најпре, њено признање се одбија када ју је донео суд који није надлежан да одлучује у тој врсти спора у складу са албанским прописима, тзв. „системом огледала“.¹⁹⁶⁸ С тим у вези, директно се санкционише прекомерна међународна надлежност суда државе порекла одлуке. У том смислу сматра се да ова сметња постоји ако је суд државе порекла одлуке засновао своју

¹⁹⁶² Члан 81 Закона о међународном приватном праву Албаније.

¹⁹⁶³ Gugu Bushati, A., Dollani, N., Albanian PIL act and its implementation in judicial practice, стр. 163-164.

¹⁹⁶⁴ *Ibid.*

¹⁹⁶⁵ Члан 393 Законика о парничном поступку Албаније.

¹⁹⁶⁶ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, *Cross-border Recognition and Enforcement of Foreign Judicial Decisions in South East Europe and Perspectives of HCCH 2019 Judgments Convention*, стр. 35.

¹⁹⁶⁷ Члан 396 тачка б) Законика о парничном поступку Албаније.

¹⁹⁶⁸ То значи да се страна одлука у уговорном спору признаје и извршава, с обзиром да је по албанском праву у тој врсти спора дозвољена пророгација. Уколико је одлука донета нпр. у спору из породичне материје или вануговорне одговорности, она се не признаје и извршава, с обзиром да по албанском праву у тој врсти спора није дозвољена пророгација.

међународну надлежност на критеријуму који није предвиђен албанским правом за заснивање међународне надлежности њених надлежних органа у споровима из међународног приватног права. Затим, њено признање се одбија када постоји повреда права на одбрану (укључујући и право на достављање). Потом, признање стране одлуке се одбија када је албански суд донео супротну одлуку у поступку између истих странака, у истој правној ствари и по истом основу. Такође, њено признање се одбија када је покренут поступак пред албанским судом, пре правноснажности стране одлуке. Даље, признање стране одлуке се одбија када је она донета у супротности са прописима државе порекла. И на крају, њено признање се одбија када је она у супротности са јавним поретком Албаније. С обзиром да не постоји изричит законски основ за одбијање признања стране одлуке суда који је засновао надлежност у супротности са искључивим споразумом у корист албанског суда, може се поставити следеће питање. Да ли странка против које се захтева признање и извршење стране одлуке може истаћи повреду јавног поретка, под условом да је истакла приговор ненадлежности пред страним судом који је неосновано одбијен?

Из свега наведеног произилази да је пророгација надлежности регулисана на рестриктиван начин. Наиме, не предвиђа се да ли важи претпоставка искључивости пророгационог споразума, као ни меродавно право за материјалну пуноважност споразума. Услови закључења споразума о избору страног суда су рестриктивни. Врсте спорова у којима је дозвољена пророгација крећу се у минималним, скоро архаичним оквирима у односу на међународно приватно право хашких конвенција, ЕУ и националних кодификација разматраних држава. Наиме, дозвољена је пророгација надлежности само у облигационим споровима. Такође, заштита дејства уговорене искључиве надлежности албанског суда посредством правила о међународној литиспенденцији зависи од испуњености низа услова. На терену признања и извршења не остварује се заштита од повреде искључивог пророгационог споразума у корист албанског суда. С обзиром да је Албанија држава кандидат за чланство у Европској унији, постоји у мањој мери усклађеност са њеном правном тековином.¹⁹⁶⁹

¹⁹⁶⁹ Неусклађеност са Уредбом Брисел I recast огледа се у изостанку регулисања пророгационе клаузуле, меродавног права за материјалну пуноважност пророгационог споразума, посебних услова за закључење пророгационог споразума у споровима у којима се јавља слабија страна, општег и посебног правила о

1.10. Народна Република Кина

Пророгација надлежности у Кини регулисана је Законом о парничном поступку и ставовима Врховног суда Кине.¹⁹⁷⁰ Битно је напоменути да је последњим изменама овог Закона, пророгација надлежности достигла њен степен развоја у упоредном међународном приватном праву. До ових измена, Кина је била позната као веома конзервативни систем међународног приватног и/или процесног права, како у материји пророгације надлежности, тако и у материји признања и извршења страних одлука.

1.10.1. Избор надлежног суда

Закон о грађанском поступку предвиђа да странке могу уговорити надлежност суда у односима, који нису статусни и породични.¹⁹⁷¹ Пре његових измена било је предвиђена могућност изричите пророгације надлежности у уговорним и имовинским споровима.¹⁹⁷² То значи да је дошло до проширења врсте спорова у којима се надлежност може уговорити споразумом. Потом, више се не предвиђа као услов пуноважности споразума постојање везе између изабраног суда и спора.¹⁹⁷³ Наиме, пре измена овог Закона било је предвиђено да је веза остварена посредством места пребивалишта тужиоца или туженог, места закључења или извршења уговора и места предмета спора.¹⁹⁷⁴ С тим у вези, својевремено је Врховни суд сматрао да ова листа није искључива, не наводећи које су то још ситуације када се сматра да постоји стварна веза између изабраног суда и спора.¹⁹⁷⁵ То значи да ако је веза између суда и спора била превише слаба или није постојала, споразум је био апсолутно ништав.¹⁹⁷⁶ Новим изменама предвиђено је да кинески суд може одлучивати о спору који је повезан са

међународној литиспенденцији. Делимична усклађеност са Уредбом Брисел I recast постоји у вези са формом споразума. Са осталим релевантним уредбама не постоји усклађеност. Такође, неусклађеност се огледа се и у изостанку ратификације Конвенцију 2019.

¹⁹⁷⁰ Guangjian, T., Huang, Z., *People's Republic of China (PRC): Optional Choice of Court Agreements in the Vibrant Age*, *Optional Choice of Court Agreements in Private International Law* (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 151.

¹⁹⁷¹ Nie, Y., Overview of the 2023 Amendments to Chinese Civil Procedure Law, стр. 1. Доступно на <https://conflictoflaws.net/2023/overview-of-the-2023-amendments-to-chinese-civil-procedure-law/>, (преузето 04.06.2024. године.).

¹⁹⁷² Guangjian, T., Huang, Z., *People's Republic of China (PRC): Optional Choice of Court Agreements in the Vibrant Age*, стр. 152.

¹⁹⁷³ Постојање стварне везе између спора и изабраног суда је критиковано од стране кинеских научника. Детаљније видети *Ibid.*, стр. 153 фуснота 11.

¹⁹⁷⁴ Nie, Y., Overview of the 2023 Amendments to Chinese Civil Procedure Law, стр.1.

¹⁹⁷⁵ Long, J., *op. cit.*, стр. 42.

¹⁹⁷⁶ Nie, Y., Overview of the 2023 Amendments to Chinese Civil Procedure Law, стр. 3.

Кином на основу неких других тачака везивања. На тај начин шири се врста спорова о којима може да одлучује, као што се повећава међународна конкурентност и утицај кинеског правосуђа.¹⁹⁷⁷ Пророгација надлежности не сме бити у супротности са нормама надлежности, које се односе на стварну надлежност¹⁹⁷⁸ и искључиву надлежност кинеских судова.¹⁹⁷⁹ Искључива надлежност постоји у споровима у вези са непокретном имовином, лучним операцијама, наслеђивањем, извршењем уговора о страним улагањима на територији Кине, споровима у вези оснивања, престанка и ликвидације компанија на територији Кине и пуноважности права интелектуалне својине.¹⁹⁸⁰

Да би пророгациони споразум био пуноважан, мора постојати сагласност воља за његово закључење. Уколико нема сагласности због постојања одређених чињеница,¹⁹⁸¹ споразум је апсолутно ништав или рушљив.¹⁹⁸² Формална пуноважност споразума огледа се у његовој писаној форми.¹⁹⁸³ Треба напоменути да није прописано да ли се са писаним споразумом изједначава и доказна писана форма уговора, као ни да ли је пуноважан усмено сачињени споразум ако је касније потврђен у писаном облику.¹⁹⁸⁴ Када је пророгација надлежности у облику клаузуле, важи претпоставка њене правне самосталности у односу на уговор. Иако то није изричито регулисано, такав закључак се изводи применом аналогије одредбе у вези са арбитражном клаузулом.¹⁹⁸⁵ Материјална пуноважност пророгационог споразума није законски уређена, те се цени или у складу са правом суда или меродавним правом за главни уговор.¹⁹⁸⁶

Кинеско право не прави разлику између споразума којима се уговара искључива и неискључива надлежност.¹⁹⁸⁷ У складу са кинеским правом мора се утврдити воља странака. Ако се утврди да су странке желеле искључиву надлежност суда, треба је

¹⁹⁷⁷ *Ibid.*, стр. 1.

¹⁹⁷⁸ Детаљније видети Long, J., *op. cit.*, стр. 43-44.

¹⁹⁷⁹ *Ibid.*, стр. 43.

¹⁹⁸⁰ Nie, Y., Overview of the 2023 Amendments to Chinese Civil Procedure Law, стр. 3-4.

¹⁹⁸¹ Детаљније видети Long, J., *op. cit.*, стр. 40-41.

¹⁹⁸² Детаљније видети *Ibid.*, стр.39-40.

¹⁹⁸³ Детаљније видети *Ibid.*, стр. 39.

¹⁹⁸⁴ *Ibid.*, стр. 38.

¹⁹⁸⁵ *Ibid.*, стр.34.

¹⁹⁸⁶ Nie, Y., Overview of the 2023 Amendments to Chinese Civil Procedure Law, стр. 3.

¹⁹⁸⁷ Guangjian, T., Huang, Z., *People's Republic of China (PRC): Optional Choice of Court Agreements in the Vibrant Age*, стр. 155-156.

поштовати. У предмету *Zhong An Housing v. Merchants Bank*,¹⁹⁸⁸ суд је утврдио да је реч о споразуму којим се уговара неискључива надлежност, с обзиром да су странке то изричито одредиле у споразуму.¹⁹⁸⁹ Уколико се воља странака не може утврдити, не постоје тачне инструкције на који начин се утврђује о којој врсти споразума је реч, што може довести до контрадикторних одлука.¹⁹⁹⁰ У предмету *Compania Sud Americana v. Hin-Pro International*,¹⁹⁹¹ с обзиром да није изричито искључена надлежност других судова, кинески суд је одлучио да је реч о неискључивој клаузули.¹⁹⁹² У другим предметима одлученим од стране Врховног суда Кине, споразум је сматран искључивим будући да је у њему била садржана одредба по којој је тужилац овлашћен да покрене спор пред судом у Монголији. Овакве одлуке указивале су на то да важи претпоставка да је споразум искључив, осим уколико странке не одреде другачије. С тим у вези, а у циљу отклањања недоумица, Врховни суд Кине је заузео став да важи претпоставка да је споразум искључив.¹⁹⁹³

Када је поступак покренут пред кинеским судом, а закључен је искључив споразум у корист страног суда који је пуноважан (у складу са одредбама Закона о грађанском поступку) и није у супротности са кинеским јавним поретком, кинески суд може одбацити тужбу или се огласити ненадлежним. Овом одредбом штити се аутономија воље странака.¹⁹⁹⁴ Пре инаугурисања овог правила поједини кинески судови заснивали су надлежност у супротности са искључивим споразумом. Такво поступање правдали су изостанком реципроцитета са државом изабраног суда у погледу признања.¹⁹⁹⁵ Уколико је реч о споразуму којим се уговара неискључива надлежност страног суда, он нема дерогативно дејство. То значи да ако дође до покретања поступка пред конкурентним кинеским судом, тај суд може одлучивати о спору, односно нема обавезу да застане са поступком.¹⁹⁹⁶

¹⁹⁸⁸ The Supreme People's Court (2001) Min Si Zhong Zi No. 1. Наведено према *Ibid.*, стр. 159.

¹⁹⁸⁹ *Ibid.*

¹⁹⁹⁰ Guangjian, T., Huang, Z., *People's Republic of China (PRC): Optional Choice of Court Agreements in the Vibrant Age*, стр. 158.

¹⁹⁹¹ The Zhejiang High People's Court (2013) Zhe Xia Zhong Zi No. 142. Наведено према Guangjian, T., Huang, Z., *People's Republic of China (PRC): Optional Choice of Court Agreements in the Vibrant Age*, стр. 159.

¹⁹⁹² *Ibid.*

¹⁹⁹³ *Ibid.*, стр. 159-160.

¹⁹⁹⁴ Nie, Y., Overview of the 2023 Amendments to Chinese Civil Procedure Law, стр. 4.

¹⁹⁹⁵ Long, J., *op. cit.*, стр. 46.

¹⁹⁹⁶ Guangjian, T., Huang, Z., *People's Republic of China (PRC): Optional Choice of Court Agreements in the Vibrant Age*, стр. 160-161.

Пре законских измена, искључиво пророгирани кинески суд се није могао огласити ненадлежним на основу теорија *forum (non) conveniens*.¹⁹⁹⁷ Новим законским изменама уведена је теорија *forum (non) conveniens*. Да би дошло до њене примене, тужени мора да изјави приговор ненадлежности - не примењује се по службеној дужности. Приликом утврђивања услова који омогућавају примену ове теорије, суд узима у обзир пет чињеница. Наиме, потребно је да одлучујуће чињенице спора не указују на његову повезаност са Кином, као и да је очигледно неподесно да кинески суд одлучује о спору. Затим, није закључен искључив споразум у корист кинеског суда. Даље, спор није у искључивој надлежности кинеског суда. Потом, спор није у вези са кинеском сувереношћу, сигурношћу или јавним интересом. И на крају, страни суд је адекватнији да одлучује о спору.¹⁹⁹⁸

Када се ради о потрошачким уговорима, кинеско право предвиђа да када потрошач није адекватно обавештен о стандардној пророгационој клаузули којом се уговара надлежност суда, она је непуноважна.¹⁹⁹⁹ Уколико је ипак обавештен на јасан начин и свестан је последица, клаузула је пуноважна.²⁰⁰⁰ С тим у вези, заштита потрошача нарочито је присутна када је реч о асиметричним споразумима, који су искључиви према слабијој страни и неискључиви према другој страни.²⁰⁰¹

Новим изменама закона се уводи прећутна пророгација. Ако странка не истакне приговор ненадлежности и учествује у поступку достављањем одговора на тужбу или подношењем противтужбе, сматра се да постоји прећутна сагласност са надлежношћу кинеског суда.²⁰⁰²

Новим изменама закона уведено је правило о међународној литиспенденцији, када се воде паралелни поступци између истих странака у истом спору. Наиме, предвиђа се како опште, тако и посебно правило о међународној литиспенденцији. Уколико је поступак прво покренут пред страним судом, а касније пред кинеским

¹⁹⁹⁷ Guangjian, T., Huang, Z., *People's Republic of China (PRC): Optional Choice of Court Agreements in the Vibrant Age*, стр. 160.

¹⁹⁹⁸ Nie, Y., Overview of the 2023 Amendments to Chinese Civil Procedure Law., стр 5. Huang, J., Developing Chinese Private International Law for Transnational Civil and Commercial Litigation: The 2024 New Chinese Civil Procedure Law, *Netherlands International Law Review*, 2023, стр. 218-219.

¹⁹⁹⁹ Детаљније видети Long, J., стр.41.

²⁰⁰⁰ Guangjian, T., Huang, Z., *People's Republic of China (PRC): Optional Choice of Court Agreements in the Vibrant Age*, стр. 162.

²⁰⁰¹ Guangjian, T., Huang, Z., *People's Republic of China (PRC): Optional Choice of Court Agreements in the Vibrant Age*, стр. 166.

²⁰⁰² Nie, Y., Overview of the 2023 Amendments to Chinese Civil Procedure Law., стр. 5.

судом, он застаје са поступком. Ако се страни суд не огласи надлежним да одлучује о спору, кинески суд наставља са поступком. Изузетак од општег правила о међународној литиспенденцији постоји у два случаја. Наиме, ако је каснији поступак покренут пред искључиво пророгираним кинеским судом, он наставља са поступком. Овом одредбом се штити искључива пророгирана надлежност кинеског суда. Потом, када је кинески суд адекватнији да одлучује о спору, а што суд утврђује на основу дискреционе оцене, што може довести до непредвидивости.²⁰⁰³

1.10.2. Признање и извршење страних одлука

Када је реч о признању и извршењу одлука изабраних судова, кинеско право примењује општи режим. Један од услова за признање стране одлуке је да постоји дипломатски или фактички реципроцитет.²⁰⁰⁴ Основи за одбијање признања и извршења стране одлуке су повреда права на одбрану (укључујући право на достављање), повреда основних принципа кинеског права и суверинитета, безбедности и јавног интереса Кине, одлука је донета на преварни начин, кинески суд је донео одлуку у истом спору или је признао одлуку треће државе у истом спору и када је одлуку донео међународно надлежни суд и одлуку је донео суд који је засновао надлежност у супротности са прихватљивим основима директне међународне надлежности. Неприхватљиви основи надлежности суда порекла одлуке подразумевају да не постоји његова надлежност према сопственом праву или ако је надлежан, не постоји адекватна веза са спором. То значи да кинески суд, као суд признања, преиспитује испуњеност критеријума међународне надлежности према праву државе порекла одлуке. То нужно мора активирати механизме сазнања страног права. Тешко је избећи утисак да се тако кинески суд ставља у улогу сличну суду више инстанце који одлучује о законитости, односно правилности стране одлуке по правном леку. Друга ситуација се може разумети као тежња за филтрирањем основа прекомерне надлежности, што је оправдано. Такође, сматра се да суд порекла одлуке није надлежан ако за конкретни спор постоји искључива надлежност кинеског суда или ако је

²⁰⁰³ *Ibid.*, стр. 4.

²⁰⁰⁴ Детаљније видети Nie, Y., Overview of the 2023 Amendments to Chinese Civil Procedure Law. стр. 10-11. Huang, J., Developing Chinese Private International Law for Transnational Civil and Commercial Litigation: The 2024 New Chinese Civil Procedure Law. Yu, M., Du, G., September 2024 Update: List of China's Cases on Recognition of Foreign Judgments. Доступно на <https://conflictoflaws.net/2024/september-2024-update-list-of-chinas-cases-on-recognition-of-foreign-judgments/?print=pdf>, приступљено 2.09.2024.).

надлежност страног суда заснована у супротности са искључивим споразумом у корист кинеског суда. И на крају, ако се воде паралелни поступци и страни суд први донесе одлуку, његова одлука се признаје, а кинески суд обуставља поступак. Ако страна одлука не испуњава услове за признање, њено признање се одбија, а кинески суд наставља са поступком.²⁰⁰⁵

С обзиром да Кина разматра ратификацију Конвенције 2005, позитивни развој догађаја по овом питању довео би до одређених погодности, али и до одступања од новоустановљене либералне праксе у вези са пророгацијом надлежности. Наиме, поново би се увело постојање везе изабраног суда са странкама или спором. Када је реч о формалној пуноважности, предност би се огледала у увођењу додатних врста форми споразума. У погледу меродавног права за материјалну пуноважност споразума, примењивало би се право изабраног суда. Затим, поново би се искључила примена теорије *forum (non) conveniens*. И на крају, највећа предност би се остварила на терену признања и извршења. Наиме, њеном ратификацијом би се успоставио дипломатски реципроцитет чиме би се успоставило олакшано признање и извршење одлука изабраних судова друге државе уговорнице.²⁰⁰⁶

²⁰⁰⁵ Nie, Y., Overview of the 2023 Amendments to Chinese Civil Procedure Law. стр. 11-12. Huang, J., Developing Chinese Private International Law for Transnational Civil and Commercial Litigation: The 2024 New Chinese Civil Procedure Law, стр. 226-229.

²⁰⁰⁶ Long, J., *op. cit.*, стр. 93-95.

ПОГЛАВЉЕ VI

ИЗБОР НАДЛЕЖНОГ СУДА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Пророгација надлежности у Србији регулисана је међународним уговорима и ЗРСЗ-ом. Од конвенција Хашке конференције, Србија је ратификовала Конвенцију 1996 и Конвенцију 2007 које су увеле одређене новине и промене у пракси судова.²⁰⁰⁷ Двострани међународни уговори на снази у Републици Србији прећутно регулишу пророгацију надлежности нормама индиректне међународне надлежности. С друге стране, ЗРСЗ посредством норме директне међународне надлежности као основ заснивања надлежности предвиђа закључење пророгационог споразума и прећутни пристапак туженог у правним односима са међународним обележјем. Такође, ЗРСЗ уређује паралелне поступке општим правилом о међународној литиспенденцији. На терену признања и извршења, ЗРСЗ не уређује посебна правила признања и извршења страних одлука изабраних судова, што значи да се примењује општи режим признања. Такође, Република Србија је Споразумом о стабилизацији и придруживању²⁰⁰⁸ преузела обавезе усклађивања са правном тековином Европске уније (које обухвата секундарно законодавство и релевантне хашке конвенције).²⁰⁰⁹

1. Међународни уговори

Да би међународни уговори постали саставни део унутрашњег правног поретка, они морају бити потврђени и објављени у складу са Уставом Србије. С тим у вези, судија мора знати за њихово постојање и познавати њихове одредбе, како би их применио у одређеном спору.²⁰¹⁰ Подручје примене међународних уговора одређено је уређењем материје на коју се уговор односи или набрајањем материје која је искључена из његове примене. Њихово дејство може бити универзално или условљено реципроцитетом. Такође, њихова примена може бити ограничена резервама или

²⁰⁰⁷ Члан 21 Уредбе о ратификацији Конвенције о уговору о међународном друмском превозу путника и пртљјага (CVR), *Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori*, br. 8/77.

²⁰⁰⁸ *Сл. гласник РС-Међународни уговори*, бр. 83/2008.

²⁰⁰⁹ Члан 72 Споразума о стабилизацији и придруживању.

²⁰¹⁰ Živković, M., Marjanović, S., *Nekoliko pitanja u vezi s primjenom međunarodnih ugovora u međunarodnom privatnom pravu Republike Srbije*, *Pravni vjesnik*, god. 35, br. 3-4, 2019, стр. 262.

изјавама.²⁰¹¹ Када су правни односи са међународним обележјем регулисани међународним уговором и ЗРСЗ-ом, предност у примени има међународни уговор.²⁰¹² Међународни уговори који регулишу пророгацију надлежности, а који обавезују Србију су вишестрани уговори (Конвенција 1996 и Конвенција 2007) и двострани уговори.

1.1. Утицај ратификованих Хашких конвенција на избор надлежног суда

Србија је ратификацијом Конвенције 1996 и Конвенције 2007 у међународно приватно право увела одређене новине. У погледу Конвенције 1996, најзначајнија новина тиче се одлучивања о родитељској одговорности посредством атракције надлежности, када су испуњени одређени услови. Ратификацијом Конвенције 2007 уведени су прихватљиви основи међународне надлежности за признање и извршење страних одлука, који су уједно и лакмус папир за проверу да ли критеријуми директне међународне надлежности у ЗРСЗ-у пролазе тест савременог међународног приватног права.

1.1.1. Утицај Конвенције 1996 на избор надлежног суда

Конвенција 1996 је у међународно приватно право Србије увела одређене новине. Најпре, дефиниција родитељске одговорности је шира у односу на дефиницију родитељског права садржане у нашем Породичном закону. Титулари родитељске одговорности су поред родитеља и старатељи, хранитељи, заступници и сва друга лица која се старају о личности или имовини детета, док по нашем праву титулари су само родитељи детета.²⁰¹³

Када је реч о уступању надлежности на „мала врата“ уведена је примена теорије *forum (non) conveniens*, карактеристичне за државе англо-америчког правног система.²⁰¹⁴ На тај начин, надлежност се може уступити суду друге државе уговорнице ако се утврди да би могао ефикасније да процени и заштити најбољи интерес детета,

²⁰¹¹ *Ibid.*, стр. 265.

²⁰¹² Члан 3 ЗРСЗ. Детаљније видети Dika, M., Knežević, G., Stojanović, S., *Komentar Zakona o međunarodnom privatnom i procesnom pravu*, Nomos, Beograd, 1991, стр. 13-14.

²⁰¹³ Marjanović, S., *Nadležnost u materiji roditeljske odgovornosti i zaštiti najboljeg interesa deteta u međunarodnom privatnom pravu Srbije - de lege lata i de lege ferenda*, Liber amicorum Gašo Knežević (ur. T. Varady, et. al.), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Udruženje za arbitražno pravo, Beograd, 2016. стр. 124. Даље Марјановић, С., Надлежност у материји родитељске одговорности.

²⁰¹⁴ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 165.

под условом да то дозволи суд уобичајеног боравишта детета, односно да се са тим сагласи суд коме се уступа надлежност.²⁰¹⁵

Када је реч о атракцији надлежности за одлучивање о родитељској одговорности у спору о разводу или законској растави или поништењу брака, већ смо видели да је између осталог потребна сагласност родитеља или титулара права родитељске одговорности. У смислу нашег Породичног закона то значи да се одступа од правила да се приликом развода или поништења брака *ex officio* одлучује о вршењу родитељског права.²⁰¹⁶ Битно је напоменути да се овај конвенцијски режим примењује само према држава уговорницама, а не и према другим државама.²⁰¹⁷ Треба указати да домаћи судови у поступцима, барем у време када је последњи пут истраживана судска пракса (три године након ступања на снагу ове конвенције у Србији) нису узимали у обзир релевантне одредбе Конвенције 1996.²⁰¹⁸ Две године касније, Врховни касациони суд је у одлуци образложио примену њених одредаба.²⁰¹⁹ С тим у вези, последица заснивања

²⁰¹⁵ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 165-166.

²⁰¹⁶ Члан 226 став 1 Породичног закона. Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 226.

²⁰¹⁷ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 226.

²⁰¹⁸ Одлуком Првог основног суда у Београду 3 П2 2015/17 од 16.11.2017. брак је разведен на основу споразума и прихваћен је споразум о заједничком вршењу родитељског права, без навођења адресе родитеља са којим ће дете живети. Релевантни елементи за поступак били су да су родитељи наши држављани са уобичајеним боравиштем у иностранству, који су и даље имали пријављено пребивалиште у Србији. Такође, двоје од троје деце рођено је у иностранству, а једно у Србији, које је похађало школу у иностранству. Мајка је навела да планира пресељење у Србију. Повреда се огледала у томе што суд није утврдио где се налазило уобичајено боравиште деце, да би утврдио да ли споразум о родитељском праву потпада под конвенцијски режим, али је вероватно да се налазило у иностранству. Такође, да би споразум о родитељском праву био прихваћен, морало је доћи до атракције надлежности, која је изостала, с обзиром да суд није извршио процену најбољег интереса детета. Затим, Први основни суд у Београду је у одлуку 1 П2 1642/17 од 27.03.2018. године инкрпорирао споразумни развод брака и одлучио је да се деца повере мајци на самостално вршење родитељског права, као и о висини издржавања и о конституисању права на становање у корист деце на стану у Београду. Релевантне чињенице за поступак су биле да су родитељи наши држављани који имају уобичајено боравиште у иностранству, а пријављено пребивалиште у Београду и деца похађају школе у иностранству. С тим у вези, нису биле испоштоване одредбе Конвенције 1996, а редовна надлежност припадала је суду у иностранству. Чак и да се применила атракција надлежности, изостала је процена најбољег интереса детета, нити један од родитеља је имао уобичајено боравиште у Србији. То значи да нема признања одлуке по аутоматизму. Такође, наши држављани, који имају заједничко малолетно дете, са уобичајеним боравиштем у иностранству су поднели предлог за споразумни развод брака. Први основни суд у Београду је одлуком 5П2 бр. 1545/17 доделио заједничко вршење родитељског права и одредио је да ће малолетно дете имати пребивалиште на адреси мајке у Београду, иако је мајка изјавила да намерава да остане у иностранству. С тим у вези, повреда Конвенције 1996 је идентична као у претходном предмету. Наведено према Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 229-230, фуснота 914.

²⁰¹⁹ Врховни касациони суд Србије је у решењу Рев. 2064/2020 од 21.05.2020. године заузео следеће ставове. Наиме, тужилац и тужена су родитељи малолетног детета који су живели у иностранству, где је тужена радила, а дете похађало вртић. Заједница живота тужиоца и тужене прекинута је током њихове посете родбини у Србији, када се тужена са дететом вратила у иностранство. Тужилац је поднео тужбу за развод брака домаћем суду 07.05.2018. године. Тужена је страном суду поднела тужбу за развод брака и захтев за самостално вршење родитељског права (поступак по том захтеву је у току) 22.05.2018. године, који је прекинуо поступак за развод брака до правноснажног окончања поступка за развод брака пред домаћим судом. Обе странке су српски држављани, док тужена и малолетно дете имају и страно држављанство. Брак странака разведен је одлуком Основног суда у Сомбору П2 240/18 од 13.05.2019.

надлежности у супротности са Конвенцијом 1996 води одбијању признања одлуке тог суда. Затим, одступање у односу на ЗРСЗ је у томе што се одбија признање одлуке у споровима у којима постоји искључива надлежност домаћег суда.²⁰²⁰ Изузетак постоји када је реч о брачном спору. Наиме, страна одлука ће се признати када тужени тражи признање или када признање тражи тужилац, а тужени се не противи томе.²⁰²¹ Уколико је страни суд на основу атракције надлежности одлучивао и о родитељском праву (мимо Конвенције 1996), надлежност страног суда се посебно утврђује у погледу одлучивања о том питању.²⁰²² То значи да ако постоји искључива надлежност домаћег суда да одлучује о родитељском праву,²⁰²³ део одлуке којом се одлучује о том питању ће се одбити.²⁰²⁴

Посебан проблем пред домаћим судом може бити признање стране одлуке као претходно питање у току извршног поступка од стране извршног судије, с обзиром да је рок за одлучивање о предлогу за извршење и о признању као претходном питању

године, којом је и мериторно одлучено о вршењу родитељског права на основу члана 66 став 1 ЗРСЗ. Наиме, одређено је да ће тужилац самостално вршити родитељско право, да ће тужена плаћати издржавање и уређен је начин одржавања личних односа детета и тужене. Решењем Апелационог суда у Новом Саду Гж2 661/19 од 15.01.2020. године, закључено је да домаћи суд није надлежан за одлучивање о вршењу родитељског права. Врховни касациони суд је заузео став да нема основа за проширење надлежности домаћег суда посредством атракције надлежности. Наиме, подношењем захтева за самостално вршење родитељског права страном суду у којој се налази уобичајено бораиште детета, тужена је исказала несагласност да о вршењу родитељског права одлучује домаћи суд у спору за развод брака странака - родитеља детета. Такође, закључено је да нема места уступању надлежности домаћем суду, с обзиром да то није тражио ни домаћи суд, сматрајући да је погоднији за одлучивање о вршењу родитељског права, нити суд државе уобичајеног бораишта детета пред којим се води поступак за самостално вршење родитељског права. С тим у вези, пошто малолетно дете има уобичајено бораиште у иностранству, јер живи тамо непрекидно од јула 2015. године, где похађа вртић у који се добро адаптирало, а да је његово знање страног језика довољно за изражавање и споразумевање, као и да је тужена стално запослена у иностранству, постоји надлежност страног суда да одлучује о заштити дететове личности у складу са чланом 5 став 1 Конвенције 1996. Доступно на сајту Врховног суда Србије, www.vrh.sud.rs. У вези са претходно наведеним тужилац је покренуо поступак пред Уставним судом Србије за повреду права на приступ суду. Уставни суд је одлучио Уж. 15763/21 од 14.07.2022. године истакао да је ограничење права на приступ суду подносиоцу уставне жалбе било „у складу са законом“, јер је правноснажна одлука о међународној ненадлежности суда Републике Србије заснована на уставноправно прихватљивом тумачењу и примени Конвенције 1996. Наиме, поступање Апелационог суда у Новом Саду и Врховног касационог суда је било усмерено на постизање најбољег интереса детета, које заузима централно место у Конвенцији 1996 и Породичном закону, те је право на приступ суду ограничено због остварења тог легитимног циља. Такође, истакнуто је да постоји пропорционалност између искоришћеног средства и циља и да је ограничење права на приступ суду у конкретном случају било у складу са чланом 32 став 1 Устава Републике Србије и ставовима Европског суда за људска права. Устав Републике Србије, *Сл.гласник РС*, 98/2006 и 115/2012. Доступно на сајту www.propisi.net.

²⁰²⁰ Члан 89 став 1 ЗРСЗ-а.

²⁰²¹ Члан 89 став 2 ЗРСЗ-а.

²⁰²² Станивукловић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 454.

²⁰²³ Искључива надлежност домаћег суда да одлучује о родитељском праву постоји када су тужени и дете држављани Републике Србије и имају пребивалиште на територији Републике Србије. Члан 66 став 2 ЗРСЗ-а.

²⁰²⁴ Dika, M., *et.al.*, *op. cit.*, стр. 292-293.

осам дана.²⁰²⁵ Свако пролонгирање представља повреду начела хитности извршног поступка.²⁰²⁶

С обзиром да Конвенција 1996 искључује из своје примене издржавање, то значи да домаћи судови, који су надлежни да одлучују о родитељској одговорности на основу атракције надлежности више не одлучују о издржавању по службеној дужности.²⁰²⁷ У том случају, долази до цепања поступка, што доводи до примене различитих правних извора за утврђивање међународне надлежности. Наиме, када се покрене поступак за развод брака, надлежност за развод утврђује се у складу са двостраним уговорима или ЗРСЗ-ом, а надлежност за родитељску одговорност у складу са двостраним уговором или Конвенцијом 1996. Надлежност за одлучивање о обавези издржавања утврђује се у складу са двостраним уговорима или ЗРСЗ-ом.²⁰²⁸

Кад је реч о признању и извршењу страних одлука, новина се огледа у увођењу и аутоматског признања, поред класичног признања, које иако слично решењима ЗРСЗ-а ипак уноси одређене новине (сметња у погледу мишљења детета, сметња у погледу права на одбрану лица које тврди да му је повређена родитељска одговорност, а која се Конвенцијом 1996 испитује *ex officio*, сметња у погледу инкомпатибилности одлуке чије се признање тражи са касније донетом одлуком државе неуговорнице у којој дете има уобичајено боравиште).²⁰²⁹ Кад је реч о класичном систему признања и извршења новина је та што предлог за признање може бити постављен и негативно, односно може се тражити одбијање признања и извршења стране одлуке.²⁰³⁰

1.1.2. Утицај Конвенције 2007 на избор надлежног суда

С обзиром да ЗРСЗ искључује пророгацију надлежности у материји издржавања,²⁰³¹ Конвенција 2007 је увела новине у вези са директном међународном надлежношћу и поступком признања и извршења страних одлука.

Наиме, уведена је одредба о тзв. ограничењу поступка, када је реч о споровима за покретање новог поступка или измене одлуке од стране дужника. То значи да се поступак може покренути ако постоји споразум или изричита или прећутна сагласност

²⁰²⁵ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 226.

²⁰²⁶ Члан 15 став 1 Закона о извршењу и обезбеђењу.

²⁰²⁷ Члан 226 став 1, а у вези са чланом 68 став 2 Породичног закона.

²⁰²⁸ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 230.

²⁰²⁹ Члан 23 став 2 тачке б), ц) и е) Конвенције 1996. Велика новина је и та што по Конвенцији 1996 предлог за признање може бити и негативно одређен, тако што ће се захтевати одбијање признања одлуке. Детаљније видети Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 176-178.

²⁰³⁰ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 175.

²⁰³¹ Члан 49 став 3 ЗРСЗ-а. Марјановић, С., Однос Конвенције УН 1956 и ХК 2007, стр. 245.

туженог. Затим норма индиректне међународне надлежности увела је и додатне прихватљиве основе директне надлежности у материји издржавања.²⁰³² Додатни прихватљиви основи за све врсте спорова о издржавању су изричит или прећутни пристанак туженог и изричит споразум. То значи да домаћи суд признаје одлуке страних надлежних органа који су засновали надлежност на овим основима, иако их ЗРСЗ не дозвољава.

Кад је реч о прихватљивом основу који се заснива на атракцији надлежности у статусним споровима или споровима о родитељској одговорности има делимичних измена. Наиме, када је реч о директној надлежности домаћег органа, одредба ЗРСЗ може бити прихватљив основ, с обзиром да се поред домаћег држављанства странке тражи и још неки критеријум, нпр. пребивалиште или боравиште у Србији или је пак реч о заједничком српском држављанству странака.²⁰³³ То значи да ће се одлука домаћег органа признати у другој држави уговорници. Такође, новина је да се одлука страног органа који је одлучивао о издржавању на основу атракције у брачном спору, признаје када је он засновао надлежност на основу уобичајеног боравишта туженог на територији његове државе, који има држављанство и пребивалиште на територији Србије, а чије признање тражи тужилац, док се тужени томе противи.²⁰³⁴ Наиме, применом ЗРСЗ признање такве одлуке се одбија.²⁰³⁵ Уколико се тужени не противи признању одлуке, она ће се признати, јер се за спор о издржавању не предвиђа искључива надлежност домаћег суда.²⁰³⁶ Када је реч о споровима о издржавању у којима је дете поверилац, сличност Конвенције 2007 и ЗРСЗ-а се огледа у искључењу изричите пророгације надлежности.²⁰³⁷

Кад је реч о признању и извршењу страних одлука, Конвенција 2007 је увела могућност избора између једнофазног и двофазног поступка, за разлику од ЗРСЗ-а који предвиђа само двофазни поступак. Наиме, једнофазни поступак предвиђен је за оне државе где се подноси само захтев за извршење, на основу којег се одлучује о признању и извршењу одлуке. У двофазном поступку, у првој фази суд одлучује о признању само на основу поднетих докумената. Потом се одлука доставља обема

²⁰³² Марјановић, С., Однос Конвенције УН 1956 и ХК 2007, стр. 244.

²⁰³³ Чл. 61 ЗРСЗ-а. Марјановић, С., Однос Конвенције УН 1956 и ХК 2007, стр. 246.

²⁰³⁴ Члан 61 став 2, а у вези са чланом 89 став 2 ЗРСЗ-а.

²⁰³⁵ Члан 89 став 2 ЗРСЗ-а.

²⁰³⁶ Dika, M., *et.al.*, *op. cit.*, стр. 292-293.

²⁰³⁷ Члан 61 и чл. 63-66 ЗРСЗ-а. Марјановић, С., Однос Конвенције УН 1956 и ХК 2007, стр. 247.

странкама које могу изјавити жалбу у одређеном року, када почиње друга фаза која је контрадикторна.²⁰³⁸

У вези са претходно наведеним, изостаје потпуна ефикасност Конвенције 2007 када је реч о признању и извршењу одлука домаћих органа који заснивају надлежност на изричитом или прећутном пристанку туженог и изричитом споразуму, осим када је дете поверилац, зато што ови основи заснивања надлежности нису предвиђени ЗРСЗ-ом. Наведени недостаци би се могли отклонити усвајањем Нацрта ЗМПП. Тада би сви основи директне међународне надлежности били у потпуности усклађени са нормама индиректне међународне надлежности Конвенције 2007.²⁰³⁹

1.2. Утицај ратификованих двостраних уговора на избор надлежног суда

Релевантни двострани међународни уговори на снази у Републици Србији прећутно регулишу пророгацију надлежности посредством норми индиректне међународне надлежности. Они се деле на уговоре који уређују признање и извршење одлука изабраних судова, признање и извршење страних одлука у споровима о издржавању и општи режим признања и извршења страних одлука. Потом, уговори општег режима признања и извршења страних одлука се могу разврстати на оне који предвиђају рестриктивну или флексибилну оцену индиректне надлежности.

1.2.1. Признање и извршење одлука изабраних судова

У Србији је на снази уговор закључен са Аустријом, а који уређује питање признања и извршења одлука изабраних судова у трговачкој материји. Поље примене уговора *ratione materiae* одређен је лаконски и то чак не у смислу трговинских ствари, већ трговачких. Проблем квалификације трговачких ствари решава се према праву државе признања.²⁰⁴⁰ Уговор се примењује и на поравнања закључена пред изабраним судовима.²⁰⁴¹

²⁰³⁸ Марјановић, С., *op. cit.*, стр. 273-274.

²⁰³⁹ Марјановић, С., Однос Конвенције УН 1956 и ХК 2007, стр. 250. Марјановић, С., Међународна надлежност за спорове о издржавању у међународном приватном праву Србије *de lege lata* и *de lege ferenda*, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, Број 65, Година LI, 2013, стр. 405.

²⁰⁴⁰ Члан 1 став (2) Споразума о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије.

²⁰⁴¹ Члан 4, а у вези са чл. 1 и 2 Споразума о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије.

Да би се одлука изабраног суда признала морају бити испуњени одређени услови. Наиме, спор мора бити међународан тј. да странке имају пребивалиште на територијама држава уговорница.²⁰⁴² Затим, суд порекла мора засновати надлежност у складу са писаним пророгационим споразумом или клаузулом. То значи да је из примене искључена прећутна пророгација. Споразум мора бити закључен за решавање насталог или будућег спора који може произаћи из одређеног правног односа.²⁰⁴³ Са писаном формом се изједначава размена писмена. Споразум мора бити пуноважан и у складу са правом државе признања обухватајући његове колизионе норме.²⁰⁴⁴ Потом, одлука изабраног суда мора бити правноснажна и извршна по праву државе порекла.²⁰⁴⁵ Предвиђено је да доношење одлуке изабраног суда на територији неке треће државе не спречава њено признање или извршење.²⁰⁴⁶

Признање одлуке се одбија,²⁰⁴⁷ ако је странка према којој се тражи признање била онемогућена да због неког недостатка у поступку учествује или није била парнично способна, а није била заступљена. Ова сметња одговара законској сметњи у смислу повреде права на одбрану. Такође, одбија се део одлуке о којем је избрани суд одлучивао иако није била уговорена његова надлежност да одлучује о том питању, под условом да је део одлуке одвојив. Даље, одлука се одбија ако је у супротности са јавним поретком државе признања и ако је странка обавезана на неку радњу која је недозвољена правом државе признања.²⁰⁴⁸

²⁰⁴² Члан 1 став (1) Споразума о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије.

²⁰⁴³ Члан 1 став (1) тачка а) Споразума о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије.

²⁰⁴⁴ Члан 1 став (1) тачка а) Споразума о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије.

²⁰⁴⁵ Члан 1 став (1) тачка ц) Споразума о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије.

²⁰⁴⁶ Сматрам да се ова одредба односи на ситуацију када дође до ратног стања, а судови буду измештени на територију друге државе. Члан 1 став (3) Споразума о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије.

²⁰⁴⁷ Треба напоменути да у тексту уговора у члану 2 пише: „И кад су испуњени услови из члана 1. *добитће се* признање или извршење одлуке изабраног суда:“. Очигледно се ради о омашци, јер се у овом случају одлука мора одбити, што произилази из смисла свих сметњи наведених у том члану.

²⁰⁴⁸ Члан 2 Споразума о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије.

Када је одлука призната, подноси се предлог за извршење уз који се прилаже одговарајућа документација.²⁰⁴⁹ Поступак за извршење спроводи се у складу са правом државе признања, осим ако није другачије одређено уговором.²⁰⁵⁰ Извршење се може одложити, ако странка учини вероватним постојање неког разлога на основу кога се, по праву државе порекла, може тражити поништење одлуке. Суд признања одређује рок странци, не дужи од једног месеца, за подношење доказа да је покренула поступак за побијање одлуке. По истеку рока или по правноснажном одбијању захтева за поништење, извршење се на основу поднетог предлог наставља.²⁰⁵¹

1.2.2. Признање и извршење страних одлука о издржавању

Када је реч о уговорима са Аустријом и Белгијом, они регулишу у материји издржавања услове за признање и извршење стране одлуке и основе за одбијање њеног признања и друга релевантна питања. Уговор са Аустријом негативно одређује појам страних судских одлука. Наиме, судске одлуке нису привремене мере, као ни оне одлуке у којима је издржавање утврђено у разломку од повремених примања из службеничког или радног односа лица обавезаног на издржавање.²⁰⁵² Такође, овај уговор се примењује и на признање и извршење поравнања о издржавању која су закључена пред надлежним органом државе уговорнице.²⁰⁵³ За разлику од уговора са Аустријом, уговор са Белгијом позитивно одређује појам страних судских одлука. То су судске одлуке донете у материји о законском издржавању и о разводу брака уколико се њима решава о издржавању, затим поравнања која су закључена пред надлежним органом и на крају, јавне исправе којима се утврђује сагласност о издржавању. Овај уговор се не примењује на судске одлуке којима се привремено до окончања судског спора одређује износ издржавања.²⁰⁵⁴

²⁰⁴⁹ Члан 5 Споразума о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије.

²⁰⁵⁰ Члан 6 Споразума о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије.

²⁰⁵¹ Члан 3 Споразума о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије.

²⁰⁵² Члан 1 Споразума између Федеративне Народне Републике Југославије и Републике Аустрије о узајамном признавању и извршењу одлука о издржавању.

²⁰⁵³ Члан 5 Споразума између Федеративне Народне Републике Југославије и Републике Аустрије о узајамном признавању и извршењу одлука о издржавању.

²⁰⁵⁴ Члан 1 Конвенције између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Краљевине Белгије о признању и извршењу судских одлука о издржавању.

Мериторне одлуке се признају ако је суд порекла, између осталог, засновао надлежност на основу пристанка туженог (изричито или упуштањем у расправљање, без истицања приговора ненадлежности).²⁰⁵⁵ То значи да се неће признати одлука органа који је засновао надлежност на пророгационом споразуму. Предност ових уговора у односу на ЗРСЗ је та што предвиђају пророгацију надлежности у споровима о издржавању. Такође, страна одлука мора бити правноснажна и извршна по праву државе порекла.²⁰⁵⁶

Уговори са Аустријом и Белгијом предвиђају класичне основе за одбијање признања и извршења стране одлуке, који се делимично међусобно разликују.²⁰⁵⁷ Такође, ови уговори предвиђају да се признање и извршење спроводи у складу са правом државе признања, осим ако њима није другачије предвиђено.²⁰⁵⁸ И на крају, ови уговори се примењују без обзира на држављанство странака.²⁰⁵⁹

1.2.3. Општи режим признање и извршење страних одлука

Уговори са Грчком,²⁰⁶⁰ Француском,²⁰⁶¹ Алжиром,²⁰⁶² Ираком,²⁰⁶³ Мађарском,²⁰⁶⁴

²⁰⁵⁵ Члан 2 тачка ц), а у вези са чланом 1 став 2 тачка а) Споразума између Федеративне Народне Републике Југославије и Републике Аустрије о узајамном признавању и извршењу одлука о издржавању и члан 5 тачка д), а у вези са чланом 1 став 1 тачка а) Конвенције између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Краљевине Белгије о признању и извршењу судских одлука о издржавању.

²⁰⁵⁶ Члан 1 став 2 тачка б) Споразума између Федеративне Народне Републике Југославије и Републике Аустрије о узајамном признавању и извршењу одлука о издржавању и члан 2 став 1 тачка б) и члан 2 став 2 Конвенције између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Краљевине Белгије о признању и извршењу судских одлука о издржавању.

²⁰⁵⁷ Члан 3 Споразума између Федеративне Народне Републике Југославије и Републике Аустрије о узајамном признавању и извршењу одлука о издржавању и члан 4 Конвенције између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Краљевине Белгије о признању и извршењу судских одлука о издржавању.

²⁰⁵⁸ Члан 11 Споразума између Федеративне Народне Републике Југославије и Републике Аустрије о узајамном признавању и извршењу одлука о издржавању и члан 6 став 1 Краљевине Белгије о признању и извршењу судских одлука о издржавању.

²⁰⁵⁹ Члан 12 Споразума између Федеративне Народне Републике Југославије и Републике Аустрије о узајамном признавању и извршењу одлука о издржавању и члан 12 Краљевине Белгије о признању и извршењу судских одлука о издржавању.

²⁰⁶⁰ Члан 2 тачка а) Споразума између Федеративне Народне Републике Југославије и Краљевине Грчке о узајамном признавању и извршењу судских одлука.

²⁰⁶¹ Члан 3 тачка а) Конвенције између Владе Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Владе Француске Републике о признању и извршењу судских одлука у грађанским и трговачким стварима. Члан 4 тачка ф) предвиђа да суд признања одбија одлуку: „ако је замољени суд обавезан да призна надлежност дату судијама изабраног суда.“ Наведена одредба је нејасна. Велика вероватноћа је да се она односи на пророгацију надлежности у корист судова државе признања.

²⁰⁶² Члан 21 тачка б) Уговора о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима између СФР Југославије и ДНР Алжир.

²⁰⁶³ Члан 37 тачка 1) Уговора о правној и судској сарадњи између СФР Југославије и Републике Ирака.

²⁰⁶⁴ Члан 57 тачка а) Уговора о узајамном правном саобраћају између СФР Југославије и НР Мађарске.

Монголијом,²⁰⁶⁵ Румунијом,²⁰⁶⁶ Русијом,²⁰⁶⁷ Украјином,²⁰⁶⁸ Чешком²⁰⁶⁹ и Словачком²⁰⁷⁰ примењују се на признање и извршење одлука у грађанској и/или трговачкој материји. Ови уговори предвиђају рестриктивније критеријуме оцено индиректне надлежности, по тзв. „систему огледала“. То за последицу има примену одредаба националних закона државе признања којима је уређена међународна надлежност, с обзиром да норме о директној међународној надлежности у појединим уговорима нису регулисане.²⁰⁷¹ То значи да се признају и извршавају одлуке изабраних судова у оној врсти спорова у којима је дозвољена пророгација надлежности по ЗРСЗ-у.

Уговори са Белорусијом,²⁰⁷² Босном и Херцеговином,²⁰⁷³ Бугарском,²⁰⁷⁴ Кипром,²⁰⁷⁵ Пољском,²⁰⁷⁶ Турском²⁰⁷⁷ и Црном Гором²⁰⁷⁸ примењују се на признање и извршење одлука у грађанској и/или трговачкој материји. Ови уговори предвиђају флексибилнију оцену индиректне надлежности (санционисањем само повреде искључиве надлежности државе признања), што доводи до признања и извршења судских одлука изабраних судова у споровима који не дирају у искључиву надлежност домаћег суда. ЗРСЗ предвиђа искључиву надлежност домаћег суда у поступку усвојења

²⁰⁶⁵ Члан 53 тачка а) Уговора о пружању правне помоћи у грађанским, породичним и кривичним стварима између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Монголске Народне Републике.

²⁰⁶⁶ Члан 51 тачка а) Уговора између Федеративне Народне Републике Југославије и Румунске Народне Републике о правној помоћи.

²⁰⁶⁷ Члан 49 тачка б) Уговора о правној помоћи у грађанским, породичним и кривичним стварима између ФНР Југославије и СССР.

²⁰⁶⁸ Члан 49 тачка б) Уговора о правној помоћи у грађанским, породичним и кривичним стварима између ФНР Југославије и СССР.

²⁰⁶⁹ Члан 51 тачка а) Уговора између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Чехословачке Социјалистичке Републике о регулисању правних односа у грађанским, породичним и кривичним стварима од 20. јануара 1964. године.

²⁰⁷⁰ Члан 51 тачка а) Уговора између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Чехословачке Социјалистичке Републике о регулисању правних односа у грађанским, породичним и кривичним стварима од 20. јануара 1964. године.

²⁰⁷¹ Уговори са Грчком, Алжиром, Ираком и Француском не прописују норме директне међународне надлежности. Остали уговори прописују директну међународну надлежност, али не предвиђају пророгацију надлежности.

²⁰⁷² Члан 29 Уговора између Републике Србије и Републике Белорусије о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима.

²⁰⁷³ Члан 27 тачка 2) Уговора између Србије и Црне Горе и Босне и Херцеговине о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима.

²⁰⁷⁴ Члан 46 став 1. тачка а) Уговора између Федеративне Народне Републике Југославије и Народне Републике Бугарске о узајамној правној помоћи.

²⁰⁷⁵ Члан 23 став 1. тачка б) Уговора између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Републике Кипар о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима.

²⁰⁷⁶ Члан 50 став 1. тачка а) Уговора између Федеративне Народне Републике Југославије и Народне Републике Пољске о правном саобраћају у грађанским и кривичним стварима.

²⁰⁷⁷ Члан 21 тачка б) Споразума између Републике Србије и Републике Турске о узајамној правној помоћи у грађанским и трговачким стварима.

²⁰⁷⁸ Члан 27 тачка 2) Уговора између Републике Србије и Црне Горе о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима.

домаћег држављанина са пребивалиштем у Републици Србији,²⁰⁷⁹ стављања под старатељство домаћег држављанина²⁰⁸⁰ и проглашења домаћег држављанина умрлим,²⁰⁸¹ потом у брачним,²⁰⁸² патернитетским и матернитетским споровима,²⁰⁸³ споровима о чувању, подизању и васпитању деце под родитељским старањем, када тужени и дете имају српско држављанство и пребивалиште у Републици Србији²⁰⁸⁴ и у стварноправним²⁰⁸⁵ и наследним²⁰⁸⁶ споровима у вези са непокретностима у Републици Србији.²⁰⁸⁷

1.2.4. Однос Конвенције 1996 и двостраних уговора

Када је држава уговорница закључила међународне уговоре пре Конвенције 1996, они настављају да се примењују, осим ако држава уговорница није дала изјаву да више није обавезана тим уговорима.²⁰⁸⁸ Такође, ова Конвенција не утиче на међународне уговоре закључене међу државама уговорницама о истој материји у вези са децом са уобичајеним боравиштем у било којој од држава уговорница тих уговора.²⁰⁸⁹

Уговори који регулишу међународну надлежност у споровима родитељске одговорности су уговори са Француском,²⁰⁹⁰ Мађарском,²⁰⁹¹ Монголијом,²⁰⁹² Румунијом,²⁰⁹³ Русијом,²⁰⁹⁴ Украјином,²⁰⁹⁵ Пољском,²⁰⁹⁶ Чешком²⁰⁹⁷ и Словачком.²⁰⁹⁸

²⁰⁷⁹ Члан 74 став 1 ЗРСЗ-а.

²⁰⁸⁰ Члан 75 ЗРСЗ-а.

²⁰⁸¹ Члан 78 став 1 ЗРСЗ-а.

²⁰⁸² Члан 61 став 2 ЗРСЗ-а.

²⁰⁸³ Члан 64 став 2 ЗРСЗ-а.

²⁰⁸⁴ Члан 66 став 2 ЗРСЗ-а.

²⁰⁸⁵ Члан 56 ЗРСЗ-а. Детаљније видети Dika, M., *et.al.*, *op. cit.*, стр. 202-203.

²⁰⁸⁶ Члан 71 став 1, члан 72 став 1 и члан 73 став 1 ЗРСЗ. Детаљније видети *Ibid.*, стр. 233-234 и 238-242.

²⁰⁸⁷ Станивуковић, М. Живковић, М., *op. cit.*, стр. 453.

²⁰⁸⁸ Члан 52 став (1) Конвенције 1996.

²⁰⁸⁹ Члан 52 став (2) Конвенције 1996.

²⁰⁹⁰ Члан 12 став 1 Конвенције о надлежности и закону који се примењује у области личног и породичног права између СФР Југославије и Француске Републике.

²⁰⁹¹ Чл. 32 и 33 Уговора о узајамном правном саобраћају између СФР Југославије и НР Мађарске.

²⁰⁹² Члан 36 Уговора о пружању правне помоћи у грађанским, породичним и кривичним стварима између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Монголске Народне Републике.

²⁰⁹³ Члан 27 Уговора између Федеративне Народне Републике Југославије и Румунске Народне Републике о правној помоћи,

²⁰⁹⁴ Члан 28 Уговора о правној помоћи у грађанским, породичним и кривичним стварима између ФНР Југославије и СССР.

²⁰⁹⁵ Члан 28 Уговора о правној помоћи у грађанским, породичним и кривичним стварима између ФНР Југославије и СССР

²⁰⁹⁶ Члан 29 Уговора између Федеративне Народне Републике Југославије и Народне Републике Пољске о правном саобраћају у грађанским и кривичним стварима

²⁰⁹⁷ Члан 28 став 4 Уговора између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Чехословачке Социјалистичке Републике о регулисању правних односа у грађанским, породичним и кривичним стварима.

Они не предвиђају пророгацију надлежности као основ директне међународне надлежности, што значи да када је спор у вези са једном од претходно наведених држава (осим Монголије),²⁰⁹⁹ примењују се норме индиректне међународне надлежности. Уколико одређене мере нису регулисане уговорима, примењује се Конвенција 1996.

1.2.5. Однос Конвенције 2007 и двостраних уговора

Када је међународна надлежност у материји издржавања регулисана двостраним уговором и Конвенцијом 2007, предност у примени има двострани уговор.²¹⁰⁰ Државе уговорнице могу закључивати споразуме, са циљем унапређења примене Конвенције 2007, у истој предметној материји, под условом да су они у складу са њом и не утичу на њену примену у међусобним односима између тих држава и других држава уговорница.²¹⁰¹ Претходно наведено односи се и на споразуме о реципроцитету и на једнообразна правила заснована на посебним везама између држава уговорница.²¹⁰² Изостаје примена члана 52 Конвенције 2007 који предвиђа начело максималне ефикасности, с обзиром да ни двострани међународни уговори ни ЗРСЗ не предвиђају повољније одредбе.

Уговори који предвиђају рестриктивнију оцену индиректне међународне надлежности су уговори са Грчком, Француском, Мађарском, Румунијом, Чешком и Словачком. С обзиром да ЗРСЗ искључује пророгацију надлежности у споровима издржавања,²¹⁰³ то значи да се не признају одлуке страних изабраних судова који су засновали надлежност на изричитом или прећутном избору надлежног суда. То значи да предности Конвенције 2007 према овим државама у потпуности изостају, односно примењују се архаична решења двостраних уговора.

Затим, уговори који предвиђају флексибилнију оцену индиректне међународне надлежности су уговори са Белорусијом, Босном и Херцеговином, Бугарском, Кипром, Пољском и Црном Гором. С обзиром да ЗРСЗ не предвиђа искључиву надлежност у споровима издржавања,²¹⁰⁴ то значи да се признају одлуке страних изабраних судова

²⁰⁹⁸ Члан 28 став 4 Уговора између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Чехословачке Социјалистичке Републике о регулисању правних односа у грађанским, породичним и кривичним стварима.

²⁰⁹⁹ Монголија није држава уговорница Конвенције 1996.

²¹⁰⁰ Члан 51 став (1) Конвенције 2007.

²¹⁰¹ Члан 51 став (2) Конвенције 2007.

²¹⁰² Члан 51 став (3) Конвенције 2007.

²¹⁰³ Члан 49 став 3 ЗРСЗ-а.

²¹⁰⁴ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 495.

који су засновали надлежност на основу изричите или прећутне пророгације. У том случају предност примене Конвенције 2007 према овим државама који се огледа у заснивању надлежности на основу атракције надлежности изостаје.

И на крају, уговори који предвиђају прихватљиве основе надлежности суда порекла одлуке су уговори са Аустријом и Белгијом. Они предвиђају једнострану изричиту и прећутну пророгацију, али не и споразум о избору суда. То значи да предност примене Конвенције 2007 према овим државама која се огледа у заснивању надлежности на основу споразума или атракције надлежности изостаје.

2. ЗРСЗ

ЗРСЗ ступио је на снагу 1. јануара 1983. године.²¹⁰⁵ У то време, представљао је модерну кодификацију међународног приватног и процесног права.²¹⁰⁶ Овај Закон посредством норми директне међународне надлежности уређује изричиту и прећутну пророгацију надлежности. Пророгација надлежности искључена је у споровима искључиве надлежности домаћег суда,²¹⁰⁷ а није допуштена у статусним, брачним и породичним односима.²¹⁰⁸ Такође, ЗРСЗ не дефинише пророгациони споразум, његову формалну и материјалну пуноважност, као ни меродавно право за оцену његове материјалне пуноважности. И на крају, ЗРСЗ не предвиђа посебна правила за признање и извршење одлука изабраног суда, што значи да се примењује општи режим.

2.1. Домашај аутономије воље као основа међународне надлежности

Домашај аутономије воље као основа међународне надлежности ограничен је на више начина. Најпре, изричита и прећутна пророгација искључене су законском искључивом надлежношћу домаћег суда. Потом, кад је реч о изричитој пророгацији, ограничење се јавља у виду држављанства странака, односно постојању везе између страног или домаћег суда и странке, као и врсте спорова у којима његово закључење није допуштено.²¹⁰⁹ Дејство пророгације надлежности постоји и на терену признања и извршења под оређеним условима.

²¹⁰⁵ Dika, M., *et.al.*, *op. cit.*, стр. 350.

²¹⁰⁶ Šarčević, P., The new Yugoslav Private International Law Act, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 33, No. 2, 1985, стр. 283.

²¹⁰⁷ Члан 49 став 1 ЗРСЗ-а.

²¹⁰⁸ Члан 49 став 3 ЗРСЗ-а, а у вези чл. 61-70 ЗРСЗ-а.

²¹⁰⁹ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 133.

2.1.1. Изричита пророгација надлежности

Изричита пророгација може бити двострана, у форми споразума о надлежности или пророгационе клаузуле и једнострана, у форми поднеска или изјаве туженог дате усмено пред судом.²¹¹⁰ С обзиром да ЗРСЗ не предвиђа дефиницију пророгационог споразума и његове облике, требало би аналогично применити релевантне одредбе Закона о арбитражи.²¹¹¹ Пророгациони споразум је уговор странака којим оне поверавају надлежност суду одређене државе да одлучује о будућем спору или спору насталом из одређеног правног односа.²¹¹² Он може бити у виду самосталног уговора или пророгационе клаузуле као посебне одредбе уговора.²¹¹³ Пророгациони споразум не дели судбину главног уговора, с обзиром да је он самостални правни посао. То значи да апсолутна ништавост главног уговора не утиче на пуноважност споразума.²¹¹⁴

Пророгациони споразум може бити закључен у корист домаћег или страног суда, уз испуњеност одређених услова да би био пуноважан. Наиме, у оба случаја изричита пророгација надлежности није допуштена у одређеној врсти спорова,²¹¹⁵ тј. брачним,²¹¹⁶ породичним²¹¹⁷ и статусним.²¹¹⁸ То значи да ако се закључи споразум о избору суда да одлучује у претходно наведеним споровима, он је апсолутно ништав. У вези са тим изричит избор домаћег или страног суда је допуштен у облигационим односима,²¹¹⁹ у споровима о стварним правима на ваздухоплову, поморском броду и броду унутрашње пловидбе.²¹²⁰ Затим, изричит избор страног суда је дозвољен у споровима о имовинским односима брачних другова у вези са имовином на територији Републике Србије,²¹²¹ осим када је реч о споровима о стварним правима на непокретностима које се налазе на територији Републике Србије, јер тада постоји искључива надлежност домаћег суда.²¹²² И на крају, избор суда је у начелу допуштен у споровима из наследноправних односа и за спорове о потраживањима поверилаца

²¹¹⁰ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 193.

²¹¹¹ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 137-138.

²¹¹² Члан 9 ЗАО-а.

²¹¹³ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 502.

²¹¹⁴ *Ibid.*, стр. 502-503.

²¹¹⁵ Члан 49 став 3 ЗРСЗ-а.

²¹¹⁶ Чл. 61-63 ЗРСЗ-а.

²¹¹⁷ Породични односи обухватају спорове о чувању и васпитању деце и спорове о законском издржавању деце и других лица, брачних другова и бивших брачних другова. Члан 66-68 ЗРСЗ.

²¹¹⁸ Статусни односи обухватају матернитетске и патернитетске спорове и поступак давања дозволе за ступање у брак. Чл. 64-65 и члан 70 ЗРСЗ-а.

²¹¹⁹ Чл. 53, 54, 55 ЗРСЗ.

²¹²⁰ Члан 58 ЗРСЗ у вези са чланом 49 ст. 3 ЗРСЗ-а. Dika, М., *et al.*, *op. cit.*, стр. 205.

²¹²¹ Члан 59 став 1 ЗРСЗ-а. *Ibid.*, стр. 208.

²¹²² Члан 60 став 1 ЗРСЗ-а. *Ibid.*, стр. 211.

према заоставштини, осим када постоји искључива надлежност домаћег суда.²¹²³ Она постоји када је реч о расправљању непокретне заоставштине домаћег и страног држављанина, апатрида и лица које има статус избеглице, која се налази на територији Републике Србије.²¹²⁴

Затим, да би пророгациони споразум био пуноважан једна од странака мора бити српски држављанин или правно лице са седиштем на територији Србије, када се уговара међународна надлежност домаћег суда,²¹²⁵ односно страни држављанин или правно лице са седиштем у иностранству, када се уговара међународна надлежност страног суда.²¹²⁶ То значи да када су обе странке домаћи држављани, од којих макар један живи у иностранству и уговоре надлежност страног суда, иако није испуњен услов из чл. 49 став 1 ЗРСЗ одлука би ипак могла да се призна. Пророгирањем страног суда не вређа се искључива надлежност нашег суда нити се пророгација у овом случају може контролисати путем процесног јавног поретка као сметње за признање стране одлуке јер је он изузетак који мора да се тумачи рестриктивно и тиче се заштите основних принципа судског поступка што овде не би било могуће применити. Ако су странке страни држављани које би уговориле надлежност домаћег суда, он би се морао огласити ненадлежним.²¹²⁷ Условљеност постојања везе између странке и суда је превазиђено у упоредном међународном приватном праву у коме се тежи афирмацији домаћег правосуђа путем веће слободе уговарања међународно надлежног суда. Другим речима, већина држава стављају на располагање своје судове за решавање имовинских и трговинских спорова без предвиђања икакве повезаности са њом, руководећи се позитивним дејством које таква афирмација домаћег правосуђа може имати на спољнополитичке односе и међународни углед, као и зато што постоји могућност да лица која „доносе” своје спорове, "донесу и трговину".²¹²⁸

Лица без држављанства такође могу закључити пророгациони споразум, а на основу члана 51 ЗРСЗ. Наиме, када се за надлежност домаћег суда захтева да парнична страна има држављанство Србије, она постоји и за лица без држављанства, под условом да имају пребивалиште у Србији. Применом аналогije претходно наведено се може применити и на избор страног суда. То значи да је услов страни држављанин

²¹²³ Члан 71 ст. 2-4, члан 72 ст. 2-3 и члан 73 ст. 2-3 ЗРСЗ-а. *Ibid.*, стр. 233, 239 и 241.

²¹²⁴ Члан 71 став 1, члан 72 став 1 и члан 73 став 1 ЗРСЗ.

²¹²⁵ Члан 49. став 2 ЗРСЗ. Детаљније видети Решење Врховног касационог суда, Прев 236/14 од 4. 4. 2016. Доступно на www.propisi.net.

²¹²⁶ Члан 49. став 1 ЗРСЗ-а.

²¹²⁷ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 135.

²¹²⁸ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 195.

испуњен када лице без држављанства или лице чије се држављанство не може утврдити, има пребивалиште у иностранству.²¹²⁹

И на крају, да би пророгациони споразум у корист страног суда био пуноважан услов је да се не ради о споровима који су у искључивој надлежности домаћег суда.²¹³⁰ Она постоји када је то изричито одређено овим Законом или другим законом.²¹³¹

Битно је напоменути да се пророгација надлежности односи на надлежности судова у парничном и ванпарничном поступку.²¹³² С тим у вези, она се односи и на надлежност судова када се у кривичном поступку одлучује и о имовинскомправном захтеву за који су странке уговориле надлежност страног суда.²¹³³ Пророгација надлежности у извршном и стечајном поступку није допуштена зато што се у тим поступцима принудно остварују потраживања поверилаца и државни суверинитет, а и надлежност домаћих органа је искључива у овим поступцима.²¹³⁴

Када је реч о обавези конкретизовања одређеног суда државе у пророгационом споразуму, ЗРСЗ то питање не уређује, што значи да оно не утиче на пуноважност споразума. Када је реч о пророгацији надлежности у корист страног суда, проблем може настати у погледу апсолутне ништавости споразума, када право државе изабраног суда условљава пуноважност споразума прецизном конкретизацијом суда у оквиру конкретне државе. Такође, уколико се по праву државе изабраног суда не би могло утврдити месно надлежан суд, дошло би до ускраћивања правде. Када је реч о пророгацији надлежности у корист домаћег суда, примењиваће се правила о месној надлежности за одређивање суда који ће одлучивати о спору.²¹³⁵

За разлику од упоредног међународног приватног права који штите слабију странку било искључењем или предвиђањем посебних правила пророгације надлежности, ЗРСЗ не уређује то питање. Равноправност странака није изричито предвиђена као услов за пуноважност пророгационог споразума, те би требало

²¹²⁹ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 134. Dika, М., *et.al.*, *op. cit.*, стр. 179.

²¹³⁰ Члан 49. став 1. ЗРСЗ-а.

²¹³¹ Члан 4 Закона о извршењу и обезбеђењу предвиђа искључиву надлежност надлежних органа за споровођење поступка извршења. Када је реч о стечајном поступку, предвиђена је искључива надлежност домаћег суда је реч о стечајном дужнику чије је средиште главних интереса на територији Србије.. Чл. 174а Закона о стечају, *Службени гласник РС*, бр. 104/ 2009, 99/2011 - др. закон, 71/ 2012 – одлука УС, 83/2014, 113/ 2017, 44/2018 и 95/2018.

²¹³² Члан 46 ЗРСЗ. Dika, М., *et.al.*, *op. cit.*, стр. 189.

²¹³³ *Ibid.*, стр. 190.

²¹³⁴ *Ibid.*

²¹³⁵ *Ibid.*, стр.181.

применити општа начела о савесности и поштењу или о забрани злоупотребе права или искоришћавања доминантног положаја.²¹³⁶

ЗРСЗ не регулише ни формалну ни материјалну пуноважност споразума.²¹³⁷ С тим у вези, применом аналогije треба узети у обзир релевантне одредбе Закона о парничном поступку и ЗОА-а.²¹³⁸ У погледу форме применом аналогije на одредбе о форми пророгирања месне надлежности и форми арбитражног споразума, она мора бити писана и по својој природи форма је *ad solemnitatem*.²¹³⁹ Доказивање споразума се врши самим писменом, али и другим писменима којима се доказује његово постојање.²¹⁴⁰ Писана форма је испуњена ако дође до размена писмена, телеграма и других видова комуникације који обезбеђују трајност података.²¹⁴¹

Материјална пуноважност пророгационог споразума се односи на спор који је настао или ће настати из одређеног правног односа.²¹⁴² Оцена материјалне пуноважност се врши на основу меродавног права за тај споразум, које ЗРСЗ не уређује.²¹⁴³ Наиме, у теорији преовладава став да се меродавно право за споразум везује за његову правну природу, која је процесноправна. То значи да се пуноважност и дејство споразума оцењују по праву суда.²¹⁴⁴ С обзиром да пророгација надлежности суда једне државе значи и дерогацију суда друге државе, меродавна права за оцену пуноважности споразума су право државе пророгираног суда и право државе дерогираног суда.²¹⁴⁵ Наиме, уколико постоји пророгација надлежности у корист домаћег суда, примењује се домаће право као право пророгираног суда.²¹⁴⁶ У случају пророгације надлежности у корист страног суда, а тужба се ипак поднесе домаћем суду, он би ценио пуноважност према праву пророгираног суда и по домаћем праву, као праву дерогираног суда. Уколико би споразум био пуноважан по оба права, домаћи суд би се могао огласити ненадлежним. У супротном, ако би споразум био непуноважан по оба права, домаћи суд би могао одлучивати о спору, ако је надлежан по неком основу у

²¹³⁶ *Ibid.*, стр. 187-188.

²¹³⁷ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 137.

²¹³⁸ *Ibid.*, стр. 138.

²¹³⁹ *Ibid.*, стр. 137.

²¹⁴⁰ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 502.

²¹⁴¹ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 137.

²¹⁴² Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 138.

²¹⁴³ Дика, М., *et al.*, *op. cit.*, стр. 184.

²¹⁴⁴ *Ibid.*, стр. 184-185.

²¹⁴⁵ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 138-139.

²¹⁴⁶ *Ibid.*, стр. 139

складу са домаћим правом.²¹⁴⁷ О постојању пророгационог споразума суд води рачуна по приговору странке.²¹⁴⁸

Да би пророгациони споразум био пуноважан, странке морају бити правно и пословно способне да га закључе. Уколико је странка физичко лице, способност се цени према меродавном праву државе чији је држављанин. Ако по том праву нема способност, меродавно је право државе где је настала обавеза.²¹⁴⁹ Уколико је странка правно лице, способност се цени према праву државе где је основано. Уколико оно има и стварно седиште у другој држави, по чијем праву има њену припадност, способност се цени по праву те државе. Уколико нема њену припадност, сматра се да има припадност државе по чијем је праву основано, те се у складу са њеним правом се цени способност.²¹⁵⁰ Када је меродавно право стране државе, узимају се у обзир његове колизионе норме. Ако оне узврате на домаће право, оно постаје меродавно.²¹⁵¹

Када је реч о дејству пророгационог споразума на трећа лица, у теорији је заузет став да он обавезује универзалног и сингуларног сукцесора уговорне стране која га је закључила. Битно је напоменути да у тим случајевима мора бити испуњен услов да једна од странака има домаће односно страно држављанство. То значи да ако је уговорена надлежност домаћег суда, а сукцесор и друга страна пророгационог споразума су страни држављани, такав споразум није пуноважан. Такође, ако је уговорена надлежност страног суда, а сукцесор и друга страна пророгационог споразума су домаћи држављани, такав споразум није пуноважан.²¹⁵² Дејство пророгационог споразума према трећим лицима је потврђено у одлуци Врховног касационог суда Србије.²¹⁵³ Наиме, предмет спора је била наплата потраживања простеклих из уговора о кредиту. Тужени из Босне и Херцеговине је био јемац при издатој гаранцији, односно меници, а не уговорна страна уговора о кредиту. Наиме, тужилац, давалац кредита и корисник кредита, који је основан од стране правног претходника туженог су закључили више уговора о кредиту. У два уговора о кредиту није била уговорена надлежаност домаћег суда, док је у три уговора о кредиту била уговорена надлежност домаћег суда. Нижестепени судови су заузели становиште да

²¹⁴⁷ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 139.

²¹⁴⁸ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 503.

²¹⁴⁹ Члан 14 ст. 1 и 2 ЗРСЗ-а. Петровић, М., *op. cit.*, стр. 139-140

²¹⁵⁰ Члан 17 ЗРСЗ-а.

²¹⁵¹ Члан 6 ЗРСЗ-а.

²¹⁵² Dika, M., *et al.*, *op. cit.*, стр. 189.

²¹⁵³ Врховни касациони суд, Прев. 236/2014 од 04.04.2016. Доступно на сајту Врховног суда Србије www.vrh.sud.rs.

уговорна надлежност не обавезује туженог, јер његов правни претходник није био уговорна страна тих уговора и огласили су се ненадлежним на основу приговора ненадлежности. Врховни касациони суд Србије је указао да, нема основа за заснивање надлежности у складу са одредбама ЗРСЗ-а, судови нису сагледали целовитост закључених уговора о кредиту и гаранција датих од стране правног претходника туженог у одлукама које су претходиле закључењу тих уговора. Наиме, сваком уговору о кредиту претходила је одлука правног претходника туженог којом се кориснику кредита, чији је оснивач, продужује кредитна линија код тужиоца, а за враћање кредитних средстава гарантује правни претходник туженог. Наведеним одлукама правни претходник туженог је одобравао властитој фирми задуживање и истовремено гарантовао враћање кредита, па се правно дејство пророгационе клаузуле и у односу на туженог мора ценити посредством тих одлука у смислу постојања сагласности правног претходника туженог на одредбе уговора о кредиту, а самим тим и на пророгацију надлежности.

2.1.2. Прећутна пророгација надлежности

Када је реч о прећутној пророгацији, она је, као и изричита, искључена у споровима у којима постоји искључива надлежност домаћег суда. Такође, она је недопуштена у истим врстама спорова као и изричита, уз одређене изузетке. Изузетак постоји у брачним, патернитетским и матернитетским споровима, када се предвиђа постојање прећутног пристанка туженог, као један од услова које је потребно кумулативно испунити да би се засновала међународна надлежност домаћег суда, али такве ситуације су ретке у пракси.²¹⁵⁴ За разлику од изричите пророгације, прећутни пристанак туженог је законски услов за заснивање надлежности домаћег суда у споровима о вануговорној одговорности за штету,²¹⁵⁵ у споровима због сметања поседа на покретним стварима²¹⁵⁶ и у споровима о имовинским односима брачних другова у погледу имовине која се налази у иностранству.²¹⁵⁷ Такође, прећутна пророгација допуштена је и у споровима у којима је допуштена изричита пророгација.

Сматра се да је тужени прећутно дао пристанак на надлежност домаћег суда у три случаја. Наиме, када је тужени поднео одговор на тужбу у којој није оспорио

²¹⁵⁴ Чл. 62 и 65 ЗРСЗ-а.

²¹⁵⁵ Члан 53 став 1 ЗРСЗ-а.

²¹⁵⁶ Члан 57 ЗРСЗ-а.

²¹⁵⁷ Члан 59 став 2 ЗРСЗ-а.

надлежност домаћег суда.²¹⁵⁸ Потом, када је тужени поднео писани приговор против платног налога у којем није оспорио надлежност домаћег суда. Затим, ако се упустио у расправљање,²¹⁵⁹ а да није претходно оспорио надлежност домаћег суда. И потом, када је тужени поднео противтужбу.²¹⁶⁰ С тим у вези, тренутак доношења одлуке о међународној надлежности одлаже се до тренутка достављања одговора на тужбу или припремног рочишта, односно на првом рочишту за главну расправу.²¹⁶¹ Уколико се у тужби против туженог у иностранству не наводи ниједна околност која указује на надлежност домаћег суда, тужба се доставља туженом, па ако се тужени изјасни или се на други начин упусти у расправљање, а не истакне приговор ненадлежности, сматра се да је дао пристанак на надлежност домаћег суда.²¹⁶² Уколико тужени не одговори на тужбу и не одазове се позиву да присуствује припремном рочишту, а по ЗРСЗ-у не постоји други основ заснивања надлежности, суд се оглашава ненадлежним. У супротном, ако тужени одговори на тужбу или се одазове позиву за рочиште и не истакне приговор ненадлежности, не може се касније позивати, у жалби или у ванредним правним лековима, на међународну ненадлежност суда.²¹⁶³

И на крају, битно је напоменути да ако је закључен споразум, а дође до прећутног пристанка туженог, сматра се да је он дерогирао споразум.²¹⁶⁴ Такође, ако је споразум апсолутно ништав јер су обе странке страни држављани, надлежност домаћег суда се може засновати на основу прећутног пристанка туженог. Наиме, држављанство странака није услов та заснивање надлежности домаћег суда на основу прећутног пристанка туженог, с обзиром да се користи термин тужени.

2.1.3. Признање и извршење страних одлука

ЗРСЗ не предвиђа посебна правила када се ради о признању и извршењу страних одлука изабраног суда, већ се примењује општи режим. Признају се и извршавају мериторне стране судске одлуке, судска поравнања и одлуке других органа

²¹⁵⁸ Детаљније видети Решење Вишег трговинског суда, Пж- 3065/05 од 3. 10. 2005. Доступно на www.propisi.net.

²¹⁵⁹ Тренутак упуштања у расправљање је припремно рочиште или ако оно није одржано, прво рочиште за главну расправу. Dika, M., *et al.*, *op. cit.*, стр. 192.

²¹⁶⁰ Члан 50 ЗРСЗ-а. *Ibid.*

²¹⁶¹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр 196.

²¹⁶² *Ibid.*

²¹⁶³ *Ibid.*, стр. 197. Детаљније видети Решење Вишег трговинског суда, Пж. 1937/04 од 23. 8. 2004. и Решење Вишег трговинског суда, Пж. 5591/04 од 15. 7. 2004. Доступно на www.propisi.net.

²¹⁶⁴ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр 503. Пресуда Вишег трговинског суда, Пж. 813/05 од 9.3.2005. Детаљније видети на www.propisi.net.

које су у држави порекла по својим дејствима изједначена са судским.²¹⁶⁵ То значи да ће се одлука страног изабраног суда признати, ако је правноснажна по праву суда порекла²¹⁶⁶ и извршити, ако је извршна по праву суда порекла.²¹⁶⁷ Признање и извршење стране одлуке ће се одбити када је повређено право на одбрану,²¹⁶⁸ када постоји искључива надлежност домаћег суда,²¹⁶⁹ када је у истој ствари и истих странака већ донета правноснажна домаћа одлука или је већ призната страна одлука,²¹⁷⁰ када је у супротности са домаћим јавним поретком²¹⁷¹ и када не постоји узајамност.²¹⁷² И последња сметња за признање и извршење стране одлуке резултат је тумачења законске одредбе²¹⁷³ у случају када је страном одлуком одлучено о материји која није уређена ЗРСЗ.²¹⁷⁴ То значи да ће се одбити страна одлука пореског органа или царинског органа, јер није донета у грађанској материји.²¹⁷⁵

2.2. (Не)искључивост избора међународно надлежног суда

ЗРСЗ не даје одговор на недоумицу о искључивости пророгационог споразума. Став правне доктрине је да дејство споразума зависи од његовог садржаја, којим се изражава воља странака.²¹⁷⁶ Уколико је у самом споразуму одређено његово дејство, суд треба да уважи процесну аутономију странака и да му да оно дејство које оне желе. У супротном, ако странке у самом споразуму не одреде његово дејство, суд тумачењем треба да утврди његово дејство.²¹⁷⁷ Ипак, треба уважити чињеницу да странке бирајући надлежност одређеног суда или судова пристају да туже или да буду тужене пред њим. С тим у вези, у циљу поштовања воље странака, треба заузети став да такви споразуми воде искључивој надлежности, осим уколико из уговорних одредаба или околности случаја произилази друго. Оваквим се решењем могућност паралелних поступака у

²¹⁶⁵ Члан 86 ст. 2 и 3 ЗРСЗ-а. Детаљније видети Dika, M., *et.al.*, *op. cit.*, стр. 282-283.

²¹⁶⁶ Члан 87 ЗРСЗ-а.

²¹⁶⁷ Члан 96 ЗРСЗ-а.

²¹⁶⁸ Члан 88 ЗРСЗ-а. Детаљније видети Dika, M., *et.al.*, *op. cit.*, стр. 287-291.

²¹⁶⁹ Члан 89 став 1 ЗРСЗ-а. Моменат одређивања постојања искључиве надлежности домаћег органа је моменат доношења стране одлуке. *Ibid.*, стр. 294.

²¹⁷⁰ Члан 90 став 1 ЗРСЗ-а. Детаљније видети Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 295-297.

²¹⁷¹ Члан 91 ЗРСЗ-а. Детаљније видети *Ibid.*, стр. 300-305.

²¹⁷² Члан 92 став 1 ЗРСЗ-а. Непостојање узајамности није сметња за признање стране одлуке када се ради о одлуци донете у брачном спору и матернитетским и патернитетским споровима или када признање и извршење стране судске одлуке тражи домаћи држављанин. Члан 92 став 2 ЗРСЗ-а. Детаљније видети *Ibid.*, стр. 306-311.

²¹⁷³ Члан 1 став 2 ЗРСЗ-а.

²¹⁷⁴ Члан 86 став 3 ЗРСЗ-а.

²¹⁷⁵ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 283-284.

²¹⁷⁶ Петровић, М., *op. cit.*, стр. 138.

²¹⁷⁷ Грушић, У. Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 174.

различитим државама, као и доношење различитих пресуда смањује.²¹⁷⁸ У домаћој теорији прихваћено је становиште да се, уколико странке изричито не одреде дејство споразума, сматра да се споразумом уговара искључива надлежност изабраног суда.²¹⁷⁹

Уколико је пророгирана надлежност домаћег суда, он је дужан да утврди формалну и материјалну пуноважност споразума. Ако утврди да је споразум пуноважан, он може да одлучује о спору. С тим у вези, битно је напоменути да странка треба изјавити приговор ненадлежности, уколико постоји искључива надлежност страног суда, с обзиром да ЗРСЗ изричито не регулише обавезу домаћег суда да утврди постојање искључиве надлежности страног суда. Уколико не изјави приговор, велика је вероватноћа да се одлука домаћег суда неће признати и извршити у држави чији је суд искључиво надлежан.²¹⁸⁰ Уколико домаћи суд утврди да споразум није пуноважан тужба се одбацује и домаћи суд се оглашава ненадлежним, осим уколико није надлежан да одлучује по неком другом основу предвиђеним ЗРСЗ-ом или међународним уговором. Уколико нема одговарајућег основа надлежности, а тужилац је странац он се не може позивати на повреду члана 32 став 1 Устава Републике Србије, којим се уређује право на приступ суду. Наиме, ова одредба има за циљ да забрани ускраћивање правде на основу тога што је тужилац странац и односи се на страначку способност тужиоца. С тим у вези, да би се спречило ускраћивање правде будућим изменама ЗРСЗ-а може се предвидети нужна надлежност (*forum necessitatis*) која омогућава домаћем суду да, у ванредним околностима, одлучује о одређеном спору иако не постоји његова редовна надлежност, али спор има бар неку везу са нашом државом.²¹⁸¹

2.3. Избор међународно надлежног суда и међународна литиспенденција

Уколико дође до паралелних поступака, позитиван сукоб надлежности решава се правилом о међународној литиспенденцији. Домаћи суд на захтев странке прекида поступак ако је у току спор пред страним судом у истој правној ствари између истих странака,²¹⁸² када су кумулативно испуњена три услова.²¹⁸³ Најпре, поступак пред страним судом мора бити покренут пре поступка пред домаћим судом. Затим, мора

²¹⁷⁸ Грушић, У. Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр 174.

²¹⁷⁹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 196.

²¹⁸⁰ Грушић, У. Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр. 175.

²¹⁸¹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 149-152.

²¹⁸² Детаљније видети *Ibid.*, стр. 210-211.

²¹⁸³ Члан 80 ЗРСЗ-а.

постојати узајамност. И на крају, спор не сме бити у искључивој надлежности домаћег суда.²¹⁸⁴

Када је реч о тренутку када се сматра да постоји међународна литиспенденција, то је тренутак покретања поступка.²¹⁸⁵ Право на основу којег се утврђује покретање поступка је право суда. За поступак који се води пред домаћим судом, поступак је покренут достављањем тужбе туженом.²¹⁸⁶ Када је реч о узајамности, домаћи суд мора утврдити садржину страног права, што некада није лако и брзо, те је најбоље поћи од претпостављене узајамности и препустити супротној странци да доказује одсуство узајамности.²¹⁸⁷ У теорији је било истицано да узајамност не треба да буде услов за међународну литиспенденцију већ да треба увести нови у погледу могућности да одлука страног суда која евентуално буде донета може бити призната код нас. С обзиром да ЗРСЗ то не предвиђа, домаћи суд је дужан да усвоји приговор литиспенденције и када је евидентно да се одлука страног суда неће признати и извршити код нас због одсуства узајамности у признању и извршењу одлуке.²¹⁸⁸

Када су испуњени сви претходно наведени услови, домаћи суд ће прекинути поступак и сачекати да страни суд донесе одлуку. Ако се страни суд огласи ненадлежним (нпр. дошло је до повлачења или одбацивања тужбе), српски суд наставља са поступком. До наставка поступка долази и када је одбијено признање стране одлуке.²¹⁸⁹ У супротном, ако страни суд донесе мериторну одлуку која буде призната у Републици Србији, домаћи суд одбацује тужбу и обуставља поступак.²¹⁹⁰ Домаћи суд прекида поступак и у случају када је пред домаћим судом покренут поступак за признање и извршење стране одлуке. Ако није покренут поступак за признање стране одлуке, а покренут је поступак пред домаћим судом, он на захтев друге странке може одлучивати о признању те одлуке прејудицијелно. Ако призна одлуку, домаћи суд ће одбацити тужбу, јер је реч о пресуђеној ствари.²¹⁹¹

Међународна литиспенденција може бити препрека за признање и извршење стране одлуке, у случају када је поступак прво покренут пред домаћим судом, а страни суд не прекине поступак и донесе одлуку. Ако се покрене поступак признања стране

²¹⁸⁴ Члан 80 ЗРСЗ-а.

²¹⁸⁵ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 209.

²¹⁸⁶ *Ibid.* Детаљније видети Dika, M., *et.al.*, *op. cit.*, стр. 256-257.

²¹⁸⁷ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 210.

²¹⁸⁸ *Ibid.*

²¹⁸⁹ Dika, M., *et.al.*, *op. cit.*, стр. 260.

²¹⁹⁰ Исто мишљење Грушић, У. Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, стр 175.

²¹⁹¹ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 211.

одлуке пред домаћим судом, он прекида поступак све док се не оконча правноснажно поступак који је раније покренут пред домаћим судом између истих странака у истој ствари. Када домаћи суд донесе одлуку, признање стране одлуке ће се одбити због постојања домаће правноснажне одлуке у истој ствари.²¹⁹²

ЗРСЗ није изричито уредио тренутак до којег странка може истаћи захтев за прекид поступка. Доктринин став је да странка треба истаћи захтев на припремном рочишту или на првом рочишту за главну расправу.²¹⁹³

Кад је реч о правним последицама искључивог пророгационог споразума став доктрине је да га не треба изједначавати са законском искључивом надлежношћу, јер се разликују по процесноправном режиму којем су подвргнути.²¹⁹⁴ У прилог томе говори чињеница да ЗРСЗ регулише да искључива надлежност домаћег суда постоји када је то законом изричито одређено.²¹⁹⁵ С тим у вези, поједини аутори истичу да повреда искључивог пророгационог споразума не утиче на признање судских одлука, као што на то утиче повреда искључиве законске надлежности, нити има исто дејство на терену међународне литиспенденције.²¹⁹⁶ Ипак, поједини аутори сматрају да, ако је суд порекла одбио благовремени приговор туженог о ненадлежности, с обзиром да је уговорена искључива надлежност домаћег суда, домаћи суд би могао да одбије страну одлуку ако утврди да је пророгациони споразум био пуноважан и да је приговор ненадлежности благовремено поднет.²¹⁹⁷ У том смислу, може се поставити следеће питање - ако је заузет став да се сматра да је пророгациони споразум искључив, зашто се и правна празнина у погледу правних последица искључивог споразума не би тумачила на исти начин? С обзиром да је реч о правној празнини, не видим разлог да се термин искључива надлежност код међународне литиспенденције и признања и извршења стране одлуке не би тумачила посредством телеолошког метода. Циљ тог метода је да када правна норма има више значења, да се одабере оно које одговара актуелним циљевима друштва. Наиме, таквим тумачењем правна норма је флексибилна, те се може развијати, допуњавати и прилагођавати.²¹⁹⁸ Пошто је тенденција у упоредном међународном приватном праву да се пружи заштита

²¹⁹² Члан 90 ЗРСЗ-а.

²¹⁹³ Dika, M., *et al.*, *op. cit.*, стр. 260.

²¹⁹⁴ *Ibid.*, стр. 187.

²¹⁹⁵ Члан 47 ЗРСЗ-а.

²¹⁹⁶ Варади, Т. *et al.*, *op. cit.*, стр. 503.

²¹⁹⁷ Станивуковић, М., Живковић, М., *op. cit.*, стр. 455.

²¹⁹⁸ Tomić, I., Tumačenje pravne praznine i načelo zakonitosti, *Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, br. XXVIII, 2020, str. 112-113.

искључивом пророгационом споразуму на терену међународне литиспенденције и признања и извршења стране одлуке, сматрам да би се правне последице уговорене искључиве надлежности могле изједначити са правним последицама законске. Слажем се ставом професора Китића који наводи да ће се одлука страног суда одбити, ако је суд порекла засновао надлежност у супротности са искључивим споразумом у корист домаћег суда, а тужени је истакао приговор ненадлежности.²¹⁹⁹

²¹⁹⁹ Kitić, D., *Međunarodno privatno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i Službeni glasnik, Beograd, 2022, стр. 259.

ЗАКЉУЧАК

Пророгација надлежности је на различит начин уређена на међународном, европском и националним нивоу. Најзначајнији (глобални) међународни извор је Конвенција 2005, која представља једини међународни уговор који је у потпуности посвећен уређивању искључивог споразума и признању и извршењу одлука изабраних судова. Наиме, њена атрактивност се огледа у томе што на потпун начин уређује основне елементе пуноважности споразума, основе надлежности конкурентног суда, услове и основе одбијања признања и извршења одлуке изабраног суда и остала релевантна питања.

Слаба тачка Конвенције 2005 тиче се материјалне пуноважности пророгационог споразума. Наиме она се цени према праву изабраног суда, укључујући и његове колизионе норме. То значи да није искључена примена установе *renvoi*, уколико га право изабраног суда уређује. Ово доводи до можда непотребног компликовања приликом одређивања коначно меродавног права.²²⁰⁰ Било би боље да је питање материјалне пуноважности споразума решено без упућивања на колизионе норме права државе изабраног суда.

Изабрани суд не може да одбије да одлучује о спору, уколико сматра да је то у очигледној супротности са његовим јавним поретком, за разлику од конкурентног суда. Такође, Конвенција 2005 не дефинише појам очигледне повреде јавног поретка, што је уобичајено у хашким конвенцијама. Међутим, како би се омогућило једнообразно тумачење изузетка јавног поретка (колико је то могуће) Конвенција 2005 сужава јавни поредак државе суда на фудаментална права.²²⁰¹ С тим у вези, не би било згорег да судска пракса држава уговорница или још боље специјална комисија Хашке конференције која прати примену ове Конвенције дају још неке додатне смернице како би се очувало једнообразно тумачење клаузуле јавног поретка.

Када је реч о признању и извршењу одлука пророгираног суда предвиђање дискреционе оцене суда признања да одбије признање стране одлуке заправо представља начин да Конвенција 2005 отвори врата за признање већег броја одлука. Дакле, иоако постоје основи за одбијање признања одлуке, може се догодити да суд ипак призна одлуку. Такође, ако се имовина дужника налази на територији више држава

²²⁰⁰ Mammadzada, A., *op. cit.*, стр. 125.

²²⁰¹ Mammadzada, A., *op. cit.*, стр.127-128.

уговорница и покрену се поступци признања одлуке изабраног суда пред судовима тих држава, постоји могућност да суд једне државе уговорнице призна одлуку, а да суд друге државе уговорнице одбије признање одлуке. У том случају, примена одредаба о признању или извршењу не гарантују у потпуности уједначеност и предвидивост. С тим у вези, занимљив је пример Сингапура који је, у закону којим преноси Конвенцију 2005 у свој правни оквир, предвидео који основи представљају обавезне основе за одбијање, а који су препуштени дискреционој оцени суда.

Треба приметити да Конвенција 2005 не предвиђа као услов за одбијање признања и извршења повреду искључивог споразума када се одлука конкурентног суда призна пре одлуке изабраног суда. Да би се у потпуности остварио домашај искључивог споразума, било би целосходније да је Конвенција 2005 предвидела као услов за одбијање признања и извршења повреду искључивог споразума. Једино решење је да држава ратификује и Конвенцију 2019, која пружа заштиту од повреде искључивог споразума на терену признања и извршења. Фактички оне представљају конвенцијски пар, као што је нпр. фактички пар Протокол 2007 и Конвенција 2007. Конвенција 2019 исправља недостатак Конвенције 2005 и у том смислу треба разматрати ратификацију обе конвенције (иако би проблем био предвиђен само у односима држава које су уговорнице обе).

Када је реч о међународном приватном праву Европске уније, одређене уредбе релативно детаљно регулишу пророгацију надлежности и пружају релативно висок степен заштите искључивих споразума. Најпре, када је реч о меродавном праву за материјалну пуноважност пророгационог споразума, њега регулише само Уредба Брисел I recast. Исто као и код Конвенције 2005 слаба тачка овог решења је увођење *renvoi*. Меродавно право за материјалну пуноважност пророгационог споразума није предвиђена у осталим уредбама, што доводи до примене националних колизионих норми права државе пред чијим је судом покренут поступак. Поједини аутори сматрају да се материјална пуноважност пророгационог споразума може оцењивати по аналогији са Уредбом Брисел I recast према праву изабраног суда.²²⁰² Због тога, сматрам да би најбоље решење било да се изврши унификација норме о материјалној пуноважности споразума и у осталим релевантним уредбама.

Заштиту искључивог споразума посредством посебног правила о међународној литиспенденције једино предвиђају Уредба Брисел I recast и Уредба Брисел II ter. То

²²⁰² Kramberger Škerl, J., Party autonomy regarding jurisdiction under the property regimes regulations, стр. 288.

значи да би у будућим изменама осталих уредаба требало предвидети посебно правило о међународној литиспенденцији, како би се остварила уједињена заштита искључивог споразума када се воде паралелни поступци без обзира на врсту спора. Ипак, треба указати на чињеницу да повреда правила о међународној литиспенденцији није санкционисана на терену признања и извршења ни у једној уредби.²²⁰³ Одлука конкурентног суда која је донета пре одлуке искључиво изабраног суда, повредом посебног правила о међународној литиспенденцији, признаје се у другој држави чланици, укључујући и државу чланицу искључиво изабраног суда. Наиме, суд признања не може утврђивати ваљаност заснивања надлежности суда порекла одлуке, због примене правила о међусобном поверењу, те не може одбити признање такве одлуке, позивајући се на повреду посебног правила о међународној литиспенденцији. То значи да се признање и извршење касније донете контрадикторне одлуке искључивог изабраног суда одбија на основу тога што постоји ранија правноснажна одлука између истих странака у држави признања или ранија правноснажна одлука у другој држави чланици или трећој држави у истој ствари и између истих странака, а која испуњава услове признања у држави признања. С тим у вези, у погледу остваривања пуне заштите дејства искључивог споразума на терену признања и извршења страних одлука, будућим изменама Уредбе Брисел I recast и Уредбе Брисел II ter, као и осталих уредаба, требало би предвидети, као услов за одбијање признања, и повреду посебног правила о међународној литиспенденцији (под условом да се правило о посебној међународној литиспенденцији уведе у релевантне уредбе). Када је реч о

²²⁰³ Суд правде је у предмету *Stefano Liberato v. Luminita Luisa Grigorescu*, C-386/2017, ECLI:EU:C:2019:24, заузео став да опште правило о међународној литиспенденцији, односно члан 19 Уредбе Брисел II bis и члана 27 Уредбе Брисел I, не спречава суд државе чланице у којој је поступак прво покренут да одбије признање одлуке суда државе чланице, пред којим је касније покренут поступак, а који је повредио то правило. Такође истакао је да се страна одлука не може одбити на основу очигледне повреде јавног поретка, јер он не обухвата повреду правила о међународној литиспенденцији. European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Rass-Masson, N., Rouas, V., Paron Trivellato, M., Vona, L., *Study to support the preparation of a report on the application of Regulation (EU) No 1215/2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (Brussels Ia Regulation) – Final report*, стр. 291. Међутим, Суд правде је у предмету *London Steam-Ship Owners' Mutual Insurance Association Limited v. Kingdom of Spain*, case C-700/20, ECLI:EU:C:2022:488, заузео другачије становиште у погледу примене члана 27 Уредбе Брисел I. Наиме, суд државе признања, пред којим је касније покренут поступак, не може одбити признање одлуке суда друге државе чланице, пред којим је прво покренут поступак, на основу чињенице да је суд државе признања раније донео правноснажну одлуку. То значи да суд признања може одбити признање одлуке државе чланице, само уколико је поштовао опште правило о међународној литиспенденцији. Hess, B., Althoff, D., Bens, T., Elsner, N., Järvekülg, I., *The Reform of the Brussels Ibis Regulation*, стр. 27-28. Треба напоменути да се у овом предмету радило о арбитражној одлуци државе признања која се по праву државе признања уз дозволу суда може извршити на исти начин као и одлука суда. Наведена арбитражна одлука се није сматрала одлуком подобном за признање у смислу Уредбе Брисел I зато што је, између осталог, повређено правило о међународној литиспенденцији. *London Steam-Ship Owners' Mutual Insurance Association Limited v Kingdom of Spain*, параграфи 20 и 59.

Уредби Брисел I recast, приликом будућих измена требало би размотрити да један од услова за одбијање признања буде повреда општег правила о међународној литиспенденцији према трећим државама.²²⁰⁴

Када је реч о појединачним уредбама, иако Уредба Брисел I recast, за разлику од осталих уредаба, на најдетаљнији начин регулише пророгацију надлежности има места за њене измене. Такође, с обзиром да се заштита потрошача односи само на спорове пористекле из уговора, требало би проширити њихову заштиту и на спорове о вануговорној одговорности.²²⁰⁵ У погледу ефикасније примене посебног правила о међународној литиспенденцији, будуће измене би могле предвидети да конкурентно надлежни суд утврди да ли се пророгациона клаузула примењује на спор и да није очигледно апсолутно ништава или недопуштена. Тако, може се предвидети одређени рок у коме конкурентно надлежни суд треба да одлучи о застајању са поступком, као и што треба санкционисати непоштовање тог рока.²²⁰⁶ С обзиром да се Уредба Брисел I recast примењује и на лица из трећих држава кроз могућност уговорања надлежности суда државе чланице и штити извршење таквог пророгационог споразума унутар Европске уније кроз посебна правила о међународној литиспенденцији, потребно је заштити извршење искључиво пророгиране надлежности у корист суда треће државе кроз посебно правило о међународној литиспенденцији.²²⁰⁷

У вези са будућим изменама Уредбе Брисел II ter, треба размотрити идеју избора суда у споровима развода/законске раставе или поништења брака, с обзиром да се дозвољава ограничена аутономија воље у избору надлежног суда у осталим породичним односима у ширем смислу. У прилог томе, треба истаћи чињеницу да Уредба Рим III дозвољава ограничен избор меродавног права када су у питању развод и законска растава. На тај начин, странкама би се омогућило да изаберу меродавно право и суд који су им познати, ојачала би се правна сигурност и предвидивост поступка и спречило би се покретање паралелних поступака, који могу довести до доношења супротних одлука. Форма споразума о избору суда морала би бити строго уређена по узору на Уредбу Рим III. Избор суда требао би бити условљен заједничким уобичајеним

²²⁰⁴ Hess, B., Althoff, D., Bens, T., Elsner, N., Järvekülg, I., The Reform of the Brussels Ibis Regulation, стр. 27-28.

²²⁰⁵ *Ibid.*, стр. 23.

²²⁰⁶ *Ibid.*

²²⁰⁷ Zhang, H., The new lis pendens regime in the Regulation Brussels I bis and the challenge met by Chinese jurisdiction, стр. 10.

боравиштем супружника или последњим заједничким уобичајеним боравиштем супружника.²²⁰⁸

За разлику од Уредба Брисел I recast и Уредбе Брисел II ter, Уредба о издржавању не регулише заштиту слабије стране у поступку, када је реч о прећутној пророгацији надлежности. С тим у вези, требало би размотрити у будућим изменама Уредбе о издржавању увођење обавезе суда да упозори повериоца издржавања, као слабију страну, о могућности истицања приговора ненадлежности и последицама његовог неистацања.

Када је реч о националним кодификацијама, закључак је да државе из англо-америчког правног круга на релативно сличан начин уређују пророгацију надлежности. Наиме, оне не предвиђају форму пророгационог споразума, мада признају писмену форму. Такође, материјална пуноважност споразума се цени на основу меродавног права за главни уговор или изабраног права за споразум. (Не)искључивост споразума се утврђује његовим тумачењем, док се његово дејство цени на основу права државе суда. Изузетак су Сједињене Америчке Државе које предвиђају да се сматра да је споразум неискључив, осим ако странке другачије одреде. Такође, теорију *forum (non) conveniens* и постојање „озбиљног разлога“ представљају основе одступања од пророгиране надлежности. И на крају, државе из овог правног круга предвиђају одбијање признања и извршења одлуке конкурентно надлежног суда, ако је повређен пуноважан искључив споразум.

Када је реч о разлици између англо-америчког и европско-континенталног правног система изводе се следећи закључци. Најпре, европско-континентални правни систем пророгациони споразум сматра процесним уговором, те се његова материјална пуноважност цени у складу са правом државе суда. Англо-амерички правни систем пророгациони споразум сматра уговором, чија се материјалан пуноважност цени у складу са меродавним правом за главни уговор или изабраним меродавним правом за споразум. Затим, већина држава европско-континенталног правног система паралелне поступке решавају општим правилом о међународној листиспеденцији, не штитећи надлежност искључиво изабраног суда. Када је реч о паралелним поступцима, државе англо-америчког правног круга дозвољавају њихово вођење или предвиђају мере у виду судске забране покретања или наставка поступка и накнаду штете. Већина држава

²²⁰⁸ Lazić, V. (ed.), Recommendations To Improve the Rules on Jurisdiction and on the Enforcement of Decisions in Matrimonial Matters and Matters of Parental Responsibility in the European Union, стр. 61.

европско-континенталног правног система не предвиђа као услов за одбијање признања и извршења стране одлуке повреду искључивог споразума.

Закон о међународном приватном праву Швајцарске конфедерације предвиђа пророгацију надлежности у односима у којима постоји економски интерес и у односима у вези са трастом. Када се уговара надлежност швајцарског суда мора постојати веза између странака и суда. У погледу меродавног права за материјалну пуноважност пророгационог споразума постоји правна празнина. Такође, предвиђа се правило о међународној литиспенденцији које је формулисано тако да пружа заштиту од „торпедо ефекта“. Признање и извршење одлука изабраног суда спроводи се у складу са општим режимом. Наиме, признаје и извршава се одлука страног суда који је засновао надлежност на пророгацији у односима са економским интересом.

Закон о међународном приватном праву Северне Македоније на детаљан начин уређује пророгацију надлежности и прати развој аутономије воље у упоредном међународном приватном праву. Она је дозвољена у односима у којима странке могу слободно располагати својим правима. Значај овог Закона се огледа у заштити дејства искључивог споразума у корист македонског суда на терену међународне литиспенденције и признања и извршења стране одлуке. На тај начин странке остварују предвидивост дејства и заштиту споразума од почетка до краја поступка. Недостатак је тај што се не уређује меродавно право за оцену материјалне пуноважности пророгационог споразума. Сматрам да је пророгациони споразум процесног карактера, те у складу са тим његова материјална пуноважност се цени у складу са правом државе суда, будући да Северна Македонија припада кругу држава европско-континенталног правног система. За разлику од ЗРСЗ-а, овај Закон предвиђа и рестриктивнију оцену индиректне међународне надлежности (*систем огледала* путем кога се директно санкционише прекомерна међународна надлежност суда државе порекла одлуке). То значи да се признају и извршавају одлуке суда који је засновао надлежност на пророгацији у односима у којима странке могу слободно располагати. С обзиром да је Северна Македонија држава кандидат за чланство у Европској унији, у погледу пророгације надлежности постоји у великој мери усклађеност са правном тековином Европске уније.

Закон о међународном приватном праву Црне Горе на релативно детаљан начин уређује пророгацију надлежности и прати развој аутономије воље у упоредном међународном приватном праву. Наиме, пророгација надлежности дозвољена је у односима у којима је допуштено да странке слободно располажу

својим правима. Његов значај огледа се у предвиђању заштите дејства искључивог пророгационог споразума у корист црногорског суда на терену међународне литиспенденције и признања и извршења стране одлуке. Сматрам да је овај Закон, у односу на Закон о међународном приватном праву Северне Македоније, на елегантнији и једноставнији начин уредио заштиту искључивог споразума у корист црногорског суда. Наиме, он предвиђа искључиву надлежност црногорског суда када је то законом изричито одређено, те у складу са тим у релевантним одредбама које се односе на пророгацију надлежности користи термин искључива надлежност. То значи да искључива пророгирана надлежност у корист црногорског суда производи исте правне последице као и законска искључива надлежност. Слично као и македонски Закон ни црногорски Закон не уређује меродавно право за оцену материјалне пуноважности пророгационог споразума. На признање и извршење одлука изабраних судова примењује се општи режим признања страних одлука. За разлику од ЗРСЗ-а, предвиђа се и рестриктивнија оцена индиректне међународне надлежности. То значи да се признају и извршавају одлуке суда који је засновао надлежност на пророгацији у односима у којима странке могу слободно располагати. С обзиром да је Црна Гора држава кандидат за чланство у Европској унији, овај Закон је у погледу пророгације надлежности у значајној мери усклађен са правном тековином Европске уније.

Када је реч о уређењу пророгације надлежности у Турској, она је регулисана на рестриктиван и архаичан начин. Наиме, пуноважност споразума условљена је конекситетом суда и странака. Потом, пророгација надлежности дозвољена је само у облигационим односима. Затим, меродавно право за оцену материјалне пуноважности споразума и правило о међународној литиспенденцији нису предвиђени. На признање и извршење одлука изабраних судова примењује се општи режим признања и извршења страних одлука. За разлику од ЗРСЗ-а, предвиђа се и рестриктивнија оцена индиректне међународне надлежности. То значи да се признају и извршавају одлуке суда који је засновао надлежност на пророгацији из облигационих односа. С обзиром да је Турска држава кандидат за чланство у Европској унији, њен правни оквир у погледу пророгације надлежности је недовољно усклађен.

Исто тако, пророгација надлежности у Албанији регулисана је на рестриктиван и застарео начин. С тим у вези, пророгација надлежности је дозвољена само у облигационим односима. Потом, избор страног суда је

рестриктиван, практично искључујући. У погледу меродавног права за материјалну пуноважност споразума постоји правна празнина. Заштита дејства искључиве пророгиране надлежности у корист албанског суда посредством правила о међународној литиспенденцији зависи од испуњености низа услова. На признање и извршење одлука изабраних судова примењује се општи режим признања и извршења страних одлука. За разлику од ЗРСЗ-а, предвиђа се и рестриктивнија оцена индиректне међународне надлежности. С обзиром да је Албанија држава кандидат за чланство у Европској унији, њен правни оквир у погледу пророгације надлежности је у мањој мери усклађен са правном тековином Европске уније.

За разлику од тога, Кина је од једног рестриктивног правног система новим изменама прописа постала либерални систем, када је реч о пророгацији надлежности. Наиме, поред изричите уводи се прећутна пророгација надлежности. Затим, пророгација надлежности дозвољена је у односима који нису статусни или породични. Такође, уводи се теорија *forum (non) conveniens*. Новина је и та што се уводи како опште правило о међународној литиспенденцији, тако и посебно правило, којим се штити искључива пророгирана надлежност у корист кинеског суда. Када је реч о признању и извршењу одлуке пророгираног суда примењује се општи режим признања. Новина је та што се предвиђа сметња признању и извршењу стране одлуке када је суд порекла одлуке засновао надлежност у супротности са споразумом којим се уговара како искључива надлежност кинеског суда тако и надлежност суда друге државе.

С обзиром да је Република Србија држава кандидат за чланство у Европској унији, на основу анализе њеног правног оквира закључују се да је она у мањој мери усклађена са правним тековинама Европске уније. С обзиром да правну тековину Европске уније чине и разматране хашке конвенције, неусклађеност се огледа у томе што још увек нисмо ратификовали Конвенцију 2005 и Конвенцију 2019. То значи да поред доношења новог закона који би био усклађен са степеном развоја аутономије воље у упоредном међународном приватном праву, Србија би требала да размотри, пре приступања ЕУ, да ратификује Конвенцију 2005 и Конвенцију 2019. Поред тога требало би донети нови Закон о међународном приватном праву који би био усклађен са степеном развоја упоредног међународног приватног права, укључујући и аутономију воље. С тим у вези, као полазна основа може се користити Нацрт ЗМПП (2014) који је у то време био значајно усклађен са тада важећим правним тековинама Европске уније. Наиме, у односу на ЗРСЗ, Нацрт ЗМПП регулише појам, форму и материјалну пуноважност споразума, меродавно право за оцену његове пуноважности и његово

дејство. Такође, не предвиђа везу странака или спора са изабраним судом у уговорним односима што даје могућност уговарања неутралног форума.

Када је реч о пророгацији надлежности у корист домаћег или страног суда она према Нацрт ЗМПП, није дозвољена у споровима у којима постоји искључива надлежност домаћег суда. Нацрт ЗМПП предвиђа искључиву надлежност домаћег суда онда када је то предвиђено међународним уговором или законом.²²⁰⁹ С тим у вези, постоји потпуна усклађеност са Уредбом Брисел I recast, пошто предвиђа исте спорове у којима она постоји.²²¹⁰ То значи да он предвиђа ужи основ искључиве надлежности у односу на ЗРСЗ. Странке могу уговорити надлежност домаћег или страног суда у односима са међународним елементом у којима им домаће право допушта да слободно располажу својим правима, за решавање већ насталог спора или спора који ће настати из одређеног правног односа.²²¹¹ Форма и њени облици у којима може бити закључен споразум је у потпуности усклађена са чланом 25 Уредбе Брисел I recast.²²¹² Мероводно право за оцену његове материјалне пуноважности када је уговорена надлежност домаћег суда је право државе изабраног суда.²²¹³ С тим у вези, у погледу способности за закључење споразума, Нацрт ЗМПП уводи одређене новине. Наиме, тачке везивања за одређивања меродавног права за утврђивање способности физичког лица су исте као у ЗРСЗ. У погледу правне способности уводи се временска одредница тј; меродавно је право државе чији је лице држављанин у тренутку покретања поступка.²²¹⁴ Затим, уводи се меродавно право за одређивање пословне способности предузетника.²²¹⁵ У погледу правних лица примарна тачка везивања је идентична као у ЗРСЗ-у, а као супсидијарна тачка везивања се уводи право државе по којем је оно организовано.²²¹⁶ Такође, уводи се и меродавно право за способност организације без својства правног

²²⁰⁹ Члан 22 Нацрта ЗМПП.

²²¹⁰ Члан 23, 24, 63, 124 и 139 Нацрта ЗМПП, .

²²¹¹ Члан 25 став 1 и члан 26 став 1 Нацрта ЗМПП.

²²¹² Члан 25 став 1 и члан 27 Нацрта ЗМПП. Форма споразума се примењује на све врсте спорова у којима је дозвољена изричита пророгација надлежности, осим када је Нацртом ЗМПП одређена форма за одређену врсту спора изричито искључена.

²²¹³ То значи да постоји усклађеност са чланом 25 став 1 Уредбе Брисел I recast. Члан 25 став 3 Нацрта ЗМПП. Мероводно право за оцену материјалне пуноважности споразума у корист домаћег суда се примењује на све врсте спорова у којима је дозвољена изричита пророгација надлежности домаћег суда. То значи да предност у односу на Уредбу о издржавању, Уредбу о брачноимовинском режиму и Уредбу о имовинским последицама регистрованих партнерстава је та што се предвиђа меродавно право за оцену материјалне пуноважности споразума.

²²¹⁴ Члан 47 став 1 Нацрта ЗМПП.

²²¹⁵ Мероводно је право државе његове регистрације, а ако она није потребна, меродавно је право државе у којој предузетник има главно место пословања. Члан 49 Нацрта ЗМПП.

²²¹⁶ Члан 64 Нацрта ЗМПП.

лица, које се одређује на исти начин као и за правна лица.²²¹⁷ Када је реч о уговарању надлежности страног суда, формална и материјална пуноважност споразума се цени према праву државе изабраног суда, а његова допуштеност и према домаћем праву.²²¹⁸

Пророгација надлежности је допуштена у оним односима којима странке могу слободно располагати својим правима. Допуштеност споразума, за разлику од ЗРСЗ-а, дефинише се позитивно. Она је допуштена у уговорним односима, с обзиром да странке слободно располажу својим правима и обавезама. Допуштеност уговарања надлежности страног суда у споровима из потрошачких уговора или индивидуалних уговора о раду постоји под одређеним условима.²²¹⁹ Они морају бити закључени у писаној форми или усмено уз писану потврду.²²²⁰ Слобода уговарања надлежности домаћег суда постоји у споровима из брачноимовинских односа на основу атракције надлежности од стране суда који одлучује о разводу или поништењу брака под условом да постоји изричита сагласност супружника или су на други несумњив начин дали пристанак.²²²¹ Затим, у споровима у вези са имовинским односима у нерегистрованој и регистрованој ванбрачној заједници, када ванбрачни партнери изаберу као меродавно право за решавање тих односа домаће право или је оно меродавно у одсуству избора.²²²² Потом, у споровима о издржавању када једна од странака има уобичајено боравиште у Србији или је држављанин Србије, док када је реч о издржавању између супружника или бивших супружника када је домаћи суд одлучивао у њиховом брачном спору или када су најмање годину дана имали последње заједничко уобичајено боравиште на територији Србије.²²²³ Претходно наведени услови морају бити испуњени у тренутку закључења споразума о избору суда или у тренутку подношења тужбе суду.²²²⁴ Споразум мора бити у писаној форми, датиран и потписан од стране обе странке.²²²⁵ Пророгација надлежности је искључена у спору о издржавању детета

²²¹⁷ Члан 64 Нацрта ЗМПП.

²²¹⁸ Члан 26 став 5 Нацрта ЗМПП.

²²¹⁹ Члан 143 став 4 и члан 144 став 3. Посебни услови су у потпуности усклађени са чл. 19 и 23 Уредбе Брисел I recast. Када се ради о споровима из осигурања, може се уговорити надлежност домаћег и страног суда у складу са општим одредбама пророгационог споразума. То значи да постоји неусклађеност са чл. 15 и 16 Уредбе Брисел I recast, која регулише посебне услове закључења споразума у овој врсти спора.

²²²⁰ Члан 143 став 5 и члан 144 став 4 Нацрта ЗМПП.

²²²¹ Члан 77 Нацрта ЗМПП.

²²²² Члан 86 Нацрта ЗМПП.

²²²³ Члан 108 став 1 Нацрта ЗМПП.

²²²⁴ Члан 108 став 2 Нацрта ЗМПП.

²²²⁵ Члан 108 став 3 Нацрта ЗМПП.

млађег од 18 година.²²²⁶ С обзиром да се дозвољава изричита пророгација надлежности у споровима издржавања, то значи да би се испунио услов прихватљивог основа надлежности суда у складу са Конвенцијом 2007, а што би довело до признања домаћих одлука у другим државама уговорницама. За разлику од Закона о међународном приватном праву Црне Горе и Закона о међународном приватном праву Северне Македоније, Нацрт ЗМПП не предвиђа искључиву пророгацију надлежности у корист домаћег суда.

У погледу дејства споразума, Нацрт ЗМПП изричито предвиђа да влада претпоставка да је споразум искључив, осим ако странке другачије не уговоре.²²²⁷ Уколико је уговорена надлежност страног суда, а поступак буде покренут пред домаћим судом, по приговору странке²²²⁸ оглашава се ненадлежним и одбацује тужбу, осим ако утврди да је споразум апсолутно ништав.²²²⁹

Када је реч о прећутној пророгацији, она је дозвољена у односима којима странке могу слободно располагати својим правима. Одредба ЗРСЗ је у потпуности преузета, с тим што је предвиђена и заштита туженог који је слабија странка.²²³⁰ Наиме, када се ради о споровима из осигурања, потрошачких уговора, индивидуалног уговора о раду и споровима о издржавању, домаћи суд ће, пре него што се огласи надлежним, упозорити туженог о његовом праву да оспори надлежност, као и о последицама приступања суду.²²³¹

Уколико је споразум којим се уговара надлежност домаћег суда апсолутно ништав, а надлежност домаћег суда се не може засновати на неком од предвиђених основа овог Закона и поступак се не може покренути или водити пред страним судом или се не може разумно очекивати да буде покренут пред страним судом, надлежан је домаћи суд ако спор има довољну везу са Републиком Србијом.²²³²

У погледу међународне литиспенденције, делимично је преузета одредба из ЗРСЗ-а. С обзиром да Нацрт ЗМПП изричито предвиђа да је пророгација надлежности искључива, то значи да се правило о међународној литиспенденцији не примењује када

²²²⁶ Члан 108 став 4 Нацрта ЗМПП. Наведено је у потпуности усклађено са чланом 4 став 3 Уредбе о издржавању.

²²²⁷ Члан 25 став 2 и члан 26 став 2 Нацрта ЗМПП.

²²²⁸ Приговор се мора поднети пре упуштања у расправљање о главној страви. Члан 26 став 3 Нацрта МПП.

²²²⁹ Члан 26 став 3 Нацрта ЗМПП.

²²³⁰ Слабија страна може бити осигураник, ималац полисе, корисник уговора о осигурању, оштећени, потрошач, запослени или поверилац издржавања. Члан 28 став 2 Нацрта ЗМПП.

²²³¹ Члан 28 став 2 Нацрта ЗМПП.

²²³² Члан 21 Нацрта ЗМПП.

је поступак прво покренут пред страним судом, а касније пред искључиво пророгираним домаћим судом у одређеној врсти спорова. На тај начин се врши заштита искључиве пророгиране надлежности у корист домаћег суда. Такође, додате су одредбе којима се отклањају недостаци ЗРСЗ-а. Наиме, предвиђа се да се тренутак покретања поступка оцењује у складу са правом суда.²²³³ Тренутак покретања поступка пред домаћим судом утврђује у складу са домаћим правом, док се тренутак покретања поступка пред страним судом утврђује у складу са његовим правом. Идентичност спора и странака утврђује се по домаћем праву.²²³⁴ Домаћи суд може наставити са поступком, а на захтев странке, ако је страни суд одбацио тужбу или је прекинуо поступак или ако стекне уверење да страни суд вероватно неће окончати поступак у разумном року или ако је вероватно да би признање стране одлуке било касније одбијено.²²³⁵ Такође, током прекида поступка не теку рокови застарелости по меродавном праву.²²³⁶ И на крају, домаћи суд ће одбацили тужбу и укинути радње, ако је домаћи суд признао страну одлуку.²²³⁷

Нацрт ЗМПП у вези са признањем и извршењем стране одлуке уводи одређене новине у односу на ЗРСЗ. Наиме, признање и извршење стране одлуке дефинише позитивно, тј. признаће се и извршити страна одлука ако су испуњени одређени услови. У погледу услова, Нацрт ЗМПП уводи тзв. „систем огледала“.²²³⁸ Такође, постојање узајамности предвиђа се само када је реч о споровима из стварноправних односа, уговорних и вануговорних односа и споровима о правима интелектуалне својине и правима на хартијама од вредности које држе посредници.²²³⁹

До тренутка доношења новог Закона о међународном приватном праву, Република Србија би требала да размотри ратификацију Конвенције 2005, која би довела до извесних одступања од досадашње праксе. Најпре, дошло би до делимичног проширења врсте односа у којима се може уговорити пророгација надлежности. Треба напоменути да и Конвенцији 2005 из своје примене, између осталог, искључује спорове који потпадају под искључиву надлежност домаћег суда.²²⁴⁰ Такође, пуноважност

²²³³ Члан 34 став 2 Нацрта ЗМПП.

²²³⁴ Члан 34 став 3 Нацрта ЗМПП.

²²³⁵ Члан 34 став 4 Нацрта ЗМПП.

²²³⁶ Члан 34 став 5 Нацрта ЗМПП.

²²³⁷ Члан 34 став 6 Нацрта ЗМПП.

²²³⁸ Члан 185 став 1 тачка в) Нацрта ЗМПП.

²²³⁹ Члан 185 став 3 Нацрта ЗМПП.

²²⁴⁰ Исто мишљење Grušić, U., Krivokapić, Đ., *Zašto Srbija treba da pristupi Haškoj konvenciji o sporazumima o nadležnosti suda*, *Collection of Papers IX Private International Law Conference, Recent trends in European*

споразума не би била више условљена постојањем везе између суда и странака. Уколико Србија жели да задржи право да не одлучује о споровима са којима не постоји релевантна веза, могла би дати изјаву у складу са чланом 19 Конвенције 2005.²²⁴¹ Предност њене ратификације је у томе што би се непостојање посебних одредаба ЗРСЗ-а о појединим питањима у погледу пророгационог споразума могло отклонити применом кореспондирајућих одредаба Конвенције 2005 по аналогiji. Наиме, она дефинише пророгациони споразум, уређује његову формалну и материјалну пуноважност и предвиђа да важи претпоставка да постоји искључива надлежност суда, осим ако странке другачије не одреде.²²⁴² Такође, до одступања од досадашње праксе би дошло у погледу предвиђања обавезе суда (изабраног и конкурентног суда и суда признања) да по службеној дужности утврди пуноважност пророгационог споразума. Потом, када је домаћи суд конкурентан суд имао би смернице у којим случајевима може одлучивати о спору, иако је уговорена искључива надлежност суда државе уговорнице.²²⁴³ И на крају, ратификацијом Конвенције 2005 успоставио би се дипломатски реципроцитет.²²⁴⁴

Проблем који би могао настати тиче се домаћих арбитражних одлука, јер оне не потпадају под дефиницију одлуке по Конвенцији 2005. Наиме, домаћи суд би на основу Конвенције 2005 морао да призна одлуку страног изабраног суда, иако је та одлука у супротности са домаћом арбитражном одлуком.²²⁴⁵ Такав проблем не би постојао када је реч о страним или међународним арбитражним одлукама, с обзиром да је арбитражни поступак искључен из примене Конвенције 2005 због постојања међународних уговора који уређују то питање. Наиме, у том случају држава признања може да одбије признање стране одлуке изабраног суда, ако је она у супротности са арбитражном одлуком.²²⁴⁶

Битно је указати и на сличности и разлике Конвенције 2005 са Њујоршком конвенцијом, која се увелико примењује у Србији. Наиме, дефиниција арбитражног споразума је доста слична дефиницији пророгационог споразума.²²⁴⁷ Затим, Њујоршка

Private International Law - Challenges for the national legislations of the South East European countries, Iustinianus primus Faculty of Law - Skoplje, 2011, стр 227-228.

²²⁴¹ *Ibid.*, стр 226.

²²⁴² Исто мишљење *Ibid.*, стр. 228-229.

²²⁴³ Исто мишљење *Ibid.*, стр. 230.

²²⁴⁴ Исто мишљење *Ibid.*, стр. 231.

²²⁴⁵ Станивуковић, М., Хашка конвенција о избору надлежног суда - критичка процена, стр. 136-137.

²²⁴⁶ *Ibid.*, стр. 136.

²²⁴⁷ Исто мишљење Grušić, U., Krivokapić, Đ., *Zašto Srbija treba da pristupi Haškoj konvenciji o sporazumima o nadležnosti suda*, стр. 221-222.

конвенција за своју примену предвиђа да је спор арбитрабилан, а што се утврђује према праву државе у којој се то питање поставља.²²⁴⁸ Даље, у погледу меродавног права за оцену материјалне пуноважности споразума, Њујоршка конвенција предвиђа право које су странке изабрале или право арбитраже.²²⁴⁹ Такође, када је реч о критеријумима надлежности конкурентног суда, они се преклапају.²²⁵⁰ И на крају, када је реч о основима одбијања признања и извршења стране одлуке, они се делимично поклапају, с обзиром да Конвенција 2005 предвиђа и супротност са одлуком суда признања или с ранијом страном одлуком.²²⁵¹ У вези са претходно наведеним, постоје велике сличности између Њујоршке конвенције и Конвенције 2005, те би нам у случају ратификације њена решења не би била потпуна непознаница.²²⁵²

Може се поставити питање и атрактивности Конвенције 2005 у односу на ЗОА, а у погледу уговарања надлежности. Наиме, Конвенција 2005 има шире поље примене у односу на ЗОА, које обухвата само решавање имовинских спорова.²²⁵³ Преклапање постоји у погледу искључења из њихове примене спорова из искључиве надлежности суда,²²⁵⁴ као и у дефиницији споразума, његовим облицима и форми.²²⁵⁵ Потом, Конвенција 2005, за разлику од ЗОА-а, не регулише изричиту и прећутну сагласност туженог.²²⁵⁶ Затим, меродавно право за оцену пуноважности споразума по ЗОА-у је право које су странке изабрале или право државе арбитражног суда,²²⁵⁷ док је по Конвенцији 2005 меродавно право за пуноважност споразума право изабраног суда, укључујући колизионе норме. Даље, апсолутна ништавост арбитражног споразума је шире дефинисана, јер обухвата и формалну пуноважност,²²⁵⁸ док по Конвенцији 2005 апсолутна ништавост споразума постоји када је он материјално непуноважан по праву изабраног суда. Способност странака по Конвенцији 2005 није обухваћена материјалном пуноважношћу, већ се она оцењује према праву државе изабраног суда. Затим, за разлику од ЗОА-а, Конвенција 2005 не предвиђа закључење споразума када је поступак покренут,²²⁵⁹ нити уређује питање привремених мера,²²⁶⁰ док дејство

²²⁴⁸ Исто мишљење *Ibid.*, стр. 222.

²²⁴⁹ Исто мишљење *Ibid.*

²²⁵⁰ За више видети *Ibid.*, стр. 222-223.

²²⁵¹ Исто мишљење *Ibid.*, стр. 223-224.

²²⁵² Исто мишљење *Ibid.*, стр. 224.

²²⁵³ Члан 5 став 1 ЗОА-а.

²²⁵⁴ Члан 5 став 1 ЗОА-а.

²²⁵⁵ Члан 9 и члан 12 ст. 1-3 ЗОА-а.

²²⁵⁶ Члан 9 став 5 ЗОА-а.

²²⁵⁷ Члан 66 став 1 тачка 2 ЗОА-а.

²²⁵⁸ Члан 10 ЗОА-а.

²²⁵⁹ Члан 11 ЗОА-а.

споразума према трећим лицима зависи од права државе суда.²²⁶¹ У погледу основа за заснивања конкурентне надлежности, они се преклапају, с тим што Конвенција 2005 предвиђа ову могућност и када је споразум у супротности са јавним поретком тог суда.²²⁶² Битна разлика, која је условљена природом суда, огледа се у томе што по ЗОА-у странке могу да уговоре правила поступка по којима ће арбитражни суд поступати или да упуте на одређена арбитражна правила,²²⁶³ док се по Конвенцији 2005 поступак спороводи у складу са правом изабраног суда. Када је реч о сметњама признања и извршења стране одлуке преклапање постоји у погледу апсолутне ништавости споразума, повређеног права на достављање и одлука се односи на спор који није обухваћен споразумом.²²⁶⁴ За разлику од ЗОА-а, који предвиђа као сметњу признања и извршења стране одлуке то што одлука није постала обавезујућа за странке,²²⁶⁵ Конвенција 2005 предвиђа да се одлука признаје и извршава ако производи дејство међу странкама.

У вези са претходно наведеним Конвенција 2005 неће умањити популарност и атрактивност арбитражног суда јер они нису конкурентни из више разлога. Арбитражни суд је увек погоднији форум за оне субјекте који се обично јављају као странке у арбитражном поступку. Његова предност у односу на суд је ефикасност, с обзиром да поступци обично краће трају. Потом, арбитражни суд може одлучивати по правилима које странке одреде или по арбитражним правилима на које странке упуте, док суд примењује законом одређена правила поступка. Такође, странке могу споразумно одредити језик или језике на којима ће се водити арбитражни поступак, за разлику од судског поступка у којем се користи службени језик суда. Коначно, избор државног суда и арбитража представљају два света која имају своје сличности, али не претендују да један другог угрозе.

²²⁶⁰ Члан 15 ЗОА-а.

²²⁶¹ Члан 13 ЗОА-а.

²²⁶² Члан 14 ЗОА-а.

²²⁶³ Члан 32 ЗОА-а.

²²⁶⁴ Члан 66 став 1 тач. 1)-3) ЗОА-а.

²²⁶⁵ Члан 66 став 1 тачка 5) ЗОА-а.

СПИСАК КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Монографије, остале публикације и научни часописи

1. Adler, M. H., Crimaldi Zarychta, M., The Hague Convention on Choice of Court Agreements: The United States Joins the Judgment Enforcement Band, *Northwestern Journal of International Law & Business*, Vol. 27, Issue 1, 2006, стр. 1-38.
2. Ahmed, M. , Beaumont, P. R., Exclusive choice of court agreements: some issues on the Hague Convention on Choice of Court Agreements and its relationship with the Brussels I Recast especially anti-suit injunctions, concurrent proceedings and the implications of BREXIT, *Journal of Private International Law*, 2017, 13 (2), стр. 386-410.
3. Alihodžić, J., Pravila o međunarodnoj nadležnosti kod pojedinačnih ugovora o radu u pravu Evropske unije i Bosne i Hercegovine, *Collection of Papers IX Private International Law Conference, Recent trends in European Private International Law - Challenges for the national legislations of the South East European countries*, Iustinianus primus Faculty of Law - Skoplje, 2011, стр. 193-211.
4. Amin, R., International Jurisdiction Agreements and the Recognition and Enforcement of Judgments in Australian Litigation: Is There a Need for the Hague Convention on Choice of Court Agreements?, *Australian International Law Journal*, 2010, стр. 113-131.
5. Bakumenko, V., Asymmetric Jurisdiction Clauses: Grounds for Validity Within Different Jurisdictions, *Russian Law Journal*, Vol. 8, Issue 3, 2020, стр. 84–115.
6. Belović, J., Autonomija volje kao izraz autonomije ličnosti u međunarodnom privatnom pravu, *Pravni život*, br. 11, 2015, стр. 255-268.
7. Беловић, Ј., О аутономији воље у међународном приватном праву, *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици*, 2014, стр. 41-57.
8. Biresaw, S., Assessment of the Success of the Convention on Choice of Court Agreement in Transnational Commercial Dispute Resolution, *Forthcoming on Journal of Company and Commercial Law and Practice*, 2023, стр. 1-32.

9. Бордаш, Б., Ђундић, П., Хашки протокол о праву меродавном за обавезе издржавања-најновији извор међународног приватног права Србије, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2013, стр. 133–153.
10. Бордаш, Б. Међународно породично право Европске уније - Правни основ, извори и пракса суда ЕУ, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2012, стр. 141-163.
11. Bordaš, B., Sporazumno određena međunarodna nadležnost u porodičnopravnoj materiji u pravu EU, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 3/2010, стр. 203-225.
12. Бордаш, Б., Међународно приватно право Европске заједнице после комунитаризације: Стање и изгледи, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2007, стр. 213-235.
13. Brand, R. A., The Hague Judgments Convention in the United States: A “Game Changer” or a new path to the old game?, *Univeristy of Pittsburgh Law Review*, Vol. 82, 2021, стр. 1-39.
14. Brand, R. A., Herrup, P. M., *The 2005 Hague Convention on Choice of Court Agreements*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
15. Buxbaum, H. L., *United States: The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses*, *Optional Choice of Court Agreements in Private International Law* (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 501-527.
16. Buxbaum, H., The Interpretation and Effect of Permissive Forum Selection Clauses Under U.S. Law, *American Journal of Comparative Law*, Vol. 66, 2018, стр. 127-152.
17. Calvo Caravaca, A.-I., Consumer contracts in the European Court of Justice case law. Latest trends, *Cuadernos de Derecho Transnacional*, Vol. 12, Nº 1, 2020, стр. 86-96.
18. Cazorla González, M.J., Soto Moya, M., *Main Concepts and Scope of Application of the Twin Regulations*, *The EU Regulations on Matrimonial Property and Property of Registered Partnerships* (eds. Ruggeri, L., Limante, A., Pogorelčnik Vogrinc N.), Intersentia, Cambridge – Antwerp – Chicago, 2022, стр. 41-70.
19. Chong, A., Yip.M., Singapore as a centre for international commercial litigation: Party autonomy to the fore, *Journal of Private International Law*, 15,(1), 2019, стр. 97-129.
20. Chong, A., *Singapore: A Mix of Traditional and New Rules*, *Optional Choice of Court Agreements in Private International Law* (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 325-347.

21. Clermont, K. M., Governing Law on Forum-Selection Agreements, *Hastings Law Journal*, Vol. 66, 2015, стр. 643-673.
22. Coco, S. E., The value of a new judgments convention for U.S. litigations, *New York University Law Review*, Vol. 94, 2019, стр. 1209-1243.
23. Дескоски, Т., Доковски, В. Основи аутономије воље у савременим међународним трговачким уговорима, *Зборник радова „Савремени правни промет и услуге“*, 2018, стр. 51-64.
24. Deskoski, T., Dokovski, V., Prećutna prorogacija međunarodne sudske nadležnosti (PROROGATIO TACITA), *Pravni život*, br. 12, 2012, стр. 291-302.
25. Dika, M., Knežević, G., Stojanović, S., *Komentar Zakona o međunarodnom privatnom i procesnom pravu*, Nomos, Beograd, 1991.
26. Dikovska, I., Can a Choice-of-Court Agreement Included in a Marriage Contract Meet the Requirements of both EU Succession and Matrimonial Property Regulations?, *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, Vol. 15, 2019, стр. 269-300.
27. Douglas, M., Choice of Court Agreements Under an International Civil Law Act, *Journal of Contract Law*, University of Western Australia-Faculty of Law Research Paper, 2018, 34(3), стр. 186-210.
28. Dragujevu, D., Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity, Severability or Enforceability, *Journal of International Arbitration*, no. 1, 2014, стр. 19-46.
29. Duraković, A., *Međunarodno privatno pravo razvoda braka u Evropskoj uniji i Bosni i Hercegovini*, Mostar, 2016.
30. Esen, E., Critique of a Turkish Court of Cassation Decision on the Validity of Choice-of-Law and Choice of-Forum Clauses in an Insurance, *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, Vol. 42, No. 59, 2010, стр. 365-375.
31. Fumagalli, L., *Renvoi*, Towards the entry into force of the Succession Regulation: Building future uniformity upon past divergencies, JUST/2013/JCIV/AG/4666, Final study coordinated by Bariatti, S., Viarengo, I., Francesca C. Villata, F.C., Univeristy of Milan, 2016, стр. 246-272.
32. Galić, A., Uredba Brisel I-Temelj evropskog građanskog procesnog prava, *Collection of Papers IX Private International Law Conference, Recent trends in European Private International Law - Challenges for the national legislations of the South East European countries*, Iustinianus primus Faculty of Law - Skoplje, 2011, стр. 39-57.

33. Garetto, R., Giobbi, M., Viterbo, F. G., Ruggeri, L., *Registered partnerships and property consequences*, Property Relations of Cross-Border Couples in the European Union (eds. Cazorla González, M.J., Giobbi, M., Kramberger Škerl, J., Ruggeri, L., Winkler, S.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2020, стр. 43-98.
34. Grieco, C., The role of party autonomy under the Regulations on matrimonial property regimes and property consequences of registered partnerships. Some remarks on the coordination between the legal regime established by the new regulations and other relevant instruments of European private international law, *Cuadernos de Derecho Transnacional*, Vol. 10, No. 2, 2018, стр. 457–476.
35. Grušić, U., Private International Law regulation of individual employment relationships within the European Union, *European Labour Law Journal*, Vol. 15(I), 2024, стр. 86-101.
36. Grušić, U., Krivokapić, Đ., Zašto Srbija treba da pristupi Haškoj konvenciji o sporazumima o nadležnosti suda, *Collection of Papers IX Private International Law Conference, Recent trends in European Private International Law - Challenges for the national legislations of the South East European countries*, Iustinianus primus Faculty of Law - Skoplje, 2011, стр. 213-232.
37. Грушић, У., Рим II Уредба (Регулатива) Европске Уније: Мередавно право за вануговорне обавезе, *Анали Правног факултета у Београду*, година LVII, 1/2009, стр. 166-190.
38. Грушић, У. Дејство пророгационих споразума у европском, енглеском и српском праву, *Анали Правног факултета у Београду*, Универзитет у Београду, Београд, 2007, Вол. 55, Бр. 2, стр. 156-179.
39. Guangjian, T., Huang, Z., *People's Republic of China (PRC): Optional Choice of Court Agreements in the Vibrant Age*, *Optional Choice of Court Agreements in Private International Law* (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 151-168.
40. Gugu Bushati, A., Dollani, N., Albanian PIL act and its implementation in judicial practice, *Anali pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 18, god. 9, 2016, стр. 147-167.
41. Haas, E., MacCabe, K., Switzerland: *Choice of Court Agreements According to the Code on Civil Procedure, the Private International Law Act and the Lugano Convention*, *Optional Choice of Court Agreements in Private International Law* (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 369- 386.

42. Hartley, T. C., *Civil Jurisdiction and Judgments in Europe: The Brussels I Regulation, the Lugano Convention and the Hague Choice of Court Convention*, Oxford Private International Law Series, Oxford, 2017 (2020 Online Update).
43. Heiser, W. W., *The Hague Convention on Choice of Court Agreements: The Impact on Forum Non Conveniens, Transfer of Venue, Removal, and Recognition of Judgments in United States Courts*, U. Pa. J. Int'l L., Vol. 31, Issue 4, 2010, стр. 1013-1050.
44. Hendrix, G. P., Memorandum of the American Bar Association Section of International Law Working Group on the Implementation of the Hague Convention on Choice of Court Agreements, *International Lawyer*, Vol. 49, Number 3, 2016, стр. 255-272.
45. Herranz Ballesteros, M., The Regime of Party Autonomy in the Brussels I Recast, *Journal of Private International Law*, Vol. 10, No. 2, 2014, стр. 291-308.
46. Hess, B., Althoff, D., Bens, T., Elsner, N., Järvekülg, I., The Reform of the Brussels Ibis Regulation, *Max Planck Institute Luxembourg for Procedural Law Research Paper*, No 2022(6).
47. Huang, J., Developing Chinese Private International Law for Transnational Civil and Commercial Litigation: The 2024 New Chinese Civil Procedure Law, *Netherlands International Law Review*, 2023, стр. 205-249.
48. Kansu Okyay, N., The Applicability of the Brussels I bis Regulation to Hybrid Dispute Resolution Clauses, *The Italian review of International and Comparative law*, Issue 3, 2023, стр. 61–86.
49. Keys, M., Brooke, A. M., Jurisdiction agreements: exclusive, optional and asymmetrical, *Journal of Private International Law*, Vol. 11, No. 3, 2015, стр. 345-378.
50. Kessedjian, C., Comment on the Hague Convention of 2 July 2019 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters, Is the Hague Convention of 2 July 2019 a useful tool for companies who are conducting international activities?, *Nederlands Internationaal Privaatrecht*, 2020, стр. 19-33.
51. Khatri, B., *The effectiveness of the Hague Convention on choice of court agreements in making international commercial cross-border litigation easier – critical analysis*, University of Wellington, 2016.
52. Kitić, D., *Međunarodno privatno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i Službeni glasnik, Beograd, 2022.
53. Кнежевић, Г., *Меродавно право за трговачки уговор о међународној продаји робе*, Правни факултет, Београд, 1987.

54. Kola Tafaj, F., Çinari, S., Enforcement of Choice of Court Agreements Granting International Jurisdiction to Albanian Courts, *Lexonomica*, 2023, Vol. 15, No. 2, стр. 233–250.
55. Kracht, T. M., Beketov, O. O., Recognition of Foreign Money Judgments in the United States with a Special Emphasis on the Recognition of Ukrainian Judgments, *NYSBA International Law Practicum*, Vol. 21, No. 1, 2008, стр. 50-57.
56. Kramberger Škerl, J., International jurisdiction under the EU property regimes Regulations-bringing conherence into cross-border couples' property disputes, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 42, br. 3, 2021, стр. 717-735.
57. Kramberger Škerl, J., Party autonomy regarding jurisdiction under the property regimes regulations, *Actualidad Jurídica Iberoamericana*, N° 15, 2021, стр. 274-291.
58. Kramberger Škerl, J., Choice of court agreements in the Brussels I Regulation, *Collection of Papers IX Private International Law Conference, Recent trends in European Private International Law - Challenges for the national legislations of the South East European countries*, Iustinianus primus Faculty of Law - Skoplje, 2011, стр. 123-143.
59. Kruger, T., *Civil jurisdiction rules of the European Union and their impact on third States*, Katholieke Universiteit Leuven, 2005.
60. Крвавац, М., Конкурентна међународна судска надлежност и проблем литиспенденције, *Научно истраживачки пројекат „Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој“ за период 2013-2015. године*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2015, стр. 9-10.
61. Крвавац, М., Пророгација међународне надлежности суда, *Право и привреда*, Вол. 52, 7–9, 2014, стр 420-433.
62. Крвавац, М., Споразумно одређена међународна судска надлежност, *Научно истраживачки пројекат „Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој“ за период 2013-2015. године*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2013, стр. 33-47.
63. Kuipers, J.J., Party Autonomy in the Brussels I Regulation and Rome I Regulation and the European Court of Justice Party, *German Law Journal*, Vol. 10, No. 11, 2009, стр. 1505-1524.

64. Kunda, I., Limantè, A., *Jurisdictional Provisions in the Twin Regulations*, , The EU Regulations on Matrimonial Property and Property of Registered Partnerships (eds. Ruggeri, L., Limante, A., Pogorelčnik Vogrinc N.), Intersentia, Cambridge – Antwerp – Chicago, 2022, стр. 71-99.
65. Kunda, I., Winkler, S., Pertot, T., *Jurisdiction and applicable law in succession matters*, Property relations of cross border couples in the European Union, Property Relations of Cross-Border Couples in the European Union (eds. Cazorla González, M.J., Giobbi, M., Kramberger Škerl, J., Ruggeri, L., Winkler, S.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2020, стр. 99-131.
66. Limantè, A., Pogorelčnik Vogrinc, N., Party autonomy in the context of jurisdictional and choice of law rules on matrimonial property regulation, *Baltic Journal of Law & Politics*, Vol. 13, Number 2, 2020, стр. 135-158.
67. Lin, E., An ‘English Good-bye’: The United Kingdom and the Lugano convention, *N.Y.U. Journal of International Law and Politics*, Vol. 56, Number 1, 2023, стр. 263-283.
68. Lipe, G.S., Tyler, T.J., *The Hague Convention on Choice of Court Agreements: Creating Room for Choice in International Cases*, *Houston Journal of International Law*, Vol. 33, Issue 1, 2010, стр. 1-38.
69. Long, J., *Choice of court agreements in international civil and commercial law: a comparative study of Chinese law, the 2005 Hague Choice of Court Convention and the Brussels I Recast Regulation*, School of Law, Glasgow, 2019.
70. Mammadzada, A., *Enhancing Party Autonomy under the Hague Convention on Choice of Court Agreements 2005: Comparative Analysis with the 2012 EU Brussels Recast Regulation and 1958 New York Arbitration Convention*, Law School, Southampton, 2021.
71. Марјановић, С., *Међународно приватно право хашких конвенција у Републици Србији*, Правни факултет, Ниш, 2019.
72. Марјановић, С., *Међународно остваривање издржавања чланова породице-бирајући између Конвенције УН (1956) и Хашке конвенције (2007)*, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, број 78, 2018, стр. 235-254.
73. Marjanović, S., *Nadležnost u materiji roditeljske odgovornosti i zaštiti najboljeg interesa deteta u međunarodnom privatnom pravu Srbije - de lege lata i de lege*

- ferenda*, Liber amicorum Gašo Knežević (ur. T. Varady, et. al.), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Udruženje za arbitražno pravo, Beograd, 2016. str. 122-141.
74. Марјановић, С., *Заштита деце у хашким конвенцијама о међународном приватном праву*, Правни факултет, Ниш, 2014.
75. Марјановић, С., Међународна надлежност за спорове о издржавању у међународном приватном праву Србије *de lege lata* и *de lege ferenda*, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, Број 65, Година LI, 2013, стр. 399-418.
76. Marjanović, S., Jurisdikcioni imunitet strane države-između unutrašnjeg i međunarodnog prava, *Collection of Papers IX Private International Law Conference, Recent trends in European Private International Law - Challenges for the national legislations of the South East European countries*, Iustinianus primus Faculty of Law - Skoplje, 2011, стр. 233-248.
77. Марјановић, С., *Обавеза издржавања деце у комунитарном међународном приватном праву*, Право Републике Србије и право ЕУ – стање и перспективе, Правни факултет, Ниш, Вол. 2, Свеска 2, 2009, стр. 283-313.
78. Марјановић, С., *Судска надлежност и меродавно право за развог брака у комунитарном међународном приватном праву*, Приступ правосуђу – инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије: тематски зборник радова (ур. Петрушић, Н.), Књига 4, Центар за публикације Правног факултета, Ниш, 2008, стр. 57-77.
79. Marshall, B., *Australia: Inconsistencies in the Treatment of Optional Choice of Court Agreements*, *Optional Choice of Court Agreements in Private International Law* (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 51-86.
80. Marshall, B.A, Keyes, M., Australia's accession to the Hague convention on choice of court agreement, *Melbourne University Law Review*, Vol 41, 2017, стр. 246-282.
81. Merrett, L., Carruthers, J., *United Kingdom: Giving Effect to Optional Choice of Court Agreements - Interpretation, Operation and Enforcement*, *Optional Choice of Court Agreements in Private International Law* (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, стр. 443-500.
82. Meškić, Z., Novine u procesnopravnoj zaštiti potrošača u prekograničnim sporovima u Evropskoj uniji, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, broj 70, godina LIV, стр. 767-783.

83. Mills, A., *Party autonomy in Private International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.
84. Mills, A., The Hague choice of court convention and cross-border commercial dispute resolution in Australia and the Asia-Pacific, *Melbourne Journal of International Law*, Vol 18, 2017, стр. 1-15.
85. Mucmataj, I., Danaj, L., The Development of Private International Law in Albania, *Academicus International Scientific Journal*, 2014, стр. 222-234.
86. Musseva, B., Opposibility of choice-of-court agreements against third parties under the Hague choice-of-court convention and Brussels Ibis Regulation, *Analiz Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 18, 2016, стр. 69-91.
87. Nikolić, O. P., Istopolni brak u državama Evropske unije - komparativni pregled -, *Strani pravni život*, god. LXVIII, br. 2/2024, стр. 287-298.
88. Okoli, C.S.A., Yekini, A., Implied jurisdiction agreements in international commercial contracts: a global comparative perspective, *Journal of Private International Law*, 2023, Vol. 19, No. 3, стр. 321–361.
89. Paños Pérez, A., Cazorla González, M. J., *Matrimonial property regimes in the absence of choice by the spouses under regulation (EU) 2016/1103*, Property Relations of Cross-Border Couples in the European Union (eds. Cazorla González, M.J., Giobbi, M., Kramberger Škerl, J., Ruggeri, L., Winkler, S.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2020, стр. 28-42.
90. Pérez Vallejo, A. M., *Matrimonial property regimes with cross-border implications*, Property Relations of Cross-Border Couples in the European Union (eds. Cazorla González, M.J., Giobbi, M., Kramberger Škerl, J., Ruggeri, L., Winkler, S.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2020, стр. 15-27.
91. Petrović, M., Međunarodna nadležnost sudova država članica EU u stvarima osiguranja: ko i gde može tužiti osiguravača?, *Evropska revija za pravo osiguranja*, 4/2014, стр. 4-13.
92. Петровић, М., Посебна међународна надлежност за спорове из уговорних односа према праву ЕУ и праву Републике Србије, *Анали Правног факултета у Београду*, година LXII, 1/2014, стр. 41–61.
93. Петровић, М., *Ограничење међународне судске надлежности - одабрана питања*, Правни факултет, Крагујевац, 2009.

94. Poljić, A. A., Uticaj Brexita na nadležnost, priznanje i izvršenje sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima, *Strani pravni život*, God. 63, Br. 2, 2019, стр. 93-108.
95. Queirolo, I., *Jurisdiction in succession matters: General Rules and choice of court*, Towards the entry into force of the Succession Regulation: Building future uniformity upon past divergencies, JUST/2013/JCIV/AG/4666, Final study coordinated by Bariatti, S., Viarengo, I., Francesca C. Villata, F.C., Univeristy of Milan, 2016, стр. 337-373.
96. Radončić, Dž., Meškić, Z., Uredba (EU) br. 1215/2012 Evropskog parlamenta i Savjeta od 12. decembra 2012. godine o nadležnosti i priznanju i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim predmetima (Sl. list EU 2012, L 351/1), *Nova Pravna Revija*, broj 1/2013, стр. 46-55.
97. Ratković, T., Zgrabljić Rotar, D., Choice-of-Court Agreements under the Brussels I Regulation (Recast), *Journal of Private International Law*, Vol. 9, No. 2, 2013, стр. 245-268.
98. Rumenov, I., The indirect jurisdiction of the 2019 Hague Convention on recognition and enforcement of foreign judgments in civil or commercial matters – Is the “heart” of the Convention in the right place?, *SEE Law Journal*, Number 8, Issue 1, 2021, стр. 9-43.
99. Rumenov, I., Europeanisation of the Macedonian Private International Law Act - Legal evaluation of a national Private International Law Act, *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC)*, 4, 2020, стр. 299–328.
100. Sarbinova, D., *Case law of Bulgarian courts in cross-border matters of matrimonial property regimes*, Cross-border couples property regimes in action before courts - Understanding the EU regulations 1103/2016 and 1104/2016 in practice - (eds. Cazorla González, M. J., Ruggeri, L.), Dykinson S.L, Madrid, 2022, стр. 93-106.
101. Станивуковић, М. Живковић, М., *Међународно приватно право*, ЈП Службени гласник, Београд, 2023.
102. Станивуковић, М., Хашка конвенција о избору надлежног суда - критичка процена, *Зборник радова Правног факултета Нови Сад*, 46(3), 2012, стр. 121-140.
103. Станивуковић, М., *Директна међународна надлежност судова у праву САД, Европске уније и ЕФТА*, Правни факултет, Нови Сад, 1995.

104. Станковић Дебељачки, С., Централне одредбе Хашке конвенције о споразумима о избору суда и њихова примена у пракси, *Правни хоризонти*, год. VII, бр. 8, 2024, стр. стр. 99-118.
105. Stanković, S., Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property- Accession challenges of the Republic Serbia, *SVAROG*, 2019, стр. 264-278.
106. Sural Efecinar, C., Possible Ratification of the Hague Convention by Turkey and Its Effects to the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments, *Public and Private International Law Bulletin*, 40(2), стр. 775–798.
107. Takahashi, K., Damages for breach of a choice of court agreement: remaining issues, *Yearbook of Private International Law*, Volume 11 (2009), стр. 73-105.
108. Tarman, Z. D., Oba, M. E., *Turkey: Optional Choice of Court Agreements*, Optional Choice of Court Agreements in Private International Law (ed. Keyes, M.), Springer, Switzerland, 2020, 409-441.
109. Tomić, I., Tumačenje pravne praznine i načelo zakonitosti, *Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, br. XXVIII, 2020, стр. 106 – 128.
110. Trooboff, P.D., Proposed principles for United States implementation of the new Hague Convention on choice of court agreements, *International Law and Politics*, Vol. 42, стр. 237-251.
111. Ungerer, J., *German Federal Court of Justice, Judgment of 4 June 1992 , Case IX ZR 149/91 (BGHZ 118, 312) German Law's Dilemma with Punitive Damages*, Landmark Cases in the Law of Punitive Damages (eds. Katsampouka, E., Goudkamp, J.), Hart Publishing, Oxford, 2023, стр. 129-150.
112. Valentová, L., Property Regimes of Spouses and Partners in New EU Regulations – Jurisdiction, Prorogation and Choice of Law, *International and Comparative Law Review*, Vol. 16, No. 2, 2016, стр. 221–240.
113. Van Loon, H., The 2005 Hague Convention on choice of court agreements - an introduction, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 18, 2016, стр. 11-29.
114. Vanleenhove, C., The Power of Punitive Damages - *Is Europe Missing Out?*, Punitive Damages and European Law: Quo Vademus? (eds. Meurkens, L., Nordin, E.), Intersentia, Cambridge – Antwerp - Portland, 2012, стр. 337-353.
115. Варади, Т., Кнежевић, Г., Бордаш, Б., Павић, В., *Међународно приватно право*, Правни факултет, Београд, 2023.

116. Vilkelytė, S., *Interaction between family law and succession law in the CJEU judgment in case C-558/16 Mahnkopf*, Cross-border couples property regimes in action before courts - Understanding the EU regulations 1103/2016 and 1104/2016 in practice - (eds. Cazorla González, M. J., Ruggeri, L.), Dykinson S.L, Madrid, 2022, ctp. 29-38.
117. Vrbljanac, D., The lis pendens rule in European private international law and its relation to the rule on choice of court agreements, *SEE - LAW NET: Networking of Lawyers in Advanced Teaching and Research of EU Law post-Lisbon*, Teaching & Research Academy 2013 Collection of papers, Skopje, 2013, ctp. 171-182.
118. Vreeling, N., Party Autonomy in the Brussels I Recast Regulation and Asymmetric Jurisdiction Clauses, *ELTE Law Journal*, 2019 (2), ctp. 61-79.
119. Wagner, G., *Punitive Damages in European Private Law*, Handbook of Private International Law (eds. Basedow, J., Klaus J. Hopt, K. J., Zimmermann, R.), 2011.
120. Weller, M., The Jurisdictional Filters of the HCCH 2019 Judgments Convention, *Yearbook of Private International Law*, Volume 21 (2019/2020), ctp. 279-308.
121. Welamson, L., *Explanatory Report on the 1965 HCCH Choice of Court Convention*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 1965.
122. Woodward Jr., W. J., Choice of court convention, U. Pa. J. Int'l L., Vol. 29, Iss. 3, 2008, ctp. 657-723.
123. Yekini, A., *The Hague Judgments Convention and Commonwealth Model Law: A Pragmatic Perspective*, Hart Publishing, Oxford, 2021.
124. Yeo, T. M., The Contractual Basis of the Enforcement of Exclusive and Non-Exclusive Choice of Court Agreements, *Singapore Academy of Law Journal*, 17, (1), 2005, ctp. 306-360.
125. Zabloudilová, K., *Choice of Court Agreements after Brexit*, Universal, Regional, National – Ways of the Development of Private International Law in 21st Century (ed. Naděžda Rozehnalová), Masaryk University Press, Brno, 2019, ctp. 266-314.
126. Załucki, M., New revolutionary European Regulation on succession matters, *Revista de Derecho Civil*, vol. III, núm. 1, 2016, ctp. 165-176.
127. Zhang, H., The new lis pendens regime in the Regulation Brussels I bis and the challenge met by Chinese jurisdiction, *Revista Electronica de estudios internacionales*, No 28, 2014, ctp. 1-20.

128. Чоловић, В., *Уредба Европског парламента и Савета о примени побољшане сарадње у области права које се примењује на развод и правно раздвајање (бр. 1259/2010 од 20. децембра 2010.)*, *Европско законодавство*, Вол. 11, бр. 35–36/2011, стр. 32–41.
129. Ђајић, С., Напомене о естопелу у међународном праву, *Анали Правног факултета у Београду*, година LVII, 1/2009, стр. 148-165.
130. Ђорђевић, С. Меškić, З., *Међународно приватно право I - општи део* -, Правни факултет, Крагујевац, 2016.
131. Šarčević, P., The new Yugoslav Private International Law Act, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 33, No. 2, 1985, стр. 283-296.
132. Живковић, М., О примени хашког протокола о меродавном праву за обавезе издржавања у међународном приватном праву Републике Србије, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 65, година LI, 2013, стр. 79-94.
133. Živković, M., Marjanović, S., Nekoliko pitanja u vezi s primjenom međunarodnih ugovora u međunarodnom privatnom pravu Republike Srbije, *Pravni vjesnik*, god. 35, br. 3-4, 2019, стр.261-293.
134. Živković, M., *Izvršni imunitet strane države i član 13 Zakona o izvršnom postupku*, Dvadeset godina Zakona o izvršnom postupku: zbornik radova sa naučno-stručnog skupa održanog na Pravnom fakultetu u Nišu 12. marta 1999 (ur. Vojislav Đurđić, V., Stanković, G., Petrušić, N.), Правни факултет, Удружење за грађанско процесно и арбитражно право, Ниш, 1999, стр. 49-61.

Прописи

1. Albanian Law No. 10428/2011 on Private International Law.
2. Albanian Law No. 8116/1996 The Code of Civil Procedure, amended by laws No. 8431/1998, No.8491/1999, No.8535/1999, No. 8812/2001, No. 9953/2008, No.10052/2008, Law no.122/2013, Constitutional Court decision no. 11, dated 05.04.2013, Law no.160/2013, Law no. 114/2016, Law no. 38/2017, Law no. 44/2021.
3. *Brussels Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Communities L 299/32.

4. Switzerland Bundesgesetz über das Internationale Privatrecht vom 18. Dezember 1987,
5. SR 291.
6. *Singapore Choice of court agreements act 2016*, Bill No. 14/2016.
7. *Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Communities L 319/9.
8. *Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Communities L 319/9.
9. *Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Union L 339/3.
10. *Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Union L 339/3.
11. *Council Regulation (EC) No 1347/2000 of the European Parliament and of the Council of 29 May 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and in matters of parental responsibility for children of both spouses*, Official Journal of the European Union L 160/19.
12. *Council Regulation (EC) No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000*, Official Journal of the European Union L 338/1.
13. *Council Regulation (EC) No 4/2009 of 18 December 2008 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and cooperation in matters relating to maintenance obligations*, Official Journal of the European Union L 7/1.
14. *Council Regulation (EC) No 44/2001 of the European Parliament and of the Council of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Union L 12/1.
15. *Council Regulation (EC) No 664/2009 of 7 July 2009 establishing a procedure for the negotiation and conclusion of agreements between Member States and third countries concerning jurisdiction, recognition and enforcement of judgments and decisions in matrimonial matters, matters of parental responsibility and matters relating to maintenance obligations, and the law applicable to matters relating to maintenance obligations*, Official Journal of the European Union, L 200/46.

16. *Council Regulation (EU) 2016/1103 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of matrimonial property regimes*, Official Journal of the European Union L 183/1.
17. *Council Regulation (EU) 2016/1104 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of the property consequences of registered partnerships*, Official Journal of the European Union L 183/30.
18. *Council Regulation (EU) No 1259/2010 of 20 December 2010 implementing enhanced cooperation in the area of the law applicable to divorce and legal separation*, Official Journal of the European Union L 343/10.
19. *Directive (EU) 2016/97 of the European Parliament and of the Council of 20 January 2016 on insurance distribution (recast)*, Official Journal of the European Union L26/19.
20. *Reciprocal Enforcement of Foreign Judgments Act*, Cap 265, Rev Ed 2001.
Amendment
21. *Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations*, Official Journal of the European Union L 199/40.
22. *Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations*, Official Journal of the European Union L 177/6.
23. *Regulation (EU) 2019/1111 of 25 June 2019 on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction*, Official Journal of the European Union L 178/1.
24. *Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters*, Official Journal of the European Union L 351/1.
25. *Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession*

- and on the creation of a European Certificate of Succession*, Official Journal of the European Union L 201/107.
26. *Regulation EC No 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure*, Official Journal of the European Union L 399/1.
 27. *Rules of court of Singapore*, No. S 914/2021.
 28. *Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts*, Official Journal of the European Communities C 340/1.
 29. *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*, Official Journal of the European Union C 306/01.
 30. *Treaty on European Union*, Official Journal of the European Communities C 191/1.
 31. Turkish Code of Civil Procedure, Law No. 6100, Official Gazette 04.02.2011/27836.
 32. Turkish Private International Law and International Civil Procedure Code, Law No.
 33. 5718, Official Gazette 12.12.2007/26728.
 34. *Uniform Foreign Money-Judgments Recognition Act of 1962*, 13 U.L.A. 149 (1986).
 35. *Zakon o međunarodnom privatnom pravu*, Sl. list CG, br. 1/2014, 6/2014-ispr., 11/2014-ispr., 14/2014 i 47/2015.
 36. *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода*, *Сл. лист СЦГ - Међународни уговори*, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 - испр. и *Сл. гласник РС - Међународни уговори*, бр. 12/2010 и 10/2015.
 37. *Закон за међународно приватно право*, *Службен весник на РСМ*, бр. 32/2020.
 38. *Закон о извршењу и обезбеђењу*, *Сл. гласник РС*, бр. 106/2015, 106/2016 - аутентично тумачење, 113/2017 - аутентично тумачење, 54/2019, 9/2020 - аутентично тумачење и 10/2023 - др. закон.
 39. *Закон о парничном поступку*, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013 - одлука УС, 74/2013 - одлука УС, 55/2014, 87/2018, 18/2020 и 10/2023 - др. закон.
 40. *Закон о решавању сукоба закона са прописима других земаља*, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 43/82 и 72/82 - испр, *Сл. лист СРЈ*, бр. 46/96 и *Сл. гласник РС*, бр. 46/2006 - др. закон.
 41. *Закон о арбитражи*, *Сл. гласник РС*, бр. 46/2006.
 42. *Закон о стечају*, *Службени гласник РС*, бр. 104/ 2009, 99/2011 - др. закон, 71/ 2012 – одлука УС, 83/2014, 113/ 2017, 44/2018 и 95/2018.

43. Конвенције између Владе Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Владе Француске Републике о признању и извршењу судских одлука у грађанским и трговачким стварима, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, бр. 7/1972.
44. Конвенција између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Краљевине Белгије о признању и извршењу судских одлука о издржавању, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, бр. 45/1976.
45. Конвенција о међународном остваривању издржавања деце и других чланова породице из 2007. године, *Службени гласник РС-Међународни уговори*, бр. 4/2020.
46. Конвенција о надлежности и закону који се примењује у области личног и породичног права између СФР Југославије и Француске Републике, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 55/72.
47. Конвенција о надлежности, меродавном праву, признању и извршењу одлука и сарадњи у материји родитељске одговорности и мера за заштиту деце из 1996. године, *Службени гласник РС-Међународни уговори*, бр. 20/2015.
48. Конвенција Уједињених нација о остваривању алиментационих захтева у иностранству, *Сл. лист ФНРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, 2/60.
49. Конвенција Уједињених нација о остваривању алиментационих захтева у иностранству, *Сл. лист ФНРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, 2/60.
50. Њујоршка конвенције о признању и извршењу страних арбитражних одлука, *Сл. лист СФРЈ-Међународни уговори*, бр. 11/81.
51. Породични закон, *Сл. гласник РС бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015*.
52. Протокол о меродавном праву за обавезе издржавања из 2007. године, *Сл. гласник РС-Међународни уговори*, бр. 1/2013.
53. Споразум између Републике Србије и Републике Турске о узајамној правној помоћи у грађанским и трговачким стварима, *Сл. гласник РС - Међународни уговори*, бр. 15/2015.
54. Споразум између Федеративне Народне Републике Југославије и Краљевине Грчке о узајамном признавању и извршењу судских одлука, *Службени лист ФНРЈ – додаток*, бр. 6/1960.

55. Споразум између Федеративне Народне Републике Југославије и Републике Аустрије о узајамном признавању и извршењу одлука о издржавању, *Службени лист ФНРЈ – Додатак*, бр. 2/1963.
56. Споразум о узајамном признању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНР Југославије и Републике Аустрије, *Службени лист ФНРЈ – Додатак*, бр. 5/1961.
57. Споразумом о стабилизацији и придруживању, *Сл. гласник РС-Међународни уговори*, бр. 83/2008.
58. Уговор између Републике Србије и Републике Белорусије о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима, *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, бр. 13/2013.
59. Уговор између Републике Србије и Црне Горе о првеној помоћи у грађанским и кривичним стварима, *Сл. гласник РС - Међународни уговори*, бр. 1/2010.
60. Уговор између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Чехословачке Социјалистичке Републике о регулисању правних односа у грађанским, породичним и кривичним стварима, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 13/1964.
61. Уговор између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Републике Кипар о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 2/1986.
62. Уговор између Србије и Црне Горе и Босне и Херцеговине о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима, *Службени лист СЦГ– Међународни уговори-додатак*, бр. 6/2005.
63. Уговор између Федеративне Народне Републике Југославије и Народне Републике Бугарске о узајамној правној помоћи, *Службени лист ФНРЈ – Додатак*, бр. 1/1957.
64. Уговор између Федеративне Народне Републике Југославије и Народне Републике Пољске о правном саобраћају у грађанским и кривичним стварима, *Службени лист СФРЈ– Међународни уговори и други споразуми*, бр. 5/1963.
65. Уговор између Федеративне Народне Републике Југославије и Румунске Народне Републике о правној помоћи, *Службени лист ФНРЈ– Додатак*, бр. 8/1961.

66. Уговор о правној и судској сарадњи између СФР Југославије и Републике Ирака, *Службени лист СФРЈ– Међународни уговори*, бр. 1/1987.
67. Уговор о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима између СФР Југославије и ДНР Алжир, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 1/1987.
68. Уговор о правној помоћи у грађанским, породичним и кривичним стварима између ФНР Југославије и СССР-а, *Службени лист ФНРЈ – Додатак*, бр. 5/1963.
69. Уговор о пружању правне помоћи у грађанским, породичним и кривичним стварима између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Монголске Народне Републике, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/1982.
70. Уговор о узајамном правном саобраћају између СФР Југославије и НР Мађарске, *Службени лист СФРЈ – Додатак*, бр. 3/1968 и *Службени лист СФРЈ – Међународни уговор*, бр. 1/1987.
71. Уредба о ратификацији Бечке конвенције о уговорном праву, *Сл. лист СФРЈ- Међународни уговори и други споразуми*, бр. 30/72.
72. Устав Републике Србије, *Сл.гласник РС*, 98/2006 и 115/2012.
73. Reciprocal Enforcement of Foreign Judgments Act, Cap 265, Rev Ed 2001. Amendment Act No. 19/2019 Act No. 19/2019.
74. *International Convention relating to the Limitation of the Liability of Owners of Sea-Going Ships.*
75. *Convention of 15 June 1955 on the law applicable to international sales of goods.*
76. *Convention of 24 October 1956 on the law applicable to maintenance obligations towards children.*
77. *Convention of 15 April 1958 on the law governing transfer of title in international sales of goods.*
78. *Convention of 15 April 1958 concerning the recognition and enforcement of decisions relating to maintenance obligations towards children.*
79. *Convention of 25 November 1965 on the Choice of Court.*
80. *Convention of 1 February 1971 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters.*
81. *Convention of 2 October 1973 on the Law Applicable to Maintenance Obligations.*

82. *Convention of 2 October 1973 on the Recognition and Enforcement of Decisions Relating to Maintenance Obligations.*
83. *Convention of 14 March 1978 on the Law Applicable to Matrimonial Property Regimes.*
84. *Convention of 22 December 1986 on the Law Applicable to Contracts for the International Sale of Goods.*
85. *Convention of 1 August 1989 on the Law Applicable to Succession to the Estates of Deceased Persons.*
86. *Convention of 30 June 2005 on Choice of Court Agreements.*
87. *Convention of 2 July 2019 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters.*
88. *Convention of 13 January 2000 on the International protection of Adults.*
89. *Principles on Choice of Law in International Commercial Contracts.*
90. *European Convention on State Immunity*, European Treaty Series - No. 74.
91. *UN Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property.*
92. Singapore Rules of court, No. S 914/2021.

Електронски извори

1. Нацрт ЗМПП доступан на <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, (приступљено 23.06.2024.).
2. Garcimartín, F., Saumier, G., *Explanatory Report on the the 2019 HCCH Judgments Convention*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 2020. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/a1b0b0fc-95b1-4544-935b-b842534a120f.pdf>, приступљено 2.3.2024.).
3. Verwilghen, M., *Explanatory Report on the 1973 HCCH Maintenance Conventions*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 1975. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/e35f8994-d57d-4bd8-bb57-f7e6235c524b.pdf>, (приступљено 3.3.2024.).
4. *Practical Handbook on the operation of the 1996 Child Protection Convention*, 2014. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/eca03d40-29c6-4cc4-ae52-edad337b6b86.pdf> (приступљено 28.03.2024.)

5. Lagarde, P., *Explanatory Report on the HCCH 1996 Child Protection Convention*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 1998. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/5a56242c-ff06-42c4-8cf0-00e48da47ef0.pdf>, приступљено 5.3.2024.)
6. Duncan, W., Lortie, P., *Explanatory Report on the HCCH 2007 Child Support and Other Forms of Family Maintenance*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 2013. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/09cfaa7e-30c4-4262-84d3-daf9af6c2a84.pdf>, приступљено 5.3.2024.).
7. Hartley, T., Dogauchi, M., *Explanatory Report on the 2005 HCCH Choice of Court Agreements Convention*, The Hague Conference on Private International Law – HCCH Permanent Bureau, The Hague, 2013. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/0de60e2f-e002-408e-98a7-5638e1ebac65.pdf>, (приступљено 5.03.3024.).
8. Mukarrum, A., *The Validity of Choice of Court Agreements in International Commercial Contracts under the Hague Choice of Court Convention and the Brussels Ia Regulation*, The future of the Law of Contract (ed. Furmston, M.), Informa Law, Routledge, 2020. Доступно на https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3539261 (приступљено 3.05.2024.).
9. European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers, Rass-Masson, N., Rouas, V., Paron Trivellato, M., Vona, L., *Study to support the preparation of a report on the application of Regulation (EU) No 1215/2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (Brussels Ia Regulation) – Final report*, Publications Office of the European Union, 2023. Доступно на <https://data.europa.eu/doi/10.2838/14604>, (приступљено 3.04.2024.).
10. Gilles Cuniberti, Inkreal: Bypassing National Rules Governing Jurisdiction Clauses? – EAPIL, (приступљено 23.04.2024.).
11. Pedro De Miguel Asensio, Inkreal: A View from Madrid – EAPIL, (приступљено 23.04.2024.).
12. Dario Moura Vicente, The Role of the Brussels I-Bis Regulation in European Private International Law and the Challenges Facing It. Доступно на https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4630442, (приступљено 1.05.2024.).

13. Apostolos Anthimos, The Greek Supreme Court on the Enforceability of a Choice-of-Court Clause in a Consumer Contract – EAPIL, (приступљено 24.04.2024.).
14. Elena Alina Ontanu, Rotterdam District Court on Provisional Measures in Relation to Property Rights-EAPIL, (приступљено 24.04.2024.).
15. Yeo, T. M., The Hague Judgment Convention: A view from Singapore. Доступно на [https://sidra.smu.edu.sg/sites/sidra.smu.edu.sg/files/documents/1609_The%20Hague%20Judgments%20Convention%20\(Published%20on%20e-First%203%20August%202020\)%20\(1\).pdf](https://sidra.smu.edu.sg/sites/sidra.smu.edu.sg/files/documents/1609_The%20Hague%20Judgments%20Convention%20(Published%20on%20e-First%203%20August%202020)%20(1).pdf), (приступљено 3.07.2024.).
16. Máire Ní Shúilleabháin, Same-sex couples in European private international law – finding a path through the labyrinth, *Family & Law*, 2024. Доступно на <https://www.familyandlaw.eu/tijdschrift/fenr/2024/05/FENR-D-23-00011> (приступљено 26.06.2024.).
17. Popa, E., Tudor, I. A., Țintă, A.-S., Prorogation of jurisdiction – practical aspects regarding parental responsibility and maintenance obligations according to European Union law. Доступно на <https://portal.ejtn.eu/PageFiles/17292/WR%20TH-2018-02%20TEAM%20RO.pdf>, (приступљено 6.06.2024.).
18. European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Honorati, C., *Practice guide on the application of Regulation no 4/2009 on maintenance obligations*, Publications Office of the European Union, 2023. Доступно на <https://data.europa.eu/doi/10.2838/758580>, (приступљено 25.04.2024.).
19. European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Goubet, M., Buckingham, S., Jacob, C., Wells-Greco, M. et al., *Study on the application of Regulation (EU) No 4/2009 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and cooperation in matters relating to maintenance obligations. Annex 4, Synthesis report*, Publications Office of the European Union, 2023. Доступно на <https://data.europa.eu/doi/10.2838/31456>, (приступљено 25.04.2024.).
20. Lazic, V. (ed.), *Regulation Brussels IIbis: Guide for application*, Asser Instituut, Den Haag, 2018. Доступно на <https://www.asser.nl/media/5260/cross-border-proceedings-guide-for-application.pdf>, (приступљено 4.05.2024.).
21. Lazić, V. (ed.), *Recommendations To Improve the Rules on Jurisdiction and on the Enforcement of Decisions in Matrimonial Matters and Matters of Parental Responsibility in the European Union*, Asser Instituut, Den Haag, 2018. Доступно на <https://www.asser.nl/media/4662/m-5796-ec-justice-cross-border-proceedings-in-family->

law-matters-10-publications-00-publications-on-asser-website
recommendations.pdf,приступљено 3.05.2024.).

22. Zabrodina, K., *The law applicable to property regimes and agreements on the choice of court according to Regulations (EU) 1103 and 1104 of 2016*, Case Studies and best practices analysis to enhance EU Family and Succession Law. Working Paper (eds. Kramberger Škerl, J., Ruggeri, L., Viterbo, F.G.), Quaderni degli Annali della Facoltà Giuridica dell'Università di Camerino, n. 3/2019, стр. 197-208. Доступно на https://www.euro-family.eu/documenti/news/e_book_afg.pdf, (приступљено 5.06.2024.).
23. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, *Cross-border Recognition and Enforcement of Foreign Judicial Decisions in South East Europe and Perspectives of HCCH 2019 Judgments Convention*, 2021. Доступно на <https://assets.hcch.net/docs/76e4926e-962d-4621-97b5-c3e98d20eb53.pdf>, приступљено 3.6.2024.).
24. Nico, M. P., *Article 8 Jurisdiction based on the appearance of the defendant*, European Family Property Relations. Article by Article Commentary on EU Regulations 1103 and 1104/2016 (eds. Ruggeri, L., Garetto, R.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2021, стр. 100-103. Доступно на https://www.euro-family.eu/documenti/eventi/commentary_compressed.pdf, (приступљено 5.06.2024.).
25. *Uniform Foreign-Country Money Judgments Recognition Act of 2005*. Доступно на <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?CommunityKey=ae280c30-094a-4d8f-b722-8dcd614a8f3e>, (приступљено 28.07.2024.).
26. The National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, *Uniform Foreign-Country Money Judgments Recognition Act*, 2005. Доступно на <https://www.uniformlaws.org/viewdocument/final-act-75?CommunityKey=ae280c30-094a-4d8f-b722-8dcd614a8f3e>, (приступљено 3.4.2024.).
27. Lovells, H., *Enforcement of Judgments: Overview (United States)*. Доступно на <https://www.hoganlovells.com/-/media/hoganlovells/global/knowledge/publications/files/2024/enforcement-of-judgments-overview-united-states-1.pdf>, (приступљено 28.07.2024.).
28. Yeo, T.M., *The Choice of Court Agreement: Perils of the Midnight Clause*. Доступно на <https://ccla.smu.edu.sg/sites/cebcla.smu.edu.sg/files/Paper2019.pdf>, (приступљено 6.04.2024.).

29. Yeo, T.M., Ch. 06 The Conflict of Laws. Доступно на <https://www.singaporelawwatch.sg/About-Singapore-Law/Overview/ch-06-the-conflict-of-laws>, (приступљено 4.06.2024.).
30. Foreign Judgments (Reciprocal Enforcement) Act 1933. Доступно на <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/23-24/13>, (приступљено 7.06.2024.).
31. Latham & Watkins LLP, Enforcement of foreign judgment 2022, https://www.lw.com/admin/upload/SiteAttachments/2022_enforcement_of_foreign_judgments_combined_no_advert.pdf, (приступљено 4.04.2024.).
32. Fantini, A., *Article 3 Definitions*, European Family Property Relations. Article by Article Commentary on EU Regulations 1103 and 1104/2016 (eds. Ruggeri, L., Garetto, R.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2021, стр. 39-75. Доступно на https://www.euro-family.eu/documenti/eventi/commentary_compressed.pdf, (приступљено 5.06.2024.).
33. Garetto, R., *Article 5 Jurisdiction in cases of divorce, legal separation or marriage annulment/dissolution or annulment*, European Family Property Relations. Article by Article Commentary on EU Regulations 1103 and 1104/2016 (eds. Ruggeri, L., Garetto, R.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2021, стр. 83-90. Доступно на https://www.euro-family.eu/documenti/eventi/commentary_compressed.pdf, (приступљено 5.06.2024.).
34. Pascucci, F., *Article 6 Jurisdiction in other cases*, European Family Property Relations. Article by Article Commentary on EU Regulations 1103 and 1104/2016 (eds. Ruggeri, L., Garetto, R.), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2021, стр. 91-94. Доступно на https://www.euro-family.eu/documenti/eventi/commentary_compressed.pdf, (приступљено 5.06.2024.).
35. Kramar, S. A, Turk, M., Vučko, K., *Final Report on the conducted research on the implementation of the Succession Regulation in Croatia and Slovenia*, Croatian Law Centre, 2019. Доступно на <https://www.notariesofeurope.eu/wp-content/uploads/2020/07/Final-research-report.pdf>, (приступљено 03.04.2024.).
36. Act XXVIII of 2017 on private international law, <https://njt.hu/jogszabaly/en/2017-28-00-00> (приступљено 04.05.2024.).

Судска пракса

1. 11th Chamber of the Court of Cassation Case no. 2006/8585, Decision no. 2006/12877, Date 07.12.2006
2. 11th Chamber of the Court of Cassation Case no. 2006/8585, Decision no. 2006/12877, Date 07.12.2006.
3. 11th Chamber of the Court of Cassation Case no. 2008/10853, Decision no. 2010/1688, Date 15.02.2010 .
4. 11th Chamber of the Court of Cassation Case no. 2008/10853, Decision no. 2010/1688, Date 15.02.2010.
5. 2nd Chamber of the Court of Cassation, Case no. 3612, Decision no.4567, Date 13.4.1995.
6. 2nd Chamber of the Turkish Court of Cassation, Case no. 2016/15771, Decision no. 2017/1737, Date 20.02.2017 .
7. *A v. B*, C-262/21 PPU-A, ECLI:EU:C:2021:640.
8. *Aeroflot Russian Airlines v Boris Berezovsky and Nikolay Glushkov*, [2014] EWCA Civ 20.
9. *AK Investment CJSC v Kyrgyz Mobil Tel Ltd*, [2011] UKPC 7.
10. *Akai Pty Ltd v. The People's Insurance Co Ltd*, (1996) 188 CLR 418.
11. *Alessandro Saponaro v Kalliopi-Chloi Xylina*, C-565/16, ECLI:EU:C:2018:265
12. *Allianz SpA and Generali Assicurazioni Generali SpA v. West Tankers Inc*, Case C-185/07, 2009, ECLI:EU:C:2009:69.
13. *Amerco Timbers Pte Ltd v. Chatsworth Timber Corp Pte Ltd*, [1977-1978] SLR(R) 112.
14. *AMT Futures v. Marzillier*, [2017] 2 WLR 853.
15. *Andrew Owusu v. N.B.Jackson*, C-281/02, ECLI:EU:C:2005:120.
16. *AP v. AV* , Decision of the Civil Panel of the High Court no. 337, 26.06.2012.
17. *Aratra Potato Co Ltd v Egyptian Navigation Co*, [1981] 2 Lloyd's Rep 119.
18. *Armacel v Smurfit*, [2008] FCA 592
19. *Armendariz v. Foundation Health Psychcare Services, Inc.*, 24 Cal.4th 83 (2000).
20. *Bambang Sutrisno v Bali International Finance Ltd*, [1999] 2 SLR(R) 632.
21. *Bank of New York Mellon v GV Films*, [2009] EWHC 2338 (Comm).
22. *Barclays Bank PLC v. Ente Nazionale de Previdenza dei Medici degli Odontoiatra*, [2015] EWHC 2857 (Comm).
23. *Beninacasa v. Dentalkit Srl*, C-269/95, ECLI:EU:C:1997:337.

24. BGH, NJW 1983, 1269.
25. BGH, RIW 1986, 815.
26. *Boys v. Chaplin*, (1971) AC 356, 401.
27. *British Wagon Company v. Gray*, [1896] 1 QB 35 (CA).
28. Bulgarian supreme Court of Cassation, second Commercial Chamber, Commercial Case No. 1193/2010, Judgment No. 71, 2 september 2011.
29. Bulgarian supreme Court of Cassation, second Commercial Chamber, Commercial Case No. 1193/2010,
30. C., C-435/06, ECLI:EU:C:2007:714
31. C., C-435/06, ECLI:EU:C:2007:714.
32. *Carnival Cruise Lines, Inc. v. Shute*, 499 US 585 (1990).
33. *Cartel Damage Claims (CDC) Hydrogen Peroxide SA v Evonik Degussa GmbH and Others*, Case C-352/13, ECLI:EU:C:2015:335.
34. *Carvalho v Hull Blyth (Angola) Ltd*, [1979] 3 All ER 280.
35. *Cerro de Pasco Copper Corp. v. Knut Knutsen*, 187 F. 2d 990 (2d Cir. 1951).
36. *Česká podnikatelská pojišťovna as, Vienna Insurance Group v. Michal Bilas*, C-111/09, ECLI:EU:C:2010:290.
37. *Charles Taylor Adjusting Ltd, FD v. Starlight Shipping Co., Overseas Marine Enterprises Inc.*, C-590/21, ECLI:EU:C:2023:633.
38. *Cleveland Museum of Art v. Capricorn Art International SA and another*, [1990] 2 Lloyd's Rep. 166.
39. *Clough Engineering Ltd v. Oil and Natural Gas Corporation Ltd*, [2007] FCA 881
40. *Compania Sud Americana v. Hin-Pro International*, The Zhejiang High People's Court (2013) Zhe Xia Zhong Zi No. 142.
41. *Coreck Maritime GmbH v. Handelsveem BV and Others*, C-387/98, ECLI:EU:C:2000:606.
42. *Coreck Maritime GmbH v. Handelsveem BV and Others*, C-387/98, ECLI:EU:C:2000:606.
43. *Costigan v. Costigan*, [2017] FamCA 879.
44. Cour d'appel, Paris, 08.04.2014, RG n°13/21121.
45. *Cour de cassation, chambre civile 1*, 25 mars 2015, 13-27.264.
46. *Craig v. Brown Root Inc*, 84 Cal App 4th 416 (Cal Ct App 2000).
47. *CSR Ltd v. Cigna Insurance Australia Ltd*, (1997) 189 CLR 345.

48. *Dance With Mr D Limited v. Dirty Dancing Investments Pty Ltd* makes, [2009] NSWSC 332.
49. Decisions Nos. 20-π (20 Jul. 2011); 4-π (27 Feb. 2009); 18-π (8 Dec. 2003), Constitutional Court of the Russian Federation.
50. *Denilauler v. Couchet Frères*, C-125/79, ECLI:EU:C:1980:130.
51. *Doris Margret Lisette Mahnkopf*, C-558/16, ECLI:EU:C:2018:138
52. *E. I. Du Pont de Nemours & Co and Endo Laboratories Inc. v. I.C. Agnew and others*, [1987] EWCA Civ J0721-4.
53. *ED&F Man (Sugar) Ltd v Haryanto (No. 2)* [1991] 1 Lloyd's Rep 429.
54. *Eirini Lechouritou and Others v. Dimosio tis Omospondiakis Dimokratias tis Germanias*, C-292/05, ECLI:EU:C:2007:102
55. *Elefanten Schuh GmbH v Pierre Jacqmain*, Case 150/80, ECLI:EU:C:1981:148.
56. *Erich Gasser GmbH v. MISAT Srl.*, C-116/02, ECLI:EU:C:2003:657.
57. *Erika Jörös v. Aegon Magyarország Hitel Zrt*, C-397/11, ECLI:EU:C:2013:340
58. *Ermgassen & Co Ltd v. Sixcap Financials Pte Ltd*, [2018] SGHCR 8.
59. *Estasis Salotti di Colzani Aimò e Gianmario Colzani s.n.c. v. Rüwa Polstereimaschinen GmbH*, Case 24/76, ECLI:EU:C:1976:177.
60. *Etihad Airways v. Lucas Flother*, Court of Appeal, London [2020] EWCA Civ 1707.
61. *Evans Marshall & Co Ltd v. Bertola SA*, [1973] 1 All ER 992.
62. *F. Berghoefer GmbH & Co. KG v. ASA SA.*, Case 221/84, ECLI:EU:C:1985:337.
63. *FAI General Insurance Co Ltd v. Ocean Marine Mutual Protection and Indemnity Association*, (1997) 41 NSWLR 117.
64. *France v. Turkey*, PCIJ Series A No. 10, 1927.
65. *Gerling Konzern Spezial Kreditversicherungs-AG and others v. Amministrazione del Tesoro dello Stato*, Case 201/82, ECLI:EU:C:1983:217.
66. Gfv VII 30 382/2018/8.
67. *Gienar v. Meyer*, (1796) 126 ER 728.
68. *Gjensidige ADB v. Rhenus Logistics UAB, ACC Distribution UAB*, C-90/22, ECLI:EU:C:2024:252,
69. *Gothaer Allgemeine Versicherung AG and Others v. Samskip GmbH*, C-456/11, EU:C:2012:719
70. *Gothaer Allgemeine Versicherung AG and Others v. Samskip GmbH*, C-456/11, ECLI:EU:C:2012:719.

71. *Gulf Oil Corp. v. Gilbert*, 330 U.S. 501 (1947).
72. *Hans-Hermann Mietz v. Intership Yachting Sneek BV*, C-99/96, ECLI:EU:C:1999:202.
73. *Henry v. Geoprosco International Ltd*, 1976 1 QB 726.
74. *Hess v. Pawloski*, 274 US 352 (1927).
75. *Highland Crusader Offshore Partners LP v Deutsche Bank*, AG [2009] EWCA Civ 725.
76. *Highland Crusader Offshore Partners LP v. Deutsche Bank AG*, [2009] EWCA Civ 725.
77. *Hilton v. Guyot*, 159 U.S. 113 (1895).
78. *Home Insurance Company v. Morse*, 87 US 445 (1874).
79. *Hull 753 Corp. v. Elbe Flugzeugwerke GmbH*, 58 F. Supp. 2d 925, 927 (N.D. Ill. 1999).
80. *Hypoteční banka a.s. v. Udo Mike Lindner*, Case C-327/10. CLI:EU:C:2011:745, 2011.
81. *In re Harrods (Buenos Aires) Ltd*, [1992] Ch 72.
82. *In Re Union Carbide Corp. Gas Plant Disaster* 634 F. Supp. 842 (1986).
83. *Inkreal s.r.o. v. Duha reality s.r.o.*, Case C-566/22. ECLI:EU:C:2024:123.
84. *Islamic Republic of Iran v. Pahlavi*, 62 N.Y.2d 474 (N.Y. 1984), 478 N.Y.S.2d 597, 467 N.E.2d 245.
85. *Iveco Fiat SpA v. Van Hool NV*, Case 313/85, ECLI:EU:C:1986:423.
86. *J v. H Limited*, Case C-568/20, ECLI:EU:C:2022:264
87. *Jaouad El Majdoub v. CarsOnTheWeb.Deutschland GmbH*, C-322/14, ECLI:EU:C:2015:334.
88. Judgment No. 71, 2 september 2011.
89. *Kubis & Perszyk v. Sun Microsystems*, 680 A.2d 618, 627 (N.J. 1996),
90. *Laker Airways v. Sabena, Belgian World Airlines*, 731 F. 2d 909 (DC Cir. 1984).
91. *Law v. Garrett*, (1878) LR 8 Ch D 26 (CA).
92. *Lewis Construction Pty Ltd v. Tichauer Societe Anonyme*, [1966] VR 341.
93. *LG v. Rina SpA and Ente Registro Italiano Navale*, Case C-641/18, ECLI:EU:C:2020:349.
94. *Livingston v. Jefferson*, (1811) 1 Brock 203.
95. *London Steam-Ship Owners' Mutual Insurance Association Limited v. Kingdom of Spain*, case C-700/20, ECLI:EU:C:2022:488.
96. *Mærsk Olie & Gas A/S v. Firma M. de Haan en W. de Boer*, C-39/02, ECLI:EU:C:2004:615.
97. *Mainschiffahrts-Genossenschaft eG (MSG) v. Les Gravières Rhénanes SARL*, Case C-106/95, ECLI:EU:C:1997:70.

98. *Martinez v. Bloomberg LP*, 740 F.3d 211, 214 (2d Cir. 2014).
99. *Mauritius Commercial Bank Ltd v. Hestia Holding Ltd. & Sujana Universal Industries Ltd*, [2013] EWHC 1328.
100. *Motacus Constructions Ltd v. Paolo Castelli SpA*, [2021] EWHC 356 (TCC).
101. *NB Three Shipping Ltd. v. Harebell Shipping Ltd.*, [2005] 1 Lloyd's rep. 509.
102. *Netherlands State v. Reinhold Rüffer*, Case 814/79, ECLI:EU:C:1980:291.
103. *Nikolaus Meeth v. Glacetal*, Case 23/78, ECLI:EU:C:1978:198.
104. *Oceanic Sun Line Special Shipping Co Inc v. Fay*, (1988) 165 CLR 197.
105. OLG Munchen, RIW 1986, 218.
106. Opinion of Advocate General Richard de la Tour, C 566/22, ECLI:EU:C:2023:768.
107. *Owens Bank Ltd v. Fulvio Bracco and Bracco Industria Chimica SpA*, C-129/92, ECLI:EU:C:1994:13.
108. *Owners of Cargo lately laden on board ship or vessel Eleftheria v The Eleftheria (Owners), The Eleftheria*, [1970] P 94.
109. *Owners of Cargo on Board the Morviken v. Owners of the Hollandia*, (1983) 1 AC 565.
110. *Pennoyer v. Neff*, 95 US 714 (1878).
111. *Perella Weinberg Partners UK LLP and Perella Weinberg Partners (Europe) LP v Codere SA*, [2016] EWHC 1182 (Comm).
112. *Phillips v. Audio Active Ltd.*, 494 F.3d 378,384 (2d Cir. 2007).
113. *Pittalis v. Sherefettin*, [1986] QB 868.
114. *Powell Duffryn plc v Wolfgang Petereit*, Case C-214/89, ECLI:EU:C:1992:115.
115. *Powell Duffryn Plc v. Wolfgang Petereit*, C-214/89, ECLI:EU:C:1992:115.
116. *Profit Investment SIM SpA v. Stefano Ossi and Others*, C-366/13, ECLI:EU:C:2016:282.
117. *Quanta Computer Inc. v. Japan Communications Inc.*, 230 Cal.Rptr.3d 334 (Cal. Ct. App. 2018).
118. *R v. P*, C-468/18 ECLI:EU:C:2019:666
119. *Re Macartney*, [1921] 1 Ch 522.
120. *Red Barn Capital LLC v. ZAO Factoring Company Eurocommerz*, Постановление Девятого арбитражного апелляционного суда от 22 сентября 2009 г. по делу № А40-59745/09-63-478; Постановление Федерального арбитражного суда Московского округа от 28 декабря 2009 г. по делу № А40-59745/09-63-478.
121. *Refcomp SpA v Axa Corporate Solutions Assurance SA and Others*, C-543/10, ECLI:EU:C:2013:62.

122. *Renault v. Zhang*, (2002) 210 CLR 491.
123. *RF v. A*, Decision of the Civil Panel of the High Court No. 164, 07.12.2017.
124. *Royal Bank of Canada v. Cooperative Centrale*, [2004] EWCA Civ 7.
125. *Rudgayzer v. Google, Inc.*, 986 F. Supp. 2d 15, i155 (E.D.N.Y. 2013).
126. *Rudolfs Meroni v. Recoletos Limited*, C-559/14, ECLI:EU:C:2016:349
127. *Russian Telephone Company v. Sonny Ericsson Mobile Communications*, Decision No. 1831/12, Supreme Arbitration (Commercial) Court of Russian Federation, 19 Jun. 2012.
128. *Saey Home & Garden NV/SA v. Lusavouga-Máquinas e Acessórios Industriais SA*, C-64/17, ECLI:EU:C:2018:173.
129. *Seaconsar Far East Ltd v. Bank Markazi Jomhouri Islami Iran*, [1994] 1 AC 438.
130. *Société financière et industrielle du Peloux v. Axa Belgium and Others*, C-112/03, ECLI:EU:C:2005:280.
131. *Spiliada Maritime Corporation v. Cansulex Ltd.*, [1987] AC 460.
132. *Stangvik v. Shiley Inc*, 819 P. 2d 14 (Cal.1991).
133. *Starlight Shipping Company v. Allianz Marine & Aviation (The Alexandros T)*, [2013] UKSC 70.
134. *Stefano Liberato v. Luminita Luisa Grigorescu*, C-386/2017, ECLI:EU:C:2019:24.
135. *Stewart Organization, Inc. v. Ricoh Corp*, 487 U.S. 22 (1988).
136. *Taser International Inc. v. SC Gate 4 Business SRL and Cristian Mircea Anastasiu*, C-175/15, ECLI:EU:C:2016:176.
137. *The Bremen v. Zapata Off Shore Co.*, 407 US 1 (1972).
138. *Todor Iliev v. Blagovesta Ilieva*, C-67/17, ECLI:EU:C:2017:459
139. *Turner v. Grovit*, C-159/02, ECLI:EU:C:2004:228
140. *Vasilka Ivanova Gogova v Ilia Dimitrov Iliev*, C-215/15 ECLI:EU:C:2015:710.
141. *Voth v. Manildra Flour Mills Pty Ltd*, (1990) 171 CLR 538.
142. *Zhong An Housing v. Merchants Bank*, The Supreme People's Court (2001) Min Si Zhong Zi No. 1
143. *ZX v Ryanair DAC*, C-464/18, ECLI:EU:C:2019:311
144. *A v. B*, C-184/14 ECLI:EU:C:2015:479.
145. *A*, C-523/07, ECLI:EU:C:2020:531
146. *Krenger v. Pennsylvania R.R. Co.*, 174 F. 2d 561.
147. Одлука бр. 441/2023 Врховног суда Грчке.

148. Одлука бугарског Врховног касационог суда бр. 45 од 20.04.2021. године, предмет бр. 583/2012.
149. Одлука Врховног касационог суда, Прев. 236/2014 од 04.04.2016.
150. Одлука Врховног суда Албаније No. 337 од 26.06.2011. године.
151. Одлука Окружног суда-Пловдив бр. 80 од 14.02.2022. године, предмет бр. 16/2022.
152. Одлука Основног суда у Сомбору П2 240/18 од 13.05.2019. године,
153. Одлука Првог основни суд у Београду, 1 П2 1642/17 од 27.03.2018. године
154. Одлука Првог основног суда у Београду 5П2 бр. 1545/17.
155. Одлука Првог основног суда у Београду, 3 П2 2015/17 од 16.11.2017. године.
156. Одлука Уставног суда Уж. 15763/21 од 14.07.2022. године.
157. Определение Верховного Суда Российской Федерации от 27 мая 2015 г. № 310-ЭС14-5919 по делу № А62-1635/2014.
158. Пресуда Вишег трговинског суда, Пж. 813/05 од 9.3.2005.
159. Решење Вишег трговинског суда, Пж- 3065/05 од 3. 10. 2005.
160. Решење Вишег трговинског суда, Пж. 1937/04 од 23. 8. 2004. и Решење Вишег трговинског суда, Пж. 5591/04 од 15. 7. 2004.
161. Решење Врховног касационог суда Србије Рев. 2064/2020 од 21.05.2020. године.
162. Решење Врховног касационог суда, Прев 236/14 од 4. 4. 2016.
163. Решењем Апелационог суда у Новом Саду Гж2 661/19 од 15.01.2020. године.

Биографија аутора

Сања Станковић Дебељачки основне академске студије је завршила 2004. године, на Правном факултету Универзитета у Београду, да би потом 2006. године завршила специјалистичке студије из Европског права. У периоду од 2006. до 2008. године похађала је постдипломске студије у иностранству. Најпре је успешно завршила специјализоване програме из међународног пословног права на Институту за европске студије у Торину, Италија, а потом мастер студије на Правном факултету Универзитета у Амстердаму, Холандија. Током школовања била је стипендиста банке Intesa San Paolo, Италија и Универзитета у Амстердаму, Холандија. Правосудни испит положила 2009. године. Радно искуство стекла у државним институцијама, приватном и невладином сектору. Учествовала је у раду Радне групе за израду Закона о међународном приватном праву и Савета за међународно приватно право. Такође, била је секретар и члан радних група за израду закона из области тржишта капитала, као и члан ширих преговарачких група за Поглавља 2,4,9 и 24.

Прилог 6. Изјаве аутора докторских дисертација

Изјава 1.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом

Избор надлежног суда у међународном приватном праву

која је одбрањена на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, 17.12.2024.

Потпис аутора дисертације:

Сања С.Станковић Дебелачки

(Име, средње слово и презиме)

Изјава 2.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ЕЛЕКТРОНСКОГ И ШТАМПАНОГ ОБЛИКА ДОКТОРСKE
ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Наслов дисертације: **Избор надлежног суда у међународном приватном праву**

Изјављујем да је електронски облик моје докторске дисертације, коју сам предао/ла за уношење у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, истоветан штампаном облику.

У Нишу, 17.12.2024.

Потпис аутора дисертације:

Сања С. Станковић Дебељачки

(Име, средње слово и презиме)

Изјава 3:

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу унесе моју докторску дисертацију, под насловом:

Избор надлежног суда у међународном приватном праву

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прераде (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)²²⁶⁶

У Нишу, 17.12.2024.

Потпис аутора дисертације:

Сања С. Станковић Дебељачки

(Име, средње слово и презиме)

²²⁶⁶ Аутор дисертације обавезан је да изабере и означи (заокружи) само једну од шест понуђених лиценци; опис лиценци дат је у наставку текста.